22. MÜZE ÇALIŞMALARI VE KURTARMA KAZILARI SEMPOZYUMU

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

T.C.
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

22. MÜZE ÇALIŞMALARI VE KURTARMA KAZILARI SEMPOZYUMU

14 – 17 KASIM 2013
ADANA

T.C.
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
Ana Yayın No: 3411

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları
Yayın No: 166

YAYINA HAZIRLAYAN
Dr. Adil ÖZME

Kapak ve Uygulama
Yusuf KOŞAR

ISSN: 1300-5626

Kapak Fotoğrafı: *Nesrin Karabay – Elvan Altıntaş,*
Akçapınar Nekropol Alanı Kurtarma Kazısı

Not : Kazı raporları, dil ve yazım açısından Adil ÖZME tarafından denetlenmiştir.
Yayımlanan yazıların içeriğinden yazarları sorumludur.

İ. Aygül Ofset Mat. Ltd. Şti.
Tel: 0312 310 59 95

İÇİNDEKİLER

Nihat ERDOĞAN, Şehmus TEKİN
Kültür İnanç Parkı Projesi Mor Yakup Kilisesi Kazısı 1

Bülent ÜÇDAĞ
Şanlıurfa İli Bozova İlçesi Çarmelik Kervansarayı I. Etap Kurtarma Kazısı ve Restorasyonu 2013 Yılı Çalışmaları 31

Ali Sinan ÖZBEY
TKİ-GELİ-YLİ Kurtarma Kazıları 2011-2012 Yılı Çalışmaları 37

Onur KARA
Attaleia (Antalya) Antik Kenti'nde Bir Bizans Gömü Alanı 67

Tevhit KEKEÇ, Hüseyin ŞAHİN
Malatya - Battalgazi İlçesi Kırk Kardeşler Mezarlığı (Mezarlık-Kümbetler) 2012 Yılı Sondaj ve Temizlik Çalışmaları 85

Metin TÜRKTÜZÜN
2012 Yılı Çiledir Höyük Kurtarma Kazısı, Sondaj ve Temizlik Çalışmaları 99

Metin TÜRKTÜZÜN, Recep KARACA
2012 Yılı Tokul Köyü Kilise Kurtarma Kazısı ve Temizlik Çalışmaları 107

Seher TÜRKMEN
Alanya İlçesi, Okurcalar Beldesi, Karaburun Mevkiinde Denizde Bulunan Lahit 113

Serkan GEDÜK
Sergi Salonlarında Deprem Risklerinin Azaltılması 127

Mustafa AKASLAN, Doğan DEMİRCİ, Özgür PERÇİN
Büyükgökçeli Kasabası Kaleburnu Mevkii Bazilikal Planlı Kilise Kurtarma Kazısı 2012 147

Mustafa AKASLAN, Doğan DEMİRCİ, Özgür PERÇİN
Isparta Merkez Sülübey Mahallesi Yılankıran Çeşmesi Temizlik Kazısı 163

Mehmet ÇAVUŞ, Doğukan Bekir ALPER
Mersin İli, Tarsus İlçesi, Eski Ömerli Mahallesi, Zeytin Pazarı Roma Sarnıcı Kurtarma Kazısı 183

Nesrin KARABAY, Elvan ALTINTAŞ
Akçapınar Nekropol Alanı Kurtarma Kazısı 201

Nesrin KARABAY
Denizli İli Kale İlçesi İnceğiz Köyü Tonozlu Mezar Kurtarma Kazısı 219

Mahir ATICI, Günay KARAKAŞ
Kyme Doğu Nekropolü (İzmir İli, Aliağa İlçesi, Samurlu Köyü, 877 ve 879 Parsel) 229

Nilüfer SEZGİN, Ömer ÇELİK
İssos (Epiphaneia - Oiniandos) Kazısı....243

Yusuf YILMAZ
Karacasu Barajı Lokulus Tipi Oda Mezar Kurtarma Kazısı ve Temizlik Çalışmaları .257

Tenzile UYSAL, Vehbi YURT
Mor Kuryakos Manastırı 269

Nilüfer SEZGİN, Bülent DEMİR
2012-2013 Yılı Hatay İli Antakya İlçesi 4. Mıntıka İplik Pazarı Kurtarma Kazısı....273

Hasan ELMAAĞAÇ, Gökhan YILDIZ
2010-2012 Yılları Örenşehir Mahallesi Kurtarma Kazısı 287

Yusuf ALTUN
Aksaray II. Kılıçaslan Hamamı Kurtarma Kazısı ve Temizlik Çalışması 305

Yusuf ALTUN
Aksaray İli Eskil İlçesi Çukuryurt Köyü Güzlü Höyük Mozaik Kurtarma Kazısı 321

Nimet BAL
Selmanlı Tümülüsü Kurtarma Kazısı 337

Okan CİNEMRE
2012 Yılı Akyurt - Kalaba Tümülüsü Kurtarma Kazısı 349

Umut ALAGÖZ
Çağa Roma Hamamı 2012 Yılı Kazı Çalışmaları 365

İbrahim TÜRKMENOĞLU
Edirne Müze Müdürlüğü Fazlullah Paşa Türbesi Araştırma Kazısı....387

Nail UYAR, Birgül Ç. GÜNAYDIN, Elvan ALTINTAŞ
Denizli Müze Müdürlüğü, Honaz İlçesi, Ovacık Köyü
Tonozlu Mezar Kurtarma Kazısı 395

Okan CİNEMRE
Juliopolis Nekropolü 2012 Yılı Kazı Çalışmaları 407

Atılgan KAYA
Sivas Yıldızeli Kayalıpınar Kazısı....427

Sevgi SOYAKER, Eren SÜLEK, Tülay KOCAMAN
2012 Yılı Gördes Oda Mezar Kurtarma Kazısı 441

Yusuf BENLİ, Hasan UĞUZ
Sillede Yapılan Kurtarma Kazıları ve 2012 Yılı Sille Nekropolü Kurtarma Kazısı....451

Uğur GENÇ
Arkeolojik Metallerin Konservasyonuna Genel Bakış 473

KÜLTÜR İNANÇ PARKI PROJESİ MOR YAKUP KİLİSESİ KAZISI

Nihat ERDOĞAN*
Şehmus TEKİN

Mor Yakup Kilisesi ve Zeynel Abidin Cami'yi kapsayan yerleşkenin tarihi mimarisinin, açığa çıkarılarak konservasyon, röleve, restorasyon, restitüsyon ve çevre düzenlemesi yapılarak iki farklı dinden olan ama ortak bir tarihi süreci ve ortak bir kaderi paylaşan bu iki yapıyı korumak ve gelecek nesillere aktarmak. Nusaybin kültürünü ve tarihini tanıtmaktır.

Benzer örneği olmayan bu alanın varlığıyla Nusaybin'de İnanç kültür turizmini canlandırmak. Aktivitelerle ziyaretçilerin farklı kültürlerle tanışacakları bu kültürler hakkında bilgi alabildikleri kültürel bir alan yaratmak, kültürler ve inançlar arasında kutuplaşmanın ve yabancılaşmanın her geçen gün artığı günümüzde, Kültür ve İnanç Parkı projesiyle kardeşliğin ve bir arada yaşamanın mümkünlüğünü, bin yıllık tarihte örnek olarak göstererek dünya barışına katkı sağlamak amaçlanmaktadır.

PROJE SÜRECİ

Mardin ili, Nusaybin ilçe merkezinde; Zeynel Abidin sokak 47-48 pafta, 124 ada, 9 parsele kayıtlı olan ve ilçe merkezinin güneyinde, Suriye sınırına yaklaşık 250 m uzakta ve Zeynel Abidin camisinin yaklaşık 100m doğusunda bulunan Mor Yakup Kilisesi`nin restore edilip

* Nihat ERDOĞAN, Müze Müdürü, Mardin/TÜRKİYE.
Şehmus TEKİN, Müze Müdürlüğü, Mardin/TÜRKİYE.

ayağa kaldırılması süreci, Nusaybin Belediyesi tarafından başlatılmıştır. Nusaybin Belediyesin ÇEKÜL (Türkiye Çevre ve Kültürel Değerleri Koruma) Vakfı`na; 2000 yılının Dünya İnanç Yılı olması ve buna bağlı olarak dinlerin birlikteliği gerçeğinden yola çıkarak, ilçe merkezinde karşılıklı konumlanmış Mor Yakup Kilisesi ve Zeynel Abidin Camii ve Külliyesinin korunmaya alınması için teknik yardım ve işbirliği talebinde bulunmuş Bu talep ÇEKÜL Vakfı yönetim kurulu başkanlığınca olumlu karşılanmış ve yapılacak bu ortak çalışmadan Mor Yakup Kilisesi için Süryani Kadim Cemaati Midyat Metropolitliği ve Mor Yakup Kilisesi yasal sahibi Mardin Süryani Kadim Deyrüzzaferan Kilisesi Vakfı yönetim kurulunun desteği elde edilmiştir. Böylece Mor Yakup Kilisesi ile ilgili gerekli çalışmalar başlatılmıştır. İlk önce vakfın teknik elemanlarınca kilisenin röleve çizimleri hazırlanarak Diyarbakır Kültür Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu`na sunulmuş ve aynı sunumda kilisenin özgün halini en doğru şekilde yansıtacak restitüsyon ve restorasyon projelerinin çizilebilmesi için kilise bahçesindeki yoğun toprak dolgunun kaldırılması ve toprak altındaki temel kalıntıların açığa çıkarılması amacıyla kazı izni istenmiştir. Bu müracaat sonucunda Koruma Bölge Kurulunun 04.03.2000 tarih ve 2349 sayılı kararı ile röleve projesi onaylanmış ve kilise bahçesinde 3-7 m. arasındaki yığma toprak dolgunun kaldırılması için Diyarbakır Müze Müdürlüğü uzmanları denetiminde kazının yapılması ve kazı sonucu elde edilecek bilgilerin ışığında hazırlanacak röleve projeleri ile buna dayalı restitüsyon ve restorasyon projelerinin Diyarbakır Koruma Kurulu`na iletilmesi kararlaştırılmıştır. Diyarbakır Müze Müdürlüğü başkanlığında 27.11.2000 tarihinde kazı çalışmalarına başlanmıştır. Bu tarihten beri sürdürülen kazı çalışmaları 2006 yılından beri Mardin Müzesi Müdürlüğü başkanlığında yürütülmektedir.

Daha önceki dönemlerde bilinçsiz imar planlarıyla Mor Yakup Kilisesi ve Zeynel Abidin arasına konumlanmış 7 adet konut kültür bakanlığı tarafından istimlâk edilmiş her iki yapının arasındaki özgün mimarinin açığa çıkarılması için bu konutlardan bir kısmı boşaltılıp yıkılmıştır. 2007 ve 2008 yılarında yapılan Arkeolojik kazı çalışmaları bu evlerden boşalan yerlerde devam edilmiştir. Batı kısmında yapılan

Arkeolojik kazı çalışmalarında kilise müştemilat yapılarının Zeynel Abidin Cami'ye doğru uzandığı tespit edilmiştir.

Mor Yakup Kilisesi Arkeolojik Kazılarının başladığı 2000'li yıllarda kilisenin taban seviyesi Arkeolojik kazılar için doğal bir taban sınırı sayılmış ve bu seviyenin altına bilinçli olarak inilmemiştir. İlerde yapılacak restorasyon çalışmalarını dikkate alan bu yöntem tüm arkeolojik kazı sezonlarını etkilemiş ve bu yöntem şimdiye kadar devam etmiştir. O dönemler için anlamlı olan bu yöntem şimdilik yerleşim biriminin erken evrelerini anlamımızı engellemektedir. Ayrıca yerel yönetimlerle birlikte tasarladığımız "Mor Yakup Kilisesi ve Zeynel Abidin Kültür İnanç Parkı Projesi" kapsamında 3 boyutlu röleve ve rekonstrüksiyon çalışmalarımızdan sonra özellikle dikdörtgen planlı merkezi yapı etrafındaki basit duvarların kaldırılması ve gerekli yerlerde derinleşmenin devam etmesi planlanmıştır. Restorasyon çalışmaları son bulmadan yerleşim biriminin tabakaları ve evreleri, alanın farklı yerlerinde korunması ve belirli yerlerde daha erken tabakaların tespiti için derinleşmesi gerekmektedir. Yine bazı yapıların ayağa kaldırılması, yapılacak çalışmaların restorasyon ve kültür inanç parkını baz alarak devam etmesi düşünülmektedir.

Mor Yakup Kilisesi'nin kurulduğu alanda yapılan arkeolojik kazı çalışmalarında açığa çıkarılan ve Ortaçağa tarihlenen yapı komplekslerinin dönemsel ayrıştırmalarının yapılabilmesi ve niteliksiz tabakaların belgelenerek kaldırılabilmesi amacı ile arkeolojik kazı alanının ve kilisenin rölöveleri çıkartılmıştır. Ölçümler RIEGL Vz-400 marka 3d yersel lazer tarayıcı ile yapılmıştır. Kullanılan cihaz saniyede 122.000 nokta ölçümü yapmaktadır. Bununla birlikte cihaz yatayda 360° dikeyse ise 100°lik bir tarama yapabilmektedir. Cihazın maksimum lazerle ölçüm kapasitesi 650 metre ile sınırlıdır. Bu mesafelerde ölçüm yaparken hassasiyet sadece 4 mm'dir. Geleneksel yöntemlerle veya totalstation ile kıyaslandığında hem çok daha hassas bağlantılarla yapılmış bir ölçüm hem de mm2 ye 1 nokta hassasiyetinde yapılmış bir belgeleme çalışması ile bu iki sisteme göre çok daha tamamlanmış bir belgeleme çalışması yapılmış olmaktadır.

Kullanılan yersel lazer tarayıcının bütünleşik bir Dijital SLR Fotoğraf makinasına sahip olması sonucunda her istasyonda 5 ile 10 arasında fotoğraf çekilmiş, toplamda 108 istasyon kurulduğu göz önüne alındığında ise yaklaşık 700 adet fotoğraf cihaz tarafından çekilmiştir. Belgelemede yardımcı olarak pusula, dijital fotoğraf makinesi, kamera, geleneksel ölçüm gerektiren yerlerde metre kullanılmıştır. Yapılan ölçüm sonucunda elde edilen nokta bulutu ve fotoğraflar dijital ortamda eşleştirilerek çalışmaya başlanılmış plan ve kesitler çizilmiştir. 2013 Arkeolojik kazı çalışmaları yapılan röleve baz alınarak devam edilmiş ve yeni kodlar, buluntu ve mimariler bu röleveye işlenmiştir.

MOR YAKUP KİLİSESİ

Bugün Mor Yakup Kilisesi olarak bilinen ve kullanılan yapı, Zeynel Abidin Cami'sinin doğusunda yer almaktadır. Buna karşılık söz konusu yapının aslında Mor Yakup Kilisesi kompleksinin "vaftizhane"si olduğu yazıtlar ve metinler dolayısıyla bilinmektedir. Önemli bir Roma sınır kentinde işlevi tam olarak tespit edilemeyen bir yapının Erken Hristiyanlık döneminde, 359 yılında, vaftizhaneye ve daha sonra muhtemelen 8. yüzyılda kiliseye dönüştürülmesi, konumuz olan bu yapıyı Hıristiyan mimarlık tarihi açısından çok önemli ve ilginç kılmaktadır. Muhtemelen 8. yüzyıldan itibaren de kilise olarak anılmaktadır ancak ayakta duran yapının önemli bir kısmı vaftizhane olarak kullanıldığı dönemdendir. Bu yapı günümüze ulaşan ve üzerinde açıkça vaftizhane ibaresi bulunan ilk vaftizhanedir. Ayrıca son yıllardaki kazılarda bu kısmen ayakta duran vaftizhane yapısının kuzeybatısında 4. yüzyıla tarihlenen Nusaybin katedralinin kalıntıları bulunmuştur.

Ayakta duran yapının zaman içinde işlevlerinin değişmesinden kaynaklı farklı yapı evrelerinden söz edilebilir. Bu doğrultuda aşağıda vaftizhane yapısının iç özellikleri tarif edilmekte olup sonra da bu alanda sürdürülmekte olan arkeolojik kazı çalışmalarında elde edilen veriler ışığında tarihlendirme yapılmıştır. Yapı, kuzey bölüm ve güney bölüm olmak üzere iki ana bölümde değerlendirilebilir.

GÜNEY BÖLÜM

Yapının güney bölümü kendi içinde karşılıklı iki payandayla iki ayrı kısma ayrılmıştır. Doğuda 7 m. eninde ve boyunda, kare planlı bir mekân bulunmaktadır. Bu mekânın kuzey ve güney duvarlarında ikişer kapı açıklığı bulunmaktadır. Doğu duvarında ise bir apsis görülmektedir. Kare mekânın batısında ise batıdaki ikinci bölüme açılan bir kemer yer almaktadır. Doğudaki kare mekânın en dikkat çekici özelliği duvar süslemeleridir. Apsisin üzerinde, kapıların hafifletme kemerlerinde ve batıdaki kemerin üzerinde aralıksız devam eden bir friz bulunmaktadır. Ayrıca apsis nişinin içinde de başka bir friz yer almaktadır. Bema, doğudaki kare mekânda apsis nişinin önüne kütlesel bir taş platform olarak oturtulmuştur. Bemanın ardındaki cephe duvarında ve güney bölümün doğu yarısını üç yönden çevreleyen kemerler üstünde yapılan frizlerde üzüm salkımları, lotuslar ve meşe yaprakları yoğun olarak ve iç içe kullanılmıştır.

Güney bölümü ikiye bölen payandalar, batı mekâna bakan kısmı dışında Korinth başlığa sahiptir. Batıdaki mekânın kuzey ve güney duvarlarında da kapı açıklıkları bulunmaktaysa da bunların üstü doğudaki kapı açıklıklarında görüldüğü türden süslemeli kemerler ile donatılmamıştır. Aradaki payandalar batıdaki mekândaki kapılardan birine oldukça yakın bitmektedir ve sonradan eklendiğine dair bir izlenim vermektedir. Doğu duvarı dışarıdan incelendiğinde apsis kısmının da sonradan eklenmiş olabileceği görülmektedir. Mekânın içindeki süslemeler M.S. 5-6. yüzyıllarda Kuzey Mezopotamya'da yaygın olarak görülen süslemenin daha derin işlenmiş ve daha erken bir örneği olarak dikkat çekmektedir. Bu doğrultuda muhtemelen M.S. 4. yüzyıla tarihlenebilir. Batı kısmındaki diğer payandalar ise çok daha geç bir dönemde, olasılıkla da yukarıdaki odayla aynı zamanda inşa edilmiş olmalıdır.

Yapının bu kısmının dışa bakan duvarları içe bakan kısmından oldukça farklıdır. Kuzey ve güney duvarlardaki kapı açıklarının sekizi de süslemelidir. Kapı açıklıkları üzerlerindeki at nalı biçimini andıran hafifletme kemerleri ve kapı açıklığının kayıt ile dikmeleri süslemelerle kaplıdır. Bu süslemelerin benzerleri Kuzey Mezopotamya ve Suriye'de

bilinmemekte olup yapının özgün özeliklerini ortaya koymaktadır. Her kapı diğerinden farklıdır. Bu süslemeler yapının içindeki süslemeden de farklı olup açıkça daha erken bir zaman dilimine tarihlenebilir. Temelde rozet, palmet, lotus, meşe gibi bitkisel motifler iç içe sokularak hareketlilik kazandırılmaya çalışılmıştır. Bunun dışında yapının dış cephe duvarlarında rastlandığı üzere çelenk motifleriyle tamamlanmıştır.

Yapının güney cephesinin ortasındaki frizde Yunanca bir yazıt bulunmaktadır. Söz konusu yazıtta: "Bu vaftizhane 571 (359/360) yılında, Volagesus metropolitken, papaz Akepsyma'nın katkısıyla yapılmıştır. Tanrı'nın önünde hatırlansınlar" (Sarre ve Herzfeld 1911, Canali De Rossi 2004: n. 62, Mango 2006) ibaresi yer almaktadır. Bu yazıt Yunanca "vaftizhane" kelimesinin geçtiği ilk yazıtlardan biri olması münasebetiyle önemlidir. Oldukça küçük yazılmış bu yazıt, cepheye sonradan kaydetme amaçlı eklenmiş gibi durmaktadır. Bu yazıtın hizasına kadar yaklaşık 7 m. toprakla kapalı olan yapının güney cephesi ancak 2000 yılında sürdürülen arkeolojik kazı çalışmaları sonucunda ortaya çıkartılmıştır. Bu alanı kapatan tüm toprağın temizlenmesinden sonra, yukarıda bahsedilen süslemelerin yanı sıra Süryanice bir yazıt ve Yunanca grafitiler bulunmuştur. Yapının bugün kuzeydeki yapının içinde kalan kuzey cephesi, güney cephesinin hemen hemen aynısı olup yalnızca ayrıntılarda küçük farklılıklar içermektedir.

Güneydeki yapının üstünde ve altındaki diğer yapısal öğeleri de vurgulamak zorunludur. Doğudaki kare mekânın üstünü örten kubbe yazıtla 1872 yılına tarihlenmektedir. Aynı yıl batı tarafın üstündeki odanın da inşa edildiği bilinmektedir. 1885'te ise kubbenin üzerindeki oda yapılmıştır. Doğudaki kare mekânın altında bir kripta yer almaktadır. Kapsül şeklindeki bu mekânda Mor Yakup'un mezarı olduğuna inanılan bir lahit bulunmaktadır.

Dolgu olarak kullanılan orta boy kaba taşların da dördüncü yapı evresini yansıttıkları söylenebilir. Yine daha önceden Gertrude Bell tarafından söz konusu kilisenin güney bölümündeki kubbenin sağlam olmayacağı yönündeki düşüncelerine rağmen burada doldurulmuş üç geniş pencere boşluğu sırasında mevcut kubbenin yeterli şekilde des-

teklendiği söylenebilir. Herzfeld tarafından yapının piramidal ahşap bir çatıya ve açık bir ön giriş kısmına sahip olduğu öne sürülmüştür. Bu bağlamda Suriye ölü gömme adetleriyle ilişkili yapıları düşünmüş olmalıdır. Ayrıca kendisi bu yapının Hah'taki Al'Adhra Kilisesi'nin öncülü olduğunu düşünmektedir. Yapının doğu yüzündeki pencereler Tektek Dağları'ndaki Shaib Shahr ile Farfertin başta olmak üzere M.S. 4. yüzyıl Suriye yapılarıyla karşılaştırılabileceğini düşünmektedir.

Ayakta duran ve vaftizhane olarak bilinen yapının ikinci kısmı, yukarda tarif edilen güneydeki yapının kuzey duvarı kullanılarak yapılmış kuzey bölümüdür. Kuzeydeki kısım da 7 m. uzunluğuyla güneydekiyle aynı boya sahip olsa da 9.5 m. uzunluğundaki eni daha geniştir.

Yapının bu bölümünde de birkaç yapı evresi görülmektedir. Doğu duvarındaki apsisin süslemeleri kuzeydeki yapının apsisiyle aynıdır. Yapının kuzey duvarı ve batısındaki kapı izleri de erken bir dönemde inşa edildiklerine işaret etmektedir. Güneyde ise güney yapısının kuzey duvarına yaslanan ve bu duvardaki kapıların görkemli bezemelerini kapatan payandalar vardır. Mekânın ortasına yakın denilebilecek bir noktasında iki payanda daha bulunmaktadır. Bunlar güney duvarındaki payandalarla birlikte yapının üst örtüsünü taşımaktadır. Bu payandaların duvar tekniği M.S. 8. yüzyılda inşa edildiklerine işaret etmektedir. Benzer payandalar Tur Abidin'deki diğer pek çok kilisede de görülen ortak bir özelliktir. Bunlar aynı zamanda yapının bu bölümünün günümüzde yalnızca temelleri korunmuş üçüncü nefin akıbetine uğramamasını sağlamıştır. Söz konusu destekler kabaca 1.5 x 1.5 m. boyutlarında yaklaşık kare planlıdır.

Güney bölümdeki ikinci koridordaki tahribat da üçüncü nef ile ilişkisini ve sonradan yapılan onarımlara rağmen ortaya koymaktadır. Yapının üçüncü nefi de hesaba katıldığında boyutları 30.5 x 15.5 m.'ye ulaşmaktadır. Cephe duvarlarının kalınlığı 0.75-1.25 m. arasında değişmekte olup apsislerin gömülü olduğu kuzey cephede duvar kalınlığı 2 m.'ye ulaşmaktadır.

Tavan örgüsünde kullanılan taşlar ana duvar yüzeylerindeki taşlara

kıyasla daha küçük taşlar olup kesme taşlardan ziyade kaba taşlar da kullanılmıştır. Tavan örgüsündeki taşların üzerinde nemden kaynaklı kararmalar mevcuttur.

Yapım evrelerinin iç içe geçmişliğini yalnızca cephe duvarları üzerinde değil kuzey ve güney bölüm arasında geçişi sağlayan kapıların üstündeki frizlerle süslenmiş kemerli tonozlarda da görebilmek mümkün olmaktadır. Daha önceki yapı evresinde oluşturulmuş kapı geçişleri duvarların sağlamlaştırılmasından sonra tekrar tonoz kemerleriyle birleştirilmeye çalışıldığından eski bezemeli kemer ve frizli lentolar kimi durumlarda daha geç yapı duvarları tarafından örtülmüştür.

Yapının batı cephesi sonradan yapılan onarım ve ekleme izlerine rağmen ilk inşa edildiği özgün malzeme ve halin görülebildiği cephedir. Bu cephede halen kiliseye giriş için kullanılan iki ayrı kapı bulunmaktadır. Kapılardan biri yapının daha eski evresiyle ilişkili olup hemen bitişiğindeki kapı olasılıkla yapının kilise olarak kullanılmaya başlamasıyla iptal edilerek doldurulmuştur. Açık olan ikinci kapı ise daha sonraki yapı evrelerinde açılmıştır. Söz konusu kapılar kiliseyi ziyarete gelenlerin kullanıma açık olup mevcut arkeolojik kazı çalışmalarının sürdürüldüğü alandan güvenlik bantları ve ahşap yollar ile ayrılmıştır. Kullanılan ve sonradan doldurulmuş kapı boşluklarının her biri için lento taşlarının dışında kemerlerle desteklenmiştir. Kemerler aynı zamanda süslemelerle bezenerek cepheye hareketlilik kazandırmaya çalışılmıştır. Yapının hemen batısında; Zeynel Abidin Camii'ne kadar uzanan arkeolojik kazı alanı içinde açığa çıkartılmış olan eski katedral yapısına ait taş temeller yer almaktadır.

GÜNEY CEPHE

Yapının güney cephesinde de yapının özgün malzeme ve hali dışında yapının geçirdiği neredeyse tüm onarımlar ve yapı evrelerinin izleri görülebilmektedir. Bu cephede sürdürülen onarım sonucunda ve güneyindeki üçüncü nefin iptal edilmesinden sonra dört kemerli koridor önce yapının dış cephesi haline dönüşmüş ardından da doldurulmuştur. Gü-

ney cephenin hemen önünde iptal edilen üçüncü nefin üstüne oturduğu platform yer almaktadır. Söz konusu platform üstünde saptanan mozaik tabanın üzeri koruma amaçlı olarak kapatılmıştır. Bu cephedeki kemerler de bitkisel motifler içeren frizlerle süslenmiş olup geçitler de aynı şekilde kabartmalı frizlerle hareketlendirilmiş ve vurgulanmıştır.

Yapının doğu cephesi de sürdürülen arkeolojik kazı çalışmaları sonucunda bütün olarak açığa çıkartılmıştır. Dikkat çekici olan, bu kesimde iptal edilmiş kapı ve pencere boşluklarına ait lento olarak kullanılmış büyük kesme taş bloklardır. Özellikle güney bölüm olarak adlandırılan ikinci nefin alt gövdesinde üç boşluk, daha sonraki onarımlar sırasında doldurulmuştur. Söz konusu lentoların doğu cephe duvarının üstündeki baskının azaltılmasında da önemli bir rol üstlendiği bu cephe duvarındaki tahribatın görece az olmasından da anlaşılabilmektedir. Yapıya sonradan eklenen ve piskoposluk makamı olarak hazırlanmış üst kata erişim de bu cephe duvarındaki yüksek merdivenli kapıdan sağlanmaktadır. Arkeolojik kazı çalışmaları sonucunda söz konusu kapının taban seviyesine oranla seviye farkı artınca Gertrude Bell'in 1909'da çektiği fotoğraflarında da görülen daha önceki taş basamaklı merdiven iptal edilerek yerine demir merdiven yerleştirilmiştir.

Kuzey cephe ana caddeye (Zeynel Abidin Sokak) bakan cephedir. Cephenin ön tarafında ana caddeye kadar olan kısım arkeolojik kazı çalışmalarıyla açığa çıkartıldığından yapının tabanı, sokak taban kodundan ortalama 2 m. daha derindedir. Kuzey cephe duvarı üstünde yapının inşa edilmesinden, 1872'ye kadar süren en az dört yapı evresinin varlığı açıkça görülmektedir. Bu dört yapım evresine ek olarak, geçtiğimiz yüzyılın sonunda yapıya yeniden işlerlik kazandırılması sırasındaki onarım, ekleme faaliyetleriyle ilişkili beşinci yapı evresi de bulunmaktadır. Cephe duvarının, batı cephe duvarıyla köşe yaptığı kesimde kısmen korunmuş olan ilk evre ile ikinci evre duvar örgüsünde kullanılan kesme taşlar arasında görece benzerlik bulunmaktaysa da sonraki evreler taş örgüsünde kullanılan kesme taşların boyut ve biçimleri sayesinde de rahatlıkla gözlenebilmektedir.

DEĞERLENDİRME VE KARŞILAŞTIRMA

Yakın zamanda Mor Yakup Kilisesi ile ilgili yapılan Türkçe yayınlarda yapının vaftizhane işlevine ya da böyle olduğunu kaydeden Yunanca yazıta dair hiç bir ifadeye

rastlanmamaktadır (Örneğin: Dalkılıç ve Halifeoğlu 2006; Akyüz 1998; Akyüz 2006: 234). Bu yayınların tümünde yapının tarihi Süryani Hıristiyanların bir anıtı olarak tümüyle yeni baştan yazılmıştır. Geçmişte uluslararası araştırmalarda (Erken araştırma ve çizimlerin özeti için bkz. Bell ve Mango 1982: 143-44), mevcut yazıt dolayısıyla yapının vaftizhane işlevine ilişkin hiç bir şüphe bulunmamaktaydı. Diğer yandan geç antik dönem vaftizhanelerle ilgili en geniş kataloğu hazırlamış olan Ristow (1998) çalışmasında Nusaybin örneğini güvenilir şekilde tarihlendirilemeyen ya da vaftizhane olarak tanımlanamayan yapılar kategorisinde ele almıştır (Ristow 1998: 7). Vaftiz işlevinin kendisinden şüphelenmeyi gerektirecek bir takım özelliklerden bahsedilebilir. Yapının altında kripta bulunmaktadır; (daha geç bir vaftiz teknesinin halen yapı içindeki varlığına rağmen) antik vaftiz teknesi ise yoktur ayrıca yazıtın boyutları ve zor okunur bir yerde oluşu şüpheleri arttırmaktadır. Payandalar ve apsisler gibi diğer bazı özelliklerle birlikte bunlar yapının vaftizhaneden önce olan daha erken bir evresiyle ilişkilendirilebilir.

Yerleşimde sürdürülen arkeolojik kazı çalışmaları sayesinde vaftizhanenin Sarre ve Herzfeld (1911), Khatchartian (1957) ile Falla Castelfranchi (1980) tarafından yapılmış üç farklı rekonstrüksiyonu tartışılabilir ayrıca yeni bir rekonstrüksiyon da önerilebilir noktaya gelinmiştir.

Sarre ve Herzfeld'in rekonstrüksiyonunda yapıyı kübik bir öz ve buna eklenmiş bir ön girişle görmek istemiştir. Yapının çatısının çadır biçimli olduğunu ve vaftizhanenin ön girişinin batı cephesini kemer taşıyan iki sütun ile ziftlenmiş tabandan oluştuğunu öngörmüşlerdir (Sarre ve Herzfeld 1911: v.2, 341). Diğer yandan Khatchatrian (1957) savını; güneydoğu köşede çıkıntı yapan duvar parçası üzerinden temellendirmiş ve küp biçimli vaftizhanenin İzmir, Urla, Gülbahçe (Rodones)

vaftizhanesinde görülene benzer şekilde kemerli bir yol ile çevrili olduğunu öne sürmüştür. Ayrıca Nusaybin vaftizhanesini doğu kenarlarında apsise sahip olan Gerasa, Sidon ve Kudüs'teki vaftizhaneleriyle ilişkilendirmiştir. Baldaken, kemerli yol ve sütunlu giriş gibi vaftizhanenin üç farklı özelliğine dair tarihi bağlamların izinden gitmiştir. Nusaybin örneğini antik plan tipleriyle erken Hıristiyanlık plan tipleri arasında bir geçiş yapısı olarak görmek istemekte ve tüm yapıyı 'baldaquincubique' olarak adlandırmaktadır (Khatchatrian 1957: 411).

Falla Castelfranchi (1980) güneydoğu köşeden çıkıntı yapan duvarı bitişik yapılara kanıt olarak görmektedir. Kendisi tarafından hazırlanan rekonstrüksiyonunda merkezi yapıyı çevreleyen bir koridor yerine, merkezi kübik alana yandan uzanan iki geniş salon önermektedir. Bu üç salonun doğu duvarlarında küçük apsisler bulunmaktadır (Falla Castelfranchi 1980: fig. 58). Kuzey bölümün apsisindeki mimari süslemenin güney bölümdeki apsisle aynı olduğuna işaret etmiştir, dolayısıyla söz konusu iki öğenin çağdaş olarak nitelenmesi gereklidir. Güneyde taş döşemeli platformun keşfi, kuzey ve güney bölümlerinin aynı uzunluk ve genişlikte olması, bu platformun doğu kenarında apsis temellerinin açığa çıkartılmış olması ve söz konusu apsisin boyunun kübik ve kuzeydeki bölümlerdeki apsislerle aynı boyutlarda olması Falla Castelfranchi'nin (1980) vaftizhanenin üç nefli bir yapı olduğu görüşünü desteklemektedir.

Üç nefli düzenlemenin Erken Hıristiyanlık dönemi doğu vaftizhanelerinde yaygın bir plan olduğu belirtilmelidir. Bu bağlamda karşılaştırılabilir bazı örnekler arasında Kenīset Bath-Zabbai (Zenobia-Suriye) (De'Maffei 1990: 167-170), Kenīsat Mār Sim'ān al-Amūdī (Kalat Simean-Suriye), Kenīset Mar-Mīna (Mısır) (Falla Castelfranchi 1995: fig.2), Side ve Ephessos (Anadolu), Gerasa (Ürdün) ve Kıbrıs'ta bazı vaftizhaneler (Megaw 1976: 363) sayılabilir. Tüm bu benzer örneklere karşılık yazıtla da ortaya konulduğu üzere Mor Yakup Kilisesi en eski vaftizhane yapısı olarak ortaya çıkmaktadır.

Falla Castelfranchi'ye göre, Kudüs'teki Kutsal Kabir Kilisesi (333-336) üç nefli vaftizhane planının prototipi olmalıdır. Gene kendisine

göre Nusaybin'deki vaftizhane söz konusu etkinin görüldüğü en erken örnektir. Gerçekten de her iki yapının inşa edildikleri tarih arasında yalnızca 25 yıl vardır (Falla Castelfranchi 1980: 76). Kudüs'teki Kutsal Kabir Kilisesi vaftizhanesi gibi önemli bir örneğin, üç nefli vaftizhanelerin prototipi olduğu iddiası yukarıda bahsedilen örnekler ışığında oldukça zorlayıcıdır. Yine de Kutsal Kabir Kilisesi hakkında gerek metin, gerekse de arkeolojik veriler belli belirsizidir (Tinelli 1973: 95- 104, Ousterhout 1989, Wharton 1992: 319).

Sarre ve Herzfeld (1911) kriptanın vaftizhaneye yapışık kuzey yapısıyla aynı tarihe (785-789) ait olduğunu ve o güne kadar katedralde korunan lahdine vaftizhaneye bu tarihte nakledildiği önerisinde bulunmuştu (SarreandHerzfeld 1911: 344). Falla Castelfranchi söz konusu görüşü desteklemekte ve kendi savını yapının bir martyrium (şehitlik) değil de vaftizhane olarak açıkça tanımlandığı yazıta dayandırmaktadır (Falla Castelfranchi 1980: 75). Gene de bir yapı inşa edildikten sonra içini kazmak oldukça zordur. Kripta yapının orijinal parçası ve özelliği olmalıdır. Kriptaya ulaşan merdivenin kemerinde görülebilen antik tuğlalar ve yapının geniş kesme taşları da bu bakış açısını desteklemektedir. Yapıya ilişkin yukarıda sunulan analizler güney bölümün vaftizhane olmadan önce de kullanıldığını önermektedir; üstelik Gaborit tarafından yapının zemini altındaki kesimin sarnıç olabileceği fikriyle de bağlantılıdır (Gaborit, vd. baskıda). İkinci evrede yapı gözle görülebilir değişikliklerle vaftizhaneye dönüştürülmüş olmalıdır; boşluk da bu dönemde vaftiz teknesi haline dönüştürülmüş olmalıdır. Roma'da St. Priscilla'daki bir villanın su rezervuarının vaftiz teknesine dönüştürülmesi buna örnek olarak gösterilebilir. Bu durum bugün hala kullanılan yeraltındaki boşluğa giriş ve çıkışı açıklamakta kullanılabilir. Bezemeli kübik yapıdan alttaki boşluğa inip, yan mekândan yukarı çıktığında vaftiz edilmiş olunmalıdır.

Diğer yandan kabir odası olan kripta, aynı işlevini korumaya devam etmektedir. Kimi araştırmacılar kripta ile vaftizhaneyi bir araya getirme fikrine karşı itirazlarını seslendirmişlerdir. Yine de Aziz Paul'ün "Bilmiyor musunuz ki İsa Mesih'e vaftiz edilenlerimizin hepsi onun ölü-

müne vaftiz edildik? Baba'nın yüceliği sayesinde Mesih nasıl ölümden dirildiyse, biz de yeni bir yaşam sürmek üzere vaftiz yoluyla onunla birlikte ölüme gömüldük" (Romalılar 6: 3-4) sözlerinde de görülebileceği üzere ölüm ve vaftiz arasında simgesel bir bağ bulunmaktadır.

Hıristiyan dünyasında katakomplara yerleştirilmiş vaftiz teknelerine işaret eden St. Priscilla ve Pontianus gibi örnekler ya da Tarragona'da olduğu üzere mezarlık bazilikasıyla ilişkili vaftizhaneler bilinmektedir. Aynı şekilde mezarlar da vaftizhanelere yerleştirilmiştir. M.S. 578 yılında yapılan Auxerre konsülünde vaftizhanelere gömü yapmak yasaklanmıştır. Bu durum mevcut pratiğin söz konusu tarihten önce yapıldığını göstermektedir (Krautheimer 1942: 28). Dolayısıyla da Mor Yakup örneği doğrudan piskoposluk kompleksinin bir parçası olan vaftizhaneye daha en başında gömülmüş olabilir. Vaftizhaneler ile kabir mimarisi; mimari kökleri temelinde de birbirleriyle ilişkilidir. Krautheimer (1942) vaftizhane biçimlerinin doğuşu konusunu gerek hamamlarla gerekse de ölü gömme mimarisiyle ilgisini ayrıntılı şekilde ele almış olup vaftizhane mimarisinin ölü gömme mimarisiyle daha ilişkili olduğu sonucuna varmıştır. Bu durum orjinal yapının kriptanın muhafaza edildiği bir ölü gömme mimarisi örneği olduğunun düşünülmesine yol açmaktadır. Eğer durum gerçekten böyleyse vaftizhaneye dönüştürüldüğünde vaftiz teknesi kübik alana yerleştirilmişti, fakat kriptayla ilişkili ritüellerle ölüm ve yeniden doğuş deneyimlenmekteydi.

SONUÇ

Yukarıda sunulan bulgular yapının rekonstrüksiyonu, restorasyonu ve geçirdiği evreleri anlamak için önemlidir.

Son yıllarda yürütülen arkeolojik kazı çalışmalarının en önemli bulgusu ise katedraldir. Ayakta duran yapının batı-kuzeybatısındaki katedralin doğudaki apsis temelleri ve yan neflerini de içeren güney cephesinin önemli bir kısmı ortaya çıkartılabilmiştir. Bu yapının Metropolit Mar yakup tarafından M.S. 313-320 tarihleri arasında inşa ettirilen katedral olduğu düşünülmektedir.

Ayakta duran "vaftizhane" yapısı günümüzde Mor Yakup Kilisesi olarak anılmakta olup Süryani Ortodoks Kilisesi'yle ilişkilendirilmektedir. Ancak yapının kilise olmazdan önce de uzun bir geçmişi olduğu vurgulanmalıdır. Yukarıda sunulan tarifler ışığında bu yapının içerdiği üç ana evre ve üç farklı işlevden bahsetmek mümkündür.

Hıristiyanlık Öncesi Dönem

Yaklaşık 14 x 7 m² boyutlarında dikdörtgen planlı olan yapının kuzey ve güney cephelerinde son derece zarif süslemelerle donatılmış dörder kapı girişi bulunmaktadır. Altında ise sarnıç ya da mezar odası olabilecek bir mekân yer almaktadır. Bu yapının tarihlendirmesini yapmak güçtür. Ancak süslemelerde görülen bezeme şemasına dayanarak, tahminen M.S. 2-3. yüzyıla tarihlendiğini söylemek mümkündür. Yapının plan özellikleri ışığında içinden geçip gidilen bir ara yapı olduğu kanısı uyandırmaktadır.

Erken Hıristiyanlık Dönemi

Yapının güney cephesindeki Yunanca yazıttan anlaşıldığı gibi M.S. 359'da vaftizhane inşa edilmiştir. Yazıt aslında zaten var olan bir yapı üzerine yerleştirilmiştir. Ancak belirtildiği üzere var olan yapıya önemli yeni eklentiler yapılmıştır. Hıristiyanlık öncesine tarihlenebilen yapının kuzey ve güneyine birer mekân daha eklenmiş, doğu duvarına boydan boya bir eklenti yapılarak, her üç mekânın doğusuna da apsis düzenlemesi yapılmıştır. Alttaki mekânın inişi ortadaki süslemeli mekândan olup çıkışı kuzeydeki mekândandır. Bu yapısal özellik aşağı inip vaftiz olanların kuzey odasına çıktıkları düşüncesini akla getirmektedir. Orta mekânın süslemeleri de bu dönemde yani 4. yüzyılın ortalarında yapılmıştır. Üç nefli vaftizhanelerin Erken Hıristiyanlık döneminde oldukça yaygın olduğu belirtilmelidir. Bu bağlamda karşılaştırılabilir bazı örnekler arasında Kenīsat Mār Sim'ān al-Amūdī (Suriye), Kenīset Bath-Zabbai (Suriye), Kenīset Mar-Mīna (Mısır), Side (Anadolu), Ephessos (Anadolu), Gerasa (Ürdün) ve Kıbrıs'ta bazı vaftizhaneler sayılabilir.

Tüm bu benzer örneklere karşılık yazıtla da ortaya konulduğu üzere Mor Yakup örneği en eski vaftizhane yapısı olarak ortaya çıkmaktadır.

8. Yüzyıl Kilisesi

Antik kaynaklara göre M.S. 717'de gerçekleşen bir deprem Nusaybin'i yerle bir etmiştir. M.S. 758 yılında Cyprian adlı Nusaybin metropolit şehrin katedralini yeniden inşa ettirmiştir. Bahsedilen yapı muhtemelen vaftizhane yapısının kuzey kısmında M.S. 8. yüzyıla tarihlenen verilere ulaşılan yapıdır. Bu zaman diliminde; daha önce M.S. 4. yüzyılda Mor Yakup tarafından inşa edilen ve son yıllarda yürütülen arkeolojik kazılarla ortaya çıkartılan Katedral artık yerinde durmuyordu. Bu nedenle bir kısmı ayakta duran vaftizhanede bazı değişiklikler yapılarak kiliseye çevrilmiş olmalıdır. Mor Yakup'un mezarının da bu dönemde eski katedralden alınarak kiliseye çevrilen eski vaftizhanenin altındaki mekâna konularak kriptaya dönüştürüldüğünü düşünen bazı araştırmacılar vardır. O tarihten itibaren yapı Mor Yakup Kilisesi olarak anılmıştır.

2012-2013 YILI KAZI ÇALIŞMALARI

Kültür inanç parkındaki arkeolojik kazı çalışmaları kazı alanındaki kültürel tabakalaşmayı tespit etmek, Katedral yapısının Orta nefin kuzey ve batısındaki mimari kalıntıların ve kültürel dolgunun tarihsel ayrıştırmasını yapmak, yapının çevresinde bulunan ve daha önceki yıllarda açığa çıkartılmış mimari kalıntılar ile ilişkileri de araştırmak amacı ile geniş bir alanda yürütülmüştür.

Birinci amaç, tümü mimari planlarda belgelenmiş olan ve daha önce yonca biçimli sütunlu yapı olarak adlandırılmış katedralin daha sonraki geç yapılaşma eklemelerinden temizlenmesi ve mimari bütünlüğünün daha sonra ziyaretçilere sergilenebilmesi amaçlanmaktaydı. Bu doğrultuda D2, D3, E2, E3 açmalarında yoğunlaşan bir çalışma yürütülmüştür. Öncelikle yapının çevresinde kalan ve kısa dönem kullanım görmüş bir

takım taş duvar temellerinin kaldırılmasına başlanmıştır. Söz konusu taş duvar temelleri oldukça bozuk bir görünüme sahiptir. Üstelik söz konusu taş duvar temellerinin örülmesi sırasında seçim yapılmaksızın daha erken dönem yapılarına ait taş ya da yapısal parçalar devşirme olarak kullanılmıştır. Bunlar arasında sütun parçaları, kabartmalı friz parçaları, steller hatta mezar lahit parçaları da bulunmaktadır Katedralin güneyinde ve güney yan neftinin 1-4 No.lu galerilerindeki geç yapı evresi taş duvar temelleri ve diğer kalıntılar tümüyle kaldırılarak temizlenmiştir

Katedralin güney yan neftinin açılması sırasında bütün haliyle kullanıldığı son yapı evresi olan 1. yapı evresini işaretleyen harç taban 1-4. galerilerde tümüyle kaldırılmıştır. Yaklaşık 470.55/470.60 m. kodunda olan ve yaklaşık 5 cm kalınlığındaki harç taban ile işaretlenen 3. yapı evresinin altında 0.70-0.90 m. kalınlığındaki moloz dolgu içinde yapının daha erken kullanım evreleri saklanmıştı. Şu ana kadar tespit edilmiş olan en erken 3. yapı evresi 469.85/469.65 m. kodda uzanan bir taş döşeme ile temsil edilmektedir. Katedraldeki üç yapı evresinin de en iyi şekilde izlenebildiği dördüncü galerideki çalışmalar ışığında 1. yapı evresinin 469.97 m. kodda, 2. yapı evresinin 469.61 m. kodda, 3. yapı evresinin ise 469.61 m. kodda yer aldığı anlaşılmıştır. Söz konusu taban geç yapı faaliyetlerine ve açılan mezar çukurlarına bağlı olarak katedralin güneydeki yan neftinin her yerinde korunmuş değildir. Buna karşılık söz konusu taban en azından güney neftinin temizlenmiş olan ve batı açma kesitinin kenarında yer alan birinci galeride geniş şekilde açığa çıkarılmıştır. İkinci ve üçüncü galerilerde söz konusu taş taban çok küçük parçalarda izlenebilmektedir. Dördüncü galeride ise taş taban kısmen açığa çıkartılmışsa da yapısal olarak sert bir çamur harç tabanın üstüne döşendiğine işaret eden bulgulara ulaşılmıştır. Katedralin güney kenarında sürdürülen ve aşağıda değinilen çalışmalar ışığında elde edilen sonuçlar ulaşılan taş tabanın altında daha erken yapı evresi tabanlarının da var olduğunu ortaya koymaktadır.

Bunun dışında katedralin batı kesiminde geç yapılaşma izlerinin kaldırılması sonucunda katedralin temel orthostatları ve stylobatının yeni

kısımları ile güney cephe duvarındaki orthostatlara paralel uzanan iç duvar orthostatları da gün yüzüne çıkartılabilmiştir.

Kazı çalışmalarının bir diğer amacı ise katedralin dışındaki tabanın ve 2-4. galeriler arasında uzanan boşluğun katedralin nartex'i olup olmadığı yoksa geç yapılaşma evrelerindeki tahribat sonucu bu kesimde orthostatların ve stylobatın kaldırılmış olduğunun anlaşılmasıydı Geçtiğimiz yıllarda katedralin güney kenarında 0.50 x 1 m. boyutlarındaki iki adet sondaj açılmış ve taşlarla karşılaşılması sonrasında bunların yapının basamaklı bir platform -podium- üstünde olabileceği düşünülmüştür. Bu doğrultuda öncelikle katadralin dışında 2.50 x 2.50 m. uzunluğunda açılan bir sondajla bu sorulara yanıt aranması amaçlandı. Bu sondajda 469.71 m. kodda başlayan çalışmalarda 469.07 m. kodda düzgün taşlardan oluşturulmuş bir tabana ulaşılması üzerine sondajın katadralin tüm güney duvarına paralel şekilde uzanan 2.50 m. genişliğinde bir bantta genişletilmesine karar verilmiştir. Ancak daha ilk sondajdan itibaren karşılaşılan mezarlar geç yapı evresinde alttaki taş tabanın yarattığı avantajı kullanmak adına bu kesime yoğun şekilde mezar çukurları açıldığını göstermiştir. Gene bu kesimdeki mezarların yer yer taş tabanı tahrip ettiği ya da mezarların yapımı sırasında taş tabana ait taşların da kullanıldığı gözlenmektedir. Üstelik bu kesimde yoğunlaşan ölü gömme faaliyetinin sonucunda daha önce yapılmış çok sayıda gömünün de itilerek ya da bozularak daha sonraki mezarlara yer açıldığı saptanmıştır,

Bütün bu çalışmalar kapsamında 6 korunmuş taş sanduka mezar ile mezarlara yer açmak için itilerek dağıtılmış 4 ayrı grupta en az 8 farklı bireye ait insan kemikleri açığa çıkarılmıştır. Korunmuş mezarların tümü taş sanduka tipinde olup içine başları batıya gelecek şekilde batı-doğu ekseninde yerleştirilen ölü bireylerin başları güneye çevrilmiştir. Dorsal pozisyonda yatırılmış ölü bireylerin başlarının altına bir taş konulmak suretiyle yükseltildikleri anlaşılmaktadır. Kimi durumlarda mezara gömülen bireylerin içine konuldukları tabuta ait karbonlaşmış izler ve tabutun kapatılmasında kullanılmış demir çiviler de mezar yapısı içinde saptanabilmiştir. Mezarlarda gün yüzüne çıkarılan iskeletlerin tümünün

yetişkin erkek bireylere ait olduğu anlaşılmaktadır. İki ayrı dağılmış iskelet grubundan biri bir çocuk, diğeri ise bir bebeğe ait olmasına karşılık dağılmış durumda bulunan iskelet gruplarında da yetişkin erkekler hakim grubu oluşturmaktadır. İki ayrı mezarda ölü bireyin iskeletinin dışında gündelik yaşamında kullandığı kolyeye ait boncuklar, bir başka mezarda ise ölü bireyin sağ yanak hizasında bir adet bronz küpe mezar içinde ele geçmiştir. Mezarlarda gün yüzüne çıkarılan iskeletlerin tümünün yetişkin erkek bireylere ait olduğu anlaşılmaktadır. Mezarların dışı ve çevresinde yoğun olarak ele geçen insan kemikleri mezar çukurlarının açılması sırasında daha erken gömülerin özensizce ve düzensiz bir şekilde itildiği veya yığıldığını düşündürmektedir. En az iki durumda karışmış şekilde açığa çıkarılan çoklu iskelet toplulukları da daha önce gömülmüş olan ve geç mezar faaliyetleri nedeniyle yerlerinden kaldırılmış ya da itilmiş gömülere ait olup söz konusu görüşü desteklemektedir. Yapılan kazı çalışmaları ile Katedral kalıntısının güney nefi açığa çıkarılmış, orta nefi kısmen kuzey nef ise tamamı günümüz asfalt yolu ve konutların altında kaldığı belgelenmiştir.

G-39 mezarı

Mezar katedralin orta nefinin batısında hemen giriş kısmında yer almakta kesme taştan sanduka biçiminde olup kesme taş plakalar kullanılarak, bireyin baş kısmı geniş, ayak kısmı dar bir dikdörtgen form oluşturulmuştur, 1.6 x 0.90X 2.74 m. Ölçülerinde yapılmıştır. Mezarın üst örtüsü devşirme olup ortadan düzgün kesilmiş yarım sütun tamburlarıyla kapatılmıştır. Taş sanduka tarzındaki mezar, 470.741/469.941 seviye kodları arasında Mezar kapakları kaldırıldıktan sonra 62 cm derinliğe inildiğinde mezarın taş tabanına ulaşılmıştır. Mezarın baş kısmında kullanılan iç cephe taş bloğa oyulmuş haç motifi bulunmuştur.

Mezar tabanına gelmeden önce üzerinde femur ve kafatası parçaları karışık durumda bulundu. Buluntular kaldırıldıktan sonra alt çeneden başlayan anatomik pozisyonda devam eden birey tespit edilmiştir. Birey doğu batı yönünde dorsal planda gömülmüştür. Kolları göbek hizasın-

da bükülmüştür. Sağ kol distalden kırılmış sol kol sağlam durumdadır. Sağ femur anatomik olarak yerinde fakat distalden tahrip durumdadır. Tibiası sağlam durumdadır. Sol alt ekstremite kemikleri yerinde değildir. Kaburgaları tahrip olmuştur. Kalça kemiği bütünlüğünü korumaktadır. Buna bakılarak cinsiyeti erkek olarak tahmin edilmiştir. İskeletin omurları özellikle bel omurlarında osteofit dediğimiz kemik çıkıntılar mevcuttur.

Mezarda yapılan çalışmalarda demir asa parçaları, 2 adet erken islami dönem gümüş sikke, ve bir adet mühür ele geçmiştir. Mühür şefaf camdan piyon şeklinde yapılmış üzerinde haç motifi altında "Bassima" Süryanice bir satır yazı yer almaktadır. Söz konusu buluntular ışığında mezarın 12.yy yaşlı bir din adamına (Rahip, Eeiskopos v.s)ait olduğu anlaşılmıştır.

Katedralin dışında ve güney nefin içindeki geç yapı evrelerine ait kalıntıların temizlenmesi için sürdürülen kazı çalışmaları sırasında bir adet devetüyü astarlı yonca ağızlı testicik, demir ve bronz yüzük, bronz küpe, bir cam karıştırıcı, taş boncuklar ve çeşitli bronz sikkeler ele geçen küçük buluntular arasında sayılabilir.

Kazı çalışmalarının ikinci amacı olan ve Mor Yakup Kilisesi'nin bulunduğu alanın üstüne oturduğu kültürel tabakalaşmanın anlaşılmasına yönelik sondaj çalışmaları kapsamında batı alanında, modern mezarlığa bitişik olan kesimde; C2 açmasında 2.5 x 2.5 m boyutlarında bir sondaj açılmıştır. Kazı çalışmalarına 469.77/469.82 m. kodundan başlanmıştır. Sondajın ilk 0.50 / 0.60 m.'lik dolgusu yonca biçimli sütunlu yapının oturduğu dolgu ile çağdaş olup benzer özellikler göstermektedir. Sondajdaki derinleşme faaliyetleri boyunca beş ayrı taban evresi gözlenmiş olup bunlar kireçle düzeltilmiş sıkıştırılmış toprak taban özelliklerindedir. Dolgu içinde yoğun seramik buluntular ele geçmesine karşılık mimari kalıntılara ancak 467.91 m. kodunda rastlanabilmiştir. Bu mimari kalıntılarla birlikte Roma dönemi özellikleri gösteren seramik parçalarının ele geçmiştir. Sondajda ancak küçük bir bölümü gözlenebilen mimari yapılaşma kuzey güney yönünde yaklaşık 1.90 m. uzunluğundaki ve dışa, batıya bakan yüzü görece düzgün taşlarla örülmüş olan

bir mekan tabanı olup olasılıkla bir avluya ait olmalıdır. Aynı düzlemde sondajın güney kısmında da bozulmuş bir taş döşemeye ait kalıntılar açığa çıkarılmıştır. Bu mimari kalıntılar yaklaşık 0.30-0.35 m. kalınlığında tümüyle döküntü karakterde ve kırmızımsı kahverengi renkte bir kerpiç dolgunun altında kalmaktadır. Söz konusu mimari kalıntıların mimari planları çizildikten ve fotoğraflarla belgelendikten sonra kalıntıların kaldırılmış ve derinleşmeye devam edilmiştir.

Bunun ardından kaldırılan duvarın hemen altında, 7-8 taş sırası yüksekliğinde sondaj boyunca (2.50 m.) uzanan masif bir taş temel açığa çıkmaya başlamıştır. Söz konusu taş duvar temeli 467.59 m. koddan başlamakta ve 466.86 m. koda kadar uzanmaktadır. Duvarın iç cephe yüzü sondaj kesitinin içinde kaldığından görülememektedir. Buna karşılık duvarın dış tarafında seramik buluntuların son derece seyrek olması bu duvarın yapımı sırasında kalın kırmızımsı-kahverengi renkte bir dolgu katmanının üstünde yapının inşa edildiğini düşündürmektedir. Ele geçen seramik buluntuların çoğunluğu gövde parçaları olup sarımsı devetüyü ve kırmızı boya banyolu orta nitelikte kaplara aittir. Sondajda sürdürülen kazı çalışmaları sırasında önemli bir buluntuya rastlanmamıştır.

Kazı çalışmalarının sürdürüldüğü bir diğer kesim ise C3 açmasında toprak atma amacıyla kullanılan yolun kenarında, modern mezarlık alanıyla birleştiği kesimdir. Burada 472.47 m. kodda başlayan çalışmalar mevcut kazılmış açmaların zemin seviyesi olan 469.77 m. koda kadar sürdürülmüş ve arazinin mevcut taban düzlemine inilerek çalışmalara son verilmiştir.

2012 yılı kazı çalışmalarında açığa çıkartılan seramik parçaları arasında ağırlıkla sığ kaplar ve tabak tipinin yoğun olduğu görülmektedir . Bunun dışında çanaklar, testiler, sıvı depolama kapları ile pişirme kaplarına da rastlanmaktadır. Cam örnekler yoğun olmayan bir grup oluşturmakta olup çoğunlukla şişe tipi kapları temsil etmektedir. İznik grubu olarak adlandırılan 12-13. yüzyıl örnekleri dikkati çekmekte olup mavi, kahverengi ve yeşil renk zemin üzerine farklı tonlardaki bezemeleriyle dikkat çekmektedir. Rakka kabartmalı seramik örnekleri az sayıda olmakla birlikte bir başka dikkat çekici grubu oluşturmaktadır. Yerli üretim orta nite-

likli kapalı kap tipleri üstündeki spiral, zikzak, meander, ağ tarama, üçgen ve benzeri yoğun geometrik motiflere rastlanmaktadır. Özellikle bu yıl sürdürülen çalışmaların genel ekseninin geç yapılaşma izlerini kaldırmak doğrultusunda olmasına karşılık, kazılan dolgularda yoğun şekilde 12-13. yüzyıl ve hatta sonrası seramik örnekler ile 5-6. yüzyıl sırsız seramik örneklerinin bir arada ele geçmeye devam ettiği vurgulanmalıdır. Yalnızca sondajda Geç Roma ve sonrası örneklere daha yoğun rastlanmasına karşılık sondajın küçük boyutlu olması ve ele geçen profil veren seramik parçalarının az sayıda olması bu konuda kesin bir değerlendirme yapılmasını güçleştirmektedir. Buna karşılık sondajda da çanak, kase ve tabak tiplerine ait örnekler ile çatı kiremitlerinin açığa çıkarıldığı belirtilmelidir. Yürütülen sondaj çalışmaları sonucunda katedralin kurulmasından önce de bu alanda iskânın olduğunu gösteren bulgulara ulaşılmış ve stratigrafi çalışmaları devam etmektedir.

KAYNAKÇA

Akyüz, G. 1998. Nusaybin'deki Mor Yakup Kilisesi ve Nusaybin Okulu. Mardin.

Akyüz, G. "Süryani Kaynaklarına Göre Nusaybin ve Nusaybin'deki Mor Yakup Kilisesi", K. Z. Taş (ed.), *Geçmişten Günümüze Nusaybin, Sempozyum Bildirileri*. Ankara: 231-246.

Bell, G. L. ve M. Mundell Mango. 1982. *The churches and monasteries of the Tur 'Abidin with an introduction and notes by M. Mundell Mango.* London.

Canali de Rossi, F. 2004. *Iscrizioni dello estremo oriente greco: un repertorio.* Bonn.

Davies, J.G. 1952. *The Origin and the Development of Early Christian Church Architecture.*London.

Dalkılıç, N. ve Halifeoğlu, M. 2006: "Nusaybin'deki Kültür Varlıklarının Değerlendirilmesi

ve Koruma Önerileri", K.Z. Taş (ed.), *Geçmişten Günümüze Nusaybin, Sempozyum Bildirileri.* Ankara: 417-429.

Ephrem the Syrian. 1961-1963. *CarminaNisibena*, Louvain.

Falla Castelfranchi, M. 1980. *Baptisteria. Intorno aipiunoti battisteri dell'Oriente.* Rome.

Falla Castelfranchi, M.1995. *Akten des XII. Internationalen Kongresses für Christliche Archäologie.* Münster: 234-248.

Fiey, J.M. 1977. *Nisibe, metropole syriaque orientale et ses suffragants des origines à nosjours.* Louvain.

Gaborit, J., G. Thébault ve A. Oruç (baskıda) "Mar Ya'qub de Nisibe"*Les églises en Monde syriaque, Études Syriaques 10*, Paris.

Keser-Kayaalp, E. , Erdoğan, N. *2013 "The cathedral complex at Nisibis" Anatolian Studies 63: 137-154.*

Khatchatrian, A. 1957. "Le Baptistère de Nusaybin" *Studidi Antichita Cristiana* 22: 407-21.

Khatchatrian, A. 1962: *Les baptistères paléochrétiens: plans, notices et bibliographie.* Ecole Pratiquedes Hautes Etudes Sectiondes Sciences Religieuses. Paris.

Mundell Mango, M. 1982. "The Continuity of the Classical tradition in the art and architecture of Northern Mesopotamia' N. G. Garsoian, T. F. Mathews, R. W. Thomson.(eds.), *East of Byzantium: Syria and Armenia in the formative period.* Washington: 47-70.

Mundell, M. 1981. "The sixth century sculpture of the monastery of Deir Zafaran in Mesopotamia" *Actes du XVᵉCongrès International D'études Byzantines.* Athènes: 511-28.

Preusser, C. 1911. *Nordmesopotamische Baudenkmäler altchristlicher und islamischer Zeit.* Osnabrück.

Russell, P. S. 2005. "Nusaybin as the background to the Life of Ephrem the Syrian" *Hugoye* 8.

Sarre, F. P. T. ve E. Herzfeld, E. 1911. *Archäologische Reise im Euphrat- und Tigris-Gebiet.* Berlin.

Sinclair, T.A. 1989. *EasternTurkey: An Architectural and Archaeological Survey,* London.

Resim 1: Mor Yakup Kilisesi'nin Nusaybin'deki konumu; uydu fotoğrafı.

Resim 2: Kilisenin Gertrude Bell tarafından 1909 yılında çekilen fotoğraflarından örnekler

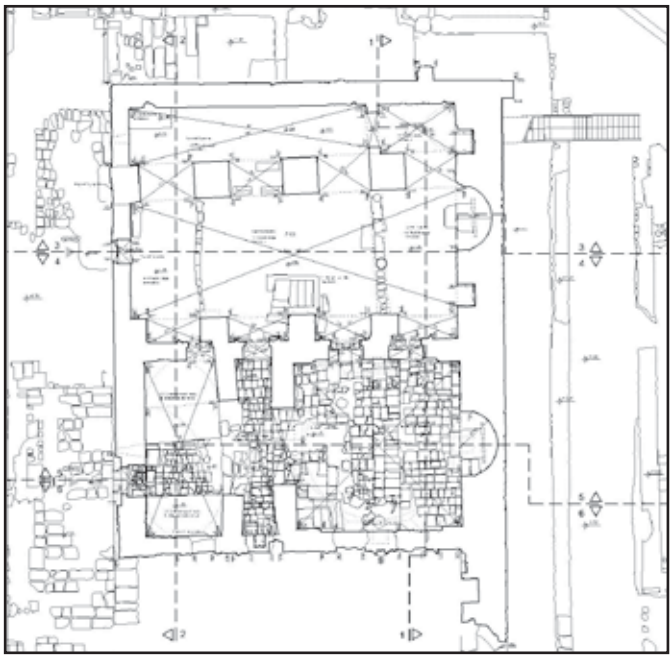
Resim 3: Mor Yakup Kilisesi hava fotoğrafı.

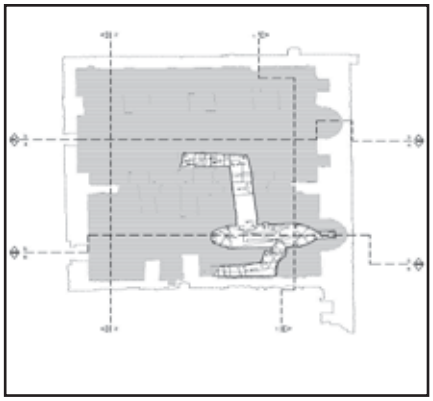
Resim 4: Mor Yakup Kilisesi güney batı cephe.

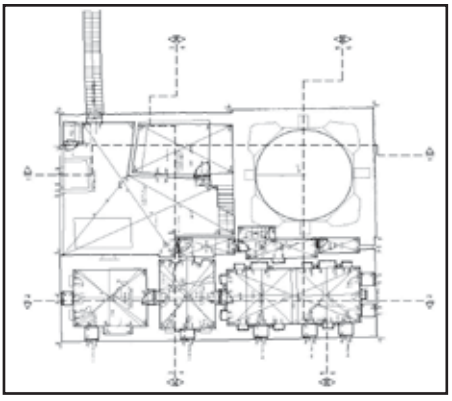
Resim 5: Mor Yakup Kilisesi 0.00 kodu.

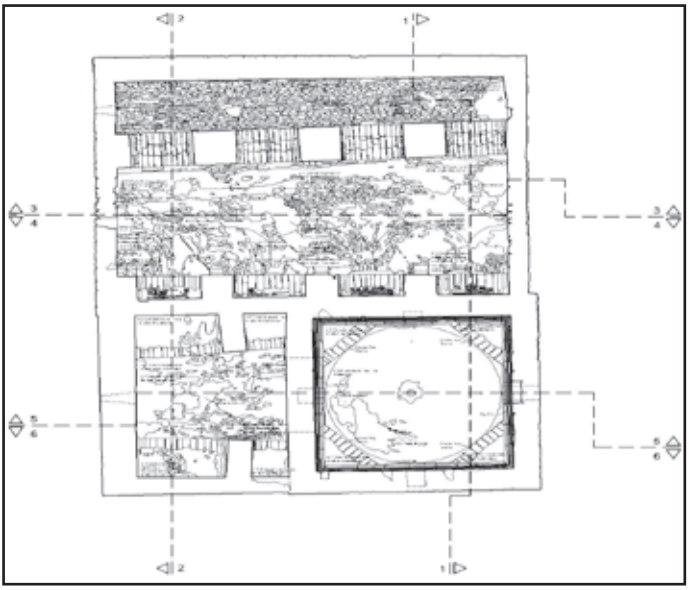
Resim 6: Mor Yakup Kilisesi 0.00 kodu.

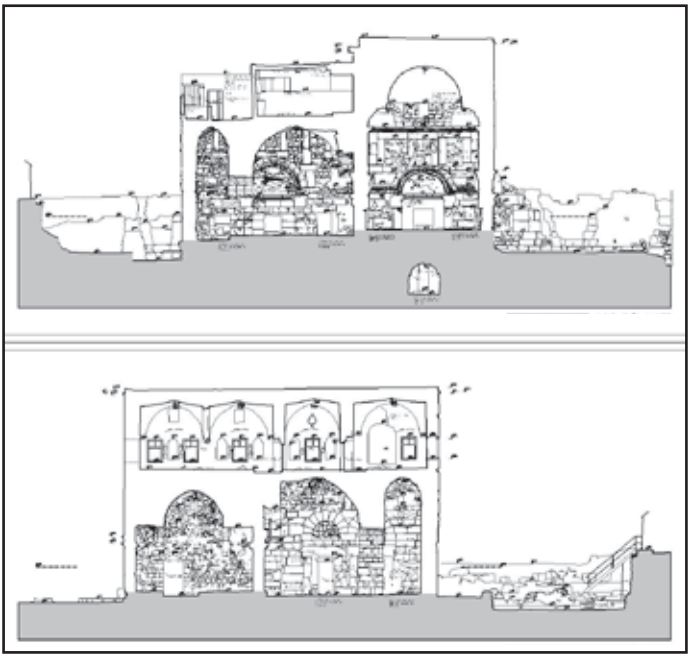
Resim 7: Mor Yakup Kilisesi -4.00 kodu.

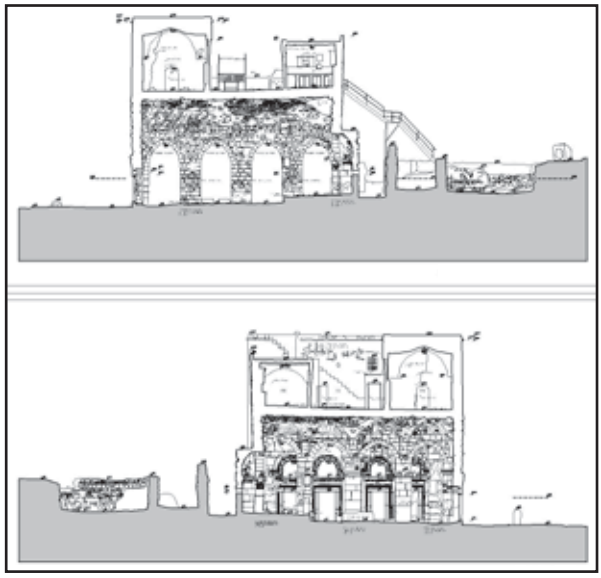
Resim 8: Mor Yakup Kilisesi +7.5 kodu planı kripta.

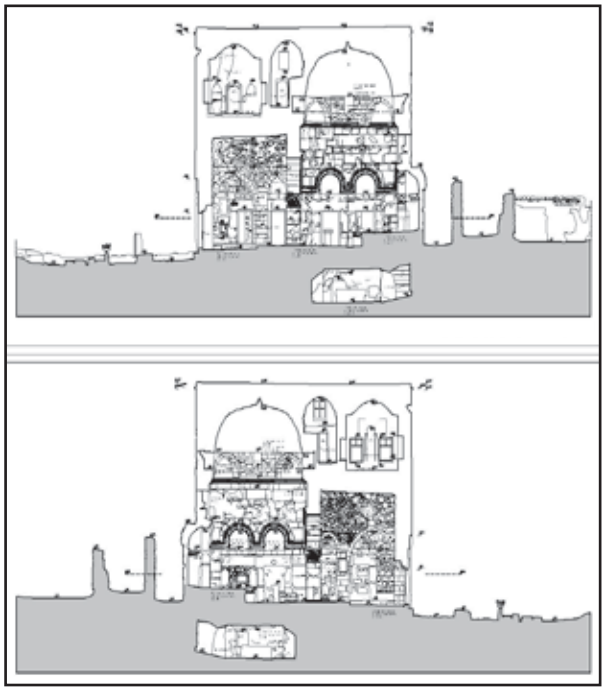
Resim 9: Mor Yakup Kilisesi tavan.

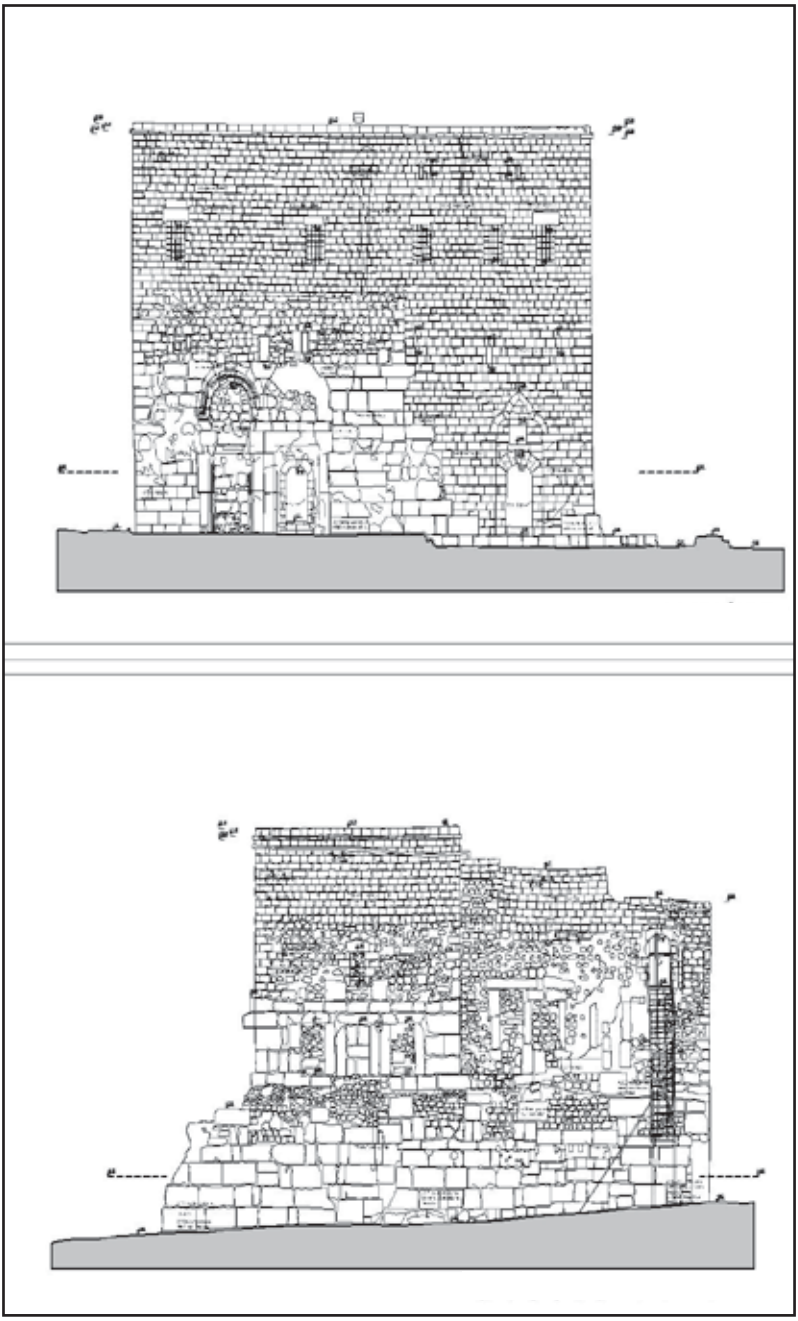
Resim 10: Mor Yakup Kilisesi 1-1 ile 2-2 kesitleri.

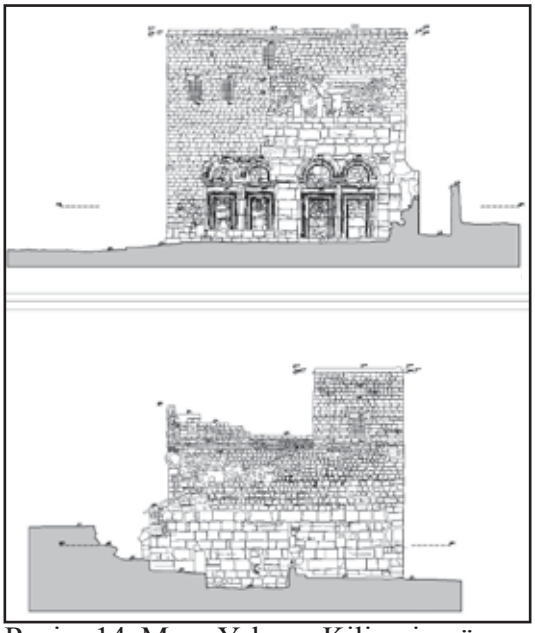
Resim 11: Mor Yakup Kilisesi 3-3 ile 4-4 kesitleri.

Resim 12: Mor Yakup Kilisesi 5-5 ile 6-6 kesitleri.

Resim 13: Mor Yakup Kilisesi batı-doğu cepheleri.

Resim 14: Mor Yakup Kilisesi güney-kuzey cephesi.

Resim 15: Kilisenin güney cephesinde kemerli kapı frizleri.

ŞANLIURFA İLİ BOZOVA İLÇESİ ÇARMELİK KERVANSARAYI I. ETAP KURTARMA KAZISI VE RESTORASYONU 2013 YILI ÇALIŞMALARI

Bülent ÜÇDAĞ*

ÇARMELİK KERVANSARAYININ TARİHÇESİ VE COĞRAFİ KONUMU

Tarihi Çarmelik Kervansarayı, Şanlıurfa İli, Bozova İlçesi, Büyükhan Köyü sınırları içerisinde yer alır. Kervansaray, Diyarbakır Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından 22.02.2001 tarih ve 2516 sayılı karar ile tescil edilmiştir. Kervansaraya, Bozova üzerinden gidilebildiği gibi, Şanlıurfa-Gaziantep yolunun 45. kilometresindeki, Şanlıavşar yolundan kuzeye doğru 10 km. sapılarak da gidilir. Çarmelik Kervansarayı Şanlıurfa'daki dört kervansaraydan (Han-el-Ba'rur, Çarmelik, Titriş ve Mırbi) biridir. Kervansaray ile ilgili yazılı kaynaklarda fazla bilgi bulunmamaktadır.

Harran Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü'nden Yrd. Doç. Dr. Cihat Kürkçüoğlu'nun Uygarlığın Doğduğu Şehir Şanlıurfa adlı kitabında, kervansarayın Osmanlı Dönemine ait olduğu ve eskiden Birecik'ten kalkan kervanların, Çarmelik Kervansarayı'nda konakladıktan sonra Urfa'ya ulaştığını, buradan da Titriş Kervansarayı üzerinden Diyarbakır yönüne doğru gittiğini belirtmektedir.

Ünlü seyyah Evliya Çelebi ise Seyahatnamesinde, Suruç'tan kalkarak batıya doğru iki saatte Çar Melik Kalesi'ne ulaştığını, burasının dört

* Bülent ÜÇDAĞ, Sanat Tarihçi, Müze Müdürlüğü, Şanlıurfa/TÜRKİYE.

hükümdar (Çar Melik) kardeş tarafından yapıldığı için bu ismi aldığını; bir temel üzerindeki küçük bir kalesi bulunduğunu, kale dizdarı ve askerlerinin, Urfa'daki Subaşı'nın emrinde olduklarını[1] yazmaktadır.

Evliya Çelebi ayrıca buranın 100 haneli bir kasaba olduğunu, camisi, mescitleri, hamamı ve birkaç dükkânının bulunduğunu, bugünkü hanın ise kargir olup, içinde Türkmenlerin yaşadığını anlatmaktadır. Kesin inşa tarihi bilinmeyen yapının beylikler dönemine kadar gittiği tahmin edilmektedir. (Resim: 1)

Kervansarayda 2010 yılında Şanlıurfa Müze Müdürü Müslüm Ercan başkanlığında, kazı çalışmalarına başlanmış ve 2013 yılında ise kazı çalışmaları restorasyon ile birlikte devam etmiştir[2].

2013 YILI I. ETAP KAZI ÇALIŞMALARI

DOĞU CEPHE: Çarmelik Kervansarayı'nın doğu cephesi dış duvarından yıkılmış olan duvar kalıntılarının temel izlerine ulaşmak için, ayakta kalan duvar takip edilerek kazı çalışmalarına başlandı.

Kazı çalışmaları itinalı bir şekilde devam etmekte olup yine çok sayıda Osmanlı Dönemi pişmiş toprak seramik parçaları ve pipo parçalarına ulaşıldı.

Ayrıca burada bulunan ve bir önceki yıl bir bölümünü kazısını yaptığımız odaların kazısı tamamlandı ve odaların temel duvar izlerine ulaşıldı. Bu bölümdeki kazı çalışmalarında bu odalarda kemerli bölümlere rastlanıldı (Resim: 2).

GÜNEY CEPHE: Daha önce çalışılan batı ve doğu cephedeki kazı çalışmaları tamamlanmış olup bu mekânlarda restorasyon çalışmalarına ağırlık verildi.

1 Evliya Çelebi, Seyahatname, Cilt 3, s.148.
2 Kazı çalışmalarına Sanat Tarihçi Bülent Üçdağ ve Sanat Tarihçi Şahin Doğan katılmıştır.

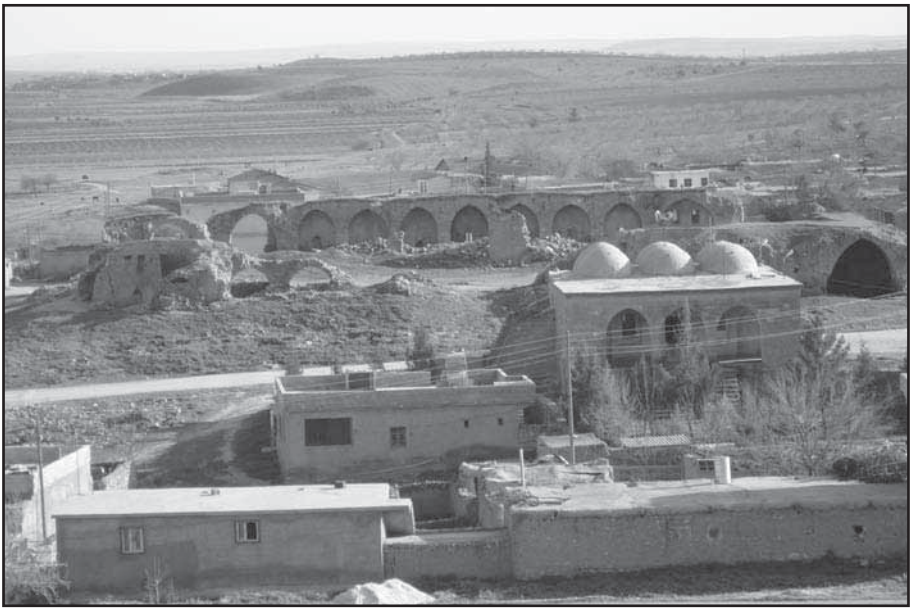
Güney cephede, önceki mevcut planda görülen iki sıra tonozlu mekânların dış duvar sınırını oluşturan ve avlunun içinde kalan bölümünde duvar temel kalıntılarına ulaşmak için kazı çalışmaları başlatılmış olup burada 1 m. derinliğe inildi. Bu bölümde yer alan odaların ölçüleri arasında bazı farklılıklar olduğu görüldü. Bu odalardan kervansarayın güneydoğu ve güneybatı köşelerinde kalan odaların, orta bölümdeki odalardan daha büyük olduğu görüldü.

Ortadaki odaların ortalama 3.50 m. ile 3.58 m. arasında değişen ölçülerde olduğu görüldü. Bu odaları birbirinden ayıran ve kemerin oturduğu ayakların kalınlığı ise ortalama 1.11 m. ile 2.47 m. arasında değiştiği görüldü. Her iki uçtaki köşe odaların ise 5.25 m. ile 5.20 m. arasında olduğu tespit edildi.

Bu bölümdeki kazı ve temizlik çalışmalarına, yıkılan üst örtünün oluşturduğu taş moloz toprak yığınının temizlenmesiyle başlandı. 1 ve 2 No.lu odalarda yapılan kazı çalışmalarında 150 m. derinliğe inildi, üst örtüyü oluşturan ve yıkılmış olan düzgün kesme mimari taşlar restorasyonda kullanılmak üzere ayrı bir yerde toplandı.

3 No.lu odada ise yapılan kazı ve temizlik çalışmalarında dolgu toprak malzeme temizlenerek mimari taşlar ayıklandı. Bunlar restorasyon da kullanılmak üzere numaralandırıldı.

1-2-3 No.lu odalarda yapılan kazı ve temizlik çalışmalarında çok sayıda Osmanlı Dönemi pişmiş toprak seramik parçası ve lüle parçaları bulundu. Kazı çalışmalarının devam ettiği 4-5-6-7-8 No.lu odaların yer aldığı güney cephenin tamamında tabii kot seviyesine gelecek şekilde derinliğe inildi. Burada ki kazı çalışmalarında güney cephedeki tonozlu mekânların taşıyıcı ayakları olan oldukça kalın tutulmuş fil paye ayaklara ulaşıldı. Kazı çalışmalarında Osmanlı Dönemi'ne ait çok sayıda pişmiş toprak seramik parçası ve pipo parçaları bulunarak bu bölümdeki kazı çalışmaları sonlandırıldı (Resim: 3-6).

Resim 1: Genel görünüm.

Resim 2: Doğu cephesindeki çalışmalar

Resim 3: Güney cephe kazı sonrası görünüm.

Resim 4: Güney cephe kazı sonrası.

Resim 5: Güney cephedeki ocak nişli oda.

Resim 6: Güney cephe.

TKİ-GELİ-YLİ KURTARMA KAZILARI 2011-2012 YILI ÇALIŞMALARI

Ali Sinan ÖZBEY*

Bu çalışma, Muğla İli, Milas İlçesi, Ören Beldesi yakınlarındaki Türkiye Kömür İşletmeleri, Güney Ege Linyit İşletmeleri, Yeniköy İşletme Müdürlüğü (TKİ-GELİ-YLİ) dekupaj sahasında bulunan antik yerleşimlerdeki kültür varlıklarının kurtarılmasına yönelik olarak 2006 yılında başlayan kurtarma kazılarının 2011-2012 yılları arasındaki Belentepe, Mengefe, Kurugedik Tepesi'yle Hüsamlar Köyü'nde yapılan kazı çalışmaları sonucunda elde edilen bulguların genel bir değerlendirmesidir. Kurtarma kazıları sonucunda 1 adeti Geç Protogeometrik, 85 adeti Geç Geometrik, 1 adeti Arkaik Dönem, 83 adeti Hellenistik Dönem, 126 adeti Doğu Roma Dönemi olmak üzere toplam 296 mezarın kazısı ekip üyelerinin özveri çalışmaları ile tamamlanmıştır.

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ile TKİ Kurumu Genel Müdürlüğü arasında imzalanan 18.08.2010 tarihli protokol hükümleri çerçevesinde, Muğla ili, Milas ilçesi, TKİ-GELİ-YLİ kömür çıkarma sahası içerisinde bulunan kültür varlıklarının tespit ve tescil çalışmalarıyla birlikte, arkeolojik alanların kurtarma kazılarını yapmakla ilgili, Milas Müze Müdürlüğü başkanlığındaki ekip görevlendirilmiştir[1].

* Ali Sinan ÖZBEY (M.A) Milas Müze Müdürü Muğla/TÜRKİYE.

1 2006 yılından itibaren TKİ-GELİ-YLİ Müdürlüğünün daimi desteği ile yürütülen kazı çalışmalarını yapmakla ilgili olarak, 2007-2008 yıllarında Prof. Dr. Ahmet Adil Tırpan başkanlığında oluşturulan ekip, 2009 yılından itibaren ise Milas Müze Müdürlüğü başkanlığındaki ekip görevlendirilmiştir. Çalışmalarda 2011 yılında Yrd. Doç.

Söz konusu protokol hükümleri doğrultusunda Türkiye Kömür İşletmeleri tarafından desteklenen çalışmalardaki ihtiyaç duyulan her tür araç gereç ve techizat ile personel desteği TKİ-GELİ-YLİ İşletme Müdürlüğü tarafından sağlanmaktadır. Karşılaşılan sorunların çözümünde Milas Müze Müdürlüğü ile Yeniköy İşletme Müdürlüğü karşılıklı olarak iştiarelerle çözümler üretilmektedir. Her yıl, 12 aylık sürelerde oldukça zor şartlarda gerçekleşen faaliyetlerin aksamadan programlandığı şekilde yürütülmesinin sağlanması açısından İşletme Müdürü Muhammet Koban ve ekibinin kültür varlıklarının korunmasına yönelik olarak yapılan kazı çalışmalarına yaklaşımı ve desteği bizlere güç katmaktadır.

2006 yılında TKİ-GELİ-YLİ'ye bağlı iş makinalarının dekupaj yaptığı saha içerisinde açığa çıkartılan dromoslu oda mezarla başlayan kazı çalışmaları, Belentepe, Mengefe ve Hüsamlar Köyü arkeolojik koruma alanı içerisinde devam etmektedir (Harita: 1). Kuzeyi korunaklı bir dağ sırasıyla kapalı havza içerisinde, güney bölümleri vadiye doğru açık yüksek olmayan tepeciklerden oluşan Belentepe, Mengefe, Kurugedik ve Hüsamlar Köyü bölgeleri kireç taşından oluşan bir tabana sahiptir. Yüzeyinde çok fazla bir toprak örtüsünün bulunmadığı bu alanlarda doğal tabanlar ortalama 1.00-0.50 m. derinliği sahiptir. Söz konusu yerleşimler, konut planlamalarına ait yaşam ünitelerinden, endüstriyel faaliyetleri işaret eden. Verimli tarım arazileri ve yerleşime uygun topografik yapının özellikleri, bölgenin iskânında önemli bir yere sahiptir. Antik dönemde Keramos antik kenti merkezli köylerin çokluğu bilinmektedir[2]. Birbirlerine kuş uçuşu ortalama 3 km uzaklıkta bulunan Belentepe, Mengefe ve Hüsamlar Köyü antik yerleşimlerindeki kazılar

Dr. Aytekin Erdoğan, Yrd. Doç. Dr. Nezih Aytaçlar görev almışlar, 2012 ve 2013 yılı çalışmaları Yrd. Doç. Dr. Hülya Bulut, Yrd. Doç. Dr. Bekir Özer, Yrd. Doç. Dr. Hatice Özyurt Özcan ve Prof. Dr. Ayla Sevim Erol katılımı ve desteğinde yürütülmüştür. Çalışmalarda müzemiz uzmanları S.Özgen, S.Yıldız, M.Yıldız, L.Ekinci, A.Yavuz, Y.Turan yanısıra Eskişehir Müzesi uzmanı Z.Bürkük, Milet Müzesi Uzmanı Erkan Dede, Konya Müzesi Uzmanı Hasan Oğuz, Kars KVKBK uzmanı M. Güneş, Aydın Müzesi uzmanı Z. Örnek, Karaman Müzesi uzmanı B. Akbulut görev almışlardır. Kendilerine katkılarından ötürü teşekkürü bir borç bilirim.

2 Kızıl 2002, 134.

sonucunda elde edilen arkeolojik veriler, bu yerleşimlerin 8 km. güneyinde bulunan Keramos (Ören) antik kentini besleyen yerleşimler olabileceğini göstermektedir.

M.Ö. 4 yüzyılın başlarında Hekatomnidlerle başlayan yönetim Mousolos Döneminde İç Karia'ya kadar uzanan imar faaliyetleriyle birlikte Helenleşme politikası geliştirilmiştir[3]. Yönetimin, merkeze bağlı ve kontrol edilebilir bir yönetim anlayışıyla baskıcı bir irade kullanarak otoriteyi sağlamaya çalıştığı[4] bilinmektedir. Bu durum savunmayla ilgili sur, kale, ileri karakollar, gözetleme kuleleri gibi güvenlikle ilgili yapıların yoğunlaşmasına neden olmuştur. Leleg kasabalarında uygulanan bu politika; bölgedeki yönetimin, dağınık ve tekil yapılaşmalara izin vermediğini göstermektedir. Karya Bölgesi'nin dağlık arazilerindeki vadilerde küçük yerleşim birimleri halinde yaşayan Koinon adı verilen birliklerinden söz edilmektedir[5]. Bu şema içerisinde değerlendirilmesi gereken havza yerleşimlerinin Keramos'a bağlı küçük yerleşimler olabileceği[6] görüşünü destekler nitelikte bulgular elde edilmiştir.

BELENTEPE KAZILARI

Belentepe yerleşkesi; Muğla ili, Milas ilçesi, Çakıralan Köyü'nün 500 m. güneyindeki tepe üzerinde yer almaktadır. Kuzey ve güneyde iki tepeden oluşan bu yerleşim alanı Belen Tepesi olarak bilinmektedir. Yerleşim, Milas-Ören eski kara yolunun 300 m. batısında yer alıp burası Güney Ege Linyitleri İşletme Müessesesi Müdürlüğü, Yeniköy işletmesine bağlı olan dekupaj alanlarından birisidir (Resim: 1).

Aynı zamanda taş ocağı olarak kullanılan Belentepe yerleşiminin bulunduğu alan, kireç taşından oluşan bir tabana sahiptir. Rahatlıkla ana kayadan kopartılarak çok fazla bir iş gücüne gereksinim duymadan kullanılabilen kireç taşı, bu yerleşime ait tüm mimari unsurların malzemesini belirlemiştir.

3 Bean 1987, 16-17.
4 Baran 2001, 24.
5 Akarca 1954, 56, Diler 2006, 110.
6 Kızıl- Öztekin 2010, 359.

Belentepe'de Eski Tunç Çağı I-II evresine tarihlenen *pithos* mezarlar, yerleşime ait ilk iskânın ne kadar eskiye gittiğini göstermesi açısından son derece önemli örneklerdir. Belentepe'nin kuzey yamacının doğuya bakan eteğinde 2008 yılı içerisinde yürütülen kazı çalışmaları sırasında aynı dönemi işaret eden *pithos* mezarlar bulunmuştur[7].

Nekropol sahalarının geniş yer kapladığı Belentepe'nin güney yamacında sürdürülen kazılar sonucunda, (benzeri 2008 yılında kuzey yamaçta tespit edilen) bir nekropol planlaması tespit edilmiştir. Geç Geometrik, Klasik ve Hellenistik Döneme ait mezarlar, neredeyse iç içe inşa edilmiş olup nekropolün uzun bir süre kullanımını işaret etmektedir. Belentepe'de M.Ö. 4 yüzyıl başlarından itibaren yoğunlaşan konut üniteleriyle birlikte depolama alanları, işlikler ve mezarlardan oluşan yapılaşma, yerleşimdeki iskânın M.S. 1 yüzyılın başlarına kadar kesintisiz devam ettiğini göstermektedir. Doğu Roma Dönemi içerisinde yeniden iskân gören Belentepe'de konut, atölyeler ve bir nekropol sahası açığa çıkartılmıştır.

Mezarların tipolojik özellikleriyle duvar örgü tekniklerine bakıldığında, dönemlerine göre önemli değişiklikler göze çarpmaktadır. Ana kayanın oyulmasıyla oluşturulan çukurlar içerisine genel olarak örgü tekniğinde yapılan duvarların temel taşları ana kaya üzerine oturtulmuştur. Yapım teknikleri bakımından 7 tip içerisinde değerlendirilen bu mezarlar, Dromoslu oda mezar, örgü tekne, plaka tekne, örgü-plaka tekne, örgü-oygu-plaka tekne ve oygu tekne tipinde inşa edilen mezarların yanı sıra, genellikle *urne* şeklinde görülen *kremasyon* gömülerin bulunduğu mezarlar da mevcuttur.

Geç Geometrik Dönem Nekropol Planlaması

Belentepe'nin güneybatı yamacında, yoğun olarak Geç Geometrik Dönem içerisinde kullanıldığı düşünülen nekropolün, Erken Geometrik Dönemle ilgili kullanımı henüz netlik kazanmamıştır. Söz konusu

7 Söğüt-Gider 2008, 243.

dönemi işaret eden birkaç mezarın dışında Belentepe'nin Erken Geometrik Dönem periyoduyla ilgili kesin bir şey söylemek güçtür (Resim: 2). 2008 yılında kuzey yamaçta tespit edilen Geç Geometrik Dönem nekropol planlaması içerisinde Klasik Döneme tarihlendirilen 19 adet mezar bulunmuştur[8]. Güney yamaçta tespit edilen nekropol planlaması içerisinde ise Klasik Dönem içerisinde inşa edilen herhangi bir mezar grubu mevcut değildir. Geç Geometrik Dönem mezarları içerisinde Arkaik ve Klasik Döneme ait gömü ve ölü hediyelerinin bulunmuş olması mezarların yeniden kullanıldığını göstermektedir. Nekropol içerisinde yer alan mezarlar belirli alanlar içerisinde öbeklenmiş olup sınırları arazinin doğal yapısına göre şekillenmiştir. Bu şema dışında Belentepe'nin neredeyse tamamına yayılmış durumdaki tekil mezarların varlığı, tepenin komple bir nekropol sahası olarak kullanıldığını göstermektedir. M.Ö. 4 yüzyıla gelindiğinde ise mezar sayısında önemli bir artış göze çarpmaktadır. Bu artış, Belentepe'nin Hellenistik Dönem içerisinde oluşturulan konutlarla paralellik göstermektedir. Belentepe'de mezarların dışında Geç Geometrik Dönem'e ait herhangi bir yapılaşma mevcut olmamasına rağmen bu nekropole ait yerleşimin mezarlık alanlardan çok uzak olmadığı düşünülmektedir.

Planlama içerisinde önemli bir grubu oluşturan *dromos*lu oda mezarların yanında ivedilikle ve özensiz inşa edilmiş mezar tipleri de bulunmaktadır. Sosyal sınıfların belirginleşmesiyle oluşan bu farklılıkların nedeni, mezar sahiplerinin gelir düzeyiyle ilişkili olmadır. Mezar yapıtlarındaki çeşitlilik ve mimari bir üslubun yerleşmiş olması göz önünde bulundurulursa, dönem içerisinde mezar ustalığının bir meslek grubu olabileceği fikri akla gelmektedir. Çünkü mezarların yapım tekniği ve mimari dekorasyonu ivedilikle inşa edilmiş mezarlardan çok, bir planlamanın ürünü olmalıdır.

Geç Geometrik Dönem oda mezarlarının genel planı üzerinde yapılan çalışma sonucunda söz konusu mezarların birer aile mezarı olup *dromos* ve mezar odası olmak üzere iki bölümden oluştuğu görülmek-

8 Gider 2010, 516.

tedir. Genel olarak çoklu gömülerin yapıldığı bu tür mezarlar kapsamlı bir planlamanın ürünü olup dönemin mezar mimarisindeki çeşitliliği göstermesi açısından son derece önemlidir. Bu türden aile mezarlıklarının Myken Dönemi içerisinde oluşturulan *tholos* mezarlarda ve Protogeometrik Dönemde Atina gibi merkezlerde görüldüğü bilinmektedir[9]. Kendi içinde küçük gruplar halinde oluşturulan aile mezarlıklarının benzerlerini Börükçü kazılarında[10] görmek mümkündür.

Belentepe ve Mengefe'de tespit edilen Geç Geometrik Dönem nekropolünün, İasos[11], Damlıboğaz (Hydai)[12], Beçin[13], Bozukbağ[14] ve Börükçü[15] Mevkii'nde tespit edilen mezarlarla analojik açından değerlendirilmesi, bu iki nekropolün, bölge arkeolojisi için son derece önemli olabileceğini ortaya koymaktadır. Daha önceki dönemlerle karşılaştırılınca Geometrik Döneme ait pek çok kazıda özellikle Geç Geometrik Dönemde gözlenen mezar çeşitliliği ve komplekslerin giderek artışının bu dönemde gözlenen sosyal yapıdaki organizasyon zenginliğindeki artışla ilişkili olduğu da söylenmektedir[16]. Belentepe, Mengefe ve Hüsamlar Köyü sınırları içerisinde tespit edilen Geç Geometrik Dönem nekropol planlamalarına ait kapsamlı yapılaşma yukarıda bahsedilen düşünceyi destekler niteliktedir.

Belentepe ve Mengefe Geç Geometrik Dönem oda mezarlarında zeminden başlayarak üst örtünün oluşturulacağı noktaya doğru bir daralma görülmektedir. Sahte kubbe olarak nitelendirilen bu düzenleme, dikdörtgen planlı oda mezarların taban seviyesiyle üst örtüye ait kapak taşlarının oturma düzlemindeki[17] yapısal özelliğin benzeri Dirmil-

9 Hürmüzlü 2008, 6.
10 Söğüt 2012, 565.
11 Akarca 1971, 2 vd.
12 Diler 2002, 227-231.
13 Muğla'nın Milas İlçe sınırları içerisinde, ilçe merkezinin yaklaşık 5 km. güneyinde yer almaktadır.
14 Bozukbağ, Yatağan Turgut Kasabası'nın 1,5 km. güneyinde bulunmaktadır.
15 Börükçü, Lagina ile Stratonikeia arasındaki alanda, Yeşilbağcılar Kasabası sınırları içerisinde yer almaktadır.
16 Morris 1989, 139.
17 Tırpan 2008, Res. 13.

Gökçebel'de bulunan bir oda mezar ile Mengefe'de bulunan 07MM28 No.lu *dromos*lu oda mezarda[18] karşımıza çıkmaktadır[19].

Yön birliği mevcut olmayan oda mezarların *dromos* bölümleri, yarım yuvarlak ve kare planlı olup fonksiyonel bir özellik taşımamaktadır. Temsili bir mimari eleman olarak karşımıza çıkan bu tür *dromos*lardan geçilerek mezar odasına gömü işlemini gerçekleştirmek oldukça zordur. Ortalama 0.90 m. çapı bulunan *dromos*lar, derin şekilde oluşturulmuştur. Bu durum mezarlara sonradan yapılan gömülerin kapak taşlarının yerleştirildiği üst örtü bölümünden yapılmış olabileceğini göstermektedir. Karia'da Erken Protogeometrik Döneme kadar giden oda mezar örnekleri Arkaik ve Klasik dönemlerde varlığını kesintisiz devam ettirmiş[20] olup bu mezarların örnekleri Rhodos, Thera ve Girit gibi merkezlerde görülmektedir[21].

Bodrum Müsgebi Köyü'nde Miken Dönemi içerisinde değerlendirilen mezarlar, *dromos* ve mezar odası olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır[22]. Bu mezarların *dromos* düzenlemeleri ana kayanın oyulmasıyla oluşturulan ince uzun ve mezar odasına doğru derinleşen çukurlar ile bir başka örnekte *dromos*, uzunluğu ve genişliği arasında fazla fark olmayan çukurlardan ibarettir.

Müsgebi'deki bazı mezarların giriş kısımlarının taşlarla örülerek kapatılmasındaki benzer bir uygulama dışında Belentepe ve Mengefe mezarlarıyla herhangi bir benzerlik mevcut değildir. Bu tip içerisinde değerlendirilen mezarlarda dikkati çeken diğer bir bulgu, mezar odasına girişi sağlayan kapı düzenlemeleridir. Dik yerleştirilmiş söve blokları üst örtüden kaynaklanacak olan baskıyı taşıyıcı nitelikte düzenlenmiştir. Her iki söve blokları üzerine yerleştirilen lento bloğu ise geleneksel kapı düzenlemesine ait mimari elemanların geçmişiyle ilgili önemli bilgiler içermektedir.

18 Özdemir 2012, 459, Fig. 4,7,8
19 Benzer örnekler için Bkz. Özgünel 2006, 20 vd, plan 2; Boysal 1970, 78, Mariaud 2012, 357-360.
20 Paton 1887, 73 vd.
21 Kurtz-Boardman 1971-193 vd.
22 Boysal 1969, 5, Mariaud 2012, 358.-260.

Geç Geometrik Dönem mezarlarında sıklıkla kullanılan raf düzenlemeleri incelendiğinde bu tür rafların mezarın inşası sırasında oluşturulduğu görülmektedir. Birkaç örneğinde rafı oluşturan plaka taşın uç kısımları mezarın duvarları içerisine girme koşuluyla sabitlenmiştir (Resim: 3). Bazı örneklerde ölü hediyelerinin bırakıldığı yer olarak tasarlanan rafların, iskeletin yatırıldığı bölümler olarak da kullanıldığı bilinmektedir. Rafların ölçüleri dikkate alındığında iskeletin hocker veya yarı hocker pozisyonunda yatırılmış olabileceği düşünülmektedir. Belentepe mezarlarında bulunan raf düzenlemelerinin tahrip olmamış örnekleri 2008 yılı Mengefe mezarlarında bulunmuştur[23]. Belentepe Geç Geometrik Dönem oda mezarlarında, vazgeçilmez geleneğin unsurlarından biri olarak karşımıza çıkan niş düzenlemeleri, genel olarak mezarların uzun duvarları içerisinde kremasyon gömü için hazırlanmış bölümlerdir. Bu konuda kesin bir yargıya varılmamakta birlikte bu tür nişlerin ölü hediyesi olarak kullanıldığı örneklerde bulunmaktadır. Bu durum, mezarlardaki niş düzenlemelerinin çok işlevli kullanımını göstermektedir. Kare şeklinde oluşturulan nişlerin ön cephelerinin bazı örneklerde yassı formlu plaklarla kapatıldığı görülmektedir. Söz konusu dönemin oda mezarlarında karşımıza çıkan bu tür nişler, klasik şema içerisinde inşa edilen oda mezarlarda kullanılan nişlerin erken örneklerini oluşturması açısından önemli bir mimari eleman olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çömlekçi'de örgü-tekne tipinde oluşturulan Subgeometrik mezarların duvar örgü tekniğiyle mezar tabanlarında iskeletin yatırıldığı levha şeklindeki döşemenin benzer örneklerini[24] Belentepe-Mengefe nekropollerinde görmek olasıdır. Daha sonra tabandan yükseltilerek *kline* formunu alacak olan bu mimari eleman, iskeletin yatırıldığı yer olarak şekillenmiştir. Dikdörtgen veya kare formlu, örgü-tekne tipinde inşa edilen mezarların benzer örneklerini, Aldağ[25] Bozukbağ[26] Börükçü[27]

23 Tırpan 2008, 10 vd, Ekici 2009, 266, Res. 15.
24 Boysal 1969, Res 17-Res 19 a-b.
25 Boysal 1987, 54.
26 Boysal 1970, 65-67, 74, Res. 6.
27 Tırpan-Söğüt 2004, 377-378, Söğüt 2004, 27; Söğüt 2012, 564-566.

ve Mengefe[28] Geç Geometrik Dönem mezarlarında görmek mümkündür. Bu tip içerisinde değerlendirilen mezarları mimari açıdan karşılaştırabileceğimiz diğer bir merkez ise Beçin nekropolüdür. Milas Ören yolu üzerinde yapılan yol çalışmaları sırasında tespit edilen mezarlardan birinde mezar odasına giriş, bir kapı düzenlemesiyle sağlanmıştır. Giriş kısmı kısa duvardan oluşturulan kapı sövelerinin önünde büyük yekpare bir plaka taş, kapı olarak kullanılmıştır. *İnhumasyon* şeklinde gömünün yapıldığı bu mezardaki çoklu gömü uygulamasında, mezarın yeniden kullanımı sırasında bir önceki gömüye ait iskeletlerin bir kenarda toplanarak yeniden gömü yapılmış[29] olması, Belentepe-Mengefe Geç Geometrik Dönem mezarlarında da karşımıza çıkan bir durumdur. Yön birliği bulunmayan örgü-tekne tipindeki bu bölge mezarları, Geç Geometrik Dönem merkezlerinde de yaygın bir tipi oluşturmaktadır.

Belentepe'de BLT11-M15 No.lu *dromos*lu oda mezarda *urne* kabı olarak kullanılan krater Geç Geometrik Dönemin karakteristik özelliklerini yansıtmakta olup benzer örnekleri Damlıboğaz[30] olmak üzere Geç Geometrik Dönem mezarlarında sıklıkla görülmektedir. Belentepe ve Mengefe nekropollerinde *kremasyon* gömülere ait yakma işleminde farklı uygulamalar tespit edilmiştir. Mezarın yer alacağı nokta veya kenarında yapılan yakma işlemine ait birkaç örnek tespit edilmiştir. *Dromos*lu oda mezarların büyük bir bölümünde karşımıza çıkan *kremasyon* gömüye ait bulgular, planlama içerisinde *kremasyon* uygulaması için ortak bir yakma alanının olabileceğini düşündürmektedir. *Kremasyon* gömü için ortak yakma alanları gibi bir uygulamanın Börükçü Tepesi kazılarında olabileceği[31] söylenmektedir. Niş ve raf düzenlemelerinin dışında yakıldıktan sonra torba içerisine konularak mezarların belli bölümlerine yerleştirilen birkaç örnekte ise yanmış kemikler mezarlarda bir öbek halinde bulunmuştur. Bu tür bir gömü işleminin örneklerini 2008 yılı Belentepe çalışmalarında[32] ve Börükçü mezarlarında[33] görmek

28 Ekici 2012, 241, Res. 2.
29 Arslan-Kızıl 2007, 83, 87, Fig. 6, Akarca 1971, 19.20.
30 Diler 2002, 234, Res. 5, Bulba 2005, 75, Inv.Nr. 899.
31 Söğüt 2012, 565, Hürmüzlü 2008, 9.
32 Tırpan 2008, 6.
33 Tırpan-Söğüt 2005, 259.

mümkündür. Mezarlar içerisinde önemli bir grubu oluşturan *skyphos*-lardan biri, dışa dönük ağız kenarlı ve şişkin gövdeli bir forma sahiptir. Kulplar arasında bantlarla sınırlanmış metop içerisinde dört adet iç içe konsantrik daire bulunmaktadır. BLT11-M38 No.lu mezarda bulunan *skyphos* aynı formda olup kulplar arasında oluşturulan *metop*ta 6 adet konsantrik daire yer almaktadır. Geç Geometrik Dönem mezarlarına ölü hediyesi olarak bırakılmış olan bu *skyphos*ların neredeyse aynı atölye ürünü olarak sayılabilecek örneklerinin benzerleri 2007 yılı Belentepe mezar kazılarında[34] bulunmuş olup bu form, Beçin[35] ve Burgaz[36] örnekleriyle birlikte değerlendirilmelidir.

Belentepe'nin güneybatı yamacında birbirinden bağımsız, üst üste inşa edilmiş üç mezar tespit edilmiştir. Belentepe'nin ender örneklerden biri olarak karşımıza çıkan bu mezar grubu, nekropol planlamasının uzun bir süre kullanıldığını göstermekte olup, bölgenin mezar mimarisindeki tarihsel sürecinin izlenmesi açısından son derece önemlidir (Resim: 4).

Dromos, mezar odası ve kuzey oda olmak üzere üç bölümden oluşan mezar ise Geç Geometrik Dönem'in ilk örneklerinden biri olarak kayıt altına alınmıştır (Resim: 5). Mezar odasına giriş uzun duvardan bir *dromos*la sağlanmıştır. Üst kısma doğru daralan yuvarlak formlu *dromos*uyla, nekropol planlaması içerisinde yer alan diğer *dromos*lu oda mezarlarla aynı geleneğin ürünüdür. Söz konusu mezarın üst örtüsüne ait kapak taşları üzerinde plaka-tekne tipinde bir mezar bulunmuştur. Mezarda *urne* olarak kullanılan amphora ile ölü hediyesi olarak bırakılan *skyphos*, Geç Geometrik Dönemin karakteristik özelliklerini taşımaktadır[37]. Bu tür oda mezarların kapak taşları üzerinde bulunan *urne*ler, mezarın kullanım süresiyle ilgili bilgilere ulaşmamızı sağlamaktadır. Geç Geometrik Dönem'in geleneksel form ve bezeme özelliklerini taşıyan ve içerisinde *kremasyon* gömüye ait yanmış kemikler bulunan *kotyle*,

34 Tırpan-Söğüt 2008, 264, Tırpan 2008, 4.
35 Özgünel 2006, 148, Levha XXXVI, a-b.
36 Tuna 2009, 527, Fig. 13.
37 Bulba 2005, 110-111, Taf 22a-22b.

urne kabı olarak kullanılan diğer bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Bodrumda bulunan ve Kuşlu kotyle grubunun ilk örnekleri olarak değerlendirilen Ko1-Ko2 numaralı kotylelerle[38] karşılaştırıldığında Belentepe'de bulunan kotylenin aynı özellikleri taşıdığı ve söz konusu grup içerisinde değerlendirilmesi gerektiği kanısına varılmıştır.

Geç Geometrik Dönem içerisinde inşa edilen BLT11-M24 numaralı mezarın üst örtüsünde işlik düzeneğine ait bir pres altlığı kullanılmıştır (Resim: 6). Benzer bir uygulamanın 2008 yılı çalışmaları sırasında 08BTM38, 08BTM54, 08BTM56 numaralı mezarların üst örtülerinde kullanıldığı bilinmektedir[39]. Mezarın üst örtüsünde, zeytinyağı atölyelerinde, baskı tezgahının alt kısmında kullanılan yuvarlak formlu bu pres altlıkları, mezardaki tek kullanım göz önünde bulundurulduğunda, zeytinyağı atölyelerine ait endüstriyel yapıların varlığının Geç Geometrik Dönem öncesine kadar gittiğinin göstergesidir. Bahsi geçen mezara ölü hediyesi olarak bırakılan *amphoriskos*, Geç Geometrik Dönemde ortaya çıkan ve sevilerek kullanılan bir form olup Beçin ve Bozukbağ örnekleriyle[40] birlikte değerlendirilmelidir.

Geç Geometrik Dönem nekropol planlaması içerisinde bulunan mezarların gömü biçiminde üç yatış pozisyonu belirgindir. *Hocker* ve yarı *hocker* tarzında yatırılan iskeletlerin yanında sırt üstü yatırılan örnekler de bulunmaktadır (Resim: 7). Bir bireye ait olan mezarların dışında örgü tipi ne olursa olsun ikinci hatta üçüncü bir bireyin gömü yapıldığı mezarlar da bulunmaktadır. Böyle bir durumda ilk gömüye ait iskelet genelde ölü hediyeleriyle birlikte bir kenara toplanmakta ve yeni gömülecek birey için gerekli alan yaratılmaktadır. Geç Geometrik Dönem mezarlarına ölü hediyesi olarak, *labrys*, *fibula*, yüzük, saç tokası, bilezik, boncuklarla oluşturulmuş kolyeler ve dönemin sevilen kap formların krater, *skyphos, kotyle, aryballos, oinochoe*, fincan *amphoriskos* gibi pişmiş toprak eserler bırakılmaktadır. Bölgenin Geç Geometrik Dönem mezarlarında sayısal anlamda önemli bir grubu oluşturan fibulalar, en

38 Bulba 2005, 56, Kat: 48-Ko1, 49-Ko2.
39 Söğüt-Gider 2008, 243.
40 Özgünel 2006, 130, Levha XVIII-c-d-e,g.

az dört tip içerisinde değerlendirilmelidir. Topuzlardaki sayısal farklılık, yay kısımlarının formunda da görülmektedir. Tek topuzlu *fibula* örneklerindeki yuvarlak çıkıntı ayrı bir tip olarak karşımıza çıkmaktadır. Yay bölümünde topuzun kullanılmadığı yassı ve üçgen kesitli örnekler de mevcuttur[41] (Resim: 8).

Geç Geometrik Dönem nekropol planlaması içerisinde incelenen Belentepe, Mengefe ve Hüsamlar Köyü mezarları, iç ve kıyı Karya Bölgesinde M.Ö. 1. binin başlarından Geç Geometrik Döneme kadar uzanan süreç içerisindeki mezarlarla karşılaştırılmıştır. Bu çalışma sonucunda bölge mezarlarının yapısal özelliklerde ne gibi etkenlerin belirgin olduğu ve ne tür değişikliklere uğrayarak geliştiğiyle ilgili düşünceler karşılaştırmalı bir şekilde ortaya konmuştur. Elde edilen bulgular bize mezarlardaki yapısal özelliklerin tamamını topografik yapının belirlediği gerçeğini ortaya koymaktadır. *Dromos*, kapı düzenlemesi ve mezar odaları içerisindeki mimari elemanların belli gelenekler içerisinde şekillendiği görülmektedir. Oda şeklinde oluşturulmuş, giriş ve *dromos* düzenlemeleri bulunan mezarlar, birer aile mezarı olarak tasarlanmışlardır. Mezar hediyeleri ise kullanıldıkları dönemin tüm özelliklerini yansıtmakta olup söz konusu mezarların kullanım aralıklarının tespit edilmesinde önemli bir yere sahiptir.

Hellenistik Dönem Nekropol Planlaması

Belentepe'nin M.Ö. 4 yüzyıl tabakasıyla çağdaş bu mezarlar, Geç Geometrik Dönem nekropol planlaması içerisinde ve tepenin genel yayılım alanlarında çoğu dağınık halde bazıları ise kümelenmiş durumda bulunmuştur. Söz konusu mezarların tipolojik açından karşılaştırılabilecek en iyi örneklerini Börükçü Tepesi kazılarında görmek mümkündür[42].

41 Benzer örnekler için bakınız, Caner 1983, Taf 4 Typ III (49-58), Taf 6, Typ IV (95,96,98), Taf 7, Typ VI (110-112), Taf 8, Typ VI, (112-120), Belentepe-Mengefe Geç Geometrik Dönem mezarlarında bulunan fibulalar, Damlıboğaz (Hydai) ve Beçin Geç Geometrik Dönem mezar buluntularıyla birlikte değerlendirilmelidir. Bkz, Diler 2000, 231-Çiz. 3, Diler 2009, 365 Fig. 5; Akarca 1971, Lev IV, Arslan-Kızıl, 2007, Fig.10.

42 Söğüt 2012, 564; Tırpan-Söğüt 2006,602, 607 Fig. 2-3, 611 Fig. 11-12.

İvedilikle ve özensiz inşa edilen bu mezarlar topografik yapıya uygun şekilde inşa edilmiş olup mezar mimarisini yine taş ocağından temin edilen kireç taşı oluşturmaktadır. Örgü-tekne, plaka-tekne ve oygutekne tipinde inşa edilen mezarlarda yön birliği mevcut olmayıp duvar örgü tekniklerinde benzer özellikler göze çarpmaktadır. Kaba yüzeyli kare ve dikdörtgen formlu kireç taşların dik yerleştirilmesiyle oluşturulan mezarların üst örtüleri yassı formlu kapak taşlarıyla örtülüdür. Hellenistik Dönem mezarlarda genelde bir bireye ait tek gömü mevcut olup mezarların söz konusu dönem içerisinde tekrardan kullanıldığı örnekler de bulunmaktadır. Mezarların ikinci kullanımı sırasında ilk gömüye ait iskelet bir kenara toplanmakta ve sonradan yapılacak gömü için alan yaratılmaktadır. Mezarların sonradan kullanımıyla ilgili uygulamanın Belentepe'deki proto örneklerini Geç Geometrik Dönem mezar grupları içerisinde görmekteyiz. Helenistik Dönem içerisinde kullanılan diğer bir ölü gömme biçimi ise *kremasyon* gömü şeklidir. Bu tür bir gömüde iskelet yakılarak genelde *stamnos* veya çömleklerin içerisine konulmaktadır (Resim: 9). Hellenistik Dönem mezarlarında ölü hediyesi bırakma geleneğinde Geç Geometrik Dönem mezarlarıyla karşılaştırıldığında gözle görülür bir azalma görülmektedir. Bir bireye ait tek gömünün yapıldığı mezarlara sikke, *unguentarium*, kase, tabak, süs ve takı gibi eşyalar bırakılmaktadır (Resim: 10). İskeletin ağız ve göz bölümüne yerleştirilen sikke geleneği[43], Belentepe Hellenistik Dönem mezarlarında yaygın bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sanduka mezar geleneğinin tipolojik açından devamı niteliğindeki plaka-tekne tipinde inşa edilen mezarlar, dikdörtgen ve kare formlu olup hemen hemen her dönemde gömü için kullanılmışlardır. Bu tipteki mezarların sıkça tercih edilmesinin sebebi inşa malzemesinin kolay elde edilmesi ve inşasının fazla zaman almamasıdır. Bazı örneklerde *kremasyon* gömüye ait *urne*lerin yerleştirildiği mezarların genelde *inhumasyon* gömü için düzenlenmiş olduğu görülmektedir.

Taşra yerleşimlerinin vazgeçilmez mezar tipi olarak da karşımıza çıkan bu tür mezarların benzer örneklerine Börükçü[44] başla olmak

43 Hürmüzlü 2008, 38.
44 Tırpan-Söğüt 2006,602.

üzere Stratonikeia Akdağ nekropolü[45] ve Kaunos'ta[46] görmek mümkündür.

Oygu-Örgü-plaka tekne tipindeki mezarlar, Hellenistik Dönem nekropol planlaması içerisinde topografyanın mezar çeşitliliği üzerindeki etkisini göstermesi açısından önemli bir grubu oluşturmaktadır. Bu tür mezarlar diğer tiplerde olduğu gibi dikdörtgen planlıdır. Yön birliği bulunmayan bu mezarlardaki gömüler aynı planlama içerisindeki özelliklerin tekrarı niteliğindedir. Tipolojik açından bakıldığında bu tür mezarların duvar örgü teknikleri bu tipin belirleyici özelliğini oluşturmuştur. Örgü ve dik yerleştirilmiş plaka şeklinde oluşturulan duvarların bazı bölümlerinin ana kayanın yontulmasıyla oluşturulması, bu tipin genel özelliklerini yansıtmaktadır. Bu farklılığın dışında Hellenistik Dönem planlamasında yer alan mezarlardaki bir dizi uygulamanın bu tip mezarlarda da uygulandığı görülmektedir.

Doğu Roma Dönemi Nekropol Planlaması

Belentepe'nin güneydoğu yamacında 2011 yılı kazı çalışmaları sırasında Doğu Roma Dönemi içerisinde kullanıldığı tespit edilen bir nekropol planlaması açığa çıkartılmıştır. Bu mezarlık, 2008 yılı kazılarında tespit edilen zeytinyağı ve şarap işliklerine ait kalıntıların[47] yaklaşık 100 m. güneyinde bulunmuştur. M.S 10 ve yoğunlukla 11. yüzyıl içerisinde kullanıldığı tespit edilen nekropol, aynı zamanda yukarıda sözü edilen işlik ve konut ünitelerinin kullanımıyla çağdaştır. Konutlar, endüstriyel faaliyetlere ait atölyeler ve nekropol planlaması, bize Belentepe'nin Doğu Roma Dönemi içerisindeki yoğun iskânını işaret etmektedir.

Plaka-tekne tipinde inşa edilen mezarların yönü, nekropol planlaması içerisinde yer alan diğer mezarlarla uyumlu olup havzanın Doğu Roma Dönemi mezar mimarisi geleneğini yansıtmaktadır. Mimari açı-

45 Küçükçoban 2000, 259, Çiz. 3; Boysal- Kadıoğlu 1998, 215-216.
46 Öğün 2002, 176. Fig. 126.
47 Gider 2010, 517-518.

dan birbirlerinin tekrarı niteliğinde inşa edilen mezarlarda iskeletin yatış pozisyonuyla kafatasının yönlerinde de değişmez bir birliktelik söz konusudur. Genel olarak iskeletler sırt üstü yatırılmakta baş kısımları ise batıda bulunmaktadır. Kolların vücuda paralel uzatıldığı örneklerin yanında, karın bölgesinde birleştirilmiş örnekler de mevcuttur.

Mezarların mimarisinde kullanılan taş malzemenin neredeyse tamamında kireç taşının kullanılması, topografik yapının mezarlar üzerindeki belirleyiciliğinin devam ettiğini göstermektedir. Plaka-tekne tipinde inşa edilen mezarların duvar örgü tekniklerine bakıldığında dik yerleştirilmiş plaka taşların kullanıldığı görülmektedir. Mezarlarda kullanılan taş malzemenin büyük bir bölümünün devşirme malzeme olarak kullanıldığı düşünülmektedir.

Mezarlarda genel olarak tek gömü mevcut olup ikinci hatta üçüncü gömünün yapıldığı mezarlar da bulunmaktadır. Böyle bir durumda ilk gömüye ait iskelet genelde mezarın doğusuna toplanmakta ve yeni yapılacak gömü için alan yaratılmaktadır. Mezarlara ölü hediyesi bırakma geleneği yok denecek kadar azdır.

MENGEFE NEKROPOL KAZILARI

Muğla İli, Milas İlçesi, Hüsamlar Köyü'nün yaklaşık 1 km. kuzeyinde yer alan Mengefe Tepesi TKİ Güney Ege Linyitleri İşlemesi Müessesesi Müdürlüğü, Yeniköy Linyitleri İşletmesi Hüsamlar Ocağı dekupaj alanlarından birisidir. 2011 yılı içerisinde Mengefe kazı alanında yapılan arkeolojik çalışma, 2008 yılında açığa çıkartılmış Geç Geometrik Dönem nekropol planlamasının bulunduğu alanda sürdürülmüştür.

Belentepe nekropolündeki bir dizi uygulamanın benzer örneklerinin görüldüğü bu nekropolde açığa çıkartılan mezarlar, kireç taşından oluşan anakayanın kırılgan yapısının tespit edildiği alan içerisinde inşa edilmişlerdir. Tipolojik açından çeşitlilik gösteren bölge mezarları, *dromos*lu oda mezar, örgü-tekne, oygu-plaka tekne, plaka-tekne, oygu-tekne tipleri içerisinde sınıflandırılmıştır. *Kremasyon* gömünün yapıldığı urne

mezar örnekleri de planlama içerisinde önemli bir yere sahiptir[48]. Kare ve dikdörtgen planlı mezarların üst örtülerinde yassı formlu plaka taşlar kullanılmış olup mezarlarda yön birliği bulunmamaktadır. *Dromos*lu oda mezarların yanında küçük boyutlu mezarlar genelde bir bireye ait tek gömünün yapıldığı mezarlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Doğu bölümünde bir kapı düzenlemesiyle girilen örneğin birinde niş ve seki düzenlemesinin varlığı mezar içi elemanlarındaki işlevsel kullanımı göstermektedir (Resim: 11). 2008 yılı kazı çalışmaları sonucunda kazısı yapılmış olan konut ve depolama odalarından oluşan üniteler bulunmuştur. Konuta ait bir odanın alt kısmında bulunan mezarlar, Mengefe kazı alanındaki tabakalanmayı göstermesi açısından önemli örnekleri teşkil etmektedir. *Dorsal* pozisyonda yatırılan iskeletlerin dışında dikdörtgen planlı mezarlardan birinde *hocker* pozisyonunda yatırılan iskelet, gömü biçimindeki farklılığı göstermektedir.

Duvar örgü tekniklerinde kare ve dikdörtgen formlu kireç taşlarının kullanıldığı mezarların tabanları genelde ana kayanın yontulmasıyla düzgünleştirilmiştir. Mengefe kazı alanında tespit edilen bir örnekte mezarın tabanında *kline* düzenlemesine ait benzeri bir uygulama kullanılmıştır. Yassı formlu plaka taşların mezarın tabanına döşenmesiyle oluşturulan düzlem üzerinde iskeletlerin yatırıldığı görülmektedir.

HÜSAMLAR KÖYÜ KAZILARI

Muğla İli, Milas İlçesi, Hüsamlar Köyü, Belentepe'nin 3 km. güneydoğusunda yer almaktadır. Muğla Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun arkeolojik koruma alanı olarak belirlediği köyde Bakırlı ve Tepe Mevkii'nde kazı çalışmaları yapılmıştır. 2011-2012 yılı içerisinde sürdürülen kazı çalışmalar sonucunda M.Ö. 4 yüzyıla ait konut planlamalarıyla Bakırlı ve Tepe mevkii'nde mezarlar tespit edilmiştir (Resim: 12).

48 Mengefe Geç Geometrik Dönem içerisinde değerlendirilen nekropol planlamasına ait mezarların yapısal özellikleri, ölü gömme gelenekleri ve mezar hediyeleri, 3 km. kuzeybatısında yer alan Belentepe nekropolünün tüm unsurlarıyla uyumlu olup tipolojik açından birbirinin tekrarı niteliğindedir.

Hüsamlar Bakırlı Mevkii

Hüsamlar Bakırlı Mevkii'nde tespit edilen mezarlar inşa edildikleri dönemin karateristik özelliklerini taşımaktadır. Geç Geometrik Dönem içerisinde inşa edilen bir örnek üzerinde yapılan çalışma sonucunda mezarın, Belentepe ve Mengefe Geç Geometrik Dönem mezarlarının mimarisi ve gömü biçimi bakımından benzer özellikler taşıdığı tespit edilmiştir. Birbirlerine birkaç km. uzaklıkla bulunan bu yerleşimlerin aynı kültürel öğelerden beslendiği ve mezar ustalarının dönemin geleneksel özelliklerini terketmediğini göstermektedir. Hüsamlar Köyü Tepe Mevkii'nde yer alan *dromos*lu oda mezarın neredeyse kopyası olabilecek örneklerini Hüsamlar Bakırlı Mahallesi'nde tespit edilen tonozlu oda mezarda[49] ve Belentepe'de açığa çıkartılmış üç tonozlu oda mezarda[50] görmek mümkündür (Resim: 13). Bakırlı Mahallesi'nde yer alan mezar, kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu inşa edilmiş olup *dromos* ve mezar odası olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Mezarın güneybatısında doğal kayanın yontulmasıyla düzgünleştirilmiş 5 basamaklı merdivenle oluşturulan *dromos*un son bulduğu noktadan başlayarak mezarın giriş kapısına olan mesafe yürüyüş yolu olarak isimlendirilmektedir. Tepe Mevkii'nde kazısı yapılan diğer tonozlu oda mezarın *dromos*u 11 basamaklı bir merdivenden oluşturulmuştur. Merdiven basamaklarında yer yer ana kayanın kullanıldığı görülmektedir. Mezar odasında üç tekne tipi mezarla birlikte 7 niş düzenlemesi bulunmaktadır. Aynı mimari geleneğin ürünü olarak karşımıza çıkan Hellenistik Dönem tonozlu oda mezarların benzerleri, 2008 yılın Belentepe kazılarında bulunmuştur[51].

Hüsamlar Tepe Mevkii

Kıyı Karya Bölgesi'nde Geç Geometrik Döneme ait yapılaşma evresinin yoğun olduğu merkezler bilinmektedir. Bu evrenin nekropol planlamalarındaki kazıları, Belentepe, Mengefe ve Hüsamlar Köyü'nü de kapsayan havza içerisinde devam etmektedir. Hüsamlar Köyü Tepe

49 Erdoğan-Aytaçlar 2012, 369.
50 Tırpan 2008, 3, Res. 1, 5, Res. 9.
51 Gider 2009, 254.

Mevkii'nde sürdürülen kazı çalışmaları sırasında bölgenin Geç Geometrik Dönem öncesine giden ilk buluntularına ulaşılmıştır.

Geç Protogeometrik Dönem içerisinde değerlendirilen mezar, dromos ve mezar odası olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Mezarın yapısal özelliklerine bakıldığında, *dromos*, kapı düzenlemesi, raf ve niş gibi mimari elamanları içerisinde barındırmakta olup bu elemanların, hiç değişikliği uğramadan Geç Geometrik Dönem içerisinde oluşturulan *dromos*lu oda mezarlarda kullanıldığı görülmektedir (Resim: 14). Bu durum, mezar mimarisindeki geleneğin olasılıkla kendi dinamikleri içerisinde şekillenerek neredeyse 300 yıl boyunca değişmeden devam ettiğini göstermektedir. Tekil bir örnek üzerinden yapılan bu değerlendirmede ihtiyatlı olmakla birlikte Geç Protogeometrik Dönem içerisinde kullanılan mimari geleneğin Geç Geometrik Dönem'in sonlarına kadar devam ettiğini, aynı zamanda bu yapılaşma evrelerine ait organizasyonların, M.Ö. 1. binin başlarından itibaren oluşmaya başladığı fikrinin tartışılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Pedasa'da tespit edilen Geç Protogeometrik ve Geometrik Dönem tümülüs tipi mezarlarındaki mimari özellikler ile gömü adetlerinin Müsgebi Miken Dönemi yerleşimindeki mezarlarla olan yakınlığından bahsedilmektedir[52]. TKİ havzası içerisinde tespit edilen mezarlardaki ölü gömme adetleri, Müsgebi ve Pedasa örnekleriyle benzerlik göstermekte ancak mezar mimarisi açısından aynı geleneğin ürünü olabilecek herhangi bir bulguya rastlanmamıştır.

KURUGEDİK TEPESİ NEKROPOL KAZILARI

Kurugedik Tepesi, Çakıralan Köyü'nün güneyinde, Belentepe'nin yaklaşık 200 m. güneybatısında yer almaktadır. Kurugedik Tepesi'nin kuzeyinde yapılan yüzey araştırmaları sonucunda kare planlı bir düzenleme tespit edilmiştir. 5.07x4.77 m ölçülerindeki peribolosun kuzey duvarı düzgün kesilmiş kireç taşlarıyla örülerek cephesel bir görünüm kazandırılmıştır. Yapının doğu, batı ve güney duvarları ise daha özen-

52 Diler 2009, 126.

siz şekilde inşa edilmiştir. Duvar yükseklikleri ortalama 1.50-0.90 m. arasında değişen kare formlu düzenleme içerisinde toplam 8 adet mezar tespit edilmiştir. Aile mezarlığı olabileceği düşünülen bu mezarları çevreleyen *peribolos* duvarı temel seviyesinde koruna gelmiş olup mezarlardan ikisinin söz konusu *peribolos* duvarının alt bölümünde yer alması mezarlık alanını çevreleyen duvarın sonradan inşa edildiğini göstermektedir. Kuzey *peribolos*ta 1.00 m. ölçülerindeki açıklığın giriş olabileceği düşünülmektedir. Tipolojik açıdan çeşitlilik gösteren mezarlardan iki adedi hücre tipinde olup diğerleri örgü ve plaka tekne tipinde inşa edilmiştir.

Kremasyon ve *inhumasyon* gömü biçiminin bir arada kullanıldığı mezarlarda ağız kısımları bir kâseyle kapatılmış olan 13 adet *stamnos urne* kabı olarak kullanılmıştır. Bu *stamnos*ların bir kısmı *peribolos* duvarlarının birleşme noktaları olan köşe kısımlarda bulunmuştur. *Urne* olarak kullanılan *stamnos*ların benzer uygulamalı örneklerini 2008 yılı Belentepe kazı çalışmalarında[53], Beçin Hellenistik Dönem içerisinde değerlendirilen dromoslu oda mezarlarda[54] görmek mümkündür. *Stamnos*ların Hellenistik Dönem içerisinde yaygın kullanımını gösteren diğer bir örnek ise Antandros nekropolünde karşımıza çıkmaktadır[55].

Aile mezarlığı olarak kullanıldığı düşünülen ünite içerisindeki mezarlarda elde edilen arkeolojik bulgular, söz konusu mezarlığın Hellenistik Dönem içerisinde inşa edildiğini göstermektedir. Kurugedik Tepe'sinin kuzeydoğusunda bulunan Belentepe nekropolünde Hellenistik Dönem nekropol planlaması içerisinde stamnosların urne kabı olarak kullanıldığı örnekler bulunmaktadır. Bu durum birbirlerine yaklaşık 200 m. uzaklıkta bulunan her iki alanın birlikte ve bir bütün olarak değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

53 Tırpan 2008, 6, Res.14.
54 Kızıl 1995, 266-Res 8, Akarca 1952, Lev LXXXV.
55 Polat 2008, 465, Res 11.

BİBLİYOGRAFYA

Akarca, A., "Mylasa'da Hellenistik Bir Mezar", *Belleten* Cilt XVI, 61-64,1952 (367-385).

Akarca, A., *Mylasa, Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*, İstanbul, 1954.

Akarca, A., "Beçin Altındaki Eski Çağ Mezarlığı" *Belleten* Cilt: XXXV, Sayı 137, Ocak 1971, (1-32).

Arslan, N. - Kızıl, A., A Late Geometric Carian Grave From Beçin, *Anatolia Antiqua* 15 (83-93).

Baran, A.,"Lelegler", *İdol* Dergisi 11, 2001, (23-27).

Bean, G. E., *Karia* 1987, İstanbul 1987.

Boysal, Y., "Karia Bölgesi'nde Yeni Araştırmalar, *Anadolu (Anatolia)* 11, Ankara 1969, (1-30).

Boysal, Y., "Turgut kazısı 1969 yılı raporu" Anadolu (Anatolia) 12, Ankara 1970, 63-93.

Boysal, Y., "Stratonikeia Nekropol-nün Tarihsel Süreci", *Remzi Oğuz Arık Armağanı*. 1987, (51-69).

Boysal, Y. - Kadıoğlu, M., "1997 Yılı Stratonikeia Çalışmaları", XX. K*azı Sonuçları Toplantısı II*. Cilt 1998 (215-228).

Bulba, M., Geomertrische Keramik Kariens, Hamburg 2005.

Caner, E., *Fibeln in Anatolien, PrähistorischeBronzefunde Abteilung* XIV. Bant 8.

Diler, A., "Damlıboğaz/HydaiAraştırmaları-2000", *AST* 19.1, 225-236.

Diler, A., Pedasa Geç ProtogeometrikTümülüsü ve Leleglerde Ölü İnancı, Anadolu Arkeolojisine Katkılar. 65. *Yaşında Abdullah Yaylalı'ya Sunulan Yazılar* 2006, (109-131).

Diler, A., Türkoğlu, S., Çörtük, U., Gümüş, Ş., "Bodrum yarımadası Leleg Yerleşmeleri Yüzey Araştırmaları 2006-2007", *AST* 26.3 (125-142).

Diler, A., "Tombsand Burials in Damlıboğaz (Hydai) and Pedasa", Herausgegebenvon F.Rumscheid, *Die Karerunddie Anderen*, Bonn 2009, (359-376).

Ekici, M., Mengefe Çalışmaları, A. A. Tırpan, B. Söğüt, Lagina ve Börükçü 2008 Yılı Çalışmaları, *KST* 30.4, (257-258).

Ekici, M., "Karya Bölgesi Mengefe Mevkii'nden Bir Mezar", Stratonikeia'dan Lagina'ya, *Ahmet Adil Tırpan Armağanı*, 2012 İstanbul (241-248).

Erdoğan, A. - Aytaçlar, N., "Milas-TKİ Kazıları 2012", Ege Üniversitesi Arkeoloji Kazıları (357-375).

Gider, Z., Belentepe Çalışmaları, A. A. Tırpan, B. Söğüt, Lagina ve Börükçü 2008 Yılı Çalışmaları, *KST* 30.4, (254-256).

Gider, Z., Belentepe Çalışmaları, A. A.Tırpan, B. Söğüt, Lagina, Börükçü, Belentepe ve Mengefe 2008 Yılı Çalışmaları, *KST* 31.3, (516-518).

Hürmüzlü, B., Eski Yunan'da Ölü Gömme Gelenekleri, İstanbul 2008.

Kızıl, A., *Uygarlıklar Başkenti Milas, Mylasa ve Çevresi* 2002.

A. Kızıl, Z., "Beçin Hellenistik Dönem Oda Mezarı" VI Müze Kurtarma Kazıları Semineri, Didim (24-26 Nisan 1995),255-271.

Kızıl, A., Öztekin, İ.Ö., 2008 Yılı, Muğla İli, Milas İlçesi ile Ören ve Selimiye Beldeleri'nde Arkeolojik Yüzey Araştırması, *AST* 27.3, (359-384).

Kurtz ,D.C., - Boardman, J., Greek Burial Customs, 1971.

Küçükçoban, F., "2000 Yılı Akdağ Kurtarma Kazısı", *12. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu 2001* (251-261).

Mariaud, O., "Postéritémycénienne et influenceségéennes dans lespratiquesfunéraires de la régiond'Halicarnasse à l'époquegéométrique", 355-368, K. Konuk, Stephanephoros de L'economieantique a L'asiemineure, Bordeaux 2012.

Morris, I., Burialand Ancient Society The Rise of the Greek City-State, Cambridge University Press, New York, Melborne, Sydney, 1989.

Öğün, B., Işık, C., Diler, A., Özer, O., Schmaltz, B., Marek, Chr., Doyran, M., Kaunos Kbid *35. Yılın Araştırma Sonuçları* (1996-2001).

Özdemir, M. T., "Milas-Mengefe'den Geç Geometrik bir Mezar", *Stratonikeia'dan Lagina'ya, Ahmet Adil Tırpan Armağanı,* 2012 İstanbul (457-474).

Özgünel, C., *Karia Geometrik Seramiği*, İstanbul,2006.

Paton, W.R., "Excavations in Caria", *JHS 8*, 1887.

Polat, G., Polat, Y., Yağız, K., Küçük, T., Zunal, O.,"Antandros 2006 Yılı Kazıları", *29. Kazı Sonuçları Toplantısı* 2.Cilt, Haziran 2007 (455-476).

Söğüt, B., "Kömür, Dinamit ve Yeni bir Yerleşim", *İdol* Dergisi 21, 2004, (24-31).

Söğüt, B., "Börükçü 2003-2006 Yılları Kazıları", *Stratonikeia'dan Lagina'ya, Ahmet Adil Tırpan Armağanı,* 2012 İstanbul (553-587).

Söğüt, B., Gider, Z., "Belentepe Hellenistik Dönem Zeytinyağı Atölyeleri" (241-257), Ü. Aydınoğlu-A.K. Şenol, *Antik Çağda Anadolu'da Zeytinyağı ve Şarap Üretimi,* Mersin 2008.

Tırpan, A.A., "Geometrik Dönem'den İki Yeni Yerleşim: Belentepe ve Mengefe", *İdol Dergisi* 35-36, 2008, (3-12).

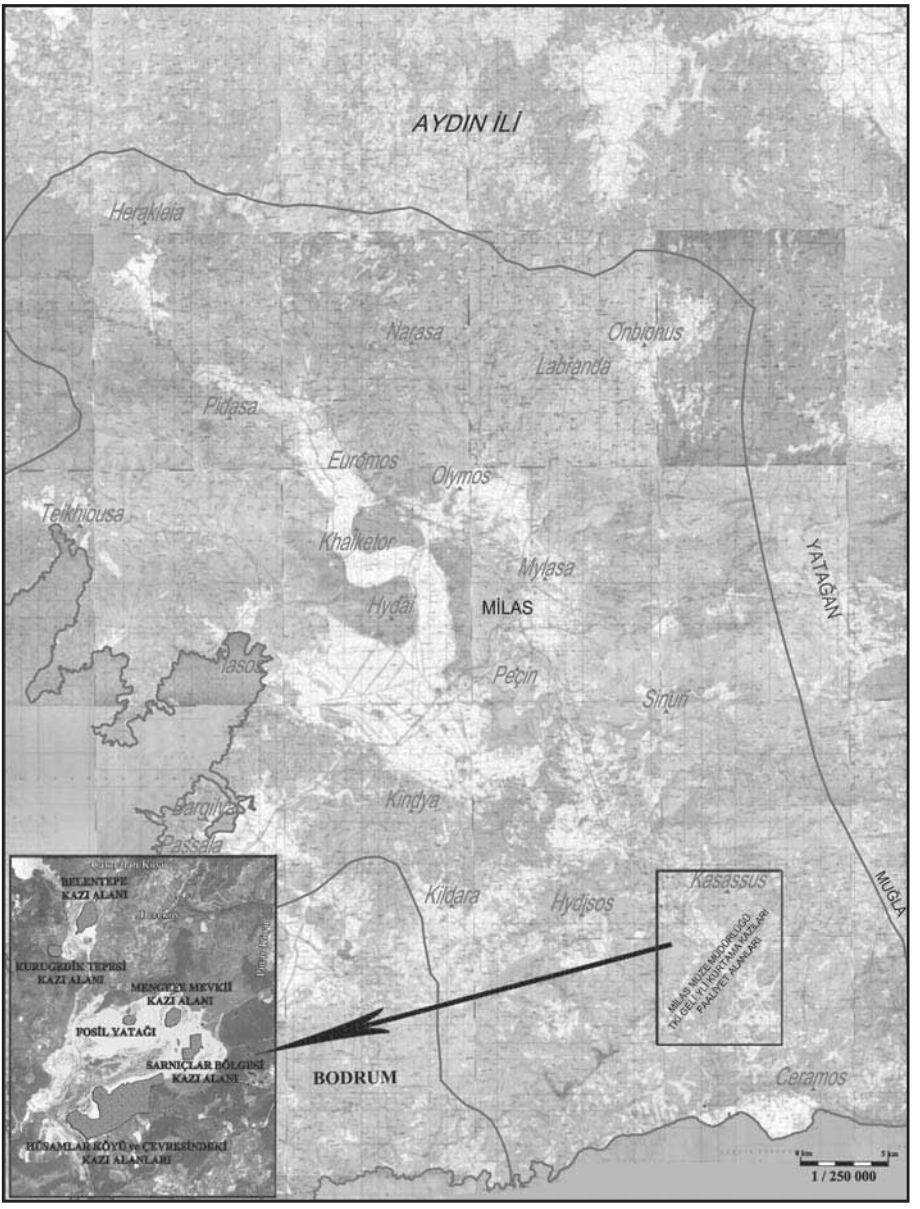
Tırpan, A. A., Söğüt, B., "Lagina ve Börükçü 2003 Yılı Çalışmaları", *26. Kazı Sonuçları Toplantısı* 1.Cilt, Mayıs 2004 Konya (371-386).

Tırpan, A.A., Söğüt, B., "Lagina ve Börükçü 2004 Yılı Çalışmaları", *27. Kazı Sonuçları Toplantısı* 2.Cilt, 2005 Antalya (257-270).

Tırpan, A.A., B. Söğüt, "Lagina ve Börükçü 2005 Yılı Çalışmaları", *27. Kazı Sonuçları Toplantısı* 2.Cilt, 2006 Çanakkale (591-612).

Tırpan, A.A., B. Söğüt, "Lagina ve Börükçü 2007 Yılı Çalışmaları", *30. Kazı Sonuçları Toplantısı* 4.Cilt, 2009 Ankara (243-266).

Tuna, N., - Atıcı, N., Sakarya, İ., Koparal,E., "The Preliminary Results of Burgaz Excavations withinhte Context of Locating Knidos", *Herausgegebenvon Frank Rumscheid, Die Karerunddie Anderen,* Bonn 2009, (517-532).

AYDIN İLİ
Herakleia
Narasa
Onbiopus
Labranda
Pidasa
Euromos
Olymos
Telmessos
Khalketor
Mylasa
Hydai
MİLAS
YATAĞAN
Iasos
Peçin
Sinuri
Bargylia
Kindya
Passala
Kildara
Hydisos
Kasassus
MUĞLA
BODRUM
Ceramos
BELENTEPE KAZI ALANI
KURUGEDİK TEPESİ KAZI ALANI
MENGEFE MEVKİİ KAZI ALANI
FOSİL YATAĞI
SARNIÇLAR BÖLGESİ KAZI ALANI
HÜSAMLAR KÖYÜ ve ÇEVRESİNDEKİ KAZI ALANLARI
MİLAS MÜZE MÜDÜRLÜĞÜ TARAFINDAN YÜRÜTÜLEN KURTARMA KAZILARI FAALİYET ALANLARI
1 / 250 000

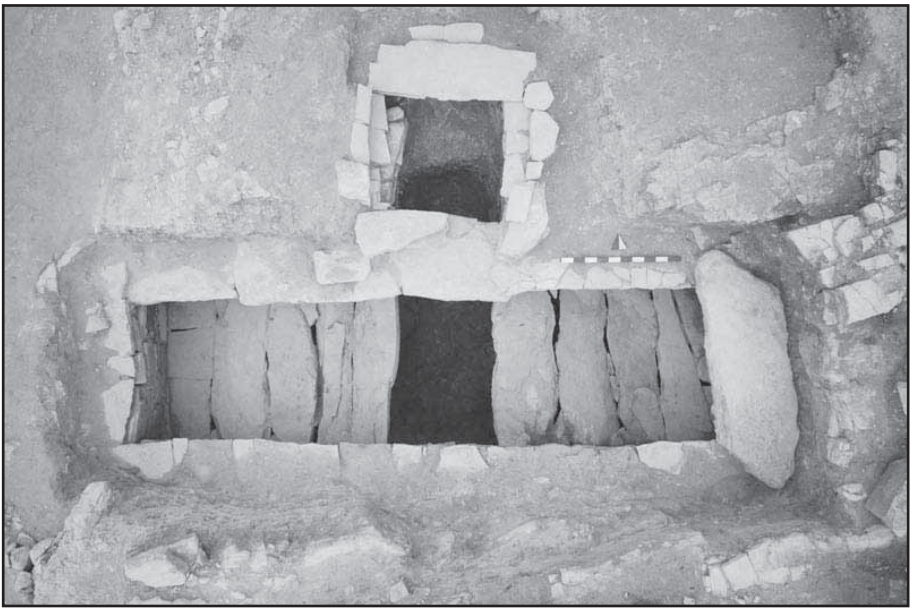
Harita: 1

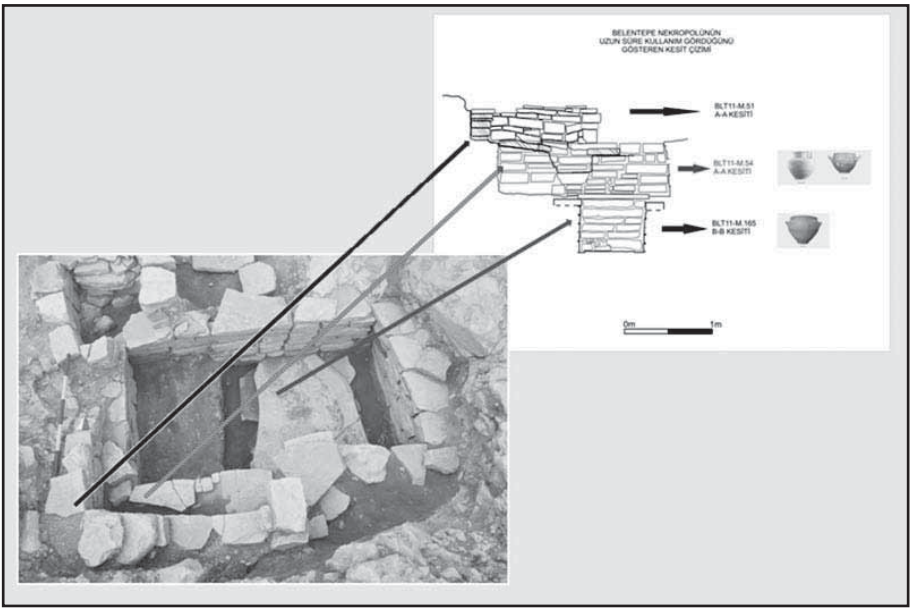
Resim: 1

Resim: 2

Resim: 3

Resim: 4

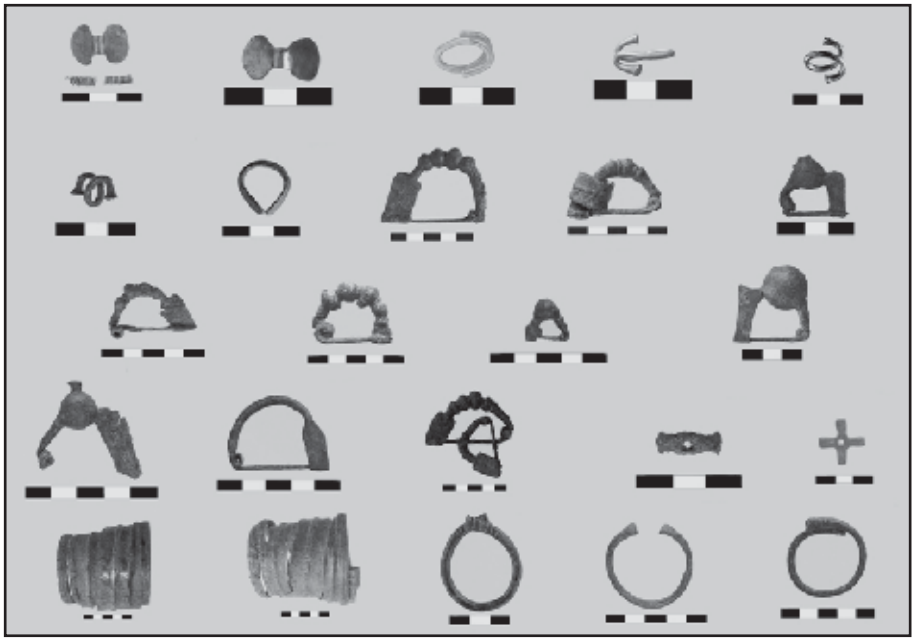
Resim: 5

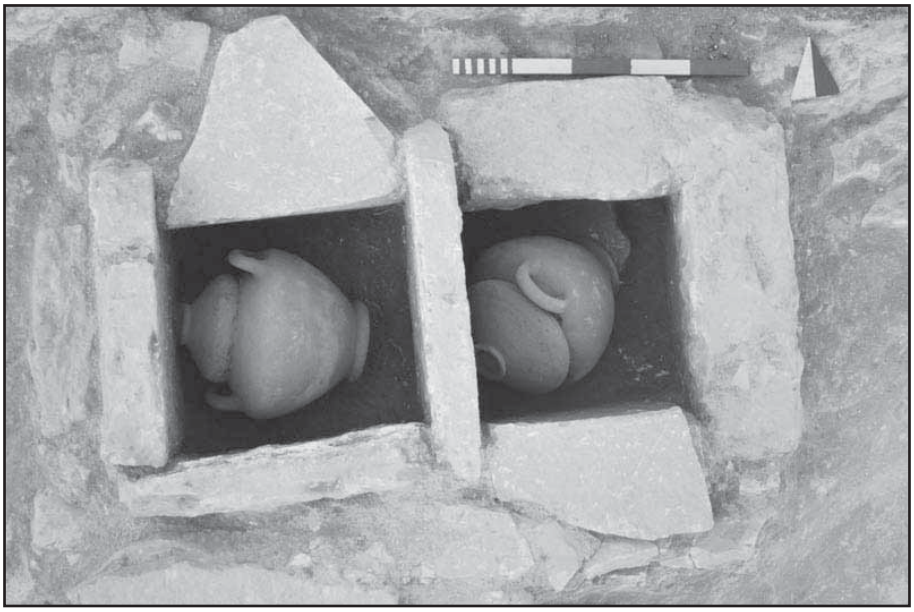
Resim: 6

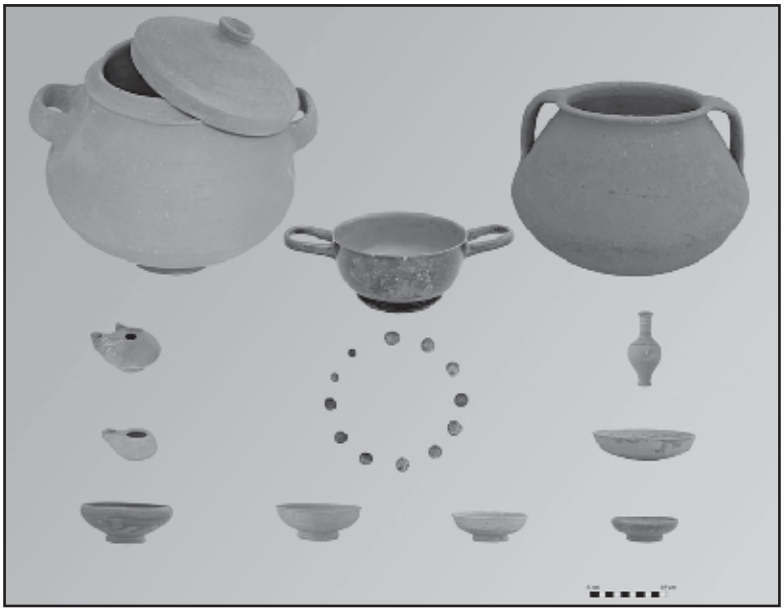
Resim: 7

Resim: 8

Resim: 9

Resim: 10

Resim: 11

Resim: 12

Resim: 13

Resim: 14

ATTALEIA (ANTALYA) ANTİK KENTİ'NDE BİR BİZANS GÖMÜ ALANI

Onur KARA*

Attaleia Antik Kenti'ne ev sahipliği yapan Kaleiçi'nde 2012-2013 yılında parsel ölçeğinde gerçekleştirdiğimiz çalışmalarda Antalya'nın kültürel mirasının aydınlatılmasına dönük önemli veriler elde edilmiştir[1]. Homojen bir dokuya sahip olmayan kazı alanı, Roma Döneminden Geç Osmanlı Dönemine değin yoğun olarak iskâna alınmıştır. Kendi içinde kültürel bir adaptasyon geçirdiği gözlemlenen alanda saptadığımız ve farklı zaman dilimlerine referans sunan kalıntılar, en az iki bin yıllık bir sosyal yaşama tanıklık etmektedir. Sözü edilen kalıntılar arasında en çarpıcı olanı küçük bir nekropol görünümü veren Bizans gömütleridir. Prehistorik Çağlardan bu yana süreç içerisinde değişen gömü pratikleri her dönemde olduğu gibi Bizans Dönemi'nde de inanç ekseninde vücut bularak biçimlenmiştir. Bununla birlikte ne yazık ki, Anadolu arkeolojisi ile ilgilenen araştırmacıların Bizans gömü adetlerine ilgisinin zayıf kaldığı görülmektedir. Bu noktada Kaleiçi'nde tespit

* Dr. Onur KARA, Arkeolog, Müze Müdürlüğü, 07050 Antalya / TÜRKİYE

1 Bakanlığımız, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün mülga "Kültür ve Tabiat Varlıklarıyla İlgili Olarak Müzeler Tarafından Yapılacak Kazı ve Sondaj İzin Belgesi" uyarınca Antalya İli, Muratpaşa İlçesi, Kaleiçi Kentsel ve III. Derece Arkeolojik Sit Alanı'nda yer alan, özel mülkiyetteki 129 ada, 18 parselde Kasım 2012-Şubat 2013 tarihleri arasında sürdürülen kazılar, Antalya Müzesi Müdürlüğü adına Dr. Onur KARA denetiminde gerçekleştirilmiştir. Süreç içerisindeki katkılarından dolayı Antalya Müzesi Müdürü Mustafa Demirel'e, Ark. Özden Oflu'ya, San. Tar. İknur Erdoğan'a ve mimari çizimleri gerçekleştiren Yük. Mim. Şeyda Güvenç Duran'a teşekkür ederiz.

edilen mezarların yalnızca Antalya'nın geçmişine ışık tutan uygulamalardan olmayıp, özünde bir geleneğin anlamlandırılmasını bakımından önem taşıdığını düşünmekteyiz.

I. GÖMÜ ALANI

Bilindiği üzere köklü devlet teşekkülatını ve kültürel kazanımlarını Antik Roma'nın mirası üzerine yükseltmiş olan Bizans uygarlığı, gömü geleneklerini de ardılı olduğu uygarlıklarının adetlerini yeniden yorumlayarak oluşturmuştur[2]. Bu sentezin beraberinde getirdiği kültürel yansıma, krizler devri olarak bilinen MS 3. yüzyılın koşullarında Roma'nın ağırlık merkezinin doğuya kaymasıyla gerçekleşmiş, bir zamanlar Roma *Orbis*ine ait olan *Imperium Romanum* toprakları Hıristiyanlaşan Bizans *Oikumene*sinin zilliyetine geçmiş, uygarlık kesin biçimde doğuya demirlemiştir[3]. Bu bağlamda, çok tanrılı Yunan-Roma kültürleriyle tek tanrılı İsrailiyat geleneklerini yeni döneme damgasını vuran Hıristiyanlık öğretileriyle harmanlayan Bizanslılar'da[4], alçak bir seki üzerine yatırılan ölünün öncelikle ağzı *(sygkleiein)* ve gözü *(kalyptein)* kapatılır, vücut uzuvları düz durması amacıyla bağlanırdı. Müteakiben bedenin yıkanmasına *(apoplysis)* geçilir, devamında bireyin kollarına cinsiyetine göre pozisyon verildikten sonra ketenden dokunmuş bezle kefenlenme *(lazaroma)* işlemi gerçekleştirilirdi. Böylelikle *prothesis*[5] töreni için hazırlanmış olan naaş, kilisede yapılan ayinin ardından defnedileceği alana taşınırdı[6]. Akabinde birey, başı her daim Hz. İsa'nın doğduğu ve öldüğü yer olan Kudüs'e, yani doğuya gelecek şekilde toprağa verilirdi.

---

2 Akyürek 1996 a, Bizans'ta Sanat ve Ritüel, 174.

3 Ostrogorsky 1999, Bizans Devleti Tarihi, 25.

4 Bizans toplumunda gömü pratikleri ve törenler için bkz. J. Kyriakakis,"Byzantine Burial Customs: Care of the Deceased from Death to the Prothesis", The Greek Orthodox Theological Review 19, 1974, 37-72; Akyürek 2010, "Bizans Toplumunda Ölüm", Bizantion'dan İstanbul'a. Bir Başkentin 8000 Yılı, 167 vdd.

5 Hellence'de "sunuş" anlamına gelen ve politeist inançlardan beslenen bu pratikte, cenaze yakınlarına gösterilir ve bireye son bir veda öpücüğü verilirdi (Fedwick 1976, "Death and Dying Byzantine Liturgical Traditions" Eastern Church Rewiew 8, 145 vd.; Toksoy 2007, "Yenikapı'da İnanç" Gün Işığında İstanbul'un 8000 Yılı, 233).

6 Akyürek 1996b, Dünya Kültürü, 82.

Kaleiçi arkeolojik kazılarında yürütmüş olduğumuz çalışmalarda parselin muhtelif yerlerine dağılmış vaziyette toplam 27 mezarın kazısı tamamlanmıştır (Resim: 1). Gömütlerde tam bir yön birliği bulunmasa da bunların % 78'i doğu-batı doğrultusunda konumlandırılmıştır. Kuzey-güney istikametinde uzanan ve % 22'lik paya sahip mezarların tamamı ise birinci katmanda açığa çıkarılan basit toprak mezarlardandır[7].

Sözü edilen mezarları tipolojik açıdan basit toprak mezarlar, örgülü basit toprak mezarlar ve sanduka/plaka tekne mezarlar olmak üzere üç alt gruba ayırmak mümkündür. Anılan mezar tiplerinden ilk grubu temsil eden ve % 22'lik paya sahip basit toprak mezarlarda bireyler, doğrudan kazılan çukur içine yerleştirilmiştir[8] (Resim: 2). Basit toprak mezarlardan gelişen ve % 45'lik orana sahip örgülü basit toprak mezarlarda bireyin çevresi taşlarla, pişmiş topraktan levhalarla ya da çömlek parçalarıyla çevrilmiştir[9] (Resim: 3). Son grubu yansıtan sanduka/plaka tekne mezarlar ise % 33'lik bir orana haizdir. Bu tipe dahil gömütlerde bireyler ya harçla bağlanmış plaka tekne mezarlara ya da taşınmaz kültür varlıklarından devşirilerek oluşturulmuş alanlara defnedilmiştir[10](Resim: 4).

Attaleia antik kentinde yaptığımız araştırmalar yetişkinlerle çocukların aynı alana gömüldüklerini, tekil ve çoklu gömülerin yapıldığını, bireylerin yatış pozisyonunun istisnasız *dorsal* olduğunu ortaya koymuştur. Bununla birlikte baş kısmı alt taraftan plakalarla ya da her iki yandan taşlarla desteklenmiş örnekler de mevcuttur (Resim: 5). İyi du-

7 Birinci katmanda saptanan kötü koruna gelmiş iskeletlerin hemen yanında 1.50 m. çapında bir kireç ocağı saptanmıştır. Dolayısıyla anılan bireylerin olasılıkla salgın hastalık vb. nedenlerden hayatlarını kaybettikleri ve gömü pratikleri uygulanmaksızın üzerilerine kireç dökülmek suretiyle gömüldükleri düşünülmektedir.

8 Karş. için bkz. Toksoy 2007, a.g.e. 233, res. 4.

9 Karş. için bkz. Denker vd. 2007, "Büyük Saray Kazısı" Gün Işığında İstanbul'un 8000 Yılı,134, res. 9; Toksoy 2007, a.g.e. 231, res. 1.

10 Karş. için bkz. Toksoy 2007, a.g.e. 231, res. 1; Karagöz 2007, "Khrysopolis'in Koloni Kenti Olarak Tarihteki Yeri", Gün Işığında İstanbul'un 8000 Yılı, 42, res. 11, Söğüt 2013, "Stratonikeia 2011 Yılı Çalışmaları", 34. Kazı Sonuçları Toplantısı C. III, 55, res. 4.

rumda korunan bireylerin kemiklerinin eksiksiz ele geçirilmesi, vücut uzuvlarının oldukça düzgün ve adeta bedene yapışık olması, kefenlenme işleminin ne denli sıkı yapıldığının göstergelerindendir. Mezarlarda kapatma düzeni olarak ince plakadan mermerler, pişmiş topraktan levhalar ya da mozaik parçaları kullanılmıştır. Kazılarda ele geçirilen 70 bireyden atmış dördünün yetişkin, geriye kalan altısının çocuk olduğu anlaşılmıştır (Resim: 6-7). Antalya gömütlerinde sıklıkla karşılaştığımız, özünde antropolojik bir olgu olan çoklu gömüler[11] ikincil ve üçüncül kullanımlara aittir. Bu uygulamada her gömü esnasında önceki gömüye ait iskeletler mezarın bir kenarına toplanmış ve yeni define yer açılmıştır (Resim: 8-9). Diğer taraftan, bireylerin pozisyonları[12], kafatasları ve pelvis kemikleri dikkate alındığında tam korunmuş on dört iskeletten yedisinin erkek diğer yedisinin ise kadın olduğu saptanmıştır[13].

Mezarlardan gelen buluntu paketlerine bakıldığında en büyük grubu Bizans seramik sanatını yansıtan, sgrafitto tekniğinde yapılmış sarı ve

11 Anadolu'da geçmişi Neolitik Çağ'a kadar geriye giden çoklu gömü uygulamaları atalara duyulan saygı, bağlılık ve onlarla aynı yeri paylaşma şeklinde gelişmiştir (Hodder 2006, Çatalhöyük. Leoparın Öyküsü, 108). Günümüzde bilim adamlarınca aile mezarlığı olarak kabul gören bu pratik, aynı soydan gelen ya da birbirlerine kan bağıyla bağlı olan bireylerin tek bir mezara gömülmeleri isteğine bağlanmaktadır (Uhri 2010, Anadolu'da Ölümün Tarihöncesi, 130).

12 Karş. için bkz. Karagöz 2007, a.g.e. 42.

13 Bireyin ellerine, ait olduğu cinsiyete göre pozisyon verilmesi MS 3. yüzyılda başlamış olup devam eden süreçte Orta Çağ içlerine değin sürdürülmüştür (Minchev 2007, "Funerary practises and grave types of 2nd and 3rd AD in the Roman cemeteries of Marcinopolis, Devna, Bulgaria" Funerary Practises in Europe, before and after Roman Conquest (3rd Century BC- 3rd Century AD), 58, fig. 3-4). Diğer taraftan, sözü edilen pratiğin nedeni tam olarak açıklanamamıştır. Bununla birlikte, irdelediğimiz kol yönlendirmeleri (erkekte ellerin karın üzerinde, kadında göğüs üzerinde birleştirilmesi) İslam'ın temel ibadetlerinden olan namazda gerçekleştirilen "kıyam" duruşunu hatırlamaktadır. Esasında Farsça kökenli olan namaz, Arapça'da "salat" sözcüğüne karşılık gelmekte olup "dua" anlamındadır. Hıristiyan dünyasında doğrudan namaz ibadeti bulunmamakla birlikte Yahudilerin, günümüz Ortodoks Süryanilerinin ve Gagavuzların kıyam duruşunda "salat" ettikleri bilinmektedir. Ancak pozisyonun erken örneklerini, Er Hanedanlar Dönemi'ne tarihlendirilen Sumer tapınaklarında ve Eski Babil Dönemi kentlerinde ele geçirilen abid heykellerinde izlemek mümkündür (Müller-Karpe 1974, Handbuch Der Vorgeschicte. Band III, Kupferzeit, Lev. 215-218, 226-227, 313, 333).

yeşil tonların ağırlıkta olduğu çanaklar temsil etmektedir. Erkek bireylerin göğüs bölgelerinden gelen *in-sutu* durumdaki biri rölik olmak üzere iki bronz haç kayda değer madeni buluntulardandır. Bunların dışında akikten, serpantinden, renkli camlardan ve inciden yapılmış boncuk taneleriyle bronz sikkeler envantere giren diğer eserler arasındadır.

II. TAŞINMAZ KÜLTÜR VARLIKLARI

Mezarların kazılarıyla eş zamanlı sürdürülen çalışmalarda, 10.50 x 16.50 m.ye ulaşan kazı sahasında kendi içinde farklı gelişim evrelerine sahip taşınmaz kültür varlıklarıyla karşılaşılmıştır. Büyük bir yapıya ait olduğu gözlemlenen kompleksin kısmen batısı ve güneyi açıktadır (Çizim: 1). Bu noktada anılan parselde tespit edilen, farklı dönemlerde eklentilerle geliştirilen mimari unsurları [Kuzey Sektör] ve [Güney Sektör] olmak üzere iki ayrı başlıkta incelemek yerinde olacaktır.

II.1. [Kuzey Sektör]

Kuzey sektörde yürütülen kazılarda, seviye inme çalışmalarında öncelikle kuzey profil boyunca uzanan Geç Dönem düzenlemeleriyle karşılaşılmıştır. Bu sabit düzenlemelerden ilki Ta: - 1.12 m. kotunda saptanan Roma Dönemi'ne ait mimari blokların devşirilmesiyle oluşturulmuş I. no.lu duvardır. Kuzey-güney doğrultusunda uzanan ve kazılmamış profilin içinde devam eden taşınmazın uzunluğu 3.00 m.dir. Duvarın hemen batısında, Ta: - 0.92 m. kotunda, 4.00 m.lik bölümü korunabilmiş bir kanal saptanmıştır. Doğu-batı istikametindeki kanalın üst mantosu, 0.50 x 0.30 m. ölçülerinde taş dizilerinden oluşmaktadır. Mantonun iç kısmındaki gider bölümü, pişmiş toprak plakalardan müteşekkildir. Bahse konu kanal, hemen batıda yuvarlak planlı bir kuyuya bağlanmaktadır (Resim: 10). Yerel karakterde, küçük boyutlu ve düzenli şekil veren taşlardan inşa edilmiş kuyunun çapı dıştan 1.40 m., içten 1.10 m., derinliği ise 3.15 m. olarak kaydedilmiştir. Taşların dolgusunda farklı dönemlere ait seramikler kullanılmış, tüm bu unsurlar harçla bağlandıktan sonra sıvanmıştır. Yakın çevresinden ve içinden etnogra-

fik nitelikte terracota pipoların, üç ayakların, sırlı/sırsız Osmanlı Dönemi seramiklerinin ve Avrupa menşeli porselenlerin ele geçirildiği kanal ve kuyu, 19. yüzyıl başlarında yapılmış olmalıdır. Taşınmazın hemen güneyinde, Ta: 0.87 – 1.97 m. kotlarında kuyuya bitişik nizamda ve doğu-batı aksında uzanan II. no.lu duvar açığa çıkarılmıştır. I. No.lu duvardan farklı olarak daha küçük boyutlu taşlardan örülmüş duvar 2.20 m. uzunluğunda, 0.50 m. genişliğindedir.

Kuzey Sektör'ün doğusundaki çalışmalarda ise Ta: -2.05 ve - 2.45 m. kotlarında bir podyum açığa çıkarılmıştır (Resim: 11). Arazi üzerinde kuzey-güney doğrultusunda uzanan, dikdörtgen planlı yapı 8.00 x 6.50 m. ebadında olup zeminden yüksekliği 0.40 m.dir. Kazılmamış durumdaki kuzey ve doğu profilde devam eden yapının tabanı, muntazam işçilik gösteren koyu renkte mermerden döşeme haizdir. Ancak döşem, Bizans mezarları tarafından tahrip edilmiştir. Benzer nitelikteki diğer bir döşem, yapının hemen batısında da mevcuttur. Podyuma organik biçimde bağlandığı anlaşılan aynı kottaki bu döşem, yapıya batıdan geçişi sağlayan bir nevi koridor olmalıdır.

II.2. [Güney Sektör]

Güney Sektör'de sürdürülen çalışmalarda tüm bir açma içinde korunma durumu en iyi olan taşınmazlarla karşılaşılmıştır. Bunlar arasında en dikkat çekici olanı arazi üzerinde doğu-batı istikametinde uzanan, her üç duvarı da açığa çıkarılmış yapı kalıntısıdır (Resim: 12). Dikdörtgen plan veren, zeminden itibaren yalnızca üst üste iki sıra taş dizisi korunabilmiş yapı, Roma Dönemi'ne ait mimari blokların devşirilmesinden ibarettir. Muhtemel girişi kısmı doğuda kalan yapının cephesi, kazılmamış profil içinde olmalıdır. Mevcut boyutu 8.50 x 6.50 m. olan yapının duvar kalınlığı ortalama 0.60 m.dir. Erken Bizans Dönemine tarihlendirdiğimiz kalıntının batıda kalan kısa duvarının kuzeyinde, Ta. – 2.01 m. kotunda yaklaşık 3.00 m.lik bölümü açığa çıkarılan ve batı profilde devam ettiği anlaşılan III No.lu duvar bulunmaktadır. Bu duvar, diğer sektörde tespit edilen I No.lu duvarda görüldüğü üzere daha geç

dönemlerde mimari eklentilerle sanduka mezarlara dönüştürülmüştür. Tüm bunların dışında ana yapının iç kısmında, yapının güney duvarının 1.30 m. kuzeyinde, Ta: - 0.50 ve Ta: - 1.58 m. seviyelerinde dördüncü bir duvar saptanmıştır. Diğerlerine göre gayrinizami durumdaki kalıntının üç sırası korunabilmiştir. Yapı malzemesi olarak mimari blokların, sütun başlıklarının, tuğlaların kullanıldığı duvarın ölçülebilen uzunluğu 4.00 m.yi, yüksekliği 2.00 m.yi aşmaktadır.

IV No.lu duvar ile ana yapı arasında Ta: - 2.50 m. kotunda çalışma sahasının geneline ait en erken buluntular tespit edilmiştir. Bunlar arasında; dışa çekik ağız kenarlı, kırmızı astarlı, küçük kırıklı Roma Dönemi seramik repertuarını temsil eden çömlekçilik ürünleri ile MS 2. yüzyıl "Roma Attaleia"sına ait kompozit sütun başlıkları ve eser miktarda korunabilmiş kırmızı, siyah ve beyaz renkte *tessera*lardan yapılmış mozaikler yer almaktadır. Ancak Roma Dönemi'ne tanıklık eden taşınmazlar saydıklarımızla sınırlı değildir. Yapının kuzey cephesini oluşturan duvarın iç ve dış kısmında krem renginde mermer döşemlerle karşılaşılmıştır. Büyük bölümü Bizans gömütlerince tahrip edilmiş Ta: - 1.98 seviyesinden gelen döşem, kaliteli işçilik göstermektedir. Döşemin benzeri yapının batısında da bulunmuştur. Bu kısımdaki kaplamalar, apsis yapacağı anlaşılan diğer bir sabitle komşudur (Resim: 13). Bahse konu apsisli düzenlemenin hemen kuzeyinde, Ta: - 1.98 kotunda siyah ve beyaz renkte üçgen motiflerinden oluşan farklı bir kaplamanın gelmesi sürpriz olmuştur. Yine Geç Dönem mezarlarınca tahrip edilen kaplamanın yakın benzeri, açmanın doğusunda Ta. – 1.90 m. seviyesinde saptanmıştır (Resim: 14).

III. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Son yıllarda yapılan araştırmalarda Hellenistik Dönemden bu yana iskân gördüğü kanıtlanan Antalya'da, günümüz Kaleiçi'ne adın veren sur duvarlarının içinde parsel ölçeğinde yapılan kurtarma kazıları sayesinde, geleneksel Türk kent dokusunun altındaki antikite miras anlam kazanmaya başlamıştır. 129 ada 18 parsel çalışmalarında saptanan kültü-

rel dolgu özünde, 2010 yılında Müdürlüğümüz başkanlığında yürütülen kazılarda ipuçlarına ulaşılan ve Attaleia kent şablonuna referans sunan kalıntıların (Hadrian Kapısı'ndan başlayarak batıdaki Roma Kulesi'ne değin uzandığı anlaşılan antik yol güzergâhı ile bu güzergâhın mücaviri) devamı niteliğindedir. Konumuz dışındaki bu mimari unsurlardan anlaşıldığı üzere Attaleia'da planlamaya dayalı bir kent modeli oluşturulmuştur. Ancak MS 3. yüzyıl sonrasında da yaşamaya devam eden kentte süreç içerisinde imar faaliyetleri durmamıştır. Bu noktada parselimizde alt kotlarda tespit ettiğimiz apsisli düzenlemeyle mermer kaplamalar ve çok azı korunabilmiş mozaikler MS 2. yüzyıla ait olmalıdır. Güney Sektör'den gelen anıtsal yapı kalıntısı ise ele geçirilen seramik örnekleri göz önünde bulundurulduğunda daha ziyade Erken Bizans Dönemine yakın durmaktadır. Bronzdan kesilmiş, VI. Leo Dönemine (MS 886-912) ait Konstantinopolis baskısı sikke, Kuzey Sektör'deki podyum için *terminus ante quem* mahiyetindedir. Taşınmazın yakın çevresinde bulunan ambon ve parapet parçaları, podyum üzerinde yükselmesi beklenen kilise yapısının varlığını doğrulamaktadır.

Yapıların içlerinde, zeminlerinde ya da altlarında tespit edilen gömütler içinse *sgrafitto* tekniğindeki seramikler ve az sayıdaki sikke temelinde tarafımızca, MS 10-13. yüzyıl arasına tekabül eden bir zaman aralığı önerilmektedir[14].

Tüm bu verilere bütüncül yaklaşıldığında; Roma Dönemi kalıntıları üzerine inşa edilen Erken Bizans Dönemi yapısının, MS 9. yüzyıl başlarında yeni eklemeler yapılarak kiliseye[15] çevrildiğini, kilisenin henüz kullanım gördüğü dönemlerde Hıristiyanlığın ruhuna uygun olarak kentin önde gelen şahsiyetlerinin ebedi istirahatgâhı olarak seçildiğini,

14 MS 381 yılındaki Theodosius Kanunları, ölülerin kiliselerde gömülmesini yasaklamış ancak piskoposlar, hanedan mensupları ve aziz ilan edilenler bu kuralın dışında kalmış, ancak zaman içinde aristokratlar da "bu seçkin gruba" dahil olmaya başlamıştır (Akyürek 2010, a.g.e. 173 vd.) Varlıklı Hıristiyanlar arasında kutsal mekânlara ya da bu mekânlara yakın yerlerde gömülme isteği MS 10. yüzyıldan sonra yaygınlık kazanmış, Palaiologoslar Dönemi'nde ise sıradanlaşmıştır.

15 Doğu yönünde olması lazım gelen apsisin bulunduğu bölüm, gerek mülkiyet sınırları dışında kaldığından gerekse üzerinde elektrik trafosu bulunduğundan kazı programına dahil edilememiştir.

yapının işlevini yitirdikten sonra da tamamının gömü alanına dönüştürüldüğünü söylemek mümkündür.

IV- SEÇİLMİŞ KAYNAKÇA

Akyürek 1996 a E. Akyürek, *Bizans'ta Sanat ve Ritüel,* İstanbul, 1996.

Akyürek 1996 b E. Akyürek, *Dünya Kültürü,* İstanbul, 1996.

Akyürek 2010 E. Akyürek, "Bizans Toplumunda Ölüm" (Ed. N. Başgelen) *Bizantion'dan İstanbul'a Bir Başkentin 8000 Yılı*, 2010, 166-177

Denker vd. 2007 A. Denker, G. Yağcı, A. Akay, "Büyüksaray Kazıları", (Ed. Z. Kızıltan) *Gün Işığında İstanbul'un 8000 Yılı, Marmaray, Metro, Sultanahmet Kazıları,* İstanbul, 2007, 126-142.

Fedwick 1976 P. J. Fedwick, "Death and Dying in Byzantine Liturgical Traditions",

Eastern Churches Review 8, 1976, 152-161.

Hodder 2006 I. Hodder, *Çatalhöyük. Leoparın Öyküsü*, İstanbul, 2006.

Karagöz 2007 Ş. Karagöz, Khrysopolis'in Koloni Kenti Olarak Tarihteki Yeri", (Ed. Z. Kızıltan) *Gün Işığında İstanbul'un 8000 Yılı, Marmaray, Metro, Sultanahmet Kazıları,* İstanbul, 2007, 34-53.

Kyriakakis 1974 J. Kyriakakis,"Byzantine Burial Customs: Care of the Deceased from

Death to the Prothesis", *The Greek Orthodox Theological Review* 19, 1974, 37-72.

Minchev 2007 A. Minchev, "Funerary practises and grave types of 2nd and 3rd C. AD in the Roman cemeteries of Marcinopolis, Devna, Bulgaria" (Ed. S. A. Luca) *Funerary Practises in Europe, before and after Roman Conquest (3rd Century BC - 3rd Century AD), ACTA TERRAE SEPTEMCASTRENSIS VI-I, Sibiu,* 57-70.

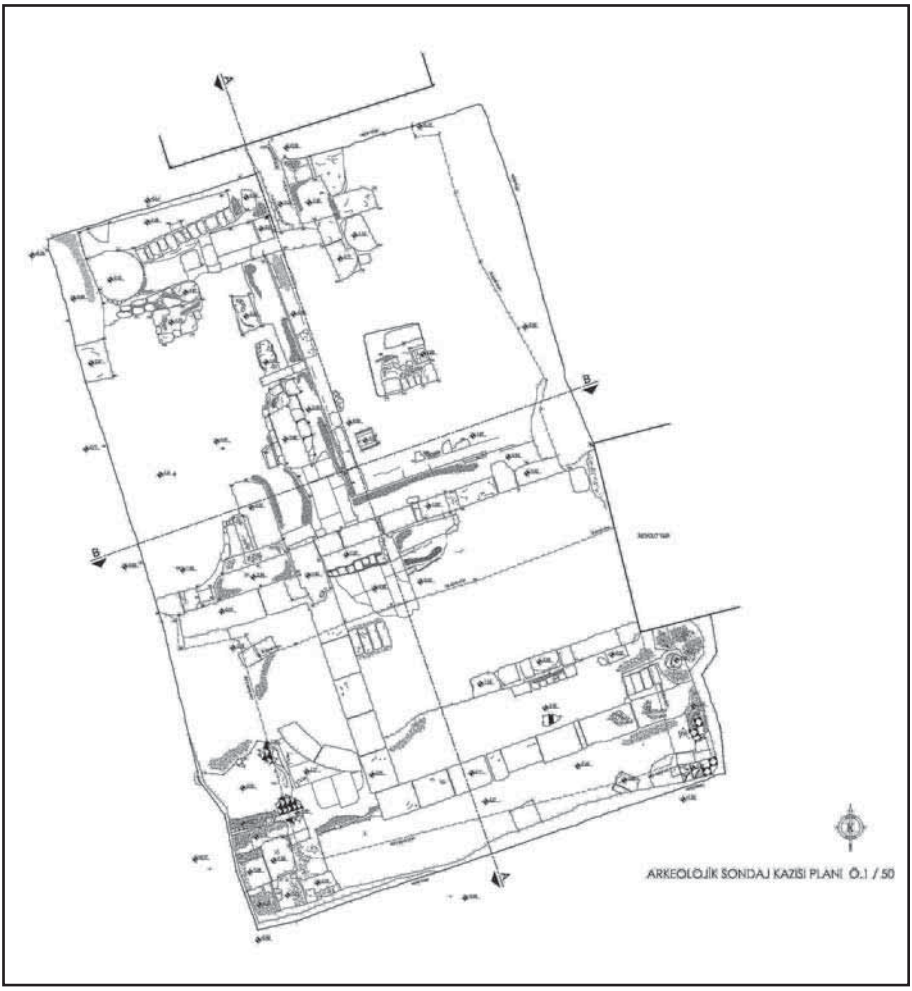
Müller-Karpe 1974 H. Müller-Karpe, *Handbuch Der Vorgeschicte. Band III Kupferzeit,* Münih, 1974.

Ostrogorsky 1999 G. Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi,* Ankara, 1999.

Söğüt 2013 B. Söğüt, "Stratonikeia 2011 Yılı Çalışmaları", 34. Kazı Sonuçları Toplantısı C. III, Ankara, 45-58.

Toksoy 2007 A. Toksoy, "Yenikapı'da İnanç", (Ed. Z. Kızıltan) *Gün Işığında İstanbul'un 8000 Yılı, Marmaray, Metro, Sultanahmet Kazıları,* İstanbul, 2007, 230-236.

Uhri 2010 A. Uhri, *Anadolu'da Ölümün Tarihöncesi. Bir Geleneğin Oluşum Süreçleri,* İstanbul, 2010.

Çizim 1: 1:100 Ölçekli Plan.

Resim 1: Kuzey Sektör; Podyum üzerindeki [M 5 - M 10] mezarlarından genel görünüm.

Resim 2: Kuzey Sektör; [M 5] mezarı.

Resim 3: Güney Sektör; [M 19] mezarı.

Resim 4: Kuzey Sektör; [M 6] mezarı.

Resim 5: Kuzey Sektör; [M 5] mezarından ayrıntı.

Resim 6: Kuzey Sektör; [M 8] mezarı.

Resim 7: Güney Sektör; [M 12] yetişkin gömütlerinin üzerindeki çocuk mezarları.

Resim 8: Güney Sektör; [M 26] mezarı ve döşem

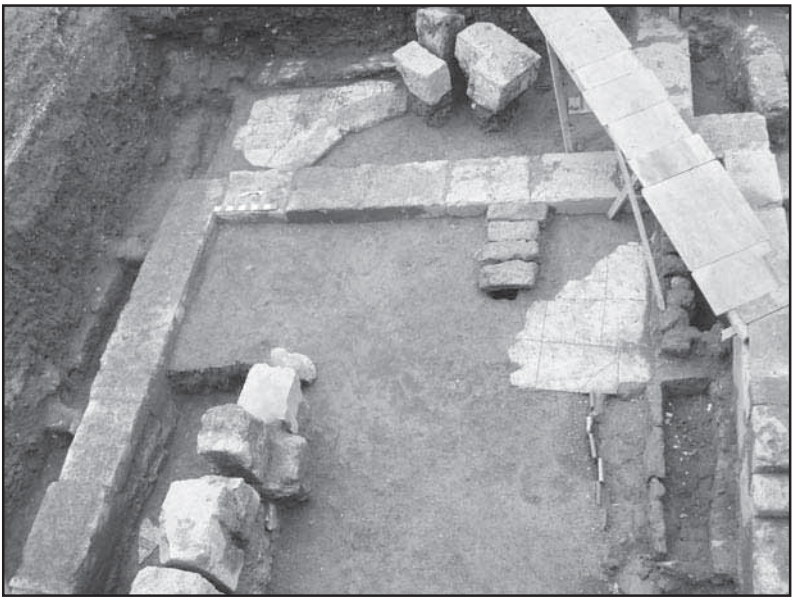

Resim 9: Güney Sektör; [M 24] mezarı ve apsisli düzenleme.

Resim 10: Kuzey Sektör; Geç Osmanlı Dönemi kuyusu ve su gideri.

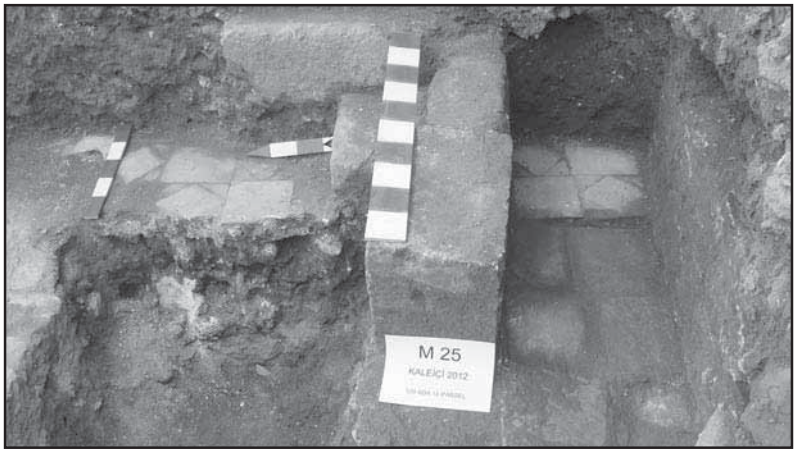
Resim 11: Kuzey Sektör; Podyumlu yapı.

Resim 12: Güney Sektör; Yapı kalıntısı, Roma Dönemi apsisli düzenleme ve [M 20] mezarı.

Resim 13: Güney Sektör; Apsisli düzenleme, Roma Dönemi kaplamaları ve Bizans döşemi.

Resim 14: Güney Sektör; Bizans döşemi üzerinde [M 25] mezarı.

MALATYA - BATTALGAZİ İLÇESİ KIRK KARDEŞLER MEZARLIĞI (MEZARLIK - KÜMBETLER) 2012 YILI SONDAJ VE TEMİZLİK ÇALIŞMALARI

Tevhit KEKEÇ*
Hüseyin ŞAHİN

1- ÇALIŞMALARLA İLGİLİ GENEL BİLGİLER

Bakanlığımızın 22.06.2012 tarih ve 139328 sayılı yazı ve 22.06.2012 tarih ve 684 sayılı izin ile Malatya, Battalgazi İlçesinde, mülkiyeti Battalgazi Belediyesine ait Kırk Kardeşler Mezarlığı-Usta Şegirt Kümbeti ile 6211 Parselde bulunan toprak altındaki Kümbetin röleve ve restorasyonuna yönelik planlama çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Çalışmalar; Malatya İl Özel İdaresi, Battalgazi Kaymakamlığı ve Belediyesi'nin destekleriyle yürütülmüştür. KUDEB (Malatya Valiliği Koruma, Uygulama, Denetim Bürosu) tarafından ise teknik destek verilmiştir[1].

2-2012 YILI ÇALIŞMALARI

2.1. Kırk Kardeşler Mezarlığı Çalışmaları

13. yy.'a tarihlenen ve 1534 parselde bulunan Kırk Kardeşler Mezarlığı'ndaki sondaj ve temizlik çalışmalarına 2011 yılında başlan-

* Tevhit KEKEÇ, Müze Müdürü, Müze Müdürlüğü, Malatya/TÜRKİYE.
Hüseyin ŞAHİN, Uzman Antropolog, Müze Müdürlüğü, Malatya/TÜRKİYE.

1 Çalışmalara Malatya Müze Müdürü Arkeolog Tevhit Kekeç Başkanlığında şu heyet üyeleri ve öğrencilerden oluşan bir grup katılmıştır: Prof. Dr. Halit Çal (Gazi Üniversitesi.- Bilimsel Danışman), Doç. Dr. İsmail Aytaç (Fırat Üniversitesi – Sanat Tarihçisi), Arş.Gör. Filiz Canyurt, Arş. Gör. Muzaffer Yılmaz, Levent İskenderoğlu (KUDEB Başkanı- Sanat Tarihçisi), Bayram Güngör (KUDEB Bşk. Yrd.-Tarihçi), Kadir Atıcı (Sanat Tarihçisi), Sinan Sezgin (Arkeolog), Nil Koçak Aktürk (Arkeolog), Yusuf Koyuncu (Müze Araştırmacısı), Kenan Özdaş (Uzman), Turan Birgili (Arkeolog-Fotoğrafçı).

mış ve 2012 yılında ise 11 açmada devam edilmiştir. Sondaj ve temizlik çalışmaları şu aşamalarda gerçekleştirildi:

*2.1.1. C-5 Açması***:** Çalışmalarda sezon içerisinde 56 mezar taşı numaralandırılmıştır. Bunlar; 10 adet yazıtlı mezar taşı, 5 adet sal taşı, diğerleri de taş sıralarıdır. Ayrıca açmanın güneybatı köşesinde sondaj yapılmış, -0.90 m. koduna inilmiştir. Bu alanda sal taşlarının altında insan kemiklerine rastlanmıştır. Açmada sırlı ve sırsız seramik parçaları, sikkeler, mezar taşları ve sikkeler çıkmıştır. (Resim:1).

*2.1.2. Ç-5 Açması***:** Çalışma sonucunda 3 adet kandil motifli, 1 çarkıfelek motifli mezar taşına rastlanmıştır. Açmanın güneybatısında -0.90 m. kodunda yapılan sondajda sal taşlar altında insan kemiklerine rastlanmıştır. Çalışma sonunda; fotoğraflama işleminin ardından iskeletlerin üzeri tekrar sal taşlarla kapatılmıştır. Açmada sırlı ve sırsız seramik parçaları, sikkeler, mezar taşları, metal parçaları ve sikkeler çıkmıştır.

2.1.3. D-5 Açması: Sezon sonunda 14-15. yy. a tarihlendirdiğimiz 4 adet çocuk sanduka mezarı bulunmuştur.

2.1.4. F-4, F-5, F-6 Açması : F-4 ve F-5 açmalarında yüzey toprağından tıraşlama yapılmış, sonra çalışma sonlandırılmıştır. F-6 açmasında ise 60 adet taş bulunmuştur. Bunlardan 4 adeti yazıtlı mezar taşıdır. Çalışmada ayrıca bir duvar devamına rastlanmış, ahşap hatıllı duvarda tuğla örgüsü tespit edilmiştir (Resim:2).

2.1.5. G-4, G-5, G-6 Açması: G-4 Açmasında; tam bir mezar, 1 Adet mezar şahidesi, 6 adet kandil motifli mezar taşı, 1 adet 15.yy.a tarihleyebildiğimiz bitkisel motifli ve yazıtlı mezar taşı, 1 adet daha erken döneme ait olduğu düşünülen Osmanlıca yazıtlı mezar taşı parçası bulunmuştur. Ayrıca bu açmada duvar sırası olduğu düşünülen sıralı ve atıl taş izleri izlenmiştir. Açmada sırlı ve sırsız seramik parçaları, sikkeler, mezar taşları, metal parçaları ve sikkeler (korozyonlu) çıkmıştır.

G-5 Açmasında yapılan sondajda; -0.68 m. koda inilmiş, çalışmada bir adet çocuk sanduka tipli mezar, sırlı-sırsız seramik parçaları ile korozyona uğramış metal parçaları bulunmuştur.

G-6 Açmasının kuzey doğusundan güney doğusuna doğru yapılan sondajda 2 adet kandil motifli ve 1 adet kandil hem zencerek motifli mezar taşı açığa çıkmıştır. Ayrıca iki duvar kalıntı izine rastlanan açmada, sırlı ve sırsız seramik parçaları, sikkeler, mezar taşları, metal parçaları- çivi parçaları ve sikkeler (korozyonlu) çıkmıştır.

2.1.6. J-5 Açması: 2011 yılında da çalışma yapılan bu açmada 2012 yılında da tekrar çalışmaya devam edilmiştir. Açmanın kuzeybatı köşesinde yapılan sondajda -0.90 m. kotunda iskelete rastlanılınca çalışma durdurulmuştur. Çalışmanın diğer bölümlerdeki devamında -0.30m. /-0.60 m. kutunda meyilli olması dolaysıyla kaya zemine rastlanılınca çalışma sonlandırılmıştır. Açmada kırık mezar taşı parçalarına, korozyonlu sikkelere (Roma Dönemi de izlendi) ve seramik parçalarına rastlanılmıştır.

2.1.7. Y-15 Açması: Açmanın güney tarafında yapılan sondajda -0.75 m. kotuna inilmiş, sal taşları altında insan iskeletine rastlanmış, devam edilen sondaj çalışmasında ise -1.40 m. kotunda ana zemine ulaşılınca sondaj sonlandırılmıştır (Resim:3-4)

2.2. Kırk Kardeşler Mezarlığı Çalışmasında Tespit Edilen Mezar Taşları

Çalışma esnasında tüm mezar taşları numaralandırılarak, çizim ve fotoğraflama işlemleri yapılmıştır. 2013 yılı içerisinde küçük buluntuların yayına yönelik çalışması Fırat Üniversitesi Öğretim Üyesi Doç. Dr. İsmail Aytaç, mezar taşlarının tasnifi ve inceleme çalışmaları ise Gazi Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Halit Çal tarafından yürütülmektedir. Kırk Kardeşler Mezarlığındaki çalışmalarda; mezarların aile mezarlığı şeklinde düzenlenmiş duvarlar içerisinde yer aldığı izlenmiştir. Bu mezarların baş ve ayak taşlarından toprak üzerinde kalan kısımlarının tamamına yakını kırıktır.

2011 ve 2012 yılındaki çalışmalar sonucu ortaya çıkartılan mezar taşlarının, en erkeni H.35 (M.655-656), en geç tarihli olanı ise H.1181 (M.1767)'ye tarihlenmekte olan yazıtlı taşların 214 Adet'i okunmuştur.

Tarih veren -gerek yazı gerek rakam olarak- 52 Adet mezar taşı tespit edilmiştir.

Diğer yandan mezar taşlarında Kur'an' dan ayet ve surelerin de (Bakara ve Ali İmran sureleri çoğunluktadır.) kullanılmasının yanı sıra bir çok mezar taşı Farsça yazılmıştır.

Mezar taşları üzerindeki yazıtlar incelendiğinde; günümüzde olduğu gibi önceden de Eski Malatya'(Battalgazi) 'da nakkaşlık mesleğinin ilerlemiş olduğu düşünülmektedir.

Bu çalışmalar tamamlandığında, hem Kırk Kardeşler Mezarlığının hem de Eski Malatya(Battalgazi)'nın bulunduğu yerleşim ver çevresinin-yaşanılan dönem içerisindeki sosyal ve kültürel boyutları ile ilgili önemli verilerin ortaya çıkacağı düşünülmektedir.

1.3. *Kırk Kardeşler Mezarlığa Bulunan Mezar Taşlarının Yazıt ve Tarih Olarak Sınıflandırması*

Yeşilyurt İlçe Müftülüğü Görevlisi Muhammed Emin Çimendağ tarafından toplam okunan mezar taşı 214 Adet olup, kısa değerlendirmesi şöyledir:

TARİH YAZILI	**:** *52 Adet (En Erken H.35 (M.655-656)/ En Geç H.1181(M.1767)*
BAKARA SURESİ	**:** *91 Adet*
EZANIN İLK PASAJI(ALLAHU EKBER)	**:** *3 Adet*
İBARE KOPUK OLAN	**:** *5 Adet*
FARSÇA	**:** *37 Adet*
AL-İ İMRAN SURESİ	**:** *8 Adet*
YANLIŞ YAZILMIŞ AYET	**:** *9 Adet*
MALATYALI KİŞİ	**:** *1 Adet*

2.3.1.Okunan Mezar Taşı Örnekleri[2]*:*

a.1) **"***İRTEHALE İLA RAHMETİLLAHİ'L-VEDÛD EL-MA'SÛN SEYYİDÎ HUSAM BİN MAHMÛR SENE: 200***"** *(İfade Arapça, Tarih rakamla yazılmıştır. Sene: H.200/M.815-816*

TÜRKÇESİ: *Günahlardan korunmuş Mahmur'un oğlu Hocam-Üstadım Hüsam sevgili Allah'ın rahmetine göç etti. Sene: 200 Hicrî / 815-816 Miladî*

a.2) *"...ŞOZİYM... ŞOZİYD..." (İfade Saray Farsçası (Deri-Pehlevi dilinde) yazılmıştır.)*

TÜRKÇESİ: *"... olduk... oldunuz"*

a.3) *"...RİBAH VELÂKİN FES'EL..." (İfade Arapça yazılmıştır.)*

TÜRKÇESİ: *"... kazançtır ama... 'ya bir sor..."*

a.4) *"...MEN ZE'LLEZİ YEŞFEU***"** *(İfade Arapça, Bakara Suresi 255. Ayetin bir bölümüdür.)*

TÜRKÇESİ: *"...kimmiş şu şefaat edecek (arabuluculuk yapacak) olan...?"*

a.5) **"***ALLAHU EKBER***"** *(İfade Arapça, Ezanın ilk pasajıdır.)*

TÜRKÇESİ: *"Allah tek en büyüktür." (Resim:5-6)*

a.6) *"-...HÂZÂ KABRU BİNTİ..." (İfade Arapça yazılmıştır.)*

TÜRKÇESİ: *"burası... nın kızının kabridir,"*

a.7) *"...SERÎREN EL..." (İfade Arapça yazılmıştır.)*

TÜRKÇESİ: *"...bir yatak olarak..."*

a.8) *Şahidenin Arkası: "...RAHMETULLAHİ* **...."** *(İfade Arapça yazılmıştır.)*

TÜRKÇESİ: *"Allah'ın rahmeti ...."*

2 Çevirileri Muhammed Emin Çimendağ yapmıştır.

Şahidenin Ön Yüzü: **"***HÂZÂ KABRU YUSUF***"** *(İfade Arapça yazılmıştır.)*

TÜRKÇESİ: *"Burası Yusuf'un kabridir"*

a.9) *"İNTEKALE İLA RAHMETİLLAHİ TEÂLÂ EL-MERHUM MAHMUD BEG BİN ŞUCÂ…" (İfade Arapça yazılmıştır.)*

TÜRKÇESİ: *"Şucâ' oğlu rahmetli Mahmud Bey Yüce Allah'ın rahmetine göç etti…"*

a.10) *"... LA TE'HUZUHU SİNETUN VELA NEVMUN LEHU MA Fİ'S-SEMAVATİ VE MA Fİ'L-ARDİ…" (İfade Arapça, Bakara Suresi 255. Ayetin bir bölümü.)*

TÜRKÇESİ: *" …O'nu uyku ya da uyuklama tutmaz göklerde ve yerde her ne varsa o'na aittir."*

a.11) *".....BEGZADE CİHAN ZEKİ…." (İfade Farsça yazılmıştır.)*

TÜRKÇESİ: *"....Beyin Oğlu (Prens ?) Cihan Zeki…."*

a.12) *"... VE ŞOZİYM... DÂZİYM ..." (İfade Saray Farsçası-Pehlevi dilinde yazılmıştır.)*

TÜRKÇESİ: *"...ve olduk…. verdik…"*

a.13) *".....E, ALEM MANEND-İ KEF-İ MUTENİ….?" (İfade Farsça yazılmıştır.)*

TÜRKÇESİ: *"....dünya özenle doldurulmuş olsa da değeri bir avuç dolusu kadar mı ?..."*

a.14) *"...EL-HARAM SENE: SEB'A MİE VE SEB'ÎN" (İfade Arapça, Tarih rakamla yazılmıştır. Sene: H.770/M.1368. Hicri Takvimin ilk ayı El-Muharremu'l- Haramdır.)*

TÜRKÇESİ: *"... (el-muharremu'l-haram) sene: 770 hicri / 1368 Ağustos, miladi"*

a.15)*"İNTEKALE İLA RAHMETİLLAHİ AZZE VE CELLE, EL-HURMETİ'L-MUSEMMAT FATIMA BİNTİ'L-MERHUM HAFFAF BİMALATIYYE" (İfade Arapçadır.)*

TÜRKÇESİ: *"Malatyalı rahmetli kunduracının kızı hanımefendi diye nitelenen Fatıma, aziz ve celil olan Allah'ın rahmetine göçtü"*

a.16) *" ... İNTEKALE İLA RAHMETİLLAHİ TEÂLÂ VE GUFRANİHİ SERÂ HATUN..." (İfade Arapçadır.)*

TÜRKÇESİ: *"... Sera Hatun Yüce Allah'ın rahmet ve bağışlamasına göç etti..."*

2.4.Usta-Şegirt Kümbeti Çalışmaları (Resim:7)

Alanda 2011 yılında çalışılmış olup, 2012 yılında ise kümbetten çıkan insan kemikleri Ankara Üniversitesi DTCF Antropoloji Laboratuvarında Yrd.Doç. Dr.Serpil Özdemir tarafından incelenmiştir.

Beş bireye ait kemikler incelendiğinde; kemiklerin deformasyona fazla uğradığı görülmüştür. Yine bir bireye ait iskeletlerin çevresinde hayvan kemikleri de bulunmuş ve bu kemikler zeoarkeolojik olarak da değerlendirilmiştir. Bunlar içinde bir etçil (*carnivor*) kafatası ve uzun kemikleri ile küçük *ruminant* (geviş getiren), kuş (*aves*) ile mustelidae ailesinin üyesi (küçük kemirgen) bir hayvana ait kemikler rapor edilmiştir (Resim:8).

Sonuç olarak 2011 yılında Usta-Şegirt Kümbeti'nden ele geçirilen iskelet buluntularının incelemesinde, 5 birey rapor edilmiştir. 1. Bireyin ileri erişkin erkek, 2. bireyin genç erişkin kadın, 3. bireyin orta erişkin erkek, 5. bireyin genç erişkin erkek birey olduğu tespit edilmiştir. 4. bireyin ise yaş ve cinsiyeti belirlenememiştir.

Erişkin olan kümbet bireylerinin 2 tanesinde doğuştan bir anomali ile karşılaşılmıştır. İskelet parçalarında sütur kemik parçacıkları ve deliklerine (*bregmada wormian, lambdada wormian, parietal foramen, foramen olecrani*) rastlanılmıştır. Bu bireyler üzerinde materyal azlığı nedeniyle bir yorum yapmak doğru değildir. İskeletler tekrar yerine defnedilmiştir.

2.5. 6211 Parsel Üzerindeki Kümbet-2'deki Çalışmalar

2012 çalışmalarında Kümbet-II olarak adlandırılan alanda ise (A-1), 13-14.yy.a tarihlendiği düşünülen daire planlı kümbet yapısı açığa çıkmıştır. Kümbetin temel seviyesine kadar yıkıldığı izlenmiştir. Zeminde 9 adet mezar tespit edilmiştir. Bunlardan biri tuğla mezar diğeri taş çerçeveli mezar tipindedir. Mezarların önceden dağılmış olduğu izlenmiştir. Kümbetin güney köşesinde ise doğu-batı yönünde, sırt üstü yatırılmış tam bir insan iskeletine rastlanmıştır. İskelet üzerindeki metal parçalar cesedin sanduka ile gömüldüğünü düşündürmektedir (Resim:9).

Kümbetin batı köşesinde ise bir çocuk mezarı ile karşılaşılmıştır. Alanın tahribata uğramaması için Bakanlığımız izni ile toprakla tekrar kapatılmıştır.

3- BATTALGAZİ İLÇESİNDEKİ ÇALIŞMALARDA GELİNEN SON DURUM

Yapılan çalışmalarda fotoğraflama işlemleri gerçekleştirilmiştir. Çalışmalarda ele geçen küçük buluntular üzerindeki çalışmalar ise Doç. Dr. İsmail Aytaç tarafından yayına hazırlanırken, mezar taşlarıyla ilgili yayın çalışmaları ise Prof. Dr. Halil Çal tarafından ise yayına hazırlık çalışmaları yapılmaktadır.

Çalışmada ele geçen mezar taşlarının büyük bir çoğunluğunun çizimleri gerçekleştirilmiş olup, yazıtların okunmasına devam edilmektedir. Depoda ve alanda bulunan mezar taşlarının fotoğraflanması Arkeolog Fotoğrafçı Turan Birgili tarafından tamamlanmıştır.

Mezar tipolojisi ile ilgili çalışmalar Arş. Gör. Filiz Canyurt tarafından yapılmıştır. 2011 yılında tespit edilen 76 Adet mezar tespit edilmiştir. Bunlardan 6'sı toprak mezar, 19'u çerçeveli mezar, 40'ı sandık tipi mezar, 11'i sanduka mezardır.2012 yılı çalışmalarında ise , 5 Adet sanduka tipi, 2 Adet toprak mezar tespit edilmiştir (Resim:10).

Ayrıca çalışmalar ile ilgili iş ve işlemler (çevre düzenlenmesi, *insitu* durumdaki mezarların tümleme çalışmaları) için Bakanlığımızdan

gerekli izinler alınmış olup 2013-2014 yılı içerisinde gerçekleştirilmesi planlanmaktadır.

Özellikle yayın ağırlıklı çalışmaların tamamlanmasıyla Kırk Kardeşler Mezarlığı ve kümbetlerden elde edilen veriler, hem çevre tarihi hem de mezar taşları geleneğiyle ilgili önemli bilgiler verecektir. Yine mezarlık alanının içinden çıkan çeşitli dönemlere ait objeler ise mezarlık ve katmanlar hakkında bilgilerimizi yenileyecektir.

4- YARARLANILAN KAYNAKLAR

Malatya Müzesi Arşivi (2011-2012 Yılı Kırk Kardeşler Mezarlığı Raporları)

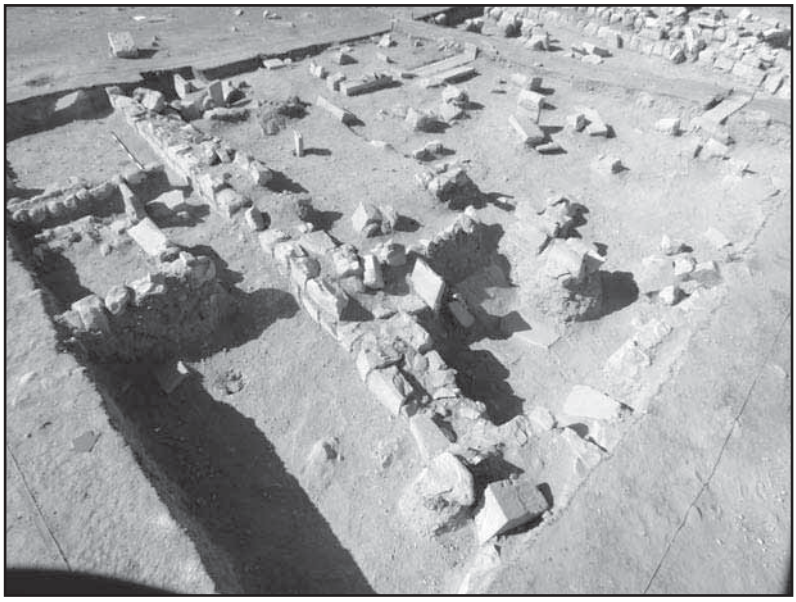
Malatya Müzesi Arşivi (2011-2012-2013 Yılı Çalışma Fotoğrafları)

Malatya Valiliği KUDEB Arşivi (2011-2012 Yılı Çalışmaları Bilgi ve Fotoğrafları)

Muhammed Emin ÇİMENDAĞ: Malatya İli, Battalgazi İlçesi, Kırklar Mezarlığı Mezar Şahide ve Gövde Yazılarının Okunma Raporu 2013. Malatya

Serpil ÖZDEMİR: Usta-Şegirt Kümbeti İskeletlerinin Antropolojik İncelenmesi Raporu, Ankara Ünv., DTCF Antropoloji Laboratuvarı.

Turan BİRGİLİ Fotoğraf Arşivi.

Resim 1: Kırk Karderşler Mezarlığı çalışması.

Resim 2: Çalışma alanı görünüm.

Resim 3: Mezar taşı örneği.

Resim 4: Mezar taşı örneği.

Resim 5: Mezar taşı örneği.

Resim 6: Mezar taşı örneği.

Resim 7: Usta Şegirt kümbeti çalışması.

Resim 8: İskelet toplama çalışmaları.

Resim 9: 6211 parseldeki kümbetteki çalışmalar.

Resim 10: Mezar taşı örneği.

2012 YILI ÇİLEDİR HÖYÜK KURTARMA KAZISI, SONDAJ VE TEMİZLİK ÇALIŞMALARI

Metin TÜRKTÜZÜN*

Kütahya İli, Merkez, Aslanlı Köyü (Ağızören Köyü sınırı), Çiledir Mevkii, Çiledir Deresi yakınında yer alan ve aynı zamanda TKİ. Seyitömer Linyit İşletmeleri Müessese Müdürlüğü'nün çalışma ve kömür alma sahası içinde yer alan sahada, Bakanlığımız, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nden talep edilen kazı ruhsatı neticesinde, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü ve TKİ. Seyitömer Linyit İşletmeleri Müessesesi Müdürlüğü arasında 21/08/2009 tarihinde imzalanan protokol doğrultusunda, belirtilen yerde kurtarma kazısı çalışmalarına Bakanlığımız, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 25/08/2009 tarih ve 163936 sayılı ruhsatı, Valilik Makamı'nın 02/08/2009 tarih ve 2641 sayılı "olur"ları gereğince 02/09/2009 tarihinde başlanılmıştır[1].

2012 YILI KAZI, SONDAJ VE TEMİZLİK ÇALIŞMALARI

2012 kazı sezonu süresince kazı evinde ve arazide çalışmalara devam edilmiştir. Eser depolarında; daha önceki yıllarda ortaya çıkartılan

* Metin TÜRKTÜZÜN, Kütahya Müzesi Müdürü, Kütahya/TÜRKİYE.

1 2012 kazı çalışmaları; Müze Müdürü Metin Türktüzün Başkanlığında; Kütahya Müze Müdürlüğü'nden arkeologlar Canan Okal, Tuğba B. Şimşek, serbest arkeologlar Semih Ünal, Murat Nurtekin, Gökhan Gökmen, Ercan Kılıç, Fadime Arslan, Songül Karabıçak, Aynur Çevikgil, Figen Yüksek, Ressam Bayram Anyuğ, Restoratör Saadet Özcan'ın yanı sıra, Dumlupınar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü'nden lisans öğrencileri ve altmış beş işçiden oluşan, yüz kişilik bir ekiple sürdürülmüştür. Kazının finansmanı, son üç yılda olduğu gibi, 2012 yılında da, TKİ. Seyitömer Linyit İşletmeleri Müessesesi Müdürlüğü tarafından karşılanmıştır.

pişmiş toprak kap parçalarının düzenlenmesi, tasnifi ve temizliğinin yanı sıra, 2012 kazı sezonu içerisinde ele geçen pişmiş toprak kap parçalarının temizlik, tasnif ve depolama çalışmaları yapılmıştır. Depolanan pişmiş toprak kap parçası kasaları fişleri yenilenerek, kazı evindeki depo alanlarına taşınmıştır.

Kazı evi çalışmalarında; 2011-2012 yılı kış çalışmasında restore edilen pişmiş toprak kapların teknik çizimleri ve 2009 yılı kazı sezonu içerisinde ortaya çıkarılan pişmiş toprak kap parçalarının, 2011 yılı kazı sezonunda ortaya çıkarılan etütlük küçük buluntuların çizim çalışmaları yapılmıştır. 2012 yılı kazı sezonunda ele geçirilen envanterlik eserlerin çizimleri tamamlanmış ve kontrolü yapılmıştır. 2009 yılına ait eserlerin çizimleri ile 2011 yılında ele geçen pişmiş toprak kap parçalarının çizimleri kısmen tamamlanmıştır.

Mimari çizim çalışmaları sürdürülerek, plan karelerin aplikasyonu yapılmıştır. 2011 yılı kazı sezonunda ortaya çıkarılan mimari kalıntıların, plana bağlı kalarak total station yardımı ile autocad bilgisayar programında kontrolü yapılmıştır. Kazı alanında, önceki yıllarda açığa çıkarılan duvarların kodları alınmış ve genel plan üzerine işlenmiştir. 2012 yılında açığa çıkarılan mimari öğelerin kodları ve koordinatları alınmış, gerekli görülenlerin plan ve kesit fotoğraflama çalışmaları yapılmıştır. Elde edilen veriler plan, kesit fotoğrafları ve total station ile yapılan ölçümler, autocad programı ile bilgisayar ortamında yapılması planlanan ofis çalışmaları için arşivlenmiştir.

2010 yılı kazı sezonu içerisinde ortaya çıkarılan pişmiş toprak kap parçaları gözden geçirilmiş ve tümlenebilecek eserlerin ayrımı yapıldıktan sonra, tümleme çalışmalarına başlanmıştır. 2012 kazı sezonu içerisinde ele geçirilen pişmiş toprak kap parçalarından, içlerinden form veren ve tümlenebilecek olanları ayrılarak, restorasyonla tümlenmiştir (Resim:1).

Arazi çalışmaları başlamadan önce, çalışılacak alanların tümü detaylı bir şekilde fotoğraflanmıştır. 2012 kazı çalışmasının başlamasıyla beraber, devamlılık gösteren etütlük ve envanterlik eserlerin fotoğraf-

lanması, 2009 kazı sezonunda ele geçirilen pişmiş toprak kap parçalarının fotoğraflanması ve 2012 kazı sezonu içerisinde, kazı alanında açığa çıkarılan yeni mimari öğelerin fotoğraflanması çalışmaları yapılmış olup, yapılan bu çalışmalar arşivlenmiştir. Bunların dışında, kazı alanı haşerelere karşı ilaçlanmıştır. Çalışan personelin genel ihtiyaçlarına yönelik seyyar tuvalet, karavan, su tankı vb. araçlar temin edilmiş ve araziye yerleştirilmiştir. Kazı çalışmalarında kullanılacak ölçüm cihazları, personelin kazı işinde kullanacağı araç ve gereçlerin tamirat, bakım işlemleri yapılarak, kullanıma hazır hale getirilmiştir. 2011 kazı sezonundan sonra, mevsimsel nedenlerden dolayı arazi yüzeyinde oluşan erozyon ve bitki örtüsünün sebep olduğu tahribatın temizlenmesi ile kazı çalışmaları başlatılmıştır.

Arazi genelinde yapılan çalışmalar, höyüğün kuzey, doğu ve kuzeydoğu bölümlerinde yoğunlaştırılmıştır. Daha önceki kazı sezonlarında açığa çıkarılan ve duvar yükseklikleri ile tehlike yaratan duvarların üst kodlarından, belirli kodlara kadarki bölümleri, bilimsel belgeleme işlemleri tamamlandıktan sonra kaldırılmıştır.

Höyüğün kuzey kısmında, 2011 yılı kazı sezonunda yapılan çalışmada, F-12 plankaresinin batı kesiminde, üç metre uzunluğunda olan, yekpare halde bir sütun ve sütunun içerisinde yer aldığı yapıya ait olduğu düşünülen, kesme taşlardan yapılmış bir taban döşemesi açığa çıkarılmıştır. Ancak, yapının sınırları tam olarak belirlenememiş olduğundan, plankarenin doğusunda seviye inme çalışmalarına başlanmıştır. Yapılan çalışma sonucunda, plankarenin doğusunda, taban döşeminin devamlılık göstermediği saptanmıştır. Toplanan pişmiş toprak kap parçaları Bizans Dönemi özellikleri yansıtmaktadır.

Yine, höyüğün kuzey kesiminde C-8, D-8, E-8, E-9, F-7, F-8, F-9, G-7 ve G-8 plankarelerinin kapladığı yamaç alanda, Roma İmparatorluk Dönemi ve Bizans Dönemi'ne ait pişmiş toprak kap parçaları ele geçmiştir. C-8 plankaresinde ele geçirilen pişmiş toprak Men figürini ise 2012 yılının önemli buluntularından biridir (Resim: 2). Yamaç alandaki ait mimari öğeler, hava muhalefeti ve çalışma süresinin sona ermesi nedeni ile tamamen açığa çıkarılamamıştır.

Höyüğün orta kesiminde 2010 ve 2011 yılı kazı sezonlarında bir kısmı açığa çıkarılan mekân ve çevresinde, sınırların tam olarak belirlenebilmesi amacıyla çalışmalara devam edilmiş olup, alandan çıkarılan döküntü toprağın burada yoğunlaşması ve mekân sınırlarının, Çiledir Deresi yamaçlarına kadar uzanması sebebiyle, bu mekânın sınırları tam olarak saptanamamıştır.

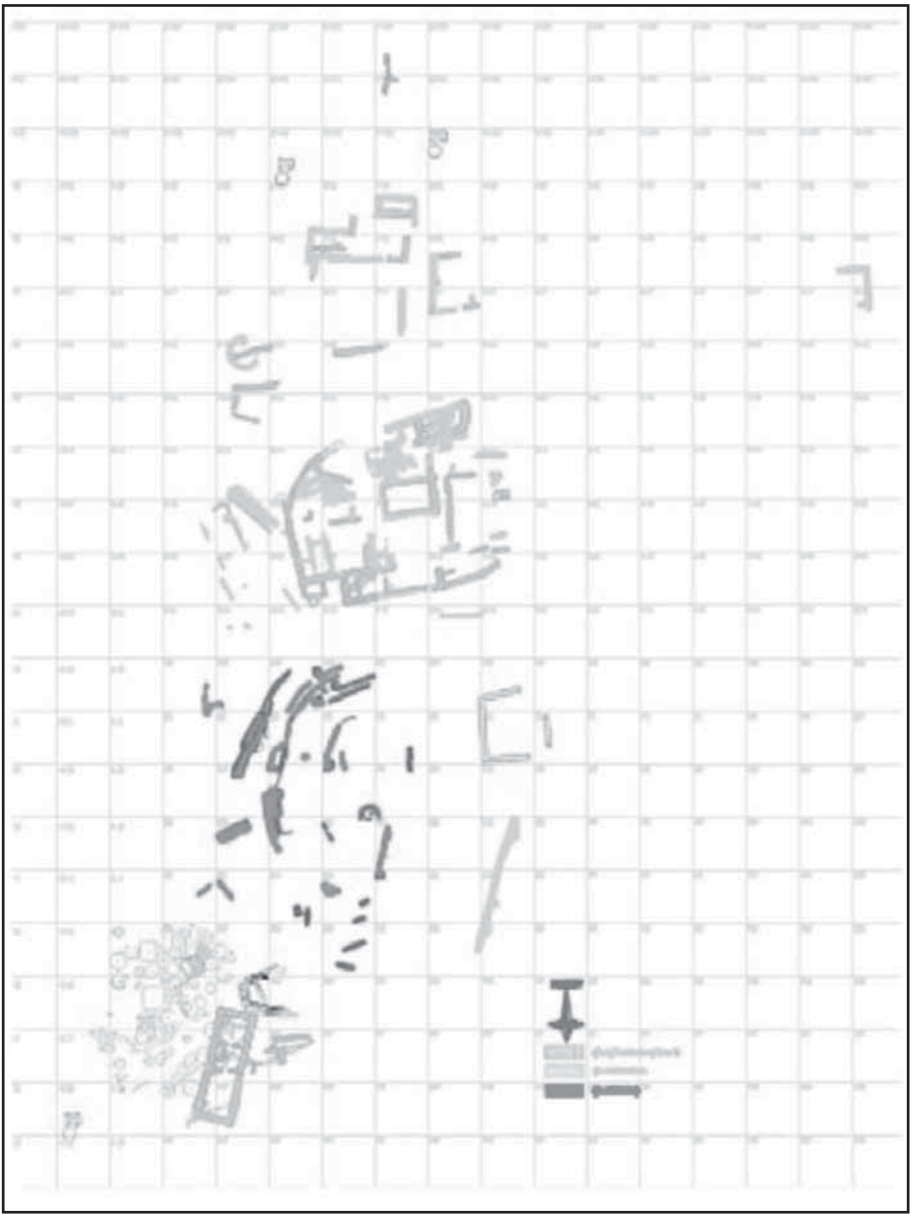
Höyüğün batı bölümünde de çalışmalar sürdürülerek G-1, H-1, H0 plan karelerinde, ortaya çıkarılan duvarların birbiri ile bağlantılı olduğu ve bir mekân oluşturdukları anlaşılmıştır. Mekân duvarlarının genel olarak temizliği yapılıp, duvar örgüsü netleştirilerek, bilimsel belgeleme çalışması tamamlanmıştır (Resim: 3). Ayrıca, Bizans Dönemine tarihlenen bu duvarların, Erken Tunç Çağına tarihlenen sur teras duvarlarını tahrip ettiği saptanmıştır.

Höyüğün güneydoğu bölümünde ise H3, H4 ve H5 plankareleri boyunca uzanan 1.15 x 26.30 m. ölçülerinde, payandalı bir duvar açığa çıkarılmıştır. Açığa çıkarılan yapı, olasılıkla Roma İmparatorluk Dönemine ait olup, savunma amaçlı inşa edilmiş olmalıdır.

2012 yılı çalışmaları tamamlandığında, 2009-2010-2011 yılı çalışmalarında olduğu gibi, arazide mimari anlamda Erken Tunç Çağı, Roma İmparatorluk Dönemi ve Bizans Dönemi yerleşimine ilişkin bulgular saptanmış olup, Total Station ile ölçümleri yapılmış ve Audocad çizimi ile bilgisayar ortamına aktarılmıştır (Resim: 4/ Plan: 1).

Çiledir Höyük 2012 yılı kazı, sondaj, temizlik ve restorasyon çalışmaları bu şekilde tamamlandıktan sonra, 2013 yılında TKİ. Seyitömer Linyit İşletmeleri Müessesesi Müdürlüğü'nün özelleştirme kapsamında Çelikler Holding A.Ş.ne satışı gerçekleştirildiğinden, 2013 yılında herhangi bir kazı çalışması yapılamamıştır. Çiledir Höyük'te 2014 yılının Mayıs ayı itibariyle, yeniden kazı çalışmalarına başlanması planlanmaktadır[2].

2 Çiledir Höyük'te 2009-2012 yıllarını kapsayan ve bilimsel belgeleme çalışmaları neticesinde arşivlenen bilgiler, bu ön raporun dışında, baskı aşamasında olan Kütahya Müze Müdürlüğü 2013 Yıllığı'nda yayımlanarak bilim dünyası ile paylaşılacaktır. 2014 yılı içerisinde ise kapsamlı bir şekilde yayımlanmasına yönelik çalışmalara ağırlık verilmiştir.

Plan: 1

Resim: 1

Resim: 2

Resim: 3

Resim: 4

2012 YILI TOKUL KÖYÜ KİLİSE KURTARMA KAZISI VE TEMİZLİK ÇALIŞMALARI

Metin TÜRKTÜZÜN*
Recep KARACA

Kütahya İli, Aslanapa İlçesi, Tokul Köyü, Dinekçayırı Mevkii'nde yer alan, tapuda J23-c-21-a-3 pafta, 136 ada, 78 parsel numarası ile Yıldırım Kurt adına kayıtlı tarlada, 23/06/2009 tarihinde, İlçe Jandarma Komutanlığı'nın tespit ettiği kaçak kazı üzerine, Müdürlüğümüz uzmanlarınca belirtilen yerde yapılan incelemede, Doğu Roma Dönemine (Bizans) ait kilise olduğu anlaşılan alan, Kütahya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 21/05/2010 tarih ve 441 sayılı kararı gereğince, I. Derece Arkeolojik Sit Alanı olarak tescil edilmiştir. Bakanlığımız, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nden alınan 25/06/2009 tarih ve 121672 sayılı izinle, kazı çalışmaları 2009 yılında başlatılmış, 2010-2011 yıllarında çalışmalar devam etmiştir. Bakanlığımız, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 16/03/2012 tarih ve 60348 sayılı Kazı ve Sondaj İzin Belgesi ve Valilik Makamı'nın 17/09/2012 tarih ve 3386 sayılı "onay"ı doğrultusunda, 11/10/2012 tarihinde başlatılan çalışmalar 11/10/2012 tarihinde sona erdirilmiştir.

Bakanlığımız, DÖSİMM'den İl Özel İdaresi'ne gönderilen 20.000 TL. ödenekle hizmet alımı yoluyla 15 işçi çalıştırılmıştır. Tokul Köyü Kilise Kurtarma Kazısı ve Temizlik Çalışmaları, Müze Müdürü Metin

* Metin TÜRKTÜZÜN, Kütahya Müzesi Müdürü, Kütahya/TÜRKİYE.
Recep KARACA, Uzman/Arkeolog, Kütahya Müzesi Müdürlüğü, Kütahya/TÜRKİYE.

Türktüzün başkanlığında; Uzman/Arkeolog Recep Karaca tarafından gerçekleştirilmiştir.

2012 YILI KURTARMA KAZISI ÇALIŞMALARI

2012 yılı içerisinde yapılan kurtarma kazısı çalışmasında; önceki yıllarda 25.00 m. x 7.00 m. ebatlarında kazılan kilise kalıntısının tamamına yakın bölümü kazılmış olup, kilise kalıntısının boyutları 25.00 m. x 12.00 m. ölçülerine ulaşmıştır. 2012 yılı kazı çalışmasında orta nef ve güney nef bölümlerindeki dolgu toprağı alınmış, apsisin güneyinde, dış duvarlara bitişik olan mezarlar ortaya çıkartılmıştır.

Orta nef ve güney nefin tamamı ortaya çıkartılmış olup, dış narteks bölümünün de güney duvarı hariç, geri kalan kısmı ortaya çıkartılmıştır (Resim: 1-2). Çalışmalarda, kilise kalıntısının, taban seviyesine göre, yüksekliği yer yer 2.00 m. ila 1.70 m. arasında değişen dolgu toprağı ile dolu orta nef ve güney nef temizlenmiştir. Orta nef ve güney nefteki dolgu toprak içerisinde bol miktarda çatı kiremidi parçası tespit edilmiştir. Orta nefin doğu kısmı tamamen ortaya çıkartılmış olup, 1.00 m. yüksekliğinde olan, üst basamakları tahrip olmuş durumdaki basamaklı apsis ortaya çıkartılmıştır. Basamaklı apsisin sol tarafındaki ilk basamakta, mermer devşirme malzeme kullanıldığı tespit edilmiştir. Orta nefte, bir ucu kırık bir tarafında haç işli mimari taşıyıcı eleman ile sütun kaidesi ve kapı sövesi olarak tahmin ettiğimiz, yarım sütun şeklinde ortası oval mimari parça bulunmuştur. Sıva ile kaplı olan basamaklı apsisin üst basamakları tahrip olmuş durumdadır. Güney nef ile orta nef ara duvarında 1.30 m. aralıklarla sütun kaideleri ortaya çıkartılmıştır. Sütun kaideleri, 2010 yılı kurtarma kazısında ortaya çıkartılan kuzey nef ile orta nef arası duvardaki sütun kaideleriyle simetrik yapıdadır. Buna göre; yapının son durumu göz önüne alındığında, kilisenin iki evreli olabileceği ve bu sütun kaidelerinin ikinci evrede devşirme malzeme olarak kullanıldığını ileri sürmek mümkündür. Güney nefte, apsis önünde, 0.80 m. uzunluğunda olan ve yerinde sabit sütun ile ilaç kaşığına benzer bir kaşık ve bol miktarda renkli sıva parçası bulunmuştur.

Kilise kalıntısının güney duvarı, 2010 yılı kurtarma kazısında ortaya çıkartılan kuzey duvarı gibi payandalı olup, 2010 yılında kuzey duvarda ortaya çıkartılan kuyu benzeri yapı burada da bulunmuştur. Yaklaşık 1.80 m. derinliğinde olan kuyuda, mermer devşirme malzemelerin kullanıldığı görülmüştür. Kuyu dolgu toprağında herhangi bir buluntuya rastlanmamıştır. Güney nefte de, içten payandalı bir şekilde yapılmış, payandalara muhtemelen geç dönemlerde eklenmiş, örgü tekniği değişik duvar eklentisi yapıldığı görülmüştür (Resim: 3). Dış narteksten iç nartekse girişte 2.30 m. uzunluğunda, 1.40 m. genişliğinde mermer giriş eşiği (?) ortaya çıkartılmıştır. Mermer giriş eşiğine yakın bölgede, kenarları kırık sütun kaidesi, sütunce ile zıvana çıkıntılı mermer paye ile demir kilit parçası bulunmuştur. Dış narteksin güneybatı bölümünde 0.76x0.87x0.76x0.87 m. ölçülerinde, 0.75 m. derinliğinde olan, köşesi ve kenarları kırık, mermerden malzemeli vaftiz havuzu bulunmuştur (Resim: 4). Vaftiz havuzunun kenarında da burgu kulplu cam bardak parçası ve kenarı yazıtlı mermer kap parçası ele geçirilmiştir.

Kilise kalıntısının güney cephe duvarında temel seviyesine inme çalışması yapılmıştır. Güney duvarına bitişik yapılmış, kenarlarda düzgün kesme taşlarının kullanıldığı üstü kayrak taşları ile kapatılmış, baş kısmı batıda olan 0.55 m. uzunluğunda, 0.20 m. genişliğinde, 0.25 m. derinliğinde, kemikleri erimiş bebek mezarı tespit edilmiştir. Yine duvara bitişik vaziyette, 1.80 m. uzunluğunda, 0.40 m. genişliğinde, 0.37 m. derinliğinde olan mezarın, alt kısmı kaçak kazıcılar tarafından tahrip edilmiş olduğu görülmüştür. Bu mezarlara yakın iki adet 1.10 m. uzunluğunda ve 0.30 m. genişliğinde, 0.30 m. derinliğinde olan genç bireylere ait mezarlarına rastlanmıştır. Mezarlarda iskelet haricinde herhangi bir buluntu tespit edilmemiştir.

Apsisin doğu dış duvarında yedi, şapel giriş holünün doğu dış duvarında iki olmak üzere, düzgün kayrak taşları ile örtülü, kenarlarında kesme taş örgü tekniğinin kullanıldığı, toplam dokuz adet yetişkin ve genç mezarlarına rastlanmıştır. Mezarlar, birbirine yakın mesafede olup doğu batı yönünde konumlandırılmışlardır. Mezarların baş tarafı batıda olup, yan yana dizilmiş ve yüzeye yakın mesafededir. Bahse konu

mezarlardan bir kısmı tahrip olmuş, bir tanesi de hazırlanmış ancak kullanılmamış olup, üst örtü olarak kiremit kullanılmıştır. Mezarlar, ortalama 1.80 m. uzunluğunda, 0.50 m. genişliğinde, 0.35 m. derinliğe sahiptir. Orta nefteki birbirine yakın mesafede olan yetişkin mezarlarının birisinde, aşırı korozyonlu olan, 0.02 m. x 0.03 m. ölçülerinde olan, bir kolu kırık haç kolye bulunmuştur. Bahse konu mezarların, bu şapelde görevli olan rahiplere ya da bani (kiliseyi yaptıran kişi) ve ailesine ait olabileceği düşünülmektedir (Resim:5-6).

Sonuç olarak, 2012 yılı içerisinde yapılan yirmi beş günlük kazı çalışmasında; şapele (*parekklesion*) bitişik, kilise olarak tanımlayabileceğimiz yapı kalıntısının tamamına yakını ortaya çıkartılmıştır. Şapele bitişik kilise planı, Roma bazilikalarına benzemektedir. Seviye inme çalışmasında da karşımıza çok miktarda mezar yapısı çıkmıştır. 2013 yılında Bakanlığımız, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nden ödenek sağlandığı takdirde, Tokul Köyü Kilise Kurtarma Kazısı çalışmalarına devam edilecektir.

Resim: 1

Resim: 2

Resim: 3

Resim: 4

Resim: 5

Resim: 6

ALANYA İLÇESİ, OKURCALAR BELDESİ, KARABURUN MEVKİİNDE DENİZDE BULUNAN LAHİT

Seher TÜRKMEN*

Okurcalar lahdinin Akdeniz'in sularından çıkarılarak son yolculuğuna çıkışı onlarca turistin izlemesi ve alkışları eşliğinde başlamıştır. Bulunduğu yerin Antalya-Alanya Karayolu üzerindeki Alanya'ya yaklaşık 40 km. uzaklıktaki, deniz kenarında bir belde olan Okurcalar olması nedeniyle "Okurcalar Lahdi" olarak anılmaya başlayan lahdin çıkarılış öyküsü günümüz sosyal medyası sayesinde, "Denizden bu da çıktı" manşetleri ile kısa sürede bilinen bir lahit olarak zihinlerimizde yerini almıştır.

Lahdin çıkarıldığı yere yakın bölgede, Okurcalar Beldesi sınırları içinde yer alan, Karaburun mevkiinde, küçük bir koyun çevresinde bilinen tespit ve tescili yapılmış bir antik kent bulunmaktadır. Bu kentin antik ismi tam anlamıyla bilinmemekle birlikte bazı kaynaklarda Justinianopolis, bazı kaynaklarda Mylome Justininopolis bazılarında ise Kibira Minör veya Kibira Mikra olarak adlandırılmaktadır. Son araştırmaları içeren bazı kaynaklarda Karaburun mevkiinin kuzey doğusunda yer alan Karallia antik kentinin limanı olduğunu belirtilmektedir.[1] Bilinen başka bir konu ise Kybiraton donanmasının burada kışladığı ve denizcilerin burayı ihtiyaç istasyonu olarak kullandıklarıdır. Roma döneminde gemi yapımında kullanılan sedir ağaçlarının nakli için kullanı-

* Seher TÜRKMEN, Alanya Müze Müdürü, Antalya/TÜRKİYE.

1 H.Hellenkemper-F.Hild, Tabula İmperii Byzantini 8-Teil 2, 629-630.

lan Alara Çayı'na ve büyük liman niteliğindeki Side limanına yakınlığı nedeniyle küçük bir liman/sığınak olarak işlevini sürdürmüş olmalıdır (Resim: 1).

Günümüzde koyun doğu tarafında yer alan burnun üzerinde kalıntılar yoğun olarak görülmektedir. Burnun batısı ve kuzeyine doğru yayılım gösteren kalıntılar arasında bu güne değin bulunmuş herhangi bir yazıt veya kentin isimlendirilmesine yönelik bir buluntu ele geçmemiştir. Kalıntılar arasında işlik ve evler olarak tanımlanabilecek yapılar ile doğu yönde sur duvarına ait bir bölüm olabileceği düşünülen kalın ve kesme taşlarla yapılmış bir duvar bulunmaktadır. Burnun doğusundaki kumsal da ise bir hamam kalıntısı bulunmaktadır. Sur duvarının dışındaki kalıntılar Geç Roma Dönemine işaret etmektedir. Kente Alara Çayı'ndan su getiren suyoluna ait izler de Antalya- Alanya karayolunun geçtiği vadide görülebilmektedir.

Koyun çevresinde, antik dönemde kullanılmış bir diğer alan ise halk arasında tuz adası olarak bilinen ancak deniz haritalarında H. Gregorios olarak adlandırılan küçük bir ada, koyun ortasına yakın bir noktada yer almaktadır. Ada kayalıktır ve üzerindeki izlerden antik dönemde taş ocağı olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Eski dönemlerde bu adanın Karaburun Koyu'nun batısında bulunan küçük burun ile bitişik olduğu bile düşünülmektedir.

Karaburun Koyu muhteşem plajı ve denizi ile turizm açısından hep bir çekim noktası olmuştur. Karaburun mevkiinin tespit ve tescil çalışmalarına 1980'li yılların sonlarına doğru başlanmış ancak ilk sit sınırı 1996 yılında Antalya Kültür VarlıklarınıKoruma Kurulu'nda 1 ve 3 derece arkeoloji sit alanı olarak onaylanmıştır. 2007 yılında koruma amaçlı imar planı yapılmış, 3 derece sit alanı içerisindeki yapılaşma da birkaç parsel dışında tamamlanmıştır. Lahdin bulunduğu bölge I ve III derece arkeolojik sit alanı olarak tespit ve tescil edilen bir alandır. Sit alanı sınırları son sualtı araştırmaları ışığında Tuz Adası ile koyu içerisine alacak şekilde genişletilerek yeniden belirlenmiştir (Harita: 1).

Telefonla müdürlüğümüzü arayan aynı zamanda dalgıç olan Hakan

Güleç isimli vatandaşın denizin içerisinde beyaz bir şey gördüğünü önce bunun plastik bir şezlong parçasını sandığını ve çevresini elleriyle temizlediğinde büyüklüğünü bilemediği ancak beyaz bir mermer kutunun varlığından söz etmesi üzerine müzemizce bir ön araştırma yapılarak ihbarın doğru olduğu ve görülebildiği kadarıyla bir lahdin varlığı anlaşılmıştır. (Resim: 2-3) Öncelikle lahdin güvenliğinin sağlanması için sahil güvenlik, Jandarma Komutanlığı ve Alanya Kaymakamlığı'na gerekli tedbirlerin alınması için yazı yazılmış, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne bilgi verilerek sit alanı sınırları dışında ve sahilden yaklaşık 7-8 metre içerine ve 3-4 metre derinlikte bulunan lahidin çevresinin araştırılması ve çıkarılabilmesi amacıyla kurtarma kazısı talebinde bulunulmuştur. Genel Müdürlüğümüzün uygun görüşü ile Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi Müdürü Sayın Yaşar Yıldız ve arkeolog Emre Savaş görevlendirilmiştir. Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi uzmanlarının sualtı, Alanya Müzesi uzmanlarının ise su üstü organizasyonu ile bir ortak çalışma gerçekleştirilmiştir[2].

Su altında yapılan ilk tespitlerde lahdin dışında herhangi bir *insitu* kültür varlığının bulunmadığı ancak lahdin üzerinde yer alan büyük bir kayanın öncelikle kaldırılması gerektiği belirlenmiştir. Çalışma alanının sahile yakın bir noktada ve sığ derinlikte bulunması sebebiyle balon kullanılarak kaldırılmasının mümkün olmayacağı anlaşılmış, bu sebeple üzerinde 5 ton ağırlığı kaldırabilecek vinci ve jeneratörle çalışan vakumu bulunan (aslında deniz altında boru döşemek için kullanılan) bir platform kiralanmıştır ve Karaburun Koyu'na gelmesi sağlanmıştır. Bölgenin turizm bölgesi olması ve zaman itibarıyla yoğun turistin bulunduğu alanda herhangi olumsuzluk yaşanmaması için gerekli tedbirler alınmış, sabahın erken saatinde çalışmalara başlanılmıştır. Lahdin üzerindeki kayanın 5 tondan ağır olması sebebiyle ikinci bir iş makinesinin da yardımı ile kaya, lahde zarar verilmeden kenara çekilmiş platform üzerinde bulunan vakum ile çevresindeki kumlar elekten geçirile-

2 Lahdin sualtından salimen ve hasarsız çıkartılması için müzesindeki işlerini bırakarak ortak çalışma gerçekleştirmemize büyük emek harcayan Bodrum Sualatı Arkeoloji Müzesi Müdürü Sayın Yaşar Yıldız, Arkeolog Emre Savaş ve müzemiz Sanat Tarihçisi Faruk Yılmazer ve emeği geçen herkese teşekkür ederim.

rek temizlenmiştir. Lahit çevresinde sabit veya sabit olamayan herhangi bir kültür varlığı tespit edilmediğinden lahdin çıkarılmasına ve müzeye taşınmasını aşamasına geçilmiştir. (Resim: 4-6)

Karaburun mevkiinden lahdin karayolu ile götürülmesi mümkün olmadığından, Avsallarda bulunan bir iskeleye platfom üzerinde deniz yolu ile götürülmesi ve buradan sonra karayolu ile Alanya Arkeoloji Müzesi'ne taşınması aynı gün içerisinde gerçekleştirilmiştir. (Resim: 7-9)

Bilindiği üzere Alanya Arkeoloji Müzesi 2011 yılında onarım ve teşhir tanzim çalışmaları nedeniyle kapatılmış ve 2012 yılı ekim ayında tekrar ziyarete açılmıştı. Açılış öncesi müzemizin koleksiyonuna bu eserin katılması açıkçası açılış hediyesi gibiydi ancak, sosyal medyadaki etkisi nedeniyle birçok meraklı eseri görmek için ziyarete kapalı olan müzeye geldiğinden lahit dışarıdan da izlebilecek şekilde bahçeye yerleştirilmiş, Side Müze Müdürlüğü'nde görevli bulunan restoratör Suzan Okumuş'un tavsiyeleri doğrultusunda damlama sistemi ile üç ay boyunca tuzdan arındırma yapılmış ve fırça ile temizleme işleminden geçirilmiştir. Üzerine yapılan bir çatı ile müze bahçesinde Okurcalar'da bulunan lahit olarak yerini almıştır (Resim: 10)

Denizde bulunan bu lahit birçok soruyu da beraberinde getirmiştir.

Lahit neden orada bulunmuştu? Lahit yakın çevreden bulunup, gizlenmek mi yoksa kaçırılmak mı istenmişti? Eğer böyle ise bu ne zaman olmuştu? Böyle bir durum antik dönem içinde de gerçekleşmiş olabilir miydi veya lahit deniz yolu bu bölgede antik kent için sipariş verilmiş ve yerine götürülememiş miydi ya da lahdin kendi fonksiyonunu yitirdiği bir dönemde bir geminin içerisinde ikinci kullanımdı da gemi burada karaya oturunca ağırlıktan kurtulmak için denize mi atılmıştı ya da bunların hiçbiri değildi de burada karada bir kayma olmuş ve lahit denize mi sürüklenmişti?

Çalışmalar sırasında bu sorulara cevap olabilecek, ipucu verebilecek herhangi bir buluntuya maalesef rastlanılmadı. Sadece lahit incelendiğinde, deniz altında kayalar arasında sıkışmış, adeta kendine bir yuva yapmış olan lahdin ağız kenarında ve bir dar kenarı köşesinde

deniz gelgitleri ve taşların sürtünmesi ile aynı sahildeki yuvarlak taşların oluştuğu gibi aşınmaların varlığı dikkat çekmekte idi. Uzmanlar bu tür aşınmaların kısa sürede meydana gelmeyeceği özellikle mermer gibi sert taş cinslerinde bunun daha uzun bir zamanda gerçekleşeceği söylemektedir. Bu zamanın kabaca bir hesaplamayla 100 yıldan fazla olması gerektiği de verilen bilgilerdir.

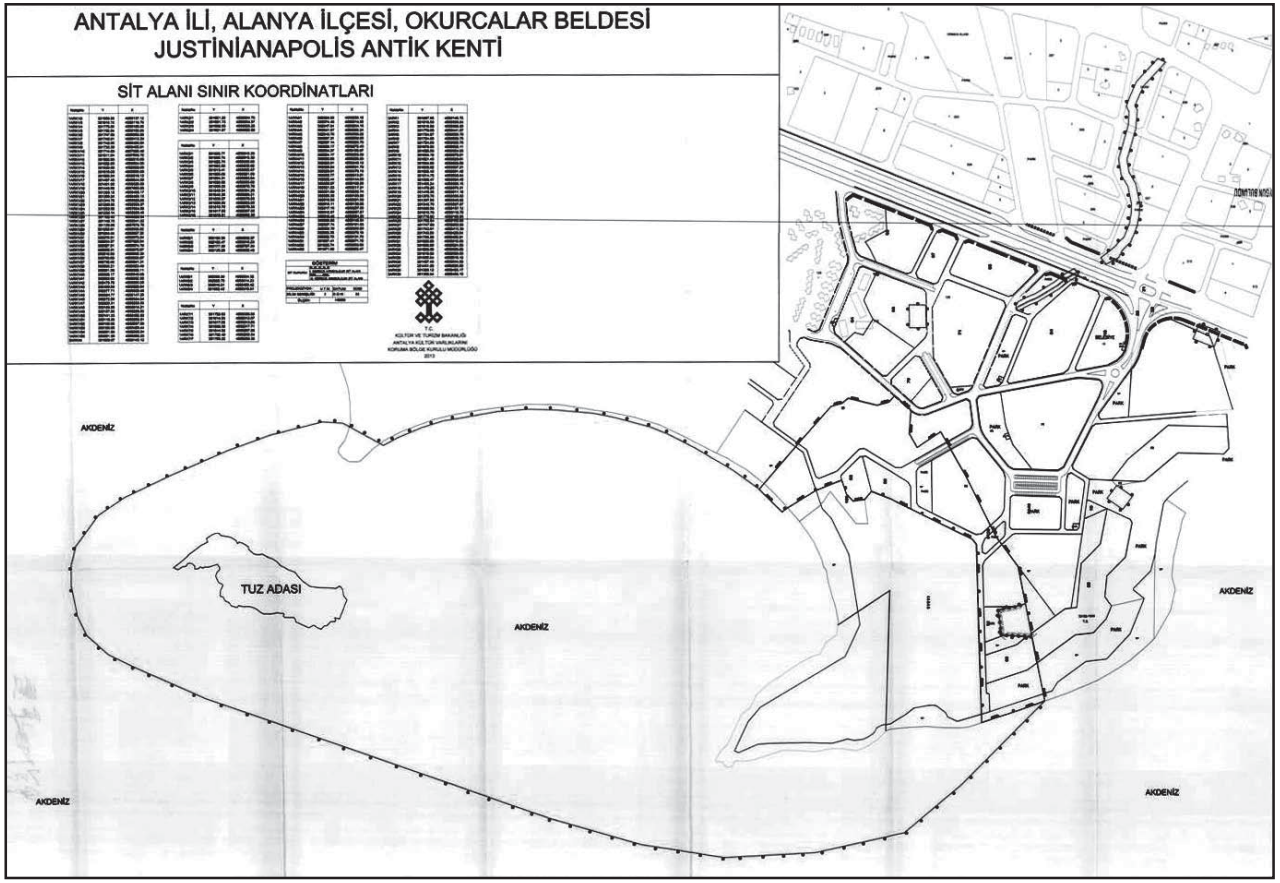
Maalesef bu küçük ipucunun dışında söylenebilecek bir yanıt bulamadık. Dile getirilmesi gereken bir diğer husus ise lahdin üzerinde yer alan iki satıdan oluşan kitabedir. İlk tespitlere göre aşınmış olan ilk satırda şiirsel bir anlatımla bir ağıt yer almakta nispeten daha iyi okunabilen ikinci satırda ise lahdin kime ait olduğundan bahsedilmektedir. Burada geçen isim Korakos ise Thera ve Rodos adasındaki yazıtlarda varlığı bilinen bir isimdir. Kilikya Bölgesi yazıtlarında henüz bu isme rastlanılmamıştır.

Lahdin uzun kenarı 2.10 m. dar kenarı 0.90 m. yüksekliği 0.83 m. dir. Beyaz gri damarlı mermerden yapılmıştır. Lahdin üç yüzü kabartma olarak işlenmiş arka yüzü ise işlenmiş fakat düz bırakılmıştır. Girlandlı lahitler grubuna dahil edilebilecek lahit M.S 2 yy.ın sonlarında yapılmış olmalıdır. Oldukça iyi bir işçilik sergileyen lahdin ön yüzünde iki erosun taşıdığı girlandlar arasında üç adet Medusa başı köşelerde ise birer Nike bulunmaktadır. Medusa başlarının tümü orta eksene doğru bakar şekilde işlenmiştir. Nikeler birer podyum üzerinde omuzları üzerinden girlanları taşımaktadır. Meyve ve rozetlerden oluşan girlandların ortasında pandantif olarak üzüm salkımı kullanılmıştır. Dar yan yüzlerde ise birer Medusa vardır. Kabaca bırakılmış arka yüzde ise bir detay göze çarpmaktadır. Köşede yer alan Nike'lerin kollarının bir bölümü bu yüze taşırılmış alçak kabartmalar olarak işlenmiştir.(Resim: 11-14)

Nerede, ne zaman yapıldığı ve nereden yola çıktığı bilinmeyen Karaburun Lahdi'nin yolculuğu bu defa Alanya Arkeoloji Müzesi'nde sonlanmıştır. Dileğim bir bilimsel çalışmaya konu olması ve yola çıkış öyküsünün de ortaya konmasıdır.

Kısaca bahsetmek istediğim bir husus daha bulunmaktadır. 2863

sayılı yasa ve ilgili mevzuata göre lahitler taşınmaz kültür varlıkları olarak değerlendirilmekte bulan veya ihbar edenlere herhangi bir ödül öngörülmemektedir. Böyle bir talep olmuştur ancak herhangi bir ödeme yapılmamıştır. Ancak lahdin Alanya Müzesi'ne kazandırılmasına sebep olan kişilere 2013 yılı Müzeler Günü'nde birer plaket takdim edilerek teşekkürlerimiz iletilmiştir.

ANTALYA İLİ, ALANYA İLÇESİ, OKURCALAR BELDESİ
JUSTİNİANAPOLİS ANTİK KENTİ
SİT ALANI SINIR KOORDİNATLARI
AKDENİZ
TUZ ADASI
AKDENİZ
AKDENİZ
AKDENİZ

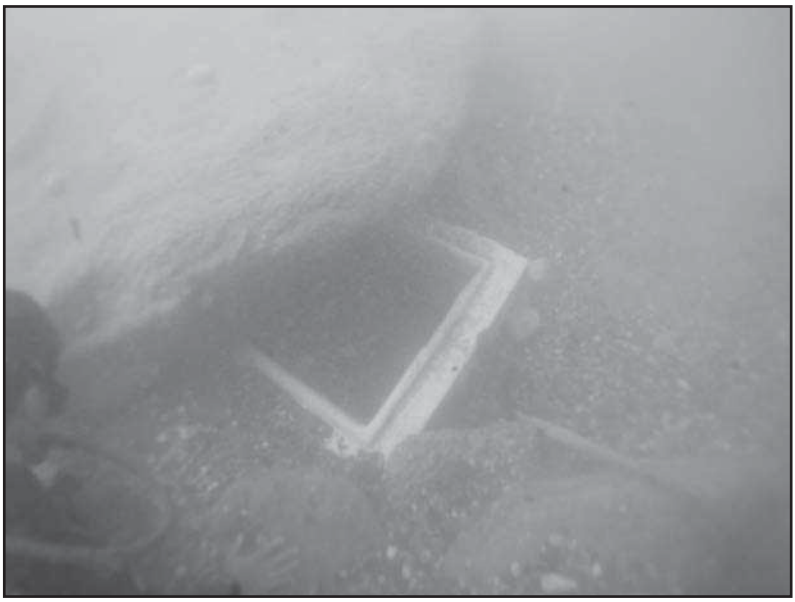
Harita: 1

Resim: 1

Resim: 2

Resim: 3

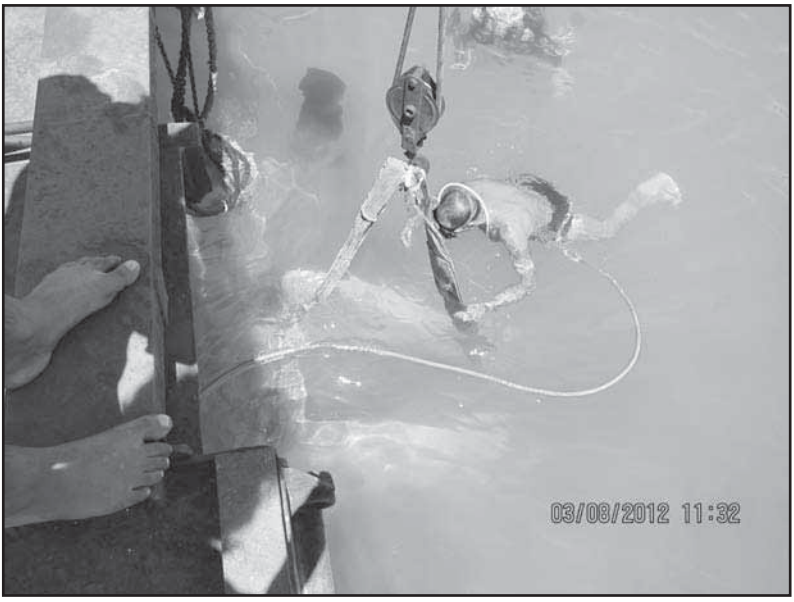
Resim: 4

Resim: 5

Resim: 6

Resim: 7

Resim: 8

Resim: 9

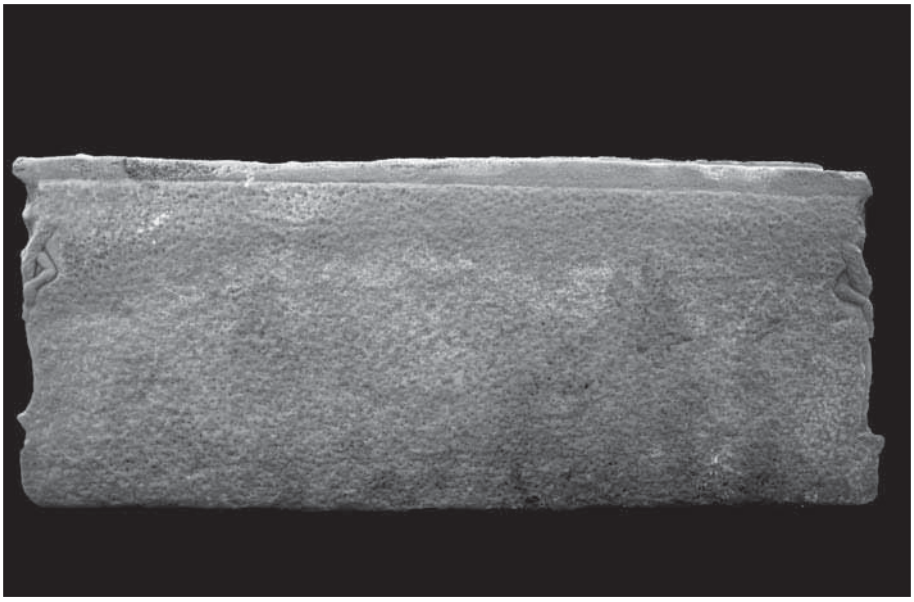

Resim: 10

Resim: 11

Resim: 12

Resim: 13

Resim: 14

SERGİ SALONLARINDA DEPREM RİSKLERİNİN AZALTILMASI

Serkan GEDÜK*

1- GİRİŞ

Kültür varlıkları oluşumlarıyla başlayan ve yok olmaları ile sona erecek, bozulma süreci içinde varlıklarını sürdürürler. Eserlerdeki bozulma süreci, eserin kullanım biçiminin yanı sıra, malzemelerin fiziksel yapılarına ve içinde bulundukları çevre koşullarına bağlıdır. Kültürel varlıklarımızın gerekli koruma koşullarını sağlayarak, bozulmalarını yavaşlatmak ve ömürlerini uzatmak müzeciliğin temel görevidir.

Eserlerin güvenliğini tehdit eden unsurları; fiziksel, kimyasal, biyolojik etkenler olarak üçe ayırmak mümkündür. En önemli tehlikelerden birisi deprem ve depremin yaratığı geri dönüşümü olmayan fiziksel hasarlardır. Depremden etkilenen ve yüksek derecede risk taşıyan bir coğrafyada yaşamaktayız. Asırlar boyunca süren depremlerin doğa ve insan yaşamı üzerine etkilerinden elde edilen deneyimler bize depremin; dünyanın sürekliliği için bir zorunluluk, can ve mal güvenliği için bir tehdit oluşturduğunu göstermiştir. Bu kabul, depremin yaşamı tehdit eden sonuçlarına karşı bilimsel, teknik ve yönetsel önlemler almamızı gerektirmektedir.

Türkiye'deki deprem haritası incelendiğinde, bölgelere göre depreme hassasiyeti dereceleri verilmiştir (Harita: 1.). Bu bölgelere bakıldı-

* Serkan GEDÜK, Çin ve Japon Porselenleri Bölüm Küratörü (Arkeolog /Restoratör), Topkapı Sarayı Müzesi, İstanbul/TÜRKİYE.

ğında Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı 188 müze ve 131 düzenlenmiş ören yeri bulunmaktadır.[1] Müze ve ören yerlerinin %36 -1. Derece , %22- 2. Derce, %27 -3. Derece, %10- 4. derece ve %5 -5.derece deprem riski taşıyan bölgelerde bulunmaktadır. Sonuç olarak ülkemizde bulunan bir çok müze ve ören yeri deprem riski altındadır. Müzeciler olarak deprem gerçeğini kabul ederek sorumlu olduğumuz müzeleri ve ören yerlerini depreme hazır hale getirmek zorundayız. Günümüz bilim ve teknolojisi ile depremi önceden kestirmek olanaksız ancak depremin zararlarını azaltmak ve depreme karşı bilinçli bir toplum yetiştirmek mümkündür.

Müze ve ören yerlerini depreme hazır hale getirmek için yapısal olmayan risklerin dışında öncelikle müze binasının deprem geçmişini ve jeolojik zemin etüdünü bilmek, deprem sırasında müze binasının ve koleksiyonların vereceği tepki analizlerini yaparak, bu verilerle deprem öncesi ve sonrası planlamaların yapılması gerekmektedir.

Bu makale, deprem risklerinin azaltılmasına yönelik yapısal olmayan çalışmaları kapsamaktadır. Özellikle Topkapı Sarayı ve dünya müzelerinden örnek çalışmalarla, sergi salonlarında deprem risklerinin azaltılmasına yönelik yapısal olmayan (binanın taşıyıcı sistemi dışında olan her türlü eşya, nesne) çalışmaları kapsadığı için diğer araştırma ve çalışmalar konu dışında tutulmuştur.

Çalışmaların amacı, depremin fiziksel etkileri sonucu müze personelinin ve ziyaretçilerin can ve mal kaybı riskini azaltmak, maliyeti az olan uygun malzemelerle eserleri vitrin içinde estetik bir şekilde sergilemek ve korumak, insanın kültürel geçmişinin belgeleri olan eserleri, mümkün olduğunca bozulmalarını ve değişmelerini önleyerek gelecek kuşaklara sağlıklı bir şekilde ulaştırmaktır.

1 Değişen Türkiye Müzeleri, 27.02.2014 tarihinde, http://www.kulturvarliklari.gov.tr/Eklenti/10423,02-turkiyenin-muzeleri-yenilenmesi-devam-eden-muzeler.pdf?0, adresinden erişilmiştir.

2- MÜZELERDE DEPREME BAĞLI RİSKLER

"Müze koleksiyonlarının korunması konusundaki çalışmalar, yatay düzlemler üzerindeki rijit cisimlerin dinamik davranışının incelenmesiyle başlamıştır. Bu çalışmalarda, üç temel tepki şekli belirlenmiştir: hareketsiz kalma (sticking), sallanma (rocking) veya kayma (sliding). Nesnenin deprem hareketi altındaki tepkisi, genellikle belirlenmiş bu üç davranış şeklinin kombinasyonu olarak ortaya çıkmaktadır."[2]. Bu bağlamda deprem sırasında nesneler devrilme, kayma veya sallanma sonucunda diğer nesne ve yüzeylere çarpabilir ve hasar görebilir / hasar verebilir. Örneğin sert bir nesne depremin etkisiyle kayabilir veya nesne ile durduğu yer arası sürtünme kuvveti yüksek ise sallanıp devrilebilir. Sallanma ve devrilme hem depremin niteliğine, süresine, gücüne, odak derinliğine, zemin cinsine ve nesnenin (veya nesnenin kaidesinin) geometrisine ve kütle dağılımına bağlıdır[3].

Deprem sırasında eserlerin dışında vitrinler, kaideler, raf sistemleri, cam eşyalar, klimalar, nem alma cihazları, tesisat, aydınlatma elemanları gibi yapısal olmayan elemanlar da hasar görebilir ve tüm bunlar müze çalışanları ve ziyaretçileri için risk oluşturabilir.

Müzeler depreme karşı yapısal açıdan yeterli güvenlikte olmasa dahi, yapısal olmayan risklerin azaltılması yöndeki çalışmaların yapılması çok önemlidir. Müzelerdeki depreme bağlı riskleri maddeler halinde sıralayabiliriz:

Sabitlenemeyen teknik donanım, mobilya ve sergileme elemanlarının yarattığı riskler

Vitrin dışında serbest duran nesnelerin oluşturduğu riskler,

Porselen, Seramik, Cam gibi inorganik malzemelerin kırılma riskleri,

Vitrin içinde sabitlenmeyen eserlerin oluşturduğu riskler,

---

2 Yapısal Olmayan Deprem Risklerinin Azaltılması, Mitigation Of Non-Structural Earthquake Risks, 02.Ocak.2014 tarihinde, http://www.cendim.boun.edu.tr/docs/JICA_son.pdf, adresinden erişilmiştir.

3 Podany, 2007, s.22.

Vitrin tavanlarının deprem sırasında strüktürüne bağlı olarak çökme riski,

Kendi ağırlığını deprem sırasında kaldırmayacak şekilde tavan, duvar veya farklı bir düzleme asılmış eserlerin oluşturduğu riskler (örn: avize, lamba, tablo gibi).

Eserin ağırlığı dikkate alınmadan, vitrin içine, duvar ya da panel üzerine asılmış eserlerin oluşturduğu riskler,

Eserlerin boyut ve ağırlık oranları gibi teknik donanımların sarsıntı sırasında oluşturduğu çatlama ve kırılma riskleri. (örn; sadece alt kısmından sabitlenmiş heykel)

3- SERGİ SALONLARINDA DEPREM RİSKLERİNİN AZALTILMASI

Deprem esnasında koleksiyonların zarar görmesini engellemek için, kolay ve maliyeti az olan malzemelerle önlem almak mümkündür. Deprem etkisini azaltabilecek yöntemlerden birisi, destek malzemeleri kullanılarak eserleri vitrin kaidelerine sabitlemektir. Bu çalışmalar depreme kaşı alınabilecek ilk önlem sayılabilir. Daha sonra çevre etkenleri de göz önüne alınarak eserlerin nasıl zarar görebilecekleri araştırılmalıdır.

Destek malzemelerinin amacı genel olarak, fiziksel etkiler sonucu eserin hareket (kayma, devrilme, fırlama ya da yön değiştirme) etmesini engellemektir. Ayrıca deprem sırasında üzerine binen yüklere dayanamayacak kadar hassas eserlere destek sağlamaktır.[4] Kaide veya eseri destekleyen düzlem, sergi mobilyasına, duvara veya zemine güvenli bir şekilde sabitlenmiş olmalıdır. Eser ise uygun geniş bir alanda kaide veya düzleme uygun noktalardan sıkıca tutturulmuş olmalıdır.

Yapılan destek öncelikle hareketi engelleyebilir nitelikte olmalıdır. Ayrıca sarsıntı sırasında oluşan gerilimin etkisiyle harekete geçecek eserin ağırlığına dayanması önemlidir. Müzelerde çok basit yöntemler (örn.museum wax (müze mumu) ,misina gibi) kullanarak sergilenen eserleri sabitlemek mümkündür. Yapısal olmayan tehlikelerin azaltıl-

4 Lowry, Adrmendariz, Farrar, Podany, 2006, s.57

masının birçok yolu bulunmaktadır. Bunlar, eşyaların yerini değiştirmek gibi herkesin uygulayabileceği basit önlemlerden, profesyonel destek gerektirecek karmaşık önlemlere kadar çeşitlilik gösterir. Sergi salonlarında deprem risklerinin azaltılmasına yönelik geliştirilen temel yöntemler başlıklar halinde sıralanacak olursa;

a) Eserlerin Ağırlık Merkezinin Aşağı Kaydırılması

Ağırlık merkezi terimi, bir nesne veya kaidenin kütlesi içindeki teorik bir noktayı ifade eder. Burada önemli olan deprem kuvvetinin yüzeyi eşit etkilemesidir. Kısaca sallanmaya ve devrilmeye karşı nesnenin veya kaidesinin alt merkez ağırlığının daha sabit tutulmasıdır.

Ağırlık merkezi belirlemenin en basit metodu, nesnenin genişliğini, yüksekliğini ve maksimum derinliğini ölçmektir. Daha sonra çıkan ölçüleri, nesnenin şekline çok benzeyen, nesnenin tüm hacmi boyunca eşit ağırlık dağılımını da varsayarak, geometrik bir hacme dönüştürmek gerekir. Ağırlık merkezi hesaplamanın çok basit bir formülü vardır. D: yerden bütün parçaların ağırlık merkezine olan mesafe, W: her parçanın ağırlığı, Hcg: Eşdeğer kütlenin ağırlık merkezinin yüksekliği (Örn. Hcg:(D1xW1) + (D2xW2) + (D3xW3) / W+W2+W3) şeklinde kullanılır.(Çizim: 1)[5]

"Yüksekliğin tabana oranın esrenin en yüksek noktasının uzunluğu ile taban alanının en geniş ölçüsü arasındaki orandır. Yükseklik, taban alanı ilişkisinde ne kadar az olursa (nesnenin kısa ve geniş tabanlı olması) nesne o kadar dengeli olur. Tersi durum da önemli bir dengesizlik unsurudur. Mükemmel denge 1/1'dir. Dengeli bir durum 1/2 (ya da daha az) ile ifade edilebilir. 5/1 gibi bir oransa nesnenin son derece dengesiz olduğuna işarettir."[6] Örneğin alçak bir kaideye yaklaşık bir kiloluk ağırlık koyarsanız, deprem sırasında düşen ağırlık çok fazla zarar vermeyebilir. Fakat aynı orandaki bir ağırlığı, yüksek bir kaideye koyarsanız sonuç tamamen farklı olur.

5 Podany,2007, s.18.
6 Podany,2001, s.8.

Çizimde olduğu gibi, kütlelerin yer çekimine ve sarsıntıya karşı dayanımını artırmak için en-boy oranının değiştirilmesi ve/veya kaidenin alt kısımlarına ağırlık eklenmesi gerekmektedir. Ancak bunları yapmadan önce her objenin veya kaidenin ağırlık merkezinin gerçek konumunun hesaplanması gereklidir.

Bir nesne farklı boyutlarda veya farklı ağırlıkta parçalardan oluşabilir. Eser üzerindeki her bölüm bir geometrik şekle ve belirlenen eşdeğer bir bloğa dönüştürülebilir. Bu şekilde karmaşık şekilli nesnelerde avantaj sağlanabilir. Nesne çeşitli bölümlerden oluşuyorsa, garip bir kütle dağılımına sahip ise veya bir kaide parçası ise (örneğin bir heykel ve kaide kombinasyonu gibi) parçalar ayrı ayrı hesaplanıp tartılamıyorsa standart malzeme özellikleri referans alınarak ağırlık merkezi hesaplanır[7].

b) Vitrin Ünitelerinin Sabitlenmesi

Bir deprem sırasında koleksiyonların sergilendiği ya da depolandığı bina zarar görme ya da yıkılma riski taşımıyor olsa bile serbest duran vitrin ve diğer ağır kütleli eserler deprem sırasında devrilebilir ya da bir düzleme çarpabilir. Vitrinlerin ünitelerini deprem hareketinden ve bunun yansıtacağı yıkıcı güçten korumak için;

Serbest duran ve sadece zemine oturan vitrinleri, L-profil ayak veya uygun formlardaki başka malzemelerle zemine sabitlenebileceği gibi metal hatıllarla bir birine sabitlenmesi,

Vitrinlerin pim ve dirsek sayılarını artırmak,

Uygun koşularda sergi salonlarındaki vitrinleri duvar içine yerleştirilmesi,

Vitrinlerin bir deprem sırasında devrilmesini, kaymasını önlemek için geniş taban alanı yaratmak ve boyu eninden uzun sergileme sistemleri kullanmak alınılabilecek önlemlerdir. Ayrıca vitrin cam yüzey-

7 Podany, 2007, s.24.

lerinin kırılma riskini azaltmak için cam filmi, laminasyonlu[8] veya temperli[9] cam kullanılmalıdır. Bu şekilde cam parçalarının etrafa saçılması engellenmiş olur.

c- Çelik Tel ve Misina Kullanımı

Eserlerin devrilerek düşme riskini azaltmak için çelik tel ve misina kullanılması çok pratik ve maliyetsiz bir yöntemdir. Sergilenen eserlerin kondisyon durumlarına göre, eserleri misina veya çelik tel ile vitrin kaidesine bağlamak önemlidir (Resim: 1). Bu yöntem eserler için adeta emniyet kemeri vazifesi görür (Resim:1). Ancak misina ipi kullanırken, dikkat edilmesi gereken en önemli husus eserin hassasiyet derecesidir. Örneğin çok hassas bir cam malzeme veya restorasyon geçirmiş çok parçalı bir eser için bu yöntemi tek başına kullanmak uygun olmayabilir. Ayrıca boyalı ve hassas eser yüzeylerini sabitlemek için kullanılacak olan çelik tel ve misina ipinin, şeffaf ve asitsiz plastik borulardan geçirilerek kullanılması daha uygundur. Bu şekilde boyalı ve hassas yüzeyler tahrip olmaz.

Misina ve çelik tel kullanırken eserin ana gövdesini sabitlendikten sonra eser birden çok parçadan oluşuyorsa parçaları da ayrıca misina ipiyle sabitlemek gereklidir. Ayrıca eserleri misina ve çelik iplerle sabitlerken çok sıkıştırılmamalı ve tampon malzemelerle desteklenmelidir.

d- Müze Mumu Kullanımı

Müze mumu asidik ve toksik olmayan, mikrokristal mum türevi olup son yıllarda çok kullanılan pratik bir malzemedir. Özellikle geniş

8 Lamine cam renkli veya renksiz özel bağlayıcı polivinil butiral (PVB) tabakalar yardımıyla iki veya daha fazla cam plakanın ısı ve basınç altında birleştirilmesi ile üretilir. Kırılma halinde parçaları yerinde tutarak eserlerin insanların zarar görmesini engeller.

9 Eşit kalınlıktaki normal camlara göre yaklaşık 5 kat daha güçlüdür. Güçlendirilmiş veya güvenlik camı olarak ta bilinir. Normal camlara kıyasla kırılmaya karşı daha dayanıklıdır. Normal camlardaki kırılma sonrası zararlar kıyasen temperli camlar kırıldıklarında küçük parçalara ayrıldığı için zararları asgariye indirir.

dipli ve küçük çaplı porselen, mermer, cam, seramik ve ahşap kökenli eserlerde rahatlıkla kullanılabilir.(Resim: 2) Gözenekli, hassas, zayıf ve tekstil türevli malzemelerde kullanılması önerilmez. Fiziksel olarak sarsıntıya karşı dayanıklı ve elastik bir yapıya sahiptir. Eserler üzerinde leke ve korozyon yapmaz, geri dönüşümlüdür, görsel açıdan rahatsız edici değildir, ucuz ve kolay erişilebilmektedir.

Kullanmak için, kutunun içinden bezelye tanesi büyüklüğünde bir parça alınarak yuvarlatılıp, kaideye yerleştirilecek eserin altına birkaç parça koyulduktan sonra eser zeminine oturtulur ve hafifçe bastırılıp döndürülür. Bu şekilde eserin kaideye yapışması sağlanır. Geri almak için eser hafifçe ters yöne hareket ettirilip kaldırılır. Yapışan mum kolayca yüzeyden alınabilir ve leke yapmaz.

e- Metal ve Pleksi Destekler

Sert bir nesne deprem sarsıntılarında kayabilir veya nesne ile durduğu yer arası (nesneyi destekleyen düzlem) sürtünme katsayısı yüksek ise sallanıp devrilebilir. Sallanma ve devrilme şekli depremin niteliğine , nesnenin ve kaidesinin geometrisine ve kütle dağılımına bağlıdır. Destek malzemeleri esere temas eden, eseri profili boyunca saran veya tutan malzemelerdir. Bu malzemeler sergilenen eserleri koruyarak eserleri destekleyici ek kuvvet verirler.

Destek malzemesi yapmak için öncelikle eserin profilini çıkarmak gereklidir. Bunun için plastik konturlu ölçme aleti, profilometre, sert kâğıt yada karton gibi malzemelerden dış form konturu (profili) çıkartılabilir. Çıkartılan kalıba göre, paslanmaz çelik, pirinç, alüminyum ve akrilik gibi dört farklı malzemeden destek konturları üretilebilir. (Resim: 3.) Yapılan destek malzemeleri sarsıntıya ve eserin ağırlığına dayanmalıdır. Eserin formuna göre, destek malzemeleri tek parçadan üretildiği gibi birçok parçadan da üretilebilir. (Resim 6.) Destekleme malzemeleri eserin formuna göre üretilebildiği gibi, bazen de eseri belli noktalardan tutacak şekilde de üretilebilir. (Resim 4.) Bu gibi durumlar-

da destek malzemesi üzerine açılan deliklerden misina ipi geçirilerek, eser destekleme malzemesine sabitlenir.

Destekleme malzemelerinin iç yüzeyleri keçeyle, yumuşak asitsiz süngerimsi ethafoma türevli malzemelerle kaplanmalıdır. Bu şekilde esere temas eden sert yüzeylerin vereceği zarar engellenir. Destekleme ürünlerinin dış yüzeyleri temizlenmiş, aşındırıcı etkisi olmayan, boyası çıkmayan, asidik malzeme içermeyen ve estetik açıdan kaba olmayan malzemelerden üretilmelidir. Tasarlanan destek malzemeleri mümkünse eser profilini tam kavramalıdır. Çünkü deprem sırasında küçük temas noktaları kuvvet birikimlerine neden olmaktadır. Destek malzemeleri daha büyük bir temas alanı yaratarak kuvvetlerin eşit dağıtılmasını sağlar ve eserin hasar görme riskini azaltır. Ayrıca yapılan destek malzemeleri, eserden kolaylıkla ayrılabilecek şekilde tasarlanmalıdır.

f- Çelik İp ve Kanca Destekler

Özellikle büyük ve uzun boyutlu eserleri duvara bağlamak veya asmak için çelik tel ve ucu kapalı kanca kullanmak önemlidir.(Resim: 1) Bu şekilde eserlerin deprem sırasında sallanmaları kısıtlanabilir. Kancaları duvara sabitlerken, duvarda açılan deliklerin içine epoksi sıkılması tavsiye edilir. Epoksi[10], vidayı ve duvardaki deliği sararak, sarsıntısı sırasında vidanın gevşemesini engeller. Metal kanca uygulamaları her zaman tek başına yeterli olmayıp sismik hareketlere dayanamayabilir, bunun için diğer destekleme aparatlarıyla beraber kullanılması önerilir.

Kanca ve kancalarla birlikte kullanılacak diğer destek malzemelerinin, sismik kuvvetlere dayanacak şekilde mukavemetli ve pratik olması önemlidir.

10 Termosetler grubundan yapıştırıcı bir kimyasal reçinedir. Suya, aside ve alkaliye direnci çok iyidir, zamanla direnç özelliğini yitirmez. Çatlağa ve boşluğa doldurulmuş epoksi yapıştırıcısı, çatlağın yarattığı süreksizlik ortamını sürekli duruma dönüştürür, çatlağın her iki yüzünü çatlak boyunca sürekli olarak birbirine bağlar ve gerilme birikimlerini önler.

g- Kum ve Saçma Torbaları

Bu yöntem her eser için uygulanan bir yöntem değildir. Özellikle ağız çapı ve kondisyonu uygun olan eserler için kullanılır. (Resim: 1) Amaç eserin dengesini sağlayarak, eserin taban ağırlığını artırıp, sarsıntı sırasında eserin devrilmesini ve kaymasını önlemektir.[11]

Kum ve saçma torbaları asitsiz tekstil veya deri gibi malzemelerden yapılmalıdır. Kullanılacak kum veya saçma torbası, eserin ağırlığından fazla olmamalıdır. Ayrıca eserin içinden kolayca çıkartılabilecek şekilde olmalıdır. Kullanılacak kumun ıslak ve nemli olmamasına dikkat edilmelidir. Bu yöntem sarsıntının şiddetine göre tek başına yeterli olmayabilir bu nedenle diğer sabitleme yöntemleriyle birlikte kullanılması önerilir.

h- Metal ve Pleksi Klips Kullanımı

Klipsler nesnenin hareketlerini, nispeten küçük temas noktalarından tutarak sabitler fakat herhangi bir destek sağlamazlar. Uygun kaide formlu (yuvarlak ve oval kaideli) eserleri sabitlemek için kullanılırlar. Eserler en az üç noktadan ve eşit aralıkla kaideye klipslerle sabitlenmelidir. Kare veya dikdörtgen tabanlı eser kaideleri için, klipsler dört köşeden ya da iki köşesinden sabitlenmelidir. (Resim: 5)

Duvarlarda sergilenecek eserler için (örneğin: porselen tabak, çini gibi) akrilik (perspex) veya metal malzemeden yapılan, üç köşeli "J "şekilli klipsler kullanılabilir. (Resim: 5) Bunlar özellikle tabak formlu eserler için çok kullanışlıdır. Klips kalınlığı ve genişliği, tabağın veya çanağın, büyüklüğü ve ağırlığına bağlıdır. Tabağın pozisyonunu, kâğıttan hazırlanacak bir şablon yardımıyla, dikkatle ayarlamak gerekir. Yatay bir yüzeyde dikey olarak sergilenecek olan tabaklar için devrilme/düşme riski olmadan uygun bir konumda gerekli desteği sağlayacak özel bir kaide tasarlamaya ihtiyaç duyulabilir[12]. Resim: 1'de verilen çizimde

11 Buys, Oakley, 1996, s 208.
12 Buys, Oakley, 1996, s 208.

bir tabağı duvara yerleştirme düzlemi gösterilmektedir. En üstteki klips ayarlanabilir ve tabağı duvardan indirirken, daha yukarıya çekilebilir şekilde tasarlanmıştır.

Yapılan klipslerin kenarları keskin olmamalıdır. Hafifçe yuvarlatılıp pahlanmalı ve iç kısımlarına keçe veya asitsiz dolgu malzemeleriyle desteklenmelidir. Bu şekilde esere temas eden klips yüzeyleri eseri tahrip etmez.

Klipsler, eserleri alt kaide kenarından desteklediği için deprem sırasında sabitlendikleri noktalarda önemli ölçüde basınç toplanır. Eser ne kadar uzun ve ağırlık merkezi ne kadar yüksekse, klips takılmış noktalarda oluşan kuvvet o kadar fazla olacaktır. Bu yüzden uzun ve ağırlık merkezi yükseltilmiş eserlerde klips tek başına yeterli olmaz.

Bir diğer önemli husus ise deprem sırasında yükün yoğunlaştığı ve malzemenin zayıf olduğu noktalarda oluşan noktasal yüklerdir. Bu gibi hataları engellemek için eserler vitrin kaidelerine düz oturtulmalıdır. Eğer bu mümkün değilse eser kaidesi için silikon ve epoksiden uygun bir 'arayüz' imal edilmelidir.

ı- Silikon ve Epoksi Arayüz Destekleri

Eserler uygun destekleme malzemeleriyle yerleştirilmiş ise deprem sırasında eserin kendi ağırlığının yol açtığı basınç, uygun form desteği sayesinde eşit dağılmış olacaktır. Aksi takdirde basınç dengesiz olur eser hasar görür.

Bazı durumlarda eserlerin kaideleri düz olmayıp çıkıntılı olabilmektedir. Bu şekildeki eserler vitrin zeminine oturtulursa, herhangi bir sarsıntı sırasında, kaideye temas eden çıkıntılı yüzeylere yük birikimi olacağından eserler hasar görür. Bu gibi durumları engellemek için çıkıntılı eser kaidelerinin alt kısmına arayüz desteği yapmak gerekir.(Resim: 1) Bunlar silikon[13] veya epoksiden imal edilen malzemelerdir. İmal

13 Polisiloksan olarak da bilinir, iskeletinde karbon (C) yerine ardışık olarak dizilmiş silisyum (Si) ve oksijen (O) atomları bulunan polimerlerin ortak adıdır. Sanayide ve restorasyon işlerinde kalıp almak için kullanılır.

edilen ara yüz sayesinde eser kaideye düz bir şekilde oturtularak, eserin ağırlığı eşit şekilde dağıtılmış olur. Bu şekilde eserin deprem sırasında hasar görme riski azaltılır. Bu yöntemin diğer destekleme aparatlarıyla birlikte kullanılması gerekir.

j- Taban İzolasyonu

Taban izolasyonu yöntemi deprem risklerine karşı, sismik kuvvetlerin azaltılması için kullanılan bir yöntemidir. (Resim: 7) Bu sistemin amacı, deprem sırasında açığa çıkan enerjiyi esere iletmeden, eserlerin altındaki izolasyon zemininin hareket etmesiyle enerjinin tabana yayılmasıdır. Bir diğer anlamda, eser kaidesi ve zemin arasındaki sürtünme hareketlerini ortadan kaldırmış olur.[14]

"Deprem risklerine karşı nesnelerin korunması ile ilgili olarak taban yalıtımının uygulanması, yalnızca sınırlı sayıda koleksiyon ve yüksek değere ve kırılganlığa sahip az sayıda nesne için yapılabilmiştir. Bunun temel sebebi taban yalıtımının yüksek araştırma-geliştirme-üretim maliyetleridir. Bununla birlikte bu maliyetler, nesneleri gruplandırarak izolatörlerin sayısını azaltma yaklaşımıyla düşürülebilir. Küçük müzelerdeki nesnelerin birçoğu genellikle gruplar halinde özel vitrinlerde sergilenen rijit nesne gruplarıdır. Bunlar için nesne bazında destek sistemleri geliştirilmesi mümkündür. Ancak tüm vitrin için taban yalıtımı sisteminin kullanılması daha akılcı bir yaklaşım olacaktır. Depolardaki raf, dolap ve çekmece sistemleri için de aynı mantık geçerlidir."[15]

Topkapı Sarayı Müzesi Hasır Ahırlar geçici sergi salonundaki vitrinlerde Sismik izolatör tipi yalıtım sistemleri yapılmıştır.(Resim: 7) Söz konusu yalıtım sistemi deprem risklerinin azaltılmasında etkin, yüksek performanslı, düşük maliyetli ve uygulaması kolay bir çözüm olduğu için tercih edilmiştir.

14 Koumousis, 2006. s.125.

15 Yapısal Olmayan Deprem Risklerinin Azaltılması, Mitigation Of Non-Structural Earthquake Risks, 02.Ocak.2014 tarihinde, http://www.cendim.boun.edu.tr/docs/JICA_son.pdf, adresinden erişilmiştir.

4- SONUÇ

Müze binalarının depremden korunmasının yanında, sergi salonları ve vitrinlerdeki eserlerin korunması da önemlidir. Eserler için uygun çevre koşullarının sağlanması, korunması ve sergilenmesi, müzeciliğin önemli bir görevdir. Müzelerde sergilenen eserleri, deprem risklerine karşı güçlendirme ve risk azaltma yöntemleri ve malzemeleri ile ilgili araştırma ve uygulamaların çoğalması, müze personeli ve uzmanların koruma-onarım uzmanlarıyla birlikte çalışarak, konu ile ilgili bilgilenmesi, bilginin paylaşılması ve müzelerimiz için mümkün olan tüm risk azaltıcı yöntemlerin uygulanmasına yönelik çalışmaların acil olarak başlatılması amaçlanmalıdır. Türkiye müzeleri içinde ilk defa 2011 yılında Topkapı Sarayı Müzesi bünyesinde sergileme atölyesi kuruldu. Bu sayede geçici ve kalıcı sergilerde dışa bağımlı olmadan, daha ekonomik ve pratik yöntemlerle destekleme aparatları tasarlanıp üretilmeye başlandı. Dileğimiz bu çalışmanın Türkiye'deki diğer müzelere örnek teşkil etmesidir. Sonuç olarak deprem ve diğer fiziksel etkenlere karşı basit ve uygulanabilir yöntemlerle eserlerin korunabileceği unutulmamalıdır.

5- KAYNAKÇA

Yapısal Olmayan Deprem Risklerinin Azaltılması, Mitigation Of Non-Structural Earthquake Risks, 02.Ocak.2014 tarihinde, http://www.cendim.boun.edu.tr/docs/JICA_son.pdf, adresinden erişilmiştir.

Değişen Türkiye Müzeleri, 27.02.2014 tarihinde, http://www.kulturvarliklari.gov.tr/Eklenti/10423,02-turkiyenin-muzeleri-yenilenmesi-devam-eden-muzeler.pdf?0, adresinden erişilmiştir.

Earthquake Damage Mitigation for Museum Collections 01.12.2013 tarihinde, http://www.academia.edu/312854/Earthquake_Damage_Mitigation_for_Museum_Collectionsadresinden erişilmiştir.

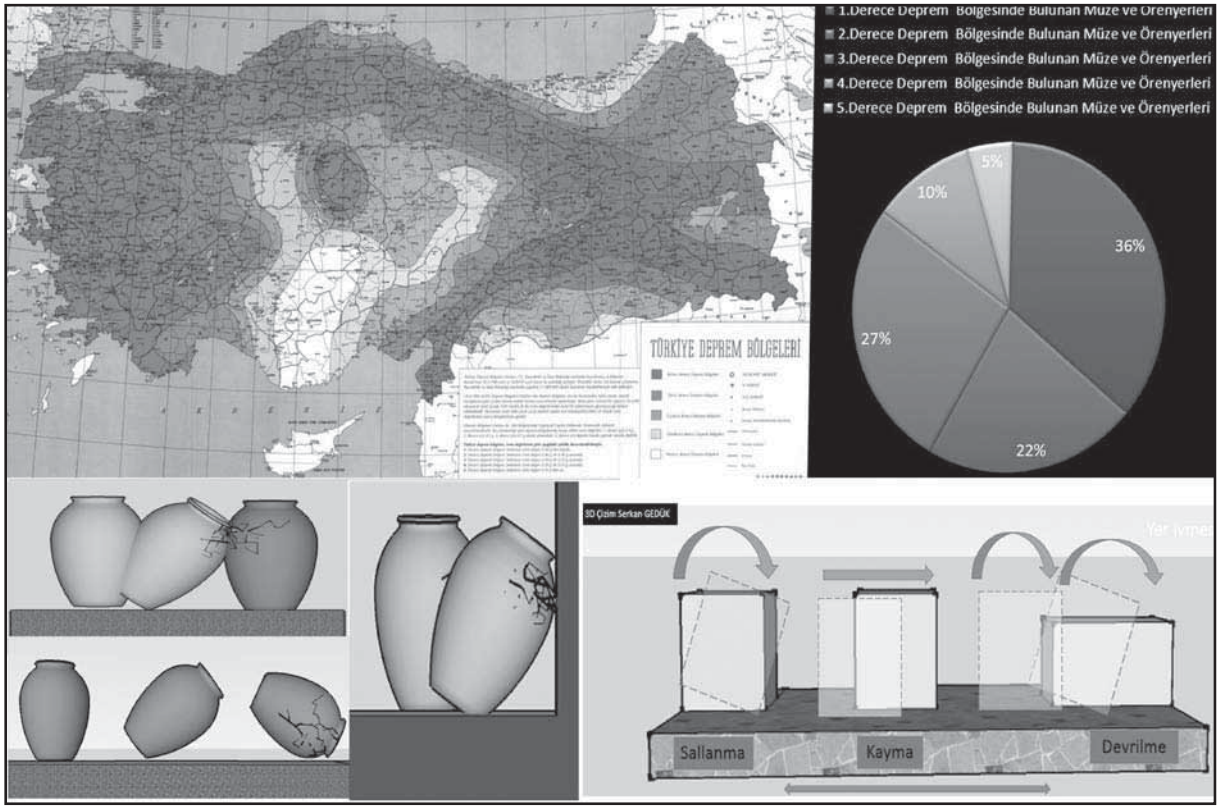
Podany, J,(2007) "Protecting collections in the J. Paul Getty Museum from Earthquake Damage", *WAAC Newsletter*, 29 (3),16-23

Podany, J,(2001) “Müze Koleksiyonları İçin Sismik Güvenlik Çalışması, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi, Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü, İstanbul Afet Hazırlık Eğitim Projesi.

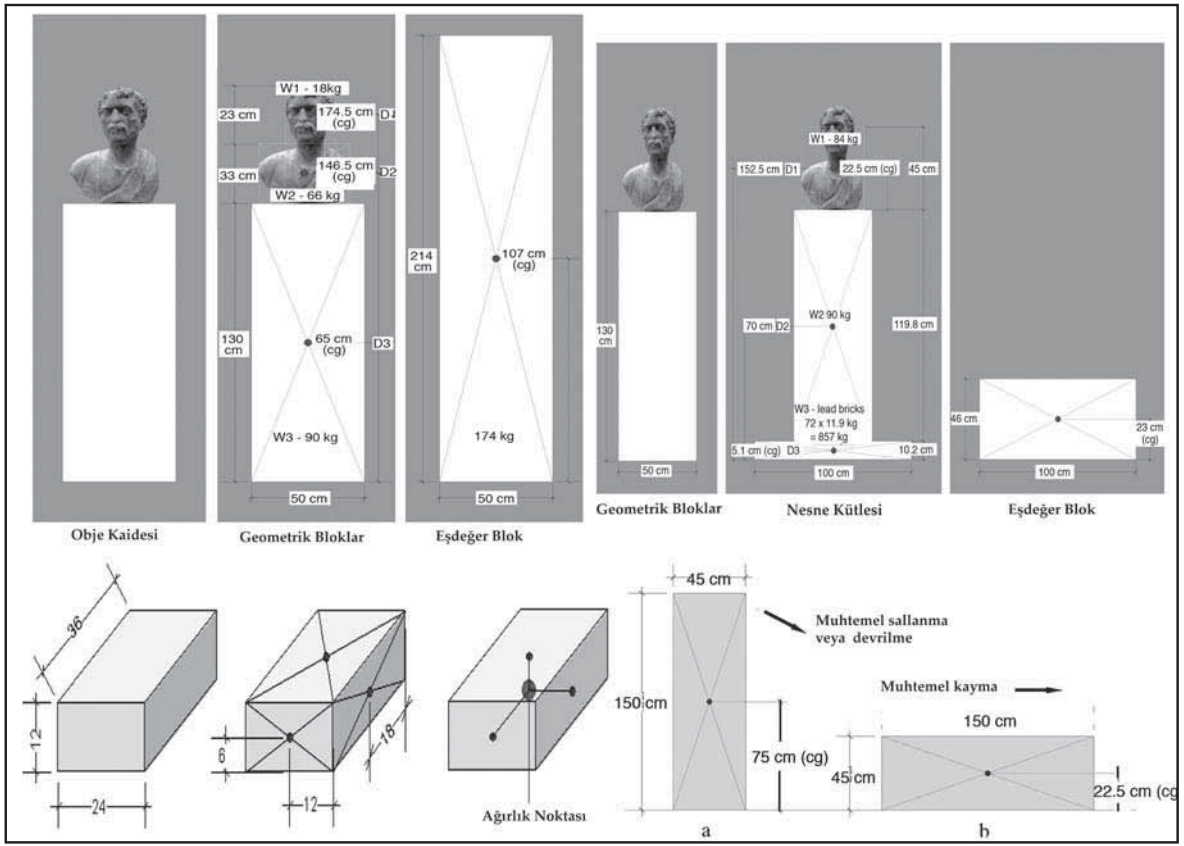
Buys, Susan, Oakley, Victoria, (1996) “Displaying and mounting ceramics”, *The Conservation and Restoration of Ceramics* , London, Butterworth-Heinemann.

Lowry, M., Adrmendariz, D., Farrar, B.J., Podany, J. (2006). *Seismic Mount Making: A Review of the Protection of Objects in the J. Paul Getty Museum form Earthquake Damage, A.Editör (Jerry Podany). Advances in the Protection of Museeum Collections form Earthquake Damage*,(ss.45-70), Los Angeles: The J.Paul Getty Museum.

Koumousis,V., (2006). Seismic Mount Making: *A Review of the Protection of Objects in the J. Paul Getty Museum form Earthquake Damage, A.Editör (Jerry Podany). Advances in the Protection of Museeum Collections form Earthquake Damage*,(ss.45-70), Los Angeles: The J.Paul Getty Museum.

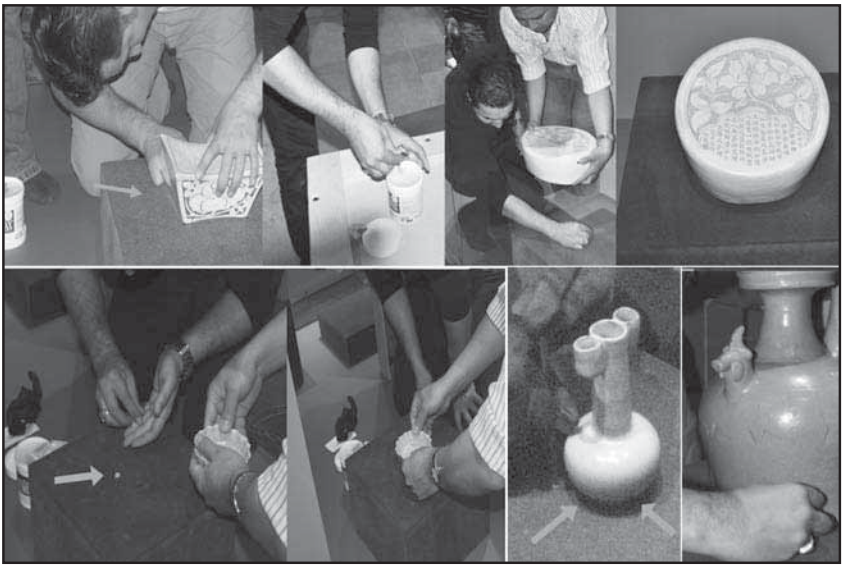
Harita 1: Türkiye Deprem Haritası ve müze ve ören yerlerinin deprem hassasiyet derecesinr göre yüzdelik dağılımları. Çizim: Deprem hareketleri sırasında sabitlenmeyen eserlerin eylem şekillerin gösteren 3d çizim.)

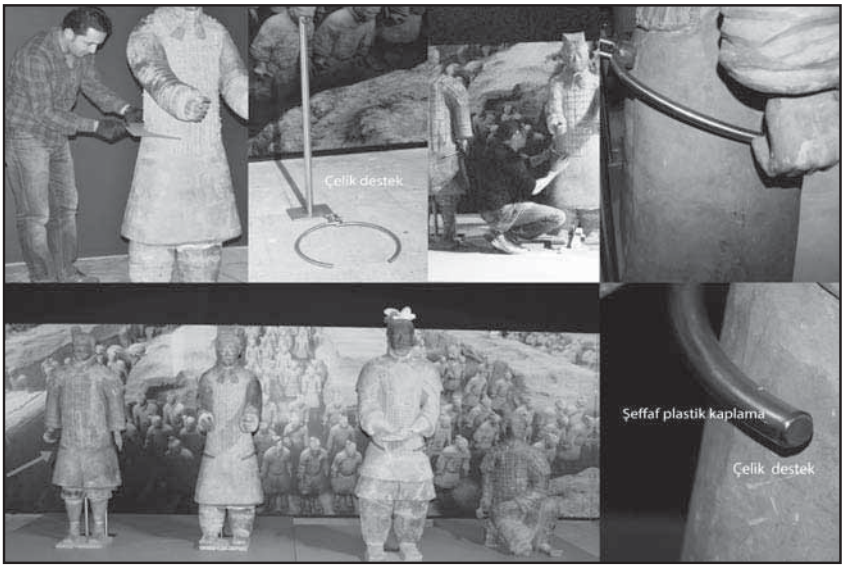
Çizim 1: Ağırlık merkezi belirlenmesiyle ilgili 3d çizim. http://www.academia.edu/312854/Earthquake_Damage_Mitigation_for_Museum_Collections)

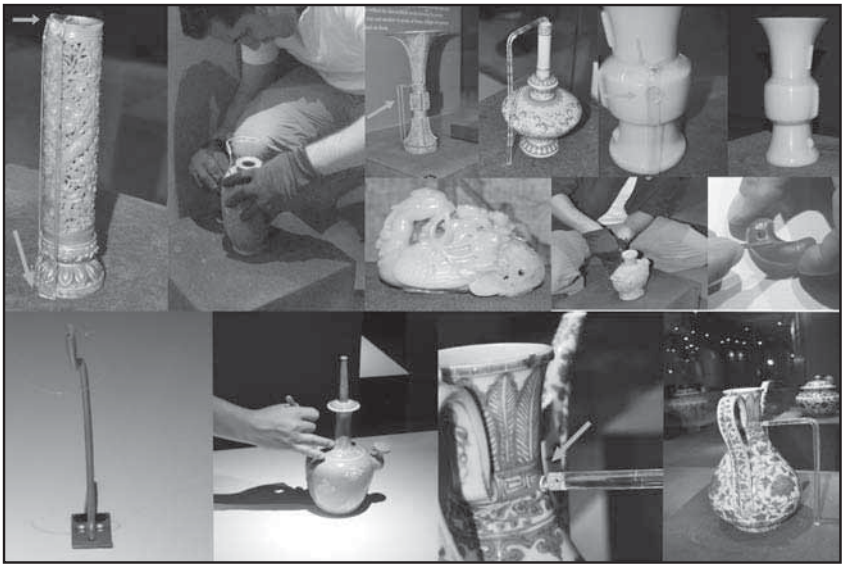
Resim 1: Deprem etkilerinin azaltmasına yönelik misina ipi, kum torbası, silikon arayüz, metal kanca ve çelik ip uygulamaları. Topkapı Sarayı Müzesi, Çin Hazinler Sergisi ve Kore Sanatı Sergisi.)

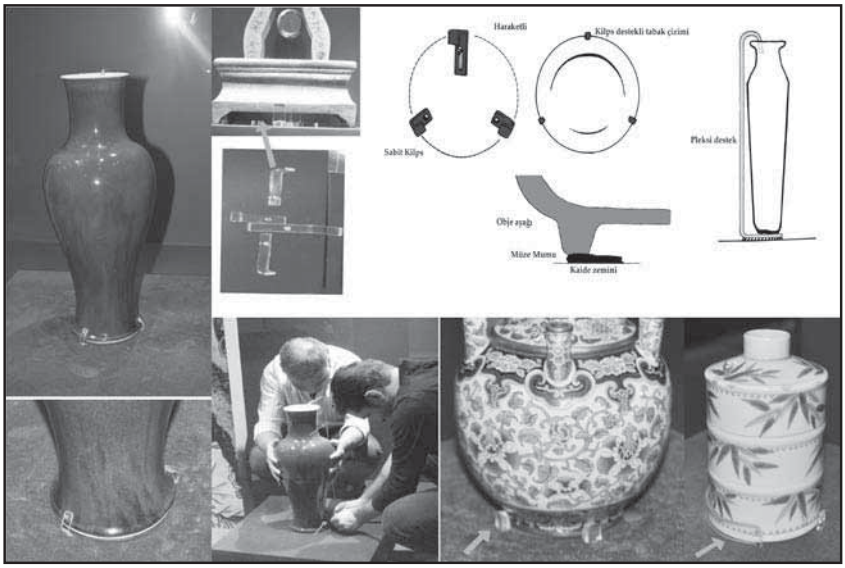
Resim 2: Müze mumu uygulaması, Topkapı Sarayı Müzesi, Çin Hazinleri Sergisi.

Resim 3: Terrakota askerlerine yapılan çelik destek uygulaması, Topkapı Sarayı Müzesi, Çin Hazinleri Sergisi.

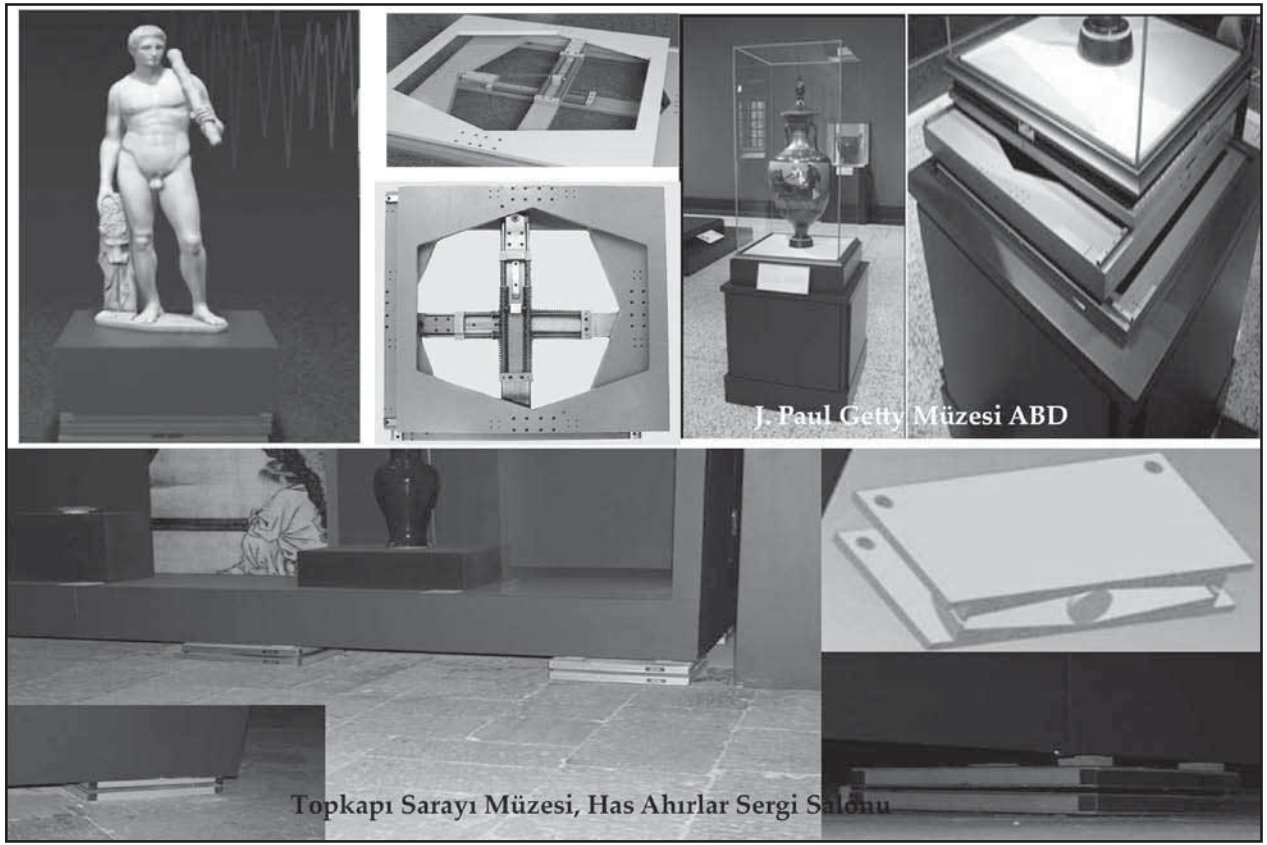
Resim 4: Metal ve Pleksi destek uygulamaları, Topkapı Sarayı Müzesi.

Resim 5: Metal ve Pleksi klips uygulamaları ve çizim. Topkapı Sarayı Müzesi.

Resim 6: Pleksi destek uygulaması, Topkapı Sarayı Müzesi.

Resim 7: Taban izolasyonu ve izolatör uygulamaları, J. Paul Getty Müzesi ABD ve Topkapı Sarayı Müzesi.

BÜYÜKGÖKÇELİ KASABASI KALEBURNU MEVKİİ BAZİLİKAL PLANLI KİLİSE KURTARMA KAZISI 2012

Mustafa AKASLAN*
Doğan DEMİRCİ
Özgür PERÇİN

KAZI ÖNCESİ

Kaletepe ve Kaleburnu mevkiileri; Davras Dağı silsilesinin batıdaki son yükseltileridir. Kuzey karşısında Palatır Tepe yer alır. Bu iki tepe batıdan Isparta Ovası'ndan Eğirdir ilçe merkezine doğru açılan bir kapı gibidir. Sevinçbey Köyü, Beşevler Mevkii'nden çıkan kaynak suları, batıya Isparta Ovası'na akan Radimos Deresi'ni oluşturur. Kaynağından Kaleburnu'na kadar ovaya da adını veren dere, Isparta Ovası'nda yer altına iner. Radimos Ovası'nın ortası dere nedeniyle sulaktır, yamaçlar ise kireçli topraktır. Kale Tepe'nin zirvesinden batıda Seleukeia Sidera antik kenti, doğuda Eğirdir Sivrisi (Viaros) üzerindeki Prostanna antik kenti görülebilmektedir (Harita: 1).

Prof. Dr. Mehmet Özsait başkanlığında yürütülen 'Burdur, Isparta, Antalya ve Konya İlleri ve İlçeleri Arkeolojik Yüzey Araştırması 2011 Yılı Sonuç Raporu'nda Kaleburnu'nun kuzey eteğinde tespit edilen Roma Çağı özelliklerini gösteren ve giriş açıklığı kuzeye bakan, düz çatılı, klinesiz, 54 x 57 cm. ölçülerindeki bir kaya mezarı doğrultusunda, Kaletepe ve Kaleburnu Mevkileri'nin tescil edilmesi önerilmiştir (Resim:1).

* Mustafa AKASLAN, Müzesi Müdür Vekili, Isparta/TÜRKİYE.
Dr. Doğan DEMİRCİ, Arkeolog, Müze Müdürlüğü, Isparta/TÜRKİYE.
Özgür PERÇİN, Arkeolog, Müze Müdürlüğü, Isparta/TÜRKİYE.

Kaleburnu'nun kuzey uç uzantısında ortaya çıkan kaya mezarı ve çevresinde kaçak kazıyla ortaya çıkarılan mezar kalıntıları; batı yamaçların nekropolis olarak kullanılmış olabileceğini düşündürür. Ancak bölünmüş yol ve sulama kanalı çalışmalarının oluşturduğu tahribat, yamacın ovayla birleştiği batı ve kuzey uç kısımların algılanmasını güçleştirir.

Müdürlüğümüzce Kaletepe ve Kaleburnu mevkilerinde yapılan incelemelerde; Kaletepe'nin zirvesinde bir düzlem oluşturan yaklaşık 300 m²'lik bir alanın temel seviyesine kadar yıkılmış sur duvarlarıyla çevrili olduğu görülmüştür (Resim: 2). Kaleburnu Mevkii'nde ise; kaya mezarının dışında, kaçak kazı çukurları ve yüzey verileri incelenerek, Erken Hıristiyanlık Dönemine ait mozaik tabanlı bir kilise yapısını ihtiva eden mimari kalıntılara rastlanmıştır (Resim: 3).

KAZI ÇALIŞMALARI

İlk tespitlerde fark ettiğimiz ve kilise yapısını batıda sınırladığını düşündüğümüz ana kaya kütlesinin cephe yüzeyine dik, doğu-batı doğrultulu bir aksın üzerine oturtulan kazı planı; aksa paralel 4.50 x 4.50 m. ölçülerinde boylamasına 6, enlemesine 3 diziden oluşan toplam 18 adet step (açma) olarak planlanmıştır. Kazı çalışmaları, planda G-1 ve G-2 olarak kodlanan açmalardan başlayarak, doğudan batıya doğru, iki ekip halinde sürdürülmüştür.

Henüz ilk açmanın doğu kenarında, ortalama 20-30 cm. derinliklerde *opus tessellatum* mozaik zeminle karşılaşılmıştır. Açmayı doğu-batı doğrultulu geçen blok taş sırasından oluşan bir *stylobat* ortaya çıkarılmış, *stylobat* üzerine kurulmuş yükseltinin etrafı açıldığında, yapıyı taşıyan payelerden birinin kalıntısı olduğu anlaşılmıştır. G-2'de ortaya çıkan payenin kenar konturları tam olup, 1.75 x 2.10 m. ebatlarında kareye yakın dikdörtgen formlu olduğu görülmüştür. Mozaik desenleriyle ve zemindeki *stylobat*la simetrik olmayan payelerin mozaiğin üzerine sonradan inşa edildiği anlaşılmıştır (Resim: 4).

Açmalar batıya doğru ilerledikçe dolgu derinliği artmış, yapıyı batı-

dan sınırlayan ana kaya cephesi önünde zemin döşemi *opus sectile*den oluştuğu görülmüştür. Bu kısımda yapının *narthek*sinin bulunduğu ve ana kayanın derinlemesine kabaca tıraşlanarak yapının ve *narthek*sin batı duvarını oluşturduğu anlaşılmıştır. Doğal Kaya yüzeyin yükselmediği noktalarda ise kaya üzerine duvar örülerek yükseklik tamamlanmaktadır (Resim: 5).

Planlana 18 açma, yapının tamamını açığa çıkarmaya yeterli olmamıştır. Eklenen genişleme açmalarıyla yapı beden duvarlarına ulaşılmıştır. Apsis duvarlarının açığa çıkarılmasıyla birlikte yapının ana mekânlarının kazısı tamamlanmıştır. Mevsim yağışları nedeniyle, gelinen aşamada çalışmaların oldukça hızlı sürdürülmesi gerektiğinden, ekibin bir kısmı kazı, diğer kısmı onarım ile ilgilenirken, bir yandan da tüm kazılan alanın 1/50 ölçeğinde planı çıkartılmıştır. Alan içerisinde ele geçirilen kireç ocağı, plan çizimlerine işlendikten sonra kaldırılmıştır.

Kazı sonucunda ortaya çıkan üç nefli bazilikal planlı kilisenin ilk evreden itibaren aynı ebatta kullanıldığı; ilk evrede sütunlarla desteklenin çatının, son evrede payeler üzerinde yükselen köfeki taştan yapılmış kemerler ve ahşap konstrüksiyonla tamamlandığı anlaşılmaktadır.

Yapıya güneyden *narthek*se ayrı, *naos*a ayrı olmak üzere iki kapı, kuzeyden de naosa geçişi sağladığı anlaşılan ve yapının ana kapısı olduğu düşünülen başka bir kapı olmak üzere toplamda üç kapıyla girilmektedir. *Nartheks* kuzey bitişiğinde bir oda ve devamında apsidli bir eklenti yer almaktadır.

Kalın beden duvarlarıyla çevrili *nartheks*, *naos* ve apsisin oluşturduğu dizi, duvar kalınlıklarıyla beraber 37.80 m. x 22.10 m. ebatlarında, boyuna dikdörtgen planlıdır. Beden duvarı kalınlıkları güneyde 1.40 m., kuzeyde ise 1.30 m. olarak ölçülmüştür. Apsis doğu duvarda dışarı çıkık yarım yuvarlaktır.

Yapının boyunun enine oranla kısa olmasının nedeni coğrafi yetersizlik olabilir. Keza, batı tarafı ana kayaya yaslanan kilisenin doğu kısmında apsisin hemen bitiminde, yapının oturtulduğu düzlem bitmekte-

dir. Böylece bazilikanın boyu coğrafyaya uydurularak kısa tutulmuştur. Bir başka düşünce de yapının ilk yapım nedeninin kilise olmadığı yönündedir. Yapı içini bölümleyen duvarlar özellikle *nartheks-naos* duvarının, yapı dış duvarlarına göre yamuk olduğu, mimari plan çalışmaları sırasında fark edilmiştir. Bu yamukluğun kalın bir sıva ile düzeltildiği anlaşılmaktadır. Kiremit tozu katkılı pembe sıva üzerine mermer plaka kaplama yapıldığı da, yine taban seviyesinde ele geçen *in situ* kaplamalardan anlaşılmaktadır. Duvarlara bitişik yarım payeler, fresklerin önüne yapılmıştır. Ele geçirilen az sayıda fresk örneği de, bu yarım payelerin koruması sayesinde günümüze ulaşmıştır. Duvarların mermer plaka kaplama olduğu, duvar diplerinde ve paye çevrelerinde *in situ* bulunan kaplama parçalarından anlaşılmaktadır.

Mimari Bölümler

Nartheks: (21.00 x 5.00 m.) Kilise batı cephesi boyunca devam eden nartheks ana kaya kesilerek oluşturulmuş; tabanı tamamen ana kaya, batı duvarı ise yer yer duvarlarla desteklenmiş ana kaya üzerinde yer alır. Tabanı opus sectile döşeli *narthek*sin ortasından 2.20 m. açıklığında bir kapıyla *naos*a geçilir. *Narthek*se bitişik odanın kullanıcıları için ayrıca kuzey nefe açılan dar bir kapı aralığı da mevcuttur. *Narthek*sin batı duvarını oluşturan ana kayanın yüksekliği (3.50 - 4.00 m.) göz önüne alınırsa çatı örtüsünün; tek kırma çatı ile örtülü ve kiremitle kaplı olduğu söylenebilir.

Naos: Üç nefli naosun orta nefi -bema hariç- 9.00 x 18.00 m. ebatlarındadır ve tamamı *opus tessellatum* mozaik zeminle kaplıdır. Yapı orta aksında; peş peşe iki dikdörtgen unsur, mozaik sonrası evreye ait, orta nefte oluşturulmuş *ambon*un iki taraflı basamaklarının oturduğu kalıntılar olmalıdır. Bu grubun etrafı, mozaik delinerek aplike edilmiş ahşap korkulukla çevrili olduğu, benzer büyüklükteki deliklerden anlaşılmaktadır (Resim: 6).

Yan nefler, orta nefin yarısı kadar 4.20 m. enindedir. Nefleri; tabanda 1.00 m. enindeki blok taştan iki *stylobat* dizisi ayırır. Geç evrede *stylo-*

*bat*ların üzerine payeler yerleştirilerek üst örtünün taşınması sağlanmıştır. Her iki nefe dışarıdan açılan bir kapı mevcuttur. Nefler *tessellatum* mozaikle kaplı olup, güney nefte oldukça yıpranmış halde bulunmaktadır.

Templon Stylobatı: (0.10 m. x 0.50 m. x 8.00 m.) Bemaya geçişte zeminden 10 cm. yükseklikte blok taşlarla oluşturulmuş bir templon sırası görülmektedir. 50 cm enindeki Templon blokların üzerinde parapetler oturduğu, zıvana yuvalarına bakılarak anlaşılabilir. Panellerin tam ortasında iki kanatlı krali kapı ile bemaya geçildiği yine eşik üzerindeki izlerden anlaşılmaktadır. Güneyde templon sırasından bir blok eksiktir.

Bema: (6.00 x 9.00 m.) Tamamı *opus sectile* ile döşeli olduğu ele geçen taban harcı üzerine izleri çıkmış şekillerden anlaşılmaktadır. Yüzeyde *in situ* olarak ele geçirilen 0.54 x 0.54 m. ölçülerinde kare formlu iki *plinte*nin, *kiborion*u taşıyan sütunlara ait olduğu düşünülmektedir. Bunun ortasında yer alması gereken altarla ilgili herhangi bir veriye ulaşılamamıştır. Apsis kavisinin kuzey başlangıcında da bir *plinte* gözükmektedir. Güney simetrisinde tahribat olduğundan burada *plinte* yoktur. Bahsedilen *plinte*nin ise; apsis başlangıçlarını vurgulayan sütunlara ait olabileceği düşünülmektedir.

Apsis: (8.00 x 5.00 m.) Yarım daire formlu apsisin güney çeyreğinde zeminden 1.00 m. aşağıda duvar derinliğinin devam ettiği görülmüştür. Apsisin kış koşullarında suyla dolmaması için daha fazla derinleşilememiştir. Ancak yapının erken evre apsis tabanının daha derinlerde olabileceği fikri kuvvet kazanmıştır (Resim: 7).

Oda: (4.50 m. x 3.60 m.) Yamuk dikdörtgen formludur. Rahip odası olduğu düşünülmektedir. Kuzey duvarı ortalarında 1.20 m. açıklığında bir geçitle kuzeydeki bir mekâna geçilir.

Taban Mozaiği

Kilisenin *naos* kısmındaki zemin mozaiği temizlendiğinde, *tessera* altındaki harç tabakasının çoğunlukla sağlam olduğu, fakat genel itibari

ile *tessera* aralarındaki harcın boşalmış olduğu görülmüştür. Bu yüzden fiziksel temizlikten ve nemden sakınılan mozaik üzerinde bordürlerde; iç içe yarım daireler, dalga motifi, saç örgüsü, boncuk dizisi, şevron motifi gibi desenlerin kullanıldığı, köşelere gelen dörtgen alanlarda; Hz. Süleyman düğümü, eşit kareler, rozetler olduğu görülmektedir. Orta nef kuzey ve güney yarımında birer sıra halinde nefi boylamasına geçen ve kare uçlu haç şeklindeki bordür içine yerleştirilmiş eşkenar dikdörtgen çerçevelerin ortasında, çoğunlukla kuşlardan oluşan hayvan figürlerinin işlendiği görülmektedir (Resim: 8). Özellikle hayvan motiflerinin işlendiği kısımlarda, renkli taş *tessera*ların arasına cam *tessera*lar da kullanılarak kompozisyonun güçlendirildiği görülmüştür.

Cam *tessera*ların zeminde *in situ* olarak ele geçirilen örnekleri dışında, kazı boyunca nerdeyse tüm açmalarda dolgu içerisinden gelen özellikle zeytuni yeşil, siyah, mürdüm, açık mavi ve vişne çürüğü renklerinde cam *tessera*lar önemli ölçülerde bulunmaktaydı. Zemin temizlendikten ve mozaik ortaya çıktıktan sonra bu kadar çok cam *tessera*nın zeminde kullanılmadığı görülünce, belki de opus *musivum* tekniğinde duvarlara ve kemerlere yapılmış mozaiklerin de olduğu düşüncesine ulaşılmıştır.

Kuzey nef doğu ucundan kuzey kapısı yakınlarına kadar genel desen olarak tekrarlanan iç içe altıgen zincirler içine paneller bulunur. Ancak nefin batı ucunda farklı bir desen görülmektedir. 2.50 x 6.00 m. ebatlarında dikdörtgen düz bir çubuğun etrafını S biçimli saran sarmaşık motifli bordürün içinde çoklu örgü motifi yer alır. Temizlenen mozaik zemin üzerinde iki adet kuzey nefte, iki adet orta nefte ve bir adet güney nefte olmak üzeri toplam beş adet mozaik yazıtı tespit edilmiştir.

Mozaik Yazıtları[1]

Yazıt 1: Orta nefte, nartheks ana girişinden hemen sonra görülen mozaik yazıtta Grekçe: Pamfilyalı üç sanatkar İlos, Erpidios ve Agapios tarafından yapıldığı yazmaktadır. İsimler Grek ismi olup, sanatkarlar

1 Çeviriler, Prof. Dr. Guy Labarre , ISTA - Université de Franche-Comté (Besançon-Fransa)

işlerine 'hayat' adını vermişler. Bir kapta çıkarak iki yana yayılan üzüm motifleri arasındaki bu üç satırlık yazıt, dönemin sanat anlayışının bölgeler arasında gezgin sanatkar gruplarla nasıl yayıldığını ve Anadolu'ya hakim olan Grek- Hıristiyan kültürünü yansıtması açısında çok önemlidir. Ayrıca Hıristiyan inancında asma ağacı ve hayat arasında kurulan bağ ifade edilmektedir (Resim: 9).

Yazıt 2: Orta nefin ortalarında 6 satırlı Grekçe yazıtta; Diokles ve Eugenia'nın anısına yazmaktadır (Resim: 10).

Yazıt 3: Kuzey nef ortalarında, ana girişin hemen 2 m. doğusunda yer alan ve kenarları *tabula ansata* bezeli panel içerisinde altı satırlık Grekçe yazıtta; iyi bir kariyeri olan genç Helladios'un selamete ermesi için tanrıya sunduğu adağı yazmaktadır. Genç Helladios kariyerinin başında, senato sınıfı içerisinde yer alan, gelecek vaat eden ve tanınmış bir kişidir. Comes unvanını alması imparator refakatçisi ya da himayesinde olduğunu gösterir. Vali ailesinden gelmektedir. Mozaiği ya da kiliseyi yaptıran isminin geçtiği ve MS 370'li yıllarda yapılmış olduğunu gösteren önemli bir yazıttır. Yazıtın çerçevesi içerisinde; merkezde sarmaşık dalına asılı bir kandil ve her iki yana uzayan dallar üzerinde birer kuş motifi bezeme olarak görülmektedir (Resim: 11).

Yazıt 4: Kuzey nefteki ikinci yazıt, beş satırdan ibaret olup, önceki-nin kısaltılmış tekrarıdır.

Yazıt 5: Güney nefte yer alan 8 satırlık Grekçe yazıtta: *Gaius Veritas'ın her işi yolunda gitsin ve Tanrı onu, eşini, çocuklarını ve ailesini korusun* yazmaktadır. Gaius Veritas 'ın; Comes ve Proteuon title'lını taşıması, önemli bir kişi olduğunu gösterir. Ayrıca Sagalassos kentinin birinci sınıf bir vatandaşı olduğu da anlaşılıyor (Resim: 12).

3-KORUMA ÖNLEMLERI

Mozaik zeminin ve az sayıda fresko örneklerinin kenarları ince kum ve kireç karışımıyla sağlamlaştırılmıştır. Onarım ve dokümantasyon çalışmaları biter bitmez, mozaik ve freskolar koruma amacıyla jeotekstil, kum ve ponza ile kapatılmıştır (Resim:13).

4- SONUÇ

Bazilikal planlı kilisenin, boyutları düşünülürse, Kaleburnu Mevkii'ndeki yerleşimin önemli bir Hıristiyan cemaati barındırdığını anlaşılmaktadır. Yapının teraslanmış ana kayaya üzerine oturtulmuş olması, *stylobat*lı sütunlu nef bölmeleri, dışa açılan kapılardaki mimari anlayış ve duvarlardaki freskler, M.S. 4 yy. öncesinde de bir kullanım olduğu yönünde çağrışım yapsa da, yapının taban mozaiği ve mozaik yazıtları MS 4 yy'ın son çeyreğini işaret etmektedir.

Yapı taşıyıcıların değişmiş olması, bir yıkım evresini düşündürmektedir. 4. yy. ve 7-8. yy. evreleri yapının ana safhalarıdır. Bu süreçler arasında küçük tadilatlar yapıldığı da gözlemlenmektedir.

2012 yılında (09.07.2012 - 11.11.2012) dört ay süren alan çalışması neticesinde bazilikal planlı kilisenin ana mekânları açığa çıkarılmış ve kış koşullarına karşı koruma altına alınmıştır (Plan: 1).

5- KAYNAKÇA

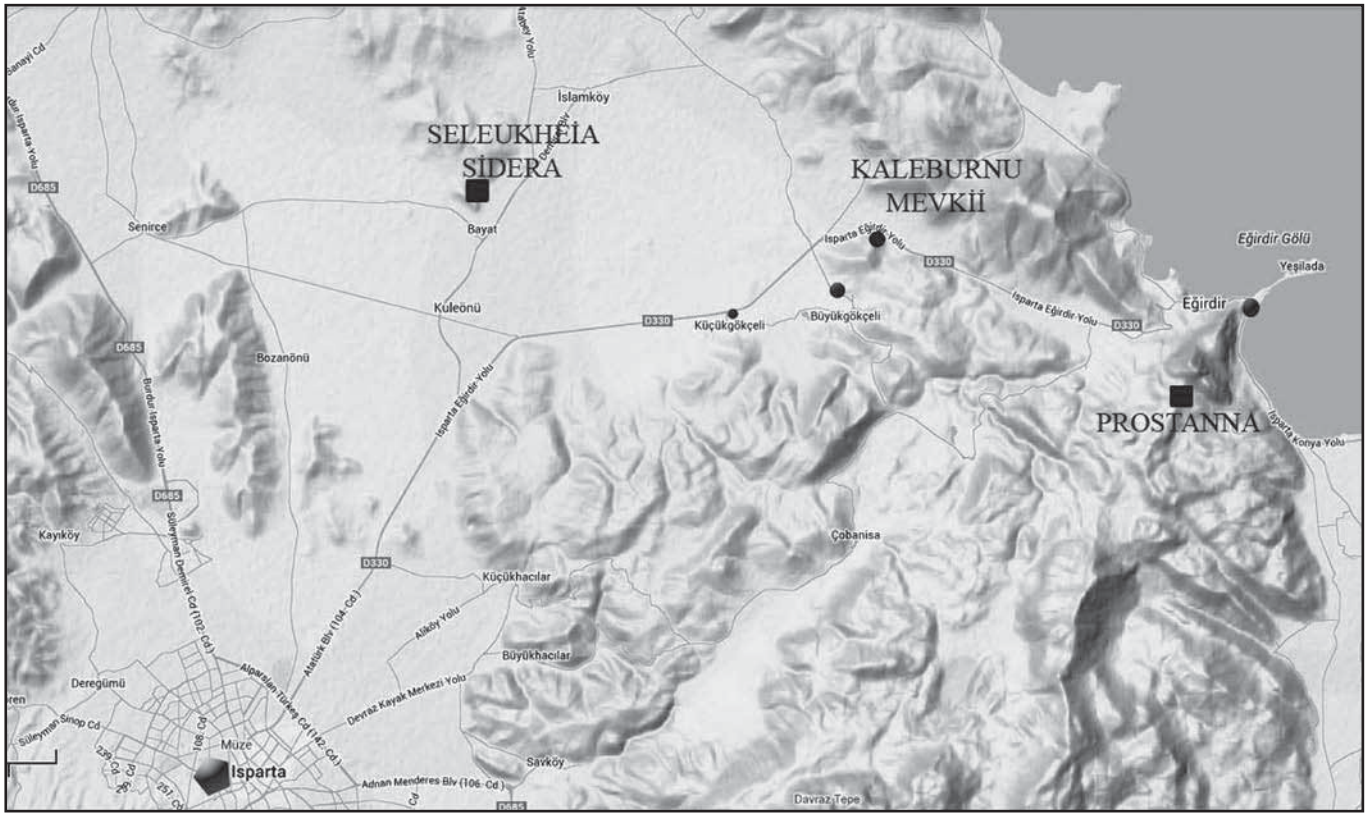
Özsait, M., 1980, *İlk Çağ Tarihinde Pisidia*, İstanbul.

Özsait, M., 1998, "1997 Yılı Isparta ve Çevresi Yüzey Araştırması", *AST* 16.2: 77-88.

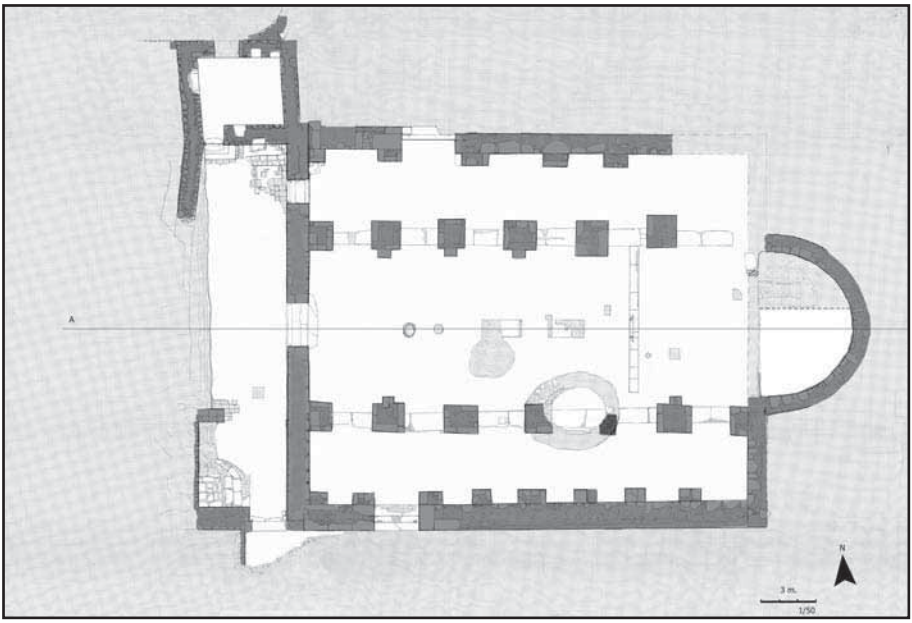
Özsait, M. – Özsait, N. 2013, "2011 Yılı Isparta ve Burdur İlleri Yüzey Araştırmaları", *AST* 30.1: 317-332.

Ramsay, W. M., 1890, *The Historical Geography of Asia Minor*, London.

Rott, H., 1908, *Kleinasiatiche Denkmaeler aus Pisidien, Pamphilien, Kappadokien und Lykien*, Leipzig.

Harita 1: Kaleburnu Mevkii'nin konumu.

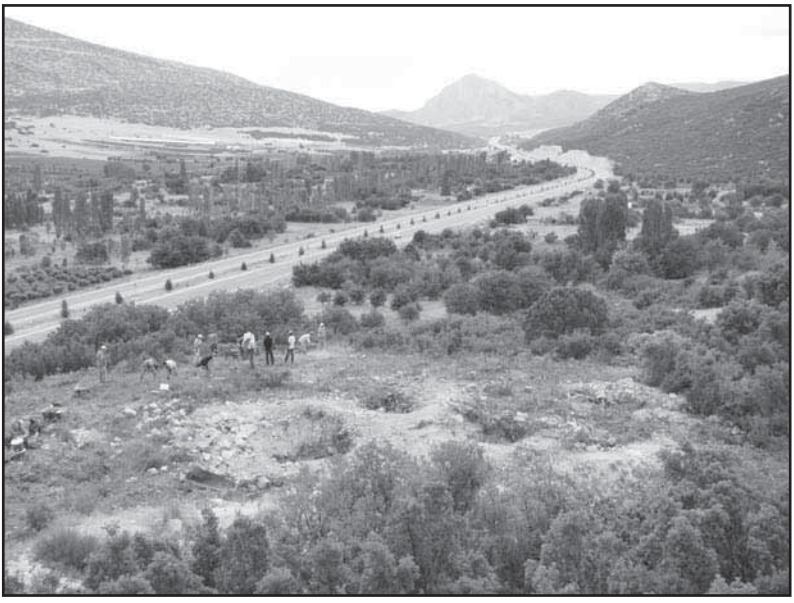
Plan 1 : Kaleburnu Mevkii bazilikal kilisenin planı.

Resim 1: Kaleburnu Mevkii'ndeki Kaya Mezarı.

Resim 2: Kaletepe zirvesi. Sur duvarı yıkıntıları.

Resim 3: Kaleburnu Mevkii'ndeki kaçak kazı çukurlarının görünümü.

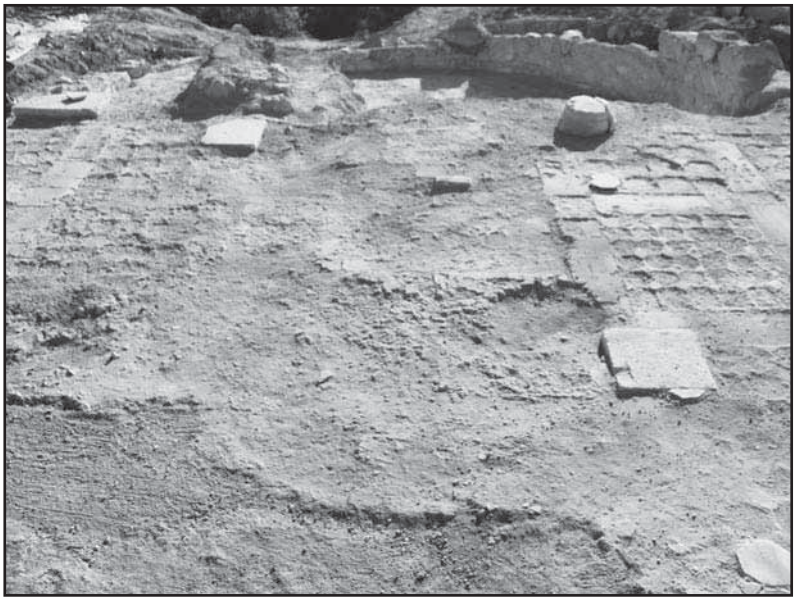

Resim 4: G-2 Açması.

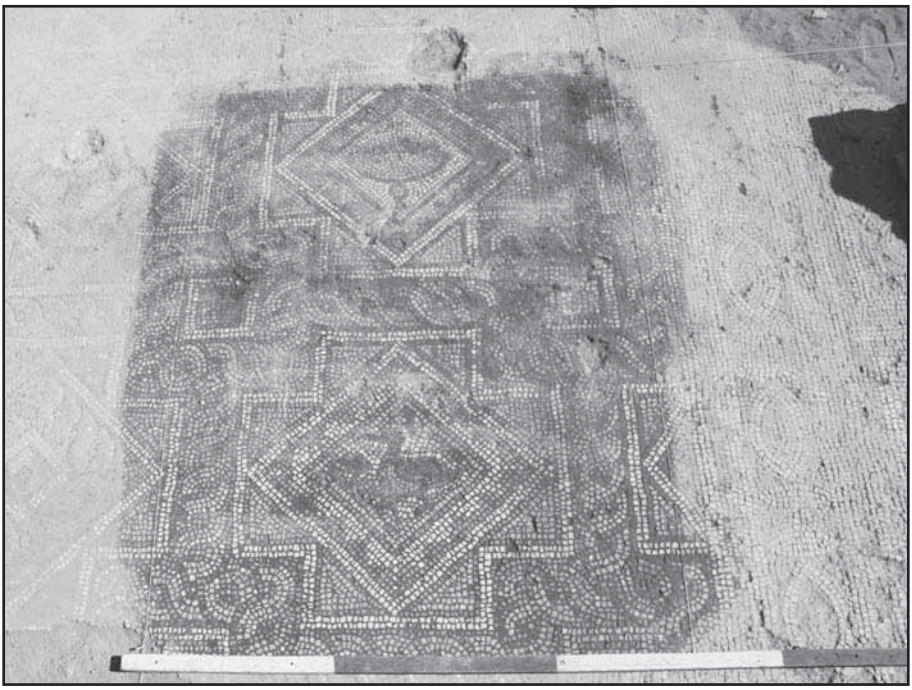

Resim 5: Nartheksten görünüm.

Resim 6: Naostaki ambon için yapılmış parapet delikleri.

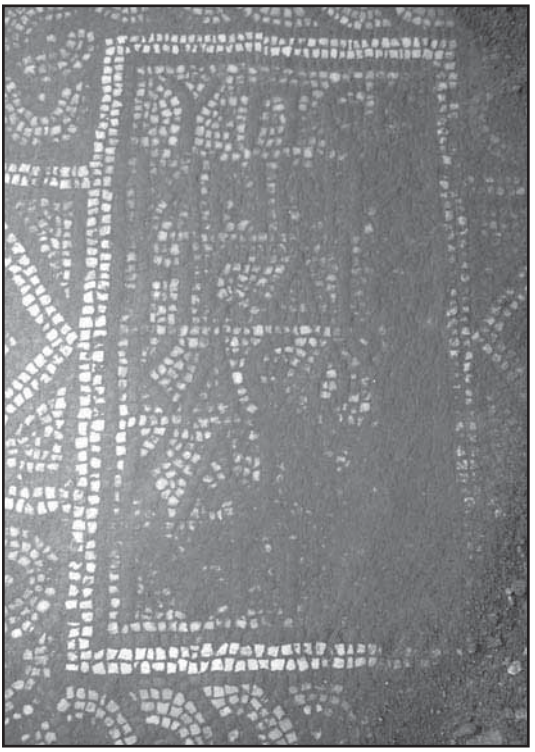
Resim 7: Bema ve apsis.

Resim 8: Orta nef mozaik motifleri.

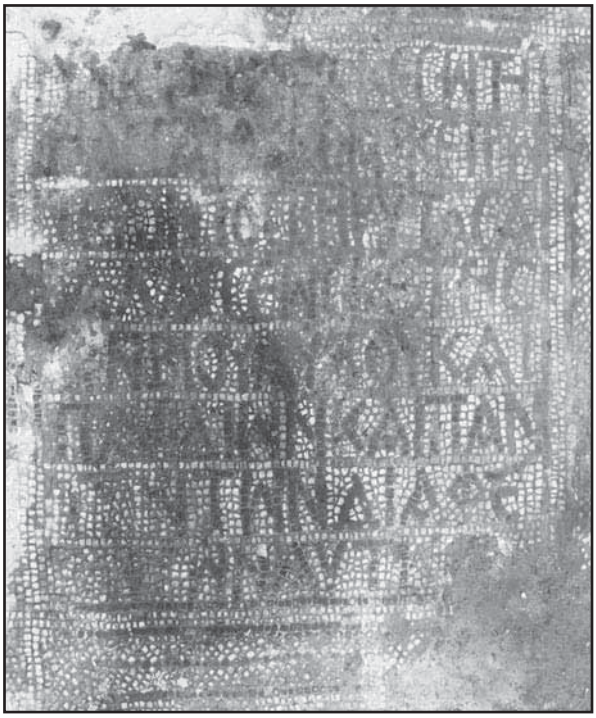
Resim 9: Orta nef mozaik yazıtı 1

Resim 10: Orta nef mozaik yazıtı 2

Resim 11: Kuzey nef mozaik yazıtı 3

Resim 12: Güney nef mozaik yazıtı 5

Resim 13: Kazı alanında alınan koruma önlemleri.

ISPARTA MERKEZ SÜLÜBEY MAHALLESİ YILANKIRAN ÇEŞMESİ TEMİZLİK KAZISI

Mustafa AKASLAN*
Doğan DEMİRCİ
Özgür PERÇİN

GİRİŞ

Isparta, Merkez, Sülübey Mahallesi, İğci Sokak, 1321 ada, 55 parselde yer alan, Isparta Belediyesi adına kayıtlı halk arasında "Yılankırkan" ya da "Yılankıran" adıyla bilinen çeşme yapısı kitabelerinde yazdığı tarihe göre Isparta'da bilinen en eski çeşme yapısı olma özelliğine sahiptir. Ancak çeşme hemen batısından geçen asfalt yolun yaklaşık 4-5 m. altında kalmıştır. (Resim:1, Harita: 1).

Çeşmenin çift yüzünün olduğunun söylenmesine rağmen güney yöne bakan yüzü toprak altında olduğundan bu yüzünü yakın tarihte henüz gören yoktur. Kuzey yöne bakan cephesi herkes tarafından bilinen yüzüdür. Çeşmenin görünen bu cephesi çok derinde kaldığından, çeşmenin adına "Çukur Çeşme" denilmiş ve maalesef burası çöplük haline getirilmiştir. Çeşme, Antalya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 14.06.2001 gün ve 5021 sayılı kararıyla korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı olarak tescil edilmiştir (Çizim: 1).

Çeşme bölgede sık rastlanan köfke taş ile yapılmış ancak cephede bulunan bu taş kaplamanın tamamına yakını dökülmüştür. Yanlarda bulunan kabartma taş parçaları çeşme hakkında biraz fikir vermektedir. Birisi

* Mustafa AKASLAN, Müzesi Müdürü, Isparta/TÜRKİYE.
Dr. Doğan DEMİRCİ, Arkeolog, Müze Müdürlüğü, Isparta/TÜRKİYE.
Özgür PERÇİN, Arkeolog, Müze Müdürlüğü, Isparta/TÜRKİYE.

Arapça diğeri Farsça yazılmış iki kitabesinin olduğu kaynaklarda belirtilmektedir. Arapça olan kitabesi 1135 tarihini vermektedir. Buna karşılık Farsça olan kitabesi ebced hesabıyla Hicri 925/Miladi 1519 tarihini vermektedir. Çeşmenin tarihi konusu bugüne kadar tartışmalı olarak gelmiştir. Yaptıran kişinin babasının adının "Muhammed" ya da "Mehmet" olması "İsa oğlu Mehmet" mi ya da " Mehmet oğlu İsa" mı konuları da tartışma konusu olduğu ama çeşmeyi yaptıran kişinin Muhammed oğlu İsa Fakih olduğu hususunun ağırlık kazandığı anlaşılmaktadır[1]. Muhammed oğlu İsa Fakih isminde bir zat tarafından yaptırıldığı kitabesinde belirtilmektedir. Temmuz ayı içerisinde yılında çeşmenin üstündeki molozlar temizlenerek boşaltılmış ve çeşme açığa çıkarılmıştır. Ancak çeşmenin tarihi konusu hala belirsizliğini sürdürmektedir. Bugüne kadar yapılan bazı tarihlendirmeler gerçekten dikkat çekicidir. Çünkü Arapça olan kitabenin okunuşu, Isparta'nın fetih tarihi ya da Anadolu kronolojisini değiştirecek biçimde tartışma konusu olmaktadır.

ÇEŞMENİN KONUMU VE KAZIDAN ÖNCEKİ DURUMU

Sülübey Mahallesi Isparta'nın güneyinde yer almaktadır. Bu mahalleye hamam mahallesi de denmektedir. Çünkü burada 16.ve 17. asrın meşhur hamamlarından Sülübey Hamamı da bulunmaktadır. Halk tarafından burası için "Hamambaşı" tabiri de kullanılmıştır[2]. 16. Yüzyılda mahallenin ismi Mescid-i Süle olup hane sayısı 15, nefer sayısının da 29 olduğu kaynaklarda yazılıdır. Daha sonra bunlar birer sayı artmış, incelemeye esas alınan sicillerdeki avarızhane sayısı da ikidir[3]. İsa Fakih'in böylesine büyük anıtsal bir çeşme yaptırması, Sülübey Mahallesi'nin, o dönemde diğer mahallelere göre daha varlıklı ve müreffeh olduğu şeklinde de yorumlanabilir. Günümüzde çeşme yapısı evlerin arasında

1 "Muhammed" ismi aynı zamanda "Mehmed" anlamına gelmekte olup, farklı isimler değildir. F. Toruk, "Isparta'da Yılan Kırkan Çeşmesi", Göller Bölgesi Hoşgörü Yılı ve İnanç Turizminde Göller Bölgesi Sempozyumu, Isparta, 07-08 Eylül 2000, , 2001, s. 93.

2 S. Akdemir, XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Isparta (2008) 77.

3 S. Akdemir, age, 77.

kalmış ve içinde bulunduğu çukurluğun etrafı tuğla ile eğreti olarak çevrelenmiştir (Resim: 2).

Ancak bu koruma duvarına rağmen çeşmenin tabiat şartlarına karşı ve insan tahribatına karşı korunamadığı, yüzeyinde bulunan üzgün taş kaplamaların zamanla düştüğü ve yapının her geçen gün daha fazla tahrip olduğu gözlenmiştir. Kitabesinde yer alan tarih itibariyle Yılankırkan (ya da diğer adıyla Yılankıran) Çeşmesi'nin Isparta'daki en eski çeşme olduğu anlaşılmaktadır. Çeşmenin birisi Arapça, diğeri Farsça olmak üzere iki adet kitabesinin bulunduğu ama bunlardan Farsça olan kitabenin tam ortasından ikiye ayrılarak her iki tarafına da birer beytin yazıldığı ifade edilmektedir. Bundan dolayı üç adet kitabesini bulunduğu bazı kayıtlarda yer almaktadır. 1948, 1968, 1992 ve 1999 yıllarında Arkeolog Kemal Turfan'ın çeşmede yaptığı incelemelerde çeşmenin yine yol kotunun çok altında kalması nedeniyle burasının çöplük olarak kullanıldığı, 1948 yılında yapılan temizlikten sonra çeşmenin bugün kuzey yönünde bulunan taş merdivenin inşa edildiği belirtilmektedir[4]. Çeşmenin kemerinin üstü hizasında, yan yana üç mermer levhanın bulunduğu bununla birlikte aynı kısımda birkaç Bizans Dönemine ait fragmanın da yer aldığı kaynaklarda belirtilmesine rağmen günümüzde bu parçaların yerlerinde olmadıkları görülmektedir. Aynı biçimde daha önce çeşmenin cephesinin alt kısmında kullanıldığı söylenen yeşil sırlı tuğlalara çeşme cephesinde rastlanılmamıştır[5]. "Maska" kelimesinin su yapılarından hazneli çeşme, maslak anlamında olduğu söylenmekte, çeşmenin bu haznesinin üzerinin yassı, büyük çoğunluğu yerinde olan düzgün kesme taşlarla kaplı olduğu 1948 yılında yapılan tespitlerden anlaşılmaktadır[6]. Çeşmenin yapılan ölçümlerinde 3.97 m. genişliğinde, 8.02 m. uzunluğunda dikdörtgen planlı olduğu tespit edilmiştir. Güney yöndeki yükseklik toprak seviyesinden itibaren 3.06 m.dir. Kuzey yöndeki yükseklik ise 5,5 m.dir. Kuzey yönde kemer genişliği 3 m., güney yönde ise kemer genişliği 2.10 m.dir.

4 M. K. Turfan, Arkeolog-tarihçi, Kültür Bakanlığı Eski Müşaviri, Antalya Kültür ve Tabiat Varlılarını Koruma Bölge Kurulu'na Sunulan 21.01.2001 tarihli raporu (2001) 1.

5 M. K. Turfan Tarafından Düzenlenen 30.06.1953 Tarihli Eski Eser Fişi., Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Arşivi (1953).

6 M. K.Turfan, ag. rapor, 2.

Deposunun üzeri kare biçimli, yassı taşlar kiremit gibi kullanılarak kapatılmıştır. Ama muhtemelen kaplama işlemi sonradan yapılmıştır. Kuzey ve güney olmak iki cephelidir. Kuzey cephesinde kemerli oldukça derin bir niş ve depoya açılan küçük yuvarlak kemerli bir penceresi vardır. Güney cephesinin yaklaşık 80 cm.lik bir bölümü açıktadır. Bu bölümün kaplamaları ve profilli kornişi sağlam kalmıştır.

ÇEŞMEYLE İLGİLİ BUGÜNE KADAR YAZILANLAR VE TARTIŞMALAR

İl yıllıklarının yapılan incelenmesinde 2003 yılı il yılığı hariç çeşme hakkında aynı bilgilerin verildiği görülmektedir. Isparta 1973 İl Yıllığı'nda; "*Selçuklu Devrinden kalma tek eserdir. Sülübey Mahallesi'nden çay sırasına yakın bir yerde olup, son zamanlarda restore edilmiştir. İsa oğlu Muhammed isminde bir hayırsever tarafından 1135 yılında yaptırıldığı kitabesinden anlaşılan bu çeşmenin yanında bir de kullanılmayan hamamı vardır. Buna Sülübey Hamamı denmektedir. Çeşmede biri Arapça diğeri Farsça iki kitabe bulunmaktadır*" denmektedir.[7] 1983 Isparta İl Yıllığında ise hamamın günümüzde kullanılamaz durumda olduğu, Arapça ve Farsça kitabelerinin Şehir Müzesinde olduğu bilgileri ilave edilmiştir. Ancak kitabeler il yıllığında belirtildiği şekilde Isparta Müzesi'nde değildir[8]. Kemal Turfan, 10.05.1999 tarihinde; Dönemin Isparta Belediye Başkanı'nın bizzat ilgilendiği ve Isparta Belediye Başkanlığı ile birlikte gerçekleştirilen temizlik kazısında Arapça kitabenin parçasının çıkmasının çok sevindirici olduğunu söylemektedir. Çeşme kitabelerinin şu anda nerede oldukları belli değildir[9].

---

7 Isparta 1973 İl Yıllığı, Kültür Bölümü, "Tarihi Çeşme ve Hamamlar", Ankara (1973) 98.

8 Isparta 1983 İl Yıllığı, Kültür Bölümü, "Tarihi Çeşme ve Hamamlar", Ankara (1983) 149.

9 Sülübey Mahallesi Muhtarı İbrahim Gürbüz ile 19.07.2012 tarihinde yapılan sözlü görüşmede, çeşmeye ait olan ince uzun taş bir kitabenin bir mahalle sakinlerinden birisi tarafından daha önce götürüldüğünü söylenmiştir. Bu kişinin evine gidildiğinde kitabenin evin duvarında kullanıldığı ve üzerinin sıvandığı öğrenilmiştir.

Önce basımı yapılan il yıllıklarına karşılık 2003 yılında basımı gerçekleştirilen il yıllığında ise çeşmenin Osmanlı Dönemi yapısı olduğu, 1519 yılında yaptırıldığı ama Isparta'nın en eski çeşmesi olduğu yazılmıştır[10]. Çeşmenin sözü edilen kitabelerinin fotoğrafı ile okunuşu Hikmet Turan Dağlıoğlu tarafından Ün Dergisinde yayınlanmıştır[11] (Resim: 3).

Kitabenin Arapça okunuşu aşağıdaki gibidir; "*El-Maska İmareti Mehmet ibn-i İsa ve Gaferallahü lehü Li Validiyye ve Ahsenü ileyhüma*" Arapça olan bu kitabenin boyu 26,5 cm. eni 102,5 cm. satır genişliği ise 22,5 cm. dir. Bu kitabenin Türkçe tercümesi ise şöyledir; *(bu) Çeşmeyi Muhammed oğlu İsa Yaptı. Allah Onun ve Ebeveyninin Günahlarını bağışlasın ve iyilikler onların üzerine olsun. Hicri 925 (Miladi 1519)*[12] Farsça kitabenin birinci beytin yazılı olduğu kitabe taşının eni 49 cm. boyu 36 cm. satır aralığı 14,5 cm. dir. İkinci kitabe taşının eni 45,5 cm. boyu 36 cm. satır genişliği 14,5 cm. dir. Farsça yazılmış olan iki beyitlik kitabede İsa ismi geçmektedir[13] (Resim: 4).

Çeşmenin Farsça olan kitabesinin Arapça harflerle yazılışı Neşet Köseoğlu[14] Latin harfleriyle yazılışı ise Tahir Erdem tarafından Ün Dergilerinde yayınlanmıştır. Kitabenin Latin harflerle olan yazılışı şöyledir; "*Cenab-ı Hazreti İsa fakih sahib-i Hayr, Zi Feyz-i Fazlı Hüda Çünkü Gerd Revan Havzı Cinan*" Çeşmede yer alan Farsça kitabede bulunan ebced hesabı ile Miladi 1519 (Hicri 925) tarihine isabet etmesinin de doğru olduğu, ancak Selçuklu tarzında köfke taş kaplama olarak ya-

10 Isparta 2003 İl Yıllığı, Kültür Bölümü, "Çeşmeler", Ankara (2003) 201.

11 Fotoğraf; H. T. Dağlıoğlu, "Isparta'da Selçukiler Devrine Ait Bir Çeşme Kitabesi", Ün Dergisi 2, 1934, 34.

12 K. Turfan, ag. rapor, s. 3. K. Turfan tarafından burada yanlışlıkla Farsça olan kitabenin Hicri rakamları verilmiştir. Arapça kitabesinde tarihi böyle değildir.

13 1983 Isparta İl Yıllığı, 149.

14 Kitabelerin okunuşları hemen hemen tüm kaynaklarda farklı biçimdedir. Arapça kitabenin Latin Harfleri ile yazısı, Böcüzade'den alıntıdır. Bkz.. S. S. Böcüzade, Kuruluşundan Bugüne Kadar Isparta Tarihi, İstanbul (1983) 12.; Farsça kitabenin Latin harfleri ile yazısı Tahir Erdem'den alınmıştır. Bkz. T. Erdem, "Isparta'da Sülübey Mahallesi'nde Yılankırkan Çeşmesi", Ün Dergisi 1, 1934, 76. Arapça Harfler Neşet Köseoğlu'ndan alıntıdır. Bkz. N. Köseoğlu, "Isparta Kitabeleri ve Eski Eserleri", Ün Dergisi 27, 1936, 365.

pılan bu çeşmedeki mermer kitabenin farklı bir malzeme ile yapıldığı, çeşmenin onarımı sırasında buraya konulmuş olabileceğini söylemektedir.[15] Böcüzade yazı tipinin nesih olduğunu iddia etmesine karşılık diğer bazı yazarlar bunun sülüs olduğunu söylemektedirler.[16]

Çeşme üzerinde yer alan her üç kitabenin bir arada gösteren fotoğrafta, kitabelerin kemerin bize göre sol tarafında yer aldıkları ve birbirlerine göre ölçek olarak orantısız oldukları daha iyi anlaşılmaktadır[17] (Resim:5).

TEMMUZ 2012'DE ÇEŞMEDE YAPILAN TEMİZLİK KAZISI

Çeşmenin temizlik kazısına 02.07.2012 tarihi itibariyle başlanılmış ve temizlik kazısı yaklaşık bir hafta devam etmiştir. Kuzey cephesinin yol kotunun çok altında, çukurda kalması ve içerisinin çöplük olarak kullanılması nedeniyle buradaki çukurun yarısına yakın kısmı taş, toprak ve çöplerle dolu durumda idi. Aynı zamanda bu cephedeki kemer taşlarının bir kısmının dökülmüş olması, kemerin üzerindeki alındaki moloz taşların ve yanlardaki süsleme bordürlerinde kullanılan köfke taşların yerlerinden çıkmış ve her an düşecek durumda olmaları, burada yapılacak bir çalışmayı tehlikeye düşüreceği kanısını uyandırmıştır. Bu nedenle önlem alınıncaya kadar toprak altında kalan güney cepheden kazıya başlanılmasının uygun olacağı düşünülmüştür. Bu esnada çeşmenin üst örtüsünde bulunan ve kademeli bir biçimde alçalan köfke taş kaplamalar temizlenerek ortaya çıkartılmıştır. Doğu yöne doğru tek yöne meyilli bu çatının da beşik tonozun üst örtüsü olarak kullanılması

15 Böcüzade, age., 13. Nuri Katıcıoğlu da Böcüzade gibi çeşmenin Selçuklular Döneminde yapıldığını söylemektedir. Katırcıoğlu, "Bütün Yönleriyle Isparta" isimli kitabında: " Ispartada Selçuk eseri olarak bir çeşme vardır ki : Sülü Bey Mahallesinde (Yılan Kırkan Çeşmesi) adı verilen bu eser 1135 Milâdi yılında ve Selçukların hükümet sürdüğü tarihten 48 yıl sonra yapılmış olduğu kitabesinden anlaşılmaktadır. Bu kitabeye göre; çeşmeyi (İsa Oğlu Muhammet) adında bir hayır sever yaptırmıştır" demektedir. Bkz. Katırcıoğlu, N., Bütün Yönleriyle Isparta, (1958) 11.

16 N. Köseoğlu, age., s.364.

17 Böcüzade, age., 16. dn.Farsça yazılı olan diğer kitabenin detay fotoğrafına ulaşılamamıştır.

ilginçtir. Üst örtüyü oluşturan plaka güney yönde bulunan taşlardan bir kısmı tahrip olmuştur (Resim: 6)

Kazının ilerleyen günlerinde güney cephenin de aynı kuzey cepheye benzer biçimde aynı malzeme ve işçilik kullanılarak yapıldığı görülmüştür. Bu cephede de çeşmenin cephesini çevreleyen köfke taş kaplama bir süsleme bordürü bulunmaktadır. Ama bu cephenin de oldukça tahrip edilmiş, neredeyse kuzey cephe gibi cephedeki kaplama taşları dökülmüş ve yok olmak üzere olduğu tespit edilmiştir. Çeşmenin kurnası ve aynası ortaya çıkartılmış olup, buradan suyun doğu yöne doğru akmakta olduğu çeşmenin doğu cephesindeki kapak taşından anlaşılmıştır. Çeşmenin güney cephesinde kuzey cephesinde olduğu gibi hazneye açılan bir hava penceresinin bulunmadığı görülmüştür. Bu cephe tamamen açığa çıkartılıp temizlendikten sonra yapılan ölçümlerde cephenin kemer genişliği ve derinliğinin diğer cepheden daha küçük ölçülerde olduğu tespit edilmiştir (Resim: 7).

Doğu yöndeki duvar çok sağlam durumdadır. Bu duvarın toprak zemininden yaklaşık bir metre kadar yukarısında hazneden çıkarak, kuzey cepheye doğru ilerleyen bir künk sırası olduğu görülmüştür. Bu künk sırasının zeminden çok yukarıda bulunması, daha sonralardan yapılmış olması ihtimalini akla getirmektedir. Güney cepheden çıkan su kanalıda muhtemelen künk sırasına paralel olarak ilerlemektedir (Resim: 8).

Kuzey cephesinde işçilere baret takılarak yapılan temizlik kazısında buradaki taş ve çöpler alınmıştır. (Resim: 9).

Daha alt seviyelerden nemli toprak çıkmaya başlamıştır. Kuzey cephenin de aynı güney cephede olduğu gibi iki büyük blok taş arasında bir kurnanın olduğu, bir ark vasıtasıyla doğu yöne muhtemelen fetih çınarı olduğu düşünülen tescilli bir ağaca doğru ilerlediği tespit edilmiştir (Resim:10).

Burada fark olarak yalak kısmı bir el değirmeni taşıyla kapatılmış, su değirmen taşının ortasındaki bir delikten akıtılmıştır.

Daha önceki kazılarda, bu cephenin zemininden düzgün büyük yassı taşların söküldüğü ve o taşların hala çeşmenin çevresinde bulunduğu

civardakiler tarafından ifade edilmiştir[18]. Çeşmenin batı yönünü bir asfalt yol sınırlandırdığından, bu yönde bir çalışma yapılamamıştır. Beşik tonoz örtülü hazne kısmının içerisinin kısmen temiz durumda olduğu görülmektedir. Haznenin içerisi oldukça sağlam ve sıvalı durumdadır. Toprağın ise sanki tabanında su varmışçasına nemli olduğu gözlemlenmiştir. Çeşmenin diğer üç tarafı açığa çıkartılmış, doğu yönünde temelin topuk taşları ve su arkının üzerine kapandığı düşünülen kapak taşları seviyesinde kazıya son verilmiştir (Resim: 11).

Çalışmalar esnasında maalesef kitabe ya da kitabe parçalarına rastlanılmamıştır. Kitabelerinin nerede oldukları da tespit edilememektedir.

SONUÇ

Çeşmenin batı yöndeki asfalt yolun dışında kalan diğer üç tarafı açığa çıkartılmış, doğu yönünde temelin topuk taşları ve su arkının üzerine kapandığı düşünülen kapak taşları seviyesinde kazıya son verilmiştir. Çalışmalar esnasında kitabe ya da kitabe parçalarına rastlanılmamıştır. Çeşmeye ait kaynaklarda sözü edilen kitabelerinin nerede oldukları da tespit edilememektedir. Çeşmenin temizlik kazısının bitiminden sonra yapılan ölçümlerinde yaklaşık 4 (tam olarak 3.97) m. genişliğinde, 8 m. uzunluğunda düzgün dikdörtgen planlı olduğu tespit edilmiştir (Çizim: 2-3).

Güney yöndeki yükseklik yukarıdaki toprak seviyesinden itibaren 3.06 m.dir. Kuzey yöndeki yükseklik ise 5,5 m.dir. Kuzey yönde kemer genişliği 3 m., güney yönde ise kemer genişliği 2.10 m.dir. Güney yönde kemer daha dar olup kalkan duvarın bu yönde yer almadığı görülmektedir. Buna göre güney yönde yer alan cephenin kuzey yöndeki cepheye göre daha itinasız yapılmış olduğu söylenebilir. Bunun sebebinin güneye doğru dönerek abdest alınması veya su içilmesi yönündeki bir dini anlayıştan kaynaklanabileceğini akla getirmektedir. Kuzey ve

18 Sülübey Mahallesi Muhtarı İbrahim Gürbüz ile 17.07.2012 tarihinde yapılan sözlü görüşmede, bazı blok taşlar gösterilerek bunların daha önce Belediye'nin yapmış olduğu temizlik kazısında çıkartıldığı söylenmiştir.

güney cephelerde kaplama taşı olarak, köfke taş kullanılmıştır. Her iki cephe de tahrip olmuş durumdadır. Ancak cephesinin nasıl olduğu ve cephede nasıl bir süsleme olduğu hususu, hem düşen hem de cephede insitu kalabilmiş bazı taşlardan anlaşılmaktadır. Çeşmede daha önce kazı yapıldığı ve hatta onarım yapıldığı yazılı ve sözlü kaynaklardan öğrenilmektedir. Çeşmede bazı değişiklikler yapıldığı hususu, çeşmenin kazısından sonra ortaya çıkan görüntüsünden de kolayca anlaşılabilmektedir. Örneğin çeşmenin kuzey cephesinin üst kısmında, alında yer alan köfke taşlar yerine farklı yerel taşlar kullanılmıştır. Bu cephede süsleme bordürünü, buraya ait olmadığı anlaşılan ve onarım sırasında buraya konulduğu düşünülen bazı taşların yer yer kesintiye uğrattığı görülmektedir.

Tüm bu çalışmaların sonucu olarak; çeşmenin fazlaca onarın gördüğü, belki de beşik tonozlu haznesi ve cephedeki bazı kısımlar hariç aslını yitirmiş olduğu düşüncesini akla getirmektedir. Çeşmeyi yakın bir tarihte incelediği anlaşılan Ferruh Toruk, çeşmenin kemerinin 0.20 m. enindeki alnını 0.04 m. kalınlığında ince yeşil sırlı bir tuğla bordürün kuşattığı söylemektedir. Toruk, çeşmenin yakın tarihlerde tamir gördüğünü ama bu tamiratın kimler tarafından ve ne zaman yapıldığının bilinemediğini belirtmektedir. Depremden yıkıldığı düşünülen yapının cephesinin üst kısmının yeniden gelişigüzel örüldüğünü, bu nedenle kitabelerin yerlerinin değiştiğini, ön cephenin çerçeve profilasyonuna ait taşların tamir esnasında moloz taş gibi kullanıldığını da belirtmektedir[19]. Araştırmacının bu tespitleri oldukça yerinde görünmektedir. Çeşmenin cephesindeki eğreti konulmuş kesme ve moloz taşlar ile kitabelerin çeşmenin cephesinde asimetrik biçimde yer alıyor olmaları, çeşmenin birkaç defa onarım gördüğü izlenimini uyandırmaktadır. Hatta beşik tonozu örten üst yapının kaplama taşlarının da bu şekilde değiştirildiği düşünülebilir.

Farsça kitabenin tarihlendirilmesi konusunda herhangi bir tartışma bulunmamaktadır. Çeşmeyi yaptıran kişinin her iki kitabede de adın aynı olarak geçmesi, Farsça kitabenin herhangi bir yapıdan sökülerek

19 F. Toruk, age., 95.

buraya getirilmiş olması ihtimalini ortadan kaldırmaktadır. Bu durumda çeşmeyi yaptıran kişi olan İsa Fakih'in her iki kitabede adının geçmesi gibi, hem Arapça hem de Farsça yazılmış olan kitabeler tarihsel olarak da birbiriyle örtüşerek bir tutarlılık gösterirler. Buna karşılık çeşmenin Selçuklu stilinde yapılmış olması bir kriter değildir. Zira daha önceki dönemlere ait halkın beğenisi kazanan pek çok yapı; görümün, malzeme ve işçilik olarak taklit edilebilmektedir. Yılankıran Çeşmesi'nin Miladi 1519 (Hicri 925) yani I. Selim Döneminde yapılmış olduğunu düşünmek yerinde olacaktır.

Her halükarda çeşmenin etrafının yüksek tel panellerle çevrilmesi can ve mal güvenliğinin açısından büyük önem taşımaktadır. Aksi takdirde çeşmenin oldukça derin bir çukurda yer alması nedeniyle can ve mal güvenliğinin tehlikeye atılması bir yana, buraya yeniden çöp atılarak çöplüğe çevrilmesi mümkün görünmektedir.

Restorasyon çalışmalarına ilişkin olarak Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nün 04.05.2012 tarih ve 1750 sayılı yazısında gerekli temizlik çalışmalarının ivedilikle başlatılmasının yanı sıra tescilli çeşmenin mülkiyetinin belirlenerek onarımı ile ilgili kurum ve kişilerin bilgilendirilmesi ve bu doğrultuda onarım çalışmalarının yapılması da istenilmektedir. Bu doğrultuda Isparta Mimarlar Odası Başkanlığı ve Süleyman Demirel Üniversitesi Mimarlık Bölümü'nün katkılarıyla Çeşmenin rölöve ve restorasyonuna ilişkin proje ile ilgili hazırlıklar başlamıştır.

Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 21.01.2013 tarih ve 1354 sayılı kararında; ilgi yazıların, Isparta Mimarlar Odası Şube Başkanlığı raporunun ve Süleyman Demirel Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Restorasyon Ana Bilim Dalı Başkanlığı'nca hazırlanan raporun incelendiği; tescilli Yılankıran Çeşmesi'nin kent merkezinde kimliğine uygun bir alana taşınarak onarılması önerisinin uygun bulunduğuna, tescilli çeşmenin taşınacağı alana yönelik öneriler ile yapının taşınması ve onarılmasına yönelik hazırlanacak projelerin Koruma Kuruluna iletilmesine karar verilmiştir.

KAYNAKÇA

Monografiler

AKDEMİR, S., *XVIII.Yüzyılın İlk Yarısında Isparta*, Isparta (2008).

ANONİM, "Tarihi Çeşme Ve Hamamlar", *Isparta 1973 İl Yıllığı*, Kültür Bölümü, Ankara (1973).

ANONİM, "Tarihi Çeşme Ve Hamamlar", *Isparta 1983 İl Yıllığı*, Kültür Bölümü, Ankara (1973).

ANONİM, "Çeşmeler", *Isparta 2003 İl Yıllığı*, Kültür Bölümü, Ankara (2003).

BÖCÜZADE, S. S., *Kuruluşundan Bugüne Kadar Isparta Tarihi*, İstanbul (1983).

KATIRCIOĞLU,N., *Bütün Yönleriyle Isparta*, Isparta (1958).

Süreli Yayınlar

DAĞLIOĞLU, H. T., "Isparta'da Selçukiler Devrine Ait Bir Çeşme Kitabesi", *Ün Dergisi 2*, 1934, 29-36.

ERDEM, T., "Isparta'da Sülübey Mahallesi'nde Yılankırkan Çeşmesi", *Ün Dergisi 1*, 1934, 75-78

KÖSEOĞLU, N., "Isparta Kitabeleri ve Eski Eserleri", *Ün Dergisi 27*, 1936, 364-369

TORUK, F., "Isparta'da Yılan Kırkan Çeşmesi", *Göller Bölgesi Hoşgörü Yılı ve İnanç Turizminde Göller Bölgesi Sempozyumu*, Isparta, 07-08 Eylül 2000, (2001).

Diğer

TURFAN M. K. ,, Arkeolog-tarihçi, Kültür bakanlığı Eski Müşaviri, Antalya Kültür ve Tabiat Varlılarını Koruma Bölge Kurulu'na Sunulan 21.01.2001 tarihli rapor (2001).

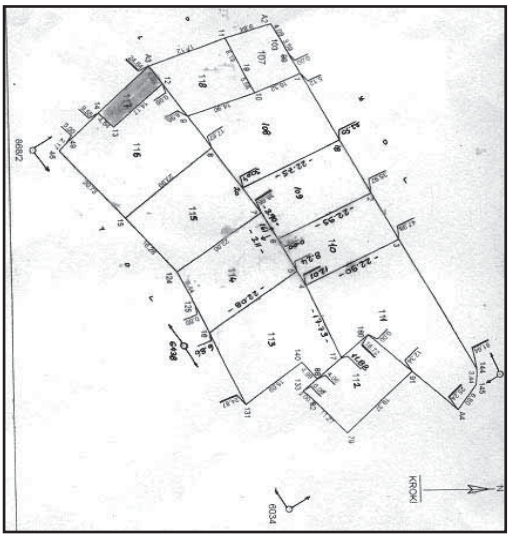
_____, Arkeolog-tarihçi, Kültür bakanlığı Eski Müşaviri, 30.06.1953

Tarihli Eski Eser Fişi, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Arşivi (1953).,

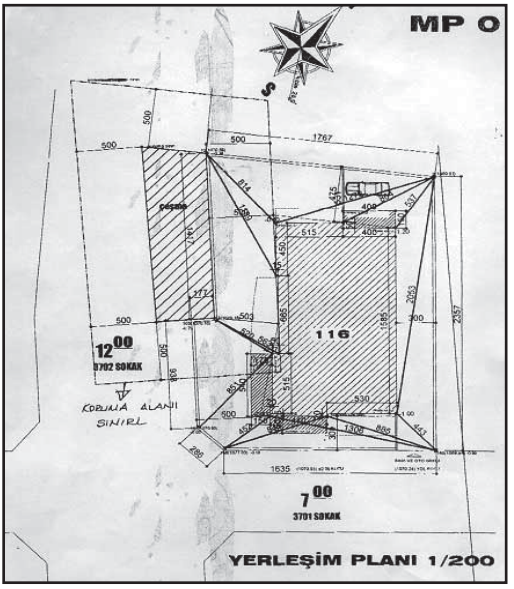
Sözlü Görüşmeler

GÜRBÜZ İ., Sülübey Mahallesi Muhtarı, 19.07.2012 tarihinde yapılan sözlü görüşme.

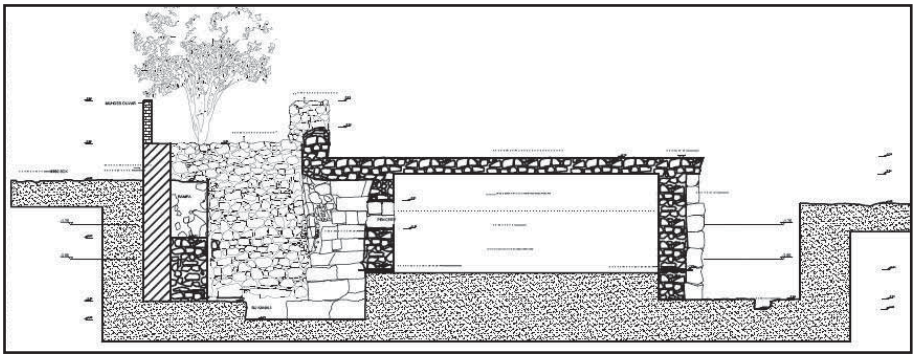
_____, 17.07.2012 tarihinde yapılan sözlü görüşme.

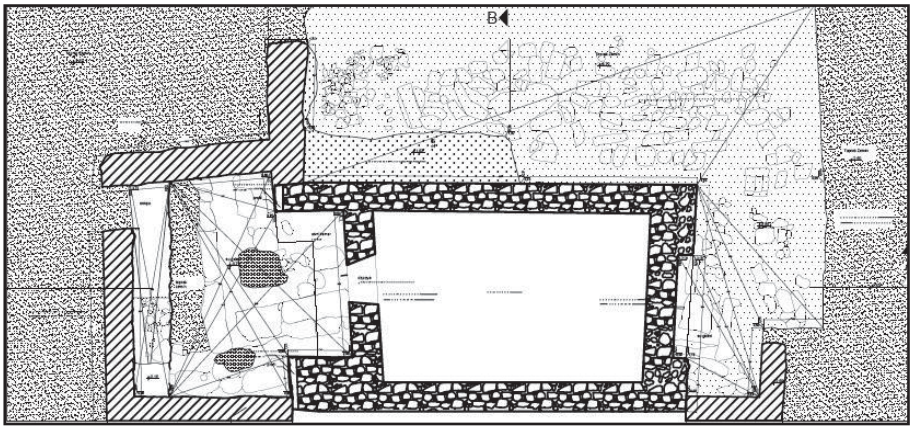
Harita 1: Çeşmenin parselinin görünümü. (Isparta Kadastro Müdürlüğünden).

Çizim 1: Çeşmenin planı ve koruma bandının çizimi. (Antalya Koruma Kurulu'ndan).

Çizim 2: Çeşmenin planı (Yrd. Doç. Dr. Elif Yakartepe'den 18.02.2013).

Çizim 3: Çeşmenin kesit görünümü (Yrd. Doç. Dr. Elif Yakartepe'den 18.02.2013).

Resim 1: Yılankırkan Çeşmesi'nin yukarıdan görünümü. (Isparta Müze Müdürlüğü Arşivi).

Resim 2: Güney cephesinin biraz temizlendikten sonraki görünümü. (Isparta Müze Müdürlüğü Arşivi).

Resim 3: Arapça olan kitabenin fotoğrafı. (Hikmet Turhan Dağlıoğlu, Ün Dergisi).

Resim 4: Farsça olan kitabesinin birinci beyiti. (1983 Isparta İl Yıllığı).

Resim 5: Kitabelerin tamamını gösteren fotoğraf. (S. S. Böcüzade, Isparta Tarihi).

Resim 6: Çeşmenin plaka taşla kaplı üst örtüsü. (Isparta Müze Müdürlüğü Arşivi).

Resim 7: Güney cephesinin kazıdan sonraki görünümü. (Isparta Müze Müd. Arşivi).

Resim 8: Çeşmenin doğu cephesinin kazı esnasındaki görünümü. (Isparta Müze Müd. Arşivi).

Resim 9: Kuzey cephesi kazı esnasında. (Isparta Müze Müdürlüğü Arşivi).

Resim 10: Kuzey cephesinin kazıdan sonraki görünümü. (Isparta Müze Müdürlüğü Arşivi).

Resim 11: Çeşmenin genel görünümü. (Isparta Müze Müdürlüğü Arşivi).

MERSİN İLİ, TARSUS İLÇESİ, ESKİ ÖMERLİ MAHALLESİ, ZEYTİN PAZARI ROMA SARNICI KURTARMA KAZISI

Mehmet ÇAVUŞ*
Doğukan Bekir ALPER

Mersin İli, Tarsus İlçesi, Eski Ömerli Mahallesi, 3590 ada, 1 No.lu parsel üzerine Tarsus Belediyesi'nce kapalı semt pazarı temel hafriyatında antik kalıntıların ortaya çıktığı yolunda Tarsus Müzesi Müdürlüğü'ne yapılan ihbar sonrasında, 28.08.2012 tarihinde Tarsus Müzesi Müdürlüğü tarafından durdurulan ve Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nden alınan 10.09.2012 tarih ve 195036 sayılı Kazı ve Sondaj İzin Belgesi ile 2012 yılında kazı çalışmaları yapılmış olup 2013 yılında da Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nden alınan 17.01.2013 tarih ve 11973 sayılı Kazı ve Sondaj İzin Belgesi ile Roma Dönemi 1.-2. yüzyıla ait anıtsal sarnıç yapısında kurtarma kazısı çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

Roma Dönemi 1.-2. yüzyıla ait anıtsal sarnıç yapısına, üst zemin seviyesinden -0.90 m. kotunda rastlanmış olup yapının kuzeydoğu-güneybatı aksında, dış ve iç duvarlarının tuğla örgü sistemi (*opus latericium*) ile içi harçlı moloz dolgu kullanılmak suretiyle inşa edildiği, tonozlu olması muhtemel üst örtüsünün ise antik dönemde tahrip edilmiş olabileceği tespit edilmiştir. Yapının, tahrip edilen ancak hafriyat zemininde güney bölümünde izlenebilen uzantılarında yapılan ölçüm-

* Mehmet ÇAVUŞ, Müze Müdürü, Tarsus, Mersin/TÜRKİYE.
Doğukan Bekir ALPER, Arkeolog, Müze Müdürlüğü, Tarsus-Mersin/TÜRKİYE.

lerinde 52 m. boyunda, 7.60 m. eninde, 4.10 m. iç genişliğinde olduğu anlaşılmıştır. Duvar kalınlıklarının ise 1.75 m. ölçülerinde olduğu, iç duvarları sıvalı olan muhtemel sarnıcın batı duvarının güney bölümünün 28.55 m.lik, doğu cephe güney duvarının da hafriyat çalışmalarında 21.80 m.lik kısmının tamamının, 6.75 m.lik kısmında ise kısmen tahribat yapıldığı tespit edilmiştir. Kanalın iç alanında çok yoğun çatı kiremitleri ile seramik parçalarının varlığı gözlemlenmiştir. Sarnıç yapısı ile bir bütünlük arz eden ve sarnıç yapısının kuzey duvarı ile aynı aksta batıya doğru uzantı veren ve 17.75 m.lik bölümü hafriyat çalışmalarında ortaya çıkan duvar yapısının güney cephe duvarının tuğla örgülü, kuzey cephe duvarının ise 230 cm duvar genişliğinde olduğu, kalker kireç taşı ile örüldüğü ve arasının moloz taş harç dolguya sahip olduğu ve büyük oranda tahrip edildiği görülmüştür (Resim: 1).

2012 YILI KAZI ÇALIŞMALARI

1. Doğu Cephe Çalışmaları

Yapının doğu cephe duvarlarının dış cephesinde sarnıç yapısının mimari uzantılarının tespitine yönelik kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir (Resim: 2). Tuğla örgülü duvarın doğu cephesinde temel seviyesine yönelik yapılan kazı çalışmalarında duvarın doğu cephesinde kuzey başlangıç noktasından 18.80 m. güney uzantıda -0.90 m.de yapı ile aynı mimari ve malzeme özelliklerine sahip bir duvar örgüsüyle karşılaşılmıştır. -1.65 m. kodunda 1.46 m. x 8.70 m. ölçülerinde ve 2.41 m. yükseltide kuzey ve güneyde kemerli açıtları olan tonozlu bir mimari yapı ile karşılaşılmıştır. Kuzeyi ve güneyi kemerli duvarların 1.55 x1.46 m. ebatlarında olduğu belirlenmiş ve her iki ucundaki (güney-kuzey) duvar çıkıntısı 0.35m. olarak ölçülmüştür. Muhtemel sarnıç yapısı ile bir bütün olarak değil de doğu cephe duvarına eklemlendirilen su dağıtım yapısının temel seviyesinde 0.50 m. x 0.72 m. boyutlarında oluşturulan tonoz üzerine inşa edildiği, her iki cephede de 1.53 m. yüksekliği sahip kemerlerle üst duvar tablasının genişletilerek desteklendiği, kemerlerin doğu kısımlarının sonradan yıkılarak taş duvarlarla onarıldığı

görülmüştür. Su dağıtım yapısının, 5.60 m. x 1.46 m. ölçülerindeki iç bölümünün doğu cephesinde yapı ile bağlantılı 6 adet 18-21 cm. çaplarında pişmiş topraktan künk sistemine sahip olduğu izlenmiştir (Resim: 3). Künklerin ön kısmında -3.20 m. kotta 5.90x2.51 m. ölçülerinde ve 0.71 m. derinlikte kuzey güney uzantılı bir duvarla bölünmüş birici mekan ve bu bölüm içerisinde 0.82 m. x 4.30 m. ebatlarında ve 26 cm. yüksekliğinde tuğla örgülü küçük bir havuz sisteminin oluşturulduğu saptanmıştır. Birinci mekanın devamında 2.65 m. x 0.54 m. boyutunda 0.42 m. yüksekliğinde arşitrav parçasının da kullanıldığı ve bir bölümü sonraki kullanım evrelerinde tahrip edilmiş duvar yapısı ile başlayan 2.80 m. x 5.10 m boyutlarında ikinci bir mekan ortaya çıkarılmıştır. Bu mekanın içerisinde kuzey duvarına paralel bir fırın yapısının da sonradan kullanıma alındığı gözlemlenmiştir. Kalker kireç taşından 55 cm duvar kalınlığına sahip ikinci mekanın uzantısının tespitine yönelik doğu cepheye doğru gerçekleştirilen çalışmalarda açılan 5.60 m. x 3.40 m. boyutlarındaki açmada mimari yapının bir bütün olarak devam etmediği anlaşılmış olmakla birlikte açmanın orta noktasında ikinci mekanın doğu duvarına dikey doğu-batı uzantılı 2.30 m. uzunluğunda,0.45 m. yüksekliğinde ve 0.40 m. genişlikte birinci duvar; açmanın güney bölümünde 0.62 m. uzunluğunda, 0.50 m. yüksekliğinde ve 0.40 m. genişliğinde ikinci ve mozaik zemine paralel doğu-batı ekseninde 2.00 m. uzunluğunda ve 0.50 m. genişliğinde üçüncü duvar yapıları ile karşılaşılmıştır. Bu alanda ortaya çıkarılan söz konusu mekanların ve mimari uzantıların,su dağıtım sistemi önünden doğu –batı aksında şu ana kadar yapılan çalışmalarda ortaya çıkarılan zemindeki çökmelerden dolayı kod farklılığı gösteren -3.20 ile 2.90 m. kod seviyesinde 5.90 m. x 9.20 m. boyutunda oluşturulan beton platform zemin üzerinde inşa edildiği tespit edilmiştir.

Muhtemel sarnıç yapısı ile bağlantılı pişmiş topraktan yapılmış künk boru tesisatının da belirtilen beton platform içerisinde doğu cepheye doğru uzantı verdiği ve beton platform ile pişmiş toprak boru sisteminin muhafaza edildiği doğu istikametinde devam ettiği yapılan çalışmalardan anlaşılmıştır. Bu alanda karşılaşılan söz konusu verilerden, ilk planda bir *nymphaion* ve havuz yapıları olduğu düşünülmüşse de söz

konusu künk boruların, beton zemin içerisinde devam etmesi sebebiyle *nymphaion* ve havuz sistemi olarak değerlendirilen bu yapının sarnıç yapısı ile bağlantılı su dağıtım sistemi olduğu kanısına varılmıştır.

Künk boru sistemli yapı ile sarnıç yapısının kuzey duvarı arasında 18.80 m. x 3.20 m. ebatlarında yapının alt kot seviyesine yönelik çalışmalarda -4.40 m. ye kadar inilmiş ve yapının tuğla örgülü mevcut koruna gelen yüksekliğinin 3.90 m. olduğu, temel seviyesinde yapının moloz taş katkılı harçlı temel üzerine inşa edildiği anlaşılmış ve kuzeydoğu köşesi alt temel seviyesinde 1.15 m. genişliğinde ve 1.20 m. yüksekliğinde tuğla örgülü kemer yapısına ulaşılmıştır. Bu cephedeki çalışmalarda doğu cephe duvarının 5.16 m. duvar üst noktasından alta doğru 2.50 m. derinliğinde ve 0.87 m. genişliğinde duvarın kırılarak moloz taş ve harçla yeniden yapıldığı, 1.68 m. seviyesine 11 cm. çapında künk borunun yerleştirildiği belirlenmiştir.

Sarnıcın, 3.20 m. doğusunda ve sarnıç üst kotunun -3.20 m. seviyesinde, su dağıtım sistemi ve üzerindeki bir ve iki No.lu mekanların 2.45 m. kuzeyinde 8 m. x 9.30 m. boyutlarında gerçekleştirilen çalışmalarda karşılaşılan ve saray, hamam veya villaya ait olması muhtemel olan M.S. 1.-2. yy.la tarihlenen Roma Dönemine ait yazıtlı ve insan figürlü zemin mozaiği ile karşılaşılmıştır. Mozaiğin bulunduğu alanda doğu cepheye doğru seviye indirme çalışmalarında mozaiğin 6.50 m.x 5 m.lik bir bölümü ortaya çıkarılmıştır (Resim: 4).

Mozaik zemin; siyah, lacivert, turuncu, sarı, beyaz ve kahverenginin değişik tonlarında *tessera*lara sahip geometrik desenli dış bordür içerisinde örgü motifli çerçeveli ana panoda; birinci panelde üst bölümünde iki satır Grekçe yazıt, bir insan figürü ve devamında kuş figürlü güneş saati betimi ortaya çıkarılmıştır. İkinci panelde; dört insan figürünün ve üstte 3'er satırlı, altta ise biri bir diğer iki satırdan oluşan 4 adet Grekçe kitabenin yer aldığı bölüm çıkarılmıştır. Ancak panelin doğu bölümünde 4. figürün tahribata uğradığı görülmüştür. Bu panoda kapıdan içeri girmek isteyen soldaki 1. figür ile kapı önünde mızrağı ile girişi engellemeye çalışan insanların mücadelesi ve arka planda ziyafet sahnesi betimlenmiştir.

Mozaik zemin üzerindeki yazıtlarla ilgili olarak İstanbul Üniversitesi'nden Prof. Dr. M. Hamdi Sayar ile yapılan görüşmelerde 1. panelde bulunan yazıtta (Resim: 5) "bir kuzgun kuşundan bahsedildiği ve kuşun çıkardığı ses olan *"Kra Kra"* sesinin yazıyla oluşturulduğu," 2. panelde kapı ve iki insanın mücadelesini gösterir sahnenin üzerindeki yazıtta da *"bu kapıdan geçen olursa onun sonu olur"* (Resim: 6) anlamında bir ifadenin yer aldığı, orta sahnenin üzerindeki metininde mozaiği yapan sanatçının ismini içeriyor olabileceği, ayrıca yazı karakterinden söz konusu mozaik zeminin Roma Dönemine (1.- 2. yüzyıla) tarihlendirilmesinin uygun olacağı yönünde bilgi alınmıştır.

2. Kuzey ve Batı Cephe Çalışmaları

Muhtemel sarnıç yapısının doğu cephelerinde ki çalışmaların yanında yapı ile yakın çevresinin kültürel dokusunun tespitine yönelik olmak üzere kuzey cephe çalışmaları ile birlikte batı cephe çalışmaları da başlatılmıştır. Bu çerçevede sarnıç batı duvarı ve doğu- batı aksında uzantı vererek batıya doğru devam ettiği tahmin edilen ve 17.75 m.lik bölümü izlenebilen 2.30 m. genişliğindeki duvarın güney cephesinde seviye indirme çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bu alanda -0.40 m. kod seviyesine inilmiştir. Ayrıca sarnıç yapısı ve batı duvarının üst temizliği de yapılmış olup sarnıcın kuzey ve doğu üst duvarı üzerinde 0.57 m. genişliğinde, 20 cm yüksekliğinde içi sıvalı, sarnıca su iletimini sağlayan kanal yapısı ortaya çıkarılmıştır. Aynı kanalın sarnıcın batı duvarı üzerinde de mevcut olduğu belirlenmiş ancak bu kanalın, muhtemelen sonraki kullanım evrelerinde moloz taş katkılı harç ile doldurulduğu görülmüştür. Yapı kalıntısının kuzey cephe çalışma alanında ise 7.60 m. x 2.00 m. ebatlarındaki seviye indirme çalışmalarında 2.80 m. koda kadar inilmiş ve bu cephede sarnıç yapısı üst katına çıkışı sağlayan 60 cm. uzunluğunda, 26 cm. eninde ve 27 cm. yüksekliği olan 8 merdiven basamağına erişilmiştir (Resim: 7). Bu noktada merdiven sahanlık betonu üzerinde muhtemel dikey iki sütun gövdesi yiv izi tespit edilmiştir. Sarnıcın kuzey cephesinde çalışmalar henüz tamamlanamamakla birlikte bu alanın sarnıca su sağlayan bir dolap veya künk boru sistemine sahip olabileceği kanaatini uyandırmıştır.

2013 YILI KAZI ÇALIŞMALARI

2013 yılında yapılan kazı çalışmalarında mozaik zeminin tamamının ortaya çıkarılması, sarnıcın iç dolgusunun kaldırılarak temizliğinin yapılması ve anıtsal nitelikteki bu yapının yakın çevresindeki kültürel dokunun uzantılarının ve niteliğinin tamamen ortaya çıkarılıp belgelenmesine yönelik yapılmış olup *Doğu Cephe (Mozaikli Alan), 1. Bölge*, *2. Bölge*, *3. Bölge* ve *4. Bölge* olarak adlandırılan alanlarda kurtarma kazısı çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

DOĞU CEPHE ÇALIŞMALARI (MOZAİKLİ ALAN)

Yapının, 3.20 m. doğusunda -3.20 m. kotta, su dağıtım sistemi ile 1. ve 2. mekanların 2.45 m. kuzeyinde gerçekleştirilen çalışmalarda saray, hamam veya bir villaya ait olması muhtemel olan M.S. 1.-2. yüzyıla tarihlenen Roma Dönemine ait yazıtlı ve insan figürlü söz konusu zemin mozaiğinin doğu cepheye doğru devam etmesi sebebiyle çalışmalar bu alanda yürütülerek mozaik zeminin uzantısının tamamen ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Doğu cepheye doğru yapılan kazı çalışmalarında mozaik alanın tamamının 8,5 m. x 5 m. ebatlarında olduğu, mozaik zeminin devamında herhangi bir figürünün bulunmadığı ve tahribata uğradığı görülmüştür (Resim: 8). Ayrıca bu alanda yapılan çalışmalar sırasında *terrakotta* figürin ve seramik parçalarına rastlanmıştır.

1. BÖLGE ÇALIŞMALARI

Sarnıç yapısının, doğu cephe duvarının tahrip edilen kısmının kuzeyinden başlayarak güneyine doğru uzanan bölüm 1. Bölge olarak adlandırılmıştır (Resim: 9). Bu alanda, doğu cephe duvarının iç ve dış bölümlerinde, duvar uzantısının ortaya çıkarılmasına ve yapı ile yakın çevresinin kültürel dokusunun tespitine yönelik olarak kazı çalışması yapılmıştır. Bu çerçevede, ilk önce, sarnıç yapısının tahrip edilen ve izi sürülebilen doğu cephe duvarının üst temizliği yapılmıştır. Kuzey-güney uzantılı sarnıç yapısının doğu cephe duvarının dış cephesinde gü-

neye doğru yapılan seviye inme çalışmalarında, -1.55 m. kot seviyesine kadar inilerek 6.70m.x1.48m. ebatlarında bir bölüm ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca bu bölümde, doğu cephe duvarının kuzeyinden iç kısma doğru 2.10 m.lik bölümünde 61 cm. yüksekliğinde, 42 cm. genişliğinde, doğu-batı uzantılı, devşirme moloz taş katkılı harç ve tuğla kullanılarak duvar örgüsünün oldukça düzensiz olduğu görülen duvar kalıntısına ve bu duvarın 45 cm. güneyinde yine doğu-batı uzantılı beton bir duvar kalıntısına da rastlanmıştır. Sarnıç yapısının doğu cephe duvarının iç bölümünde yapılan seviye inme çalışmalarında, -1.36 m. kot seviyesine kadar inilerek, 10.25 m. x 1.53 m.lik bir alanda çalışma yapılmıştır. Bu alanda yapılan kazı çalışmalarında, henüz fonksiyonu tam olarak anlaşılamayan, 30 cm. x 70 cm. ebatlarında olmak üzere 17 adet nişe rastlanmıştır. Ayrıca bu bölümde doğu cephe duvarının dış bölümünde tespit edilen doğu-batı uzantılı duvar kalıntısının iç bölümde de uzantısı olduğu düşünülen aynı aksta olan duvar kalıntısına da rastlanmıştır.

2. BÖLGE ÇALIŞMALARI

1. Bölgenin güneyinde, sarnıç yapısının, doğu cephe duvarının tahrip edilen kısmının kuzeyinden başlayarak güneyine doğru uzanan ve ayrıca yapının güney noktası olan bölüm 2. Bölge olarak adlandırılmıştır (Resim: 10). Bu alanda, doğu cephe duvarının iç ve dış bölümlerinde, duvar uzantısının ortaya çıkarılmasına ve yapı ile yakın çevresinin kültürel dokusunun tespitine yönelik olarak kazı çalışması yapılmıştır.

Kuzey-güney uzantılı sarnıç yapısının tahrip edilen ve izi sürülebilen doğu cephe duvarının dış cephesinde, -0.70 m. kot seviyesine kadar inilerek 20.50 m. x 1.75m. ebatlarında bir bölüm ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca bu bölümde, doğu cephe duvarının 48cm. doğusunda ve doğu cephe duvarına paralel olarak uzanan, 11.90 m. uzunluğunda, 52 cm. ve 95 cm. arasında değişen genişliğe sahip bir duvar kalıntısına rastlanmıştır. Bu duvarın bir bölümünün kalkerli blok taş kullanılarak düzenli, bir bölümünün ise devşirme moloz taş katkılı harç ve tuğla kullanılarak düzensiz şekilde örüldüğü görülmüştür. Sarnıç yapısının doğu cephe

duvarının iç bölümünde yapılan seviye inme çalışmalarında, -0.75 m. kot seviyesine kadar inilerek, 20.50 m. x 0.80 m.lik bir alanda çalışma yapılmıştır. Bu alanda yapılan kazı çalışmalarında, henüz fonksiyonu tam olarak anlaşılamayan, 30 cm. x70 cm. ebatlarında olmak üzere 5 adet nişe rastlanmıştır.

3. BÖLGE ÇALIŞMALARI

Sarnıç yapısının, batı cephe duvarının tahrip edilen kısmının kuzeyinden başlayarak güneyine doğru uzanan bölüm 3. Bölge olarak adlandırılmıştır (Resim: 11). Bu alanda, batı cephe duvarının iç ve dış bölümlerinde, duvar uzantısının ortaya çıkarılmasına ve yapı ile yakın çevresinin kültürel dokusunun tespitine yönelik olarak kazı çalışması yapılmıştır.

Sarnıç yapısının tahrip edilen batı cephe duvarının iç ve dış cephesinde yapılan kazı çalışmalarında, 24.80 m. x 4 m. ölçülerinde kuzey-güney uzantılı olarak bir alan ortaya çıkarılmış olup çıkan kültür dokusunun uzantılarına göre 7.60 m x 8.80 m. ebatlarında doğu-batı yönlü olarak açılan bir alanda çalışmalar yapılmıştır. Yapılan kazı çalışmaları sırasında sarnıç yapısının batı cephe duvarı uzantısında belirlenen 5 adet kemer ayağı ortaya çıkarılmıştır. Söz konusu ayaklar moloz, çakıl, tuğla plakaları ve beton harç ile biçimlendirilip; etrafı çok ince yapılı ve gayet kaliteli sıva ile 5-6 kat kaplanmıştır. Ancak ayakların şekillerinin kabaca kesik konik formlu olduğu, daha sonra etrafının sıva ile kavisli hatlar oluşturacak şekilde biçimlendirildiği görülmüştür. Ayakların formları ilk bakışta birbirine benzemekle birlikte 1.75 m. genişliğinde oldukları ve üzerlerinde su kapaklarını açıp-kapamaya yarayan nişlerin olduğu tespit edilmiştir Kemer ayakların güney ucunda son ayağa diagonal biçimde adeta yaslanan başka bir duvar uzantısı ortaya çıkarılmıştır. İç kısmı blok taşlarla yapılmış dış yüzü yine sıva ile kaplanmış bu duvarın güneybatı tarafında mekan oluşturacak şekilde duvar uzantıları tespit edilmiştir. Bu alanda batıya doğru yapılan kazı çalışmalarında 4.60 m. x 1.20 m ebatlarında iç bölümü sıvalı olan doğu-batı yönlü ve bu

duvarı kesen 2.98 m. x 0.64 m. ebatlarında kuzey-güney yönlü bir diğer duvar kalıntısına rastlanmıştır. Ayrıca bu alanda 47 cm. çapında, 81 cm. yüksekliğinde üzeri 5.5 cm. kalınlığında sıva ile kaplanmış, üst bölümü kırık in-situ vaziyette bir sütun gövdesine ve devrilmiş halde olan moloz ve kesme taş olan yapı taşlarına da rastlanmıştır. Kemer ayaklarının arasına dolmuş moloz ve kil tabakasının temizlenmesi sırasında çok az sayıda seramik parçaları ve cam parçaları ele geçirilmiştir.

4. BÖLGE ÇALIŞMALARI

Sarnıç yapısının iç bölümünün tamamını kapsayan alan 4. Bölge olarak adlandırılmıştır (Resim: 12). Bu alanda, yapı içerisinde bulunan moloz ve dolgu toprağın temizlenerek yapı içi mimari elemanların ortaya çıkarılmasına ve kültürel dokusunun tespitine yönelik olarak kazı çalışması yapılmıştır.

Yapılan kazı çalışmaları sırasında kuzey-güney yönlü yapının iç bölümündeki toprak dolgunun temizlenmesi sırasında yapının kendi içinde üç mekana bölünmüş olduğu belirlenmiştir. Bunlar kuzeyden güneye 7 m. ve 7.5 m. uzunluklarında değişkenlik göstermektedir. Bu bölgede, yapının kuzey cephe duvarının iç bölümünde, en kuzeyde bulunan 1 no.lu mekanda -2.10 m. seviyesine kadar inilmiş ve kuzey-güney doğrultusunda 1 No.lu mekanı sınırlayan 0.77 cm. x 4.30 m. ölçülerinde, 2.10 m. yüksekliğindeki duvardan itibaren 2.26 m. x 6.70 m.lik bir alan açılmış ve yine kuzey cephe duvarının iç bölümünde doğu-batı doğrultusunda aynı seviyede olmak üzere 2.10 m. x 1.72 m. ölçülerinde bir alan açılarak "L" şeklinde bir alanda çalışma yapılmıştır. 1. no.lu mekanın yapının üst seviyesinden derinliği -3.82 m. olduğu tespit edilmiştir.

Yapılan çalışmalar sonucunda ana zemin seviyesine kadar inilmiş ve 1 No.lu mekanın zemininin 42 cm. x 54cm. ebatlarında tuğla plakalarla kaplı oluğu ve bunların kısmen tahrip edildiği görülmüştür. Ayrıca yapının kuzey cephe duvarında doğu-batı aksında, mekanın içine inen tuğladan yapılmış, 58 cm. x 24 cm. ölçülerinde, 32 cm. yüksekliğinde olan ve ilk 4 basamağı tahrip olmuş 7 basamaklı merdiven ortaya çı-

karılmıştır. Ancak söz konusu basamaklar mekanın zemin seviyesine kadar inmemektedir. Merdivenin hemen karşısında doğu cephe duvarı üzerinde ikişerli sıra halinde 4 adet ve batı cephe duvarında 1 adet, 34cm.x30cm. ölçülerinde, 24 cm. iç genişliğe sahip ve hatıl yuvası olabileceği düşünülen nişler bulunmaktadır. 1 no.lu mekanın güneyinde bulunan ve mekanın sınırlayan duvarın batısında 1.72 m. x 0.55 m. ölçülerinde üst bölümü kesik kemerle desteklenmiş ve tuğla kullanılarak örülmüş bir kapı ortaya çıkarılmıştır.

Tonozlu sarnıç yapısının ortasında ve 2 no.lu mekanın olduğu bölümünde 6.68 m. x 4.30 m. ölçülerinde -0.23 m. derinliğe kadar inilerek seviye inme çalışması yapılmıştır. Yapının, doğu ve batı iç duvarlarında, yapının üst bölümünden -1.44 m. seviyesinde karşılıklı 10 adet kare formlu, 30 cm. x 28 cm. ile 34 cm. x 30 cm. ölçülerinde olan hatıl yuvası olabilecek nişlerin olduğu belirlenmiştir (Resim: 13). Ancak bu bölümün kazısı tam olarak bitirilmediği için yuvaların işlevi tam olarak anlaşılamamıştır.

Sarnıç yapısının iç bölümünde güneyde bulunan 3 No.lu mekanda orta bölümde diğer mekanların kazıları sırasında çıkarılacak dolgunun taşınması için araba yolu bırakılmış olup batı cephe duvarında 6.68 m. x 1.42 m. ebatlarında -1.30 m. seviyesine kadar, doğu cephe duvarının olduğu alanda ise 6.55 m. x 1.30 m. ölçülerinde -1.45 m. derinliğe kadar inilmiştir. Doğu cephe duvarında dış cephede daha önceki yıllarda yapılan kazılarda tespit edilen 18 ve 21cm. çapında değişen 6 adet pişmiş toprak künkün iç bölümdeki bağlantıları yapının üst seviyesinden -2.67m. seviyesinde bu alanda yapılan çalışmalarla ortaya çıkarılmıştır.

Tonozlu sarnıç yapısının iç bölümünde gerçekleştirdiğimiz kazı çalışmalarında ise yapıyı dolduran toprak moloz ve pismiş toprak kap parçalarından oluşan dolgu tabakası katmanlarına göre seviye seviye kazılarak kaldırılmıştır. Bu çalışmalar sırasında yoğun olarak seramik, küçük kiremit ve tuğla parçaları ele geçirilmiştir. Dolgu tabakası buluntu niteliği açısından benzerlik gösteren ancak farklı renk ve toprak yapısına sahip dört farklı katmandan oluşmaktadır. Bu katmandan bü-

yük *pithos* parçalarının yanı sıra az miktarda kandil ve cam parçaları ile yoğun olarak *amphora* dipleri ve kapakları, M.S. 5. ve 6. yüzyıllara tarihlenen kırmızı astarlı Geç Roma Dönemi seramikleri ile bu kaplarla çağdaş güveç ve testi parçaları, 5.ve 7. yüzyıla tarihlenen diğer seramik parçaları ve 9.yüzyıla tarihlenen ve az sayıda olan krem rengi İslami parçalar ele geçirilmiştir.

Sarnıç yapısının yapım tekniği, kazılar sonucu ortaya çıkarılan mozaik zemin ve ele geçirilen verilerin değerlendirilmesi sonucunda; Tarsus antik kentinin kuzey yerleşim alanında yer alan antik şehir içerisinden geçen Berdan Nehri'nin (Kydnos) batı kıyısında bulunan anıtsal nitelikteki sarnıç yapısı ve çevresinin M.S. 2. yüzyıldan, Doğu Roma (Bizans) dönemlerine kadar ve İslami dönemlere kadar kullanım gördüğü belirlenmiştir. Özellikle yapının doğu cephe duvarının güneyinde yer alan sarnıç yapısı ile bağlantılı su dağıtım sistemi üzerindeki mekanın sonraki kullanım dönemlerinde yoğun bir tahribata maruz kaldığı görülmüştür (Resim: 14).

Sonuç olarak; Tarsus antik kentinin nekropol alanının yer aldığı (Tarsus Şelalesi ve çevresi) ve nitelikli mermer lahit mezarların bulunduğu antik şehrin kuzey noktasında 52 m. x 7.60 m. boyutlarındaki anıtsal sarnıç yapısı ve yapı ile bağlantılı mimari kültür dokusu, su dağıtım sistemi, mozaikli zeminin ortaya çıkarılması ve alandaki yoğun kül katmanlarından bu alanın Erken Roma Dönemi'nde kullanıma alınan hamam, saray, villa ve idari yapılar kompleksine sahip olması gerektiğini güçlü kılmaktadır (Resim: 14). Bu bağlamda, sarnıcın iç dolgu temizliğinin yapılması, yakın çevresindeki kültürel dokunun uzantılarının ve niteliğinin tamamen belgelenmesine yönelik olarak önümüzdeki dönemlerde kurtarma kazısı çalışmalarının yapılmasının yararlı olacağı kanısına varılmıştır.

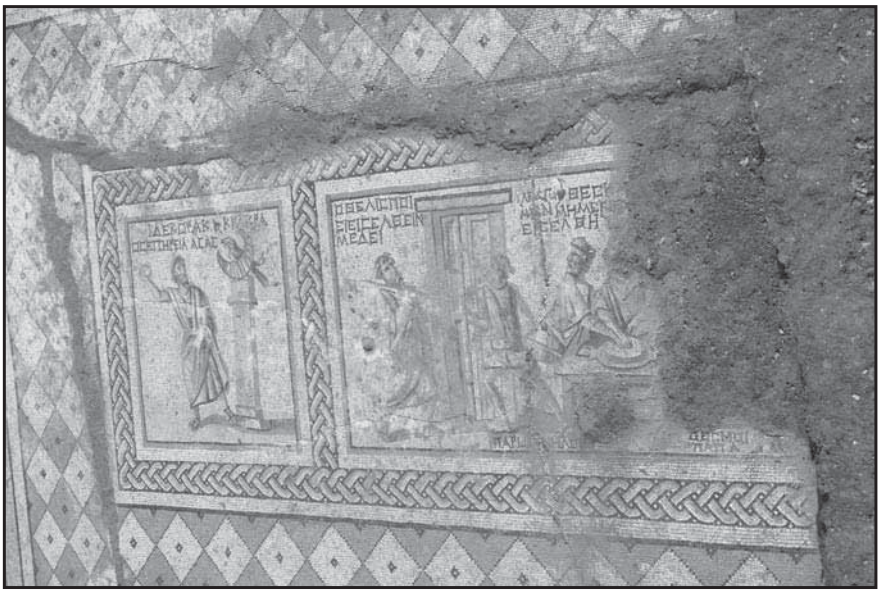
Resim 1: Kazı alanından genel görünüm.

Resim 2: Doğu cephe çalışmasından görünüm.

Resim 3: Doğu cephe çalışmalarında ortaya çıkarılan künk borulardan görünüm.

Resim 4: 2012 yılında mozaikli alanda yapılan kazı çalışmasından görünüm.

Resim 5: Mozaik alanın 1. panelinden görünüm.

Resim 6: Mozaik alanın 2. panelinden görünüm.

Resim 7: Yapının kuzey-batı cephe çalışmalarında ortaya çıkarılan merdivenden görünüm.

Resim 8: 2013 yılında mozaikli alanda yapılan kazı çalışmasından görünüm.

Resim 9: I. Bölge.

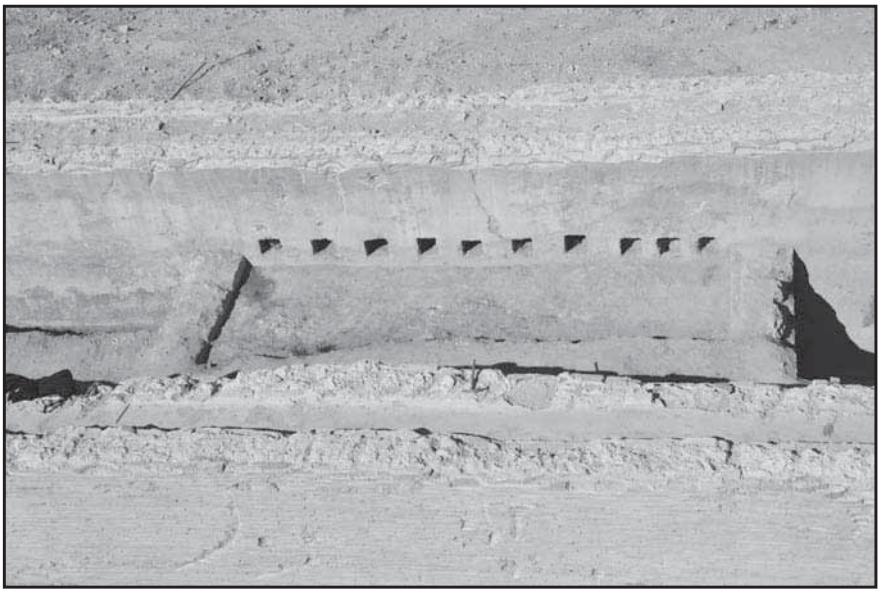
Resim 10: II. Bölge.

Resim 11: III. Bölge.

Resim 12: IV. Bölge.

Resim 13: IV. Bölgede ortaya çıkarılan nişlerden görünüm.

Resim 14: Kazı çalışmaları sonrası kazı alanından genel görünüm.

AKÇAPINAR NEKROPOL ALANI KURTARMA KAZISI

Nesrin KARABAY *
Elvan ALTINTAŞ

Denizli İli, Merkez İlçesi, Akçapınar Köyü, Yelitepe Mevkii'nde bulunan Roma Dönemi nekropol alanı kazısına**;** Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 21.12.2011 tarih ve 260207 sayılı kazı izin belgesi doğrultusunda 29.03.2012 tarihinde 9 işçi ile çalışmalara başlanılmış, 10.05.2012 tarihinde sonlandırılmıştır.

Söz konusu alanda Denizli Orman Bölge Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilen ağaçlandırma çalışmaları sırasında teraslama işlemi yapılmış ve bu işlem sırasında mezar yapıları tespit edilmiştir.

Denizli Orman Bölge Müdürlüğü'nün telefon ihbarı sonucunda alanda yapılan incelemede; iki adet mezar *in-situ* şeklinde tespit edilmiştir. Bu mezarlar ana kayaya oyulmuş, üzeri blok taşlarla kapatılmış tekne tipi mezarlardır.

1 NO.LU MEZAR

1 No.lu Mezar; Denizli Orman Bölge Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilen ağaçlandırma çalışmaları sırasında açığa çıkarılmış olup tarafımızca tekne tipi mezarın içi temizlenmiş olup herhangi bir buluntuya rastlanılmamıştır.

* Nesrin KARABAY, Arkeolog, Müze Müdürlüğü, Denizli/TÜRKİYE.
Elvan ALTINTAŞ, Arkeolog, Müze Müdürlüğü, Denizli/TÜRKİYE.

2 NO.LU MEZAR

2 No.lu Mezar olarak adlandırdığımız mezar; ön kısmı (kuzeydoğu köşesi) kaya oygu şeklinde iki kademeli olarak yapılmış, tekne tipi mezarlardandır. Mezar kuzeydoğu-güneybatı yönünde uzanmaktadır. Üzerinde dört kapak taşı olup, üç adet kapak taşı *in-situ* olarak bulunmuştur. Ancak kuzeydoğu köşesindeki birinci kapak taşı ağaçlandırma çalışmaları sırasında kaldırılmıştır. Mezarın yan duvarları kesme blok taşlarla çevrilmiştir. Bu blok taşlar yöresel kalker taşıdır. Mezarın iç kısmı tamamen toprakla dolmuş olup, ağaç kökleri mezar içini oldukça tahrip etmiştir. Mezar içindeki toprağın oldukça nemli ve killi olması sebebiyle iskeletler oldukça dağılmış durumdadır.

Mezarın kuzeydoğu köşesinde küçük bir bireye ait kaburga kemiklerine rastlanılmıştır. Mezarın güneydoğu köşesinde bir adet pişmiş toprak kandil ve bir adet tabak ortaya çıkarılmış olup ağaç kökleri ve nemli toprağın buluntuları da oldukça tahrip ettiği görülmüştür. Bunun dışında mezarın güneydoğu köşesinde, gömü yapıldıktan sonra mezar üstüne bırakılmış ölü hediyelerine rastlanmıştır. Bu ölü hediyeleri kırık durumda pişmiş topraktan farklı formlarda kaplar ve bir adet cam *unguentarium*dur.

2 No.lu mezarın güneydoğu yönünde bir adet daha tekne tipi mezarın varlığı anlaşılmıştır.

Mezarın içten uzunluğu; 2 m.

Mezarın genişliği; 56 cm.

Mezarın derinliği; 51-42 cm.

3 NO.LU MEZAR

Tekne Tipi 2 No.lu Mezar'ın güneydoğu yönünde, yaklaşık 37 cm. mesafede, 2 No.lu Mezar'da olduğu gibi yüzeyden yaklaşık 60 cm. derinlikte 3 No.lu Mezar'a rastlanılmıştır. Doğal kayaya oyularak yapılmış olup, üzeri işlenmiş üç adet blok taşla kapatılmıştır. Bu kapak taşları da işlenmiş yöresel kalker taşındandır. Kapak taşlarının yanları iri ve

küçük taşlar ile sıkıştırılmıştır. 3 No.lu Mezar'da, 2 No.lu Mezar'a göre yan beden duvarları daha geniş tutulmuş olup, kapak taşları daha kısa ve kalın yapılmıştır. Mezarın içi killi nemli toprak ve ağaç köklerinden dolayı oldukça tahrip olmuş durumdadır.

Mezarda kuzeydoğu köşesinde 1 adet, güneydoğu köşesinde 3 adet, güneybatı köşesinde biri küçük bir bireye ait 2 adet olmak üzere toplam 6 adet iskelete rastlanmıştır. Ancak iskeletlere ait kemikler oldukça karışık durumda olup mezar içindeki nemden dolayı çürümüş durumdadır. İskeletlerin altına çakıl taşı, zemine de ince kum serildiği görülmüştür. Mezar buluntularına yaklaşık 63 cm. derinlikte rastlanılmış olup, kuzeybatı tarafında pişmiş toprak tabak, güneybatı köşesinde pişmiş toprak küçük *pithos* ve bu *pithos*un içinde boncuk ve cam parçaları bulunmuştur. Ayrıca mezarın orta kısmında boncuk ve bronz düğmeler ile 1 adet M.S. 1 yy.a ait bronz sikke bulunmuştur.

Mezarın içten uzunluğu; 2, 06 cm.

Mezarın genişliği; 56 cm.

Mezarın derinliği; 78 cm.

4 NO.LU MEZAR

3 No.lu Mezar'ın güneydoğu yönünde yürüttüğümüz kazı çalışmaları sırasında, 3 No.lu Mezar'a yaklaşık 60 cm. mesafede 4 No.lu Mezar olarak adlandırdığımız, tekne tipi mezara rastlanılmıştır. Üzerinde *in-situ* olarak bulunan beş adet kapak taşı ile kapatılmıştır. Orta kısımdaki iki adet kapak taşı daha geniş ve kalın olarak yapılmış olup diğerleri daha küçük olarak işlenmiştir. Ayrıca kuzeybatı-güneydoğu yönünde uzanan mezarın güneydoğu kısmında pişmiş toprak plakaya rastlanmıştır. Bu pişmiş toprak plaka olasılıkla ayak ya da baş ucu taşı olarak konulmuştur. Mezarın yan duvarları yöresel kalkerli taştan olması sebebiyle nemden ve ağaç köklerinden dolayı yan duvarları tahrip olmuş olup, mezarın içine dökülmüştür. Mezarın içi ayrıca kapak taşları seviyesinde ağaç köklerinden dolayı toprak dolmuş durumdadır.

Mezar içinde kuzey batı köşesinde biri küçük bireye ait olmak üzere 2 adet, kuzeydoğu-güneybatı yönünde 1 adet iskelet parçalarına rastlanmıştır. Kuzeydoğu-güneybatı yönünde gömülmüş asıl gömünün baş kısmının altına sıkıştırılmış çakıl taşlarından yastık gibi yapılarak yükseltilmiş olup, diğer iki iskelet ayak ucuna sonradan bir kapak taşı açılarak oradan bırakılmış olmalıdır. Kemikler toprağın nemli olmasından dolayı çürümüş ve parçalanmıştır. 4 No.lu Mezar'ın orta kısmında mezar buluntuları olarak pişmiş toprak 1 adet kandil ve 1 adet tabak bulunmuştur.

Mezarın içten uzunluğu; 3,18 cm.

Mezarın genişliği;

Mezarın derinliği; 75 cm.

5 NO.LU MEZAR

4 No.lu Mezar'ın güneydoğu yönünde yürüttüğümüz kazı çalışmaları sırasında yaklaşık 68 cm. mesafede ve yüzeyden 50 cm. derinlikte 5 No.lu Mezar olarak adlandırdığımız tekne tipi mezara rastlanmıştır. Mezarın üzeri biri baş taşı olmak üzere toplam 7 adet farklı ebatlarda kapak taşı ile kapatılmıştır. Doğal kaya oygu, tekne tipinde yapılan mezarın üst kenarının tek sıra moloz taş örgü ile çevrelendiği görülmüştür. Mezarın yan cepheleri nemden dolayı dökülmüştür.

Mezar içinde ortada 1 adet iskelet, kuzeydoğu ve güneydoğu köşede birer iskelet bulunmaktadır. Mezarda kuzeydoğu ve güneydoğu doğrultuda uzanan asıl gömünün (?) baş kısmına kuzeydoğu yönünde zeminde doğal kaya yastık şeklinde işlenmiştir. Asıl gömünün baş ve ayak ucundaki diğer iki gömüye ait kemikler birbirine girmiş durumdadır. Oldukça karışık durumda olan iskelet parçaları nemden ve ağaç köklerinden dolayı tahrip olmuş olup, kötü durumdadır. Mezar buluntusu olarak; 1 adet pişmiş toprak unguentarium bulunmuştur.

Mezarın içten uzunluğu; 2,81 cm.

Mezarın genişliği; 60 cm.

Mezarın derinliği; 74 cm.

6 NO.LU MEZAR

5 No.lu Mezar'ın güneydoğu yönünde yürüttüğümüz kazı çalışmaları sırasında kuzeydoğu-güneybatı yönünde uzanan 6 No.lu Mezar olarak adlandırdığımız kaya oygu tekne tipi mezara rastlanmıştır. Mezarın üzeri biri küçük, diğeri büyük blok taş olmak üzere iki kapak taşı ile kapatılmıştır. Büyük blok taş çatlamıştır. Mezar içinde doğal kaya oyularak yan duvar setleri oluşturulmuştur. Mezarın içine killi toprak yapısı ve nemden dolayı toprak dolmuştur.

Mezarın içinde kuzeydoğu köşe, güneybatı köşe, kuzeybatı köşe ve batı yönünde olmak üzere toplam 4 adet kafatasına ulaşılmıştır. Ancak iskeletlerde bir bütünlük olmadığı, iskeletlerin üst üste düzensiz bir şekilde gömü yapıldığı, sonradan ayak ucu kapak taşının açılarak daha sonraki zamanlarda cenin pozisyonunda gömü yapıldığını gösterir birbirine geçmiş kemikler bulunmuştur. Ayrıca ağaç kökleri de iskeletlere oldukça zarar vermiştir.

Mezar buluntusu olarak; bir adet kırık kemik iğne, çivi ve metal parçalar bulunmuştur.

Mezarın içten uzunluğu; 2,18 cm.

Mezarın genişliği; 120 cm.

7 NO.LU MEZAR

5 No.lu Mezar'ın güneybatı yönünde kazı çalışmalarına devam edilmiştir. Bu kazı çalışmaları sırasında, 4-5 ve 6 No.lu Mezar'ın batı yönünde kuzey-güney yönünde uzanan, üzeri 5 plaka taşla kapatılmış bir başka mezara rastlanılmıştır.

7 No.lu Mezar olarak adlandırdığımız bu mezar, doğu cephesi doğal kayaya oyularak yapılmış olup, batı tarafı toprak üzerine taş döşenerek oluşturulmuş tekne tipi mezar örneklerindendir. 5 kapak taşı ile kapatılmış olan mezarın kuzey yönündeki iki kapak taşının üzerine ikinci bir plaka taş konulduğu görülmüştür. Kapak taşlarının kaldırılmasından sonra mezarın tamamen toprak dolduğu tespit edilmiştir.

Mezarın güney yönünde, 20 cm. derinlikte 1. iskelete ait kemikler, mezarın güneybatı yönünde, 25 cm. derinlikte 2. iskelet ve mezarın orta kısmında 3. iskelete ait kemikler tespit edilmiştir. Mezarın orta kısmında ayrıca yanık izleri de mevcuttur. Mezarın güney yönünde bulunan iskeletlerin kemikleri oldukça karışık durumdadır. Mezar içinde, kuzey yönünde pişmiş toprak, kulp ve ağız kısmı kırık ve eksik çift kulplu çömlek ile mezarın güneydoğu köşesinde, demir mızrak ucu bulunmuştur.

Mezarın içten uzunluğu; 2,20 cm.

Mezarın genişliği; 58 cm.

Mezarın derinliği; 42 cm.

Kazı çalışmalarına 7 No.lu Mezar'ın batı yönünde devam edilmiş olup, bu alanda mezar olması muhtemel kapak taşına benzeyen blok taşlara rastlanılmıştır. Bu blok taşların üzerinde, yüzeyden yaklaşık 20 cm. derinlikte gömü yapıldıktan sonra mezarın üzerine ölü hediyesi olarak bırakılmış olabilecek bir adet pişmiş toprak, kırık ve eksik kandil ile *unguentarium* parçası bulunmuştur.

8 NO.LU MEZAR

7 No.lu Mezar'ın batı yönünde yaptığımız çalışmalar sonrasında, mezar olduğunu doğrulayan kuzeybatı-güneybatı yönünde uzanan üzeri dört adet kapak taşı ile kapatılmış, 8 No.lu Mezar olarak adlandırdığımız bir diğer tekne tipi mezar örneğine rastlanmıştır.

Mezarın kapak taşlarından ilki baş taşı şeklinde yapılmış olup, daha küçüktür. Kapak taşları açılan mezarın, kapaklardan yaklaşık 5 cm. den sonra toprak, taş ve ağaç kökleriyle dolu olduğu görülmüştür. Mezarın içinde iskeletler oldukça karışık durumdadır. Mezarın kuzeydoğu köşesinde 2 adet, güney köşesinde 1 adet ve orta kısımda 1 adet olmak üzere toplam 4 adet kafatasına rastlanılmıştır. Kemikler oldukça karışık ve parçalar halindedir. Mezar içinde seramik parçaları bulunmuştur. Ayrıca mezarın orta kısmında bir adet, M.S. II. yy.a ait bronz Hierapolis şehir sikkesi bulunmuştur.

Mezarın içinin toprak, irili ufaklı taşlarla dolu olması ve iskeletlerin karışmış, ölü hediyesi olarak bırakılmış olan seramiklerin kırık ve parçalar halinde olması mezarın antik dönemde açılarak soyulmuş olduğu izlenimi uyandırmaktadır.

Mezarın içten uzunluğu; 2,50 cm.

Mezarın genişliği; 50 cm.

9 NO.LU MEZAR

8 No.lu Mezar'ın kuzeybatı yönünde gerçekleştirdiğimiz kazı çalışmaları sırasında, kuzey-güney yönünde uzanan, üzeri biri küçük dik biçimde duran, baş taşı olması muhtemel toplam 5 adet kapak taşı ile kapatılmış, doğal kayaya oyularak oluşturulmuş, üst kısmı taş döşeli tekne tipi mezar örneklerindendir.

Mezar kapakları açıldıktan sonra yaklaşık 20 cm. derinlikte iskelet parçalarına ulaşılmaya başlanmıştır. Ağaç köklerinden dolayı mezar oldukça tahrip olmuş olup, toprak dolmuştur. Güneybatı yönünde küçük bir bireye ait 1 adet kafatası, kuzey yönünde 4 adet olmak üzere toplam 5 adet kafatası tespit edilmiştir. İskeletlerin arası küçük çakıl taşları ile sıkıştırılmıştır. Kuzey yönde bulunan iskelet parçaları oldukça karışık ve üst üste yığılmış durumdadır. Mezarın zemini doğal kaya olup, kemikler doğal kayaya yapışmıştır. Mezar içinde seramik parçalarına ve metal parçalara rastlanılmıştır.

Mezarın içten uzunluğu; 2,10 cm.

Mezarın genişliği; 82 cm.

Mezarın derinliği; 60 cm.

10 NO.LU MEZAR

9 No.lu Mezar'ın kuzeybatı yönünde yapılan kazı çalışmaları sırasında, doğu-batı yönünde uzanan zemin doğal kaya olup, etrafı dikey

biçimde duran taşlarla çevrilerek, tekne şeklinde yapılmış, çocuk mezarı tespit edilmiştir. Mezar içinde oldukça fazla çakıl taşı olup, iskelet parçasına rastlanmamıştır.

Muhtemelen çocuk mezarı olarak yapılmış olup, ya gömü yapılmamış ya da daha sonra başka bir yere taşınmış olmalıdır.

Mezar buluntusu olarak; kuzeydoğu köşesinde 1 adet küçük bronz çan parçası ve 4 adet yeşil renkli boncuk bulunmuştur.

Mezarın içten uzunluğu; 60 cm.

Mezarın genişliği; 30 cm.

Mezarın derinliği; 30 cm.

11 NO.LU MEZAR

10 No.lu Mezar'ın güney yönünde devam eden kazı çalışmaları sırasında 11 No.lu Mezar olarak adlandırdığımız, kuzeybatı-güneybatı yönünde uzanan, yan duvarları doğal kayaya oyularak oluşturulmuş tekne tipi mezardır. Güneybatı yönünde küçük bir kapak taşı olup, diğer kısmı 180x85 cm. ölçülerinde, düzgün kesitli ve 19 cm.den sonra 9 cm.lik bir seki oluşturan yekpare blok taş ile kapatılmıştır.

Mezar içinde kuzey-güney yönünde 1 adet büyük bir bireye ait iskelet bulunmakta olup, güney yönündeki kapak taşı açılarak muhtemelen daha sonra gömü yapılmış 3 adet iskelet bulunmaktadır. Bu iskeletler zeminle yapışmış durumda olup, oldukça tahrip olmuştur.

Mezar içinde ölü hediyesi olarak; güneybatı köşesinde 1 adet pişmiş toprak *unguentarium*, 1 adet kırık çömlek parçaları ve mezarın doğu kısmında kırık bir adet pişmiş toprak kandil bulunmuştur.

Mezarın içten uzunluğu; 2,15 cm.

Mezarın genişliği; 60 cm.

Mezarın derinliği; 70 cm.

12 NO.LU MEZAR

11 No.lu Mezar'ın yaklaşık 3 m. mesafede kuzey batı yönünde bulunan, kuzeybatı-güneydoğu yönünde uzanmakta olan 12 No.lu Mezar olarak adlandırdığımız tekne tipi mezara rastlanılmıştır. Mezarın üzeri iki kapak taşı ile kapatılmış olup, muhtemelen ağaçlandırma çalışmaları sırasında güneydoğu yönündeki kapak taşı kaldırılmıştır. Mezarın diğer kapak taşı da tarafımızca kaldırılmış olup içinin tamamen toprak dolu olduğu görülmüştür. Mezar doğal kayaya oyularak yapılmış olup, üstte kenar kısımları tek sıra taş döşenmiştir. Mezarın kuzey kısmı dar, güney kısmı daha geniş tutulmuştur.

Mezar içinde gerçekleştirilen kazılar sırasında yaklaşık 40 cm. derinlikte çakıl taşı ve toprağın karışık durumda olduğu görülmüştür. Bu çakıl taşı ve kumun gömü üzerine örtüldüğü düşünülerek kazı çalışmalarına devam edilmiştir. Yaklaşık 53 cm. derinlikte iskelete ulaşılmıştır. Ancak iskelet sert zemin ile bütünleşmiş olup, kayalaşmış bir hal almıştır. Mezar buluntusu olarak; mezarın kuzey yönünde sert zemin ile bütünleşmiş durumda pişmiş toprak kandil parçasına rastlanılmıştır.

Mezarın içten uzunluğu; 2,30 cm.

Mezarın genişliği; kuzey:50 cm – güney:73 cm.

Mezarın derinliği; 60 cm

13 NO.LU MEZAR

12 No.lu Mezar'ın batısında kuzeybatı-güneydoğu yönünde uzanmaktadır. Muhtemelen daha önceki yıllarda kaçakçılar tarafından açılmış olan mezarın kapak taşları olmamakla birlikte, tamamen toprak dolu olduğu görülmüştür. Kademe kademe mezar içindeki toprak boşaltılarak, zemine ulaşılmıştır. Mezar içinde herhangi bir iskelet parçasına ya da ölü hediyesine rastlanılmamıştır.

Mezarın içten uzunluğu; 2,30 cm.

Mezarın genişliği; 45 cm.

Mezarın derinliği; 40 cm.

14 NO.LU MEZAR

Güneybatı yönünde sürdürdüğümüz kazı çalışmaları sırasında, 14 No.lu Mezar olarak adlandırdığımız, tamamen doğal kayaya oyularak oluşturulmuş, üzeri iki adet kapak taşı ile kapatılmış, muhtemelen küçük bir bireye ait olan tekne tipi mezara ulaşılmıştır. Mezar kuzeybatı-güneydoğu yönünde uzanmaktadır. Mezarın içinde üstteki toprak yumuşak olup alt kısımları küçük çakıl taşlarıyla sıkıştırılmıştır. Tamamen doğal kayaya oyularak tekne tipinde oluşturulmuş mezarın zemini de doğal kaya bulunmaktadır. Mezar içinde iskelet parçasına rastlanılmamış olup, yalnızca küçük bir diş tespit edilmiştir.

Mezar buluntusu olarak; bir adet kırık pişmiş toprak kandil, küçük çan ve boncuk parçaları bulunmuştur.

Mezarın içten uzunluğu; 1,22 cm.

Mezarın genişliği; 50 cm.

Mezarın derinliği; 40 cm.

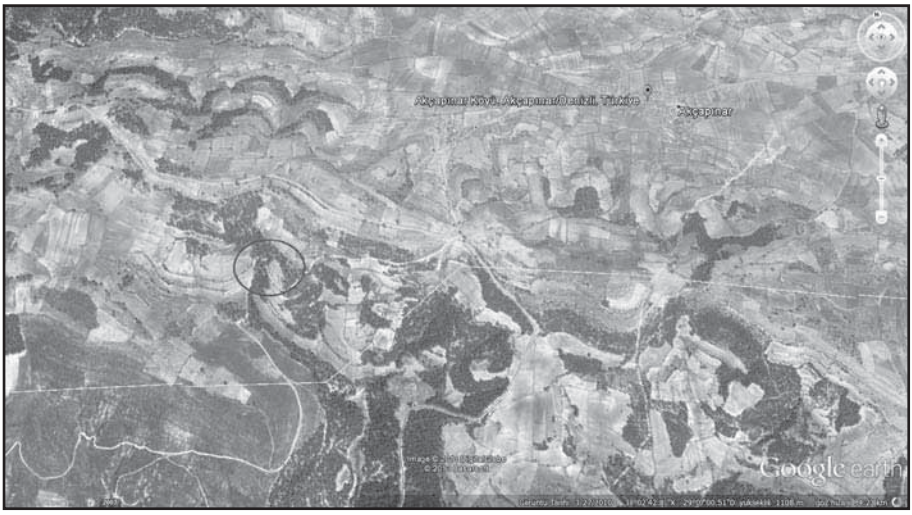
Akçapınar nekropol alanında kazı çalışmaları sırasında ayrıca; kuzey, güney, batı ve doğu yönünde yaklaşık 2x2m.-3x3m. ebatlarında, yer yer 30-50 cm. derinlikte 9 adet sondaj kazısı yapılmış olup ortaya çıkarılan 14 adet tekne tipi mezar dışında herhangi bir mezara rastlanmamıştır.

Tekne tipi mezarlar ana kayaya oyulmuş bir sanduka ve kapaktan oluşur. Karia tipi olarak da adlandırılan tekne mezarlar İç Karia dışında Latmos Herakleia'sı ve Kaunos'ta da görülür. Ana kayanın dikdörtgen şekilde oyulup üzerinin yassı blok taşlarla örtülmesi ile oluşturulmuştur.

Akçapınar nekropol alanındaki tekne tipi mezarlarda genel bir yön birliği söz konusu değildir. Gerçekleştirmiş olduğumuz kurtarma kazısında kuzey doğu-güney batı, doğu batı yönlü tekne mezarlar ortaya çıkarılmış olup tekne tipi mezar üst kapağı olarak düzgün kesimli kalker taşından blokların kullanıldığı görülmüştür. Ayrıca ortaya çıkarılan tekne tipi mezarlarda genellikle çoklu gömü yapıldığı tespit edilmiştir.

Nekropol alanında bulunan mezarlar alanın topografik ve jeolojik yapısına uygun olarak yapılmış olup; bölgede yer alan diğer nekropol alanları ile benzer özellikler göstermektedir. Denizli ve çevresinde yapılan nekropol kazılarından Akçapınar nekropol alanında tespit ettiğimiz tekne tipi mezarların orta sınıf halk tarafından tercih edilen mezar tipleri olduğunu söyleyebiliriz.

Mezarlara bırakılan hediyeler ise ölünün yaşamında kullanılan malzemeler ve akraba ile dostlarının bıraktığı hediyeler olmak üzere ikiye ayrılır. Akçapınar nekropol alanında hediyeler genelde gömülerin baş uçlarına ya da kol ile karın bölgesi arasına yerleştirilmiştir. Ayrıca birkaç mezarda kapak taşı kapatıldıktan sonra üstüne bırakıldığını gösteren buluntulara rastlanılmıştır. Ölü hediyesi olarak bırakılan pişmiş toprak kandil, çömlekçik, *unguentarium* ve cam *unguentarium* gibi buluntu grupları bölgede sık karşılaştığımız yerel üretim formlarındandır.

Resim 1: Akçapınar nekropol alanı.

Resim 2: Nekropol genel görünüm.

Resim 3: 2 No.lu Mezar.

Resim 4: 2-5 No.lu mezar.

Resim 5: 2-5 No.lu mezarlar.

Resim 6: 3 No.lu Mezar.

Resim 7: 5-7 No.lu mezar.

Resim 8: 6 No.lu mezar.

Resim 9: 7 No.lu mezar.

Resim 10: 8 No.lu mezar.

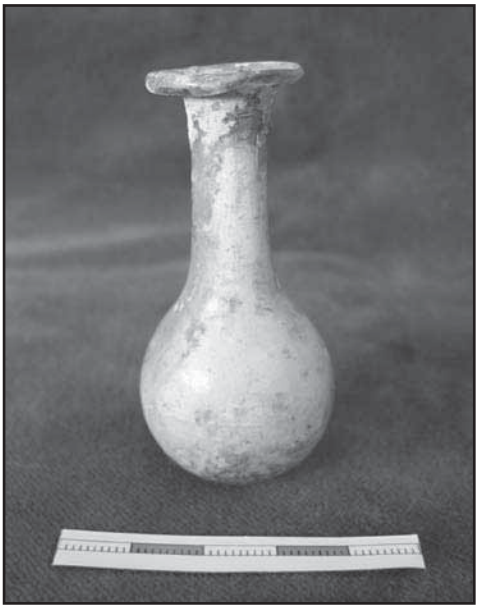
Resim 11: 11 No.lu mezar.

Resim 12: 2 No.lu mezar üstü buluntusu.

Resim 13: 2 No.lu mezar üstü buluntusu.

Resim 14: 2 No.lu mezar buluntusu.

Resim 15: 2 No.lu mezar buluntusu.

DENİZLİ İLİ KALE İLÇESİ İNCEĞİZ KÖYÜ TONOZLU MEZAR KURTARMA KAZISI

Nesrin KARABAY*

Denizli İli, Kale İlçesi, İnceğiz Köyü, Yanıklık Mevkii ‘nde ortaya çıkan tonozlu mezarda, kazı çalışmalarına; Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’nün 15.06.2012 tarih ve 133537 sayılı kazı izin belgesi doğrultusunda 05.09.2012 tarihinde 5 işçi ile çalışmalara başlanılmış olup çalışmalar 14.09.2012 tarihinde sonlandırılmıştır.

Kale İlçesi Jandarma Komutanlığı tarafından telefonla Denizli Müze Müdürlüğü’ne 06.06.2012 tarihinde Kale İlçesi, İnceğiz Köyü, Yanıklık Mevkii’nde mezar çıktığının bildirilmesi üzerine, adı geçen alanda yapılan incelemede tonozlu bir mezar yapısının güney ve kuzey tonozlu bölümlerinden girilerek mezar içinde kaçak kazı yapıldığı tespit edilmiştir. Zeytin ağaçları arasında yer alan mezar yüzeye yakındır.

Çalışmalara öncelikle, tonozlu mezar yapısının girişinin bulunması amacıyla batı yönünden başlanmıştır. Mezarın basamaklı ve *dromos*-lu girişi bulunduktan sonra mezar odasına girilmiştir. Mezarın içinde özellikle güney ve kuzey tonozunun yıkılarak mezarın içinde, iskelet ve eserlerin tahrip edildiği, sanduka mezarların kapak taşlarının kaldırılarak, bu mezarlar içinde de kaçak kazı yapıldığı tespit edilmiştir. Mezarın içinde giriş önünde kaçak kazı dolgu toprağı içinde bir adet kandil ortaya çıkarılmıştır.

* Nesrin KARABAY, Arkeolog, Müze Müdürlüğü, Denizli/TÜRKİYE.

Tonozlu mezar yapısının içindeki çalışmalara, kuzey nişten başlanmış olup özellikle üstten açılarak tahribata maruz kalan iskeletler ve parçaları toplanmaya çalışılmış ancak çok dağıtılmış ve karıştırılmış olan iskeletlerde yön birliği ve gömü sayısı net olarak tespit edilememiştir. Bu bölümde tonozdan yaklaşık 1.75 m.de iskelet ve kemikler gelmeye başlamıştır. Aynı kodda üst gömüde bir adet kandil ve bir adet kırık-parçalı gümüş yüzük ile demir çiviler bulunmuştur. Kazı çalışmalarına devam edildikçe iskelet parçaları ve bu nişin batı duvarında bir adet kandil daha tespit edilmiştir.

Kuzey nişte bulunan üst gömülerde her ne kadar karıştırılmış da olsa toplam üç iskelete ait kafatası ortaya çıkarılmıştır. Kuzey nişte altta bulunan iki adet sanduka mezarın kapak taşları kaldırılmış ve mezar içine ulaşılmıştır.

I No.lu Sanduka Mezar: Bu mezarın içinde çok fazla tahribat olmasa da, kuzey tonozun üzerinde yer alan kaçak kazı deliğinden akan su yüzünden mezar içindeki toprak tamamen kil haline gelmiştir. Mezar içinde iskeletler dağınık vaziyette olup, kafatası mezarın orta bölümünde ortaya çıkmıştır. Bu kafatasının hemen yanında yaklaşık 50 cm.derinlikte bir adet bronz sikke ele geçirilmiştir. Bu sikke; M.S. I. Yy.ait bir şehir sikkesidir.Ayrıca bu mezardan bir adet kandil ve bir adet bronz tıp aleti de ele geçirilmiştir. Bu mezarın hemen önünde girişe yakın orta alanda yapılan temizlik sırasında da bir adet kandil ile, mezarın kapı girişine yakın yerinde, kırılıp atılmış bir adet kandil daha bulunmuştur.

II No.lu Sanduka Mezar: Kuzey nişte bulunan bu mezarın içi temizlenmeye başlanmış ancak yine kaçakçıların gömüler üzerinde yaptığı tahribat net olarak görülmüştür. Bu mezarın içi de su aldığından kil halinde kalıplaşmış ve kuruması beklenmiştir. Bu mezarda yaklaşık 50 cm. de iskelet parçalarına rastlanmış olup bir adet kemik saç iğnesi ile bronzdan sarkaçlı çan, küçük halka, halka küpe yaprak formlu küpe sarkacı ve ele geçirilmiştir.

Doğu nişte yaptığımız kaçak kazı ile tahrip olan üst gömüde, iskeletlerin karıştırıldığı, çıkan iskelet ve kafataslarından toplam üç adet

bireye ait gömü olduğu tespit edilmiştir. İki adet kandil nişin kuzey tarafında ortaya çıkarılmış olup, bol miktarda demir çivi de ele geçirilmiştir. Sanduka mezarların kapak taşlarına tonozdan yaklaşık 1.75 cm. derinlikte ulaşılmış olup mevcut kapak taşları kaldırılmıştır.

I No.lu Sanduka Mezar: Bu mezarın kapak taşlarından ikisi kaçakçılar tarafından kaldırılmış, mezarın içi de tahrip edilmiştir. Kapak taşları kareye yakın ve düzgündür. Mezar içindeki iskeletler ve kafatasların-dan dört adet gömü yapıldığı tespit edilmiştir. Karıştırılan mezar içinde pişmiş toprak seramik parçaları ile bir adet çivi ele geçirilmiştir.

II No.lu Sanduka Mezar: Kapak taşları kaldırılıp tahrip edilen bu mezar içinde karışık vaziyette iskelet ve kafatasları mevcut olup, dört adet gömü yapıldığı tespit edilmiştir. Tamamen karıştırılan mezar içinde her hangi bir buluntuya rastlanmamıştır.

Güney niş fazla tahribat olmuş, özellikle tonozun duvarları yıkılarak, üst gömüdeki iskelet ve malzemeye zarar vermiştir. Atıl durum da olan iskeletler tonozdan yaklaşık 1.70 cm.de çıkmaya başlamış, üstten atılı ve kırık kafatasının hemen önünde bir adet bronz sikke (4.yy.başları), bir adet bronz spatula, kırık *unguenterium* parçası ve demir çiviler çıkmıştır. Devam eden kazı sonucunda bu alanda toplam dört adet gömü yapıldığı tespit edilmiştir.

I No.lu Sanduka Mezar: Tahrip olan sanduka mezarın kapak taşı kaldırılarak, kaçakçılar tarafından tahrip edilen iskeletlerin arasında bir adet bronz halka şeklinde yüzük ile oldukça korozyonlu kaşlı bir başka yüzük ile bir adet kandil ele geçirilmiştir. İskeletler güney köşeye doğru itilmiştir.

II No.lu Sanduka Mezar: Bu mezarın ilk baştaki kapak taşı kaldırılmış ve mezar içindeki iskeletleri ön tarafa çekilerek tahrip edilmiştir. Kemikler ve eserler karışmış bronz küpe sarkacı, küpe klipsi, bronz kırık yüzük ve kırık kemik saç iğnesi ile bir adet kandil ele geçmiştir.

Mezarın giriş kapısını güney-batısında II No.lu sanduka mezar önünde palmet motifli kandil kulpu, bir adet pişmiş toprak kase ve bir adet kandil ele geçirilmiştir.

Mezar içinden çıkarılan kaçak kazı toprağı içinde de bronz bilezik (kırık), çan, küpe sarkaçları, halka ve cam boncuklar ile bir adet kandil ele geçirilmiştir.

Sonuç olarak Denizli Müze Müdürlüğü tarafından kurtarma kazısı yapılan Kale İnceğiz tonozlu mezar; bulunduğu mevkii olarak çevresine hakim bir yamaç üzerinde yer almakta olup yakın çevresinde bölgede Sıyrat Tepe olarak adlandırılan kaya mezarları bulunmaktadır. Tonozlu mezarın bulunduğu tepenin düzlük alanında yüzeyde yapılan incelemede yerleşim yerine ait izlere rastlanmıştır.

Mezar içerisinden çıkarılan gömü hediyelerine dayanılarak 1.yy. ile 4.yy. arasında kullanım gördüğü anlaşılmaktadır. Eserlerin büyük bir çoğunluğu 4.yy.a tarihlendirilmekle birlikte 1.yy.a tarihlenen 1 adet Afrodisias şehir sikkesi ile yine aynı yüzyıla ait pişmiş toprak. kase, mezarın yapılış ve ilk kullanım tarihinin 1.yy. olduğunu göstermektedir.

Genel olarak mezarın mimarisine baktığımızda basamaklı ve *dramos*lu, tonozlu olan mezarın benzer örneklerine Laodikeia'da rastlıyoruz. Mezar içindeki gömülere baktığımızda ise mezarın ilk yapıldığında sanduka mezar içlerine gömülerin yapıldığı ancak daha sonraki dönemlerde sanduka mezarların üstlerinde de basit mezar tipi gömü yapılmaya devam edildiği görülmüştür. Hem sanduka mezarlarda hem üst dolguda rastladığımız basit mezar tipi gömülerde kuzey, güney ve doğu yönlerinde gömü yapılmıştır. Giriş basamaklı olup batı yönlüdür.

Resim 1: İnceğiz tonozlu mezar.

Resim 2: Tonozlu mezar.

Resim 3: Tonozlu mezar girişi.

Resim 4: Kuzey niş.

Resim 5: Güneş niş.

Resim 6: Güneş niş.

Resim 7: Doğu niş.

Resim 8: Mezar içi kazı sonrası.

Resim 9: Kazı sonrası.

Resim 10: Mezar buluntusu kandil.

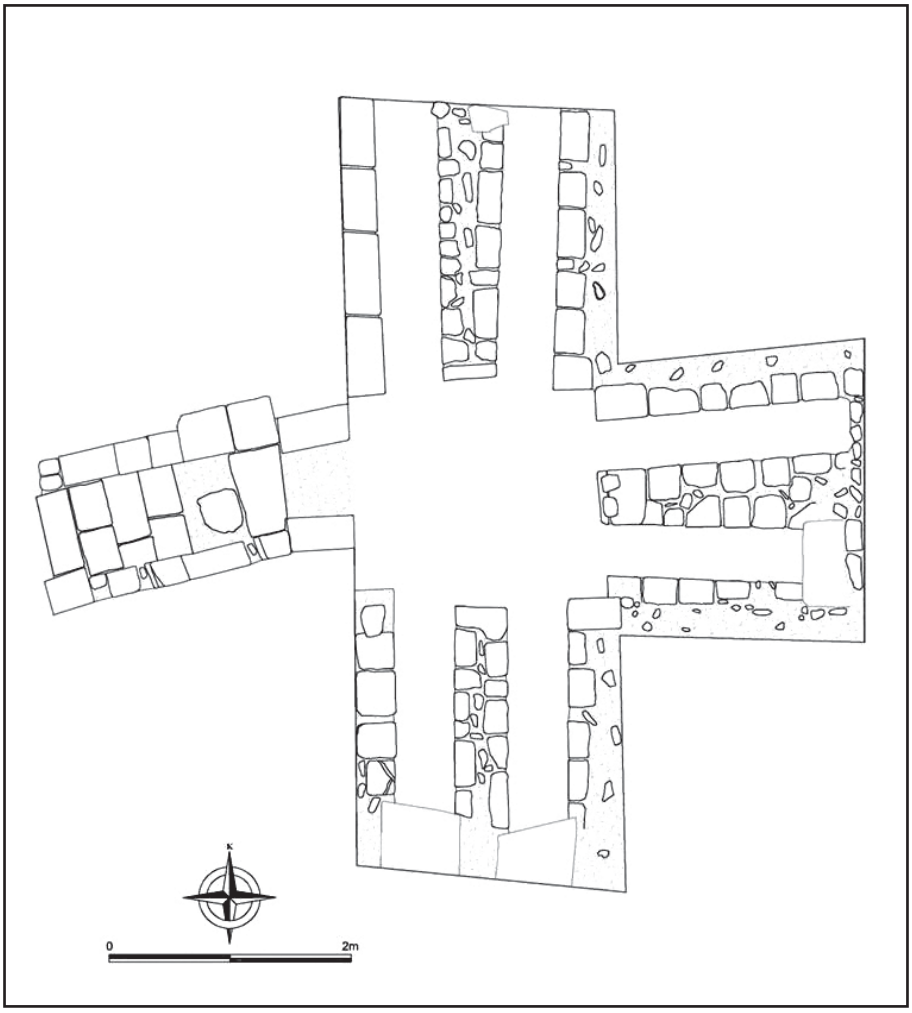
Resim 11: Mezar buluntusu kandil.

Resim 12: Mezar buluntusu kandil.

Resim 13: Mezar buluntusu Aphrodisias Sikkesi (1. yy).

Resim 14: Tonozlu mezar planı.

KYME DOĞU NEKROPOLÜ (İZMİR İLİ, ALİAĞA İLÇESİ, SAMURLU KÖYÜ, 877 ve 879 PARSEL)

Mahir ATICI*
Günay KARAKAŞ

İzmir İli, Aliağa İlçesi, Samurlu Köyü, tapunun K17B33D pafta, 877 ve 879 sayılı parsellerinde kayıtlı, Kyme Antik Kenti III. Derece Arkeolojik Sit Alanında bulunan, mülkiyeti İzmir Demir Çelik Sanayi A.Ş. ye ait taşınmazlar üzerinde sondaj ve kurtarma kazıları 20.03.2012–24.08.2012 tarihleri arasında yapılmıştır.

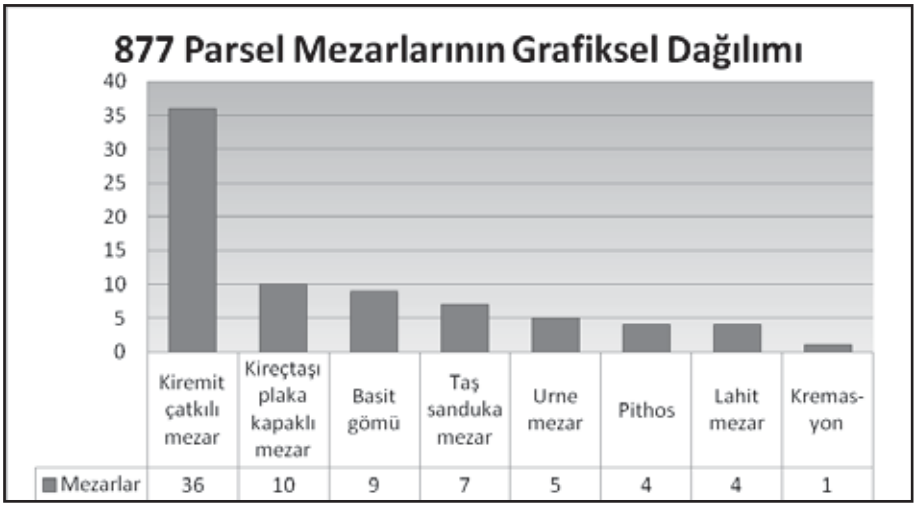
Kazı yapılan alan, İzmir-Çanakkale karayolunun hemen kenarında yer almakta olup Kyme antik kentinin yaklaşık 1km. doğusunda bulunmaktadır. Kayalık bir tepe ve eteklerine konumlanmıştır. 4 ayrı parselden oluşmakta olup yaklaşık 100.000 m2'lik bir alanı kaplamaktadır. Bu 4 parselde toplam 644 sondaj açılmıştır. 877 ve 879 numaralı parsellerde mezarlara rastlanması sonucunda, buralarda kurtarma kazısı çalışmaları yapılmıştır.

877 NO.LU PARSEL

Söz konusu taşınmaz 28020 m²'lik bir alanı kaplamaktadır ve kayalık bir tepenin yamacında yer almaktadır. Taşınmaz, yer yer düzlük

* Mahir ATICI Arkeolog, İzmir Müze Müdürlüğü, İzmir/TÜRKİYE
Günay KARAKAŞ Arkeolog , İzmir Müze Müdürlüğü, İzmir/TÜRKİYE
Müze Müdürü Mehmet Tuna başkanlığındaki kazı ekibi Arkeolog Dr. Özden Ürkmez, Sanat Tarihçi (mimari çizim) Seray Akın Ürkmez, Arkeolog Serkan Zazaoğlu, Arkeolog Hacer Topuz, Arkeolog Fatma Üçağıl, Restoratör Semra Atak, öğrenci Uğur Pullukçu'dan oluşmaktadır.

yer yer kayalık bir alandan oluşmaktadır. Alanda toplam 166 adet, 2x3 m. ölçülerinde sondaj açılmış olup sondaj derinlikleri 20 cm. ile 180 cm. arasında değişmektedir. 29 ve 47 No.lu sondajlardan kiremit çatkılı ve kireçtaşı plaka kapama mezarlar gelmesi sonucu, alanda 31.05.2012 tarihinde kurtarma kazısı çalışmalarına başlanmıştır. Kurtarma kazısı yaklaşık 1400m2'lik bir alanda E10, F10, G10, H10, E11, F11, G11, H11, F12, G12, F13, G13, H13, G14 olmak üzere 14 adet karelajda gerçekleştirilmiştir. Kazı sonucunda 877 No.lu parselde toplam 76 mezar ortaya çıkarılmıştır. Mezarlar kiremit kapaklı, kireçtaşı plaka kapaklı, basit, sanduka, *urne*, *pythos*, lahit ve *kremasyon* olmak üzere 8 farklı mezar tipini yansıtmaktadır.

Kiremit Çatkılı Mezarlar

Üç adet çatı kiremidi plakanın çatılması, baş ve ayakucuna birer kiremidin dik olarak yerleştirilmesiyle oluşturulan gömü tipleridir. Bazen de iki adet kiremidin çatılmasıyla oluşturulan kiremit çatkılı mezarlar ortaya çıkmaktadır. 877 No.lu parselde yapılan kazı çalışmaları sırasında 33 adet kiremit çatkılı mezar ortaya çıkarılmıştır. Özellikle bu parselde kiremit mezarlar sıkışık bir vaziyette, yer yer birbirlerinin üzerine denk gelecek şekilde yerleştirilmiştir.

Kireçtaşı Plaka Kapaklı Mezarlar

Kireçtaşı plaka kapama mezarlar bir gömü çukurunun açılması, bireyin bu çukura yatırılması daha sonra bu çukurun üzerinin dikdörtgen formdaki kireçtaşı plakalarla örtülmesinden oluşturulmuştur. Bu kapakların sayısı 2 ile 3 arasında değişmektedir. Bu parselde 10 adet kireçtaşı plaka kapama mezar ortaya çıkarılmıştır.

Basit Gömü

İskeletin herhangi bir mimari eleman kullanılmadan direk toprağa gömülmesiyle oluşturulan mezar tipleridir. 877 No.lu parselde 9 adet basit gömü tespit edilmiştir.

Kireçtaşı Sanduka Mezarlar

Kireçtaşı sanduka mezarlar; kireçtaşı plakaların bireyin dört tarafını kaplayacak şekilde sandık biçiminde kapatılmasıyla oluşturulan gömü tipleridir. 877 No.lu parselde toplamda 7 adet kireçtaşı sanduka mezar ortaya çıkarılmıştır.

Urne Mezar

Urne, *amphora* ya da küçük boyutlu *pithos*ların içerisine bireyin yakılarak konulmasıyla oluşturulan gömü tipleridir. Ağızları kapakla kapatılmaktadır. 877 parselde yapılan kazı çalışmaları sırasında 4 adet *urne* mezar ele geçirilmiştir. Bu gömü tipi için alanda *lekane* ve *amphora* gibi kap formları kullanılmıştır.

Pithos

Pişmiş toprak *pithos*ların içine yapılan gömü tipleridir. Genelde bireyin büyük boyutlu *pithos*ların içine konulup, *pithos*ların ağız kısımları-

nın kireçtaşı ya da kiremit kapaklarla kapatılmasıyla yapılır. *Pithos*ların ağız kısımlarında yön birliği yoktur. *Pithos*ların içine yapılan gömülerde kafatası genelde dip kısmında ele geçirilmiştir. Fakat ağız kısmında ele geçirilen örnekler de vardır. 877 No.lu parselde yapılan çalışmalar sırasında 4 adet *pithos* gömü ele geçirilmiştir.

Lahit

Kireçtaşı lahit mezarlar dikdörtgen formlu, dört tarafı ve tabanı yekpare olan sandık biçimli mezarlardır. Bireyin içine yatırılıp üzerinin kapaklarla kapatılmasıyla oluşturulan mezar tipleridir. Bu kapaklar farklı formda olabilmektedir. 877 No.lu parselde yapılan çalışmalar sırasında 4 adet kireçtaşı lahit ortaya çıkarılmıştır. Mezar 66 olarak isimlendirilen lahit mezar en çok buluntu veren mezar olmuştur.

Mezar 66

E10 - F10 açmalarında yer alan 12,70 m. üst seviyeli lahit mezardan yanık olarak ele geçirilen az sayıdaki kemik dışında iskelete ait herhangi bir buluntuya rastlanmamıştır. 66 No.lu üçgen çatılı lahit kuzey-güney doğrultuludur. Toprak basıncından dolayı üst kapaklar ve mezarın batı uzun ucu içe çökmüştür. Yan kapak kalınlığı 12 cm.dir. Mezar içinden ele geçirilen buluntular:

Baş kısmı ve çevresinden:

1) 2 adet altın küpe (biri kırık),

2) Pişmiş toprak *unguentarium* (11,82 m.),

3) Pişmiş toprak *unguentarium* (11,68 m.),

4) Cam kap (11,64 m.),

5) Cam kap (11,63 m.),

6) Bronz ayna (11,63 m.)

Karın kısmından:

1) Kemik obje *pelvis*:

2) Pişmiş toprak *unguentarium* (11,80 .m.),

3) Pişmiş toprak *unguentarium* (11,65 m.),

El parmakları: 2 adet altın yüzük,

Ayak kısmı ve çevresi:

1) Cam alabastron (11,63 m.),

2) Pişmiş toprak unguentarium (11,64 m.),

3) Pişmiş toprak unguentarium (11,62 m.),

4) Pişmiş toprak unguentarium (11,63 m.),

5) Kurşun kap (11,62 m.),

6) Kurşun kap (yarım) (11,65 m.),

7) Pişmiş toprak yayvan kâse (11,64 m.),

8) Pişmiş toprak kandil (ayakucu kısmındaki yayvan ve ters dönmüş kâsenin altından yanık toprak parçalarıyla birlikte ele geçirilmiştir) (11,62 m.),

9) Demir çivi parçaları

10) Bronz halkalar.

Mezarın tamamından altın diademe ait çok küçük parçalar ele geçirilmiştir.

Kremasyon

Kremasyon, ortak bir yakma alanında toplanan kül ve kemiklerin toplanarak *urne* içine konduğu veya cesedin yakıldığı yerde *kremasyon* mezarın oluşturulduğu farklı uygulamalara sahip yakarak gömme biçimidir. 877 No.lu parselde cesedin yerinde yakıldığı 1 adet *kremasyon* mezara rastlanmıştır

Kurtarma kazısı yapılan yaklaşık 1400m²'lik alanda mezarların yayılımına göre genişleme yapılmıştır. Alanın kuzeybatı yönünün bir kısmı duvar temeli kalıntıları ile sınırlandırılmıştır. Kuzey ve kuzeydoğuda kayalık zemin ile karşılaşılmıştır. Kuzeydoğuda parsel sınırına kadar, doğu, batı ve güneyde ise herhangi bir buluntu vermeyen sondajlara kadar genişleme yapılmış ve mezarların devam etmeyip, kesildiği noktalarda belli bir süre kazıldıktan sonra herhangi bir buluntuya rastlanmaması sonucu çalışmalar sonlandırılmıştır.

Kazıda çok sayıda figürin ele geçirilmiştir. Büyük çoğunluğu etütlük nitelikte olan figürinler, yoğun olarak mezar dışından, alanda belirli noktalarda yoğunlaşarak ele geçirilmiştir. Figürinlerde değişik saç modelleri ön plana çıkmaktadır. Az sayıdaki kazı buluntuları arasında ise sikkeler yer almaktadır. Sikkelerin ön yüzde at protomu veya kartal başı ile Kyme'yi simgeleyen K ve Y harfleri, arka yüzde ise tek kulplu kap yer almaktadır. Kyme antik kentine ait sikkeler M.Ö. 320-250 yıllarına tarihlenmektedir. Diğer parselden farklı olarak 877 No.lu parseldeki çalışmalarda az sayıda cam buluntu da ele geçirilmiştir. Alanda 5 adet stel de ortaya çıkarılmıştır. Üzerinde iki satırlık yazı olan stellerde, genelde steli adayan ve stelin adandığı kişilerin isimleri yer almaktadır.

Çalışma sonucunda 47 adet envanterlik eser ile 255 adet etütlük nitelikte taşınır kültür varlığı ele geçirilmiştir. Ayrıca hem sondajların genelinde, hem de kurtarma kazısı yapılan alanda envanterlik ve etütlük özelliği bulunmayan, amorf nitelikli pişmiş toprak kap parçalarına rastlanılmıştır. Söz konusu parçalar herhangi bir bütünlük arz etmemekte olup sondajların değişik derinliklerinde dağınık halde bulunmuştur.

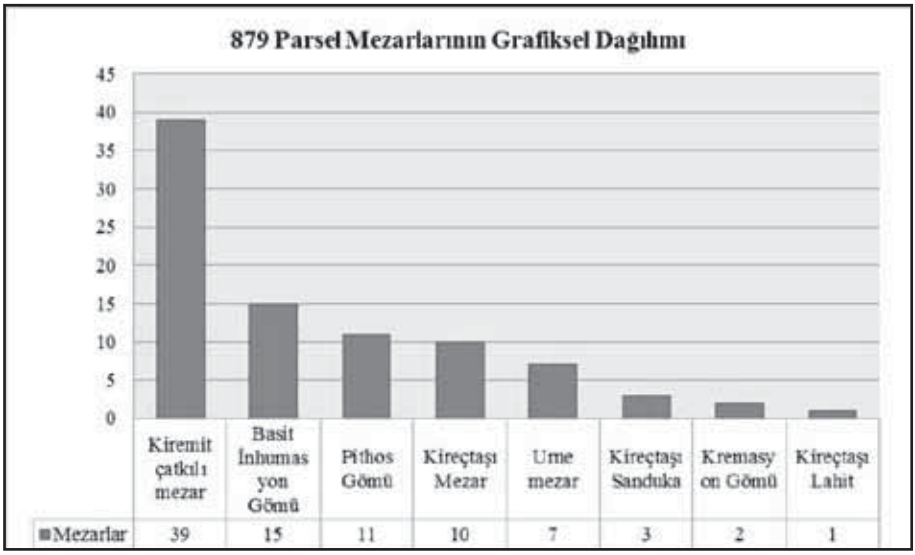
877 No.lu parselin buluntular ışığında, M.Ö 3. ve 1. yy. arasında kullanıldığı tespit edilmiştir. Hellenistik Dönemde, kiremit, kireçtaşı plaka, sanduka ve lahitler tercih edilirken, Erken Roma Döneminde ise basit, *urne* ve *pythos* gömülerin tercih edildiği görülmüştür.

879 PARSEL

Söz konusu taşınmaz 32.235 m²'lik bir alanı kaplamaktadır. 879 No.lu parsel, İzmir-Çanakkale karayolunun hemen kenarındadır. Diğer

parsele göre daha düzlük bir alanda yer almaktadır. Alanda toplam 262 adet, 2x3 m. ölçülerinde sondaj açılmıştır. 4 sondajda (49-50-107 ve 108 sayılı sondajlarda) mezarlara rastlanması sonucu 31.05.2012 tarihinde kurtarma kazısı çalışmalarına başlanmıştır.

Kurtarma kazısı çalışmalarında, toplam 14 adet 10x10 m'lik karelaj yapılmıştır. Bu karelajlar O3, O4, P3, P4, P5, R3, R4, R5, R6, S4, S5, S6, S7, T6 olarak adlandırılmıştır.

Kazı çalışmalarında toplam 88 adet mezar açılmıştır. Mezar tipleri yoğunluğuna göre; kiremit çatkılı mezarlar (39 adet), basit i*nhumasyon* mezar (15 adet), *pithos* gömü (11 adet), kireçtaşı plaka kapaklı mezarlar (10 adet), *urne* mezarlar (7 adet), kireçtaşı sanduka mezarlar (3 adet), *kremasyon* gömü (2 adet) ve kireçtaşı lahit mezar (1 adet) olarak sıralanmaktadır.

Mezar 88

88 No.lu mezar 879 No.lu parselde en çok rastlanan ikinci gömü tipi olan basit gömü tipindedir. 88 No.lu mezar 9.05 m. kotundadır. S6 aç-

masının ortasında yer almaktadır. Kuzeydoğu–güneybatı doğrultuludur. Toprak basıncından dolayı iskelet dağınık haldedir. Kafatası dağılmış durumdadır. Sol el parmak kemiklerine ulaşılmıştır ancak sağ el parmak kemikleri ezilmiş ve tahrip olmuş haldedir. Pelvis dağılmış haldedir. Gövdede köprücük kemiklerine ve az sayıda kaburga kemikleri ele geçirilmiştir. Mezar içinden 19 adet buluntu ele geçirilmiştir. Bu eserler şunlardır:

1) Tutamaklı çömlek (9.12 m.),

2) Kaideli kap (9.11 m.),

3) Minyatür *unguentarium* (9.04 m.),

4) Tuzluk (9.07 m.),

5) Ağırşak (9.09 m.),

6) *Unguentarium* (9.12 m.),

7) Bronz obje (9.06 m.),

8) Bronz yüzük (9.03 m.),

9) Minyatür unguentarium (9.01 m.),

10) Demir strigilis (9.00 m.),

11) Bodur lekythos (8.99 m.),

12) İstiridye (8.97 m.),

13) Demir makas (8.96 m.),

14) Minyatür kap (9.10 m.),

15) Taş obje (9.03 m.),

16) Mermer obje (9.02 m.),

17) Mermer obje (9.03 m.),

18) Cam boncuk (9.03 m.),

19) Pişmiş toprak kap (yarım) (9.11 m.) (kafatasının üzerinden gelmiştir).

Mezar hediyeleri yoğun olarak ayakucuna ve iki alt bacak kemiği arasına konulmuştur. Sadece sol omuz yanından minyatür bir *unguentarium* ile onun hemen ucundan bir adet demir *strigilis* gelmiştir. Değişik kap formlarının ortaya çıkarıldığı mezarda büyük bir istiridye kabuğu ile küçük deniz kabukları da görülmüştür.

Alanda 11 adet *pythos* ortaya çıkarılmıştır. Bunların üç tanesinde ikili gömü yapılmış olması ilginçtir.

Mezar 71

Alanda ortaya çıkarılan 3 adet kireçtaşı sanduka mezarlardan, 71 No.lu mezar değişik buluntusuyla öne çıkmıştır. Kireçtaşı plakalardan kare şeklinde oluşturulan mezarın üzeri, birbirine kurşun kenetlerle tutturulmuş, iki kapak ile örtülmüştür. İçinde 1 adet bronz *hydria* bulunmuştur. *Hydria* koruma önlemleri alınarak çıkarılmıştır. Dikey ve yatay kulpları ile iki figürün yer aldığı plaka kopmuş bir halde *hydria*nın dibinde ele geçirilmiştir. Ayrıca parçalanmış bir altın *diadem* de *hydria*nın dibinde bulunmuştur. Müze laboratuvarında yapılan temizleme sonucunda, *hydria*nın içinden bir altın diadem daha çıkarılmıştır. İzmir Müzesi Müdürlüğü restoratörü Buket Aladağ tarafından gerçekleştirilen restorasyon sonrası kulplar, dip ve iki figürden oluşan plaka yerine yerleştirilmiştir. Figürlerin Dionysos ile yaşlı Silen olduğu tespit edilmiştir. Yine restorasyon sonrasında *hydria*nın ağız kısmında gümüş kaplama süslemeler oluşturulduğu ortaya çıkmıştır. Gömü şekli olarak, 71 No.lu mezarla benzer örnek, 2010 yılında Bulgaristan'ın Nessebar Kenti'nde yapılan kazılarda, Mesambria Nekropolü'nde, bulunmuştur. Figürlerin neredeyse birebir benzediği bir örnek de Louvre Müzesi'nde bulunmaktadır. 4.yy.ın 2. yarısına tarihlenen örneğin buluntu yeri olarak Kuzey Yunanistan belirtilmektedir.

Kazı buluntuların sona ermesi sonucu, buluntu vermeyen sondajlara kadar genişletilerek tamamlanmıştır. Alanın güney ve batı yönden duvarla sınırlandığı görülmüştür. Duvarın diğer tarafı da gömü yapılıp yapılmadığının anlaşılması için açılmıştır. Ancak herhangi bir buluntu-

ya rastlanmamıştır. Kazı sonrasında 55 adet envanterlik, 300 adet ise etütlük buluntu ele geçirilmiştir. Burada da diğer parselde olduğu gibi figürinlere yoğun olarak rastlanmıştır. Değişik saç ve başlık modelleri betimlenen figürinler daha çok mezar dışından ele geçirilmiştir. Buluntular ışığında alanın M.Ö. 4. ve 2. yy.lar arasında kullanılmış olduğu anlaşılmıştır.

Kazı sonunda alan koruma kurulunun kararı doğrultusunda kapatılmıştır. Duvarların ve mezarların üzeri jeotekstil malzemeyle kapatılarak üzerine kum dökülmüştür. Lahit ve sandukaların içi ve çevresi kum torbalarıyla desteklenmiştir. Tüm buluntuların üzeri jeotekstille kapatılmış ve üzerine kum dökülmüştür. Sonunda tüm alan kazı toprağı ile kapatılarak düzeltilmiştir.

Resim 1: M 66 buluntuları.

Resim 2: M 66'da bulunan altın küpe.

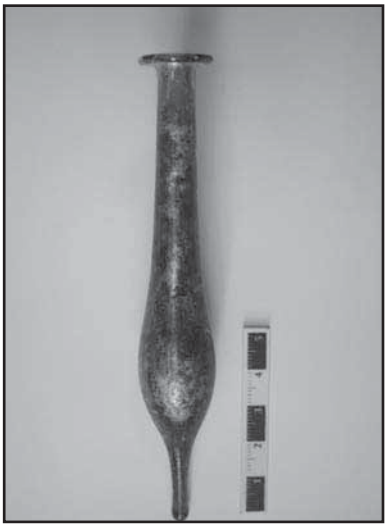
Resim 3: Pişmiş toprak Figrin başı.

Resim 4: 879-M 36'da ele geçen figrin.

Resim 5: Kadın figrini.

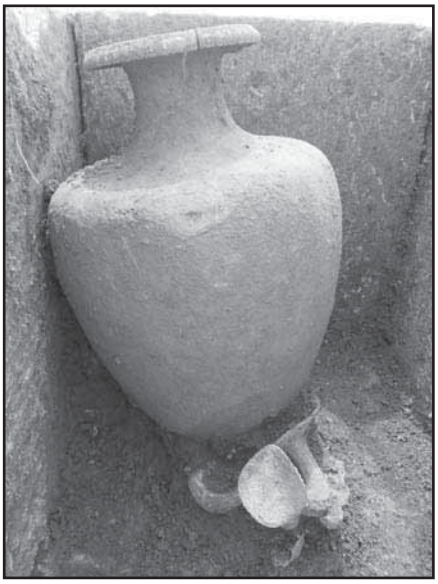
Resim 6: M 45'te bulunan cam Unguentarium.

Resim 7: Mezar 88'in buluntuları.

Resim 8: M 71 Kireğ taşı - sanduka.

Resim 9: M 71 Bronz Hydrianın buluntu durumu.

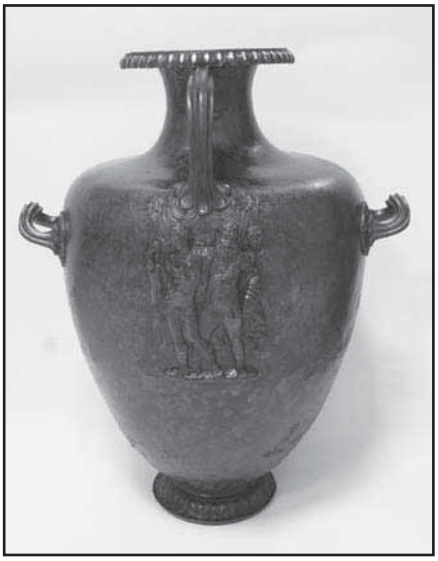
Resim 10: Bronz hydrianın plaka, dip ve restorasyon sonrası görünümü.

Resim 11: Bronz hydrianın üzerinde bulunan Dionysos ve Silen.

Resim 12: Bronz hydrianın ağız kısmındaki gümüş işlemeler.

Resim 13: M 71'de bulunan hydrianın restorasyon sonrası görünümü.

Resim 14: M 72'de bulunan altın Eros'lu küpe.

İSSOS (EPIPHANEİA - OINIANDOS) KAZISI

Nilüfer SEZGİN*
Ömer ÇELİK

Erzin Hatay İli'nin, Osmaniye ve Adana illeri üzerinden Anadolu'ya açılmasını sağlayan noktada bulunmaktadır (Resim:1) Hatay ve İç Anadolu'nun bağlantısı için hayati öneme sahip Gülek Boğazı, Yunus Sütunu, Belen Geçidi tarih boyunca Kuzey Suriye ile Anadolu'nun siyasal ilişkilerinin devamlılığını da sağlamıştır.

Epiphaneia'nın adı M.Ö. II. yüzyıl ortalarına kadar Oiniandos olarak geçmekte olup Seleukos Kralı IV. Antiokhos Epiphanes tarafından ismi Epiphaneia olarak değiştirilmiştir.

M.Ö. II. binyılın ikinci yarısının başlarından itibaren bölgede Hitit etkisi görülmektedir. Araştırmalarda Epiphaneia olarak tanımlanan antik kentin akropolisinde Geç Bronz Çağı ve Demir Çağı tespit edilmiştir. Yeni Babil kralları, Hume dedikleri bölgeye seferler düzenlemiştir. Yeni Asur kaynaklarındaki Que olarak adlandırılan bölgede, Asur kralları M.Ö. IX. yüzyıldan itibaren faaliyetler başlatmışlardır.

Helenistik Dönem öncesinde İskenderun Körfezi'nde yerleşimler bulunmakta olup Issos (Erzin-Epiphaneia) bunlardan biridir. Bölge M.Ö. VI. yüzyılda Perslerin hâkimiyetine girmiştir. Büyük İskender'in M.Ö. IV. yüzyılda Persleri yenmesi ile bölge de Helenistik Dönem başlamıştır.

* Nilüfer SEZGİN, Arkeolog, Müze Müdürü, Müze Müdürlüğü 31020 Antakya/TÜRKİYE.
Ömer ÇELİK, Arkeolog, Müze Müdürlüğü 31020 Antakya/TÜRKİYE.

M.Ö. III. yüzyılda bölge Mısırlılar ve Seleukoslar arasında el değiştirmiştir. Adana ve Soli/Pompeipolis ve Epiphaneia M.Ö. I. yüzyılda korsanları bölgeden kovan Pompeius tarafından tekrar kurulmuştur.

M.S. I. yüzyılda bölgenin yeniden düzenlenmesi ile Romalıların imar faaliyetleri artmış ve M.S. III. yüzyıla kadar devam etmiştir. M.S. III. yüzyılda Sasani Kralı I. Şapur, içerisinde Epiphaneia'nın olduğu Kilikya Bölgesi'ni işgal etmiştir.

Roma devrinde mevcut 17'ye yakın Kilikya kenti, Erken Bizans Döneminde de var olmaya devam etmiştir. M.S. IV. yüzyılda Epiphaneia'da Antakya Patrikliği'nin piskoposluk merkezi olup yardımcı piskopos bulunmaktadır.

Sasaniler'in M.S. VII. yüzyılın ortalarından itibaren, sonra da Arap saldırılarıyla devam eden savaş ve yağmalamalar sonucu Kilikya'nın gerilemesine neden olmuştur.

Harun Reşid M.S. VIII. yüzyılda Roma-Bizans egemenliğini çökertmiş, Epiphaneia'yı tahkim ettirmiştir. M.S. IX. yüzyılda Halife Mu'tadid Tarsus'u egemenliğine alabilmek için şehir de birçok gün konaklamıştır. Şehir Arapça kaynaklarda binaları genellikle siyah taştan (bazalt) yapılı veya Kanisatü's- sauda, al- Kanisaü's-sauda veya sadece el-Kanisa olarak geçmektedir.

XIII. yüzyılda yerleşimden, Kral I. Leon tarafından Aziz Yuhana'nın himayesine verilen Casale Keniz (el-Kanisa) olarak söz edilmektedir.

Erzin'in, XV. yüzyılda Otlukbeli Savaşı'ndan sonra Osmanlı Devleti'ne katılmış, 1939 yılında Hatay Cumhuriyeti'nin anavatana katılması ile Hatay'a bağlanmıştır.

KAZI ÇALIŞMALARI

Hatay İli, Erzin İlçesi, Gözeneler Mevkii, İssos (Epiphaneia) antik kenti 2013 yılı kazı çalışmaları Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni doğrultusunda 08.07.2013 tarihinde 55 işçi ile başlamıştır. Kazı çalışmaları bölgede 2012 yılında yapılan jeo-radar ve

jeo-elektirik çalışmaları verilerine göre yürütülmüştür. Arazi çalışmaları Erzin Belediyesi tarafından desteklenmiştir.

Kazı alanı çalışmalar başlamadan 40x40 m. ölçülerinde karelere ayrılmış ve koordinatlara göre araziye açmalar aplike edilmiştir. Çalışmalar 40x40 m. ölçülerindeki açmaların dörde bölünerek ve bölünen alanlara numara verilerek çalışma alanları sınırlandırılmıştır. 2013 yılı kazı sezonunda çalışmalara B12, C12, C13, E10, F10 numaralı açmalarda sürdürülmüştür.

B12 ve C12 No.lu açmalarda yürütülen çalışmalarda amaç kazı çalışmalarının yürütüldüğü bölgede tiyatronun varlığını ispatlamaktır. B12 ve C12 No.lu açmalarda yapılan incelemede tiyatroya ait basamaklar dağılmış, yerinden sökülmüş, *analemma* duvarı bazı noktalarda büyük kütleler halinde tiyatronun içine devrilmiştir.

B12-I ve C12-II No.lu açmalarda yürütülen çalışmalarda tiyatronun oturma sıralarına ait 10 basamağı ve tiyatronun yatay *diazoma* ve dikey *diazoma*larının bir bölümü de açığa çıkarılmıştır. Açmanın kuzey bölgesinde ortaya çıkarılan 10 basamağın ilk 3'ü kalker diğer 7'si ise mermerdir (Resim: 2). Çalışılan alanda döküntü halinde ve tiyatroya ait olan bazalt ve mermer mimari parçalar yoğun bir şekilde açığa çıkarılmıştır (Resim: 2). Ortaya çıkan mermer ve bazalt bloklar numaralandırılmış (Resim: 2, Çizim: 1) ve basamaklarla birlikte rölövesi alınmış ve kesit çizimi yapılmıştır (Çizim: 2). Çalışma B12-I açmasına doğru genişletilmiş fakat yoğun şekilde blokların gelmesi nedeniyle çalışma durdurulmuştur. B12-I ve C12-II No.lu açmalar da 50,74 m. kodunda kazıya başlanmış ve 46.63 m. kodunda kapanmıştır.

C12-IV No.lu açmada yürütülen çalışmada tiyatronun sahne bölümüne ulaşılmaya çalışılmış 47.47 m. kodundan başlanmış, 45.23 m. koduna inilmiş fakat şu an için bir sonuç alınamamıştır (Resim: 3). Jeoradar ve jeo-elektirik verilerine göre sahne bölümüne ulaşabilmek için kodun daha da düşürülmesi gerekmektedir. Bu durum orkestra ve sahne binasının daha aşağı kotta olduğunu gösterirken aynı zamanda tiyatronun yüksekliği konusunda veri sunmaktadır.

C13-I No.lu açmada steptrenç tekniği uygulanarak kazı çalışması sürdürülmüştür. Önceki araştırmacılar tarafından sur duvarına ait olduğu düşünülen *analema* duvarı ve tiyatronun en üst kısmında yer alan üstü kapalı yürüyüş kısmı *summa cavea* arasında dolgu tabakası steptrenç tekniği uygulanarak inilmiş, 55.91m. kodundan başlayarak 46.90 m. kodunda tamamlanmıştır. *Summa cavea*nın batı ucunda basmak taşları tahrip olmuş merdiven sistemi ortaya çıkarılmış ve rölövesi alınmıştır (Resim: 4, Çizim: 3).

C13-III No.lu açma *summa cavea*nın doğusunda açılmıştır. *Summa cavea*dan tiyatroya düzgün kesilmiş bazalt taşlarla örülmüş 4 basamaktan oluşan merdiven sistemi tespit edilmiştir (Resim: 4). Çalışma 49.66 m. kodunda başlamış, 46.58 m. koduna inilmiştir. *Analema* duvarının güneyinde 47.34 m. kodunda tabana sabitlenmiş geniş, çevresi harç ve pişmiş toprak plakalarla örülmüş seramik kap tespit edilmiştir (Resim: 4). *Analema*nın 2.93 m. doğusunda 47.18 m. kodunda tiyatrodan farklı olan duvara rastlanmıştır. Yapının *analemma* duvarı bazalt poligonal taşlarla örülmüş çekirdek kısmı moloz dolgulu duvar olup dış yüzde yarım daire payandalarla süslenmiş ve desteklenmiştir.

Tiyatroda B12-I açmasında 50.74 m. kodunda Roma Cumhuriyet, 48.00 m. kodunda I. Licinius'a ait, C12-II açmasında 47.82 m. kodunda Roma Cumhuriyet Dönemine ait kötü durumda bronz sikkeler bulunmuştur. Roma Cumhuriyet Dönemine ait sikkeler üzerinde yapılan incelemede M.S. 40 – 222 tarihleri arasını kapsadığı görülmüştür.

E10-I-III No.lu açmada planının yarım daire şeklinde olduğu düşünülen, tonozlu, giriş bölümü bulunan mekânın çevresiyle bağlantısını ve ne amaçla kullanıldığını anlamak amacıyla çalışma başlatılmıştır. Yapının iç ve dış yüzeyi kalkerden kesme blok taşlarla, içyapısı ise düzensiz bazalt taş ve harçla örülmüştür. Yapılan çalışmada mekânın iç kısmının farklı dönemlerde kullanıldığı ve mekânın iç kısımlarında mimari düzenleme yapıldığı görülmüştür. E10-II No.lu bölüme çalışma kaydırıldığında *odeon* olduğunu düşündüğümüz mekâna rastlanmıştır (Resim: 5, Çizim: 4). *Odeon* olarak düşünülen mekân kalker bloklarla örülmesine rağmen giriş bölümünün zemini bazalt taşla döşenmiştir.

Odeon'da Diyonisos'un rahibinin adağından söz edilen küçük bir yazıt bulunmuştur (Resim: 6). E10-III No.lu açmada (mimarinin güney bölgesinde) yürütülen çalışmada ise kapı girişinde tahribat yapıldığı ve geç dönemde kapı giriş yüksekliğinin değiştirildiği anlaşılmıştır. Açmanın doğusunda yürütülen çalışmada yanyana 3 iskelet ortaya çıkarılmış (Resim: 7) ve iskeletlerinde doğusunda girişin önünde 45.20 m. seviyesinde sırlı tuğlalara rastlanmıştır (Resim: 8). E10-I-III No.lu açmalarda çalışma 46.57 m. kodunda başlamış, 43.20 m. kodunda tamamlanmıştır. Temizliği yapılan üç iskeletin birinde Haçlı Dönemine ait sikke bulunmuştur. E10-I-III No.lu açmada ortaya çıkarılan sırlı tuğlalar M.S. 12 – 14. yüzyıla tarihlendirilmektedir.

F10 No.lu açmada yüzeyde görülen *insutu* sütun parçalarının olduğu bölge aydınlatılmaya çalışılmış ve 44.69 m. kodunda çalışma başlatılmıştır. F10 No.lu açmanın genelinde yürütülen çalışmada, açmanın batı bölgesinde güney-kuzey doğrultusunda uzanan sütunlu Roma yolunun bir bölümü 42.99 m. kodunda açığa çıkarılmıştır (Resim: 9, Çizim: 5). Yolun batısında ise yola bitişik 43.15 m. kodunda mozaik döşeli mekânlara rastlanmıştır (Resim: 10). Roma yolu kuzeydoğuya doğru genişlemekte olup genişliği üst tabaklarda farklı dönemlerin olması sebebiyle tespit edilememiştir. Roma yolu büyük boyutlu bazalt döşemelerle yapılmış olup sütun dizileri ile yol arasında toprak bir alan ortaya çıkarılmıştır. Sütunlu ön cepheden sonra dükkânlara girilmekte olup mozaik döşeli zeminlerin üzerine sonraki dönemde farklı bir mimari gelmiş ve mozaikleri tahrip etmiştir. Açmanın kuzeydoğu bölgesinde iç içe geçmiş farklı dönemlere ait mimarilere rastlanmış fakat yüzeye çok yakın olması sebebiyle tahribata uğramıştır. Ortaya çıkarılan mimari kalıntıların sadece temel bölümleri ortaya çıkarılmış fakat üst tabakadaki yapı kalıntılarının hangi amaçla kullanıldığı çözülememiştir.

F 10-I açmasında 44.39 m. kodunda John I, 44, 31 kodunda M.S. 393-423 yılları arasına tarihlenen, 43.54 m. kodunda Haçlı Dönemi, 42.64 m. kodunda Elagabalus Epiphaneia, F10-II açmasında 43.06 m. kodunda II. Justinus, 43.22 m. kodunda II. Licinius'a ait bronz sikkeler bulunmuştur. F10-I No.lu açmada 43.25 m. kodunda gümüş Abbasi

sikkeleri (el-Mansur, Harun Reşid, Mu'tazzi, el-Mutemid ala'llah ve el-Muktedir) ve telkâri tekniğinde yapılmış altın takıları (bilezikler) bulunmuştur.

SONUÇ

2013 yılında yapılan arkeolojik kazıda Hatay için son derece önemli veriler ortaya çıkarılmıştır. 1930 yıllarda Antakya-Harbiye'de ortaya çıkarılan ve günümüze çok az kalıntısı bulunan tiyatrodan sonra ilk defa İssos (Epipfaneia) antik kentinde ortaya çıkarılmıştır. Şu an için ortaya çıkarılmaya başlanan tiyatro Hatay'daki tek tiyatro kalıntısıdır.

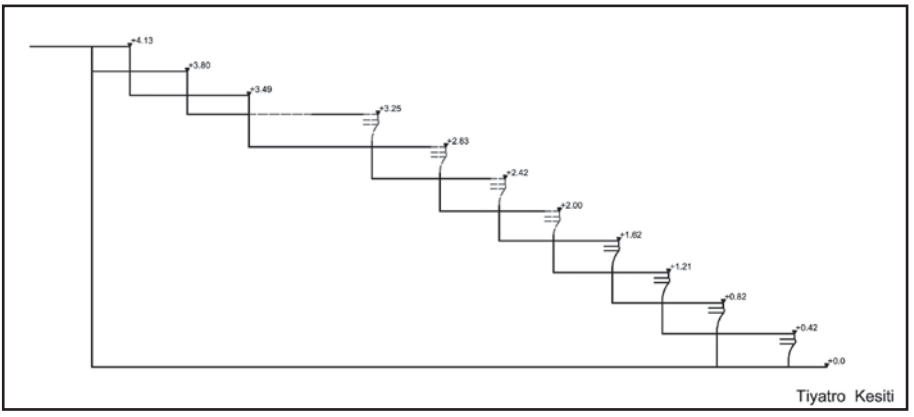
Bir kısmı ortaya çıkarılan *odeon* ise Hatay arkeolojisi tarihinde ilk defa karşılaştığımız mimaridir. 1930'lu yıllardan itibaren Hatay'da yapılan kazılarda *odeon* mimarisine rastlanmamış olup ilk defa İssos (Epipfaneia) antik kentinde ortaya çıkarılmaya başlanmıştır.

Sütunlu Roma yolunu Antakya'da antik kaynaklardan bilmekteyiz. Fakat şu ana kadar Antakya'da sütunlu Roma yolu hakkında hiçbir arkeolojik veri toprak üstünde mevcut değildi. İlk defa Hatay arkeolojisinde İssos (Epipfaneia) antik kentinde sütunlu ve batısı mozaik döşeli Roma yolu tespit edilmiş ve açığa çıkarılmaya başlanmıştır.

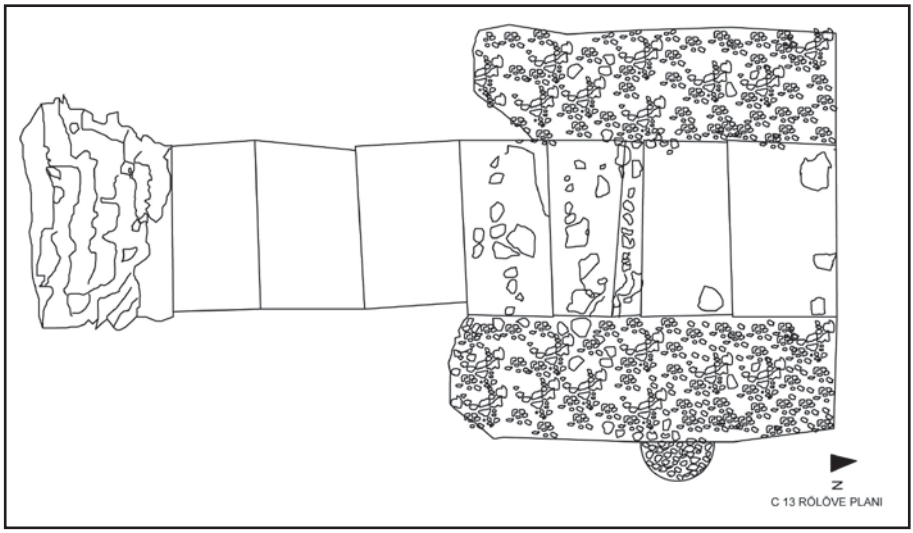
2013 yılında yürütülen kazı çalışmaları sırasında ortaya çıkan küçük buluntulardan ve mimari bulgulardan bölgenin Haçlı, Abbasi, Bizans yerleşiminden Roma yerleşimine doğru indiği tespit edilmiştir.

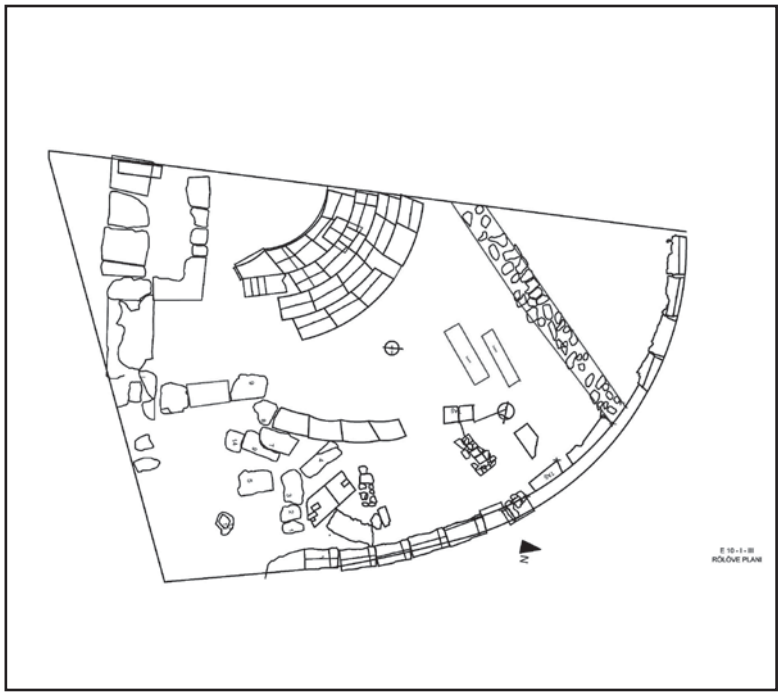
Çizim 1: Tiyatro planı ve numaralandırılan bloklar.

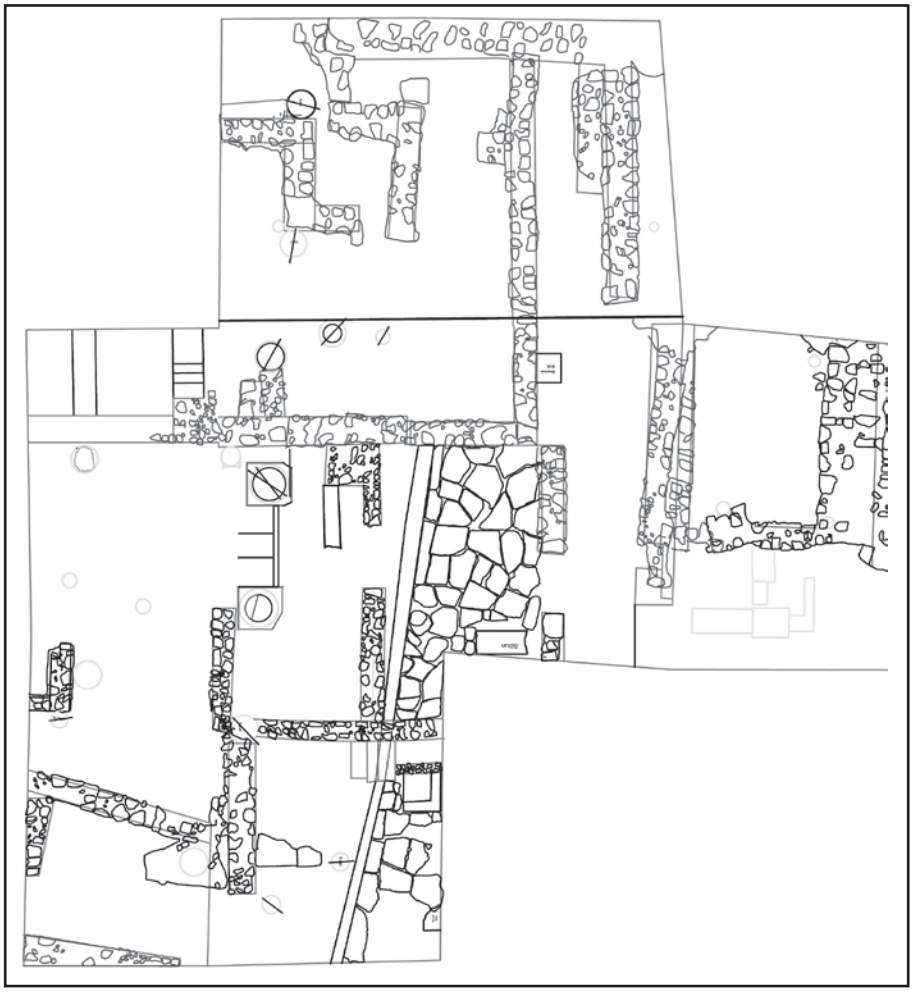
Çizim 2: Tiyatro kesiti.

Çizim 3: Sunma Cavea rölöve planı.

Çizim 4:E10 No.lu açma. Odeon.

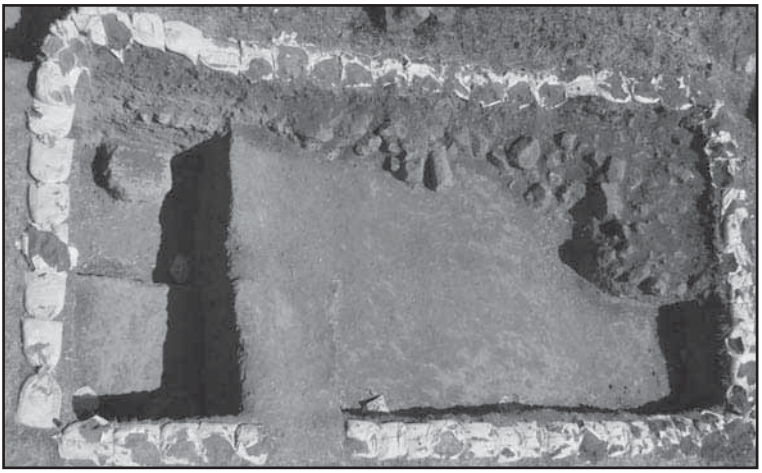

Çizim 5: F10 No.lu açma. Roma Yolu

Resim: 1

Resim 2: B12-I, C12-II No.lu açmalar.Tiyatro genel görünüm, numaralandırılan bloklar.

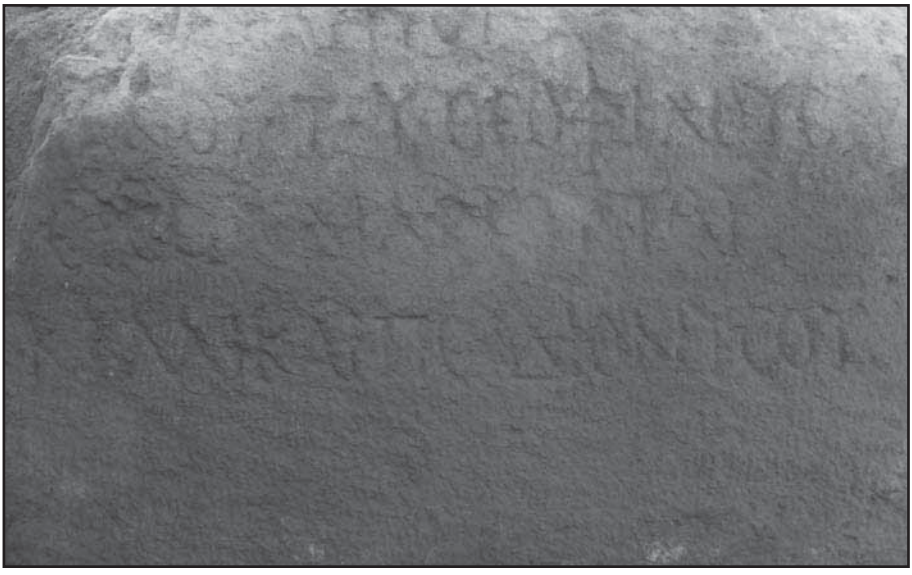
Resim 3: C12-IV No.lu açma.

Resim 4: C13-I No.lu açma. Summa cavea.

Resim 5: E10-I-III No.lu açma. Odeon.

Resim 6: Yazıt.

Resim 7: E10 No.lu açmada ortaya çıkarılan iskelet.

Resim 8: E10 No.lu açmada ortaya çıkarılan sırlı ve figürlü tuğla.

Resim 9: F10 No.lu açma. Roma Yolu

Resim 10: Mozaikli mekanlar.

KARACASU BARAJI LOKULUS TİPİ ODA MEZAR KURTARMA KAZISI VE TEMİZLİK ÇALIŞMALARI

Yusuf YILMAZ*

Oda mezar Aydın İli, Karacasu İlçesi, Dereköyü Daryaka Mevkii'nde bulunmaktadır. Yaklaşık olarak Karacasu'ya 3 km. uzaklıktadır (Harita:1). Dereköyü Daryaka Mevkii'nde tarihi bir yapının olduğu ihbarının Karacasu Jandarma Komutanlığı'na iletilmesi üzerine 20.09.2012 tarihinde İlçe jandarma Komutanlığı ile birlikte söz konusu alana gidilerek gerekli incelemeler yapılmıştır. İncelemeler neticesinde yapının bir oda mezar olduğu tespit edilmiş olup, kurtarma kazısı ve temizlik çalışmalarının yapılmasın için Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne talepte bulunulmuştur. Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 25.09.2012 tarih ve 206109 sayılı kazı izni ve Karacasu Kaymakamlığı'nın 25.09.2012 tarih ve 331 sayılı oluru ile 25.09.2012-06.10.2012 tarihleri arasında Aydın İli, Karacasu İlçesi Dereköyü Daryaka Mevkii'nde kurtarma kazısı ve temizlik çalışmaları yapılmıştır.

KAZI ÇALIŞMALARI

DSİ'nin desteği ile 25.09.2012 tarihinden itibaren 9 işçi ve iki uzman ile kazı çalışmalarına başlanmıştır. Tonoz kısmı çökmüş olan oda mezarın öncelikle çökmüş olan kısım temizlenmeye başlanmıştır(Resim: 1). Bu alan temizlendikten sonra yapının kuzeybatı ve güneydoğu doğ-

* Yusuf YILMAZ, Aphrodisias Müze Müdürlüğü, Karacasu, Aydın/TÜRKİYE.

rultusunda uzandığı, güneydoğu tarafında giriş kapısının kuzeybatı tarafında ise katlı mezar yapısının bulunduğu tespit edilmiştir. Tonoz yapısının sadece odaya giriş kapısından mezar yapılarına kadar uzandığı mezar yapılarının üst kısımların tonozlu olmadığı ve tüm katlarda dört adet olan mezar sayısının altıncı katta mezar sayısı ikiye düşürülerek tonoz özelliği verildiği tespit edilmiştir. Moloz taştan örülmüş olan odanın duvarları mezar yapılarına kadar olan tonoz kısmı sıvalıdır. İki yan duvarın beşinci kattaki mezar sırasıyla aynı seviyede muhtemelen aydınlatma aracı koymak için iki adet niş bulunmaktadır. Odanın doğu köşesinde tonoz yıkıntısından ayrı olarak sert bir toprak tabakasının olduğu tespit edilmiştir. -240 cm. de olan yığıntının içinde dağınık halde kemik parçaları, sikkeler, kap ve kap parçalarına rastlanmıştır. Muhtemelen oda mezarın antik çağda soyulduğu tahmin edilmektedir. Toprak yığıntısı temizlendikten sonra -310 cm. de zemine ulaşılmıştır. Zemine ulaşıldıktan sonra katlı mezar yapısının temizliğine başlanmıştır. Altı katlı olan mezar yapısının üst katında iki diğer beş katında dörder mezar bulunmaktadır. En üst katta solda bulunan mezar 1 olarak numaralandırılarak mezarların temizliğine başlanmıştır. Dikdörtgen sanduka şeklinde olan mezar yapılarının girişlerinin 16, 17, 21 ve 22 No.lu mezarlardan anlaşıldığı kadarıyla düzgün taş kapaklarla veya moloz taşlarla örülmek suretiyle kapalıydı. Farklı boyutlarda olan mezarların zeminleri son katta bulunan 19, 20, 21 ve 22 No.lu mezarlar hariç düzgün taş döşelidir. Son katta bulunan mezarların zemini kumdur. Her mezara birden fazla gömü yapılmıştır. Ölülerin kafası kuzey batıya gelecek şekilde gömülmüştür. Hem defineciler tarafından hem de çökmeden dolayı mezarlar çok tahrip olmuştur. Mezar odasının zeminin iki yan duvara yakın yerde taş plakalar tespit edilmiştir. Taş plakaların kaldırılmasıyla iki yan duvara yakın yerde iki adet mezarın olduğu tespit edilmiştir(Resim: 2). Söz konusu mezarlar moloz taşla örülmüş olup zemini kumdur. Mezarlara birden fazla gömü yapılmıştır. Mezar odasının güney doğu tarafında bulunan giriş kapısının üzerinde bulunan çöküntü toprak temizlendikten sonra pek de düzgün olmayan dört adet basamaklı merdivenle mezar odasına girildiği tespit edilmiştir. *Dromos*un yan duvarları da moloz taşla örülmüş olup duvarlar sıvalıdır. Kazı

ve temizlik neticesinde katlı mezar yapısında 22 adet mezar zeminde 2 adet olmak üzere oda mezar içinde toplam 24 adet mezar tespit edilmiştir (Resim: 3). Yapılan inceleme ve araştırma neticesinde bölgemizde görülmeyen *lokulus* tipi mezar yapısı olduğu anlaşılmıştır. Bu sebeple ortaya çıkarılan ve kayıt altına alınan mezar yapısı bölge mezar tipolojisinde yerini almış oldu.

MEZAR YAPILARI

1 No.lu Mezar: Katlı mezar yapısının en üst kısmında solda yer almaktadır. Uzunluğu 253 cm. genişliği 58 cm. yüksekliği 44 cm. dir. Çökmeden dolayı bir kısmı yıkılmıştır. Mezarın içinde 3 adet sikke, iki adet koku kabı ve çok sayıda çivi parçalarına rastlanmıştır.

2 No.lu Mezar: Katlı mezar yapısının en üst kısmında sağda yer almaktadır. Uzunluğu 257 cm. genişliği 58 cm. yüksekliği 44 cm. dir. Çökmeden dolayı bir kısmı yıkılmıştır. Mezar içinde dağınık kemik parçaları çiviler ve tahta parçalar dışında herhangi bir buluntuya rastlanmamıştır.

3 No.lu Mezar: Katlı mezar yapısının üstten ikinci kat ve sol başta yer almaktadır. Uzunluğu 258 cm. genişliği 56 cm. yüksekliği 41 cm. dir. Giriş kapağı yoktur. Mezarın içinde 2 adet sikke ve 1 adet objeye rastlanmıştır.

4 No.lu Mezar: Katlı mezar yapısının üstten ikinci kat ve sol başta ikinci sırada yer almaktadır. Uzunluğu 256 cm. genişliği 59 cm. yüksekliği 44 cm. dir. Giriş kapağı yoktur. Mezarın içinde 1 adet sikkeye rastlanmıştır.

5 No.lu Mezar: Katlı mezar yapısının üstten ikinci kat ve sol başta üçüncü sırada yer almaktadır. Uzunluğu 256 cm. genişliği 56 cm. yüksekliği 41 cm. dir. Giriş kapağı yoktur. Mezarın içinde 1 adet sikkeye rastlanmıştır.

6 No.lu Mezar: Katlı mezar yapısının üstten ikinci kat ve sol başta dördüncü sırada yer almaktadır. Uzunluğu 257 cm. genişliği 56 cm.

yüksekliği 36 cm. dir. Giriş kapağı yoktur. Mezarın içinde 1 adet aynaya rastlanmıştır.

7 No.lu Mezar: Katlı mezar yapısının üstten üçüncü kat ve sol başta birinci sırada yer almaktadır. Uzunluğu 255 cm. genişliği 55 cm. yüksekliği 43 cm. dir. Giriş kapağı yoktur. Mezarın içinde 1 adet ağırşağa ve dört adette sikkeye rastlanmıştır.

8 No.lu Mezar: Katlı mezar yapısının üstten üçüncü kat ve sol başta ikinci sırada yer almaktadır. Uzunluğu 256 cm. genişliği 57 cm. yüksekliği 41 cm. dir. Giriş kapağı yoktur. Mezarın içinde 1 adet kemer tokası ve bir adette sikkeye rastlanmıştır.

9 No.lu Mezar: Katlı mezar yapısının üstten üçüncü kat ve sol başta üçüncü sırada yer almaktadır. Uzunluğu 258 cm. genişliği 61 cm. yüksekliği 41 cm. dir. Giriş kapağı yoktur. Mezar içinde dağınık kemik parçaları çiviler ve tahta parçalar dışında herhangi bir buluntuya rastlanmamıştır.

10 No.lu Mezar: Katlı mezar yapısının üstten üçüncü kat ve sol başta dördüncü sırada yer almaktadır. Uzunluğu 256 cm. genişliği 56 cm. yüksekliği 42 cm. dir. Giriş kapağı yoktur. Mezarın içinde 1 adet kemer tokası, 1 adet ayna, 1 adet sikke, 1 adet boncuk ve üç adette koku kabı bulunmuştur.

11 No.lu Mezar: Katlı mezar yapısının üstten dördüncü kat ve sol başta birinci sırada yer almaktadır. Uzunluğu 263 cm. genişliği 52 cm. yüksekliği 47 cm. dir. Giriş kapağı yoktur. Mezar içinde dağınık kemik parçaları çiviler ve tahta parçalar dışında herhangi bir buluntuya rastlanmamıştır.

12 No.lu Mezar: Katlı mezar yapısının üstten dördüncü kat ve sol başta ikinci sırada yer almaktadır. Uzunluğu 256 cm. genişliği 58 cm. yüksekliği 48 cm. dir. Giriş kapağı yoktur. Mezar içinde dağınık kemik parçaları çiviler ve tahta parçalar dışında herhangi bir buluntuya rastlanmamıştır.

13 No.lu Mezar: Katlı mezar yapısının üstten dördüncü kat ve sol başta üçüncü sırada yer almaktadır. Uzunluğu 261 cm. genişliği 59 cm.

yüksekliği 51 cm. dir. Giriş kapağı yoktur. Mezarın içinde 1 adet küçük çan ve 3 adet sikke bulunmuştur.

14 No.lu Mezar: Katlı mezar yapısının üstten dördüncü kat ve sol başta dördüncü sırada yer almaktadır. Uzunluğu 261 cm. genişliği 57 cm. yüksekliği 54 cm. dir. Giriş kapağı yoktur. Alt kısmının giriş kısmı kırık ve eksiktir. Mezarın içinde 1 adet bilezik, 1 adet boncuk, 1 adet tıp aleti ve 2 adet sikke bulunmuştur.

15 No.lu Mezar: Katlı mezar yapısının üstten beşinci kat ve sol başta birinci sırada yer almaktadır. Uzunluğu 271 cm. genişliği 53 cm. yüksekliği 48 cm. dir. Giriş kapağı yoktur. Mezarın içinde 1 adet çivi, 1 adet obje ve 3 adet sikke bulunmuştur.

16 No.lu Mezar: Katlı mezar yapısının üstten beşinci kat ve sol başta ikinci sırada yer almaktadır. Uzunluğu 311 cm. genişliği 59 cm. yüksekliği 50 cm. dir. Giriş kapağı yoktur. Sadece giriş kısmında giriş kapağına ait çok az bir kısım kalmıştır. Mezar içinde dağınık kemik parçaları çiviler ve tahta parçalar dışında herhangi bir buluntuya rastlanmamıştır.

17 No.lu Mezar: Katlı mezar yapısının üstten beşinci kat ve sol başta üçüncü sırada yer almaktadır. Uzunluğu 310 cm. genişliği 56 cm. yüksekliği 50 cm. dir. Giriş kapağı yoktur. Sadece giriş kısmının alt kısmı kırık ve eksiktir. Mezarın içinde 1 adet törpü ve 1 adet obje bulunmuştur.

18 No.lu Mezar: Katlı mezar yapısının üstten beşinci kat ve sol başta dördüncü sırada yer almaktadır. Uzunluğu 285 cm. genişliği 60 cm. yüksekliği 48 cm. dir. Giriş kapağı yoktur. Giriş kısmının alt ve üst kısmı kırık ve eksiktir. Mezar içinde dağınık kemik parçaları çiviler ve tahta parçalar dışında herhangi bir buluntuya rastlanmamıştır.

19 No.lu Mezar: Katlı mezar yapısının üstten altıncı (zemin katıdır) kat ve sol başta birinci sırada yer almaktadır. Uzunluğu 267 cm. genişliği 58 cm. yüksekliği 56 cm. dir. Giriş kapağı yoktur. Mezarın içinde 1 adet kandil, 2 adet obje ve 5 adet sikke bulunmuştur.

20 No.lu Mezar: Katlı mezar yapısının üstten altıncı (zemin katıdır) kat ve sol başta ikinci sırada yer almaktadır. Uzunluğu 314 cm. genişliği 58 cm. yüksekliği 60 cm. dir. Giriş kapağı yoktur. Mezarın içinde 2 adet kandil, 1 adet bız ve 3 adet sikke bulunmuştur.

21 No.lu Mezar: Katlı mezar yapısının üstten altıncı (zemin katıdır) kat ve sol başta üçüncü sırada yer almaktadır. Uzunluğu 278 cm. genişliği 55 cm. yüksekliği 60 cm. dir. Girişi moloz taşlarla kapatılmıştır. Üst kısmının bir bölümü kırık ve eksiktir. Mezarın içinde 2 adet kandil, ve 1 adet sikke bulunmuştur.

22 No.lu Mezar: Katlı mezar yapısının üstten altıncı (zemin katıdır) kat ve sol başta dördüncü sırada yer almaktadır. Uzunluğu 238 cm. genişliği 59 cm. yüksekliği 53 cm. dir. Girişi düzgün bir blokla kapatılmıştır. Üst kısmının bir bölümü kırık ve eksiktir. Mezarın içinde 1 adet koku kabı bulunmuştur.

1 No.lu Zemin Mezar : Mezar odasının giriş kısmının hemen sağında bulunmaktadır. Moloz taşla örülmüştür. Uzunluğu 210 cm. genişliği 107 cm. derinliği 41 cm.dir. Zemini kumdur. Mezar içinde 2 adet kandil, 1 adet yüzük, 1 adet koku kabı, 1 adet sikke ve 1 adet boru bulunmuştur.

2 No.lu Zemin Mezar: Mezar odasının giriş kısmının hemen solunda bulunmaktadır. Moloz taşla örülmüştür. Üzeri taş plakalarla kapalıydı. Büyük oranda tahrip olmuştur. Uzunluğu 210 cm. genişliği 135 cm. derinliği 70 cm.dir. Zemini kumdur. Mezar içinde 3 adet koku kabı, 1 adet iğne, 2 adet boncuk, 1 çift küpe, 1 adet yüzük, 5 adet sikke, 1 adet obje ve 2 adet küçük çan bulunmuştur.

Katlı mezar yapısında bulunan mezarların zeminlerinde ince kum serpiştirilmiştir. Mezarların içlerinde çivi ve tahta parçalarına rastlanılması muhtemelen ölülerin tahtadan yapılmış ölü yataklarına yatırıldığı düşünülmektedir. Mezarların içinde elde edilen bulgulardan ahşap ölü yataklarının yanında pişmiş toprak ölü yataklarının da kullanıldığı tespit edilmiştir.

*Dromos*tan mezar içine girişte muhtemelen bir ahşap kapı bulunmaktaydı çünkü dromostan mezara giriş kısmında çok sayıda ahşap parçalarına ve menteşe şeklinde bronz plakalara rastlanmıştır.

TARİHLENDİRME

Mezarlardan çıkan buluntulara dayanarak kandillerin, koku kaplarının ve diğer kapların M.S. 3-4 yy. ve Erken Doğu Roma Dönemi özelliği göstermektedir (Resim: 9/20)-. Ayrıca temizlenebilen bazı sikkelerin Diocletianus (M.S. 284-305), Roma Senatosu (M.S. 238-260), Tranquilina (M.S. 241 Gordian III eşi), Aemilianus (M.S. 253), Trajan Decıus (M.S. 249-251) ve Constantıus II (M.S. 337-361) dönemlerine tarihlendirilmektedir. Bu bilgilere göre mezarın M.S. 3 yy.da yapıldığı ve sonraki yıllarda da kullanıldığı tespit edilmiştir.

Resim: 1

Resim: 2

Resim: 3

Resim: 4

Resim: 5

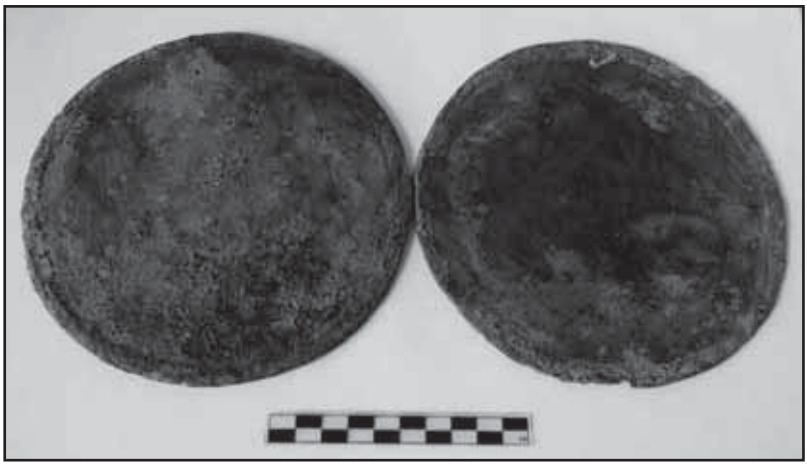
Resim: 6

Resim: 7

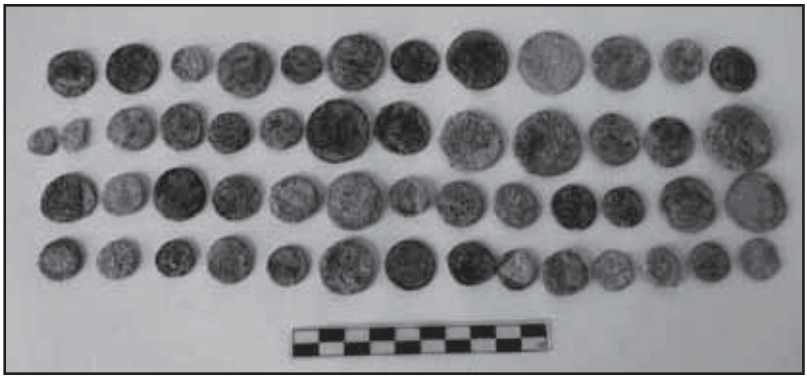
Resim: 8

Resim: 9

Resim: 10

Resim: 11

MOR KURYAKOS MANASTIRI

Tenzile UYSAL*
Vehbi YURT

Mor Kuryakos Manastırı, Batman İli'ne 18 km. uzaklıkta; Beşiri İlçesi sınırları içinde kalan Kıra Dağı'nın Kuzey Mezopotamya ovasına bakan doğu yamacında, Ayrancı Köyü'nde bulunmaktadır.

Mor Kuryakos Manastırı, Süryani hıristiyanları tarafından kutsal kabul edilen Turabdin Bölgesi'nin en uç noktasında bulunmaktadır. İlk çağdaki sınırları Dicle Nehri'nin güney kıyısından başlayıp, Suriye sınırına kadar uzanan Turabdin Bölgesi dini yönetim açısından Hasankeyf'teki başpiskoposluğa bağlıdır. Mor Kuryakos Manastırı bölgenin ilk manastırı olması ve inşasından sonra yeni manastırların açılmasına ön ayak olması açısından önemli bir yer tutmaktadır.

Bölgede uzun yıllar boyunca Süryani cemaati tarafından dini merkez olarak kullanılan manastır, piskoposluk merkezi olarak kullanılmıştır. Süryani cemaatinin zaman içerisinde bölgeden göç etmesi sebebiyle manastır kendi haline terk edilmiştir. Sonraları yerel halk tarafından farklı amaçlar için kullanılan yapı, mimari öğelerin bir kısmının yıkılmasına karşın hala ihtişamını korumaktadır. Manastırda bulunan bir asa üzerine oturtulmuş bir meleğin yüzünü tasvir eden, çevresi çıngırak biçimindeki yuvarlak yelpaze ile yaklaşık 100 kg. ağırlığındaki manastır çanı, çok sayıda el yazması kitap ve inciller ile manastıra ait değerli eserlerin nerede olduğu tam olarak bilinmemektedir.

* Tenzile UYSAL, Müze Müdürü, Batman/TÜRKİYE.
Vehbi YURT, Arkeolog, Müze Müdürlüğü, Batman/TÜRKİYE.

Mor Kuryakos Manastırı'nın en çok sırrını koruduğu konu; kuşkusuz ki yapım tarihidir. Bazı kaynaklarda Mor Kuryakos Manastırı'nın yapılış tarihi oldukça erken bir döneme kadar indirilmektedir ki, buna gerekçe olarak, manastırın çan kulesinin bulunmayışı yorumuna dayandırılmaktadır. Batman Müzesi uzmanlarınca yapılan kapsamlı bölge mimarisi çalışmalarıyla bölgede bulunan manastırlarla yapılan karşılaştırmalar sonucunda, bölgede yapım tarihi bilinen manastırlarla benzer özellikleriyle tarihleme çalışmalarla M.S 5-7. yy. da inşa edildiği düşüncesine varılmıştır. Özellikle Mardin ilinde bulunan Dairül Zafaran Manastırı'nda bulunan rahip odasındaki işlemeler bire bir Mor Kuryakos Manastırı'yla aynı olup tek oda içerisinde birleştirilmiştir. Sekizgen kubbe, kapı motifleri ve payeler buna en iyi örneklerdir. Bu odanın inşası 9. yy.a dayanmaktadır Mor Kuryakos Manastırı'nın bu tarihten önce yapıldığı da aşikârdır.

Mimari, kullanım teknikleri ile kullanılan malzemenin incelenmesinden sonra yapının değişik tarihlerde geçirdiği tadilat ve farklı eklentilerle günümüze kadar geldiği ve kompleks yapı haline dönüştüğü tahmin edilmektedir. Yöresel olarak en çok kullanılan isimlendirme olan "Der Qira " manastırın kara bazalt taşlarından yapılmış olmasından dolayı, yakın çevrede kullanılan Kürtçede "Kara Manastır" anlamında Der Qira adı ile anılmaktadır. Yapının özellikle alt kısımı bazalt taşından inşa edilmiş olup üst kısımları ise kesme beyaz Mardin taşından yapılmıştır. Bu da yapıda hem güçlülüğü hem de estetiği harmanlamaktadır.

Mor Kuryakos Manstırı edinilen bilgilere göre üç katlı olarak bilinmektedir. Bodrum katına dehlizlerle inildiği bilgisi kaynakladan elde edilmişir. Yapıda 5 tane kitabe bulunurken kitabelerin hepsi günümüze kadar sağlam ulaşmamıştır. En sağlam kitabe ana giriş kapısında bulunan kitabesidir. Taç kapının üzerinde bulunan bu kitabe sağ ve solda oluşan beş satırdan oluşmaktadır. Bu kitabenin sağlam kısımlarından yapılan çevirilere göre;

1 Satır: Bu giriş kapısı inşaa edildi.

2. Satır: Rahip Gabriel'in riyasetinde

3. Satır: Turabdinden olan

4. Satır: Manastırında ve Bote (Bardakçı) Köyü'nden

5. Satır: Mor Kuryakos 1909 Miladi o dönemde Patrik Abdullah idi.

Türkçesi:

"Bu giriş kapısı, aslen Turabdinin Bote (Bardakçı) Köyü'nden olan Rahip Gabriel'in riyasetinde inşa edilmiştir. Mor Kuryakos Manastırı. Dönemin Patriği Abdullah idi yıl 1909."

Süryanice kitabede soldaki yazıtta;

1. Satır: çalıştılar bu

2. Satır:binada rahip yusuf

3. Satır:yazarı rahip gorgis

4. Satır:harflerin rahip tuma

5. Satır:2220 Yunan yılı

Türkçesi:

"Bu binanın yapımında, Rahip Yusuf, bu harflerin yazarı olan Rahip Gorgis ve Rahip Tuma emek vermişlerdir. 2220 Yunan yılı." Orta avluda bulunan kitabede ise incilden ayetler bulunurken, sağlı ve sollu Hz. İsa'nın kuşları bulunmaktadır.

Mor Kuryakos Manastırı üç avludan oluşmaktadır. Bunlar ön avlu, orta avlu ve üçüncü avlu olarak bilinmektedir. Ön avlunun hemen doğu kısmında bölgedeki ve Anadolu'daki diğer manastırlarda örneği az olan neflerden oluşan kapalı koridor şeklinde, büyük ihtimalle hayvan barınağı olarak kullanılan alan bulunmaktadır. Burası tamamen bazalt taşından yapılmış olup günümüze kadar sağlam şekilde gelmiştir. Ön avlu dikdörtgen şekilli olup iki tane kapıyla orta avluya açılmaktadır. Orta avlu ön avludan değişik bir planı bulunup; kare yapıdadır. Avlunun etrafı revaklı, kemerli koridorlarla çevrelenmiş olup, içerisinde zamanında manastır öğrencileri ve yaşayanların bulunduğu odalar

bulunmaktadır. Burdan da son üçüncü avluya geçişi sağlayan kitabeli kapı bulunmaktadır. Orta avlunun tabanı tamamen taş döşemeden olup; avluda bir adet 8 metre derinlikli kilit taşlardan oluşan su kuyusu yer almaktadır.

Yapının ikinci katı, birinci katına göre daha görkemli ve işlemeli yapılmış olup, rahip odası olarak düşünülen odada bulunan pencereler güneşin gün içindeki konumuna göre yapılmış olup oda içerisinde görkemli taş işçiliği kullanılmıştır.

Batman Müzesi olarak 2012 tarihinde başlatmış olduğumuz temizlik ve kazı çalışması belirli aralıklarla mevsim şartlarına göre devam etmektedir. Yöre halkı tarafından hayvan barınağı olarak kullanılan manastır şu anda temizliği yapılarak restorasyon işlemlerinin yapılacağı konuma getirilmeye çalışılmaktadır. Yapı içerisinde bulunan kaçak yapılar da temizlenmiş olup yapının tamamı Müdürlüğümüzce tel örgüyle kapatılmıştır böylece yapı dışarıdan gelen tehlikelere karşı korunmaktadır.

2012-2013 YILI HATAY İLİ ANTAKYA İLÇESİ 4. MINTIKA İPLİK PAZARI KURTARMA KAZISI

Nilüfer SEZGİN*
Bülent DEMİR

GİRİŞ

Hatay İli Antakya Merkez İlçesi sınırları içinde yer alan Hellenistik ve Roma Çağının en güçlü kenti *Antiokheia ad Orontem* yani Asi kıyısındaki Antakya/Asi'deki Antakya Hellenistik Dönemde kurulmuştur. İskân süreci günümüze kadar gelmiştir. Antakya, kuzeyindeki Amik Ovası'na akan Asi Nehri, Afrin Çayı ve Karasu Çayı gibi doğal geçitlerle Kuzey Suriye ve Orta Doğu coğrafyasını Anadolu ve Akdeniz' e bağlarken beraberinde kültürel etkileşiminde kesişme noktası konumuna gelmiştir.

Antiokheia, İskender'in generallerinden olan Selevkos Nikator tarafından MÖ 300 yılında kurulmuştur. Kent, Habib-i Neccar Dağı'nın (antik kayıtlardaki adıyla Silpios, 6. yüzyıldan itibaren *Silpios* ve *Staurin*) kuzeybatı-batı yamaçları ile Asi Nehri (*Arantu, Orontes, Aksios*) arasında uzanan kayalık yamaç ve ova düzlüğü üzerinde Mimar *Xenarius* tarafından yapılan ızgara plana göre kurulmuştur. Antakya Roma Döneminde (M.Ö. I. yy. - M.S. VI. yy.) Roma İmparatorluğu'nun doğu eyaletlerinin merkezi olmuştur. Kentin kurulduğu Hellenistik Dönemden yaklaşık 1000 yıl boyunca doğunun önemli merkezlerinden biri olurken Geç Antik Çağda Roma, Alexandria (İskenderiye) ile birlikte dünyanın

* Nilüfer SEZGİN, Arkeolog, Müze Müdürü, Müze Müdürlüğü 31020 Antakya/TÜRKİYE.
Bülent DEMİR, Arkeolog, Müze Müdürlüğü, 31020 Antakya/TÜRKİYE.

üç büyük kentinden birisi olarak ün kazanmıştır. Kent M.S. 638 yılında İslami dönemin etkisine girmişse de Doğu Roma İmparatorluğu kente ilgisini kesmemiştir. Daha sonra Emevi (661-750), Abbasi (750-944), Tolunoğulları, İhşid ve Hamdaniler (9 yy.) Bizans (969-1084), Selçuklu (1084-1098), Haçlı Prensliği (1098-1268), Memlük (1268-1516), Osmanlı (1516-1832; 1840-1918), Mısır Valisi İbrahim Paşa (1832-1840), İşgal Dönemi (1918-1921), Fransız Mandası (1921-1937) dönemlerini yaşamış; Hatay Devleti (1937-1939) kurulmuş ardından 1939' da Türkiye Cumhuriyeti'ne katılmıştır.

KAZI ÇALIŞMALARI

Kazı alanı Hatay İli, Antakya İlçesi, 4. Mıntıka, İplik Pazarı Mahallesi'nde yer almaktadır. Başka bir deyişle eski Antakya diye bilinen Habib-i Neccar Dağı eteklerinde, yeni Antakya ve eski Antakya'yı birbirinden ayıran Asi Nehri'nin güneyinde bulunmaktadır. İplik Pazarı, Antakya Belediyesi'nce yapımı planlanan Habib-i Neccar Dağı'ndan Antakya kent merkezine kadar uzanan teleferik hattı projesi kapsamında alt istasyonda bulunan ayağının temel açma sırasında açığa çıkan bir su sarnıcının ortaya çıkması sonucunda Hatay Arkeoloji Müzesi tarafından sondaj çalışması yapılmıştır.

Bakanlığımız Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni ile iki sezonluk süren kazı çalışmalarında ilk sezon kazı çalışmaları 22.08.2012 tarihinde başlamış olup 15.12.2012 tarihinde sona ermiştir. İkinci sezon çalışmaları 27. 02. 2013 tarihinde başlamış olup 30. 04. 2013 tarihinde sona ermiştir. Kazı çalışmaları Antakya Müzesi Müdürlüğü'nden Arkeolog Demet Kara'nın katılımıyla, Mustafa Kemal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fak. Arkeoloji Bölümü Öğretim Üyesi Doç. Dr. Hatice Pamir'in bilimsel danışmanlığında yürütülmüştür.

Antakya Belediye Başkanlığı'nın finansı ile Arkeolog Yalçın Çelik, Levent Çelik, Emin Ateş, Cansu Topal, Pelin Kayaş, Umut Durak, Kamuran Öncü, veri tabanı hazırlama Özcan Kutlu, İlker Kutlu'dan oluşan ekiple ve 49 işçiyle kurtarma kazısı çalışmaları yürütülmüştür.

Kazı alanı Antakya 4. Mıntıka 1673, 1674, 1724, 1725, 1726, 1727, 1728, 1729, 1730, 1733, 1477 1479 2253, 2254, 2445, 2446 parsellerinden oluşmaktadır. Kazı çalışmaları 1477, 1479, 1724, 1726, 1727, 1728, 1729, 1730, 1734, 2445, No.lu parsellerde ve B1, B2, B3, C1, C2, C3, D2, D3, D4 açmalarında çalışmalar yapılmıştır.

B1 AÇMASI(Parsel No.1734)

Kazı çalışmaları 1-4/G-J plankarelerinde 93.56-90.71 m. kotları arasında gerçekleştirildi. B2 açmasında 9-10/H-I plankaresinde kuzey-güney yönünde uzanan üstü ve tabanı tuğla kaplı kanal yapısının devamına ulaşabilmek için çalışmalara bu yönde devam edildi. Yapılan kazıda kanalın devam ettiği görüldü. Çalışmalar sonucunda başka herhangi bir mimariye rastlanılmamıştır (Resim: 1).

B2 AÇMASI (Parsel No.1729-1730)

Kazı çalışmaları 2-5/G-J plankarelerinde 2012 kazı çalışmalarında ortaya çıkarılan "Mekan 2" olarak adlandırılan alanda, 91.60-90.36 m. kotları arasında devam edilmiştir. Çalışmaların amacı 1-4/I plankaresinde yer alan kanal ile 2/j plankaresinde 90.31 m. kotunda 140x140 cm. ebatlarındaki kare şeklindeki iç tarafı kırmızı boyalı sıvalı havuz olduğu düşünülen mimari yapıyla belirtilen plan karelerde kanalın ilişkisini tespite yönelik seviye inme çalışması yapılmıştır.

Çalışmalar sırasında kanal yapısının geç dönem, havuzun ise daha erken bir evreye ait olduğu tespit edilmiştir. Bu küçük kare havuzun batı duvarın hemen yanında mozaik *tessera*larına rastlanmıştır. Çalışmanın ilerlemesiyle mozaiğe rastlanmış ve 1-4/I plankaresindeki tahrip olmuş kanal kalıntısı altına uzanan mozaiğin devamını açabilmek için, belgelenerek kaldırılmış ve mozaiğe ulaşılmıştır (Resim: 4-6).

Mozaik 2-6/F-J plankaresinde 90.36 m. kotunda yer almaktadır. Uzunluğu 4.20 cm., genişliği ise 2.50 cm. dir. Mozaiği çevreleyen duvarın yüksekliği 20cm., genişliği ise 30 cm. dir. Mozaiğin güneybatı

tarafı tahribatlı olarak açığa çıkmıştır. Siyah *tessara*lar ile dikdörtgen bir çerçeve onun içerinde ise sarı siyah *tessera*larla yapılmış sarmal bordür kullanılmıştır. Mozaikte frizlerle birbirinden ayrılmış öyküleyici 3 sahne anlatılmıştır. Güneyden kuzeye doğru 1. sahnede vücudunun alt tarafı tahrip olmuş, sağ elini başına koymuş zenci insan figürü yer almaktadır. 2. sahnede ise iki figür yer almaktadır. Son sahnede ise iskelet figürün yer almaktadır. Büyük olasılıkla mozaik MS. 4-5.yy.a tarihlenmektedir. Mozaikler belgelenerek koruma altına alınmak suretiyle jeotekstil ve üzeri ince kum ile kapatılmıştır. Tasvir açısından benzer mozaiklerin (Resim: 7-8) İtalya' da Napoli Müzesi ve Roma Müzesinde görülmektedir. Ancak tasvir açısından bu alanda çıkan mozaik ülkemizde ünik tek mozaik olması açısından önemlidir.

Yapılan çalışmalarda doğu-batı uzantılı 4-/B-D plankaresinde 2.70 cm. uzunluğunda yer alan duvarın üst sırası 23x30cm. ebatlarında tuğla ile kaplı olduğu gözlemlenmiştir. 2012 kazı çalışmalarında 4/E plankeresinde 91.39 m. kotunda açığa çıkarılmış duvarla mimari bir bütünlük oluşturmaktadır. Ayrıca aynı aksta 7/G plankaresinde 91.19m. kotunda bulunan duvarla benzerlik göstermektedir. Muhtemelen bu alanda mimari bir bütünlük söz konusudur. Fakat 5-6/E-F plankaresinde geç dönem tahribatı söz konusudur. Duvarın uzunluğu 5 m.dir. Ayrıca B2 açmasında 2-3/A-B plankaresinde 2012 yılında 91.73 m. kotunda belirlenen nişli yapının (Resim: 2-3) sınırlarını ve tabanını bulmaya yönelik kazı çalışmaları yapılmıştır. Nişli yapı üzerine geç dönem duvarları oturtulduğundan dolayı sadece kuzey-güney uzantılı batı duvarı açığa çıkartılmıştır. Batı duvarının uzunluğu 2.50 m. dir. Bu duvarda toplam iki niş vardır. Nişler 70 x 60cm. ebatlarındadır. Niş derinliği ise 40 cm. dir. Nişli yapı 20 x 30cm. ebadında tuğlalardan yapılmıştır. Doğu-Batı uzantılı Güney duvarı 3.60 cm. olup duvarda iki niş daha açığa çıkartılmıştır. Genel olarak nişli yapı dikdörtgen bir yapı vermekte, muhtemelen her duvarda iki niş bulunmaktadır. Nişli yapının tabanına 90.11 m. kotunda ulaşılmıştır.. Ayrıca mozaikli alanın Kuzeyinde 8-10 /C-J Plan karelerinde 91.01-90.31 m. kotunda arasında kazı çalışmaları yapılmıştır. Çalışmalar sırasında Doğu-Batı uzunluğu 9 m. Kuzey –Güney uzunluğu 4.50 cm. olan su kanalı B2 açmasında 6-10/G-J, C2 açmasında

ise 4-6/A-E plankarelerinde tespit edilmiştir. Kanalın tabanı tuğla döşenmiştir. Ayrıca bu alanın yanında 90.40 m. kotunda muhtemelen tuvalet olarak kullanıldığı düşünülen mimari yapı ortaya çıkmıştır.90.81 m. kotunda yüzeyi yoğun şekilde kireçli mozaik taban tespit edilmiştir. Büyük çoğunluğu C2 açmasında yer almaktadır (Resim: 1)

B3 Açması (Parsel NO.1729-1730)

B2 ve B3 açmaları arasında kalan 90.39 m. kotunda temizlik çalışmaları sırasında Doğu –Batı uzantısı 2.11 cm. Kuzey-Güney yönünde uzunluğu ise 60 cm. olan bir mozaik tespit edilmiştir. Mozaiğin üzerinde geç dönem duvarları bulunduğundan tamamı açığa çıkarılamamıştır. Açılan kısımda ise mozaiği çevreleyen harçlı bordür bulunmakta, mozaik taban iri beyaz *tessera*lardan yapılmıştır (Resim: 1).

C1 Açması (Parsel No: 1725)

1-3/A-C plankarelerinde 93.56-90.71 m. kotları arasında kazı çalışmaları yapılmıştır. Yapılan çalışmalarda herhangi bir mimari unsura rastlanılmamıştır (Resim: 1).

C2 Açması (Parsel No:1724)

2-10/A-J plankarelerinde 92.80 ve 90.36 m. kotları arasında kazı çalışması yapılmıştır. 2-4/A-H plankaresinde yer alan 92.81 m. kotunda yaklaşık 7 m. uzunluğunda olan omurga duvarı olduğu düşünülen duvarın kuzeyinde seviye inme çalışmaları yapılmıştır. Çalışmalar sonucunda duvarın 3-4/E-F plankaresinde kuzey-güney uzantılı 92.36 m. kotunda yaklaşık 2 m. uzunluğunda duvarda sıva izleri görülmektedir. Ayrıca açmanın kuzeyinde, kuzey-güney uzantısı 290 cm. doğu-batı uzantısı 160 cm., genişliği 85 cm. olan " L" biçimli duvar açığa çıkarılmıştır. 3-6/E-G plankaresinde kuzey-güney uzantılı uzunluğu 3.90 cm. olan duvar açığa çıkarılmıştır. Bu duvarın 4-6/G-J plankaresinde bulanan doğu-batı uzantılı duvarla bağlantısı bulundu ve mekan olduğu

tespit edilerek 11 No.lu mekan olarak adlandırıldı. Mekan 11' in güney ve doğu duvarları alanda boydan boya uzanan omurga duvarlarına denk gelmektedir. İç yüzleri sıvalıdır. Mekan 11'in kuzeyinde 5-10/H-J plankaresinde 90.71 m. kotunda alanın geneline yayılan 60x30cm. ebatlarında bir sıra dikine bir sıra yatay olarak döşeli taş taban ele geçirilmiştir. Aynı taban taşları 8-10/E plankaresinde de görülmektedir.

Açmanın batısında 7-8/A-B plankarelerinde, B2 açmasında yer alan 90.50 m. kotunda, kuzey-güney uzantısı 1.30 cm. doğu-batı uzantısı ise 3.90 cm. olan tuğlalarla oluşturulan bir platform üzerine oturtulmuş ve sınırları 10 cm. yükseklikteki kireç harcı ile sınırlandırılmış mozaik tespit edilmiştir. Mozaiğin üzerindeki *tessera*ların boyutları 2x2cm. ve beyazdır. Üzerinde herhangi bir sahne ve figür bulunmamaktadır. Mozaiğin üzerinde yangın izi görülmemesine rağmen mozaiğin etrafında ve oturduğu platformda yoğun yangın izleri görülmektedir (Resim: 1).

C3 Açması(Parsel No:1726-1477)

4-5/B-D plankaresinde 92.48-91.40 m. kotları arasında kazı çalışmaları yapılmıştır. 2012 yılında mekân 7 olarak adlandırılan mekânın tabanını bulmaya yönelik çalışmalar yapılmıştır. Ayrıca C3 açmasında 1-3/H-J plankaresinde 92.39-90.57 m. kotları arasında kazı çalışmaları yapılmıştır. 2-3/G-J plankaresinde ise 91.36 m. kotunda, doğu-batı yönünde uzunluğu 3.40 cm. genişliği ise 50 cm. olan harçlı bir duvar tespit edilmiştir. Bu duvarın kuzeyinde düzgün kesme taşlarla yapılmış işlevi tam anlaşılamayan mimari yapının doğu-batı yönünde uzunluğu 1.50 cm. kuzey-güney yönünde ise 1.20 cm. olarak tespiti yapılmıştır. Yapıyı oluşturan taşların boyutları ise 45 x 35 cm. ve 45 x 20 cm. ebatlarında değişmektedir (Resim: 1).

D2 Açması (Parsel No: 2253-2254)

1-10/A-J plankarelerinde 94.10-91.11 m. kotları arasında kazı gerçekleştirildi. Bu açmadaki çalışmalar 2012 yılı kazısında C2, D3 açmalarında ortaya çıkan mimarinin bütünlüğünü anlamaya yöneliktir.

Burada toplam 9 künk sırası tespit edilmiştir. Yedi tanesi kuzey-güney yönünde uzanmaktadır. Künklere doğudan başlayarak alfabetik harf sırası verilmiştir. Bu sıralı künklerden farklı olarak doğu-batı yönünde uzanan künk sırası bulunmaktadır. Çalışmalar sırasında A,E,G diye adlandırdığımız künk sırası belgelenerek kaldırılmıştır. Her künk sırasından analizlik örnek alınmıştır. Künkler geç dönem özelliği yansıtmaktadır. Muhtemelen Osmanlı dönemidir. Bu alanda künklerin yoğun olarak mekân duvarlarının altından geçmesi, şehir içi eski kent kalıntılarının yoğunluk kazandığını göstermektedir.

5-10/B-J plankaresinde üst evrede geç dönem duvarları görülmektedir. Bunların mimari bir bütünlük oluşturmadığı gözlemlenmiştir. Açmanın kuzeyinde 7-8/H-J plankaresinde 93.17 m. kotunda yoğun olarak muhtemelen dokuma ile ilgili olan işlenmiş taşlar buranın bir işlik olduğunu akla getirmiştir. Bu alanın hemen güneyinde 4-5/F-H plankaresinde 93.32 m. kotunda merdivenli bir yapı tespit edilmiştir. Merdivenli yapı toplam 8 basamaklıdır. Her bir basamak arasındaki yükseklik 15-20 cm. arasında değişmektedir. Merdivenli yapının en üst iki basamağı doğu yönünde tuğla ile harçla yapılmıştır. Basamak uzunluğu yaklaşık 1 m.dir. Doğu-batı yönündeki basamağın altındaki üç basamak kuzey-güney yönünde uzunluğu 60 cm. dir. Bu üç basamak kireç taşından yapılmıştır. En son üç basamakta ise tahribat söz konusudur. Basamaklar batı-doğu uzantılıdır. Basamakların hemen bitiminde 91.16 m. kotunda 5/h plankaresinde doğu-batı uzantılı bir kanal tespit edilmiştir. Kanalın tabanı tuğla döşeli ve kanal kenarları sıvalıdır. Kanalın 7-10/H-J plankaresinde ve 91.30 m. kotunda açığa çıkarılan kanalla bağlantısı tespit edilmiştir.

Açmanın batı tarafında 5-8/B-E plankaresinde 93.20 m. kotunda çöp çukuruna rastlanmıştır. Çöp çukurunun etrafı tek sıra düzensiz taşlardan örülmüş duvarla çevrelenmiştir. Tabanını bulmaya yönelik çalışmalar sırasında 92.55 m. kotunda" L"biçimli duvarı açığa çıkarılmıştır. Bu duvarın doğu-batı uzunluğu 1.50 cm. Kuzey-güney uzunluğu ise 2.40 cm. genişliği ise 40 cm. dir. Duvarın hemen altında 91.48 m. kotunda kuzey-güney, doğu-batı uzantılı bir "L" biçimli duvar daha açığa

çıkarılmış, bu duvar sırasının altında 91.79 m. kotunda kuzey-güney yönünde 1.75 cm. doğu-batı yönünde 1 m. olan bir duvar daha tespit edilmiştir. Her bir duvar bitiminde tahribatlı taban kalıntılarına rastlanmıştır. Her bir duvar farklı bir evreyi temsil etmektedir. Çöp çukuru içerisinde küllü toprak, kemik ve bol miktarda seramik, lüle parçası ele geçirilmiştir. Ayrıca alanda 1-3/B-C plankaresinde ve 92.04 m. kotunda ve 9-10/F-G plan karesinde 91.33 m. kotunda taban döşeme taşları görülmektedir. Benzer taban döşeme taşları alan genelinde, B2,C2,C3,D4 açmalarında da görülmektedir. Sokak yapısı veya avlu tabanı olabilir (Resim: 1).

D3 Açması (Parsel No:1477)

5-10/A-j plankarelerinde 94.20-91.90 m. kotları arasında yapılan çalışmada D2 açmasında bulunan künklerin, 8-10/B-C plankaresinde de devam ettiği görülerek künklerin uzantısına bakılmıştır. Çalışmalar sırasında açmada 6-9/D-H plankaresinde 94.15 m. kotunda geç dönem mekânı tespit edilmiş burası "mekân 10" olarak adlandırılmıştır. Bu mekânın kuzey-güney yönünde uzunluğu 2.42 cm. doğu-batı yönünde uzunluğu ise 2.40 cm. duvar genişliği ise 70 cm.dır. Mekânın doğu duvarı parsel kesitinin içinde kaldığından açığa çıkarılamadı. Mekânın kuzey duvarının üzerine oturtulmuş geç dönem tonozlu yapı tespit edilmiştir. Tonozlu yapının yüksekliği 180 cm. genişliği ise 150 cm. dir (Resim: 1).

D4 Açması (Parsel No:1479)

8-10/A-F plankarelerinde 93.60-92.56 m. kotları arasında yapılan kazının amacı 2012 yılında ortaya çıkarılmış olan taban döşeme taşlarının devamını bulmaya yönelik oldu 9-10/A-C plankaresinde 92.98 m. kotunda bir "L" biçimli duvar açığa çıkarılmıştır. Duvarın doğu-batı uzunluğu 2.25 cm. kuzey-güney uzunluğu ise 1.80 cm. genişliği ise 30 cm.dir. Duvarın yüzeyinde sıva izleri görülmektedir. C2, C3, B2 açmalarındaki duvarlarda da sıva izlerine rastlandı (Resim: 1).

BULUNTULAR IŞIĞINDA DEĞERLENDİRME

Sikkeler: Sikkelerde; Osmanlı ve İslami dönem, Bizans ve Roma Dönemi sikkeleri bulunmuştur. Sikkeler çoğunlukla bakırdan, az sayıda gümüş ve bronz sikke ele geçirilmiştir. Sikkeler Arkeolog Aslı Tuncer tarafından tarihlendirilmekte ve çalışılmaktadır (Resim: 12-15)[1, 2]

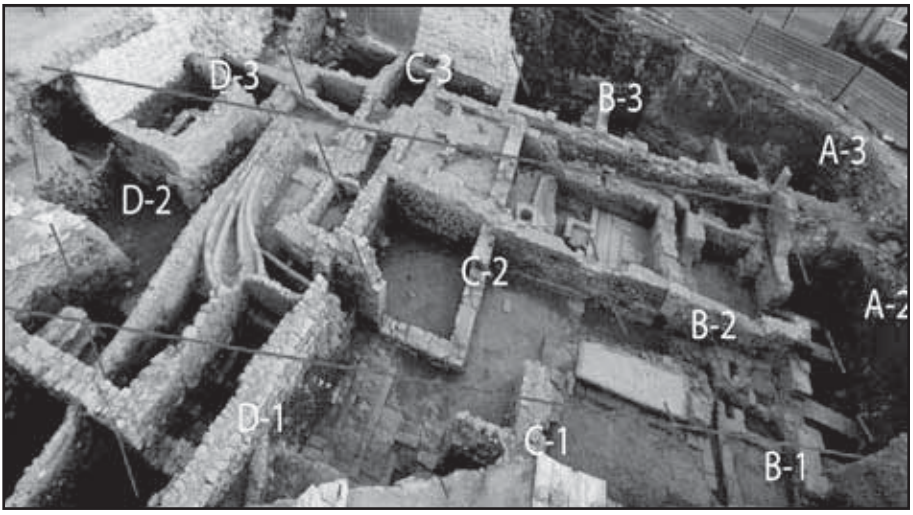
Seramikler: Alan genelinde yapılan çalışmalarda ele geçen İslami Dönem seramikleri: Sırsız ve sırlı seramikler ele geçti. Sırlı seramiklerde form olarak tabak ve çanaktan oluşan kap parçaları üzerinde geometrik ve stilize bezemeler mevcuttur. Bizans dönemi seramikleri ise; en önemli özellikleri sır altında astar ve düzensiz sır boyama mevcuttur. Geç Roma seramik parçaları; tabak, *amphora*, testi form grupları bulunmuştur. Helenistik Dönem seramikleri: Form olarak tabak ve kaselerdir. Hellenistik Dönem seramikleri çok az sayıda ele geçirilmiştir (Resim 9-11).

Pişmiş Toprak eserlerin büyük bir kısmını kandiller (Resim: 13) oluşturmaktadır. Kandiller üzerinde bitkisel ve geometrik bezemeler mevcuttur. Lüleler hamuru renginde ve üzerlerinde geometrik bezemeler bulunmaktadır. Osmanlı Dönemine aittir (Resim: 14).

Metal, taş, kemik ve cam buluntularda buradaki yerleşimin sürekliliğinin bir göstergesidir.

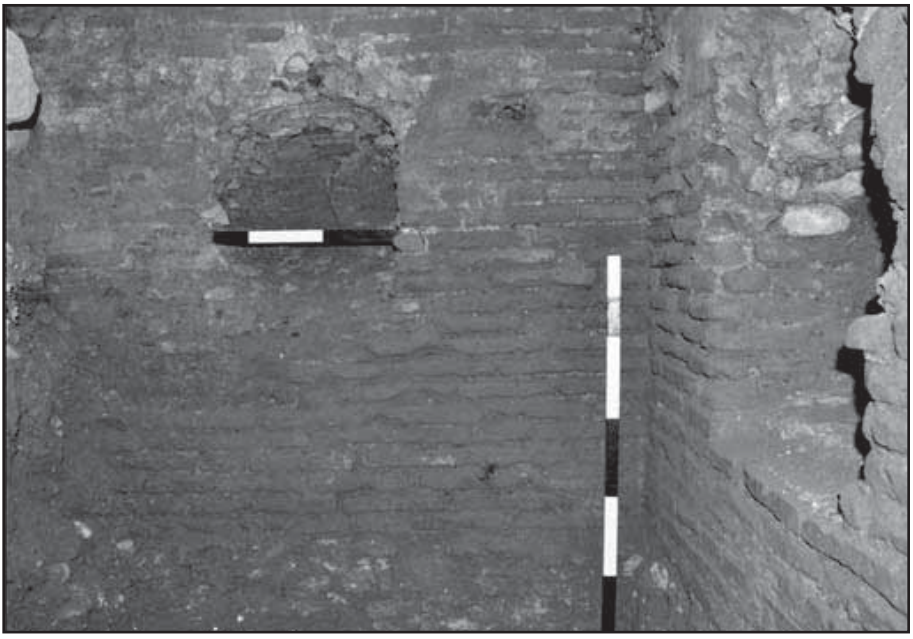
Alanda Roma İmparatorlarından Numerianus (283-284) ile başlayan süreç, Osmanlı padişahlarından Abdülaziz (1861-1876) ile son bulmaktadır. 1500 yıllık bir yerleşimin kesintisiz olarak varlığı görülmektedir.

Sonuç itibariyle İplik Pazarı Kurtarma Kazısı, Antiokheia kent merkezinin bir parçasını gün yüzüne çıkartarak arkeolojik açıdan gerek mimarisiyle, gerekse çıkan buluntularıyla kronolojiye ışık tutmaktadır.

Resim: 1

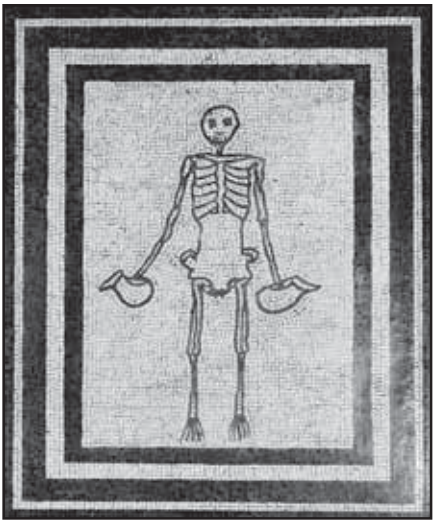

Resim: 2

Resim: 3

Resim: 4

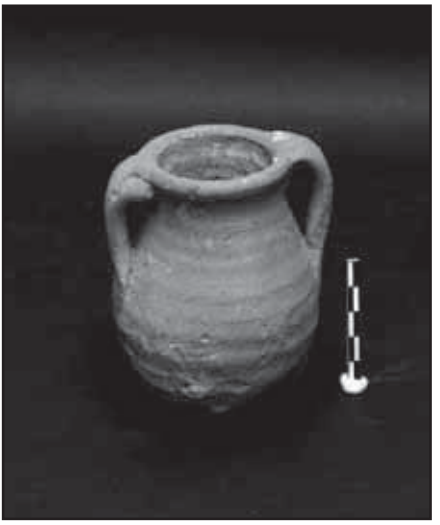
Resim 5: (Napoli Müzesinde sergilenmekte).

Resim 6: (Roma Müzesinde sergilenmekte.)

Resim: 7

Resim: 8

Resim: 9

Resim: 10

Resim: 11

Resim: 12

2010-2012 YILARI ÖRENŞEHİR MAHALLESİ KURTARMA KAZISI

Hasan ELMAAĞAÇ*
Gökhan YILDIZ

Kayseri İli, İncesu İlçesi, Örenşehir Mahallesi, Köyiçi Mevkii'nde tapunun 1247 parselinde ve 7 m.lik yol içerisinde Milli Emlak Müdürlüğü, mülkiyet sahiplerinden alınan muvafakat ve Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izinleriyle kurtarma kazısı uygun görülmüş, gönderilen ödenek doğrultusunda Kayseri Müzesi Müdürlüğü'nce 14.09-18.10.2010 tarihleri ve 20.06-27.08.2012 tarihleri arasında kurtarma kazıları gerçekleştirilmiştir[1].

Kurtarma kazısının gerçekleştirildiği Örenşehir Mahallesi, Kayseri İli'ni çevreleyen yaklaşık 890 km^2'lik bir alanı kaplayan Kayseri Ovası'na hakim bir tepe üzerinde yer alır. Bu alanda kurtarma kazıları öncesinde yalnızca, yapı kalıntısının yaklaşık 400 m. batısında Gayrımenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 08.04.1977 tarih ve A423 sayılı kararı ile tescilli, bir Roma mezar anıtı yer almaktadır.[2]

* Hasan ELMAAĞAÇ, Kayseri Müzesi Müdür Yardımcısı, Kayseri Müzesi Müdürlüğü Melikgazi, Kayseri/TÜRKİYE.
Gökhan YILDIZ, Arkeolog, Kayseri Müzesi Müdürlüğü, Melikgazi, Kayseri/TÜRKİYE.

1 1247 Parsel üzerinde mevcut ev inşaatı sırasında 1979 yılında tespit edilen mozaikli yapının kurtarma kazısı ödenek yetersizliğinden gerçekleştirilememiş olup 2009 yılında evin müştemilatında gerçekleştirilen kaçak kazının kolluk kuvvetlerince tespiti neticesinde olay Müdürlüğümüze intikal ettirilmiştir.

2 Gökhan Yıldız, Nur Ayşe Baykan, İncesu ilçesi, Örenşehir Köyü Roma Anıt Mezarı, I. Ulusal İncesu Sempozyumu Eski Çağlardan Günümüze Her Yönüyle İncesu Cilt III, s. 101-118, Kayseri 2011

Kurtarma kazıları neticesinde yapı kalıntısının A, B, C, D, E, F mekânları olarak adlandırdığımız 6 mozaikli mekân tespit edilmiş olup bu mekânlarla bağlantılı olan diğer mekânların kazıları ise mülkiyet sorunları nedeniyle henüz gerçekleştirilememiştir (Çizim: 1).

A MEKÂNINDAKİ ÇALIŞMALAR

2010 yılında kurtarma kazısına başlanılan dikdörtgen biçimli mekanda gerçekleştirilen kazılar sonucunda A mekânının toplam 14,80 m. uzunluğunda, 4,60 m. genişliğindeki kısmının kazılması tamamlanmıştır[3]. Mekân duvarlarının batısındaki kısım, temel seviyesinde korunmuş olup, duvarların doğusunda yaklaşık 40 cm. yüksekliğindeki alan korunmuştur. Mekânı oluşturan duvarların 80 cm. kalınlığında, düzgün kesme taşlardan ve horasan harç ile örülerek yapılmış olduğu tespit edilmiştir. Korunmuş olan doğu duvarın iç yüzeyinde, temel seviyesinin üstünden itibaren görülen alçı harçtan, mekân duvarlarının fresk süslemeli olduğu düşünülmektedir.

A mekânını süsleyen mozaik taban bordürü; 1-1,5 cm. arası siyah, kırmızı ve bej renkli *tessera*lardan meydana getirilmiştir. Mozaik bordür, perspektif bakışımlı olarak tasarlanmış olup ana süsleme elemanı olarak geometrik motifler seçilmiştir. Kenarları dama motifi ile süslü olan bordürün etrafı bej renk *tessera*lardan bir silme ile sınırlandırılarak, birbirini takip eden bitişik sekizgenlerin oluşturduğu ana geometrik motifin yer aldığı pano oluşturulmuştur. Sekizgen motifin alt ve üst kısmı bej renk altıgen silme ile şekillendirilmiş, bu sayede farklı bir perspektif bakış açısından ana bordürün birbirini takip eden altıgen silmeler şeklinde görülmesi amaçlanmıştır. Bitişik sekizgen ile süslenen ana bordürün yan kenarları kırmızı renk *tessera*lardan oluşturulmuş olup ortadaki kare kısımda ise siyah renkli *tessera*lar seçilmiştir. Yaklaşık 50 cm. çapındaki sekizgen ana bezek merkezinde ise bej renk *tessera*lardan x motifi oluşturulmuştur. A mekanın tabanını süsleyen mozaik

3 Bu mekânın tam ölçüleri kömürlük/hayvan damı olarak kullanılmak üzere yapılmış yeni binanın kaldırılmasıyla anlaşılabilecektir.

bordür iki parçaya bölünerek ortada kare bordür içerisinde, içe doğru daralan dama motifi yerleştirilmiştir. Oldukça tahrip olan bu kısımda kare bordürün bir kenarında sarmaşık yaprağı bezeği bulunmaktadır (Resim: 1-2).

Kurtarma kazılarının gerçekleştirildiği A mekânı içerisinde yaklaşık 60 m^2'lik mozaik taban olduğu anlaşılmıştır. Mekân içerisinde kullanılan bordür süslemelerin benzer örneklerine Antiokhia/Yakto Kompleksi, oda 46 (4. yy. 2. yarısı), Antiokhia/Kaoussie Kilisesi (4. yy. 2. yarısı) Antiokhia/Masklar Evi (5. yy. 1. çeyreği), Aziz Trias Bazilikası orta nef (5. yy. ortası), Antiokhia/Kutsal Yazıt Evi (5. yy. 3. çeyreği), Antiokhia / Sektör 14-R'de mozaik (6. yy. 1. çeyreği), Antiokhia / F Hamamı'nda (6. yy. ilk yarısı) rastlanmaktadır[4].

B MEKÂNI

2010 yılı kurtarma kazısı sırasında 5x5 m.lik kısmı ortaya çıkarılan ve B mekanı olarak adlandırdığımız mekanın tabanını süsleyen yaklaşık 25 m^2'lik mozaik bordür 1-1,5 cm. arası siyah, kırmızı ve bej renkli tesseralardan meydana getirilmiştir. Geometrik motiflerin kullanıldığı mozaik tabanın kenarında birbirini kesen dörtgen prizmalar yer almaktadır. Bu kısmı çevreleyen bej silmenin devamındaki kuşak bant tarzındaki silmenin içerisinde, birbirini takip eden tarzda yerleştirilmiş farklı ebatlardaki daire, kare ve elips şeklinde devam eden bezekler bulunmaktadır. Bu süslemelerin bir kısmında bezeme merkezine gelecek şekilde yerleştirilen nokta bezek görülmektedir. Bu silmenin devamında ise ana süsleme olan birbirini takip eden altıgen süsleme, merkezine ise haç motifi yerleştirilmiştir (Resim: 3-4).

C MEKÂNI

Parke döşeli yol kısmında 12 m.x5.5 m. ölçülerindeki alanı kaplayan dikdörtgen planlı A mekânına (kabul salonu?) bitişik olan C mekânında,

4 Ayşın ÖZÜGÜL, Antik Döşeme Mozaiklerinde Bordür Motifleri, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, s.45 Ankara 1996

2012 yılında yapılan kazılar neticesinde mekâna ait duvarlarda ve mekân yapısında farklı evrelerde yapılan eklemelerin olduğu anlaşıldı. Bu mekânın doğusunun günümüz su ve kanalizasyon şebekesinin yapılışı sırasında tahribata uğratılması nedeniyle şu an için mahiyeti anlaşılamayan bir bölünmeye tabi tutulduğu ve geniş bir kabul mekânı olabilecek tarzda inşa edilen mekânın yapısının değiştirildiği anlaşıldı. Yaklaşık 155 cm. yükseklikte korunan mekân kuzey duvarının, 90 cm. kalınlıkta Horasan harç ile düzgün kesme taşlardan örüldüğü görüldü. Taban seviyesinde korunan bölümde kırmızı ve siyah renkte boya ile oluşturulan fresk süslemede tuğla duvarı andıran tarzda bölümlemeler ile *metop* benzeri panoları çevreleyen kare süslemeye ait kalıntıların bulunduğu ve fresk süslemenin krem renkte bir astar üzerine kırmızı renkle boyandığı anlaşıldı (Resim: 5-6).

145 cm. seviyesindeki mozaik tabanın 1-1,5 cm. çapındaki krem, siyah, kırmızı ve bej renklerdeki *tessera*ların bir araya getirilmesiyle meydana geldiği anlaşıldı. Ana motif olarak birbirini takip eden ve perspektif bakışımlı olarak yerleştirilen geometrik dairenin seçildiği yaklaşık 8 m. uzunluğundaki bir panonun 4 m. uzunluğunda bir kare bordür ile bölünerek ortasında büyük bir daire bordür içinde, içe doğru daralan tarzda bir göbeğin oluşturulduğu görüldü. Bu daire içerinde ise balık pulu biçiminde, içe doğru daralan bezeğin farklı renkte perspektif olarak yerleştirilmesiyle içe doğru daralan dörtlü yonca yaprağı biçimli bir süslemenin de oluşturulduğu anlaşıldı. Daire bordürün tam ortasına denk gelen kısımda, geometrik daire bordürün içine yerleştirilmiş birbirini takip eden dalga motifinin çevrelediği çarkıfelek motifi bulunmaktadır.

En dışta yer alan büyük daire bordürün üç kenarında ise geniş taban üçgen geometrik bezeğin iç kısmında yer alan siyah renk *tessera*lar ile oluşturulmuş üçgenlerin ortasında, karşılıklı iki adet sarmaşık yaprağına yer verilmiştir. Güney köşede yer alan üçgenin merkezinde ise iki küçük sarmaşık yaprağının ortasında taç benzeri bir süsleme içerisinde haç motifi bulunmaktadır. Ana bordürün büyük bir mekânda kullanılmasında oluşabilecek sığlığı gidermek amacıyla panonun bölünerek

oluşturulan bir göbek tarzı bölümleme ile mekândaki mozaik tabanın hareketlendirildiği düşünülmektedir. Bu nedenle mekânın devamında simetrik olarak ana bordürün batıya doğru yaklaşık olarak 8 m. devam ederek C mekânın toplamda 20 m. uzunluğa ulaşacağı düşünülmektedir (Resim: 7).

D MEKÂNINDAKİ ÇALIŞMALAR

C mekânın kuzeyinde 4,6 m.x7 m. ölçülerindeki kare mekândaki kazılar 0-140 cm. kodunda seramik ve kiremit parçaları ve farklı malzemelerin bir arada bulunduğu oldukça taşlı ve sert yapıdaki toprak dolguda yürütüldü. C mekânın hemen bitişik duvarına yakın kısımda, mekânın tabanında herhangi bir mozaik tabanın olup olmadığının belirlenmesi için yapılan derinleşmede mozaik tabana rastlanmadı. Bu nedenle D mekânını oluşturan duvarların belirlenmesinden sonra, kurtarma kazısında öncelikle mozaik tabanlı mekânların ortaya çıkarılması amaçlandığından, mekândaki kazıya son verildi.

E MEKÂNINDAKİ ÇALIŞMALAR

Kare biçimli mekânın düzgün kesme taşlardan, 80-85 cm. kalınlıkta Horasan harcı ile örülü duvarlarla çevrelendiği, bu duvarların 40-167 cm. yüksekliğindeki bir bölümünün korunduğu anlaşıldı. E mekânı bir ön giriş ve ana mekândan oluşmaktadır. 6,2 x 5,3 m. ölçülerinde ana mekân olarak nitelendirdiğimiz kare odada, 160 cm. kod seviyesinde bulunan mozaik taban süslemesinin kendi içinde 5 adet kare panoya bölündüğü, kare panoların arasında ise birbirini takip eden rüzgâr gülüne benzer bir görünüme sahip aynı yönde dönen tarzda işlenmiş, dörtlü yarımaylar biçimindeki ana motifin *meandr* bezek benzeri bir süsleme içerisinde kullanıldığı anlaşıldı. Ayrıca mozaik bordürün kenar kısımlarında, birbirini takip eden daire içinde kare bezekler yer almaktadır. Bu bezeklerin merkezinde ve kenarlarında nokta bezemelere yer verildiği anlaşıldı. Ana panoyu çevreleyen düz bandın kenar kısımlarında ise üçgen dizisi bezeme ile çevrelendiği görüldü. Büyük oranda sağlam

durumda korunmuş olan mozaik taban bordürün kenar kısımlarda yer yer tahrip olduğu anlaşılmıştır.

0,8 ila 1,3 cm. çapında siyah, kırmızı, bej, gri, sarı ve kahverengi renkli *tessera*larla oluşturulan mozaik taban süslemesinde ana motif olan *meandr* biçimli bant içinde yer alan rüzgâr gülüne benzeyen bir görünüme sahip aynı yönde dönen, dörtlü yarımaylar biçimindeki süslemenin ortasına ise düğüm bezek yerleştirilmiştir (Resim: 8).

Mozaik taban süslemesinin dört köşesinde ve ortasında birbirinden farklı süslemelerle bezeli 5 adet 1,1x1,1 m. ölçülerinde kare panoya yer verilmiştir. Bunlardan güneybatı yönde yer alan kare pano içerisinde iki sıra bej renk *tessera* ile oluşturulan düz silme içerisinde inci-boncuk dizisi bezeği yer alır. Ortada ise *meandr* silmenin çevrelediği altıgenler içerisinde üçgen dalga bezek ve içe doğru daralan madalyon benzeri daire süslemenin içinde Grekçe dört satırlık kısa bir yazıt, tek bir sarmaşık yaprağı süslemesi bulunmaktadır. Panonun kenar kısmında eksiği mevcuttur (Resim: 9, Çizim: 2).

Merkezde yer alan Grekçe 4 satır yazıt;

ΥΓΕΙ
ΕΝωΝ
ΕΙCΕΛ
ΘΑΙ

şeklinde yerleştirilmiştir.

(Türkçeye çevrildiği zaman ‘’Sağlıklı kal, sağlık bulasın’’ anlamında olabileceğini düşündüğümüz yazıtın tam çözümünün dil bilim uzmanlarınca yapılması uygun olacaktır[5].)

Güneydoğu yönde yer alan kare panoda üç sıra bej renk *tessera* ile oluşturulan düz silme içerisinde ikili saç örgüsü bezeğin çevrelediği iç kısımda iki sıra bej renk *tessera*yla oluşturulan düz silme yer alır. Silmenin dört köşesinde üçgen dalga motifi ile çevrili madalyon benzeri

5 E ve F mekânında bulunan Grekçe ve Latince yazıtların çevirileri, Prof. Dr. Hasan Malay tarafından yapılmıştır.

süsleme bulunmakta. Madalyon benzeri süslemenin içerisi kırmızı renk *tessera* ile kaplı olup etrafında dört yönde çizgi bezemeye yer verilmiştir. Pano merkezinde siyah, bej ve gri renk *tessera*larla oluşturulan, dört sıra örgü bezek motifi yer alır. Panonun köşe kısmında eksiği bulunmaktadır (Resim: 10).

Kuzeybatı yönde yer alan kare üçüncü pano ise üç sıra bej renk *tessera* ile oluşturulan düz silme içerisinde iki sıra saç örgüsü bezek, iç kısımda kare silme içerisinde sekiz küçük kare pano ve köşelerde dört prizma bezek süslemeden oluşmaktadır. Küçük kare panolar içerisinde dalga, balık pulu ve geometrik süslemeler kırmızı, bej, gri, siyah, sarı ve kırmızı renk *tessera*larla oluşturulmuştur. Merkezde ise sarı renk *tessera*lar içinde, siyah renk *tessera*larla yapılan altı kollu çiçek rozeti bulunmaktadır. Panonun köşe kısmında eksiği bulunmaktadır (Resim: 11).

Kuzeydoğu yönde yer alan dördüncü kare Panoda; üç sıra bej renk *tessera* ile oluşturulan düz silme içerisinde kare panoyu çevreleyen dalga bezek bulunur. Kare panonun iç kısmında iki köşede tek, bir köşede ise karşılıklı duran iki balık bezemesi yer alır. Bunlardan tekli olan balık motifi, ikili balık motifine nazaran daha büyük boyutlu işlenmiştir. Kare silmenin merkezinde içe doğru daralan iki daire bezek yer alır. Büyük daire bezemenin içerisinde iki sıra saç örgüsü süslemeye yer verilmiş olup merkezi konumdaki daire bezek içerisinde ise döner tarzda işlenmiş sekiz kollu çarkıfelek bezek süslemesi bulunmaktadır. (Resim: 12)

Mozaik taban merkezinde bulunan panoda ise iki sıra bej renk *tessera* ile yapılan düz silme bezek içinde dört köşede bitkisel bezekler yer alır. Bunlar sırasıyla; karşılıklı duran buğday başağı-orak, nar ve narçiçeği bezeği, çiçek (gül) bezeği ile ortasında bir meyve (armut?) yer alan bitkisel bezektir. Ortasında büyük bir daire bezek içerisinde sekiz kollu tarzda örgü/rozet bezek yer alır. Her örgü/rozet bezek kolları içerisinde karşılıklı simetrik şekilde gelecek şekilde yerleştirilmiş çarkıfelek, dama motifi, geometrik bezeklerle süslü daireler ve ortasında gama bulunan geometrik bezekler yer almaktadır. Panonun merkezinde sağa doğru döner tarzda yerleştirilmiş sekiz kollu büyük ebatlı çarkıfelek süslemesi göze çarpmaktadır.

E mekânının ana mekân ile giriş holü arasında 120 cm.lik giriş eşiğinde mozaik taban süslemesine yer verildiği anlaşılmıştır. Dikdörtgen biçimli mozaik bordür içerisinde yan yana tarzda yerleştirilen, altlı üstlü dört daire içinde dama, gamalı haç, çarkıfelek, ikili örgü, nokta bezeklerin kullanılarak süslendiği görülmektedir. Giriş eşiği kısmındaki mozaik taban süslemenin bir kısmında tahribat mevcuttur.

E mekânının 3,3 x 6,1 m. ölçülerindeki giriş holünde, ana mekândan farklı bezemeye sahip olan 20 m^2. lik bir mozaik taban tespit edildi. Siyah, kırmızı, bej ve gri renk *tessera*lardan oluşturulan mozaik tabanın kenarını çevreleyen bordürün iç kısmında birbirini takip eden içi içe geçmiş daireler içinde kare prizmalar yer almaktadır. Perspektif bakışımlı olarak seçilen bezek farklı bir açıdan ise dört kollu çiçek rozeti olarak da görülmektedir. Daire bezemenin devamında ise bordürü sınırlayan tarzda yerleştirilen düz silme bezek yer alır. Bu silmenin iç kısmında ise tek yönlü bakışımlı olarak yerleştirilen kısa kenarda 4, uzun kenarda 9 adet olmak üzere toplam 18 küçük kare pano bölümlemeye gidilmiştir. Panoların iç kısımlarında ise uzun köşede 5, dar kısımda 2 adet küçük ebatlı kare ve bunun etrafını dolaşan ikili örgü bezek görülür. Bordür içerisini dolaşan örgü bezeğin arasında geometrik bezeklere, çiçek rozetlerine ve tarama bezeklere ana bordürün süslemesini artırmak amacıyla yer verilmiştir.

Ayrıca E mekânın düzgün kesme taşlardan yapılı mekân duvarlarının iç kısımlarının fresklerle süslendiği, taban seviyesinde ise mozaik taban süslemenin bir kenarında günümüz süpürgeliklerine benzer mermer düz silmelerin yer aldığı tespit edilmiştir. Ana giriş kısmında yer alan payenin freskle süslü olmayan bir yüzünde mermer bir kaplamanın kullanıldığı anlaşılmıştır.

İçerisinde bulunan mozaik bordür ve duvar örgüsündeki kalite nedeniyle, E mekânın kurtarma kazısını yürüttüğümüz yapı kalıntısının şu ana kadar tespit edilen en özel odasının (*tablinium* benzeri) olduğu düşünülmektedir. Bu mekândaki çalışmalar yapılan fotoğraflama ve çizim çalışmalarının ardından sonlandırılmıştır.

F MEKÂNINDAKİ ÇALIŞMALAR

E mekânına bitişik, F mekânındaki çalışmalar sınırlı bir alanda (park alanında bulunan basketbol sahasına oldukça yaklaşıldığından, herhangi bir güvenlik zafiyeti oluşturmaması amacıyla belli bir mesafe sonlandırılmak zorunda kalınmıştır.) 4,7 x 5 m.lik alanda yürütülmüştür. Mozaik taban seviyesine kadar yapılan kazılarda, bulunan mozaik taban süsleme E mekânından farklılık göstermektedir.

162 cm. kod seviyesinde bulunan mozaik taban örgüsünden anlaşıldığı kadarıyla bu mekânın C,D,E mekânlarıyla bitişik olduğu, C mekânın benzeri biçimde geniş bir salon benzeri mekân olabileceği düşünülmektedir. 4,7x5 m. ölçülerindeki kazılabilen alanda bulunan mozaik taban süslemesinde E mekânındakine benzeyen tarzda, kare panolarla bölümlemelerin yapıldığı, bu bölümlerin içerisinde tüm alanı dolaşan içe doğru daralan tarzda *meandr* bezemenin ana motif olarak kullanıldığı anlaşılmıştır. *Meandr* bezemenin içinde ise tek sıra örgü bezeğin bulunduğu tespit edilmiştir.

Dikdörtgen olduğunu düşündüğümüz F mekânın mozaik taban süslemesin ortasında yer verilen büyük kare panonun köşesinde içe doğru daralan tarama bezek, orta kısımda ise büyük daire bezek içinde merkeze doğru yönelen tarzda yerleştirilmiş farklı renk *tessera*larla oluşturulan üçgen bezekler yer almaktadır. Daire merkezinde ise kırmızı renk *tessera*larla doldurulan alanda bej renk *tessera*lardan yapılan çizgisel tarzdaki güneş kursuna benzer iki bezek arasında dört sıra Latince yazıta yer verilmiştir. Alt kısımdaki kanatlı güneş kursuna benzer bezeğin iki kenarında ise küre bezek yer almaktadır. Kare bordürün tam merkezine gelecek şekilde Latince yazıt bu şekilde yerleştirilmiştir.

VOTIS XXXMVLTIS*XXBISXX
CVRANTE YACINTHO COMITE
FABRICA AD SVMMVM PER
DVCTA ES CVLMEN

Yazıtın ortasında yıldızla gösterilen alanda yaprak bezek, yazıt bitiminde ise hilale benzer bir işaret ve yine yaprak bezek görülmektedir.

Yazıtın Latince transkripsiyonu ‘‘Votis multis bis curante Yacintho comite fabrica ad summum perducta es culmen.’’ olduğu ve Türkçeye ‘‘*Ne zaman ki dostumuz (H)yacinthos birçok oy alıp seçilerek iki kez yönetici(curator) olarak görev yaptı, işte o zaman sen, ey yapı sanatı, en mükemmel düzeye ulaştın!”* anlamıyla çevrilebileceği düşünülmektedir. (Olasılıkla bu binanın sahibi ya da mimarı, o sırada yönetici olarak görev yapan arkadaşı Hyacinthos’un imar faaliyetlerine ne kadar katkı sağladığını anlatmak ve daha doğrusu ona iltifat etmek üzere bu mozaik-yazıtı yazdırmış olmalıdır.)

Kurtarma kazısını gerçekleştirdiğimiz yapı kalıntısında mekan içlerinde bulunan mozaik tabanın yanı sıra farklı dönemlere tarihlendirdiğimiz Erken ve Geç Doğu Roma dönemlerine tarihlendirilen seramik parçaları ve çatı kiremit parçalarının yanı sıra oldukça silik ve korozyonlu durumda olduğundan lejantı okunamayan 3 adet bronz sikke ile farklı ebatlarda metal pim parçaları yakın tarihli farklı objelerle (poşet vb. atık maddeler) birlikte karışık olarak bulunmuştur. (Kazılan alanda modern parke taş döşeli yol ve bunun alt kodunda bulunan kanalizasyon ve içmeyi suyu hatlarının yerleştirilmesi sırasında mozaik taban örgüsünde ve kazılan alanda tahribata yol açıldığı, ayrıca geçmiş dönemde kazılan alanda bulunduğu öğrenilen hayvan barınağının vb. yapıların kaldırılması sırasında da kazılan alanda tahribatların meydana geldiği anlaşılmıştır.)

Kazı sırasında envanterlik durumda yalnızca 2 adet kandil tespit edilebilmiştir. Bulunan 3 adet sütun gövdesinden yapı kalıntısını oluşturan mekânlarda taşıyıcı elaman olarak sütunların da kullanıldığı tespit edilmiştir. 2010-2012 yılları arasında kurtarma kazısını gerçekleştirdiğimiz yapı kalıntısında ilerleyen yıllarda gerçekleştirilmesini planladığımız kazılar neticesinde, yapının diğer mekânlarının tespiti ile yapının kesin işlevinin anlaşılabilmesi mümkün olacaktır. Kurtarma kazısında bulunan mozaik tabanların Anadolu’da ve yakın coğrafyada bulunan mozaikler ile karşılaştırılması, bulunan seramik ve çatı parçalarının değerlendirilmesi neticesinde yapının şu an için İ.S. 4. yüzyılda inşa edilmiş olduğu düşünülmekte olup kesin tarihlendirme yapının farklı kullanım evrelerinin tespiti kurtarma kazılarının tamamlanmasıyla mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

Ayşın ÖZÜGÜL*, Antik Döşeme Mozaiklerinde Bordür Motifleri,* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, s.45 Ankara 1996

Barış SALMAN, *Orta EUPHRATES Mozaikleri Işığında Edessa ve Samosata Mozaikleri, Doktora Tezi,* Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı*,* İzmir 2007

Didem TABANLI, *Roma Dönemi Mozaiklerinin Efes Örneğinde İncelenmesi,* Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Seramik Ana Sanat Dalı*,* İzmir 2007

Fatih CİMOK, *Antıoch Mosaics*, İstanbul 2000

Gökhan YILDIZ, Nur Ayşe BAYKAN*, İncesu ilçesi, Örenşehir Köyü Roma Anıt Mezarı,* I. Ulusal İncesu Sempozyumu Eski Çağlardan Günümüze Her Yönüyle İncesu Cilt III, s. 101-118, Kayseri 2011

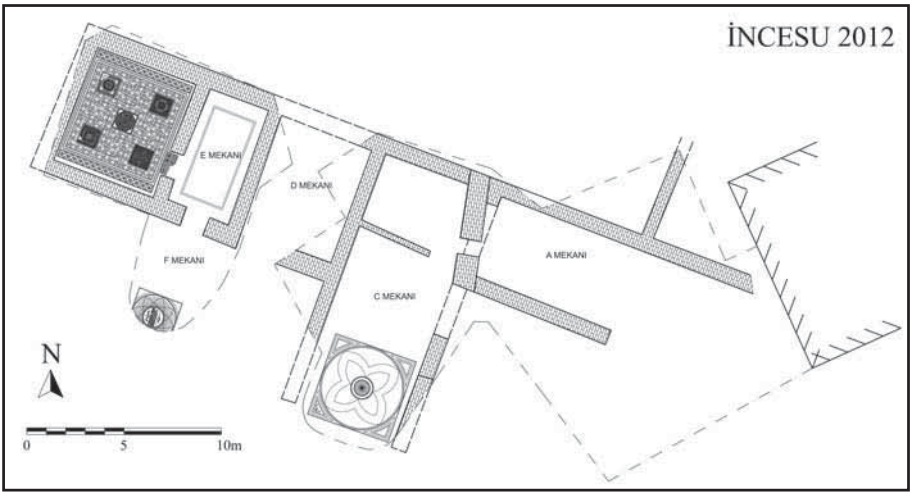
Özden ŞEN, *Allıanoi Ilıcası Taban Mozaikleri,* Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, Edirne 2009

Rifat ERGEÇ, *Belkıs-Zeugma ve Mozaikleri,* Sanko Holding Yayınları, Antep 2006

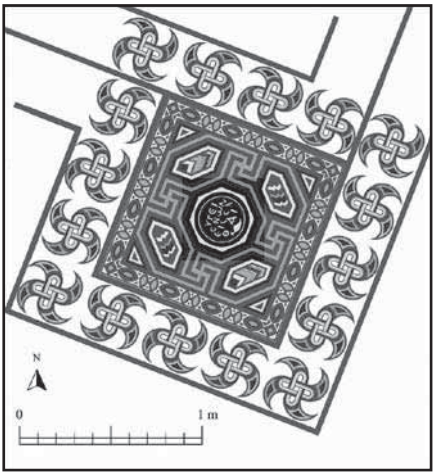
Sibel SABIR, *Kuzey Kıbrıs'taki Geç Roma-Erken Bizans Yer Mozaikleri*, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Bölümü Bizans Sanatı Ana Bilim Dalı, İzmir 2004

Ünal DEMİRER, *Pisidia Antiokheiası Büyük Bazilika Taban Mozaikleri,* Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya 2004

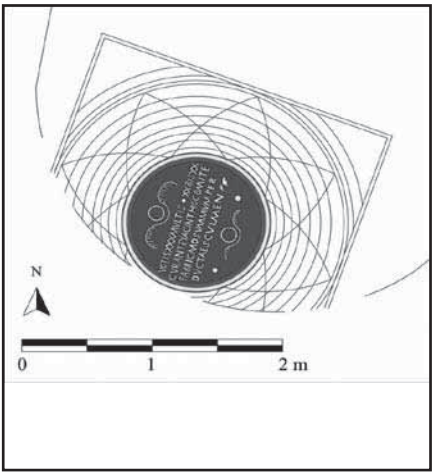
Z. Ceylan ŞAHBAZ, *Anadolu'da Mozaiğin Gelişimi,* Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı*, Ankara 1999.*

Çizim: 1

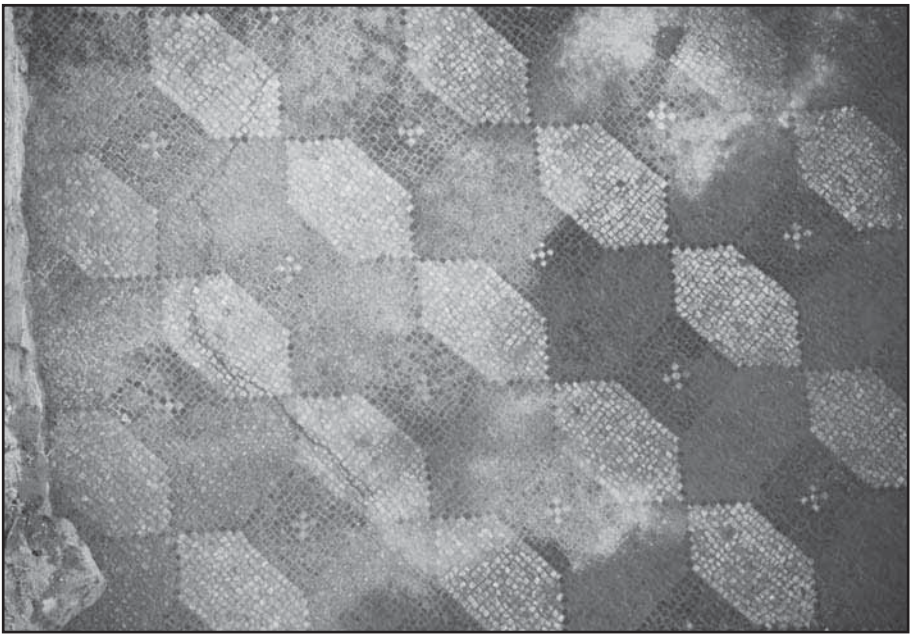
Çizim 2: E mekanı yazıtlı bordür detay.

Çizim 3: F mekanı.

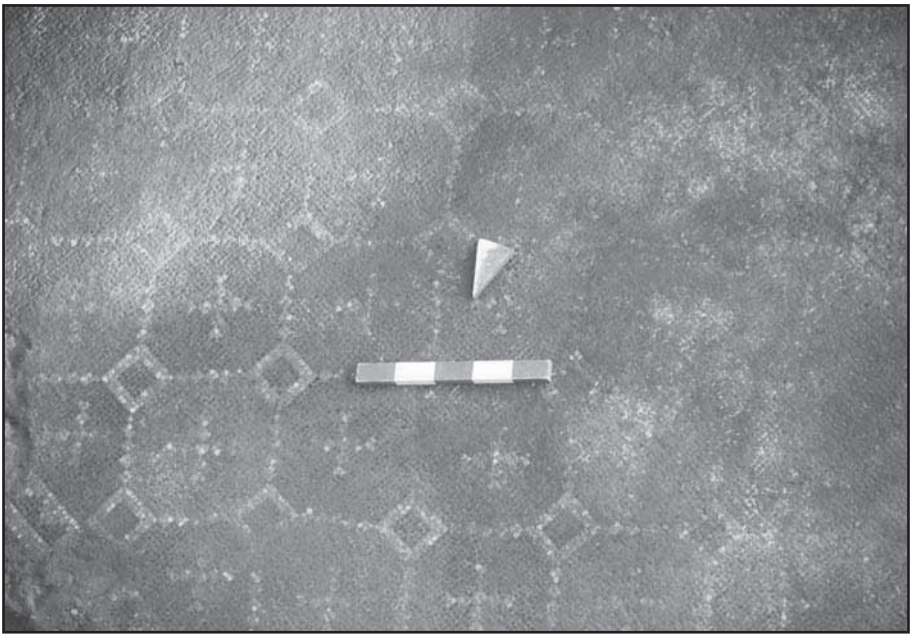
Resim 1: A mekanı hava fotoğrafı.

Resim 2: A mekanı detay resim.

Resim 3: B mekanı.

Resim 4: B mekanı detay resim.

Resim 5: C mekanı duvar freski detay.

Resim 6: C mekanı duvar freski.

Resim 7: C mekanı mozaik.

Resim 8: E mekanı ana oda mozaik bordür.

Resim 9: E mekanı ana mekan mozaik bordür detay.

Resim 10: E mekanı ana mekan mozaik bordür detay

Resim 11: E mekanı ana mekan mozaik bordür detay.

Resim 12: E mekanı ana mekan mozaik bordür detay.

AKSARAY II. KILIÇASLAN HAMAMI KURTARMA KAZISI VE TEMİZLİK ÇALIŞMASI

Yusuf ALTUN*

1. GİRİŞ

Aksaray doğudan batıya, kuzeyden güneye tarihi ipek yolları üzerinde bulunması hasebiyle birçok kültürü içinde barındırmıştır. MÖ. 8500'lerde Aşıklıhöyük'te görülen insan yaşam kültürlerinden, günümüze kadar birçok medeniyete ev sahipliliği yapmıştır. İlimizde birçok han, hamam, kervansaray ayrıca keşfedilecek birçok yer altı şehri bulunmaktadır. Aksaray Belediyesi'nce ilimizde Anadolu Selçuklu Dönemine ait köprüler, sivil mimarlık örnekleri, Cumhuriyet'in ilanından sonra kurulan Azmi Milli Un Fabrikası'nı restore ettirilmiştir. Önce hamamın kamulaştırması tamamlamıştır. Kazı ve temizlik çalışmasının amacı II. Kılıçaslan Döneminin nadide eseri olan hamamın gün yüzüne çıkarılarak kültür turizmine kazandırılmasıdır[1].

1 a: Konumu

Hamam, Aksaray İli, Merkez, Sofular Mahallesi, Ulu Irmak kenarında, tapunun 2448 ada 1 parselinde kayıtlıdır. Hamam Aksaray şehir

* Yusuf ALTUN, Müze Müdürü, Aksaray/TÜRKİYE.

1 Konya Koruma Kurulu'nun 12/04/2012 tarih ve 439 sayılı kararı ile temizlik kazı çalışmasının bilimsel olarak müze başkanlığında yapılması istenmişti. Bakanlık Makamı'nın 16/08/2012 tarih 182185 sayılı Onayı doğrultusunda 16/08/2012 tarih 182749 sayılı KVMGM'nün yazısı, gerekli protokoller hazırlanarak 28/11/2012 tarihli protokol ve bu protokole istinaden 18/12/2013 tarihli alt protokole istinaden bilimsel danışmanların sorumluluğunda yükleniciliği ve kazının tüm giderleri Aksaray Belediyesi'nce karşılanarak kazı çalışmalarına 13 Nisan 2013 tarihinde başlamıştır.

merkezinde olup çevresinin zamanla atık maddelerle dolarak yükselmesi sonucu günümüzde burası yaklaşık 2.5 – 3,5 m. kadar toprağa gömülmüştür. Hamamın bazı kısımları çökmüş, içi de çöp deposu haline gelmiştir.

1.b: Hamamın Tarihçesi

Aksaray İli merkezinde Uluırmak kenarında yer alan, II. Kılıçaslan tarafından inşa ettirilen Aksaray II. Kılıçarslan Hamamı harap bir vaziyettedir. Hamamın 1928 yılına kadar faaliyet gösterdiği söylenmektedir. Rahmetli Yılmaz Önge'nin yaptığı bir yayında bu Selçuklu Dönemi hamamının yani II. Kılıçaslan'ın iktidar yılları 1156-1192 yıllarına ait yani çok eski bir Selçuklu hamamı olarak günümüze ulaşmıştır. II. Kılıçaslan hamamı mimarlık tarihi bakımından çok önemli bir çifte hamamdır. Doğudaki bölümü erkekler kısmı olarak kullanılmıştır. Haçvari 4 eyvanlı ve köşe hücreli tipte yapılmıştır. Batı kesiminde kadınlar bölümü yer alır ve elde edilen verilere göre üç eyvanlı tiptedir. Uzun yıllar restore edilerek kullanılmış bir yapıdır. Fakat 15 ya da 16. Yüzyılda Karamanoğlu Döneminde restore edilmiş ve yeni ilavelerle genişletilmiş, daha sonra Osmanlı döneminde de restore edilerek kullanılmıştır. 1860'lı yıllarda Uluırmağın taşarak donduğu ve bitişiğinde bulunan hamamı da sular altında bıraktığı bilinmektedir. Bu taşkının ardından yoğun bir buzlanma olmuş ve hamam da bu buzlanmadan nasibini aldığı bilinmektedir. Çevreden gelen çöplerle birlikte hamam yol seviyesinin altında kalarak mekânların çoğu toprak altında kalmıştır. Hamamın kullanım dışı kalmasına neden olan bir diğer olay ise sel taşkını sonrasındaki taşkın sularının don yaptığı, bunun sonucunda da hamamın kullanılamaz bir hale gelmesidir. 1941'den sonra hamamın kadınlar bölümü soyunmalık mekânı buğday deposu, daha sonra da ağaç pazarı olarak kullanılmıştır. Bu kullanımından sonra ise hamam terk edilmiş ve harabe bir hal almıştır. Hamamın yaklaşık olarak 75 yıldır kullanılmaması sonucunda, özellikle soyunmalık mekânları çöp atılan, defineciler tarafından kaçak kazı yapılan bir yer haline gelmiştir. Bunun sonucunda hamamın bir bölümü yıkılmış, bir bölümü ise soyunmalık

kubbe hizasına kadar moloz ve çöple dolmuştur. Erkekler bölümünün sadece soyunmalık kubbesi ile sıcaklık bölümünün sofa bölümü görülebilir hale gelmiştir.

1.c: Yapı Hakkında Bilgi Veren Kaynaklar

Yapı hakkında ilk bilgiyi İ. Hakkı Konyalı vermektedir. (Konyalı, 1974, 1589-1591) Yapıyı ayrıntılı tanımlayan ve tarihlendiren Önge olmuştur (Önge, 1992, 79-92). M. Görür'ün Aksaray ile ilgili tezinde yapıdan bahsedilmektedir.

2. KAZI VE TEMİZLİK ÇALIŞMA SAFHALARI

Söz konusu hamamda restorasyona yönelik olarak koruma kurulunun kararı doğrultusunda kazı çalışmaları Aksaray Müzesi Müdürlüğü'nün başkanlığı altında yapılmış, bilimsel sorumluluğunu ise Prof. Dr. Osman Eravşar, Prof. Dr. Haşim Karpuz, Yrd. Doç. Dr. Osman Nuri Dülgerler üstlenmiştir. Aksaray Müzesi'nin teşhir yenileme çalışmaları, Ihlara Vadisi Kaya Düşmesi Islah Çalışmaları nedeniyle müze uzmanlarımız müze çalışmalarını yürütürken bizzat kazı tarafımca yürütülmüştür. Çok riskli bir çalıma olduğu için işi Aksaray belediye işçileri yerine bu konuda uzman bir yüklenici firmaya işi ihale ederek çalışmalara (13.04.2013 cumartesi) başlanmıştır.

Kazı ve temizlik çalışmasına temizlik ve çevre emniyeti alınarak başlanmıştır. Kazı çalışmaları öncesinde hamamın, kuzeydeki bölümü tamamen toprak altındaydı. Hamamın kuzeyindeki kısmının üzerinde taksi durağı olarak kullanılan bir baraka binası ve bulunuyordu. Külhanın ve su deposunun bir bölümü kuzeydeki caddenin altında kalmıştır. Hamamın güneyinde bulunan soyunmalık mekânlarından erkekler bölümünün soyunmalık kısmı çöp artıklarıyla doluydu.

Kazı başlangıcında üst örtü ve taşıyıcı duvarlarda yapılan hafriyat. Erkekler bölümünün soyunmalık kısmı haricinde geri kalan bölümü tamamen toprak altında kalmıştır. Erkekler bölümünün soyunmalık kısmı

ise kubbesinin yarıya yakın bölümü yıkılmış, içerisi çöplük haline getirilmiştir. Erkeler bölümünün soyunmalığının taşıyıcı duvarlarının dış yüzlerindeki taşları soyulmuş, bazı bölümlerde yer yer içerideki kubbe geçiş elemanlarına kadar malzeme dökülmelerinin olduğu görülmektedir. Hamamın kuzey bölümündeki bozulmanın nedeni bu yönde bulunan yol kaplamasının altından elektrik, su kanalizasyon ve fiber optik tesisatı geçirilmesi sırasında duvarlarda tahribat yapılmasıdır.

Hamamın dıştan üst örtü çevresindeki yükler alınmıştır. Üst örtü toprak yükünün kaldırılarak üst örtü elemanlarının ve dış duvarlarının belirlenmesine çalışılmıştır. Bu amaçla hamamın çeşitli yerlerinde sondajlar açılmış, taşıyıcı duvarların yerleri işaretlenmiştir.

Hamamın ana hatları belirlendikten sonra kadınlar bölümünün soyunmalık mekanının üst örtüsü yıkık olması sebebiyle buradan başlanılarak güneye doğru kademeli bir ilerleyişle mekanların içinin boşaltılması prensibi belirlenmiştir. Hamamın kadınlar bölümünün içinde belirli bir seviyede temizlik yapılmıştır. Bu çalışmalar sonrasında hamamın etrafında kalan hamam dışındaki alanlarda iş makinesiyle küçük çaplı temizlik çalışması yapılmıştır. Kadınlar bölümünün soyunmalık kotu çevre kotundan yaklaşık olarak 4.m kadar aşağıda kalmıştır. Bu durumda hamamın içindeki hafriyatın boşaltılması problemi ortaya çıkmıştır. Bu sorunun çözümü için hamamın soyunmalık bölümünün içine lastikli palet yerleştirilerek hafriyat hamamın dışına taşınmıştır.

Hamamın Statik sorunlar ortaya çıkmaya başlamış, Hamamın temellerinin son derece zayıf olması sebebiyle cehennemlik katına inilmemiştir. Bu sebeple yapının sadece cehennemlik katının anlaşılması amacıyla iki yerde küçük sondajlar yapılmıştır. Mevcutta kalan kubbe parçası, geçiş elamanları çökme tehlikesi arz ettiği için ahşap iskele ile desteklenmiştir. Dış duvarlarda da bazı yerlerde doldurmalar yapılmıştır.

Dilatasyon, geçici duvar örgüsü kubbeye geçişlerde tuğla ile vurgulanmış büyük üçgen pandantifler, geçiş elamanları ve elips kubbeler ahşap malzemeyle desteklenmiştir.

Kazı da hava şartlarına bağlı olarak yıpranmış olup her an yıkılma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Bu alandaki çalışmalar hassas bir biçimde sürdürülmektedir. Kazı çalışmaları sırasında yıkık ve çökük olan mekânlar ile aşağıda destekleri bulunmayan mekânlardaki çalışmalarda önelcikle üzerlerindeki dolgular alınmaktadır. Sonrasında ise içeriden mekân boşaltılmakta ve ahşap merteklerle desteklenmektedir. Bazı yerlerde yükü karşılamak ve bozulmaları önlemek amacıyla cam yünü konulmaktadır. Hamamın soyunmalık bölümlerinin dış cephe duvarlarında büyük oranda malzeme kaybı olmuştur. Malzeme kaybı sonucunda duvarların kubbeye kadar olan bölümlerinde incelemeler oluşmuş, köşelerdeki gönyeli kırılmalar ortadan kalkmıştır. İçerideki toprak hafriyatının kaldırılması halinde söz konusu duvarın desteksiz kalmasına bağlı olarak yıkılması an meselesidir. Diğer yandan duvarların üzerine binen kubbe yükü, belirli bölümlerde askıda kalmış ve oluşabilecek bir sarsıntı sonrasında yada içerideki hafriyatın boşaltılmasına bağlı olarak her an yıkılabilecek bir duruma gelmiştir. Kazı çalışmaları 13.4.2013 tarihinde başlamış, farklı zamanlarda hava şartları sebebiyle aralıklar verilmiş, 31 Mayıs 2013 tarihinde sonlandırılmıştır.

3. HAMAMIN PLANI VE BÖLÜMLERİ (Plan: 1)

1. E1: Erkekler soyunmalık bölümü
2. E2: Erkekler ılıklık bölümü
3. E3: Erkekler ılıklık doğusunda yer alan elips kubbeli ve tonozlu mekan
4. E4: Erkekler ılıklığı batısında yer alan tuvalet veya traşlık bölümü
5. E5: Erkekler sıcaklık bölümü
6. E5-a: Erkekler sıcaklığı doğusunda yer alan eyvan
7. E5-b: Erkekler sıcaklığı kuzeyinde yer alan eyvan
8. E5-c: Erkekler sıcaklığı batısında yer alan eyvan

9. E5-d: Erkekler sıcaklığı güneyinde yer alan eyvan
10. E6: Erkekler sıcaklığının kuzeydoğusunda yer alan halvet hücresi
11. E7: Erkekler sıcaklığının kuzeybatısında yer alan halvet hücresi
12. K1: Kadınlar soyunmalık bölümü
13. K2: Kadınlar ılıklık bölümü
14. K3: Kadınlar ılıklığı batısında yer alan tekne tonoz örtülü bölüm
15. K4: Kadınlar sıcaklık bölümü
16. K4-a: Kadınlar sıcaklık bölümünün kuzeyinde yer alan eyvan
17. K4-b: Kadınlar sıcaklık bölümünün batısında yer alan eyvan
18. K4-c: Kadınlar sıcaklık bölümünün güneyinde yer alan eyvan
19. K5: Kadınlar sıcaklık bölümünün kuzeybatısında yer alan halvet
20. K6: Kadınlar sıcaklık bölümünün güneybatısında yer alan halvet
21. H1: Kuzeyde yer alan su deposu orta bölüm
22. H1-a: Su deposunun batısında yer alan bölme havuz
23. H1-b: Su deposunun doğusunda yer alan bölme havuz
24. C: Kuzeyde yer alan su deposunun orta bölümünde yer alan Külhan kısmı

Buluntular

Mimarı parçalar, kurna, seramik parçalar, bunlar işlenmiş mermer taşlar, cam kandil şişe parçaları, pişmiş toprak testiler ve parçaları, kandil ve pipolar sayılabilir. Bunların büyük çoğunluğu Osmanlı dönemi-

ne aittir. Selçuklu döneminden kaldığı düşünülen parça konik küremsi kaptır.

Kadınlar bölümünün soyunmalığından çok sayıda 20 yy. seramik parçaları da bulunmuştur. Bunların son yıllara kadar yakınlarda bulunan seramik atölyesinin artıkları olduğu yöre halkı tarafından ifade edilmiştir

4. HAMAMIN GENEL ÖZELLİKLERİ

Malzeme ve Teknik: Yapının her iki bölümünde düzgün yonu taşı sıralı moloz taş ve tuğla kullanılmıştır. Tuğlaya daha çok üst örtüyü oluşturan tonoz ve kubbelerin yapımında yer verilmiştir. Buna karşılık yapının duvarlarında da tuğla örgüyle karşılaşılmaktadır. Yapının süsleme elemanı olarak alçı malakari süslemenin kullanıldığı görülür.

Yapı Elemanları: Yapının taşıyıcı duvarlarının geniş ölçüde harçlarının çözüldüğü ve kısmen yıkıldıkları, açıklıklar oluştuğu gözlemlenmiştir. Üst örtüdeki kalan parçalar askıya alınmıştır. Erkekler bölümünün soğukluk ve soyunmalık kubbelerinde tuğlalarla belirlenmiş Türk üçgenleri özgün olarak günümüze gelmiştir.

Plan Elemanları (Tasarım): hamam klasik bir çifte Türk hamamı olarak tasarlanmıştır. Kadınlar bölümünün sonradan eklendiği anlaşılmaktadır. Erkekler bölümü kubbeli bir soyunmalık, soğukluk sonra haçvari dört eyvanlı köşe hücreli bir tipte sıcaklık bölümüne sahiptir. Soğukluğun doğusundaki birbirine bağlı iki mekanın keçelik olarak tanımlandığını görüyoruz. İ. Hakkı Konyalı'nın yayınladığı planda buraya dışarıdan bir kapı açıldığını görüyoruz (Konyalı, 1974, 1590) Kadınlar bölümü de soyunmalık, ılıklık, soğukluk, tıraşlık ve üç eyvanlı, iki halvetli sıcaklık bölümlerinden meydana gelmektedir.

Kazı Sırasında Gözlemlenen Teknik Detaylar

Su deposundan eyvan ve halvetlere, pişmiş toprak tek bir boru ile su taşınmıştır. Kubbe ve tonozların ortasında baca şeklinde taş duvarlı

veya pişmiş toprak künkler yerleştirilerek ışık delikleri elde edilmiştir. Ayrıca pişmiş toprak borular tütekliklere (kirli havayı dışarı atan borular yer verilmiştir. Süsleme olarak erkekler bölümünde mermerden yapılmış mukarnaslı bir havuz parçası bulunmuştur. Selçuklu hamamlarında soyunmalıkta mukarnaslı havuzların yaygın olarak kullanıldığı bilinmektedir.

5. DEĞERLENDİRME

Kazı çalışmalarının aralıksız devam ettiği bu süreçte çalışmalara ilk olarak üst örtü üzerindeki toprak hafriyatının kaldırılması amaçlanmıştır. Bu çalışmalar sonrasında ortalama 1.50 m. ila 2.00 m. seviye inilerek üst örtü üzerindeki yük kaldırılmıştır. Bu yükün kaldırılmasının ardından iç mekânlardaki hafriyat çalışmalarına başlanmıştır. İlk olarak kadınlar soyunmalık bölümünden başlanmıştır. Bu bölümdeki çalışmalara ilk olarak toprak hafriyatı taşımasında kolaylık sağlaması amacıyla helezonlu bant sistemi kurulmuştur. Bu bant yardımıyla bu mekânda ortalama 2.00 m. toprak hafriyatı temizliği yapılmıştır. Çıkan harfiyat için hamamın batı duvarının dış bölümüne harfiyat biriktirme merkezi kurulmuştur. Burada biriken harfiyat elenerek iş makinesi ile alınarak nakliye edilmiştir. Bu çalışmanın ardından kadınlar soyunmalığının doğu cephesinden erkekler soyunmalığına geçiş kapısı tespit edilmiş ve erkekler soyunmalığının hafriyat temizliğine başlanmıştır.

Bu alanın temizlikleri ile aynı anda kadınlar ılıklık bölümünün temizliğine de başlanmıştır. Erkekler soyunmalık bölümünde yapılan çalışmalar sonucunda toplamda 2.00 m. yüksekliğinde çöp ve üst örtünün yıkıntıları temizlenerek zemine ulaşılmıştır. Kadınlar ılıklık bölümünde ise 2.70 cm. ila 300 cm. arasında değişen hafriyat temizliği tamamlanarak zemine ulaşılmıştır. Bu iki alanın temizliği yapıldıktan sonra erkekler ılıklık mekânının temizliğine başlanmış ve iki günlük çalışmanın ardından 1.50 cm. ila 2.80 cm. arasında farklılık gösteren yükseklikte toprak hafriyatı kaldırılmıştır. Daha sonra erkekler ılıklığına kemerli bir açıklıkla bağlanan eyvan ve elips kubbeli bir mekâna ulaşılmıştır.

Muhdes olarak sonradan keçelik bölümü olarak nitelendirilen bu alanda yaklaşık 2 m. yüksekliğinde toprak hafriyatı yapılmıştır. Daha sonra erkekler sıcaklık bölümünün güney eyvanından sıcaklık bölümü temizlik çalışmalarına başlanmıştır. Öncelikle sıcaklık bölümünün güney eyvanı ve doğu eyvanından çalışmalara başlanarak sıcaklığın batısına doğru hafriyat temizliği yapılarak kuzey eyvanı da temizlenmiş ve doğu eyvanı girişine kadar temizlenmiş ve doğu eyvanının içerisindeki dolgu alınmamıştır. Çünkü bu hafriyatın kadınlar sıcaklığının doğu cephesine destek görevi gördüğü tespit edilmiştir. Toplamda erkekler sıcaklığından 2.00 m. ila 2.50 m. arasında değişen yoğun bir toprak ve taş hafriyatı yapılmıştır. Erkekler sıcaklık bölümünün temizlik çalışmaları ile birlikte kadınlar sıcaklığı ve bu sıcaklığa bağlı mekânlarda da temizlik çalışmaları devam ettirilmiştir.

Kazı çalışmalarından önce toprak altında olan bu kısımda zor bir çalışma yapılmıştır. Ancak belirli bir seviyeden sonra sıcaklığın sınırları ve buna bağlı mekânlara ulaşılarak düzenli ve kademeli bir şekilde hafriyat temizliği yapılmıştır. Tamamen toprak ve taş hafriyatı ile dolu olan bu alanda toplamda 4.00 m. derinliğe inilerek bütün mekânlar eşit bir seviyeye indirilmiştir. Kadınlar sıcaklık bölümüne bağlı kuzey eyvanında ve kuzey batı halvet hücresinin takviye kemeri ile birbirine bağlandığı tespit edilmiş ve bu mekânlarda birer adet kurna bulunmuştur. Kadınlar sıcaklığı ve erkekler sıcaklığına kadar olan mekânlarda kademeli bir temizlik çalışması yapıldıktan sonra hamamın kuzeyinde doğu batı doğrultusunda uzanan su deposunun (Havuz) temizlik çalışmaları başlatılmıştır.

Bu alanda yapılan temizlik çalışmalarında yer yer 2.00 m. yüksekliğinde hafriyat kaldırılırken bazı bölümlerde ise 1.00 m.nin altına düştüğü tespit edilmiştir. Nihayetinde havuzun temizliği tamamlandıktan sonra zemin döşemesine ulaşılmış olup doğuda ve batıda ayrı soğuk su havuz bölmeleri tespit edilmiştir. Havuzun temizliği tamamlandıktan sonra külhan bölümü tespit edilerek 1 m. derinliğe inilerek külhan bölümü de belirli ölçüde ortaya çıkarılmıştır. Hamamın güney kısmında bu-

lunan erkekler ve kadınlar soyunmalık kısmının dış cidar temeline, inilememiştir. Doğu ve batı dış duvar kontörleri belir seviyede tespit edilmiş fakat temeline kadar inilememiştir. Bunun sebebide dış cidar taşları yok olmasıdır. Çünkü dış cidar kaba yonu olmayan bölgeler açıldığında yapının statiğini bozup röleve imkanını yok etmesi düşünülmüştür. Can ve mal ve emniyeti açısından bu bölümdeki ve cehennemlik katı kazı temizlik çalışması restorasyon sırasında yapılması uygun görülmüştür. Toplamda iki ay süren çalışmalarda: Kazı sonrasında hamamın üzeri iklim şartlarından etkilenmemesi ve rölöve restorasyon çalışmalarına kadarki süreçte bozulma olmaması içi üst örtünün üzeri geotekstil malzeme ile tamamen kapatılarak koruma altına alınmıştır.

II. Kılıçarslan (Eski Hamam) Hamamı kazı ve temizlik çalışmaları esnasında çok sayıda amorf nitelikte sırlı ve sırsız seramik gün yüzüne çıkarılmıştır. Bunların yanı sıra sağlam bir şekilde kandiller ve ibrikler ele geçirilmiştir. Ayrıca tamamlanabilir nitelikte ve yarım halde ele geçirilmiş birçok testi ve kap parçaları bulunmuştur. Bunların dışında bir adet etütlük Selçuklu dönemine ait olduğu düşünülen sikke bulunmuştur. Ele geçirilen bu buluntular kazının son günlerine kadar kazı deposunda temizlenerek koruma altına alınmış ve Müze deposuna götürülerek koruma altına alınmıştır.

Hamamın şimdiye kadar sadece belirli bölümlerinin planı çizilmişken kazı ekibimizde bulunan mimar tarafından kazı temizlik çalışması yapılan alanın tamamının planı ortaya çıkarılmıştır.

İki ay süren çalışmalarda: Hamamın öncelikli olarak rölöve restitüsyon projesinin hazırlanması esas tutulmuştur. İçerisi çöp ve moloz toprak dolgu ile dolu olan hamamda zemin döşemelerine kadar inilerek sağlıklı bir planın hazırlanması mümkün kılınmıştır. Kazı çalışmaları sonrasında rölöve ve restorasyon projesi hazırlanana kadarki süreçte alandaki tahribatı önlemek amacıyla kazı alanın da tehlike arz eden bölümler basit onarım kapsamında Nevşehir Koruma Kurulundan gerekli izinler alınarak tamamlanmıştır. Kazı alanı geotekstil malzeme ile kapatılmıştır. Kazı alanının etrafına uyarıcı levhalar takılmıştır.

Öneriler

1- Kazı alanının bu hali ile korunması için gerekli (7/24) güvenlik önlemlerinin alınması zaruridir.

2- Kazı alanının çevresindeki demir korkuluk çitlerin ön kısmına hamama yağmur suyu akmaması için bir sıra tretuvar yapılması,

3- Çok ivedilikli hamamın rölövesinin yapılarak (bulut tarama) koruma kurulundan izin alındıktan sonra ahşap, yada gerekli görülen statik sağlamlaştırılmasına müteakip cehennem katının kazısının restorasyon sırasında uygulanması,

4- Hamamın üst örtüsünün korunması için iklim şartları göz önünde tutularak ilgili teknik mühendislerin proje dahilinde koruma kurulundan izin alınarak erkekler ve kadınlar soyunmalık bölümleri haricindeki kalan bölümlerin geçici üst örtü çatı ile kapatılması gereklidir.

5- Röleve ve rerestorasyon projesinin uygulanmasında Müze Müdürlüğümüzden her türlü teknik bilgi ve belge istenebilir.

Müzemiz Müdürlüğü başkanlığında yürütülen ve yükleniciliğini Aksaray Belediyesi adına yürüten Alko İnşaat Ltd. Şti. 28.05.2013 günü mesai bitiminde çalışmalarımız tamamlanmıştır. Kazı alanı (II. Kılıçarslan Hamamı) Aksaray Belediyesi'ne teslim edilmiştir.

5. SONUÇ

Geniş ölçüde kazısı tamamlanan II. Kılıçarslan Hamamı'nın tarih bakımından

Anadolu Selçuklu döneminin en eski hamamlarından birisi olduğu aşikardır. Yapının hızla restorasyon projesinin hazırlanıp uygulamaya geçmesi gerekmektedir. Restorasyon süreci tamamlanan kadar yapının sökülebilir bir çatıyla koruma altına alınmasında fayda bulunmaktadır. Ayrıca yapının etrafında drenaj kanalı da açılarak yapının sudan arın-

dırılması gerekmektedir. Önlem alınmadığı takdirde sağlam olan veya askıya alınan örtü öğelerinin de yıkılma tehlikesi ile karşı karşıya olduğu görülmektedir.

Kurul kararı doğrultusunda çalışılmıştır. Kazı ve temizlik çalışmalarında Bakanlığımız adına süreci sağlayan Genel Müdürümüze ilgili Daire Başkanlarımıza, Aksaray Belediye Başkanı Nevzat PALTA'ya, yardımcılarına ve Belediye ekibine, Danışmanlara, Kazı ekibine, yüklenici firmaya ve bu işi bitirmemizi sağlayan işçilerimize teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Saygılarımla arz ederim.

KAYNAKÇA

Konyalı, İ. H.*, Aksaray Tarihi,* İstanbul, 1974.

Önge, Yılmaz, *"Milli Kültürümüz Açısından Türk Hamam Mimarisi ve Aksaray Hamamları",* Türk Halk Kültürü Araştırmaları, Ankara, 1992.

Çetintürk, Nihal, Aksaray, *Niğde Çevresindeki Türk Eserleri,* (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 1986.

Prof. Dr. Haşim KARPUZ Prof. Dr. Osman ERAVŞAR Yard. Doç. Dr. Osman Nuri DÜLGERLER Kazı sonuç raporu 2013.

Resim 1-2: II. Kılıçaslan Hamamı uydu görüntüsü, çevre emniyeti ve temizlik çalışması.

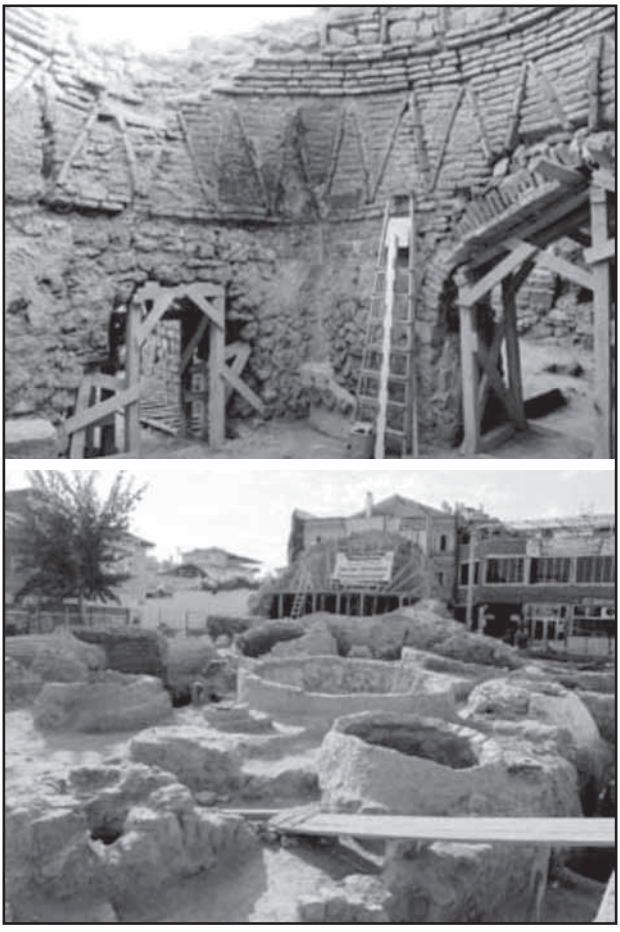
Resim 3-4: Hamamın kazı çalışmaları öncesinde vaziyetive temizlik çalışması.

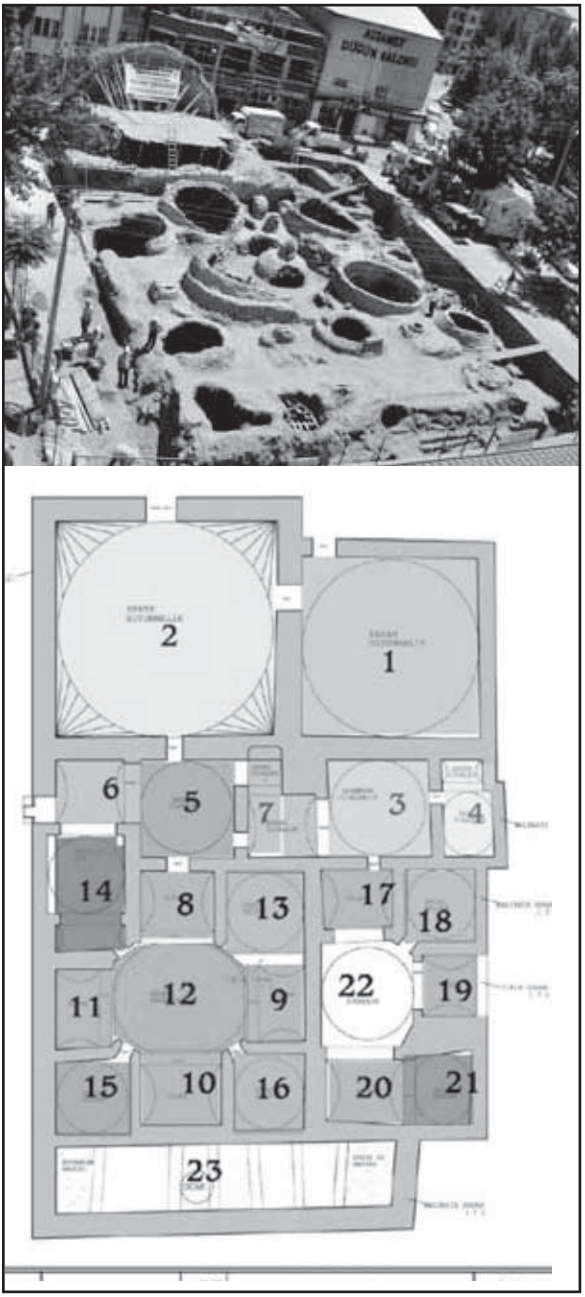
Resim 5-6: Hamamın üzerindeki yük hafriyatı eşit oranda alınmaya başlandı.

Resim 7-8: Kadınlar soyunmalık kısmı, erkekler soyunmalık kısmı.

Resim 9-10: Ahşap desteklemeler.

Resim 11: Plan 1: Yapının mekanları tanımlanırken mekanlara numaralar verilmiştir.

Resim 12: Hamamın kazı sonrası görünümü.

Resim 13: Kazı sonrası kazı alanın yüzeyi geo tekstille korumaya alınmıştır.

AKSARAY İLİ ESKİL İLÇESİ ÇUKURYURT KÖYÜ GÜZLÜ HÖYÜK MOZAİK KURTARMA KAZISI

Yusuf ALTUN*
Mehmet Özer MUHSİROĞLU

I- GİRİŞ

Aksaray İli, Eskil ilçesi, Çukuryurt Köyü'nde bulunan Güzlü Höyüğü ve çevresindeki eski yerleşim alanı, Konya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 14.06.2010 tarih 3817 sayılı kararı ile tescillenmiş; Konya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 30.09.2011 tarih, 84 sayılı kararı ile sit sınırları belirlenmiş ve kaçak kazılarla tahrip edilen mozaikli alanda Müze Müdürlüğünce kurtarma kazısı yapılmasına karar verilmiştir. Bu karara istinaden Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 21.11.2011 tarih 236116 sayılı yazısıyla söz konusu alanda 2012 yılı içerisinde İlimiz Aksaray Müzesi Müdürlüğünce kurtarma kazısı yapılması Bakanlığımızca uygun görülmüştür. Kazı ekip listesi belirlenirken Kazı Başkanı Danışmanı olarak Selçuk Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. Mehmet Tekocak'ın bilimsel danışmanlığı bakanlığımıza bildirilmiştir. Bakanlığımızdan gerekli ödenekler doğrultusunda kurtarma kazısı hazırlıkları başlanmıştır.

Yeri: Söz konusu alan Aksaray İli, Eskil İlçesi, Çukuryurt Köyü'nün yaklaşık 2 km. güneyinde, Konya il sınırları içinde bulunan Köseali Köyü ile Çukuryurt Köyü'nü birbirine bağlayan stabilize yolun 100

* Yusuf ALTUN, Müze Müdürü, Aksaray/TÜRKİYE.
Mehmet Özer MUHSİROĞLU, Müze Araştırmacısı, Aksaray Müzesi, Aksaray/TÜRKİYE.

metre kadar içerisinde, tescilli Güzlü Höyüğü'nün 500 metre kadar doğusunda yer almaktadır.

II. GELİŞME

Müze Müdürlüğümüzce kazı öncesi gerekli ekipmanlar hazırlanarak 23.08.2012 tarihinde kazı alanına hareket edilmiş, 23-27.08.2012 tarihleri arasında kazı alanında gerekli lojistik çalışmalar yapılmış olup çevresinde güvenlik önlemleri alınmıştır.

Kurtarma Kazısı yapılması planlanan mozaikli alan, kaçak kazılar sonucu ortaya çıkarılmıştır. Söz konusu kaçak kazı sırasında ortaya çıkarılan mozaik zemin ile düzgün kesme bir blok taş, bu alanda bir yapı kalıntısı olabileceğinin en önemli işareti olmuştur. Bu verilere dayanarak bahsi geçen kaçak kazı çukurunun da içinde bulunduğu 23.00x23.00 metrelik alan içerisinde 5.00x5.00 m.lik toplam 16 adet açma alanı belirlenerek (Resim:1) kazı çalışmalarına 27.08.2012 tarihinde 15 işçiyle başlanılmıştır.

İlk olarak A2, A3, A4, A6, A7, A8 ve A12 kodlu açmaların kazılması ile zemin mozaiğinin bulunduğu yerin daha önce belirlemiş olduğumuz 23.00x23.00 m.lik alanın dışına taştığı tespit edilmiş, bunun üzerine 8. açmanın doğusuna A17 ve A4 açmanın doğusuna A18 açması, kuzeyine ise A19 açması, A3 açmanın kuzeyine A20 açması, A2 açmasının kuzeyine A21 açması, A1 açmasının kuzeyine ise A 22 açmasının açılmasına karar verilmiştir.

Yukarıda sözü edilen açmalarda kazı çalışmalarının bitirilmesi sonucu mozaik tabanların aşağıda ayrıntılı olarak anlatılan ve bazilika olduğu anlaşılan olasılıkla Erken Hristiyanlık Dönemine (M.S.5-6. yüzyıla) ait bir Bazilika binasının zemin döşemesi olduğu anlaşılmıştır (Resim:2).

BAZİLİKA YAPISI

Plan tipi: Hristiyanlık mimarisinin ana yapı tipi olan bazilika dıştan dışa 10 derecelik bir eğimle doğu batı doğrultusunda dıştan dışa

24.20x17.70 m. ölçülerindedir. Yapı atrium (avlu), narteks (ön giriş) ve ana salon olmak üzere 3 bölümden meydana gelmektedir (Resim: 2). Bazilikaya giriş batı yönden sağlanmaktadır. Ana salon iki kolon dizisiyle 3 bölüme, diğer bir ifade ile 3 nefe ayrılmış olup orta nef diğer iki nefe göre daha geniş bırakılmıştır. Orta nefle aynı aksta ve nefin doğusunda yarım daire şeklinde apsis bazilikayı tamamlamaktadır

Yapı Malzemesi: Yapının taşıyıcı duvarlarında şekilsiz moloz taş, birleştirici olarak horasan harcı, yer yer toprak yapısından kerpiç malzeme üst örtüde muhtemelen ahşap ve çatı kaplamasında pişmiş toprak oluklu kiremit kullanıldığı görülmüştür. Mekân duvarlarında kireç harç kullanılmıştır.

Kazı esnasında dolgu toprakta ve yapının tabanının hemen üzerinde yüzeye yakın alanlarda kırık ve birkaç bütün olarak ele geçen çatı kiremitleri, yapının üst örtüsü hakkında fikir vermektedir. Eğimli çatı bölümünde yatay olarak yan yan gelen kalyptonların arasına yarım daire şeklindeki iç içe geçmiş stroterlerin oturmasıyla çatı sistemi oluşturulmuştur (Resim: 3-4). Kalyptonların iki kenarındaki girintiler, birbirlerinin üzerine oturmasını sağlamaktadır. Kalyptonların çatıya oturan alt yüzeylerinde daha iyi tutunmalarını sağlamak için çapraz, sığ kanallar yapılmıştır. Üç parça ele geçen bir örnek üzerinde kiremitleri yapan ustanın imzası olduğu tahmin edilen ΘH ve yarısı kırılan tarafta kalan bir harf kazındığı görülmüştür (Resim:5).

Plan elamanları: Yapının duvarlarının en iyi korunan zemin kotundan yüksekliği (güney duvar) 0,76 m'dir. Say tabakası üzerine büyük blok taşlar konularak üzerlerine kabaca şekillendirilmiş taşların kireç harçla birleştirilmesi sonucu oluşturulan duvarların dış duvarlarının dışa bakan yüzeylerindeki taşlar düzeltilmiş, içe bakan yüzeyleri ise muhtemelen sıvayla kaplanmıştır. Narteksin batı duvarının kuzey bölümüne dışa bakan yüzey büyük boyutlu dikdörtgen şekilli taşlardan oluşturulmuştur. Yapının farklı bölümlerine dağılmış vaziyette sağlam ve yarı sağlam durumda kireç taşı sütun kaideleri ortaya çıkarılmıştır.

Atrium: Bazilikanın batı kenarında, yapı genişliğinde devam etmekte olup 17.70 m uzunlukta 3.60 m genişliktedir. Atrium'un zemini birbirlerine bitişik olarak yerleştirilmiş ve dikdörtgen şekilli 150x90 cm boyutlarına ulaşan büyük kireçtaşı bloklarla kaplanmıştır. Bu taş blokların bazısı kaçak kazılarla yerinden sökülmüştür. Atriumun kuzey kenarı bazilika yapısının kd-gb yönlü kuzey duvarıyla aynı hizadadır. Atriumun taban taşları Bazilika binasının güney duvarı hizasında sonlanmamakta, kuzey-güney istikametinde yaklaşık 3.00 m genişlikte devam etmektedir. Atrium'a ulaşan yolu oluşturduğu düşünülen bu taban taşları Bazilika yapısının güney duvarı hizasından 8.5 m. güneye doğru takip edilmiştir.

Taban taşlarının doğu kenarı yaklaşık 75 cm genişliğe ulaşan, bir sıra büyük ve kesme taş üzerine kabaca şekillendirilmiş daha küçük taşlarla inşa edilmiş bir duvarla sınırlanmaktadır. Avluya ve Bazilika binasına, yukarıda bahsedilen duvar ve taban taşlarının oluşturduğu güneyden gelen bu yolla ulaşıldığını yapıda narteksten, ana mekana geçişi sağlayan girişlerin eşik taşlarından en güneydekinin en fazla yıpranan eşik taşı olması da kanıtlamaktadır.

Atriumdan nartekse geçilmektedir .

Narteks: Kuzey-güney yönlü, dikdörtgen planlı bir mekan olan narteksin boyutları 17.70x3.60 metredir. Batı duvarın güney bölümü ve burayla kesişen güney duvarının bir bölümünün taşları kaçak kazılarla tamamen sökülmüştür. Narteksin batı duvarının kuzey köşesinde kapı eşik taşı ortaya çıkarılmıştır. Bir bölümü tahrip olan taşın korunan ölçüleri 105x80 cm'dir.

Narteksin doğu duvarında, kuzeyden güneye doğru doğusundaki üç nefe girişi sağlayan üç adet kapı eşiği bulunmaktadır. Doğu duvardaki neflere bağlanan kapı eşiklerinden ortadaki diğer ikisinden daha geniştir. Narteksin duvarlarının kalınlığı 0.75 m'dir. Narteksin tabanı tamamen mozaikle kaplı iken mozaiğin orta bölümü ne yazık ki kaçak kazılarla tahrip edilmiştir. Narteksin güney bölümünde ise kuzey bölümündeki mozaik tabandan daha farklı bir mozaik zemin daha ortaya çıkarılmıştır.

Ana Mekan: Doğu istikametinde uzanan muhtemel iki sütun sırasıyla 3 nefe ayrılmıştır. Neflerin taban kodu, narteks mekanından 20 cm daha aşağıdadır.

Kuzey Nef: Narteksin kuzeyindeki girişten girilen kuzey nef 14.7x4 m ölçülerindedir. Nefin, orta nefle arasındaki kenarında, 60 cm genişliğinde sahın ayrımı yer almaktadır.

Bütün zeminde orta ve doğu bölümlerde yoğun tahribata uğramış bir mozaik taban uygulanmıştır.

Kuzey duvarının doğu köşesinde duvara uygulanmış olan kireç tabakası küçük bir taşın üzerinde çok iyi korunmuştur. Bu durum nef duvarlarının içe bakan taraflarının alçı tabakasıyla kaplı olduğu anlaşılmaktadır.

Orta Nef: 14.7x6.6 m ölçülerindeki orta (ana) nefe giriş narteksten, ana akstaki büyük kapı eşiğinden yapılmaktadır. Güneyindeki yan nefle arasında, tıpkı kuzeyindeki yan nefte olduğu gibi 100 cm genişliğinde bir sahın ayrımı bulunmaktadır. Nefin doğu bölümünde, apsisin hemen batısındaki dikdörtgen şekilli bema ile ana nef arasında 4 cm'lik bir kod farkı bulunmaktadır. Ayrıca bemayı ana neften ayıran kuzey-güney yönlü 60 cm kalınlığında, nefin genişliği boyunca uzanan bir koridor mevcuttur.

Orta nefin güneyinde iki adet stylobat blok ortaya çıkarılmıştır Bu bloklardan batıda olanının ölçüleri 90x77 cm doğudakinin ise 170x100 cm'dir. Bu iki bloğun ebatlarının farklı olması dikkat çekicidir. Bu iki stylobat orta nefle güney nefi birbirinden ayıran sahın ayrımının üzerinde yer almaktadır. (Resim:6).

Orta nefin doğu kenarındaki bema bölümünde ve nefin diğer bölümünde olmak üzere iki adet birbirinden farklı mozaik taban mevcuttur.

Güney Nef: Nefin duvarlarının güneydoğu köşesi kaçak kazılarla temele kadar tahrip edilmiştir. Bütün nef boyunca yapılmış olan mozaik taban yoğun biçimde hasar görmüştür. Tabanın batı bölümünde derin ve büyük kaçak kazı çukurları açılmıştır.

Apsis: Yapının doğu duvarının dışına, yatay ana aks üzerinde 4.5 m yarı çapında, yarım daire şeklinde yapılmıştır. Ancak duvarları temel seviyesine kadar söküldüğü için yalnızca duvar temelleri kalmıştır. Duvar temelinin kalınlığı 80 cm'dir. Apsisin uzunluğu 6.2 m'dir.
Apsisin tabanında mozaik, taban taşı, sıvası vb. bir buluntuyla karşılaşılmamıştır.

Pastaforium: Apsisin güneyinde, Bazilika yapısının güneydoğu köşesinde bir pastaforium'a ait duvarlar ortaya çıkarılmıştır. Yapının ölçüleri 5.10x3.40 m'dir.

Bazilika yapısının güney duvarı ile pastaforiumun güney duvarı aynı hizada devam etmektedir. Zira bazilika yapısının doğu duvarının güney bölümü pastaforium'un batı duvarını oluşturmaktadır. Yapının duvarlarının kalınlığı yaklaşık 90 cm.dir. Kabaca şekillendirilmiş ve harçla birleştirilmiş taşlardan inşa edilmiş duvarların güney bölümü tarımsal faaliyet için traktörle sürüldüğünden tahrip olmuştur.

Pastaforiumun kuzeydoğu köşesi, apsisin kavisli duvarıyla birleştiği noktada duvarın taşları L şeklinde olup burada yanık izleri ile aşırı derecede oksitlenmiş demir ve bronz buluntulara rastlanmıştır.

Tabanda dikdörtgen şekilli, döşeme taşı olarak kullanıldığı düşünülen beyaz renkli taşlar dağınık şekilde ele geçmiştir.

Pastaforium'un Bazilika binasıyla bağlantısıyla ilgili bir kapı girişi, eşik vb. bir unsur bulunamamış olsa da bazilika binasının güney nefiyle burası arasında bir bağlantı olduğu düşünülmektedir.

Mezar: Bazilika binasının güney duvarının dışında, duvarın 20 cm güneyinde, güney duvarı üst seviyesinden 40 cm derinlikte bir mezara rastlanmıştır.

Mezarın Mimarisi: Mezar basit toprak gömü olarak doğu-batı yönünde yapılmıştır. Öncelikli olarak ölü için bir çukur açılmış ve bu çukura ölü yerleştirildikten sonra etrafına kaba olarak yontulmuş, profil vermeyen taşlar döşenmiştir. Üst bölümüne yerleştirilmiş olan taşlar

düşmüş olarak açığa çıkarılmıştır. Bununla birlikte mezar içerisine zamanla dolgu toprak dolmuştur. Mezarın dıştan dışa uzunluğu 2,35 metre, içten içe uzunluğu 1.94 metredir.

Gömü: Mezarda tek gömü ve bu gömüye ait tek iskelet bulunmaktadır. Mezarın batı üst köşesinden 0,15 m derinlikte kafatasına ve aynı seviyeden 0.20 m derinlikte iskelete ait ilk kemikler ortaya çıkarılmıştır. İskelet sırt üstü yatırılmıştır. Kafatası çok fazla tahrip olmamıştır ve kafatası yerinden oynatıldığı için hangi yöne baktığı tam olarak belirlenememiştir. Sağ kol sol göğüs üzerine gelecek şekilde, sol kol ise vücuda paralel olarak aşağı doğru yerleştirilmiş dirseklerden kırılarak göbek hizasına doğru uzanmıştır. Alt ve üst kol kemikleri, omurlar, kaburga kemikleri, dişlerin neredeyse tamamı ve hafif parçalanmış kafatası kemikleri ve ayak kemiklerinin tamamı ortaya çıkarılmıştır. İskeletin uzunluğu 1,74 m, genişliği 0.35 m olarak ölçülmüştür. İskelet kaldırıldıktan sonra mezarın batı üst seviyesinden derinliği 0.30 metredir. İskeletin pelvis kanatlarının dar olması ve femurda bulunan linea asperanın belirgin olmasından dolayı genç erişkin bir erkeğe ait olduğu düşünülmektedir. Mezar içerisinde herhangi bir ölü hediyesine rastlanılmamıştır.

ELE GEÇEN BULUNTULAR

a- Mimari Elemanlar

Bazilika binasına ait mimari elemanlar alanda yapılan kaçak kazılar, tarımsal amaçlı toprak sürülmesi ve düzgün taşların köydeki evlerde inşaat malzemesi olarak kullanılmış olması nedeniyle fazla ele geçmemiştir.

Sütun başlıkları, sütun gövdeleri, üst örtüye ait arşitrav parçaları, ve sütunceler ele geçen mimari parçaları oluşturmuştur.

Mimari elemanlardan 3 adet sütun başlığı, 2 adet sütun gövdesi ve 1 adet arşitrav parçası koruma ve teşhir amacıyla ilgili koruma kurulu kararına istinaden Aksaray Müzesine taşınmıştır.

b- Küçük Buluntular

Narteks; bir pithosa ait ağız ve kulp parçası, muhtemelen yapının pencerelerine ait şeffaf renkli cam parçaları, bir adet cam kandil kaidesi, üzerinde yanık izleri bulunan ahşap parçaları ayrıca envanterlik nitelikte olan ve iki parçadan oluşan bir sütünce ele geçmiştir.

Kuzey nef; alçı rezven pencerelere ait alçı parçaları, yeşil sarı ve koyu renkli, sırları dökülmüş cam kaplara ait parçalar, açık ve koyu yeşil renkli camlı kandil parçaları, kötü durumda demirden çiviler ve işlevleri anlaşılamamış objeler, p.t. devetüyü hamurlu bir küpün ağız ve gövdesinin bir parçası, kaba hamurlu orta boyutlu kaplara ait ağız, dip ve kulp parçaları, kırık iki parça p.t. kap, kaba hamurlu küçük kaplara ait ağız ve dip bölümleri, Roma Dönemine ait ince hamurlu, küçük kaplara ait boyalı ağız ve dip parçaları ele geçmiştir.

Orta nef; lacivert renkli cam bilezik parçası, yeşil renkli pencere camı parçaları, kandil kaidesi ve bir kadehe ait kırık ve iki parça dip bölümü, p.t. pithos ağız kenarı, sepet ve çift kulplar, küçük kaplara ait ağız ve dip parçaları, olasılıkla mermer bir kaba ait bir parça, demir yarısı kırık bir halka ile kötü durumda ve paslanmış demir çiviler çıkarılmıştır.

Güney nef; pencerelere ait şeffaf ve yeşil renkli cam parçaları, p.t kulplu kap gövdesi parçaları, diğerlerinden daha kaliteli ve ince ağız kenarı ve gövde parçası, kaba yapılmış bir kabın dip bölümü buluntuları oluşturmaktadır.

Atrium; açık ve koyu renk, kaba hamurlu kulp parçaları, kırmızı ve devetüyü renk kaba hamurlu kaplara ait boyun ve omuz parçaları ele geçmiştir.

Pastaforium; kuzeydoğu köşesinde bazılarında çivi delikleri bulunan çok kötü durumda, oksitlenmiş bronz levha parçaları ile yine bronzdan közü durumda bronz çiviler, büyük ihtimalle kapı tutamağı olabilecek bronz objeler, büyük boyutlu çok zarar görmüş demir çiviler ile demir levhalar ele geçmiştir.

Sonuç olarak; küçük buluntular nitelik ve nicelik olarak önemli bir

dini yapı olan Bazilika yapısında beklenenden çok dar kapsamlıdır. Pişmiş toprak kaplar daha çok kaba hamurlu Bizans Dönemi seramiği (Resim: 9) olup az sayıda örnek daha erken dönemlere ait ince hamurlu boyalı ve kaliteli seramiktir. Cam buluntu olarak yapının pencerelerine ait cam parçaları ile cam kaplara ait parçalar sayılabilir. Çok az sayıda yanmış ahşap parçası da buluntular arasındadır. Metal buluntu olarak bronz ve demir malzemeden söz edilebilir. Yapının mekânlarında demir çiviler ve halka gibi üst örtüye ait olduğu düşünülen buluntular ele geçmiştir. Kilisenin kutsal emanetlerinin saklandığı yer olan Pastaforium'da ise çok miktarda bronz çivi ve çivi delikli levhalar, kapı tutamağı olabilecek bronz objeler; büyük boyutlu demir çiviler ve levha parçalarının bulunmuş olması dikkat çekicidir.

SÜSLEMELER

Bazilika yapısının günümüze ulaşabilen bazilikanın ana mekanlarında ve nartekste bazilikanın taban yüzeyine aplike edilen farklı ebat ve motiflerde renkli taş mozaik tessaralardır. Alçı revzen pencerelerden sadece birkaç cam kırığı, alçı malzemesi ve cam malzemeden kandil altlığı bulunmuştur.

MOZAİK

*Mozaik tesseralarının boyutları***:** Küp şeklinde yapılmış olan tesseralar genel olarak 4 farklı boydadır. 1. boy 42.35 x 36.24 mm, 2. boy 36,57 x 29,66 mm, 3. boy 21,42 x 22.35 mm, 4. boy ise 12,40 x 11,90 mm'dir. (Resim: 10)

Narteks: Narteksin kuzey bölümünde, doğu duvarındaki kuzey kapı eşiğinden güneydeki kapı eşiğinin hizasına kadar 7 x 3.60 m ölçülerinde nispeten sağlam bir mozaik taban bulunduğu gözlemlenmiştir. Mozaik tabanın küçük bir bölümünde tahribat oluşmuştur. Siyah, sarı, kırmızı ve beyaz renkli, küçük boyutlu tesseralar kullanılarak yapılmış olan mozaik tabanda orta kapı eşiğinin batısındaki bölümünde kireç tabakası

oluşmuştur. Birbirine bitişik dört yapraklı yoncalar, malta haçları, iç içe karelerden oluşan mozaik tabanın çevresinde baklava dilimlerinden oluşan bir bordür vardır.

Narteksin güney bölümünde, güney kapı eşiğini batısından güney duvarına kadar devam eden, orta kısmında kaçak kazılar sonucu büyük tahribat görmüş, yapının genelinden farklı motiflere ve tessera büyüklüklerine sahip bir mozaik taban bulunmaktadır. Kırmızı renkli tesseralar kullanılarak oluşturulan dış bordür içinde üst üste devam eden yarım daireler bulunmaktadır. 4 x3.5 m boyutlarındaki mozaik taban daha özensiz yapılmış ve basit motiflere sahiptir. Bu mozaik tabanın yapının kullanıldığı dönemlerde mevcut mozaik tabanın bozulması üzerine eski tesseralar da kullanılarak yeniden yapılmış olması olasıdır.

Kuzey Nef: Kenarlarında siyah ve beyaz renkli tesseralardan oluşturulmuş bordür içinde dikdörtgen, kare ve baklava dilimlerinden oluşan açık mavi, siyah, beyaz kırmızı renkli tesseralarla yapılmış bir mozaik taban bütün nef boyunca sürmektedir. Fakat özellikle orta ve doğu bölümlerinde yoğun tahribat göze çarpmaktadır. Nefin batı ve kuzeybatı bölümlerinde 6x4 m büyüklüğündeki alandaki mozaik taban daha sağlam durumdadır. Doğu bölümündeki 3x3 metrelik büyüklükteki mozaik taban da daha iyi durumdadır. (Resim: 11)

Orta Nef: Batıdaki narteks duvarından başlayarak bema bölümüne kadar devam eden, bir mozaik taban mevcuttur. Nefin özellikle batısı ve kuzeybatısında kaçak kazılarla mozaik tabanda büyük tahribatlar oluşmuştur. Açık mavi tesseralardan oluşturulan bir bordür içinde saç örgüsü ve geometrik motifler bulunan tabanda açık mavi, siyah, beyaz ve sarı renkli tesseralar kullanılmıştır. Güney bölümde mozaiklerin üzeri kalın bir kireç tabakasıyla kaplanmıştır. Bu alanlarda mozaik sağlam kalmıştır. Mozaik tabanın 11.2x6.6 m'lik bir bölümü nispeten sağlam durumdadır.

Bema bölümünde ise farklı motiflere sahip bir mozaik taban vardır. Helezonik, spiral, geometrik motiflere sahip; siyah, beyaz, sarı ve kırmızı tesseralardan oluşan bir mozaik taban mevcuttur. Tabanın 6.5 x 3 m'lik bir bölümü orta nefin en iyi korunan tesseralarına sahiptir.

Güney Nef: 14.7 x 4 m ölçülerindeki mekanın tabanında yine bir mozaik taban mevcuttur. Ancak bu mozaik taban yapının en çok tahrip gören bölümüdür. Nefin batısında yan yana kaçak kazı çukuru zeminden 50 cm derinliğe inmiştir. Bu kaçak kazı çukurlarının olduğu bölümde mozaik tabanın nasıl oluşturulduğu açık bir şekilde görülmektedir. Öncelikle en alt bölüme bir harç tabakası üzerine yaklaşık 15 cm kalınlığında moloz taş döşeli zemin, bu taşların üzerine ise yaklaşık 10 cm kalınlıkta pembe renkli horosan harcı yapılarak, harcın içine tesseralar gömülerek mozaik taban oluşturulmuştur.

Güney nefin doğu bölümünde 4x4 m ölçülerinde bir alanda mozaik taban sağlam kalabilmiş, açık mavi, kırmızı, siyah ve beyaz renklerden oluşan tesseralarla dört yapraklı yoncalar ve geometrik motifler oluşturulmuştur.

MOZAİKLERİN TAŞINMASI

Bazilika yapısının ve yapının dört farklı mekanında yer alan mozaik tabanların açığa çıkarılması neticesinde Bazilika binasının bulunduğu alanın yerleşim alanlarından oldukça uzakta olması, burada kaçak kazılara adeta davetiye çıkaracak bir durum arz ettiği, böyle bir konuma sahip olan alanda; Orta Anadolu Bölgesi için oldukça önemli bir değere haiz olan bir zemin mozaiğinin ortaya çıkmış olması beraberinde koruma zorluğunu da getirdiği; diğer bir ifade ile zemin mozaiği hem insan tahribatına hem de doğal tahribatlara oldukça açık bir durumda olduğu kanaatine varılmıştır. Bunun üzerine mozaik tabanların İstanbul Restorasyon ve Konservasyon Merkez Laboratuvarı uzmanları tarafından yerlerinden çıkarılarak Aksaray Müzesine taşınmasına izin verilmesi hususunda Konya Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu'na Müdürlüğümüzce başvurulmuş, gerekli izin alınmıştır.

Mozaik tabanların kaldırılma işlemine İstanbul Restorasyon ve Konservasyon Merkez Laboratuarı uzmanlarının katılımıyla 16/09/2012 tarihinde başlanmış ve 23/09/2012 tarihinde tamamlanmıştır.

Öncelikle mozaik tabanlar, taşınabilir boyutta alanlara ayrılmış ve üzerlerine tutkal sürülerek Amerikan bezi mozaiklerin üzerine yapıştı-

rılmıştır. Sonrasında bütün alanın fotoğrafları mozaiklerin birleştirilmesi esnasında kullanılmak üzere çekilmiştir.

Arkasından mozaik alanları kesilmiş ve mozaikler altlarındaki harçlarıyla birlikte ahşap platformların üzerine yatırılmıştır. Bu platformlar aralara takoz konularak üst üste sıralanmış ve bütün mozaikler kaldırıldıktan sonra kamyon kasasına yüklenerek Aksaray Müzesine taşınmıştır. Mozaiklerin üzerlerinde durduğu bu platformlar yine aynı şekilde Müzenin ikinci katındaki eski konferans salonuna yerleştirilerek nemden korunacak şekilde muhafaza altına alınmıştır.

BAZİLİKA BİNASI VE ATRİUM'UN ÜZERİNİN KAPATILMASI

Bazilika'nın duvar, eşik, avlu taşları gibi taşınmaz nitelikteki mimari öğelerinin de üzerlerinin jeotekstil malzemeyle kaplanarak, bazilikanın kazılan toprakla örtülmesi doğal koşullara karşı yapının korunmasını sağlayacağı; bölgede herhangi bir koruma güvenliği ve önlemi olmadığı gibi, kazı alanının özel mülkiyet alanlarında olması nedeniyle, söz konusu açılan alanın gerekli raporlama, fotoğraflama ve teknik çizimlerinin tamamlanmasının ardından kapatılması gerektiği kanaatine varılmış, bu konuda gerekli izin Kurulun aynı kararıyla alınmıştır.

Bunun üzerine mozaik tabanların taşınmasından sonra raporlama, fotoğraflama ve teknik çizimlerinin tamamlanmasının ardından duvarların ve mimari öğelerin üzeri jeotekstil malzemeyle kaplanmış ve kazılan alanın üzeri iş makinesiyle kazıdan çıkan toprak kullanılarak örtülmüştür.

IV- SONUÇ

Çukuryurt Bazilikası: Erken Hristiyanlık yapı plan tiplerinden klasik üç nefli bir bazilika binasıdır. İki sütun dizisiyle üç bölüme (nef) ayrılmış büyük bir salon, bu salonun doğu duvarının orta aksında yarım daire şeklinde bir apsisi ve bu salonun batı tarafında bir narteks (ön giriş) ve onun da batısında bir atirum (avlu) dan oluşan plan şemasına sahiptir

Bu plan tipinde doğu-batı doğrultusunda batıdan atrium'a, oradan da orta akstan narteks'e, narteksten de kuzey-güney istikametinde üç adet girişle yapının ana salonuna girilmektedir. Orta nefe giriş yan neflere girişlere göre daha geniş bir açıklığa sahiptir. Muhtemelen de daha yüksek olmalıydı. Dolayısı ile yapının üst örtüsü beşik çatı ile örtülmüş, orta nefin tavan yüksekliği yan neflere göre daha yüksek tutulmuştur.

Yapının narteks ve neflerinde bulunan mozaik tabanlar; yapının beden duvarı ve sütun dizisi, kapı girişleri, bema gibi mimarı öğelerini oluşturan duvar taşlarının kaçak kazılarla çıkarılmasına bağlı olarak oldukça yoğun tahribata maruz kalmıştır. Bu tahribatlar kimi yerde yok olma, kimi yerde ise çökme veya kabarma olarak karşımıza çıkmaktadır.

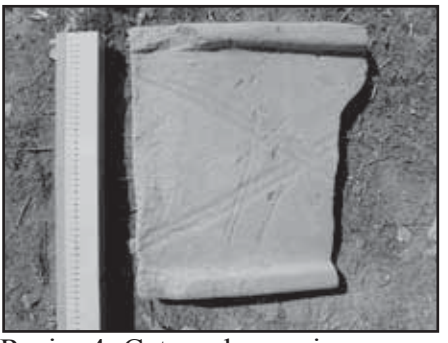
Resim 1: Alanda gerçekleştirilen karelaj çalışması.

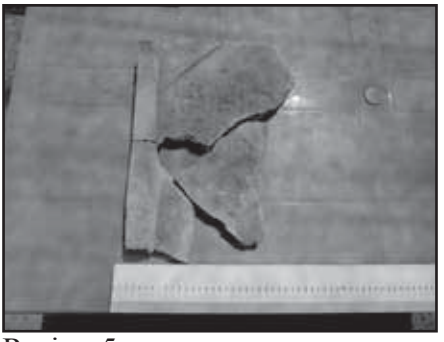
Resim 2: Yapının genel görüntüsü.

Resim 3: Muhtemel çatı sistemi.

Resim 4: Çatı malzemesi.

Resim: 5

Resim 6: Orta nef ile batı nef arasında yer alan stylobat.

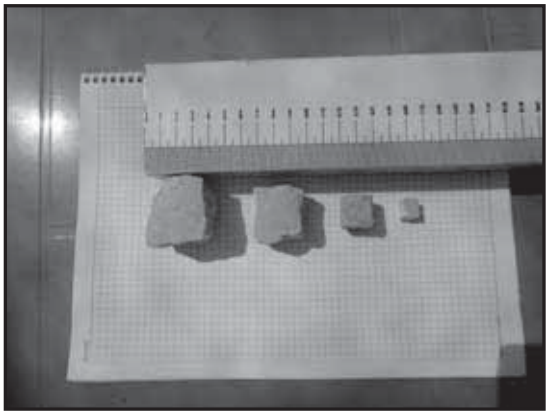
Resim 7: Mezar.

Resim 8: Mezar.

Resim 9: Pişmiş toprak kap parçaları.

Resim 10: Tessera ebatları.

Resim 11: Kuzey nef.

Resim 12: Yapının genel görüntüsü.

SELMANLI TÜMÜLÜSÜ KURTARMA KAZISI

Nimet BAL *

Selmanlı Tümülüsü; Kastamonu İli, Ağlı ilçesi, Selmanlı Mahallesinin 1km. güney batısındaki yüksek bir sırt üzerinde yer alır. Tümülüs, 1131 m. rakıma sahip doğal bir yamacın üzerinde meydana getirilmiştir. Coğrafi koordinatlar olarak; 41°39'16" kuzey enlemi ile 33°35'58" doğu boylamında bulunan Selmanlı Tümülüsü, yaklaşık olarak 20 m. çapında ve 2 m. Yüksekliğindedir. (Resim: 1, Harita: 1). Tümülüs'ün bulunduğu alanın çok uzun yıllar boyunca tarla olarak kullanılması, mezarı koruyan toprak dolgusunun zamanla alçalmasına neden olmuştur.

KAÇAK KAZILAR

Selmanlı Tümülüsü' nün batı, kuzeybatı ve güneydoğusunda kaçak kazı çukurları yer almaktadır. Soyguncular mezar odasına mezar yapısının dromosunu tahrip ederek girmişlerdir. Bu kaçak kazı girişimi sonrasında dromos oldukça büyük bir tahribata uğramıştır. Mezara verdikleri tahribat sadece dromosla sınırlı değildir. Soyguncular aynı zamanda Tümülüs'ün batı hattından açmış oldukları bir diğer kaçak kazı çukuru ile de mezar yapısının kuzeybatı ucundaki duvar temeli olarak kullanılmış olan bir fallos taşını da bulunduğu yerden sökerek mezar yapısının dışına atmışlardır. Bu taşın sökülüp atılması, mezar yapısının içerisine hava ve ışık girmesine neden olmuş, bunun sonucunda da

* Nimet BAL, Müze Müdürü, Kastamonu Müzesi Müdürlüğü, Kastamonu/TÜRKİYE.

mezarın içinde bulunan renkli kabartmanın bu yöne bakan kısımlarında renk solmalarının başlamasına neden olmuşlardır.

KURTARMA KAZISI ÇALIŞMALARI

Selmanlı Tümülüsü' nde 2012 yılının Haziran ve Temmuz aylarında Bakanlığımız Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 08 Haziran 2012 tarih ve 127946 sayılı izinleri doğrultusunda, Kastamonu Müzesi Müdürlüğü'nün başkanlığında, Karabük Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü'nden Yrd. Doç. Dr. Şahin YILDIRIM'ın da katılımıyla bir kurtarma kazısı gerçekleştirilmiştir. Bu kurtarma kazısı sonucunda tümülüs dolgusunun yaklaşık olarak 1m. altında, kuzeybatı-güneydoğu yönleri doğrultusunda uzanan mezar yapısına ulaşılmıştır (Resim: 2, Çizim: 1-2).

Selmanlı Tümülüsü' nü oluşturan toprak dolgusunun, bölgedeki yerel toprak türlerinden üst üste, katmanlar oluşturulacak şekilde meydana getirildiği anlaşılmıştır. Bu tabakalardan mezarın 1m. kadar kuzeydoğusunda yer alan ve mezar kotunda bulunan koyu kahverengi toprak tabakasının içerisinde, tarla seviyesinden 2 m. kadar aşağıda, 35 x 35 cm. ölçülerinde symposion amaçlı oluşturulmuş bir kül tabakası meydana çıkarılmıştır. Bu koyu kahverengi toprak tabakasının hemen alt kotunda ise, ortalama 30 cm kalınlığında, mezarın yapımı sırasında kullanılan kireçtaşı blokların mezar için şekillendirilmesi sonucunda meydana gelen artıklardan oluşan ana zemin tabakası, bütün mezar hattı boyunca ortaya çıkarılmıştır. Selmanlı Tümülüsü' ndeki mezar yapısı tümülüsün güneydoğu ucunda yer almaktadır. Bu yapı mezar odası ve dromos olmak üzere iki bölümden oluşur.

DROMOS

Dromos 2,30 m. uzunluğunda ve 1,20 m. genişliğindedir. Dromos birbirleriyle organik ve anlamsal bir bütünlüğü olmayan traverten ve kireçtaşı malzemeden derleme bir şekilde inşa edilmiştir. Civardaki başka

mezarlara ait olması muhtemel falloslar, lahit teknesi parçaları ile çeşitli boy ve ölçülerdeki düzgün işlenmiş kesme taş bloklar, orijinal yerlerinden alınarak bu mezar yapısının dromosunda şipolyen bir biçimde kullanılmışlardır. (Resim: 3-4). Mezar odası da tıpkı dromos gibi derleme unsurlardan inşa edilmiştir. Dromosun batı duvarı, iki büyük taş bloğun yan yana konulmasıyla oluşturulmuştur. Batı duvarının güney ucundaki taş, travertenden yapılmış olup 1 m. x 80 cm. ölçülerindedir ve apsidal bir forma sahiptir. Alt bölümü kırıktır. Dromosun batı duvarının kuzeyinde yer alan diğer taş blok ise, 1 m. x 1,30 m. ölçülerindedir ve düzgün işlenmemiş satıhlara sahiptir. Mezar odası ile arasında 50x30 cm. ölçülerinde 10 cm kalınlığında, yastık vazifesi gören, küçük bir taş yer almaktadır.

Dromosun doğu duvarının güney ucunda ise traverten yapılmış, 1 m. x 1,10 m. ölçülerinde yarısı kırık bir lahit teknesi yer almaktadır. Bu lahit teknesinin güneyinde ise 63 x 60 cm. ölçülerinde bir fallos taşı ve fallos taşının üzerinde yer alan 3 sıra kesme taş blok bulunmaktadır. Burada da tıpkı batı duvarında görüldüğü üzere küçük bir taş blok, diğer bloklarla mezar odası arasında bir yastık vazifesi görmektedir. Dromosun taşlarında bağlayıcı olması amacıyla kırmızı kilin kullanıldığı görülmüştür. Dromosun zemini mezar odası girişindeki 50 cm. uzunluğundaki kesme taştan döşenmiş bölüm hariç toprak zeminlidir. Dromosun üzerini kapatmaya yarayan taşlardan birisi, kaçak kazıcılar tarafından yerinden sökülerek parçalanmış, 1 m. x 130 m. boyutlarında, 20 cm. kalınlığındaki bir diğeri ise, dromosun üzerinde düzensiz bir şekilde bırakılmıştır (Resim: 4). Dromosda herhangi bir buluntu ile karşılaşılmamıştır.

MEZAR ODASI

Dromosun kuzey ucunda mezar odasının üst örtüsü olarak kullanılan, ters çevrilmiş bir lahit teknesi ile teknenin altında mezar odasının yapımında kullanılmış falloslar ile çeşitli boy ve ölçülerdeki taş bloklar yer almaktadır. Bu ters çevrilmiş lahtin dromos tarafındaki güney bölümüne

bakan kısa kenarında, üzerinde herhangi bir yazı ve bezeme olmayan 57 x 69 cm. ölçülerinde, 10 cm. kalınlığındaki bir mezar odası kapısı yer almaktadır. Kapı, lahtin kısa yanına açılmış olan söve yuvalarına ve lahtin altındaki oda mezarın yüksekliğini arttırmak için kullanılan taşların yüzlerinde açılan söve yuvalarına muntazam bir şekilde oturtulmuştur. Kapının batıdaki üst köşesinin cidarına yerleştirilen bir demir mil, kapının açılıp kapanmasını sağlanmaktadır. Ayrıca kapının doğudaki alt kenarında oluşturulan 5 cm. çapındaki silindir formlu çıkıntı, zeminde oluşturulan 7 cm. x 25 cm ölçülerindeki kapı yuvasının içine girmekte ve böylece kapı devrilmeden rahat bir şekilde açılıp kapatılabilmektedir.

Selmanlı Tümülüsü' nün güney hattındaki yamaca yapılmış olan mezar odası daha önce de belirtildiği üzere güneydoğu–kuzeybatı doğrultuludur. Mezar odasının dromos ile birlikte uzunluğu 4.20 m.'dir. Mezar odasının iç bölümü; 1.80 m. uzunluğunda, 1 m. genişliğinde ve 1.43 m. yüksekliğindedir (Resim: 5). Mezar odasının tabanında 1.35 m. x 2.30 m. ölçülerinde, 15 cm. kalınlığında kireçtaşı bir blok zemin taşı olarak kullanılmıştır. Bu zemin taşının üzerine çeşitli boy ve tipteki kireçtaşından beş adet fallos ile çeşitli boy ve tipteki kireçtaşı bloklar kullanılarak mezar odasının yaklaşık 70 cm. yüksekliğindeki duvarları oluşturulmuştur. Fallos taşlarının düzgün bir yüzeye sahip olan kaide kısımları mezara bakacak şekilde yerleştirilerek kullanılmıştır. Mezar odasının içinde beş, dromosta ise bir olmak üzere, birbirlerinden farklı ölçülerde toplamda altı adet fallos, mezar yapısının inşa edilmesinde kullanılmıştır. (Resim: 4).

Mezar odasının beden duvarının üzerine 1,90 m. x 1,10 m. ölçülerinde, 73 cm. yüksekliğindeki kireçtaşından bir lahit teknesinin ters çevrilerek yerleştirildiği ve mezar yapısının üst örtüsünün de bu şekilde kapatıldığı görülmektedir. Mezar odasının iç mekanının duvar yüzeyleri, dış bölüme oranla daha itinalı bir şekilde yapılmıştır. Mezar odasının iç mekanındaki taşların birleşme yerleri ile lahit teknesinin duvarlarla birleştiği yerlerdeki boşluklar, kireç katkılı bir tür harç kullanılarak kapatılmıştır. Harç kullanımı mezar odasının sadece iç mekanında karşımıza çıkar. Mezar yapısının başka bir bölümünde harç izi ile karşılaşılmamıştır.

Ayrıca mezar odasının duvarlarını oluşturan blok taşlar ile fallos taşlarının birbirlerine sabitlenmesi amacıyla demir kenetler de kullanılmıştır. Bu demir kenetlerin yuvalarında kurşun izleriyle de karşılaşılmıştır. Mezar odasının doğu duvarı, batı ve kuzey duvarına oranla daha iyi korunmuştur. Batı ve kuzey duvarları kaçak kazıcılar tarafından oldukça tahrip edilmiştir.

DUVAR RESMİ

Mezar odasının girişinin tam karşısında, lahit teknesinin kuzey iç yüzündeki duvarda 1,06 m x 59 cm. ölçülerinde boyalı bir yüksek kabartma yer almaktadır (Resim: 9, Çizim: 3). Bu kabartma üstten ve kısmen de alttan, kahverengi bir bordürle sınırlandırılmış siyah bir zemin üzerine beş kişiden oluşmaktadır. Kompozisyonda solda en başta bir erkek figürü yer almaktadır. Figür, oturur pozisyondadır. Gövdesi cepheden işlenen figürün, başı profilden ve bacakları da bel hizasından sağa dönmüş bir şekilde temsil edilmiştir. 35-40 yaşları arasındaki figür, kısa kahverengi saçlı ve sakalsızdır. Yüz hatları detaylı bir şekilde işlenmiştir. Yüzünde bir gülümseme ifadesi bulunmaktadır. Figürün üzerinde toga benzeri uzun bir giysi bulunmaktadır. Figürün sağ eli, ortasında Medusa başı bulunan bir kalkana yaslanmış şekildedir. Sol eli ise sol dizine dayalı, sorguçlu bir miğferi tutmaktadır. Miğferin hemen solunda, bel hizasında Roma lejyonlarında kullanılan tiptekilere benzer bir kısa kılıç (gladius?) vardır. Figürün sol bacağı dizden kırılmış bir şekilde betimlenmiş ve ayağını geriye doğru oturduğu yükseltinin basamağına yaslamıştır. Sağ bacağı da sol bacağı gibi dizden kırılı bir şekildedir ve zemine düz bir açıyla temas etmektedir. Ayaklarında sandalet olması muhtemel kiremit renkli boya izlerine rastlanılmıştır. Figürün sağa dönük yüzü ve gözleri kendisinin hemen sağında bulunan biri erkek diğeri kız olan çocuklara bakar şekilde tasvir edilmiştir. Bu yetişkin erkek figürünün hemen solunda baş hizasında, altar üzerinde duran bir hydria (?) tasviri bulunmaktadır.

Mezar sahibi olduğunu düşündüğümüz bu erkek figürünün hemen sağında ise bir erkek çocuk figürü bulunmaktadır. Bu çocuk figürü so-

lundaki yetişkin erkek figürüne bakar bir şekilde betimlenmiştir. Kısa, açık renkli bir tunik giyen figür, sağ elinde kırmızı renkli çanta benzeri bir nesneyi tutar halde tasvir edilmiştir. Bu figürün hemen sağında ise açık renk giysili bir kız çocuğu figürü yer almaktadır. Profilden işlenen bu kız çocuğu dizleri üzerine eğilmiştir. Sol eli hemen sağında bulunan kadın figürüne doğru uzanmış bir haldedir. Sağ eli ise, hemen sağında yer alan kadın figürünün tahtına doğru uzanmaktadır. Başı hafifçe yukarı sağındaki kadın figürüne bakar şekilde işlenmiştir. Kız çocuğu figürünün sağında bulunan kadın figürü ise tahtta benzeyen ahşap bir sandalye üzerine oturur halde betimlenmiştir. Sağ eli çenesine dayalıdır. Sol eli ise kendi kucağına doğru uzanmış bir haldedir. Peplos tarzı uzun dökümlü bir elbise giymiştir. Elbisenin eteklerinde kırmızı ve mavi renkli şeritlerden oluşan bezemeler bulunmaktadır. Ayrıca kadının elbisesinin göğüs bölümünde de mavi boya kalıntıları bulunmaktadır. Kadın figürünün yüzü soldaki yetişkin erkek figürüne düşünceli bir şekilde bakmaktadır. Başında yasta olduğunu belirten bir yaşmak bulunmaktadır. Saçlarının sadece ön tarafı görülür durumdadır. Tahtta oturan kadın figürünün sağında da bir başka kadın figürü daha yer almaktadır. Bu kadın ayakta tasvir edilmiştir. Tıpkı diğer kadın figüründe olduğu üzere ayaklarına kadar uzanan uzun peplos benzeri bir elbise giyinmiştir. Bu kadın figürünün de başı örtülüdür ve saçlarının sadece ucu görülebilmektedir. Diğer figürdeki gibi bu figüründe elbisesinin etek kısımlarında kırmızı ve mavi renkli şeritlerden oluşan bezemeler bulunmaktadır. Sağ eli solundaki kadın gibi çenesine dayalıdır. Yüzünde diğer kadın figüründe olduğu gibi endişeli bir yüz ifadesi bulunmaktadır. Sol kolu dirsekten kırılmış, kucağına bitişik bir haldedir. İki kadın figürünün de kırmızı renkli ayakkabıları vardır. Kompozisyonun ortasındaki kırmızı renkli bölümün üzerinde beyaz renkli iki güvercin figürü yer alır. Kompozisyonun genelinde yöresel bir üslup bulunmaktadır. Dizleri üzerine eğilen kız çocuğu hariç bütün figürlerin burunları alın çizgisi ile beraber bitişik bir şekilde işlenmiştir. Kompozisyonun genelinde yöresel bir üslubun hakim olduğu görülür. Figürlerin vücut anatomilerindeki orantısızlıklar dikkat çekicidir. Boya analizi bu yazı tamamlanmadan önce bitirilemediği için boya pigmentleriyle ilgili teknik bilgi verilememiştir.

BULUNTULAR

Mezar odası defineciler tarafından soyguna uğradığı için içerisinde envanterlik değerde buluntuya rastlanılmamıştır. Ancak, kaçak kazıcıların mezarı açtıkları sıradaki fotoğraflar emniyet güçlerinin eline geçmiş bu vesileyle mezar envanteri hakkında fikir sahibi olunmuştur (Resim: 6). Bu buluntular, soyguncuların güvenlik güçleri tarafından bir süre sonra yakalanmış olmalarına rağmen ne yazık ki ortaya çıkarılamamıştır. Buna göre; Mezarda bulunan altın bir diadem, tunç bir oinechoe ve gümüş bir kap ile kepçe, strigilisler, tunç mahmuz takımları, pişmiş toprak içki kapları ile kılıç benzeri silahlar ölen kişinin rütbeli bir süvari askeri olduğunu düşündürmekte. Kazı ekibinin mezar odası içinde yaptığı temizlik çalışmaları sırasında da aşırı korozyona uğramış demir objelere ve birkaç parça deforme olmuş tunç obje ile karşılaşılmıştır. Defineciler tarafından tahrip edilen mezar odası soyulduktan sonra içeriye dolgu toprak akmıştır. Çeşitli seramik parçaları, demir obje parçaları ve tunç obje parçalarının yanında tamamen tahrip edilmiş bir biçimde iskelet kalıntıları tespit edilmiştir (Resim: 7). Ayrıca Küre İlçesi Savcılığından alınan parçalanmış halde bir adet gümüş kaşık, bir adet tunç halka ile Amisos darbı M.Ö. 83-65 yılları arasına tarihlendirilen Mithridates VI Eupator sikkesinin de mezar envanterine ait olduğu anlaşılmıştır (Resim: 8).

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Mezar yapısının geneli incelendiğinde bir aciliyet durumu ön plana çıkmaktadır. Bu aciliyet durumu hem mezarın mimarisinde hem de renkli kabartmada karşımıza çıkar. Özellikle renkli kabartmada tahtta oturan kadın figürünün başından karnına kadar akan siyah zemin boyası düzeltilmeden bırakıldığı görülür. Bununla birlikte başka mezarlara ait lahitler, falloslar, yan yüzünde bir at arabası tasviri bulunan, ön yüzünde ise iki yanında kabartma şeklinde aslan bulunan, tanrıça Kybele'ye ait olması muhtemel bir kabartma bulunan taş (Resim: 10) gibi derleme unsurlar, mezar mimarisinin oluşturulmasında şipolyen olarak kullanıl-

mışlardır. Bu durum bize mezar sahibinin ani gelişen bir ölüm neticesinde alelacele bir şekilde civarda bulunan bir nekropoldeki başka mezarlara ait yapı elemanlarının taşlarının kullanılmasıyla defnedildiğini düşündürtmektedir. Mezardaki renkli kabartmada ana figürün savaşçı erkek olması, mezar buluntularında yer alan at koşumları ve silahlar mezar sahibinin yüksek rütbeli bir süvariye ait olduğunu gösteren en önemli deliller olarak görülmektedir. Buluntular ve renkli kabartma zaman olarak bize M.Ö. I. yy.'ı işaret etmektedir.

Mezarın tarihi ile ilgili en önemli bilgiyi veren ise kaçak kazıcılar tarafından mezardaki iskeletin ağzında bulunan, M.Ö. 83-65 yılları arasına tarihlendirilen ve Ponthos Kralı Mithridates VI Eupator tarafından darp ettirilen tunç bir Amisos (Samsun) sikkesidir.

Mithradates, kendi adını taşıyan altın ve gümüş sikkeler bastırtmış ancak kendi adını taşıyan tunç sikke bastırtmamıştır. Mithridates döneminde basılan tunç sikkeler krallığın egemenliği altındaki diğer kentler tarafından bastırılmıştır. Genellikle bu sikkeler üzerinde Dionysos ile Perseus'un tasvirlerinin kullanıldığı görülür. Özellikle Amisos'da darp edilen (Samsun) sikkelerin bazılarında Mithridates, tanrı Dionysos olarak resmedilmektedir.

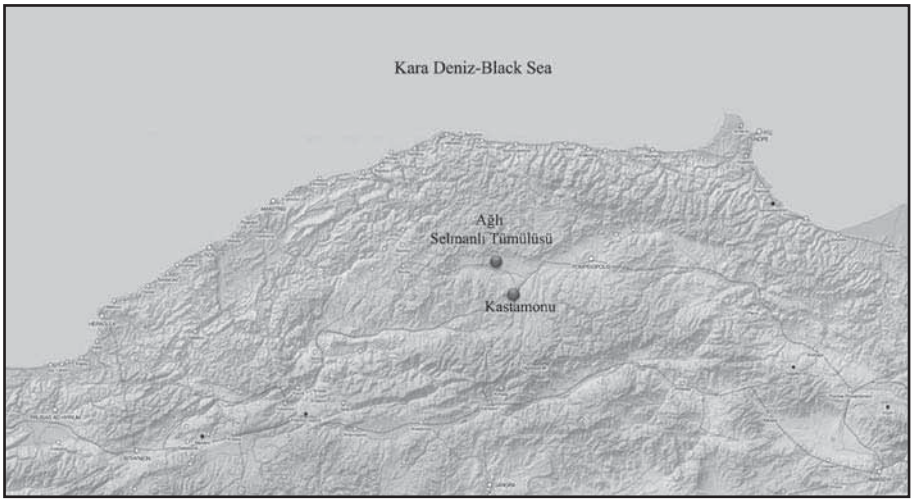
Bu Amisos sikkesinin mezarda bulunması gözlerin Ponthos Kralı Mithridates VI Eupator'a çevrilmesine neden olmuştur. Mithridates, Karadeniz'de doğmuş ve de yaşamış en önemli tarihi figür olarak karşımıza çıkmaktadır. Yaklaşık 60 yıl boyunca Ponthos Krallığı'nı tek başına yönetmiş, Roma'nın emperyalist politikalarına karşı Armenia Kralı II. Tigranes ile birlikte karşı çıkmış, Roma'ya karşı göstermiş olduğu cesur mücadelesi ile kişiliği birçok antik kaynak tarafından yüceltilmiştir.

Roma Cumhuriyeti ile üç kez savaşan Mithridates, M.Ö. 63'te biten üçüncü savaşta Roma'nın ünlü generali Gnaeus Pompeius Magnus'a Lykos Irmağı (Kelkit Suyu) yakınlarında yenilir. Yunan asıllı Romalı tarihçi Appianus ve tarihçi Cassius Dio eserlerinde Mithradates'in ölümünü ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadırlar. Appianus ve Dio'ya göre

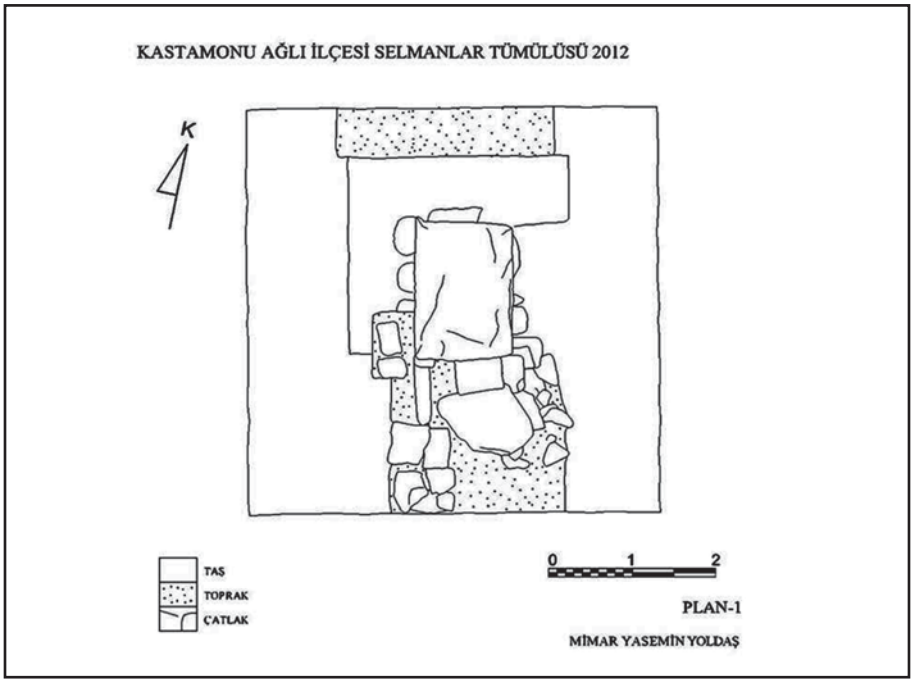
Mithridates, oğlu Pharnakes'in kendisine ihanet etmesi üzerine Kırım'a kaçar. Kırım'da bir kalede sıkışıp kalan Mithridates, iki kızı ile birlikte zehir içerek intihar etmeye kalkışır. Kızları ölür ancak Mithridates, zehre karşı bağışıklık kazandığı için sağ kalır. Bunun üzerine Mithridates, kendisine sonuna kadar sadık kalan emir eri Galatialı Bituitos'a kendisini öldürtmüştür. Bituitos, Mithridates'i öldürerek Roma'da yapılabilecek bir zafer töreninde halka sergilenme utancından kurtarmıştır. Pompeius Magnus, Mithridates'in cenazesine saygılı davranmış, kralın naaşını Sinope'ye göndererek Ponthos krallarının defnedildiği nekropole gömülmesini sağlamıştır. Oğlu Pharnakes'in ölümünden sonra Anadolu neredeyse tamamen Roma egemenliği altına girmiştir.

Kastamonu Ağlı'da ortaya çıkarılan mezardaki şahıs, Mithridates Eupator'un ordusunda görev almış yüksek rütbeli bir asker olmalıdır. Renkli kabartmada görülen miğfer ve Medusa işlemeli kalkan, Roma Cumhuriyeti'nin ordusunda kullanılan tipte eşyalardan değillerdir. Bu eşyaların benzerlerine Geç Hellenistik Dönem krallıklarında sıklıkla rastlanılmaktadır. Tarihe Mithridates Savaşları olarak geçen savaşlar sırasında öldüğü düşünülmektedir. İskeletin çok önemli bir bölümünün kaçak kazıcılar tarafından yok edilmesi ölen kişinin üzerinde antropolojik incelemeler yapılmasını engellemiştir. Duvar resmindeki savaşçı erkek figürün 35 ila 45 yaşları arasında olduğu varsayılmaktadır.

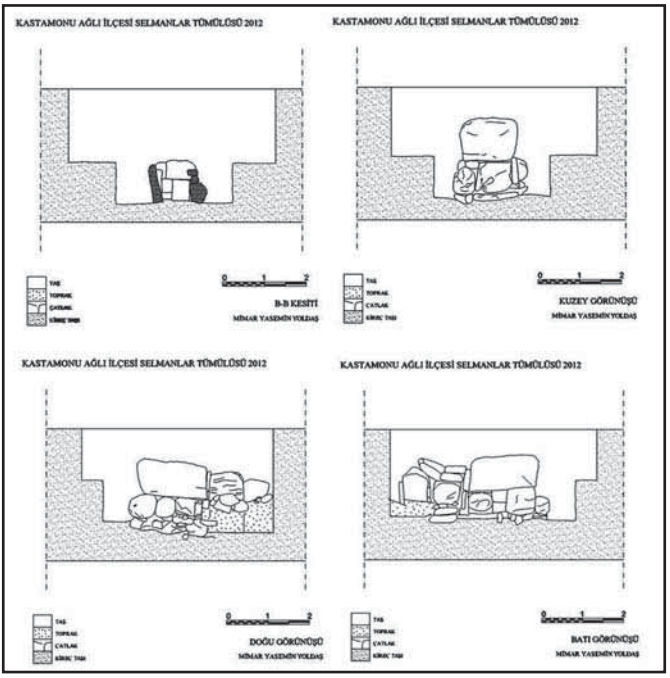
Kaçak kazıcıların bilinçsiz bir şekilde tarihin bu ilginç anına yönelik gerçekleştirdikleri tecavüz, mezar sahibinin gerçekte kim olduğunu öğrenmemizi kesin bir şekilde engellemiştir.

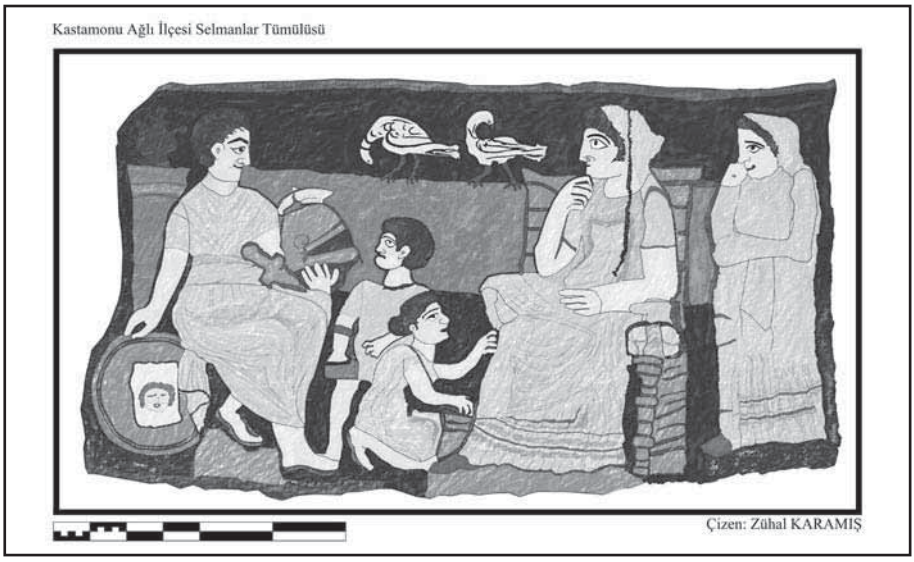
Harita 1: Paphlagonia Bölgesi haritası ve Selmanlar Tümülüsü'nün bulunduğu yer.

Çizim 1: Selmanlı Tümülüsü mezar yapısının planı.

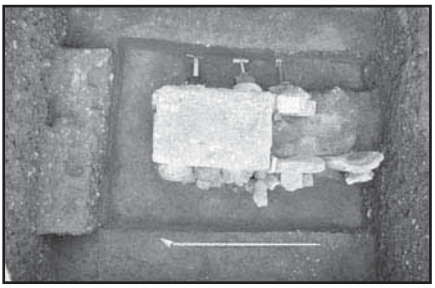
Çizim 2: Selmanlı Tümülüsü mezar yapısının kesit ve görünüşleri.

Çizim 3: Mezar odasında bulunan duvar resminin çizimi.

Resim 1: Selmanlı Tümülüsü'nün kazı yapılmadan önceki durumu.

Resim 2: Selmanlı Tümülüsü mezar yapısını gösterir hava fotoğrafı.

Resim 3: Selmanlı Tümülüsü mezar yapısının dromosu ve mezar odasının girişi.

Resim 4: Selmanlı Tümülüsü mezar yapısının doğu ve batıdan görünüşü.

Resim 5: Mezar odasının içten görünümü.

2012 YILI AKYURT – KALABA TÜMÜLÜSÜ KURTARMA KAZISI

Okan CİNEMRE*

Anadolu'da tümülüs mezar geleneği, M.Ö. 1. binden itibaren Frigler ile ortaya çıkmıştır[1]. 2. Bin sonunda Boğazlar üzerinde Anadolu'ya gelen ve önceleri Marmara Denizi'nin güneyine yerleşen Frigler M.Ö. 9. yüzyıldan itibaren Orta Anadolu'da önemli bir krallık kurarlar. Ankara-Polatlı Yassıhöyük Köyündeki Gordion antik kentini başkent olarak kuran Frigler, soyluları için ahşap mezar odalı tümülüsler yapılmışlardır. Frig başkenti Gordion civarında 100 e yakın[2], Yozgat-Sorgun, Şahmuratlı Köyündeki Kerkenes (antik Pteria)'de 70[3], Ankara merkezinde ise, 20 adet Frig Tümülüsün varlığı bilinmektedir[4]. Friglerde ahşap mezar odalı olan tümülüs geleneği, Helenistik dönemden itibaren taş mezar odalı olarak devam etmiştir. Ankara civarında bu döneme ait 2 adet tümülüs kazılmıştır. Bunlar Gordion'da O[5] Tümülüsü ve Kazan İlçesi, Karalar Köyü'ndeki Galat Tümülüsüdür[6]. Gordion O Tümülü-

* Okan CİNEMRE, Arkeolog, Anadolu Medeniyetleri Müzesi Müdürlüğü, Ankara/TÜRKİYE.
Destekleri ve izinlerinden dolayı Sn. Melih ARSLAN ve Sn. Mustafa METİN'e, kazı çalışmalarını gönülden destekleyen Akyurt Belediye Başkanı Sn. Gültekin Ayantaş'a ile Belediye Park ve Bahçeler Müdürü Sn. Ömer Ünal'a, çizimleri yapan arkeolog Cem Küncü ve Burak Tütüncü'ye, eserlerin fotoğraflarını çeken Ahmet R. Erdoğan'a, eserlerin restorasyonu yapan Müzemiz laboratuarının değerli personelini sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

1 Young 1981, s.1-218
2 Kohler 1995, s.1-161
3 Summers 2007, s.115-126
4 Makridi 1926, s.38-45, Özgüç-Akok, 1947, s. 584-593, Tuna 2007, s. 99-114.
5 Young 1956, s. 252
6 Arık 1934, s.102-167

sü ve Karalar'daki Galatya Kralı Deiotaros'un Tümülüsü kaçakçılarca soyulmuş olup, akabinde temizlik ve kurtarma kazıları ile bunların Hellenistik Dönem oldukları anlaşılmıştır. Roma Döneminde de devam eden bu taş odalı tümülüs geleneği, asıl oda, ön oda ve dromoslu olarak devam etmiştir. Roma Döneminin tümülüs geleneği tüm Anadolu'da yaygın bir şekilde kullanılmış olup, M.S. 4. yüzyılda Hıristiyanlığın yaygınlaşmasına kadar devam etmiştir.

Ankara ve çevresinde, günümüze kadar, Roma Döneminden birçok Tümülüs kazılmıştır. Bunlar şunlardır: Çubuk – Akkuzulu[7]; Akyurt – Kızıleşik[8]; Ankara Merkez – Balgat[9]; Kırıkkale – Delice, Kurtsivrisi[10]; Kırıkkale – Balışeyh, Küçük[11] ve Büyük Seydin Tepe[12]; Kırıkkale – Kalecik, Uyurca[13]; Beypazarı – Acısu[14]; Nallıhan – Bağdere, Yalacık[15]; Polatlı – Yeniköseler, Belkavak[16] tümülüsleri antik dönemlerde veya günümüzde kaçak kazılar sonucunda tahrip edilmiş olup, Anadolu Medeniyet Müzesi Müdürlüğü tarafından geçmiş tarihlerde kurtarma kazısı yapılan tümülüslerdir.

Bu makaleye konu olan Roma Dönemi tümülüslerden biri de, 2012 yılında yine müzemiz müdürlüğünce kurtarma kazısı sonucunda ortaya çıkarılan, Akyurt – Kalaba Tümülüsü'dür. Tümülüs Akyurt İlçesi, Kalaba Mahallesi sınırları içerisinde, 295 No.lu parselde yüksek bir sırt

7 Anlağan 1968. s.1-4
8 Mermerci 1988, s.23-32
9 Demirdelen 2000 s.35-38
10 Anadolu Medeniyetleri Müzesi Müdürlüğünün yayımlanmamış 2008 tarihli kazı raporu.
11 Anadolu Medeniyetleri Müzesi Müdürlüğünün yayımlanmamış 1998 tarihli kazı raporu.
12 Anadolu Medeniyetleri Müzesi Müdürlüğünün yayımlanmamış 2011 tarihli kazı raporu.
13 Anadolu Medeniyetleri Müzesi Müdürlüğünün yayımlanmamış 2007 tarihli kazı raporu.
14 Anadolu Medeniyetleri Müzesi Müdürlüğünün yayımlanmamış 2007 tarihli kazı raporu.
15 Mermerci-Yağcı, 1990, s.163-176
16 Anadolu Medeniyetleri Müzesi Müdürlüğünün yayımlanmamış 2012 tarihli kazı raporu.

üzerinde yer almaktadır (Resim: 1). Özel mülkiyete ait ve tarım alanı olarak kullanılan bu yerdeki Tümülüs, yaklaşık 5 0m. çapında ve 7.70 m. yüksekliğindedir. Tümülüs üzerinde farklı dönemlerde kazıldığı anlaşılan kaçak kazı çukurları ve tüneller tespit edilmiştir.

Akyurt Belediye Başkanlığı'nın maddi ve manevi destekleriyle, tümülüsteki kazı çalışmaları, 2 - 27 Kasım 2012 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Kazı çalışmalarına, tümülüsün güney-güneydoğu eteğinde, 10m. genişliğinde ve tepeye doğru 23 m. uzunluğunda bir açma ile başlanmıştır. Açma büyüklüğü dikkate alınarak çalışmalar iki ayrı yönde yürütülmüştür. Bir ekip etek kısmında, ikinci ekip ise tümülüsün tepe kısmında kazıya başlamıştır. Tümülüsün eteğinde başlanılan kazı çalışmasında hemen etek kısmında 180x90x25cm. boyutlarında kenarları 2 sıra tuğla ile çevrelenmiş yanık bir alan (kremasyon alanı) tespit edilmiştir. Kremasyon alanının açma güney sınırına denk gelmesi nedeniyle kazı çalışmaları açma sınırının güneyine doğru 2 m. daha genişletilmiş ve kremasyon alanı tamamen açığa çıkarılmıştır (Resim: 2).

Kremasyon alanının tespitinden sonra etekten merkeze doğru kazıya devam edilmiş ve kalkerden yapılmış dikdörtgen formlu 74.5 cm. yüksekliğinde bir osthotek gömüye rastlanmıştır (Resim: 3). Osthotek kapağı kaldırıldığında toprakla beraber yanmış iskelet kalıntılarına rastlanmıştır. Derinliği fazla olmayan osthoteğin içinde herhangi bir eser ele geçirilememiştir (Resim: 4). Daha önce tümülüsün eteğinde tespit edilen kremasyon alanının bu osthotek için kullanılmış olması kuvvetle muhtemeldir.

Osthoteğin 105 cm. kuzey-batısındaki kesitte, Roma Dönemine ait yeşilimsi mavi renkte saydam renkte cam bir matara ele geçirilmiştir (Resim: 5). Kesitte matara ile birlikte kemiklerinde görünmesiyle, bu alanda bir gömünün olduğu düşüncesiyle, kazı çalışması üsten aşağıya doğru olacak şekilde değiştirilmiştir. Kazıya başlanılan etekten yaklaşık 5.20 m. ileride ve 1. osthoteğin taban seviyesinden 3.40 m. yükseklikte, 5x5 m. ölçülerinde yeni bir açma açılarak kulpsuz cam mataranın bulunduğu seviye üstten kazılmaya başlanmıştır.

Tümülüs'ün kesitinde bir gömü olduğu düşüncesiyle açılan bu yeni açma güney sınırındadır. 1. osthoteğin 190 cm. kuzey-batısında, mataranın bulunduğu seviyeye inildiğinde, dorsal şekilde yatırılmış bir iskelet tespit edilmiştir (Resim: 6). Tümülüs mezar odasını bulmak için açılan alanın içinde tesadüfen ele geçen cam mataranın, basit toprak içine gömülmüş bu bireyin sol omuz başına yerleştirilmiş olduğu görülmüştür. İskeletin kafatası ve üst çene kemiği parçalanmış halde, diğer kısımları ise tama yakın olarak ele geçmiştir. İskeletin alt çene kemiği içinde, iskeletin ağzına konulmuş durumda bir Kharon sikkesi bulunmuştur. Bulunduğunda bronz görünümlü bu sikkenin, laboratuarımızda temizlendikten sonra, Roma İmparatoru Caracalla'ya ait gümüş denarius olduğu tespit edilmiştir. M.S. 212 yılı Roma basımlı bu kharon sikkesi sayesinde, tümülüs toprağına sonradan yapılmış bu gömünün tam tarihi belirlenebilmiştir. Basit toprak gömülü mezarın bulunduğu açmada derinleşme çalışmalarının devamında, açmanın güneybatısında, 41x 48 cm. ölçülerinde ikinci bir osthotek daha ele geçirilmiştir (Resim: 7). İkinci osthoteğin kapağı açıldığında, içinde yanmış iskelet kalıntılarına rastlanılmıştır. İçinin tamamen boşaltılması sonucunda hiçbir mezar hediyesi bulunmamıştır. Osthoteğin derin olmayan haznesi, 32x22x15 cm. ebadındadır (Resim: 8). Bu osthoteğin 90 cm. güneyinde, yakma işleminin gerçekleştirildiği ikinci bir kremasyon alanı tespit edilmiştir. Her iki osthoteğin de kremasyon alanları, osthoteklerin güneyinde yer almaktadır.

Tümülüsün toprak dolgusunun tepe kısmında gerçekleşen çalışmalarda, merkeze doğru inilmiştir. Bu çalışmalar sırasında dolgu toprağı içerisinde açmanın kuzeybatı köşesinde bir adet Byzantion darplı gümüş sikke ele geçirilmiştir. Pers ağırlık sisteminde siglos olarak tanımlanan bu sikke, M.Ö. 340–320 yıllarına tarihlenmektedir. Erken tarihli bu sikkenin, tümülüsü oluşturmak için taşınan toprak ile birlikte geldiği tahmin edilmektedir. Bu da yakın çevrede Klasik ve Helenistik Dönem bir yerleşimin varlığına işaret etmektedir.

Tümülüsün merkezine doğru derinleşme çalışmaları devam ederken düzensiz taşlardan oluşan bir taş sırasına rastlanmıştır. Taş sırasını

takip ederek kazıya devam edilmiştir. Çalışmaların devamında büyük boyutlu düzeltilmiş taşlara rastlanmış ve taş sırasının mezarın koridor duvarını (dromos) oluşturan taşlardan olduğu anlaşılmıştır (Resim: 9). Tümülüsün asıl mezar odasına ulaşmak için merkeze doğru kazılar devam etmiştir. Basit moloz taşlardan oluşturulmuş dromos duvarının içindeki toprak alındıktan sonra, yarım açık taş bir kapak ortaya çıkarılmıştır (Resim: 10). Kapak taşının etrafı temizlendikten sonra, bu kapak taşının mezar odasının ön odasına ait olduğunu anlaşılmıştır. Aynı esnada kazı çalışmalarına hem mezar odasının üstünden hem de dromosun bulunduğu alandan devam edilerek mezarın ön oda ve asıl odasına ulaşılmıştır (Resim: 11). Mezarın ön odası kaçakçılar tarafından daha önceden açılmış bu nedenle ön odanın içi aradan geçen zaman boyunca tamamen toprak ile dolmuştur.

Mezar odasını açığa çıkarabilmek amacıyla kazıya devam edilmiş ve mezarın kuzey sınırına ulaşıldığında, mezarın üst örtüsüne ait kilit taşının kuzey uç kısmı yaklaşık olarak 40x70 cm. boyutunda kırıldığı görülmüştür. Günümüz mezar soyguncuları tarafından açılmış olan bu delikten mezar odasına girildiği ve mezarın soyulmuş olduğu tespit edilmiştir. Bu noktadan mezarın içine baktığımızda asıl odanın da toprakla dolduğu ve ön oda ile asıl oda arsındaki kapının açık olduğu görülmüştür.

Mezar mimari olarak kollosal boyutlardaki taşların hem ana odada hem ön odada bindirme tekniğinde kullanılması ile yapılmıştır. Üstü açık dromos duvarı ise, kuru duvar tekniğiyle moloz taşlardan örülmüştür. Kullanılan kollosal blokların iç yüzeyleri ince bir işçilik ile işlenmiş (Resim: 12, Çizim: 1), dış yüzeyler ise kaba bırakılmıştır.

Nekropol kazılarında, antik ve günümüz soyunu mezarlarla çoğu kez karşılaşmaktayız. Örneğin, müzemizce son dört sürdürülen Nallıhan-Çayırhan, Juliopolis Nekropol kazılarında birçok mezarın, antik dönem ve günümüzde soyulmuş olduğunu tespit etmiş olmamıza rağmen, bu mezarları temizliği ve içindeki toprakların elenmesi esnasında soyguncular tarafından unutulmuş çok önemli ve değerli eserler bulunmaktadır. İşte bu tecrübeler sayesinde, Akyurt-Kalaba Roma Tümülüsü, antik

dönem ve günümüzde iki kez soyulmuş olmasına karşın, mezar odası ve ön oda içinde birçok değerli eser ele geçirilmiştir.

Kaçak kazılar sonucunda mezarın içine dolan toprakların temizlenerek mezarın tamamen ortaya çıkarılması amacıyla hem mezarın üstünde kaçakçılar tarafından açılan bölümden asıl odaya, mezarın dromosundan ön odasına girilerek topraklar elenmek üzere mezar dışına alınmıştır. Bu amaçla yapılan çalışmalar sırasında asıl mezar odasının tabanının da kaçak kazıcılarca tahrip edildiği görülmüştür. Ön odada gerçekleştirilen hassas çalışmalar sonucunda iki adet taşı düşmüş altın yüzük, asıl odadan İmparator Claudius (M.S. 41-54)'a ait bir adet altın sikke, bir adet bronz büst şeklinde erkek figürü betimli ağırlık, bunun yanı sıra kırık cam, bronz ve seramik parçaları da bulunmuştur. Ele geçirilen cam parçaları Müzemiz laboratuarında restore edildikten sonra, sapı hayvan başı şeklinde bir Patera ve iki adet Skyphos[17] ayağa kaldırılmıştır.

Mezar odasından çıkan toprakların dışarı çıkarılıp elenmesi sonucunda da, İmparator Traianus'a (M.S. 98-117) ait ikinci bir altın sikke, cam ağırşak veya düğme boncuk[18], cüruf halinde demir yüzük parçası, bu demir yüzüğün yine laboratuarımızda temizlenmesi sonucunda görüldü ki, yüzüğün kırmızımsı kahverengi Jasper bir taşı ve üzerine de oyma (intaglio) olarak, sola yürüyen aslan ve üzerinde yıldız motifi işlenmiş olduğu tespit edilmiştir.

Ayrıca soyulmuş mezardan çok sayıda kırık ve parçalar halinde kemik objeler ile bu kemiklere kaplanmış olduğunu düşündüğümüz altın varak parçaları ele geçmiştir. Bronz parçalar içinde, silindirik bir kutunun (hokkanın) tabanı, ahşap silindirik bir kutunun askılı kasnak çemberi, ahşap bir çekmecenin menteşe ve pimleri olduğunu düşündüğümüz parçalar bulunmaktadır. Kemik parçalar içinde, bir kirmen'e ait olduğunu var saydığımız tekerlek kısmı ve ortasında kirmen çubuğunun kırılmış parçası ile birlikteki bölümü, bir saç iğnesine ait baş (topuz

17 Whitehouse 1997, s. 92-94,133
18 Canav 1985, 12-14; Jackson-Tal,, 2013 , 53-65

kısmı) ve çok sayıda silindirik, yuvarlak şekilli ortası delik kemik parçaları (Resim: 13). ile çok sayıda ve parçalanmış bronz objeler.

Anadolu Medeniyetleri Müzesi Antropoloğu Asuman Alpagut tarafından ele geçirilen iskeletler kalıntıları üzerinde yapılan antropolojik değerlendirme sonucunda, "1. osthotek' den ele geçirilen kemikler 950 "C'nin üzerinde yüksek ısılı bir ateşte ölümden kısa bir süre sonra etliyken yakılan erişkin bir kadına, 2. osthotek' den ele geçirilen diş ve kemikler 950 "C'nin üzerinde yüksek ısılı bir ateşte ölümden kısa bir süre sonra etliyken yakılan 8-12 yaşlarında bir çocuğa, Mezar 1'den çıkarılan kemikler dorsal düzende yatırılmış 45-55 yaşlarında bir kadına, tümülüs odasından çıkarılan yanmamış kemikler ve dişler 1 veya 2 yaşlarında bir bebeğe; yanmamış dişler, 20-25 yaşlarında genç erişkin bir bireye ile 30-35 yaşlarında erişkin bir bireye aittir. Tümülüs odasından ele geçen yanmış kemikler ise 950 "C'nin üzerinde yüksek ısılı bir ateşte ölümden kısa bir süre sonra etliyken yakılan iki bireyin olduğunu göstermektedir. Söz konusu bu bireylerin ölüm yaşı belirlenememekle birlikte kemiklerin narinliği en azından bir bireyin bir kadına ait olduğunu göstermektedir." Akyurt Kalaba Tümülüsü dolgu toprağından ele geçen osthoteklerden iki birey, basit toprak mezarda bir ve tümülüs mezar odasında beş olmak üzere toplam sekiz bireyin iskeleti tespit edilmiştir.

Kalaba Tümülüsü'nün toprak dolgusunda iki osthotek, bir dorsal gömü ile tümülüsün mezar odasında beş bireyin gömülmüş olduğu tespit edilmiştir. Böylelikle tümülüslerde sadece mezar odası değil, mezarın etek bölümlerinde de farklı tipte gömüler olabileceği görülmüştür.

Sonuç olarak, 2012 Yılı Kalaba Tümülüs Kazısı bizlere, Roma Dönemi Ankara'sının ölü gömme adetleri ve Tümülüs mimarisi hakkında değerli bilgiler sunmuştur. Tümülüs mezar odasında ve Tümülüs dolgusundaki toprak mezarda ele geçen eserler değerlendirildiğinde; Mezar odasında, Roma İmparatorları Claudius (M.S. 41-54) ve Traianus'a (M.S. 98-117) ait altın sikkeler sayesinde tümülüsün, M.S. 1.yüzyılın ortasında ve tümülüs dolgusundaki mezarda iskeletin ağzına konan Caracalla'ya (M.S. 198-217) ait gümüş sikke sayesinde de dorsal gömünün 3. yüzyılın ilk çeyreğinde yapılmış olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Tümülüs dolgusunun yarması sırasında bulunan iki osthotek içindeki kremasyon gömülerinin de M.S. 2. yüzyıl ile 3. yüzyılda yapıldığını tahmin etmekteyiz. Biz dorsal gömü ve iki osthotek içine kremasyon şeklindeki gömünün, tümülüsteki mezar odasındaki beş zengin birey ile bir yakınlığının olduğunu, ileri tarihte yapılan bu gömülerin tümülüsün soylu kişileriyle akrabalıkları olduğunu düşünmek istiyoruz.

Ayrıca tümülüs toprağında ele geçen M.Ö. 4. yüzyıla ait, Thrakia-Byzantion sikkesiyle de, dolgu toprağın, M.Ö. 4. yüzyıla ait yakındaki bir yerleşim alanından tümülüse taşındığını söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

Anlağan 1968, Ç. Anlağan, "*Akkuzulu Tümülüs Kazısı*" Anadolu XII, (Ankara 1968): 1-4

Arık 1934, R.O.Arık, " Karalar Hafriyatı*" TTAED 2*, (Ankara 1934): 102-167

Arslan-Lightfoot 1999, M. Arslan – C. Lightfoot, *Antik Sikke Defineleri – Greek Coin Hoards in Türkey*. (Ankara 1999).

Atasoy-Meriçboyu 1983, S.Atasoy, Y. Meriçboyu, *"İstanbul Arkeoloji Müzesindeki Büst Şeklindeki Kantar Ağırlıkları*" Müze, Sergi,Koleksiyon Katalogu Dizisi, Arkeoloji ve Sanat Yayınlar (İstanbul 1983

BMCRE H. Mattingly et al., *Coins of the Roman Empire in the British Museum*. 6 vols. (London 1932-1962).

Bosch 1967, E. Bosch, *Quellen zur Geschichte der Stadt Ankara im Altertum*. (Ankara 1967).

Brandis 1910, G. Brandis, "Galatia". *RE* VII/1 (Stuttgart 1910): 534-559.

Buluç 1979, S. Buluç, *Ankara Frig Nekropolünden Üç Tümülüs Buluntuları* Doçentlik Tezi, Ankara Üniversitesi, 1979

Canav 1985, Ü. Canav, *Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları Cam Eserler Koleksiyonu.* (İstanbul 1985).

Demirdelen 2000, H. Demirdelen, "Balgat Roma Mezarı" *10.* Kurtarma Kazıları Semineri 1999, (Ankara 2000):35-48

Erzen 1946, A. Erzen, "*İlkçağda Ankara"*, TTK (Ankara 1946).

Erzen 1953, A. Erzen, "*Ay Tanrısı Men'in Adı ve Menşei Hakkında*". *Belleten* XVII (1953): 1-14.

Eskioğlu 1989, M. Eskioğlu, "*Garipler Tümülüs ve Kayseri'deki Tümülüs Tipi Mezarlar*" *T.A.D.* (Ankara 1989):189

Jackson-Tal, 2013, Ruth E. Jackson-Tal, The Glass and Small Stone Finds from a Roman Tomb at 'Ein el-Sha'ara, Atiqot 73, 2013, 53-65.

Jones 1937, A. H. M. Jones, *The Cities of the Eastern Roman Provinces* (Oxford 1937).

Harden 1987, Donald. B. Harden, *Glass of the Caesars*. Olivetti, (Milan, Italy, 1987) s.125.

Jones 1940, A. H. M. Jones, *The Greek City. From Alexander to Justinian* (Oxford 1940).

Kaya 1998, M. A. Kaya, "Anadolu'da Roma Egemenliği ve Pompeius'un Siyasal Düzenlemeleri". Tarih İncelemeleri Dergisi 13 (1998): 163-173.

Kaya 2000, M. A. Kaya, "Ankyra (Ankara) ve Galatlar," *Kebikeç Dergisi* 9 (Ankara 2000): 77-95.

Kaya 2000a, M.A. Kaya, "*Anadolu'daki Galatlar ve Galatya Tarihi"*. Ege Üniversitesi Edebiyet Fakültesi Yayınları 112 (İzmir 2000).

Koch coll. A. B. Chadour, *Rings,* "*Die Alice und Lois Koch Sammlun - The Alice and Louis Koch Collection* (Leeds 1994).

Kohler 1995, E.L. Kohler, "*The lesser Phrygian Tumuli",* The Gordion Excavations (1950-1973) Final Reports, Part II, The Inhumations, (The University of Pennsylvania 1995)

Konuk-Arslan 2000, K. Konuk – M. Arslan, *Ancient Gems and of Asia Minor a Finger Rings from Asia Minor, The Yüksel Erimtan Collection – Anadolu Antik Yüzük Taşları ve Yüzükleri, Yüksel Erimtan Koleksiyonu*, (Ankara 2000).

Lequenne 1979, F. Lequenne, *Galatlar* (çev. S. Albek). TTK, (Ankara 1979).

Leschhorn 1992, W. Leschhorn, "Die Anfänge der Provinz Galatia". *Chiron* 22 (1992): 315-336.

Lightfoot-Arslan 1992, C. Lightfoot – M. Arslan, *Ancient Glass of Asia Minor a Private Collection – Anadolu Antik Camları Özel Bir Koleksiyon*, (Ankara 1992).

Magie 1950, D. Magie, Roman Rule in Asia Minor to the end of Third Century after Christ I-II. (Princeton 1950).

Makridi 1926, T. Makridi, "*Ankara Höyüklerindeki Hafriyata Dair",* Maarif Vekaleti Mecmuası 6. (Ankara 1926)

Mermerci 1988, D. Mermerci, "*Kızıleşik Tümülüs Kazısı*" Anadolu Medeniyetleri Müzesi 1987 Yıllığı, (Ankara 1988):23-32

Mermerci -Yağcı1990, D. Mermerci - R.Yağcı "*Yukarı Bağdere, Yalacık Tümülüsü 1989 Kurtarma Kazısı*", .Müze Kurtarma Kazıları Semineri, (Ankara 1990):163-176

Mitchell 1993, S. Mitchell, "Anatolia Land, Man and Gods in Asia Minor, vol. I: The rise of the Church, vol. II. (Oxford 1993).

Münzen und Medaillen, *Auktion 70. Kunswerke der Antike*. Münzen und Medaillen, (Basel, Swizerland 1986)

Özgüç-Akok 1947, T. Özgüç, M. Akok, "*TTK Adına Anıtkabir Alanında Yapılan Tümülüs Kazıları"*, Belleten C. XI/41 (Ankara 1947)

RIC H. Mattingly et al., *The Roman Emperial Coinage*. 10 vols. (London 1923-1994).

Sams 2007, G.K. Smas, "*Gordion ve Frigler",* Frigyanın Gizemli Uygarlığı (İstanbul 2007): 49-58

SNG Cop. *Sylloge Nummorum Graecorum*, *The Royal Collection of Coins and Medals. Danish National Museum.* Thessaly-Ilyricum, vol. 11 (Yeniden basım, West Milford, NJ 1982).

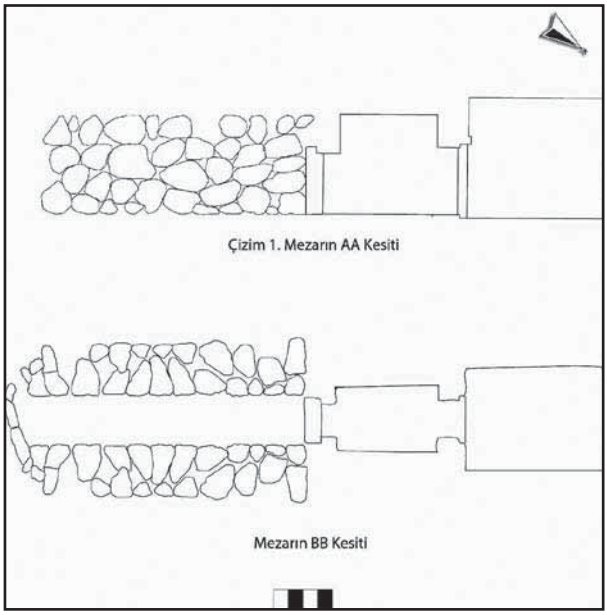
Summers F-G .2007, F. ve G. Summers, "*Kerkenes Dağ",* Frigyanın Gizemli Uygarlığı (İstanbul 2007): 115-126

Tuna 2007, N.Tuna, "*ODTÜ Müzesi'nin Ankara Frig Nekropolü'nde Araştırma ve Kurtarma Kazıları",* Frigyanın Gizemli Uygarlığı (İstanbul 2007): 99-114

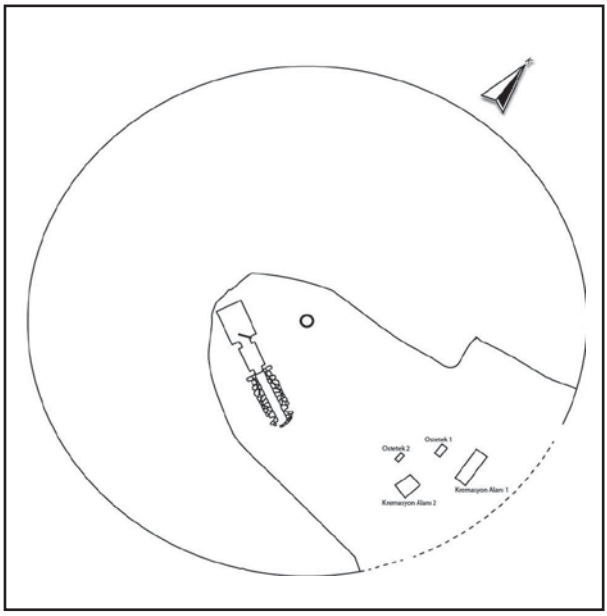
Whitehouse 1997, D. Whitehouse, 1997, Roman Glass in the Corning Museum of Glass, (1997)

Young 1956, R.S. Young, "*The Campaign of 1955 Gordion, Preliminary Report"* American Journal of Archaeology. Vol. 60.

Young 1981, R.S. Young, The Gordion Excavations, Final Report, Vol. I, Three Great Early Tumuli, (The University Museum 1981).

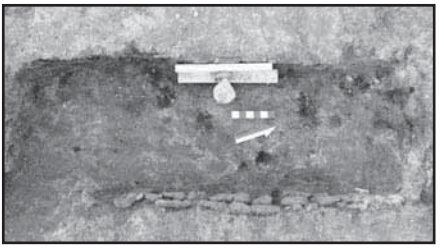
Çizim: 1

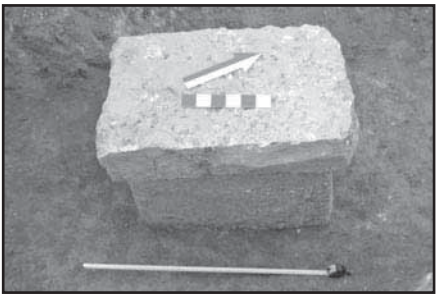
Çizim: 2

Resim 1: Tümülüsün Akyurt içinden uzaktan bir görünüşü.

Resim 2: Tümülüsün güneydoğu eteğinde yer alan kenarları tuğla ile örülü kremasyon alanı.

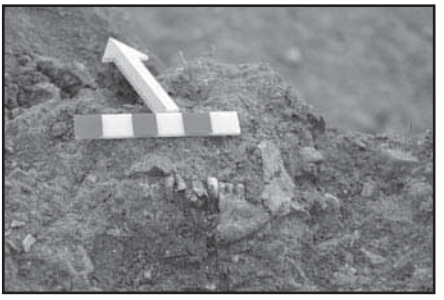
Resim 3: Kireçtaşından yapılmış dikdörtgen formlu bir osthotek.

Resim 4: Kireçtaşından yapılmış dikdörtgen formlu bir osthotek içindeki yanmış iskelet kalıntısı.

Resim 5: Kesitten saydam bir cam matara kırık şekilde ele geçmiştir.

Resim 6: Toprağa dorsal olarak gömülmüş iskeletin ağzındaki Kharon sikkesi.

Resim 7: Açmanın güneybatısında ele geçen 2. ostho-tek.

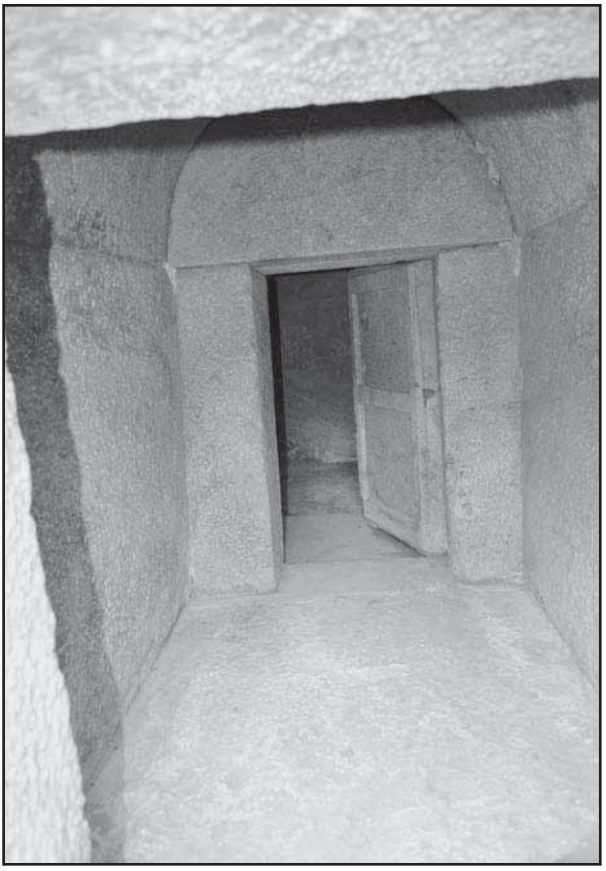
Resim 8: Kapağı açılan 2. osthoteğin içindeki yanmış iskelete ait kalıntılar.

Resim 9: Mezarın koridorunun içi temizlenerek, ön odanın açılmış kapısına ulaşılmıştır.

Resim 10: Mezarın dromos, ön oda ve asıl odasının dıştan genel görüntüsü.

Resim 11: Mezarın ön odasının içten görünüşü.

Resim 12: Mezar, osthotekler ve kremasyon alanları.

Resim 13: Kazıdan ele geçirilen kemik eserler ve kısmen yanmış altın varak parçaları

ÇAĞA ROMA HAMAMI 2012 YILI KAZI ÇALIŞMALARI

Umut ALAGÖZ*

Çağa Beldesi Roma Hamamı kazı alanı Ankara İli, Güdül İlçesi, Çağa Beldesi sınırları içerisinde yer alan Sarıkaya mevkiinde bulunmaktadır (Resim: 1). Yaklaşık 300 dönümlük bir alana yayılan örenyeri içerisinde 2006 yılında Ankara İl Özel İdaresi tarafından bir sondajla yaklaşık 180 metre derinlikten 58 santigrat derecede termal su çıkartılmıştır. Bu gelişmeyle birlikte alan termal tesis yatırımcılarının ilgisini çekmiş ve birçok yatırımcı tesis yapmak üzere sit alanı çevresinde çalışmalar başlatmıştır.

Halk arasında Kötü Hamam olarak isimlendirilen alanda, 2003 yılında Anadolu Medeniyetleri Müzesi tarafından başlatılan kazı çalışmaları, kazılan alanda bir hamam yapısının olabileceği düşüncesini, çevresindeki kalıntılar ve termal kaynaklar ile birlikte değerlendirildiğinde ortaya koymuştur. İlhan Çayı'nın aktığı vadinin güney yamaçlarında ve Ankara-Beypazarı karayolunun 75. km.'sinde konumlanan alanın içerisinde antik dönemde de kullanılmış olan sıcak su kaynağı bulunmaktadır[1]. Bahse konu alan, su kaynağının yaklaşık 100 m. kuzeyinde ana

* Umut ALAGÖZ, M.A, Arkeolog, Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara/TÜRKİYE.

1 Canik 1973, s.137-152 Yazar kazı alanında bulunduğu Ayaş ve Güdül İlçelerinin bir bölümünü kapsayan araştırma sahasında yapmış olduğu incelemelerde Antik Kaynağın olduğu traverten domun tabakasının adının, Çoban Hamamı olduğunu ifade etmiştir. Yazar Jeolojik açıdan değerlendirdiği kaynağın, Mahrım burnunda, travertenlerin içinde, çapı 9-10 m ve yüksekliği 2 m civarında olan, yarımküre şeklindeki bir traverten domun tabanında olduğunu belirtmiştir. Domun ortasından suyun çıkışı, insanlar tarafından yapılan bir yarma vasıtasıyla görülebilmektedir. Eskiden debisinin çok fazla olduğu, kaynak civarındaki travertenlerden ve domun 100 m NW sında, travertenler içindeki, çapı 20 metreye ulaşan eski bir kaynak kraterinden anlaşılmaktadır.

kayaya oyulu kanal sistemini ve içerisinde kazısı yapılan hamam yapısının da bulunduğu yerleşim birimini de barındırmaktadır[2] (Resim: 1).

Kazısını yapmakta olduğumuz yerleşim alanı Hacı Yolu olarak bilinen yol güzergahının Constantinopolis-Nicaea-Ancyra hattı içerisinde Lagania ve Ancyra yerleşmeleri arasında yeralmaktadır (Harita: 1). Bilim adamları Constantinopolis'ten Ancyra'ya oradan da Antiochia ve Kudüs'e uzanan yolun, Roma Çağı'nda Küçük Asya'nın ana yol güzergahı olduğu görüşündedirler[3]. M.S. IV. yy.'da Constantinopolis-Antiochia hattının Hıristiyanlığın yayılımı ile birlikte önemi artmış ve bu yol güzergahı Hacı Yolu[4] olarak lanse edilmiştir. Kazı alanımızın yakın çevresinde doğusunda Bal Çiçek Çiftliği yakınlarında Mnizos[5] yerleşmesi ile *Telestobogates* kabilesinin efsanevi lideri Deiotaros[6]'un hazinesinin bulunduğu *Peium*[7] (Tabanlıoğlu Kalesi) yeralmaktadır. Ayrıca yerleşim alanı ve çevresi, Helenistik Dönemden itibaren bir Galat kavimi olan *Telestobogates*[8] hükümranlık alanındadır[9].

---

2 Bahse konu alanın, 1985 yılında Anadolu Medeniyetleri Müzesi tarafından tescili yapılmış, arazi 1993 yılında sit alanı olarak ilan edilmiştir.

3 French 1981, s. 16

4 French 1981, s. 16 Yazar, bu yol güzergahının ilk olarak Itinerarium Hierosolymitanum' da (Kudüs Seyahatnamesi) yer aldığını söylemiş, Ramsay bu ismi meşhur etmiş ve kendisinin de bu adı kullandığını belirtmiştir.

5 Belke ve Restle 1984, s. 207; Itin. Hieros. P.575; It. Ant. P.142; Notit. Episc., Mnizos yerleşmesinden Antik kaynaklarda Galatia'da Lagania (Beypazarı) ve Ancyra (Ankara) arasında küçük bir kasaba olarak bahsedilir. İmparator Anastasius'un burda bir süre kaldığı ve birkaç kanunun yayınlandığı bildirilmektedir. Bu kaynaklarda Μνῆζος olarak adlandırılır. Hierocl. P.697, burada olarak Πεγέμνηζος görülmektedir. Tab. Peut. Yerleşim Mizagus olarak geçer.

6 Arslan 2000, s. 150 Tolistobog Kabilesinin Tetrakhes'i unvanlı lideri Deitoros, Roma Kralı Pompeius tarafından tüm Galatia nın Kralı ilan edilmiştir. Ayrıca konu hakkında bkz. Mitchell 1974, s.61-75; Kaya 2000 s. 87

7 Strabon XII.5.2, Aslan 2000, s. 161 Yazar Caesar 'ın Pontus zaferi sonrası Kral Deitoros'un hazinesinin bulunduğu Peion da misafir edildiğini söyler. Mitchell 1974, s. 63-70

8 Kaya 2000, s. 22-24

9 Mitchell 1974, s. 61 Yazar Galat Kaviminin M.Ö 3. yy dan itibaren Anadolu'da Sivrihisar ve Yozgat arasında kalan coğrafyada üç kabile olarak bulundukları bilgisini verir.

T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nden sağlanan ödenekle, Anadolu Medeniyetleri Müzesi Müdürlüğü başkanlığında 10.06. 2012-14.08.2012 ve 10.09.2012-28.11.2012 tarihleri arasında iki farklı zaman diliminde yapılan kazı çalışmaları ile hamam yapısının yaklaşık beşte birlik bir bölümünün açığa çıkarıldığı düşünülmektedir. Kazı çalışmaları birbirine yakın mesafede biri sondaj mahiyetinde olmak üzere iki farklı açmada gerçekleştirilmiştir. Kazısı yapılan açmalar "Açma 1" ve "Açma 2" olarak kodlanmışlardır. Kazı çalışmalarında kontekst kazı sistemi uygulanmış, bu sisteme göre kazı sırasında açığa çıkarılan her bir stratigrafik toprak katmanı ile mimari oluşumlar birer birim kabul edilerek 1'den başlayan kontekst numaraları ile kodlanmışlardır. Kazı çalışmalarında üç arkeolog bir Sanat Tarihi bölümü öğrencisi ile bir Restorasyon ve Konservasyon bölümü öğrencisi görev almıştır. Ayrıca Anadolu Medeniyetleri Müzesi Restorasyon ve Konservasyon laboratuarından iki kişilik bir ekip 30 gün boyunca çalışmalara katılmışlardır.

AÇMA 1

15.06.2012 tarihinde başlatılan kazı çalışmaları, 2003 yılında açığa çıkarılan beşik kemerli giriş ve yanındaki yarım daire formlu nişli bölümün bulunduğu alanda yoğunlaştırılmıştır. Alanda ilk olarak 10X10 m büyüklüğünde bir açmayla mevcut yapının sınırlarının bulunması hedeflenmiştir (Resim: 2). Kazıya başlanan toprak tabakasının başlangıç kotu 640,71'dir. İlk bir haftalık çalışma sonucunda Kontekst 1,8,14 numarası verilen yüzey toprakları kaldırılarak yapının devamı apsidal form veren kuzey bölümünün sınırları görülmüştür**.** Üç adet köşeli üç adette yarım daire formlu nişlerin bulunduğu bu bölümde toplamda altı adet niş bulunmaktadır. Köşeli nişlerden bir tanesi kaçakçılar tarafından tahrip edilmiştir. Düzgün dikdörtgen formlu kesme blok taşlarla örülen bu bölüm duvar örgü tekniği açısından yapının diğer bölümlerinden farklıdır. Apsidal form veren nişli bölümün batı duvarının devamında ve yüzey toprağının hemen altındaki seviyede Konteks 27 adı verilen ikinci büyük kemerli yapının üst seviyesine ulaşılmıştır. Bu seviyeden

birinci yangın tabakasına kadar dolgu toprağı mevcut olup bu alana Konteks 25 numarası verilmiştir. Bu alandan çok az sayıda tuğla, kiremit ve seramik parçaları ele geçmiştir. Ayrıca dolgu toprağı ve birinci yangın tabakasının arasında kalan kısımda Konteks 4'te olduğu gibi sıkıştırılmış bir kireç tabana rastlanmıştır (Resim: 3).

İlk bir haftalık çalışma sonucunda mekanı batıdan sınırlayan bölümün bir bölümü açığa çıkarılmıştır. Bu alandaki çalışmalar mekanı doğu yönden sınırlayan duvarın açığa çıkarılması çalışmaları ile sürdürülmüştür. Kontekst 29'da bulunan üst seviyedeki sıkıştırılmış kireç taban, kazılan alanda da görülmeye devam etmiştir. Birinci büyük kemerli kapının güneyde kalan kısmı da bu çalışmalar sırasında açığa çıkarılmıştır. Bu bölümün devamında tam olarak ortaya çıkarılmamış olsa da üçüncü küçük kemerli kapının izlerine rastlanmıştır. Gün sonunda alandaki kireç taban kaldırılmıştır**.**

04.07.2012 tarihinden itibaren açmanın mevcut sınırları kuzey yönünde 5 metre daha genişletilmiştir. Nişli apsidal form veren mekanın (Frigidarium) kuzeyindeki komşu mekanların sınırlarını anlamak için yapılan çalışmada yüzey toprağı kontekst 35 olarak kodlanmıştır (Resim: 4). Çalışmaların yoğunlaştığı açmanın kuzeydoğu kesimindeki alan, konum olarak kısa kenarı apsidal form veren mekandaki kontekst 17 olarak kodlanan üçüncü yarım daire şeklindeki nişte bulunan kemerli kapının kuzeyinde yer almaktadır. Niş içerisinde yer alan bu kapı vasıtasıyla mekanlar arası bağlantı sağlanmıştır. Kazısı yapılan bu bölümde ortaya çıkarılan bu yeni mekanı güneyden ve kuzeyden sınırlayan duvarlar açığa çıkarılmıştır. Mekanı doğudan sınırlayan duvarda komşu iki mekana geçişi sağlayan iki adet kemerli kapı daha bulunmuştur. Kemerlerin yer aldığı kuzey-güney yönlü duvara konteks 36 numarası verilmiştir**.**

06.07.2012 tarihinde çalışmalar açmanın doğusunda devam ettirilmiştir. Açma doğu yönde 5 metre genişletilerek birinci büyük kemerin doğusundaki alanın anlaşılması amaçlanmıştır. Birinci büyük kemerin güney kısmındaki tonoz ayağının hemen yanında doğu-batı doğrultulu alanın geç dönemine ait duvar örgüsü ile karşılaşıldı (Resim: 5). Fo-

toğrafı çekilen ve çizimi yapılan duvar örgüsü kaldırıldı. Kuzey kenarı apsidal formlu mekânın doğusunda küçük çaplı bir mekan ile mekanın doğu duvarı büyük oranda açığa çıkarıldı. Doğu duvarda bulunan iki adet büyük kapı ile açıkta bulunan bir adet küçük kapı görüldü. Büyük iki adet kapının tonoz ayaklarının mekanın içe bakan yüzeyinde niş ortaya çıkarılmıştır. Küçük kapının doğuya açılan bölümünde açığa çıkarılan küçük mekanın içerisindeki dolgu tabakası alındı ve mekanı kuzeyden sınırlayan duvarla bitişik durumda taş döşeli taban ve taban ile duvar arasında tek sıra örgülü muhtemelen yemlik olarak kullanılmış bölüm açığa çıkarılmıştır. Bu bulgular neticesinde bu alanın Geç Dönemde ahır olarak kullanım görmüş olabileceği yorumu yapılmıştır. Alanda gerekli belgeleme çalışmasının ardından bu bölümde çalışmalar sonlandırılmıştır (Resim: 6).

25.07.2012 tarihinden itibaren çalışmalar tekrar kuzey kenarı apsidal bir form veren büyük mekanın (Frigidarium) içerisine kaydırılmıştır. Alanda kazının ilk günlerinde görülen muhtemelen yapının çatı kısmına ait yıkıntının açığa çıkarılması amaçlanmıştır (Resim: 7). Yıkıntı 47 kontekst numarasıyla kodlanmıştır. Yıkıntı çevresindeki dolgu tabakasına 51 kontekst numarası verilmiştir**.** Çalışmalar sırasında kuzey kenarı apsidal form veren mekanın nişlerinin tabanına ulaşılmıştır. Dikdörtgen formlu düzgün kesme blok taşlardan örülerek yapılan bu bölümdeki nişler, kullanım gördüğü dönemde yeşil renkli mermer *opus sectile* ile döşenmişti. Kalınca bir sıva tabakası üzerine döşenen *opus sectile* parçalarının duvarda sağlam bir şekilde kalabilmesi için demir saplamalar kullanılmıştır. Demir saplamalar sadece hamamın bu bölümündeki duvarda gözlenmektedir. Hamamın diğer bölümlerindeki duvarlarda demir saplamalara rastlanmamıştır. Mekanının zeminine doğru yaklaşık 50 cm daha kazılarak bu alandaki çalışmalar sonlandırılmıştır. Kazı sırasında kaldırılan tabaka toprağı yoğun küllü, yumuşak ve irili ufaklı moloz taşlıdır. Kazılan alandaki yoğun kül katmanı geç dönemde açmanın bulunduğu yapının bir kireç atölyesi olarak kullanıldığını düşündürtmüştür. 14.08.2012 tarihi itibariyle birinci dönem kazıları sonlandırılmıştır.

10.09.2012 tarihinden itibaren ikinci dönem kazıları başlatılmıştır. Kuzey kenarı apsidal form veren büyük mekanın (*Frigidarium*) güney sınırını bulmak amacıyla açma güney yönde genişletilmeye başlamıştır (Resim: 8). Yapının kazılan tüm alanında görülen yoğun yangınlı toprak tabakaları bu bölümde de görülmeye devam etmiştir. Toprak tabakalarının kazılması kesitte görülen bu yanık tabakaların durumuna göre tüm alanda olduğu gibi katman katman yapılmıştır. Yaklaşık bir aylık sürede açma güney istikametinde 15 metre genişletilmiştir. Alana ulaşımı sağlayan patika yola dayanan açma sınırları nedeniyle açmanın güney yönde genişletilmesi durdurulmuştur. Sözkonusu mekanın güney sınırlarını oluşturan bölümün patika yol altında kaldığı varsayılmıştır. Kazılabildiği kadarıyla mekan Hamam yapısının üç ana mekanlarından bir tanesi olan *Frigidarium* olmalıdır. Mekan, apsisli kuzey kenarında yer alan küçük beşik kemerli kapı ile hamamın kuzey mekanlarına bağlanmaktadır (Resim: 9). Mekanın uzun kenarlarını oluşturan Doğu ve Batı duvarı üzerinde birbirine simetrik birer küçük beşik kemerli kapı ile üç adet büyük kapı yer almaktadır. Büyük kemerlerin ayaklarının arasında karşılıklı ikişer adet kemerli niş bulunmaktadır. Bu nişler apsidal formlu kuzey duvarda görülen kemerli nişlerin benzeri durumundadır. Tahminen mekanın kazılmamış bölümünde karşılıklı iki adet küçük beşik kemer ile apsidal kuzey kenarın simetrisinde yer alan güney apsidal bölüm yer almaktadır. Bu haliyle mekan eliptik bir forma sahiptir (Resim: 10 ve Çizim: 1).

Frigidarium olduğunu düşündüğümüz mekanın sınırlarının belirlenmesinden sonra mekanın tabanına ulaşabilmek için bir sondaj açılmasına karar verilmiştir. Sondaj için mekanın kuzeye açılan beşik kemerli küçük kapısı ile doğuya açılan küçük beşik kemerli kapının arasında kalan alan seçilmiştir. 4.10 m. x 4.30 m. ölçülerindeki sondajda ilk olarak kahverengi toprak ile birlikte yoğun kül tabakası içeren dolguda çalışıldı (Resim: 11). Sondajın özellikle doğu kesiminde, dolgu içerisinde kaçak kazı ile ilgili naylon çuval, poşet, pet şişe, gazete parçaları görüldü. Pet şişeler üzerindeki imalat tarihinden kaçak kazının 2007 yılında yapıldığı anlaşılmıştır. Yaklaşık bir metrelik yangın ve kül içermeyen toprak tabakası kaldırıldıktan sonra mekanın havuzlu tabanına ulaşıl-

mıştır. Havuz görünen kısmı ile mekanın genel planı ile aynı formdadır. Bir adet merdivenle geçilen havuzun tabanı açığa çıkarılmadan kazı çalışmaları sonlandırılmıştır (Resim: 12). 637.62 kotunda açığa çıkarılan *Frigidarium*'un tabanı, kireç harçlı ve beyaz renk mermer *opus sectile* ile döşelidir. Mermer opus sectile parçaları tabanda az miktarda olsa korunmuş durumdadır.

AÇMA 2

Açma 2 olarak kodlanan sondaj açması, Açma 1'in yaklaşık 50 m güneyinde yer almaktadır. Alanın daha önce kaçakçılar tarafından tahrip edildiği ve kazısı yapılacak alanın yüzeyinde mermer ile fresk parçalarının bulunduğu gözlemlenmiştir. 21.07.2012 tarihinde başlatılan çalışmanın amacı; Açma 1'de görülen Hamam yapısının sınırlarını anlamak ve kazılacak alanın yüzeyinde görülen fresko ve mermer parçalarının ait olduğu mimari yapıyı ortaya çıkarmaktadır.

Açma 2 olarak kodlanan sondaj açmasındaki kazı çalışmaları 5x10 m'lik alanda 643.52 m kotunda başlamıştır. Alanda ilk olarak yüzeyde termal su kaynağının oluşturmuş olduğu traverten kayaçları da içeren sert toprak tabakası kazılmıştır. Yaklaşık 1 metre kalınlığındaki kahverengi renk sert toprak tabakasında yangın izleri görülmemektedir. Sondaj çalışmasının beşinci gününde açmanın kuzeyinde, çamur harçlı irili ufaklı moloz taşlardan örülmüş duvar tespit edilmiştir**.** Kuzeydoğu-Güneybatı doğrultusunda uzanan duvarın güney yüzünde fresk bulunmaktadır**.** Duvarın hemen üzerindeki ve duvarın seviyesindeki yangın izi içermeyen sert toprak tabakası, açığa çıkarılan duvarın su basman seviyesinin üstünün kerpiç ile örülmüş olduğunu düşündürtmüştür. Sondajın kuzey kesitinden güneybatı doğrultusuna yaklaşık 2 metre uzayan duvar sondajın orta bölümlerinde sonlanmıştır. Sondajdaki kazı çalışmaları duvarın sonlanmış olduğu noktanın doğusunda sürdürülmüştür. Duvarın olduğu bölümde kazı çalışmaları durdurulmuştur.

Duvarın sonlanmış olduğu bölümün doğusunda sürdürülen derinleşme çalışmaları 640.32 kotuna ulaştığında, sondaj içerisinde Doğu-Batı

doğrultusunda uzanan ikinci bir duvara daha rastlanmıştır (Resim: 14). Sondajın doğu kesitinden batıya doğru uzayan duvarın batı ucu kaçak kazı esnasında tahrip edilmiştir. Duvar kireç harçla yapılmış üzerinde ince kireç sıva mevcuttur. Sürdürülen kazı çalışmaları sırasında duvar ile doğu kesit arasında kalan dar alanda iri tessaralı mozaik tabanın kalıntılarına ulaşılmıştır. Mozaik taban kaçak kazı tahribatından oldukça fazla etkilendiği için açılamamıştır. Mozaiğin tessaraları dağınık durumdadır. Kaçak kazı sırasında tahrip edilen mozaik taban, kazısı yapılan alanda bir ev yerleşmesinin olabileceğini akla getirmiştir.

Açmada çalışmalar sonrasında envanterlik değerde herhangi bir buluntuya ulaşılmazken etütlük değerde; yoğunlukla Geç Roma Dönemine ait seramik parçaları (bu parçalar arasında az sayıda M.S. 2. yüzyıla tarihlendirilen *terra sigillata* parçaları da yer almaktadır.), fresk parçaları, çatı kiremidi-*stroter* ve *kalypter*- parçaları, taş tesseralar, mermer kaplama parçaları bulunmuştur.

21.07.2012- 14.08.2012 tarihleri arasında gerçekleştirilen Açma 2 sondaj kazısı, Açma 1'de kazısı yürütülen hamam yapısının sınırlarını anlamak amacıyla başlatılmıştır. Bahse konu alanda Hamam yapısından bağımsız, ev olması muhtemel bir yapının küçük bir bölümü ortaya çıkarılmıştır (Çizim: 2). Kazı sonucunda, iş makinesiyle kazılmak suretiyle büyük ölçüde tahrip olan duvar ve duvara ait yine tahrip olmuş durumda mozaik taban görülmüştür. Açığa çıkarılan bu yapının, Açama 1'deki hamam yapısı ile herhangi bir bağlantısının olmadığı görülünce, Açma 2'deki çalışmalar bu safhada durdurulmuştur.

SONUÇ

İki ayrı dönemde 135 gün süren kazı çalışmalarında Hamam yapısının *Frigidarium* olan ana mekanı ile bu mekanla bağlantılı 4 küçük çaplı mekan açığa çıkarılmıştır. 10.06.2012 tarihinde 640.71 kotunda başlayan kazı çalışmaları, 28.11.2012 tarihinde eliptik bir forma sahip *Frigidarium*'un havuzu (*natatio*) ve tabanının açığa çıkarılmasıyla 637.62 kotunda son bulmuştur. Yapı Doğu-Batı doğrultusunda araziye

oturtulmuştur Bu durum Vitrivius'un hamamların oryantasyonu için vermiş olduğu bilgiye uygundur[10]. Ankara Caracalla Hamamındaki gibi bolca kullanılan nişli, apsisli kemerli uygulamalar erken Roma imparatorluk dönemi yapılarını anımsatır[11]. Kazılar sırasında ele geçen bir sikke yapının Ankara'daki Caracalla Hamamıyla aynı dönemde yapılmış ve kullanım görmüş olduğunu ifade etmemizi sağlamıştır[12]. Yapıyı kazıldığı kadarıyla boyut açısından ele aldığımızda Ankara'daki Caracalla Hamamı gibi bir İmparatorluk Hamamı olduğunu söylemek yerinde olacaktır[13]. Thermae planlı hamam yapıları, İmparatorluk Hamamları olarak tanınırlar ve Romalı mimarlar tarafından M.S. 1. yüzyılın ortaları veya ikinci yarısının başında yaratıldıktan sonra Roma İmparatorluğu'nun geniş egemenlik alanına yayılırlar[14].

Hamamın ana mekanlarından *Frigidarium*un sınırları büyük ölçüde belirlenmiştir. Mekanın kuzey duvarı nişlerle süslenmiş *Exedra* görünümündedir. Roma hamamlarında nişli *exedra*lı frigidarium mekanlarının en ünlüsü Roma'da bulunan Traian Hamamlarında yer almaktadır[15]. Ankara'daki Caracalla Hamamının Frigidarium ve Apodytarium bölümleri de hamamımızda olduğu gibi, bir sıra kare bir sıra yarım daire nişlidir[16]. Akok Ankara Caracalla Hamamının Frigidarium bölümündeki soğuk su havuzunu anlatırken havuzun tabanının iri tessaralı

10 Vitruvius, X.1. Vitruvius "Hamamlar için ilk olarak mümkün olan en sıcak konum seçilmeli yani, kuzey ve kuzey-doğu yönleri dışında bir yön seçilmelidir" der.

11 Farrington 1987, s.50-59.

12 Frigidarium mekanın kazısı sırasında ele geçen Pessinus darplı İmparator Caracalla'ya ait sikke göz önünde bulundurularak bu yorum yapılmıştır.

13 Berger 2012, s. 67, Yazar, thermae planlı hamam yapıları için halkın yalnız yıkanma yeri değil aynı zamanda sosyalleşme mekanları olarak hizmet verdiğini ifade etmiştir. Yazar bu tür yapılarda geleneksel olarak sıcaklık, soğukluk ve ılıklık mekanlarının yanında büyük bir avlu, yüzme havuzu ve kütüphane gibi birimlerin olduğundan bahseder.

14 Yegül 2006, s. 17.

15 De Fine Lict 1974, s.26-31 ve 35-38 Fig. 26,44 Yegül 2006, s. 173 Fig 164 Bu yapıda exedra palestrada yer almaktadır. Yapıda Palestralar Frigidariumun her iki yanında entegre edilmiş durumdadır.

16 Akok 1969, s. 8 Plan 2.

mozaiklerle döşeli olduğunu belirtmiş havuzun kenar duvarlarının da mermer plakalarla süslendiğini ifade etmiştir[17]. *Frigidarium* mekanında, küçük bir bölümü açılan havuzumuzun da Ankara örneğindeki gibi opus sectile olarak bilinen yeşil beyaz ağırlıklı mermer plakalarla süslendiği görülmüştür.

Yapının mekanlarını oluşturan duvarlarda genelde orta ölçekte moloz taşlar kullanılmıştır. Kireç harçla bağlanan bu taşların haricinde yapıda *Frigidarium* olarak adlandırılan ve eliptik forma sahip mekanın nişli kuzey duvarında yapının diğer kısımlarından farklı olarak düzgün kesme blok taşlar görülmektedir. Bu duvar sisteminin düzgün kesme taşları özellikleri nişlerin ileri çıkma yapan köşelerinde bir tür kaplama izlenimi vermektedir. Duvardaki örgü tekniği, Roma duvar örme tekniklerinden biri olan "*Opus Caementicium*" denen dolgu malzemenin dıştan kaplanmasıyla elde edilen tekniği anımsatmaktadır. Ayrıca taşlar arasında bulunan demir kenetler yöntem olarak duvar üzerindeki kaplamanın sağlamlığı açısından kullanılabilmektedir. Fakat demir kenetlerin tonoz kemer taşları da dahil olmak üzere yapının duvarlarının örülmesinde sağlamlaştırma elamanı olarak kullanıldığı bilinmektedir.

Yapının diğer bölümlerinde görülen duvar örgüsü ise yine Roma mimarisinde kullanılmış bir duvar tekniği olan "*Opus İncertum*" tekniğini andırmaktadır. Orta boy kiklopik taşlardan örülerek oluşturulan duvarlardan farklı olarak burada kaba yontu taşlar biraz daha büyükçe bir şekilde *kireç agrerasıyla*[18] bağlanmıştır. Yapının duvar harçlarında ise herhangi bir farklılık şu an için gözlemlenmemiştir. Yapıda kullanılan harç hem Roma'da hem de Bizans'ta kullanılan kireç harcı özellikleri göstermektedir. *Frigidarium* olarak adlandırılan mekanın doğu ve batı duvarlarındaki karşılıklı üç büyük kapılardan büyük oranda açığa çıkarılan kuzeydeki kemerli kapıların tonoz ayaklarının bulunduğu bölümde yassı tuğlalardan oluşan beş sıralık bir tuğla duvar örgüsü ortaya çı-

17 Akok 1969, s. 8.

18 Kireç agrera: Roma ve Bizans'ta kullanılan Kum, kireç, tuğla tozu ya da parçaları ile çakıl taşlarının da katılabildiği bağlayıcı madde.

karılmıştır. Bu alanda henüz tabana inilemediğinden ve tuğla sıralarının herhangi bir sıra düzen gösterip göstermediğini anlamamış olmamıza rağmen, tonoz ayaklarının örgüsünün Erken Bizans döneminde ortaya çıkan "Almaşık Duvar" tekniği özelliğinde olabileceği göz önünde bulundurulmaktadır. Almaşık duvar tekniği genel olarak sırası değişebilen taş sıralarının aralarında tuğla malzemenin kullanılmasıyla elde edilen bir tür duvar örgüsüdür. Roma'da tuğlanın kagir yapılarda, genellikle duvarların kenarları boyunca kullanıldığı bilinmektedir. Bizans'ta ise tuğla genellikle duvarlarda taş ile birlikte yatay sıralar halinde kullanılmıştır.

Yapının kuzey-batı aksının açılmaya başlanmasıyla yapının kuzeye doğru genişlediği anlaşılırken, *Frigidariumda* tonozlara bağlanan apsidal form veren düzgün kesme taşlı nişli duvar sisteminin yapının sonraki evresinde eklemlenerek yapıldığı düşünülmektedir. Yapının bu bölümüne bakarak farklı kullanım evrelerini görmek mümkündür. Eklemlenen ikinci evre duvarı ile ilk evre duvar arasında ilk evreye ait sıva görülmektedir. Ayrıca yine bu bölümde fotoğrafta da görüldüğü üzere kuzey-batı bölümünde çalışılan alan içerisinde mekanın üst kısmında biri kuzey-batıda diğeri kuzey doğuya daha yakın olmak üzere iki adet bir tür buhar tahliye borusu olabileceğini düşündüğümüz pişmiş topraktan borular açığa çıkarılmıştır. Borular içten helozonik kıvrımlara sahiptir ve henüz uzunlukları bilinmemektedir. Bu tip boru sistemleri hypocaust sisteminde[19] bir işlevi olan unsurdurlar[20]. Hypocaust sisteminde alevler hiçbir zaman küçük sütunların yer aldığı döşeme altı alanına ulaşmaz. Taban, ancak ocaktan çıkan sıcak hava ve gazların dolaşımı ile ısıtılır. Sıcak gazların etkin biçimde dolaşımını sağlamak için bir baca gereklidir. Normal olarak, duvarın içine yerleştirilmiş birkaç pişmiş toprak boru (kare veya yuvarlak kesitli) gerekli çekmeyi oluşturmak için yeterlidir. Roma ocakları ve fırınları ızgaralara da sahip değildir ve bu da

19 Salamis Piskoposu Epiphanus 4. yy'da Hypacaust sistemini "ısıtma amacıyla yapının altına yerleştirilen ısıtma aygıtı olarak açıklamıştır. Yegül 2006, s.88

20 Hamamımızdaki gibi duvar içerisine döşenen buhar ve gaz tahliye borularına Yunanistanda Zevgatlio Hamamlarında sıkça rastlanır. Ginouves and Charitodinis 1955, 109 n. 2 , Yegül 2006, s. 128 Dipnot 6

yakıtın (odunun) zengin oksijen kaynaklarıyla beslenmediğini gösterir. Tonozların dışarıdan tam açılma hizalarında (bazen daha aşağıda) yer alan kare veya üçgen açıklıklar "bacaların" ya da sıcak, atık gazların çıkmasına yarayan tahliye çıkışlarının varlığını yansıtır[21].

Yaklaşık beş aylık bir kazı çalışması neticesinde kazısı yapılan alanda ortaya çıkarılan yapının Roma dönemine ait *Thermae* planlı halk hamamı olduğu kesinlik kazanmış durumdadır. M.S. II.ve III. yy. da Roma İmparatorluğunda ekonomik durumun iyi olması nedeniyle halk hamamları her şehrin yapım gündeminde önemli bir yer tutmaktaydı[22]. Bu tür yapılar uygar yaşamın bir gereği olarak Anadolunun en ücra kasabalarına dahi yapılırdı[23]. Roma döneminde Termal alanlara yapılan hamamlar İmparatorluk Hamamları olarak tanınırlar ve Romalı mimarlar tarafından M.S. 1. yüzyılın ortaları veya ikinci yarısının başında yaratıldıktan sonra Roma İmparatorluğu'nun geniş egemenlik alanına yayılırlar. Hamamların içinde geniş bahçeler, spor alanlarının yanı sıra, ana hamam bloğunun çevresinde yer alan bir dizi ikincil, yarı-kültürel işleve sahip mekânlarda bulunur[24]. Bu bilgiler ışığında mevcut yapı, düşünülen hamam yapısının oran olarak küçük bir bölümünü oluşturmaktadır ve yapının büyük bölümünün toprak altında kaldığı anlaşılmaktadır. Önümüzdeki yıllarda yapacağımız kazı çalışmaları, alandaki yapının tüm birimleri ile ortaya çıkarılmasını sağlayacaktır. Bu yapıların açığa çıkarılması ile yörede gelişmeye başlayan termal sağlık turizminin yanında kültürel amaçlı turizminde canlandırılmasının yolu açılacaktır.

21 Yegül 2006, s. 89.
22 Yegül 2012, s. 27.
23 Yegül 1992, s. 250 Kazısını yapmakta olduğumuz Hamamın ait olduğu yerleşim biriminin küçük bir kasaba olduğunu ifade yazı içerisinde ifade etmiştik.
24 Yegül 2006, s. 17.

KAYNAKÇA

Arslan 2000, Murat Arslan, *Antikçağ Anadolusu'nun Savaşçı Kavimi Galatlar,* Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2000.

Akok 1969, Mahmut Akok, Ankara Şehrindeki Roma Hamamı, *Türk Arkeoloji Dergisi,* Sayı: XVII-1, TTK Ankara, 1969.

Belke ve Restle 1984, Klaus Belke, Marcell Restle, *Galatien und Lykaonien,* Volumes 172-173 Verl. d. Österr. Akad. d. Wiss, Wien, 1984.

Berger 2012, Albrecht Berger, *Bizans Çağında Hamamlar,* Anadolu Medeniyetlerinde Hamam Kültürü: Mimari,Tarih ve İmgelem Derleyen: Nina Ergin, İstanbul, 2012.

Canik 1973, Baki Canik, Ayaş İçmece ve Kaplıcasının Jeoloji-Hidroloji Etüdü, *MTA Dergisi,* Sayı :80, 137-152, Ankara, 1973.

De Fine Lict 1974, K. De Fine Lict, Untersuchungen an den Traiansthermen zu Rom Anelecta Romana Instituti Danici, *Suplementum* VII, Cophanegen 1974.

Farrington 1987, A. Farrington *Imperial Bath Buldings in The Sout-West Asia Minor,* In Macready and Thompson,1987.

French 1981, David French, Roman Roads and Mile Stones of Asia Minor Fasc. 1: The Pilgrim's Road, *BAR International Series 105,* Oxford, 1981.

Ginouves and Charitodinis 1955, R. Ginouves, S. Charitonidis, *Bains Romains des Zevgatlio,* Bulletin de Correspondance Hellenique, LXXIX,102-20,1955.

Kaya 2000, M.A Kaya, *Anadoludaki Galatlar ve Galatya Tarihi,* Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir, 2000.

Mitchell 1974, S. Mitchell, Blucium and Peium: The Galatian Forts df King Deiotarus, *Anatolian Studies* Vol: XXIV, Ankara 1974.

Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası Kitap: XII-XIII-XIV* Çeviren: Adnan Pekman, Anadolu ve Sanat Yayınları 2012

Vitrivius, *Mimarlık Üzerine On Kitap,* Çeviren: Suna Güven, Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000.

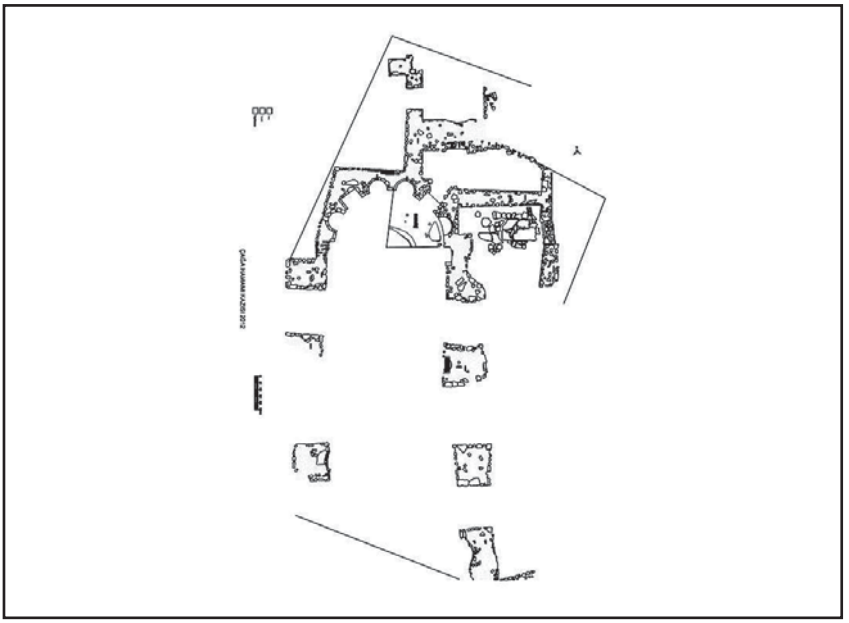
Yegül 1992, F.K Yegül, *Bath and Bathing in Classical Antiquity,* New York, 1992.

Yegül 2006, F. Yegül, *Antik Çağda Hamamlar ve Yıkanma,* Homer Kitabevi, İstanbul 2006.

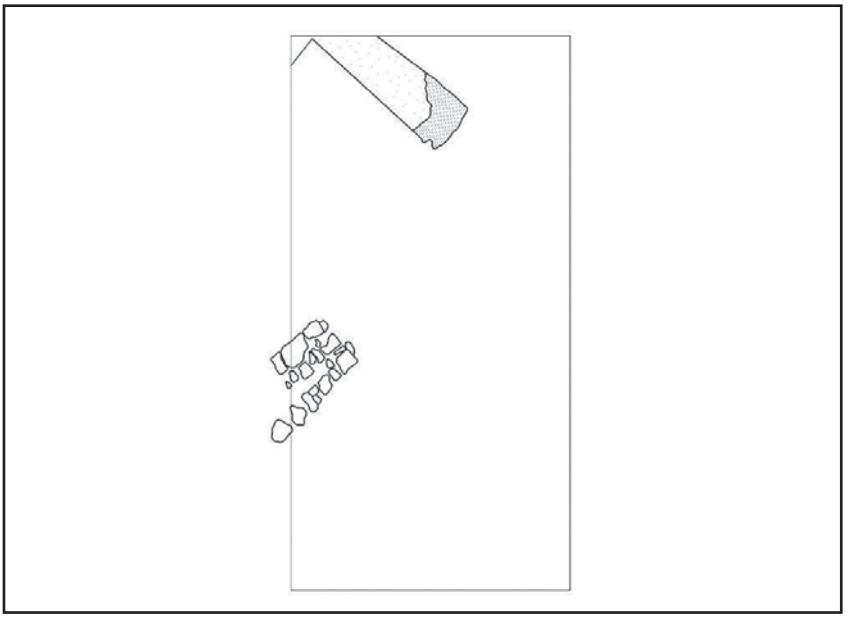
Yegül 2012, F.K Yegül, *Anadolu Hamam Kültürü: Bin Işık Hüzmesi, Bin Parmak,* Anadolu Medeniyetlerinde Hamam Kültürü: Mimari, Tarih ve İmgelem Derleyen: Nina Ergin, İstanbul, 2012.

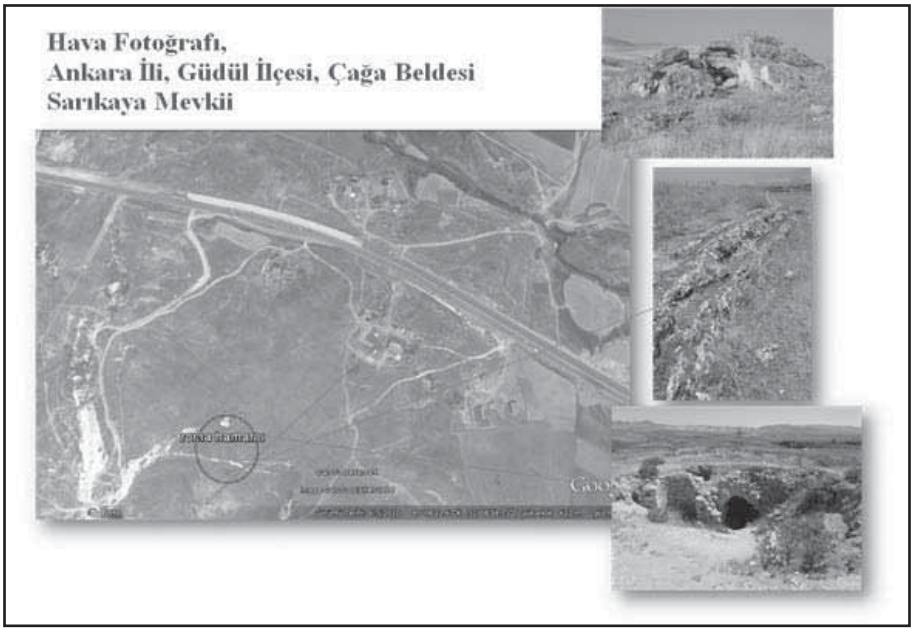
Harita 1: Üstte: Ankara ve Beypazarı (Lagania) arasını gösteren güzergah Altta: Ankara (Ancyra) ve Lagania (Beypazarı) arasını gösteren güzergah (Kaynak: Canik ve Barrington Atlası).

Çizim 1: Açama 1 Hamam yapısı 2012 yılı genel planı.

Çizim 2: Açma 2 genel plan.

Resim 1: Çağa Hamam Kazısı'nın yer aldığı alanın hava fotoğrafı ve alanda yer alan antik dönem su kaynağı, su kanalları ve hamam yapısının kazı öncesi hali.

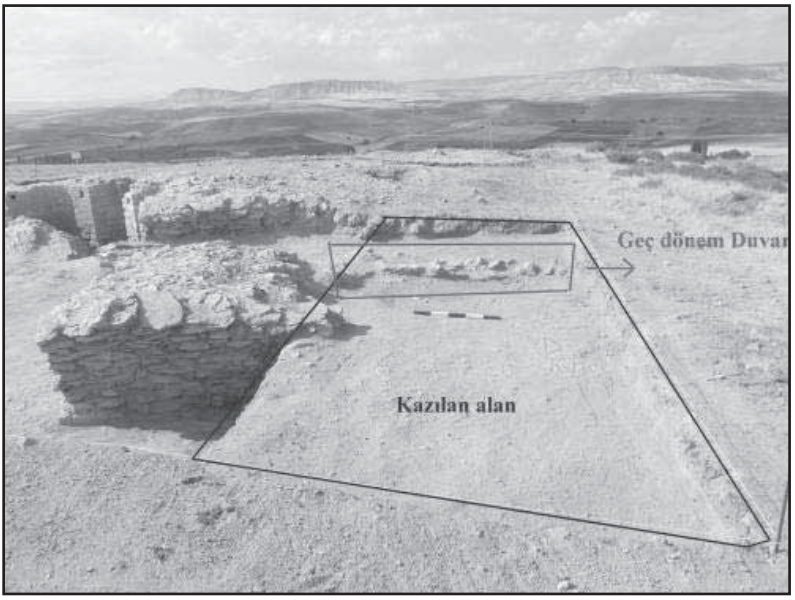
Resim 2: Açma 1, kazı öncesi genel durum.

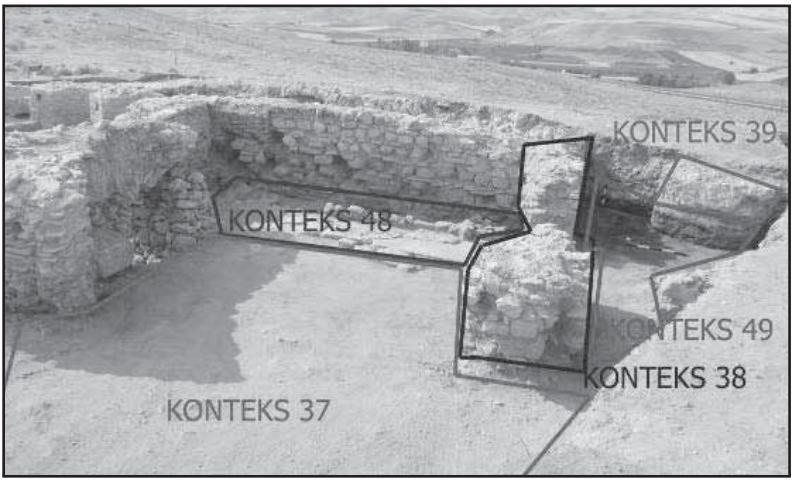
Resim 3: Hamama ait frigidarium mekanının apsidal nişli kuzey duvarı ve batı duvarındaki ilk büyük girişin ortaya çıkarılması.

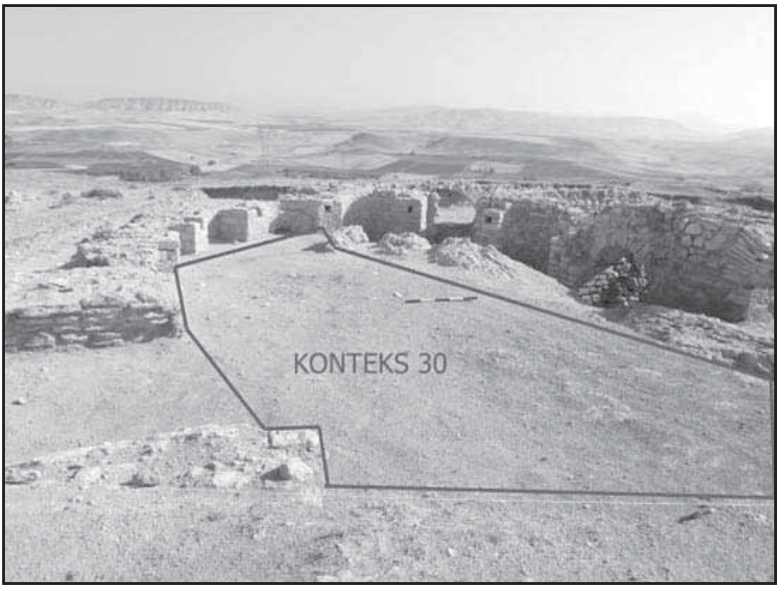
Resim 4: Frigidarium'un kuzeyindeki mekanların açılmaya başlaması.

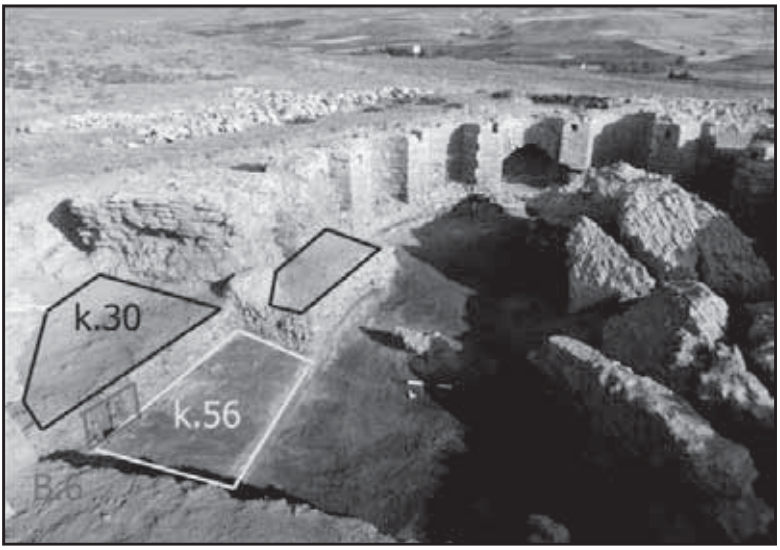
Resim 5: Frigidarium'un doğusunda yer alan mekanların açığa çıkarılma çalışmaları ve yüzeyin hemen altından gelen geç dönem duvarları.

Resim 6: Frigidarium'un doğusunda açığa çıkarılan küçük mekan ve aynı zamanda geç dönemde ahır olarak kullanılan mekanın taş döşeli tabanı.

Resim 7: Frigidarium mekanının çöken tonozlarının ortaya çıkarılması.

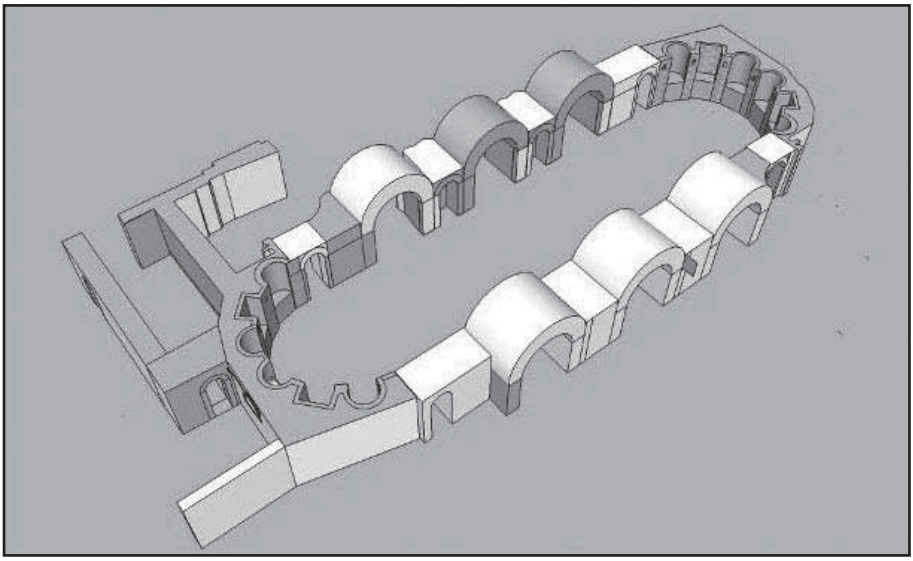
Resim 8: Frigidarium mekanı ve ortaya çıkarılan çöken tonozlar.

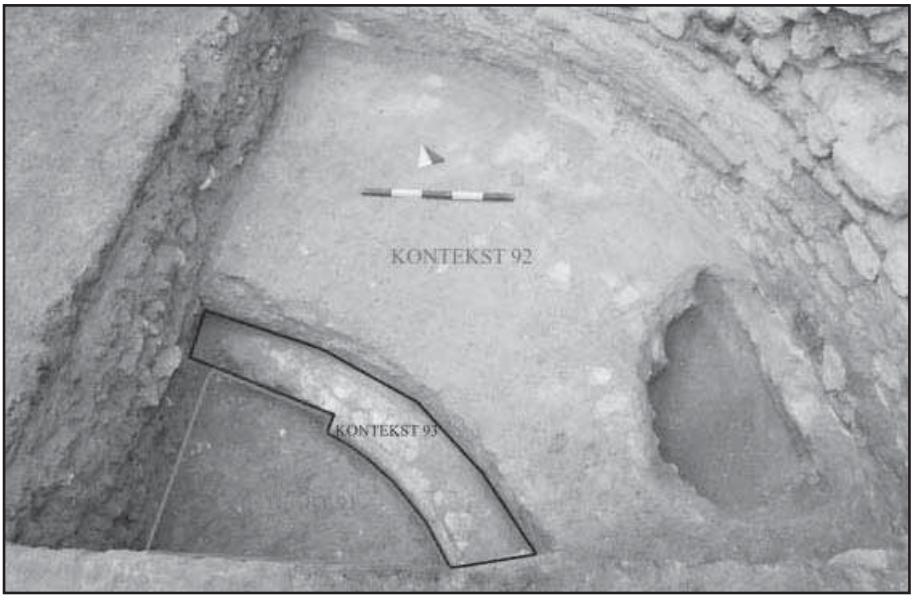
Resim 9: Frigidarium mekanının güneye doğru genişlemesi ve yangın tabakaları.

Resim 10: 2012 yılı çalışmaları son durum.

Resim 11: Yapının üç boyutlu modellenmesi, Frigidarium ve çevresindeki mekanlar.

Resim 12: Sondaj çalışması sonucu ortaya çıkarılan zemin ve havuz (natatio). Zeminde in- situ durumda opus sectileler görülmektedir.

EDİRNE MÜZE MÜDÜRLÜĞÜ FAZLULLAH PAŞA TÜRBESİ ARAŞTIRMA KAZISI

İbrahim TÜRKMENOĞLU*

Fazlullah Paşa, Kocaeli fatihi Akçakoca'nın torunudur. Çelebi Sultan Mehmed devrinde Gebze kadılığı yapmıştır. II. Murad tarafından 1436'da vezirliğe getirilmiştir. Fazlullah Paşa Edirne'de Darüssiyade (Seyyidlere İmareti) olarak bilinen bir vakıf eseri yaptırmıştır. Ayrıca imaretin yanında bir mescid bulunmaktaydı.[1] Ahmet Badi Efendi, Fazlullah Paşa'nın Edirne'de mescidi yanına defnedildiğini belirtmektedir[2]. İmaret 1877 Rus istilası, Balkan Savaşları ve Edirne'nin işgali neticesinde yok olmuştur.

Sekizgen planlı türbe kaynaklarda; üzeri açık, direkli ve şebekeli bir şekilde tarif edilmektedir[3]. Türbenin ancak su basmanı günümüze ulaşabilmiştir.

Edirne Koruma Bölge Kurulu, Fazlullah Paşa Türbesi, Mezarlığı ve Camii'nin sınır tespitine yönelik Müdürlüğümüzce araştırma kazısı ya-

* İbrahim TÜRKMENOĞLU, Müze Müdürlüğü, Edirne/TÜRKİYE.

1 Gökbilgin M. Tayyıb. (2007) XV. XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası Vakıflar-Mülkler-Mukataalar. S.228.

2 Badi A. (2000) Riyaz-ı Belde-i Edirne c.1 s. 68.

3 Gökbilgin M. Tayyıb. (2007) XV. XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası Vakıflar-Mülkler-Mukataalar. S.228.

4 Edirne Koruma Bölge Kurulu'nun 05.10.2007 tarih ve 1632 sayılı kararı ile uygun bulunan Edirne Koruma Amaçlı İmar Planında kentsel sit etkileme geçiş alanında kalan ve Koruma Bölge Kurulu'nun 17.11.2011 tarih ve 98 sayılı kararıyla koruma alanı belirlenen tescilli anıt eser Feyzullah Paşa Türbesi ve Mezarlığı koruma alanında kalan, Abdurrahman Mahallesi, 29 pafta, 605 ada, 38 parselde yer alan şahıs mülkiyetine kayıtlı bulunan taşınmaza ait hazırlanan mimari projenin değerlendirilebilmesi için.

pılmasını istemiş[4], bu amaçla oluşturulan ekip[5] 04.06.2012–02.07.2012 tarihleri arasında kazı çalışması gerçekleştirilmiştir.

Metruk vaziyetteki arsada yabani bitkiler ve çok miktarda çöp bulunmaktaydı. Bunların temizliği neticesinde türbe kalıntısı algılanır Hale gelmiştir **(**Resim: 1). Bu çalışmalar sırasında yapıya ait olan az sayıdaki duvar taşları ayrı bir alanda toplanmıştır. Türbenin kenar ölçüleri. 3.60cm ile 3.70cm arasında farklı uzunluklar göstermektedir. Kazı çalışmaları öncesi yapının güneyinde iki sıra duvar taşı dizisi görülürken, arazinin topografyası ve eğim farkından dolayı kuzeyinde tek sıra duvar taşı dizisi görülmektedir. Kesme köfeki taşıyla inşa edilmiş olan yapıda taşlar 60-80 cm uzunluğunda ve 48-49 cm yüksekliğindedir. Taşlar birbirine demir kenetlerle tutturulmuş olup, kenetlerden bazıları tahrip olmuştur. Türbe içinde dağınık halde, mermer mezar yan kapakları görülmektedir. Kapaklardan dört tanesi üzerindeki bezemeler incelendiğinde birbirini tamamlar nitelikte olduğu görülmektedir. Ayrıca kazı çalışmalarına başlamadan önce türbe içinde iki adet mezar görülürken, merkezdeki atık toprağın alınması neticesinde üçüncü bir mezar daha olduğu anlaşılmıştır.

Bu mezarlardan ilki 164 cm. uzunluğunda ve 110 cm. genişliğinde olup ayak taşı kırık durumda bulunmuştur (Resim: 2). Mermerden yapılmış olan mezar, birbirine demir kenetlerle bağlanmış parçalardan oluşmaktadır. Bu mezar, kıbleye uygun pozisyonda türbe merkezinin kuzey doğusunda yer almaktadır. Birinci mezarla aynı form özellikleri göstermekte olan ikinci mezar, 189 cm. uzunluğunda, 89 cm. genişliğindedir (Resim: 3). Yine mermerden yapılmış olan mezarın yapı elemanları demir kenetlerle birbirine bağlanmıştır. Baş ve ayak taşları korunamamış mezarın iki adet yan kapak taşı mevcuttur. Kıbleye uygun vaziyetteki mezar, merkezin güney-batısında yer almaktadır. Merkezin güney doğusunda yer alan üçüncü mezar ise 243cm. uzunluğunda ve 90cm. genişliğindedir. Oldukça tahrip olduğu gözlenen mezarın yan ka-

5 Kazı ekibi TYÇP programı kapsamında istihdam edilen 10–12 arasında değişen işçi ile yine bu proje kapsamında Arkeolog Yalçın BATUR, Arkeolog Gizem ORANER, Arkeolog Ayla YÜCA, Arkeolog Adile GEDİK ve Arkeolog Ecem ŞENLER'den oluşmaktaydı.

palarında birinin yerinde korunmuş olduğu görülmektedir. Bu kapakta, Osmanlıca yazılar ve çeşitli bezemeler bulunmaktadır. Malzeme olarak mermer, tuğla ve taş kullanılmış olan mezarın temizliği esnasında etrafında dağınık olarak yazılı ve yazısız çeşitli formlarda Osmanlı Dönemi baş ve ayak taşları tespit edilmiştir (Resim: 4).

Kazı çalışmalarına, türbenin temellerinin devamını görebilmek amacıyla yapının dışında da devam edilmiş ve bu nedenle merkez yapının çevresinde altı adet açma belirlenmiştir.

BİRİNCİ AÇMA: Türbenin batısında 3x5m. ölçülerindedir seviye inme çalışmalarında -25cm. ve -30 cm. kodlarında Osmanlı Dönemi yeşil ve sarı sırlı seramik parçaları bulunmuştur. Yaklaşık -41cm. kodunda ise yine Osmanlı Dönemi mavi-beyaz seramik parçalarına rastlanmıştır. Devam çalışmalarda -62 cm. kodunda, uzunluğu 247cm. ve genişliği 90 cm. olan, Osmanlı Dönemine ait bir mezarın, moloz taşla oluşturulmuş gömü kısmı tespit edilmiştir. Kıbleye uygun olan mezarın üzerinde altı adet kaba yontu kapak taşı bulunmaktadır. Bu düzende, mezarın baş kısmından bazı taşların eksildiği düşünmekteyiz. Bu mezarın kıble yönünde ikinci bir mezar daha bulunmuştur. İlk mezarla aynı aynı kodda olan bu mezar tip olarak da benzemektedir. Mezarın kapak taşlarından sadece bir tanesi korunmuş durumdadır. 236 cm. uzunluğunda, 90 cm. genişliğinde ve kıbleye uygun konumlanan mezarı desteklemek için, yanlarına ve altına blok taş sırası yapılmış olduğu görülmektedir (Resim: 5).

Bu çalışmalarda merkez türbe taşlarının aşağıya doğru dört sıra devam ettiği ve temelinde kum taşının kullanıldığı görülmüştür.

İKİNCİ AÇMA: Türbenin güneyinde 3x5m. ölçülerinde yapıldı. Çalışmalarda genel olarak Osmanlı Dönemi seramik parçaları bulunmuştur. Bu açmadaki çalışmalar türbe zemine doğru inen dört sıra taş dizisi görüldükten sonra birinci açma ile aynı kodda tamamlanmıştır **(**Resim: 6).

ÜÇÜNCÜ AÇMA: Türbenin kuzeyinde 3x5m. ölçülerinde yapıldı. Herhangi bir buluntuya rastlanmayan bu açmada da zemin seviyesi tespit edildikten sonra ilerlemeye son verildi.

DÖRDÜNCÜ AÇMA: 3. açmanın kuzeyinde 3x3m. ölçülerinde yapılan çalışmada -36cm. kodda Osmanlı Dönemi'ne ait 182 cm. uzun-

luğunda ve 114 cm. genişliğinde kesme taşlardan yapılmış bir mezar tespit edilmiştir. Bu mezar yapısının 3 no.lu açma kesitine doğru devam ettiği görüldüğünde kesitler ortadan kaldırılarak 3 ve 4 no.lu açlara birleştirilmiş ve mezar yapısı ortaya çıkarılmıştır.

BEŞİNCİ AÇMA; üçüncü açmaya bitişik vaziyette türbenin batısında 3x5m. ölçülerindeki açmada -34 cm. kodunda Osmanlı Dönemine ait 243 cm. uzunluğunda ve 183 cm. genişliğinde üzeri yığma taşla doldurulmuş bir adet mezar tespit edilmiştir.

Beşinci açmanın arkasında açılan altıncı açmadaki çalışmalarda herhangi bir buluntuya rastlanmamıştır.

Çalışmalar sonunda 3–4–5 ve 6 numaralı açmalardaki kesitler kaldırılarak açmalar birleştirilmiştir (Resim: 7). Bulunan mezar yapılarının zarar görmemesi amacıyla geçici önlem olarak açmalar toprakla doldurulmuş ve kapatılmıştır**.** Paşa Türbesi'nin içinde bulunduğu 17-39-40 parsellerden, yapının doğusu ve kuzey-doğusundaki 17 ve 40 parsellerdeki evlerin bahçelerine doğru ilerlediğinden dolayı bu alanlarda herhangi bir çalışma yapılamamıştır.

Bu şekilde sonlandırılan kazının raporunda çalışmanın yapıldığı 39. Parselin, komşu 38. Parsele olan sınırında İmaretle ilgili herhangi bir bulguya rastlanmadığı, yine de söz konusu 38 parselde yapılacak çalışmaların müze denetiminde yapılmasının uygun olacağı belirtilmiştir.

Akabinde Edirne Koruma Bölge Kurulu, 38 parselde mülk sahibinin planladığı inşai faaliyetin gerçekleştirilebilmesi için, ön gördüğümüz araştırma kazısının yapılmasını şart koştu. Bu doğrultuda 17.09.2013-25.09.2013 tarihleri arasında söz konusu kazı gerçekleştirilmiştir (Resim: 8).

Birinci açma: Parselin kuzeybatı kenarında 3x3.5 ebadında -130 cm derinliğe kadar inilmiştir. Lüzum görülmesi üzerine[6] daha sonra 1 metrelik bir genişleme daha yapılmıştır. Açmada yakın zamana ait bir binanın temel kalıntılarından başka dağınık mezar parçaları ve bazı insan kemiklerine rastlanmıştır (Resim: 9).

6 Temel kalıntılarının bilinen tek katlı gecekonduya aidiyetini kesinleştirmek amacıyla kazı genişletilmiştir. Eş zamanlı yürütülen diğer açmada da temelin devamı gecekonduya ait planı vermesi üzerine kanaatimiz kesinleşti.

İkinci açma: Parselin güneydoğu köşesinde 3x3.5 m. ölçülerinde inilmeye başlanmıştır. -30 cm.'den sonra, açmanın batı bölümünde, diğer açmada da gördüğümüz yakın zamana it binanın temel kalıntılarına rastlanmıştır. Açmanın bölümünde, -88 cm.'de kireç taşıyla oluşturulmuş, kıbleye uygun konumlanan bir mezara rastlanmıştır. Uzunluğu 130 cm olan mezarın, genişliği 82 cm'dir. Mezarın etrafını çevrelemek amacıyla kullanılan taşların et kalınlığı 15 cm.'dir. Mezarın üzerinde yıkık durumda bulunan kırık mezar taşından anlaşıldığı üzere hicri 1200, miladi 1900'lü yıllara tarihlenmektedir. Parselde daha fazla mezar ile karşılaşılabileceği düşünülerek, açmanın ölçüleri 6x6 m. olarak genişletilmiştir. Mevcut mezarın kuzeyinde, -94 cm.'de kireç taşından yapılmış, doğu batı doğrultusunda uzanan, 212 cm. uzunluğunda bir başka mezar yapısı ile karşılaşılmıştır. Yarısına kadar korunmuş olan baş ve ayak taşlarından tarihlendirmeye yönelik herhangi bir bilgiye rastlanmamış olmakla birlikte 15-16.yy' mezar taşlarının özelliği görülmüştür. Bu iki mezar haricinde dağınık durumda taşların görüldüğü açmada çalışmalar -134 cm'de sonlandırılmıştır (Resim: 10).

Kaynaklardan çok geniş bir arsaya sahip olduğu anlaşılan imaretin 38. parselde haziresinin var olduğu, 15-16. asırdan 1900 yılların başına kadar gömü yapıldığı anlaşılmaktadır (Harita:1).

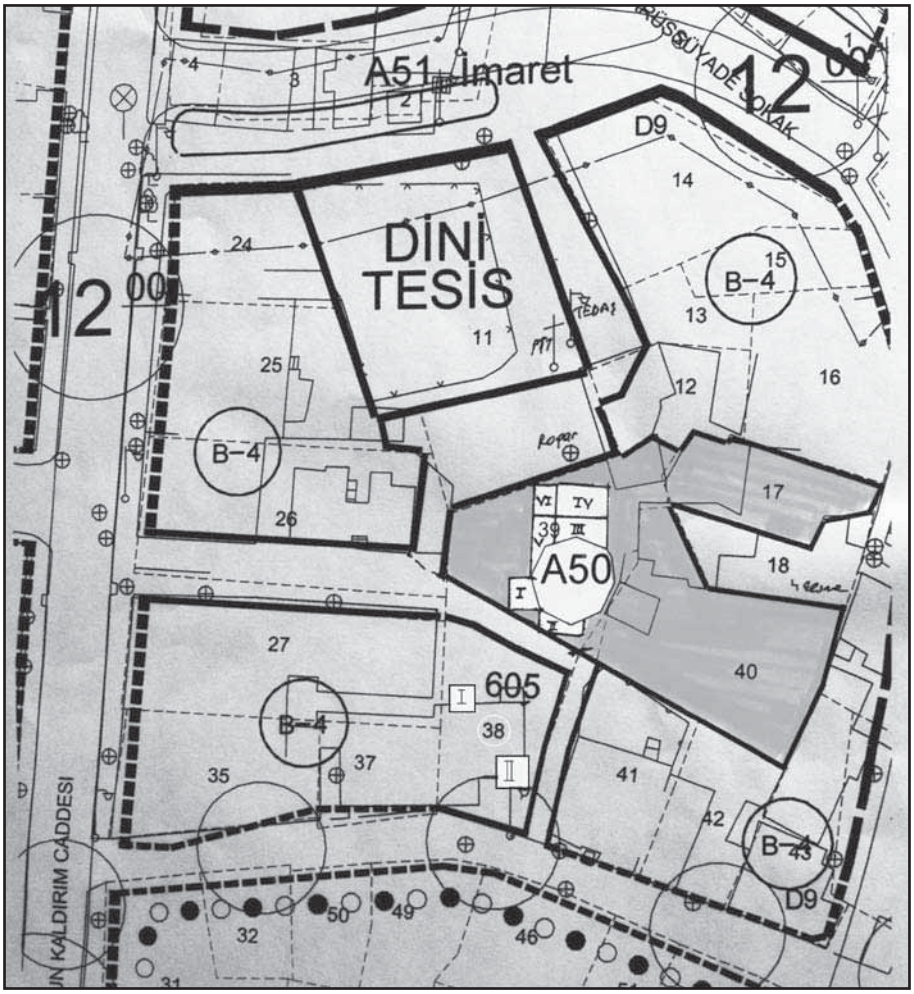
KAYNAKÇA

Gökbilgin, M. T., (2007) *XV. XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası Vakıflar-Mülkler-Mukataalar.* 2. Baskı, İstanbul, İşaret Yayın Yayınları.

Badi, A. (2000) *Riyaz-ı Belde-i Edirne*. Kazancıgil, R. (çev.). İstanbul: T.C. Edirne Valiliği

Osman, R. (1999) *Edirne Evkafı İslamiye Tarihi-Camiler ve Mescidler*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları

Ayverdi, E. A., (2014). *Osmanlı Mimarisinde I. Murad – Çelebi Mehmed – II. Murad ve Fatih Devri Eserleri Edirne.* İstanbul: T.C. Edirne Valiliği.

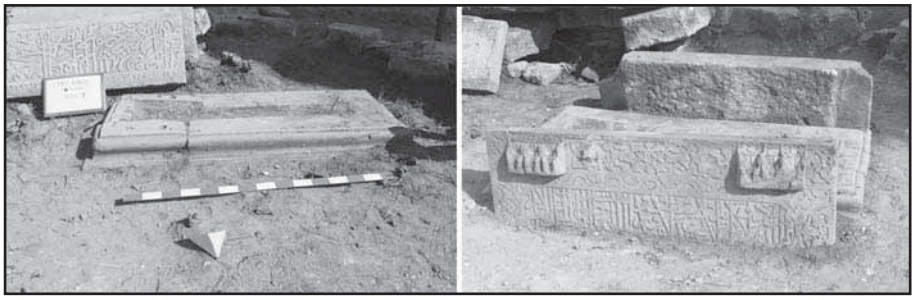
Harita: 1

Resim: 1

Resim: 2

Resim: 3

Resim: 4

Resim: 5

Resim: 6

Resim: 7

Resim: 8

Resim: 9

Resim: 10

DENİZLİ MÜZE MÜDÜRLÜĞÜ, HONAZ İLÇESİ, OVACIK KÖYÜ TONOZLU MEZAR KURTARMA KAZISI

Nail UYAR*
Birgül Ç. GÜNAYDIN
Elvan ALTINTAŞ

İlimiz, Honaz İlçesi, Ovacık Köyü Kazanpınarı Borazlık Mevkiinde İl Özel İdaresi Genel Sekreterliği tarafından yaptırılan "Damlama Su Boru Hattı Döşeme" projesi kapsamında yapılan kazı çalışmaları sırasında (traverten) kaya oygu mezarın tavan kısmı olduğu sonradan anlaşılan bir kayanın delinmesi ile birlikte mezar ortaya çıkarılmıştır.

Alanda yapılan ilk inceleme neticesinde mezarın insitu durumda olduğu saptanmış, bölgede çalışmaların durdurulması ve kaçak kazı tehdidine karşı güvenliğin Honaz Jandarma Komutanlığı tarafından sağlanması kararlaştırılmış, Bakanlığımız Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 02.05.2012 tarihli ve 96220 sayılı Kazı ve Sondaj İzin Belgesi gereği söz konusu mezarda ivedilikle kurtarma kazısına başlanmıştır.

MEZARIN BULUNDUĞU ALAN HAKKINDA GENEL BİLGİ

Kurtarma Kazısı tarafımızca yürütülen mezar yapısının bulunduğu bölge; İlimiz, Honaz İlçesi, Ovacık Köyü sınırları içinde olup, Denizli il merkezine 11km, Honaz'a 5km uzaklıktadır. Yerleşim Denizli- Honaz

* Nail UYAR, Arkeolog, Denizli Müze Müdürlüğü, Denizli/TÜRKİYE.
Birgül Çamoğlu GÜNAYDIN, Arkeolog, Denizli Müze Müdürlüğü, Denizli/TÜRKİYE.
Elvan ALTINTAŞ, Arkeolog, Denizli Müze Müdürlüğü, Denizli/TÜRKİYE.

eski karayolu üzerinde olup çevresinde Karakurt, Karateke, Emirazizli köyleri bulunur.

Kaya oygusu Mezar Tipi yapı; müdürlüğümüz tarafından 2011 yılı içinde kurtarma kazısı gerçekleştirilen Pınarkent Nekropol Alanının yaklaşık 1,5-2 km güneyinde, yine müdürlüğümüz tarafından 2008 yılında kurtarma kazısı yapılan Emirazizli Köyünün 3km kuzeyinde yer almaktadır.

Mezarın bulunduğu alan bölge halkı tarafından kiremitli olarak anılmaktadır. Bunun sebebi bölgede çok yoğun pşmiş toprak kiremit parçasının varlığıdır. Ayrıca mezarın yakınlarında bulunan alanda başka kaya oygu ve tekne tipi mezarların da bulunduğu tespit edilmiş olup alanın nekropol olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca yine kurtarma kazısını gerçekleştirdiğimiz mezar yapısının 50 m doğusunda bulunan kaya bloğu üzerinde ki yuvarlak kemerli bir adet nişin de alandaki mezar yapıları ile ilişkili olabileceği düşünülmektedir.

KAZI ÇALIŞMALARI

1.Dönem (Mezar içerisinde gerçekleştirilen)

Söz konusu kaya oygu mezar; Denizli İl Özel İdaresi Genel Sekreterliği tarafından yaptırılan "Damlama Su Boru Hattı Döşeme" projesi kapsamında adı geçen bölgedeki çalışmalar sırasında mezarın tavanını oluşturan ana kayanın kırılması sonucu ortaya çıkmıştır. Kurtarma kazımızda ilk olarak kaçak kazı tehditline karşın gömü hediyeleri ile iskeletlerin kaldırılması amaçlanmıştır. Bu çalışma boyunca jandarma ekiplerince mezarın bulunduğu alanda güvenlik önlemleri alınmıştır.

19.04.2012 tarihinde mezarın ön kısmında (doğu yönünde), girişi bulmak amacıyla 2x2 m^2 lik alanda kazı çalışmasına başlanmış olup kapak taşının önündeki dolgu malzemesi olarak traverten parçalar ile pişmiş toprak tuğla kiremit ve seramik parçaları kaldırılmıştır.

Kapak taşı açıldıktan sonra mezar içine girilmiştir. İki odalı olarak düzenlenmiş kaya oygu mezarın 1 No.lu odası dikdörtgen olup iki uzun

kenarında gömülerin üzerine yapıldığı klineler bulunmaktadır. Doğu-batı yönlü bu odanın hemen arka kısa cephesinde ilk odanın tabanına göre daha yüksek kodda yuvarlak kemerli bir giriş ile geçilen tonozlu 2 No.lu oda olduğu görülmüştür. Tespit edilen ikinci oda kuzey güney yönlü olup bu odadaki gömüler kuzey-güney yönlü yapılmıştır. Mezar içinde çoklu gömü bulunmaktadır. Aynı odada yer alan gömülerin yatırılışında yön birliği vardır. 1 No.lu odada ilk olarak sol kenardaki klinenin üzerinde yer alan iskeletler kaldırılmıştır. İskeletlerin üzerinde bitki kökleri ve mezar içine sızan suyun taşıdığı kum balçık şeklinde bir tabaka oluşturmuş ve bu tabaka iskeletlerin tahrip olmasına sebep olmuştur.

1 NO.LU ODA

Dikdörtgen formlu oda kayanın içi oyularak şekillendirilmiştir. Girişten üç adet basamakla inilen orta yerdeki koridorun her iki yanındaki klinelere genel olarak iskeletler düz yatırılmış tarafımızca 1 No.lu oda olarak adlandırılan mekanda çalışmanın yapıldığı ilk iskeletten başlayarak çalışma sırasında kaldırılış sırasına göre iskeletler numarayla adlandırılmışlardır.

1 No.lu iskelet; sol kol, dirsekten göğüs üzerine doğru kıvrık olup mezarın tavan kısmından kopan kaya parçaları bu iskeletin aşağı kısmını parçalamıştır. İskeletin yine göğüs üzerinden 1 adet sikke ölü hediyesi olarak alınmıştır. İskelet kaldırıldıktan sonra kline tabanında 1 No.lu iskeletin altında 1 adet düğme bulunmuştur.

2 No.lu iskelet dağınık halde olup kafatasının etrafından yoğun boncuk buluntusu gelmiştir.

3 No.lu iskelette ise kafatası altından çeşitli ebatlarda metal düğmeler buluntu olarak alınmıştır.

4 No.lu iskelet kaldırılırken ise bronz yüzük ve küpe buluntu olarak alınmıştır.

5 No.lu iskelet 4 No.lu iskeletin altında kalmıştır. Ayrıca yanında

bulunan ve tarafımızca 6ve 7 No.lu iskelet olarak adlandırılan iskeletler ile karışık haldedir.

Kafatası ve uzuv ölçülerine dayanarak çocuk bireye ait olduğunu düşündüğümüz 8 No.lu iskelet ise 7 No.lu iskeletin üzerinde (4 No.lu iskelet ile yaklaşık aynı seviyede) yer almaktadır.

Kline üzerinden kaldırılan son iskelet ise 9 No.lu iskelet olup bacak kemiklerinin yanından iki adet sikke bulunmuştur.

Koridorun diğer tarafındaki klinenin üzerinde güney kenara en yakın iskeletlerin temizlenip fotoğraflanıp kaldırılması sırasında 2 adet sikke, 1 adet altın küpe 1 adet bronz küpe, boncuklar ile bir adet işlenmiş silindir formlu boncuk tanesi bulunmuştur.

1 No.lu odanın her iki klinenin üzerindeki iskeletler kaldırıldıktan sonra gömülerin yatış yönü doğrultusunda kafataslarının yerleştirildiği 10cm yüksekliğinde yastık taşı ortaya çıkarılmıştır. Koridorunda taban seviyesine kadar inilmiştir.

I No.lu oda ölçüleri; uzunluk; 3,50 m, genişlik 1,90 m

2 NO.LU ODA

ilk odanın batı duvarında yer alan yuvarlak kemerli kapı girişi ile daha üst kodda tonozlu bir mekana geçilir. Odanın arka kısmında ocak ağzı görünümündeki girişe sahip 2 No.lu odada gömüler kuzey- güney yönlü olup bu alanda mezarın oyulduğu ana kayada yer alan çatlaklardan sızan su ile balçıklaşan toprak içinde iskeletlerin oldukça tahrip olduğu gözlenmiştir. II No.lu oda da toplam 6 adet iskelet bulunmuştur. Tüm mezar içinde sadece bu odadaki 3 No.lu iskelet yan yatmış (yüzü doğuya bakar vaziyette) durumdadır. Ancak bunun gömü sırasında ki yatırılışımı daha sonraki gömülerde yatış pozisyonunun bozulması sonucu mu olduğu belirsizdir.

Bu mekânda iskeletlerle birlikte çok sayıda bronz kemer tokası, düğme, boncuk, bir adet röliker şeklinde kemer tokası, ayrıca bir adet bronz çocuk bileziği bulunmuştur.

II No.lu oda ölçüleri, uzunluk; 2,19 m, genişlik 1,48 m.

2. DÖNEM (MEZAR ÇEVRESİNDE GERÇEKLEŞTİRİLEN)

12.11.2012 tarihinde başlayan 2. Dönem Kazı çalışmamız ile mezar yapısının mimarisinin daha iyi anlaşılması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda, çevresinde 6x8 m. lik bir alanda temizlik çalışması yapılmış, güneyde hemen yüzey toprağının altında ana kayaya ulaşılarak doğu ve kuzeyinde seviye inilmeye devam edilmiştir. Mezar önünde kapak taşının oturduğu eşik ve hemen önünde ana kaya ilk dönem kazı çalışmalarımızda ulaşılmış ancak mezara ait hazırlık odasının olup olmadığının anlaşılması için 2. Dönem kazımız sırasında mezarın doğusunda 2,40 m. inilmiş ve mezarın önündeki tabanın yaklaşık 3,30 m devam ettiği görülmüştür. Mezarın girişinin kuzeyinde başka bir kayanın etkisi ile doğal bir koridor oluşmuş ancak onun dışında mezara ait bir ön hazırlık odasının olmadığı anlaşılmıştır.

Daha sonra mezarın doğusunda 3 x 3m ebatlarında sondaj açılmıştır. Bu sondajda yüzeyden 150 cm alt seviyede yoğun kül tabakasına rastlanılmıştır. Kül tabakasının içinden kırık seramik parçaları ile metal ve cam cüruf parçaları alınmıştır. Ayrıca bu yanık tabakanın altında üst üste düzensiz sıralanmış kiremit parçaları olduğu görülmüştür. Sondaj açmasının ortasından itibaren doğu sınırına kadar devam eden ve kesitte tabaka halinde gözlenebilen kiremit parçası, madeni cüruf ve doğal taş tabakası 1.50-1.80 kodları arasında ölçülmüştür.

1 No.lu sondajda yaklaşık 2.40 m derinlikte zemine ulaşılmıştır.

Mezar yapısının bulunduğu alanın karşı parselinde (yolun karşısı 258 parsel) yüzeyde çok yoğun pişmiş toprak kiremit parçası bulunması ayrıca bulunan yuvarlak kemerli kaya nişinin anlaşılabilmesi amacıyla bu nişin ön kısmında da bir sondaj açılması kararlaştırılmıştır. Çalışma yapılacak alanda daha önceden açılmış kaçak kazı çukurları olduğu tespit edilmiştir. Kaya nişinin bulunduğu alanda çevre temizliği yapılarak 3 x 3 m ebatlarındaki sondaj da parsel sahibi tarafından açılan sulama havuzu içinden çıkan hafriyatın parsel üzerinde dağıtılması sebebiyle yaklaşık 50cm dolgu malzemesi kaldırılmıştır. Bu 2 No.lu sondaj olarak adlandırılan alanda 1.60 m seviye inildikten sonra alandaki çalışma-

lar sonlandırılmıştır. Üst kısmı tamamen dolgu olan alanda herhangi bir mezar yapısına rastlanılmamıştır.

258 parsel üzerindeki çalışmanın sonlandırılmasından sonra mezar yapımızın güneydoğu yönünde 3,80x3,50m ebatlarında bir başka sondaj alanı tespit edilmiştir. Mezarın bulunduğu ana kayanın üzerinde yer alan fay kırığının devam edip etmediğini anlamak için açtığımız sondajda 50-60 cm derinlikte bir orak parçası ile pişmiş toprak tuğla döşeme parçaları gelmiştir. 3No.lu sondajda mezar yapısının üst kısmından devam eden fay kırığının sonlandığı tespit edilmiştir.

Kazı çalışmaları sonlandırıldıktan sonra mezar ve çevresinin tescili için Aydın Kültür Varlıklarını Koruma Kuruluna gerekli bilgi ve belgeler iletilmiş, çizimleri yapılmış ve mezar korumaya alınarak üzeri ve diğer açılan sondaj çukurları kapatılmıştır.

DEĞERLENDİRME

Erken Doğu Roma Dönemine tarihlenen Honaz-Ovacık mezar yapısı traverten doğal ana kayaya oyulmuştur. Mezarın ön kısmında herhangi bir dromosu olmayıp yine doğal kaya şekillendirilerek oluşturulmuş bir koridor ile mezara giriş sağlanmaktadır. Mezarın bulunduğu kaya bloğu; yapım ve kullanımından daha geç dönemde meydana gelen deprem ile oluşmuş fay kırığı ile ikiye ayrılmıştır. Bu fay kırığı mezarın hemen önünden geçmektedir. Mezarın ön kısmında yer alan koridoru oluşturan kaya bloklarından birinin yine bu deprem sırasında kırılarak koridoru daralttığı düşünülmektedir. Mezarın önündeki bu koridorda herhangi bir buluntuya rastlanılmamış ancak mezarın önünde açılan sondajda mezara ait koridorun taban seviyesinden 50cm yukarı kodda (yüzeyden 2.40 m. derinlikte) geniş bir alanda üst üste yoğun kül tabakası, pişmiş toprak tuğla ve kiremit parçaları ile cüruflar bir arada bulunmuştur. Buda mezarın önündeki alanın daha geç bir dönemde fırın olarak kullanım gördüğünü göstermektedir.

Mezar yapısının içinde toplamda 18 adet gömü yapıldığı tespit edilmiştir. İskeletler ile birlikte mezar içinden alınan eserleri*; boncuklar-*

takılar, sikkeler ve metal giysi parçaları (düğmeler ve kemer tokaları) olarak gruplayabiliriz.

Boncuklar-Takılar; Mezar içinde en yoğun malzeme grubunu oluşturmaktadır. Genelde kürevi gövdeli yeşil renkli, ortası tek delikli, cam boncukların yanında kemikten yapılmış boncuklar ile yine camdan farklı form ve ebatta boncuklarda alınmıştır. Kolye ve/veya bileklik dizilerine ait olduğunu düşündüğümüz bu boncuklardan başka bronz küpeler, bilezik parçaları ile yüzük parçaları bulunmuştur. Ayrıca bir adet altın küpe bulunmuştur.

Mezar içinde rastladığımız ikinci malzeme grubu ise bronz giysi parçaları olarak adlandırdığımız kemer tokaları, aplikler ve düğmelerdir. Tamamı birbirinden farklı 16 adet kemer tokası ile aynı giysiye ait beş adet delikli bronz düğme ve yine farklı gömülere ait 11 adet yine bronz malzemeden düğme bulunmuştur.

Bizans para biriminin kabul gördüğü tarih, geç Roma İmparatorluğu para sistemini 498 yılında reforme eden Anastasius ile başlar ve o tarihten itibaren bronz para Nummi olarak isimlendirilir. Düşük miktarda para gerektiren işlemlerde kullanılmak üzere yeni bronz sikkeler değişik değerlerde basıldı. Bunlar 40 Nummi, 20 Nummi, 10 Nummi ve 5 Nummidir. Paranın bir yüzünde imparatoru karakterize eden bir portresi diğer yüzünde ise paranın değerini gösteren işaret mevcuttu (M=40,K=20,I=10,E=5).Mezar içinde gömü hediyesi olarak bulunan sikkeler mezar içindeki toprağın oldukça nemli olmasından dolayı oksitlenmiş ve deforme olmuştur. Sikkelerden 25 adeti kısmen okunabilmekte, 18 adeti ise tamamen okunamamaktadır. Üzerlerinde mekanik temizlik yaptığımız sikkeler mezarın tarihlendirilmesinde referans olarak kabul edilmişlerdir.

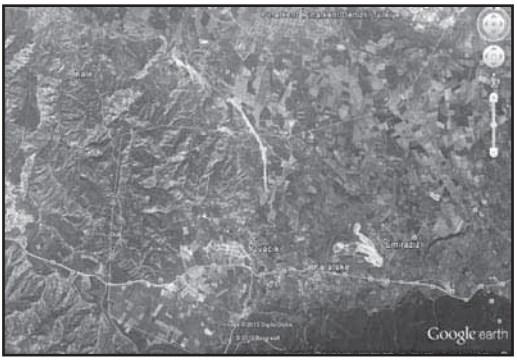
Okunabilen sikkelerden atütlük 4 numaralı sikke; İmparator *Justianus (527-565)* dönemine tarihlenmektedir.

Mezar buluntusu olarak ele geçen envanterlik nitelikte tek kandil ise; mezar girişinin açılması sırasında mezar önü dolgusundan bulunmuştur. Bu tip kandiller; D.M. Bailey tarafından Ephesos kandilleri arasındaki

benzer örnekler ile M.S. 550-650 yıllarına, Hierapoliste bulunan örnekler ise Equini Schneider tarafından Geç Roma- Erken Doğu Roma tarihlerine tarihlendirilmiştir. Laodikeia da bulunan ve tek örnekle temsil edilen bu kandil grubunun ise M.S. 5-7.yy arasında kullanım gördüğü düşünülmektedir.

Mezar içindeki buluntular arasında bir adet çan ise ilimiz ve çevresindeki Nekropol Alanlarında sıklıkla karşılaşılan gömü hediyelerinden olup; hem Roma Döneminde hem de Doğu Roma Döneminde kullanılmıştır. Ovacık Tonozlu Mezar içinde bir adet örnekle temsil edilen çan Doğu Roma Dönemine tarihlenmektedir.

Ovacık Tonozlu Mezar; Müdürlüğümüzün 2008 yılında Kurtarma Kazısını gerçekleştirdiği Emirazizli Tonozlu Mezar ile buluntu ve mimari yönden benzerlik göstermektedir.

Resim: 1

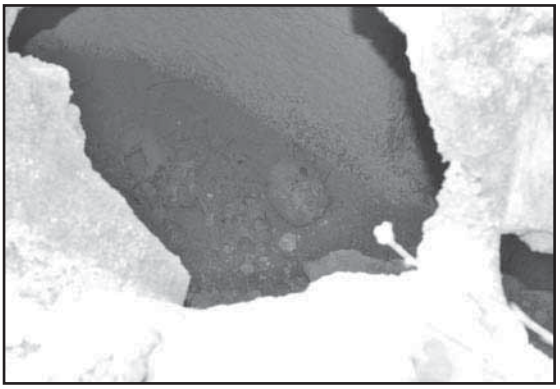

Resim: 2

Resim: 3

Resim: 4

Resim: 5

Resim: 6

Resim: 7

Resim: 8

Resim: 9

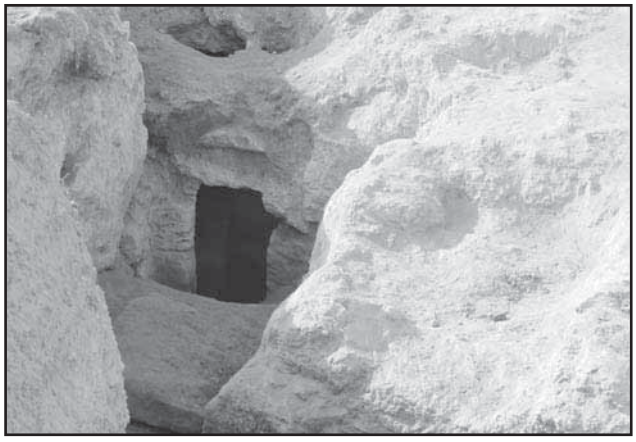
Resim: 10

Resim: 11

Resim: 12

Resim: 13

JULIOPOLIS NEKROPOLÜ 2012 YILI KAZI ÇALIŞMALARI

Okan CİNEMRE*

Ankara'nın Nallıhan İlçesi, Çayırhan Beldesi, Gülşehri Mevkii'nde bulunan Roma nekropolünde, daha önce 1991 yılında Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nce yapılan kurtarma kazılarından sonra[1] 2009 yılında Anadolu Medeniyetleri Müzesi Müdürlüğü'nce, bir ekip tarafından kurtarma kazılarına başlanmıştır.

2012 yılı kurtarma kazısı, Anadolu Medeniyetleri Müzesi Müdürlüğü başkanlığında, iki dönem halinde gerçekleştirilmiştir[2].

2012 yılı kazı çalışmaları nekropol alanında 3 farklı bölgede gerçekleştirilmiştir. Çalışma alanları Doğu Nekropolü, Batı Nekropolü ve Savunma Duvarı olarak tanımlanan bölgelerdir (Resim: 1).

DOĞU NEKROPOLÜ

2009 yılında başlanılan kazı çalışmalarına 2012 yılında devam edilmiştir. Kazı sezonunda çalışılan toplam 158 adet mezardan 135 adedi doğu nekropolünde 23 adedi de batı nekropolünde yer almaktadır. Bu alanda tespit edilen mezarlardan 17 adedi oda mezar, 108 adedi sandu-

* Okan CİNEMRE, Arkeolog, Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara/TÜRKİYE.

1 T. Günel, E.Yurttagül, R.Yağcı 1991.

2 Kazı çalışmaları sırasında her türlü yardım ve desteği bizden esirgemeyen Anadolu Medeniyetleri Müzesi Müdürlüğü'nden Melih Arslan, Mustafa Metin ve Tolga Çelik'e, ayrıca eserlerin konservasyonu ve restorasyonu için Müzemiz Laboratuvarına, Fotoğraf çekimleri için Ahmet R. Erdoğan'a ve Nallıhan Kaymakamı Ömer Toraman'a, Nallıhan Belediye Başkanı A. Adnan Okur'a, Çayırhan Belediye Başkanı Ömer Bayrak'a, Naltud Başkanı Mustafa Bektaş'a, Çayırhan Termik Santrali yetkililerine sonsuz teşekkürlerimizi sunarız.

ka mezar ve 33 adedi de basit toprak mezardır[3]. Bu mezarlardan 1 adedi modern soygun, 7 adedi antik soygun olup 150 adedi ise ilk kez tespit edilip kazılmıştır (Resim: 2).

Kazı çalışmalarında tespit edilen mezarlar daha önceki yıllarda tespit edilen mezarlar ile genellikle benzerlik göstermekle beraber M 284, M 365, M 375 ve M 392 farklı özellikleri ile dikkat çekmektedirler. M 365 sanduka mezar olmakla birlikte diğerlerine oranla yatay genişliği oldukça fazla olup 4 bireyin defnedildiği bir mezardır (Resim: 3). Juliopolis nekropolünde sanduka mezar geleneğinde tek örnekle temsil edilmektedir. Benzer örneklerinde daha önce genellikle 2 birey defnedildiği bilinmekteydi.

M 375 yine sanduka mezar geleneğinde yapılmış bu mezardan ele geçirilen Augustus sikkesi[4] ile nekropolde açılan en erken sanduka mezar özelliğini taşımaktadır[5] (Resim: 4).

M 392, nekropolde oda mezar geleneğinde işlenmiş bir mezar ancak, mezar Hıristiyan geleneğiyle muhtemelen ikinci kez kullanılmıştır. Mezarın giriş kapısı diğerlerinden farklı olarak demir kilit sistemi ile içerden ana kayaya kilitlenecek şekilde yapılmıştır (Resim: 5–6). Mezarın içi kırmızı ve yeşil renkte bitkisel motifler, haç monogramı ve yazı ile bezenmiştir. 3 klineli mezarın batı klinesinde sadece pişmiş toprak bir tabağın parçası ele geçirilmiştir. Kuzey klinenin içi oyularak sanduka şeklinde getirilerek 35–45 yaşlarında erkek birey defnedilmiştir. Sandukanın üstü taş bloklar ile kapatılmıştır.

Klinenin üst bölümümde daire içinde Haç monogramı ve altta "A" ve "W" harfleri (Eski Yunanca da alfabenin ilk ve son harfleri, yaşamın başlangıcını ve sonunu temsil ediyor) yeşil ve kırmızı renkte boya ile ana kayanın zeminine işlenmiştir. Monogramın hemen doğusunda Eski Yunanca "KEBOH – ΘITOIC – OIKOY – CINEN – ΘΔ – ΔE " EY EFENDİ BURADA YATANLARA-İSTİRAHAT EDENLERE YAR-

3 Şimşek 2011, s.9,11,15
4 Devecioğlu 2011
5 Özer 2013, s.25

DIM ET" yazıt yer almaktadır (Resim: 7). Ayrıca klineler arsına yeşil ve kırmızı renkte bitkisel bezeme yapılmıştır. Doğu klinede ise 6 yaşında çocuk birey defnedilmiştir.

M 284 numarası verilen ve başlangıçta mezar olarak tanımlanan yapı, açılmaya başlanınca mezar olmadığı anlaşılmıştır. Mimari yapıda yapılan kazı çalışmasında tabandaki ana kayaya oyulmuş bir kilise olduğu tahmin edilmektedir. Ancak girişi kayadaki çökme riski taşıdığı için tamamen açılmamıştır. Mimari yapının girişinde Roma Dönemi arşitrav parçaları ve Bizans Dönemi kiliselerinde kullanılan Ballustrat parçası kullanılmıştır. Bu parçaların yapının girişini oluşturmaktan çok yapının girişini kapatmak amacıyla konulmuş olduğu tahmin edilmektedir. Yapının içinde yapınla çalışma esnasında da dolgunun yoğunluğu ve tabana kadar yapının atık moloz ile dolu oluşu, bu yapının kullanımına son verilirken istenerek tamamen doldurulduğu anlaşılmaktadır. Ancak neden doldurularak kullanım dışı bırakıldığı şimdilik tespit edilememiştir. Bu mimari yapının bir kaya kilisesi olduğu düşünülmektedir. Ancak bunu net olarak söyleyecek kanıtlar ele geçirilememiştir. Bu nedenle kayalara oygu kiliseler ile karşılaştırma araştırmamız devam etmektedir (Resim: 8).

BATI NEKROPOLÜ

Aladağ Çayı'nın batı kıyısında yer alan nekropol Batı Nekropolü olarak adlandırılmıştır. Bu alanda yapılan kazı çalışması ile bu bölgedeki mezarlar yapıları tespit edilmesi amaçlanmıştır. Çalışmalar esnasında batı nekropoluna kayık ile geçilerek çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Nekropolde 2012 yılında sularım çekilmesi ile pek çok tahrip edilmiş mezar açığa çıkmıştır. Bu alanda yapılan çalışma ile nekropolun yer aldığı sırtın su altında kalmayan üst bölümlerinde sanduka mezarlarda çalışılmıştır[6].

Batı nekropolündeki mezarlar yoğunlukla tabandaki ana kayaya ya-

6 Juliopolis Nekropolü 2009 Yılı Kurtarma Kazısı, s.271-304.

pılmış sanduka mezarlardır. Bu mezarlarda genellikle 2 veya daha fazla sayıda birey defnedilmiştir[7]. Mezar hediyeleri açısından zayıf olan mezarlar, tipolojik olarak doğu nekropolünde yer alan Geç Roma – Bizans Dönemi mezarlar ile aynı karaktere sahiptirler. Batı nekropolünde toplam 23 adet mezarda çalışılmış olup mezar kartları ekte sunulmuştur.

Nekropolde gerçekleştirilen kazı çalışması sonucunda ele geçirilen eserler restorasyon ve konservasyon işlemi için Müzemiz laboratuvarına teslim edilmiştir.

SAVUNMA DUVARI

2012 kazı sezonunda yapılan bir diğer çalışma da Roma Nekropolü'nün güneydoğu ucunda yer alan ve şehre ait tek ipucu olabilecek mimari bir yapı üzerinde gerçekleştirilmiştir. Kazı çalışmaları başlamazdan önce toprak üzerinde küçük bir bölümü izlenebilen duvar yapısı kabaca kuzey-güney doğrultusunda uzanıp ve güneye doğru göl sularına doğru devam etmekteydi. 2011 yılında bu alanda yapılan kazı çalışmaları, burada savunma duvarı ile kulesinin kalıntıları kısmen açığa çıkarılmıştı.

2012 kazı sezonu başlangıcında Nekropol alanına ulaşımı sağlamak için yapılan yol çalışması sırasında söz konusu duvarın mimari yapım özelliklerini taşıyan bir duvar kalıntısına daha açığa çıkarılmıştır. Her iki duvar kalıntısının benzer mimari özellikler taşıması ve aynı eksen üzerinde yer alması nedeniyle bir kent duvarının Roma Nekropolü'nün batı sınırlarında toprak altında uzanıyor olabileceği düşüncesi, kazı çalışmalarının bir kısmını bu alan üzerine yoğunlaştırılmasına yol açtı.

Bu amaçla olası duvar ekseni göz önünde bulundurularak yapılan kazılarda bir kent duvarının Nekropol alanın batı sınırları boyunca kuzey – güney doğrultusunda uzandığı ve bir süre sonra suların içine gömülerek kaybolduğu görülmüştür. Duvarın coğrafi yapıyı takip ettiği ve kimi yerlerde duvar temellerin ana kaya üzerine oturtulduğu yine yapılan çalışmalarda belirlenmiştir.

7 Hürmüzlü 2008.

Söz konusu savunma duvarı temellerinde 2,30 metre genişliğinde ve yükseldikçe biraz daha eni daralıyor ve en üst kısımlarda 1,80 metre genişliğe sahiptir. Duvar, Opus Mixtum denilen bir tekniğe göre inşa edilmiştir. Bu tekniğe göre birkaç sıra kiremit üst üste konulup güzel ve sağlam bir düzlem sağlandıktan sonra üzeri taşla döşeniyor ve belli bir yükselti sağlandıktan sonra, tekrar bir seviye daha kiremit döşemeyle duvar düzlenmektedir.

Savunma duvarının yapımında kullanılan kiremitler 30x30 cm. boyutlarında ve son derece yüksek kaliteli pişirilmişlerdir. Ayrıca duvarın taş döşeli kısımlarında birleştirme öğesi olarak kullanılan kireç harcının da çok kaliteli olduğunu ve günümüze kadar sağlam geldiğini söylemek mümkündür (Resim: 9–10).

Özellikle göl kıyısına yakın bölgede yapılan çalışmalarda, duvarın 5 metre yüksekliğe kadar korunmuş kısımlarına ulaşmak mümkün olmuştur. Savunma duvarının temel kısımlarına yakın seviyelerde bolca ele geçen Roma dönemi seramiği, duvarın inşa edildiği dönemin Nekropol ile eş zamanlı olabileceği konusunda ipuçları vermektedir. Bununla birlikte aynı alanda ele geçen ama başka bir döneme ait su künkleri, bölgenin aralıklarla değişik yerleşimlere mekân sahipliği yaptığını göstermektedir.

Nekropol alanının ziyaret eden misafirlerimiz için doğaya uyumlu gezi güzergâhları yapılmıştır (Resim: 11–12). Ayrıca ziyaretçilere yardımcı olmak üzer Nallıhan İlçe merkezinde ve Çayırhan Beldesi'nde alan kılavuzu yetiştirme kursları düzenlenerek toplam 54 alan kılavuzu eğitilmiştir (Resim: 13–14). Eğitim programı çerçevesinde kursiyerlere, Nallıhan ve çevresi, Anadolu Uygarlıkları ve Juliopolis Nekropolü konularında sunumlar yapılmıştır. Eğitim çalışmalarına 2013 yılında da devam edilmesi planlanmaktadır.

2013 yılı kazı sezonunda savunma duvar kazısına devam edilmesi, duvarın ne kadar devam ettiğinin tespit edilmesi böylelikle savunma amaçlı yapıldığını düşündüğümüz duvarın nasıl bir savunma sisteminin parçası olduğunun anlaşılması gerekmektedir. Açığa çıkarılması

planlana savunma duvarı kalıntısının aynı zamanda sağlamlaştırılması çalışmasına devam edilmesi planlanmaktadır.

2012 DÖNEMİ ANTROPOLOJİ ALAN ÇALIŞMASI RAPORU

Juliopolis Nekropol Kazısı 2012 Dönemi süresinde Haziran- Temmuz 2012 ve Eylül- Ekim 2012 tarihleri arasında iki dönem halinde yürütülen kazı çalışmalarında ele geçirilen materyalin antropolojik açıdan değerlendirilmesi yapılmıştır. 2012 Kazı döneminde açılan mezarlardan Haziran – Temmuz döneminde minimum 73, Eylül- Ekim döneminde Minimum 91 birey, toplamda 275 birey bulunduğu tespit edilmiştir. Kazı süresince birey tespiti, yaş ve cinsiyet analizi ön rapor hazırlanması amacıyla, kazı alanında yapılmıştır. Nekropol alanında genel olarak 3 mezar tipi görülmekle birlikte bu mezar tiplerine göre iskeletin korunma düzeyi değişkenlik göstermektedir. Nekropol alanında bulunan oda mezarlarda iskeletlerin çoğunlukla korunma durumlar oldukça kötüdür. Sanduka tipi mezarlarda görece daha iyi korunmuş, basit toprak mezarlar ise korunma durumu olarak Nekropol alanının en iyi değerlerini vermektedir. Mezarlara göre korunma durumlarındaki farklılıklar ve genel olarak, mezarlardan çıkan iskeletlerdeki korunma durumunun kötü olması ve iskelet materyalinin yetersiz oluşundan dolayı bazı mezarlardaki bireylerin yaş ve cinsiyet analizi yapılamamıştır.

Juliopolis Nekropol Kazısı 2012 dönemi alan çalışması ön raporu için mezarlara göre birey dağılımı ve analizi aşağıda verilmiştir.

2012 Yılı Antropolojik Değerlendirme Sonuçları

Mezar No	Birey Sayısı	Açıklamalar
M 277	2	1 çocuk, 1 erişkin
M 278	2	Yaş ve cinsiyet analizi yapılamadı.
M 279	-	
M 280	1	Yaş ve cinsiyet analizi yapılamadı.
M 281	4	Yaş ve cinsiyet analizi yapılamadı.
M 282	1	Yaş ve cinsiyet analizi yapılamadı.
M 283	1	Yaşlı (45+) Cinsiyet belirlenemedi.
M 284	-	
M 285	1	Yaş ve cinsiyet analizi yapılamadı.
M 286	1	Yaş ve cinsiyet analizi yapılamadı.
M 287	-	
M 288	4	2 erişkin, 2 bebek. Erişkinlerden 1 tanesi kadın, diğeri erkek.
M 289	2	1 erişkin, 1 bebek
M 290	-	
M 291	2	1 erişkin, 1 çocuk
M 292	1	Yaş ve cinsiyet analizi yapılamadı.
M 293	Min. 4 birey	Yaş ve cinsiyet analizi yapılamadı.
M 294	1?	
M 295	1	Yaş ve cinsiyet analizi yapılamadı.
M 296	2	1 yaşlı, 1 erişkin birey. Bireylerden 1 tanesi erkek.
M 297	1	Yaş ve cinsiyet analizi yapılamadı.

M 298	-	
M 299	-	
M 300	1	Yaş ve cinsiyet analizi yapılamadı.
M 301	1	Yaş ve cinsiyet analizi yapılamadı.
M 302	2	1 erişkin kadın ve 1 çocuk
M 303	3	2 erişkinden 1 tanesi kadın, diğeri belirsiz ve 1 adet çocuk
M 304	1	1 adet erişkin
M 305	-	
M 306	2	Yaş ve cinsiyet analizi yapılamadı.
M 307	2	1 erişkin, 1 belirsiz birey
M 308	1	Yaş ve cinsiyet analizi yapılamadı.
M 309	1?	Yaş ve cinsiyet analizi yapılamadı.
M 310	1?	Yaş ve cinsiyet analizi yapılamadı.
M 311	-	
M 312	2	Yaş ve cinsiyet analizi yapılamadı.
M 313	2	Yaş ve cinsiyet analizi yapılamadı.
M 314	1	Çocuk (2,5–15 yaş)
M 315	1	Çocuk (2,5–15 yaş)
M 316	-	
M 317	1	Genç erişkin kadın birey.
M 318	1	Erişkin erkek
M 319	2	1 birey erkek
M 320	1	Yaş ve cinsiyet analizi yapılamadı.
M 321	-	
M 322	-	

M 323	1	Erkek
M 324	1	Erişkin?
M 325	1	Yaş ve cinsiyet analizi yapılamadı.
M 326	-	
M 327	1	Genç Erişkin
M 328	-	
M 329	1	Yaş ve cinsiyet analizi yapılamadı. Kremasyon
M 330	-	
M 331	-	
M 332	-	
M 333	3	Yaş ve cinsiyet analizi yapılamadı.
M 334	1	Yaş ve cinsiyet analizi yapılamadı.
M 335	-	
M 336		
M 337		
M 338	1	Genç erişkin (15–30 yaş)
M 339	2	Erkek birey, Yaş belirlenemedi.
M 340	3	Genç Erişkin (15–30 yaş)

Mezar no	Birey Sayısı	Açıklamalar
M 362	1	Çocuk (12–14 yaş)
M 363	Min 12	1 erişkin kadın (30-45y), 1 erişkin birey (30-45y), 1 adölesan (15-18y), 1 bebek tespit edilmiştir.
M 364	-	
M 365	4	1 adet erişkin (30-45y), kadın genç erişkin (18-30y), 1adet erişkin (30-45y)
M 366	1	Yaş ve cinsiyet analizi yapılamamıştır.
M 367	-	
M 368	1	Yaş ve cinsiyet analizi yapılamamıştır.
M 369	1	Erişkin erkek (30-45y)
M 370	1	Yaş ve cinsiyet analizi yapılamamıştır. Kremasyon mezar
M 371	1	1 kadın birey.
M 372	-	
M 373	1	Yaş ve cinsiyet analizi yapılamamıştır.
M 374	-	
M 375	1	1 kadın birey
M 376	-	
M 377	1	Yaş ve cinsiyet analizi yapılamamıştır.
M 378	2	1 kadın birey, 1 erkek birey
M 379	1(?)	Yaş ve cinsiyet analizi yapılamamıştır.
M 380	-	
M 381	2	1. birey 20-24 yaşlarında erkek.2. bireydeki iskelet korunma durumu kötü olduğundan,yaş,cinsiyet analizi yapılamamıştır.

M 382	3	1 adet erişkin erkek, 1 adet erişkin kadın ve 1 adet bebek iskeleti bulunmaktadır.
M 383	Min 8	1 adet cocuk, 1 adet erişkin erkek (30-45y)
M 384	1	Genç erişkin (18- 30 y) kadın
M 385	-	
M 386	1	Genç erişkin (18-30y) kadın
M 387	1(?)	Kremasyon, yaş ve cinsiyet analizi yapılamamıştır.
M 388	-	
M 389	-	
M 390	-	
M 391	1	Kadın birey
M 392	1	Çocuk (2,5- 15y)
M 393	1	Erişkin (30-45y) Kadın (?)
M 394	-	
M 395	-	
M 396	1	Yaş ve cinsiyet analizi yapılamadı.
M 397	2	1 erkek birey
M 398	-	
M 399	-	
M 400	1(?)	Yaş ve cinsiyet analizi yapılamamıştır. Kremasyon .
M 401	1	Erişkin (30-45y) erkek birey
M 402	1(?)	Yaş ve cinsiyet analizi yapılamamıştır.
M 403	2(?)	Oda mezar içerisinde dağınık durumdaır. Yaş ve cinsiyet analizi yapılamamıştır.
M 404	5	2 erkek, 1 kadın birey
M 405	-	

M 406	?	
M 407	1	Genç erişkin (18–30 y) kremasyon
M 408	3	İki erişkin, bir çocuk iskeleti
M 409	3	İki erişkin 1 çocuk iskeleti açığa çıkarılmıştır.
M 410	-	
M 411	-	
M 412	2	erişkin ve çocuk
M 413	-	
M 414	-	
M 415	-	
M 416	-	
M 417	-	
M 418	2	Kuzey uzun duvara yakın 40 yaşlarında bir kadın ve güney uzun duvara yakın 30 yaşlarında bir erkek iskeleti açığa çıkarılmıştır.
M 419	2	Yaş ve cinsiyet analizi yapılamamıştır.
M 420	-	
M 421	3	1 erişkin (30-45 yaş) kadın, 1 çocuk, 1 bebek bulunmuştur.
M 422	-	
M 423	3	1 erkek, 1 kadın birey, erişkin (30–45 yaş)
M 424	-	
M 425	-	
M 426	-	
M 427	-	

M 428	6	3 yetişkin, 3 bebek olmak üzere 6 birey. 2 erkek, 1 kadın
M 429	-	
M 430	2	Güneydeki birey erkek, kuzeydeki birey kadın.
M 431	-	
M 432	4	2 Yetişkin 2 çocuk. 1 erkek, 1 kadın

KAYNAKÇA

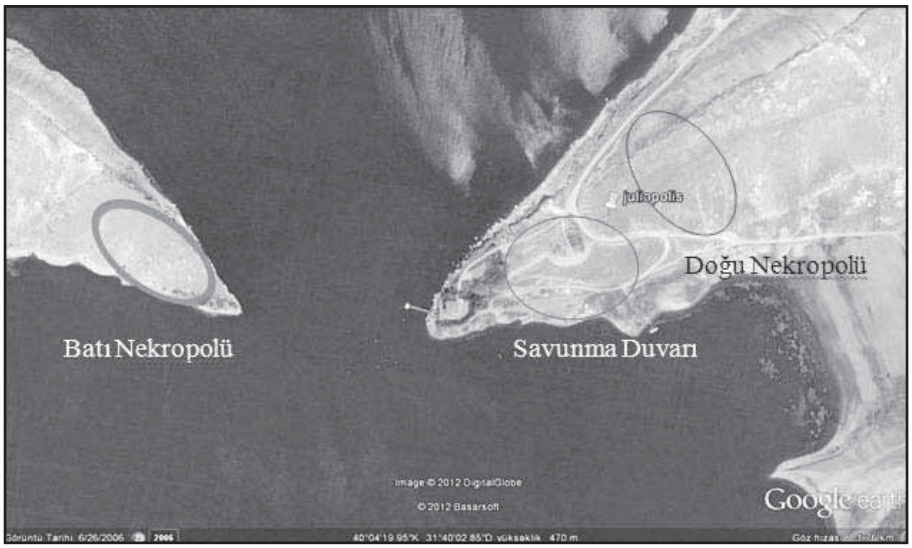
Devecioğlu 2011, Ü. Devecioğlu, "Juliopolis Kazıları Sikke Buluntuları ve Sonuçları", *Geçmişten Geleceğe Türkiye'de Müzecilik Sempozyumu V,* Ankara.

Şimşek 2011, Celal Şimşek, *Laodikeia Nekropolü 2004-2010 Yılları,* 2011, s.9,11,15

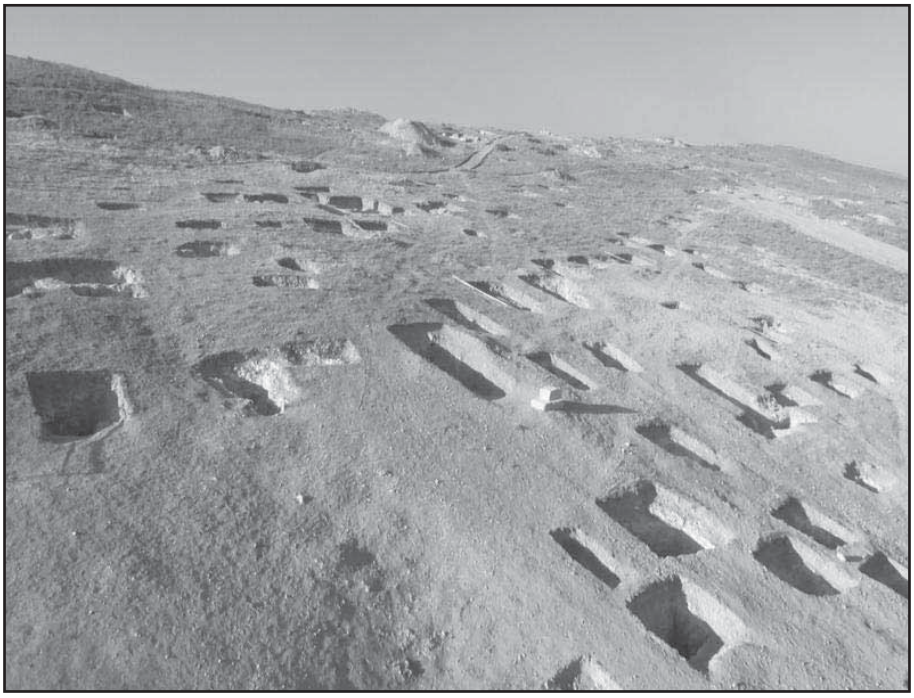
Juliopolis Nekropolü 2009 Yılı Kurtarma Kazısı, *19. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu,* 2011, s.271-304

T.Günel, E.Yurttagül, R.Yağcı 1991, "Çayırhan-Gülşehri Nekropol Alanı Kurtarma Kazısı 1991," *Anadolu Medeniyetleri Müzesi Yıllığı (1992):* 29–70.

B.Hürmüzlü 2008 B.Hürmüzlü, E*ski Yunan'da Ölü Gömme Gelenekleri,* İstanbul, 2008.

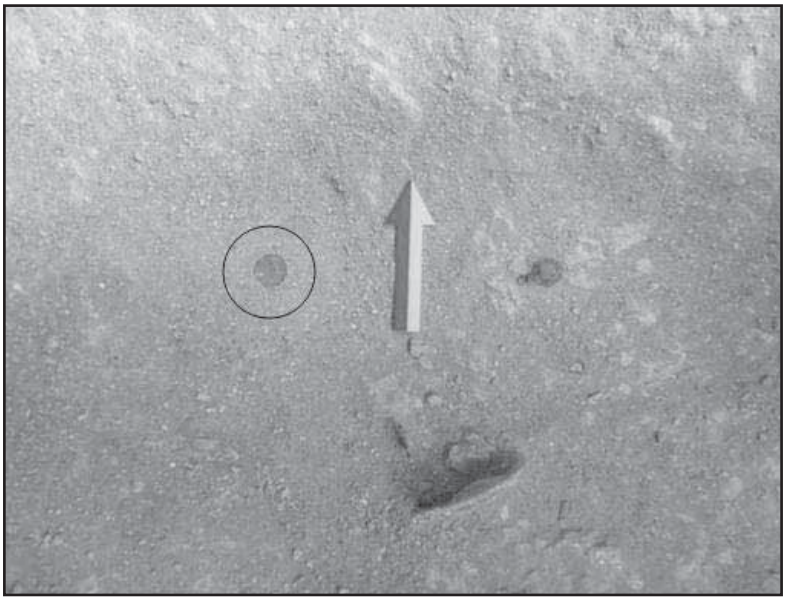

Resim 1: Hava fotoğrafı.

Resim 2: Alanın genel görünümü.

Resim 3: M 365'in görünüşü.

Resim 4: M 375'te bulunan Augustus sikkesi.

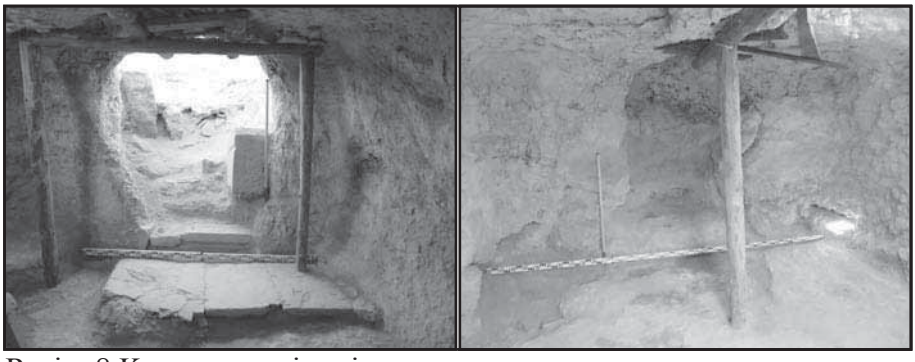
Resim 5: M 392'nin giriş kapağı ve üzerindeki demir kilit aksamı.

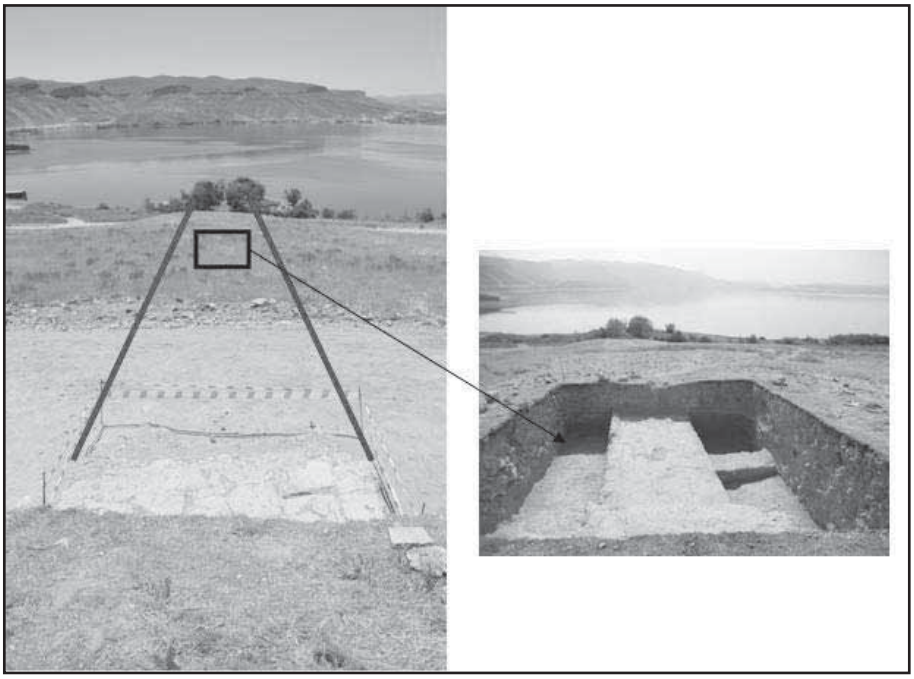
Resim 6: M 392'nin kuzey klinesi ve yazıt.

Resim 7: Kuzey Kline üstünde yer alan Eski Yunanca yazıt.
"EY EFENDİ BURADA İSTİRAHAT EDENLERE YARDIM ET"

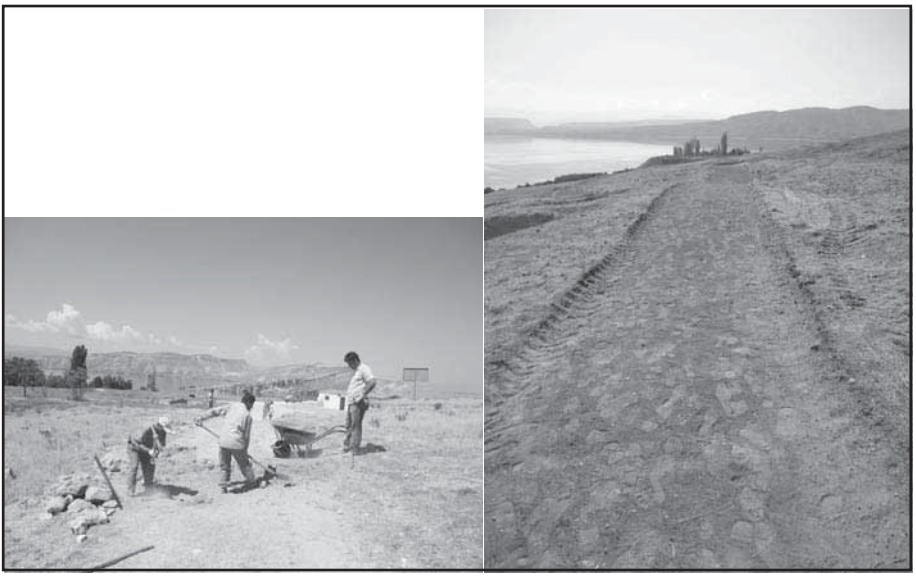
Resim 8 Kaya oygu mimari yapı.

Resim 9: Savunma duvarının kalıntısı.

Resim 10: Burun Bölgesi'nde açığa çıkarılan savunma duvarı kalıntısı.

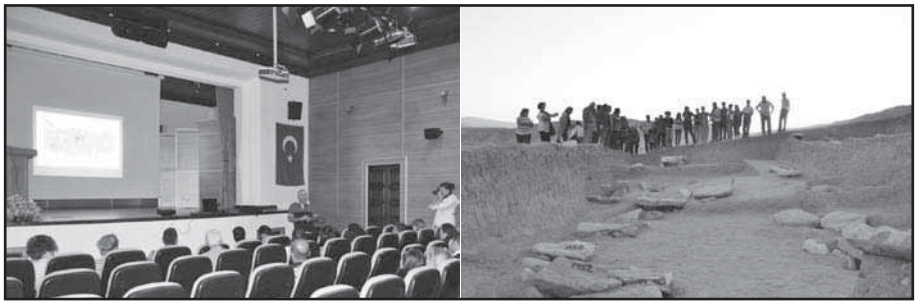
Resim 11: Gezi güzergâhı yapım çalışması.

Resim 12: Ziyaretçiler için yapılan gezi güzergâhı.

Resim 13: Nallıhan Ayhan Sümer Kültür Merkezi'nde gerçekleştirilen alan yetiştirme kılavuzu programı.

Resim 14: Çayırhan Beldesi'nde gerçekleştirilen alan kılavuzu yetiştirme programı ve alan gezisi.

SİVAS YILDIZELİ KAYALIPINAR KAZISI

Atılgan KAYA*

1. KAYALIPINAR'IN KONUMU VE ARAŞTIRMA TARİHİ

Sivas İli, Yıldızeli İlçesi, Kayalıpınar Köyü sınırları içinde bulunan Kayalıpınar Örenyeri Kazı çalışmaları'na Sivas Müze Müdürlüğü Başkanlığında 2005 yılında başlanılmış olup, kazı çalışmaları 11.10.2013 tarihinde sona ermiştir.

Yerleşim yeri; etrafı surlarla çevrili, orta kısmı çukur çanak şeklinde bir topografyaya sahiptir. Yerleşim, yaklaşık 500 m. güneyinden geçen Kızılırmak nehri havzasından 18 m. daha yukarıda, 1332 m. kotlarındadır. Bu merkez, 1:25.000 ölçekli SİVAS İ 37 - d4 paftasında bulunmaktadır. (Resim: 1-2). Bölgenin büyük bir kısmı 1. derece arkeolojik sit alanı olarak tescillidir Asur Koloni çağından başlamak üzere Hitit, Demir çağı, Helenistik, Roma, Bizans dönemlerinde iskân gören yerleşim Anadolu'da tablet veren sayılı merkezler arasında bulunmakta olup, yapılan kurtarma kazılarında Asurca ve Hititçe yazılı tablet parçaları ele geçirilmiştir.

Hititlerin Anadolu'da bilinen önemli kentlerinden biri olan Samuha kenti olduğu düşünülen yerleşimde, Asur ve Hitit tabletlerinin yanında Orstat dediğimiz Tanrı tasvirli kabartmanın çıkmış olması da yerleşime ayrı bir önem katmıştır.

Kayalıpınar 1999 yılında Alman Arkeolog A. Müller-Karpe tarafından da ziyaret edilmiş, Kalkolitik Çağ'dan Roma Devri'ne kadar

* Atılgan KAYA, Müze Müdür Vekili, Sivas/TÜRKİYE.

tarihlenen seramik parçaları ile birlikte, Orta Hitit dönemine ait çivi yazılı tablet parçası ele geçmiştir[1]. Kayalıpınar'da, 2005-2009 ve 2012 yıllarında Sivas Müzesi başkanlığında kurtarma kazılarına gerçekleştirilmiştir.

2005-2009 kazıları, yerleşim yerinin güneydoğu bölümünde kamulaştırılmış bir parselde yapılmıştır (Resim: 3-4). Bu çalışmalar sırasında bulunan Hitit dönemlerine ait iki kamusal yapı, tahtında oturan bir tanrıçayı gösteren bir Hitit kabartması ve Assur, Hitit, Hurri dillerinde olan çivi yazılı tablet parçaları önemlidir[2].

Çalışmalar kazı alanının batı yarısında yürütülmüş ve daha çok Hitit tabakalarına ağırlık verilmiştir. Söz konusu çalışmalar sonucu ortaya konan stratigrafi aşağıdaki gibidir[3].

1. tabaka: Hıristiyan, Geç Helenistik ve Roma Devri mezarları.

2. tabaka: Hitit İmparatorluk döneminin geç safhası.

3. tabaka: Orta Hitit dönemi.

4. tabaka: Eski Hitit dönemi.

5. tabaka: Koloni Çağı.

6. tabaka: 5. tabakadan daha eski olduğu anlaşılan küçük bir duvar parçası.

6. tabakadan daha eski: Çalışma alanının güneyindeki yamaç kesiminden ele geçen, Kalkolitik-Erken Tunç Çağı'na ait seramik parçaları.

Alandaki çalışmalara önceki yıllarda yapılan kazı çalışmaları neticesinde ortaya çıkarılan mimari kalıntıların üzerini kapatan ot ve dikenler temizlenerek mimari mekanlara açığa çıkarılmıştır. Bu alanda ortaya çıkarılan ve zamanla tahrip olan kerpiç duvarların tekrardan temizlenmiştir. (Resim: 5).

1 Karpe 2000a, 355-365; Karpe ve Karpe 2006, 2.
2 Karpe 2006a, 211-247; Karpe ve Karpe 2006, 1-12; 2009, 173-238.
3 http://www.uni-marburg.de/fb06/vfg/forschung/kayalipinar.

Yerleşmenin stratigrafisini kontrol etmek amacıyla yapılan kazı çalışmaları ise önceki yıllarda açığa çıkarılan büyük Hitit yapılarının 20 m doğusunda yer alan ve "12.1" olarak adlandırılan 10 x 10 m lik bir açmada yürütülmüştür (Resim: 6). Yüzeyden itibaren 4.40 m derinleşilerek ana toprağa kadar inilen bu açmada saptanan stratigrafi, alanın batı kesiminde önceki yıllarda yapılan çalışmaların sonuçlarından oldukça farklıdır. Batı kesiminde 1. tabaka olarak gösterilen çok sayıda mezarın aksine, 12.1 açmasında yüzey toprağının altında bir mezara rastlanmamıştır. Batı kesiminde 2-4. tabakaları oluşturan Hitit dönemleri de görülmemektedir. 12.1 açmasının stratigrafisi aşağıdaki gibidir (Resim: 7):

1. tabaka: Koloni Çağı'nın bitişi ya da sonrası (Kültepe Ia katı ile çağdaş olabilir ?).

2. tabaka: Koloni Çağı'nın geç evresi (Kültepe Ib katı ile çağdaş).

3. tabaka: Koloni Çağı'nın orta evresi (Kültepe II. tabaka ile çağdaş).

4. tabaka: Koloni Çağı'nın erken evresi (Kültepe III-IV. tabakalar ile çağdaş).

5. tabaka: Erken Tunç Çağı III (Alişar 6-7 M ve 12 T ile çağdaş).

1. Tabaka: 12.1 açmasında açığa çıkarılan 1. tabaka, alanın güneybatı kesiminde saptanan, üst kısmında dağınık taşların yer aldığı pişmiş toprak tabanlı bir fırın ve alanın doğu kenarında belirlenen bir değirmen taşı ile temsil edilmektedir (Resim: 8). Bu tabaka seviyesinden itibaren belirmeye başlayan, açmanın orta kesiminde kuzeybatı-güneydoğu yönünde uzanan taş duvar 2. tabakaya aittir. Yüzey toprağının hemen altında yer alan 1. tabakadan ele geçen seramik parçaları arasında Koloni Çağı örnekleri çoğunluktadır. Bunlarla birlikte Erken Tunç Çağı III, Hitit ve Roma dönemlerine ait parçalar da bulunmaktadır. Bu bakımdan 1. tabakanın tarihlendirilmesi henüz kesinleşmemiştir. Değirmen taşıyla ilgili değerlendirme çalışmalarımız devam etmektedir (Resim: 9). Aynı düzlemde yer alan ikinci bir tabaka da söz konusu olabilir.

2. Tabaka: Açmanın orta kesiminde kuzeybatı-güneydoğu yönünde uzanan duvarın her iki ucu, daha alt seviyelerde profillerin içine girerek devam etmektedir. Yapımında kullanılan, bordo renkteki küçük ve orta boy kırma taşların üst sıraları gevşek bir yapıdadır. Buna karşılık, daha sıkı örgülü sonraki taş sıraları ve daha iri boyutlu taşlardan yapılmış temelleriyle yaklaşık 1 m yüksekliğinde korunmuştur. Duvarın doğu kenarında, üst ve orta kısımlarda yer alan birer bölme duvarı, ana duvara dik gelecek şekilde yerleştirilmiştir. Bu aşamada, mevsim şartları ve imkânların zorlaması nedeniyle kazı alanı daraltılarak, ilerleyen çalışmalar açmanın üst yarısında sürdürülmüştür. Ortadaki bölme duvarının hemen yanında, ana duvara dayandırılmış durumda açığa çıkarılan bir banyo kabı 2. tabakadan ele geçen önemli buluntulardan biridir (Resim: 10-11).

Çalışmaların devamında, uzun duvarının batısında bulunan alanda, bir kısmı kuzey profili içinde kalan yan yana düzenlenmiş ikili bir ocak açığa çıkarılmıştır. Atnalı biçimli olan bu ocakların içi ve çevrelerini sınırlandıran dörtgen alan sıvalıdır. Ocakların çevresinde saptanan kaplar, kuzey profilinin içinde devam etmektedir. Bunların hemen altında kalan kesimde de, dağınık durumda çok sayıda kap bulunmaktadır (Resim: 12). Söz konusu bu kapların tümü, renk değişikliğine neden olacak derecede şiddetli ateşe maruz kalmıştır. Ele geçen kaplar ve seramik parçaları, Kültepe Ib yapı katının özelliklerini taşımakta olup, 2. tabaka Koloni Çağı'nın geç evresini temsil etmektedir.

3. Tabaka: 2. tabakaya ait uzun duvarının temelleri, bulunduğu kesimde 3. tabaka mimarisini kısmen tahrip etmiştir. Bu tabakada, açmanın batı yarısında orta ve küçük boy taşlardan yapılmış dörtgen planlı bir mekanın üst kısmı açığa çıkarılmıştır. Söz konusu mekan tek sırası korunmuş zayıf bir duvarla ikiye bölünmüştür. Mekanın doğu kenarında bulunan açıklık giriş kısmıdır. Üst duvar kuzeydoğu yönünde uzanarak devam etmekte, mekanın hemen doğusunda bulunan pişmiş toprak tabanlı bir ateş yeri ve bir küpü çevrelemektedir. Açmanın doğu kenarında, tek sıra halinde korunmuş iri temel taşlarının oluşturduğu bir mekan daha vardır (Resim: 13-14). Bu tabakadan bulunan seramik

parçaları, Kaniş Karum II. tabaka örnekleriyle paralellik göstermekte olup, 3. tabaka Koloni Çağı'nın orta evresine aittir.

3. tabakanın kaldırılması sırasında, açmanın batı yarısında bulunan mekanın giriş kısmının önünde bir bebek mezarının olduğu görülmüştür. Bebeğin yatırıldığı zemin küçük taşlarla döşenmiş ve araları kille sıvanmıştır

4. Tabaka: Çalışılan alanda zayıf bir şekilde temsil edilen 4. tabaka, kapaklı vazo tipinde boyalı bir çömlek ve bu kabın hemen önünde yer alan bir bebek mezarı ile temsil edilmektedir (Resim: 15). III. tabakaya ait mimari unsurları bariz bir şekilde altında olduğu görülen çömleğin dip kısmını destekleyen küçük taşlar, bunların uzantıları ve bazı kap parçaları bir taban üzerindedir. Söz konusu bu taban, yaklaşık yarım metre kalınlığında olan bir kül katmanının üzerinde yer almaktadır. 4. tabakadan ele geçen küçük buluntular daha çok kemik endüstrisiyle ilişkilidir. Kültepe'nin III-IV. tabakalarla çağdaş olduğunu düşündüğümüz 4. tabaka, Koloni Çağı'nın erken evresini ortaya koymaktadır.

5. Tabaka: 4. tabaka seviyesindeki çalışmaların tamamlanmasından sonra, kazı için belirlenen sürenin sonuna gelinmesi nedeniyle, başka bir tabakanın daha olup olmadığını belirlemek amacıyla 3 x 1.5 m lik bir alanda sondaj yapılmıştır (Resim: 8). Bu derinleşmede, herhangi bir mimari unsur saptanamamış olmakla birlikte, ele geçen seramik parçaları bir tabakanın daha bulunduğunu göstermektedir. Tümü Erken Tunç Çağı özellikleri gösteren el yapımı parçaların içinde yer alan Alişar III seramiği örnekleri, kazılan alanda mimari olarak belirlenemeyen 5. tabakanın Erken Tunç Çağı III dönemine ait olduğunu ortaya koymaktadır.

2. KAYALIPINAR KAZISININ ARKEOLOJİ BİLİMİNE SAĞLAYACAĞI KATKI VE DİĞER SORUNLAR

Kayalıpınar'da bugüne kadar yapılan kazılar, bu merkezde en azından Erken Tunç Çağı III döneminde başlayan yerleşimim Hitit İmpara-

torluk döneminin sonuna kadar devam ettiğini göstermiştir. Bir tabaka olarak saptanamamış olmakla birlikte, Helenistik ve Roma dönemlerinin varlığı da söz konusudur.

Kayalıpınar'da 2005-2009 yılları arasında yapılan kazılar Hitit dönemleri üzerinde yoğunlaştırılmıştır. Açığa çıkarılan kamusal yapılar ve yazılı belgeler, Kayalıpınar'ın Hitit dönemlerinde önemli bir merkez olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, 2012 yılı kazısına kadar fazla araştırılmayan Erken Tunç Çağı ve Assur Ticaret Kolonileri dönemleri de son derece önemlidir. 2012 yılı kazısı sonunda, envanterlik olarak belirlenen eserlere ek olarak, sonradan yapılan çalışmalarla Assur Ticaret Kolonileri Çağı'na ait birçok kabın restorasyonu tamamlanmıştır. İçlerinde 1 banyo kabı ve 2 kapaklı vazonun (biri boyalıdır) da bulunduğu bu koleksiyon, Sivas Müzesi'nde eser bakımından zayıf olan Koloni Çağı teşhirinin güçlenmesini sağlayacak yeni vitrinlerin oluşturulmasını sağlayacaktır.

Merkezi bir devletin söz konusu olmadığı Erken Tunç Çağı III ve Assur Ticaret Kolonileri dönemlerinde, Anadolu'da çeşitli beyliklerden oluşan feodal bir yapı vardır. Orta Anadolu Bölgesi'nde yapılan çeşitli kazılar, Erken Tunç Çağı III yerleşmelerinin bir yangın sonucu yıkıldıklarını ortaya koymakla birlikte, bu felaketin sebepleri bilinmemektedir. Kayalıpınar 2012 yılı kazısında, 4. tabakanın altında yer alan yaklaşık yarım metre kalınlığındaki kül katmanı da bu felaketle ilişkili olmalıdır.

Kayalıpınar söz konusu dönemlerle ilgili potansiyele sahip bir yerleşmedir. Çağı ve Hitit dönemlerine ait yazılı belgelerin ele geçtiği bir merkez olması önemini daha da artırmaktadır. Lokalizasyonunun yapılabilme olasılığı vardır. Bunun gerçekleşmesi halinde tarihi coğrafyayla ilgili pek çok problem çözüme kavuşabilir.

3. KAZI PROGRAMI, KAZI EVİ VE DİĞER OLANAKLAR

Kayalıpınar'ın bulunduğu arazinin büyük bir kısmı özel mülkiyete ait olup tarla olarak kullanılmaktadır. Bu nedenle kurtarma kazılarına

başlanıldığı sırada kazıların yapıldığı parsel satın alınarak kamulaştırılmıştır.

Kayalıpınar'da bugüne kadar kamulaştırılmış parselin ancak batı yarısı kazılabilmiştir (Resim: 4, 7). 2005-2009 yılları arasında kazılarak, Hitit yapılarının açığa çıkarıldığı açmalardaki derinleşme 1-2 m arasında değişmektedir. Bu parselin geri kalan doğu yarısı, Erken Tunç Çağı III ve Assur Ticaret Kolonileri dönemlerinin kazılabileceği alanlar gibi gözükmektedir.

Kayalıpınar gibi geniş alana yayılmış bir yerleşim yeri için bu tür araştırmalar önemli bir katkı sağlayacaktır.

SONUÇ

10.10.2012–06.11.2012 tarihleri arasında gerçekleştirilen Kayalıpınar kazı çalışmalarında beş tabaka saplanmıştır.

1. tabaka: Bir fırın kalıntısı ve bir değirmen taşı ile temsil edilen bu tabaka yüzeye yakın bir seviyede yer almaktadır. Bu nedenle ele geçen seramik parçaları birkaç döneme ait karışık özellik göstermektedir.

2. tabaka: Düzenli bir mimari ortaya kalan çift atnalı şeklinde bir ocak bir banyo kabı ve in-sutu durumunda çok sayıda seramik kabın ele geçtiği kalın bir kat halinde tespit edilen 2. tabak Asur Ticaret Kolonileri çağının geç evresi ile çağdaştır.

3. tabaka: Düzenli bir mimari ortaya koyan yine kalın bir kat halinde saplanan, bir bebek mezarının bulunduğu 3. tabaka, Asur ticaret kolonileri çağının orta evresi ile çağdaştır.

4. tabaka: Bir taban kalıntısı üzerinde yer alan bir çömlek ve önünde bulunan bir bebek mezarının açığa çıkarıldığı 4. tabaka bariz bir şekilde 3. tabakaya ait temel taşlarının altında kalmaktadır. Asur Ticaret Kolonileri çağının erken evresi ile çağdaş olma ihtimali vardır.

5. tabaka: Son seviyelerde açılan küçük bir sondajdan ele geçen seramik buluntulara dayanılarak tespit edilen 5. tabaka Erken Tunç Çağı III (Alişar 6 M) ile çağdaştır.

Bilgilerinize saygılarımla arz ederim.

Katkılarında dolayı Sivas Arkeoloji Müzesi çalışanlarına ve Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. Bora Uysal'a teşekkür ederiz.

KAYNAKÇA

Müller-Karpe, A. 1994. "Yeni Bir Hitit Merkezi Kuşaklı (Başören/Sivas) 1992 Yılı Yüzey Araştırması." *11. Araştırma Sonuçları Toplantısı*: 259-264.

Müller-Karpe, A. 1999a. "Kuşaklı-Sarissa 1993-1997 Kazılarına Toplu Bakış." *20. Kazı Sonuçları Toplantısı* 1: 445-466.

Müller-Karpe, A. 1999b. "Untersuchungen in Kuşaklı 1998." *Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft* 131: 57-113.

Müller-Karpe, A. 2000a. "Kayalıpınar in Ostkappadokien. Ein neuer hethitischer Tafelfundplatz." *Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft* 132: 355-365.

Müller-Karpe, A. 2000b. "Kuşaklı 1998 Yılı 6. Kazı Çalışmaları Hakkında Ön Rapor." *21. Kazı Sonuçları Toplantısı* 1: 445-466.

Müller-Karpe, A. 2000c. "Untersuchungen in Kuşaklı 1999." *Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft* 132: 311-353.

Müller-Karpe, A. 2001. "Untersuchungen in Kuşaklı 2000." *Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft* 133: 225-250.

Müller-Karpe, A. 2002. "Untersuchungen in Kuşaklı 2001." *Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft* 134: 331-351.

Müller-Karpe, A. 2004a. "Untersuchungen in Kuşaklı 2002." *Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft* 136: 103-135.

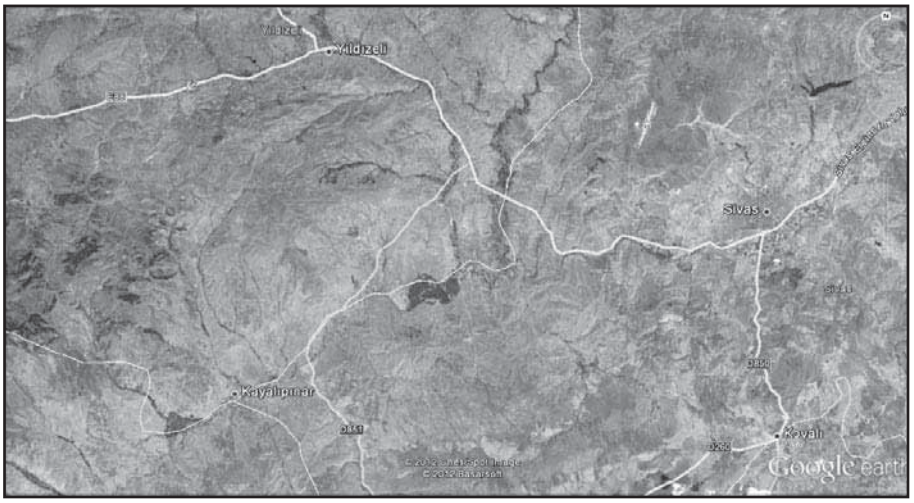
Müller-Karpe, A. 2004b. "Untersuchungen in Kuşaklı 2003." *Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft* 136: 137-172.

Müller-Karpe, A. 2006a. “Untersuchungen in Kayalıpınar 2005.” *Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft* 138: 211–247.

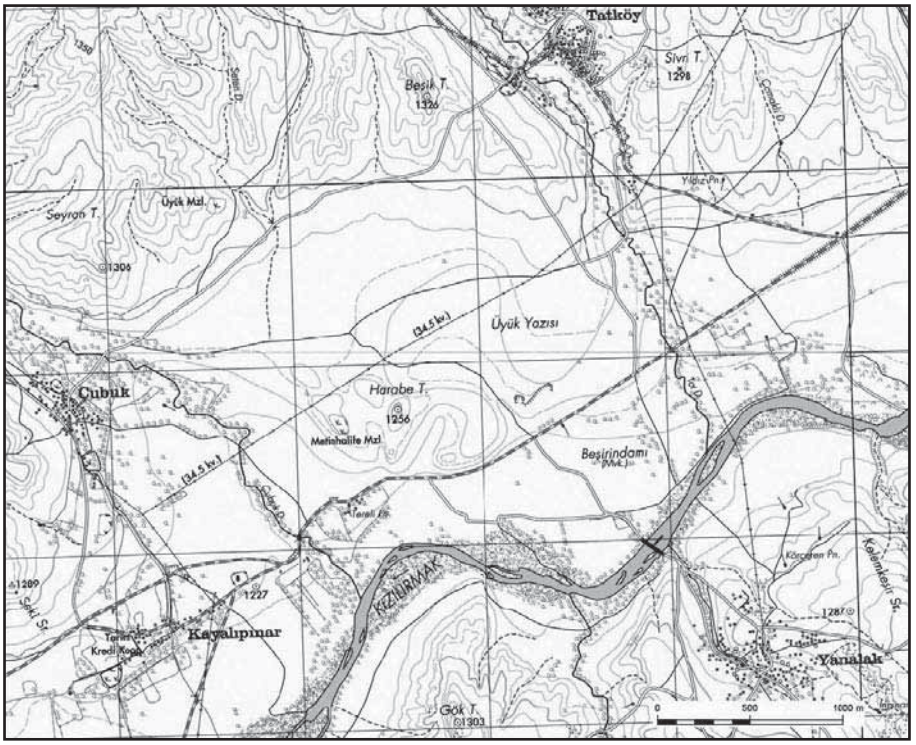
Müller-Karpe, A. 2006b. “Untersuchungen in Kuşaklı 2004 und 2005.” *Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft* 138: 15-42.

Müller-Karpe, A. 2009. “Untersuchungen in Kayalipinar und Umgebung 2006-2009.” *Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft* 141: 173-238.

Müller-Karpe ve V. Müller-Karpe 2006. “Kızılırmak (Maraşanta) Kıyısındaki Bir Hitit Kentinde Yeni araştırmalar.” *Arkeoloji ve Sanat* 123: 1-12.

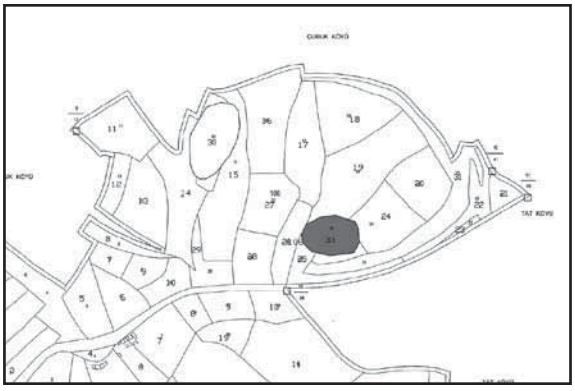
Resim 1: Kayalıpınar Köyü'nün konumu.

Resim 2: 1:25.000 ölçekli Sivas i37-d4 paftasında Kayalıpınar'ın konumu.

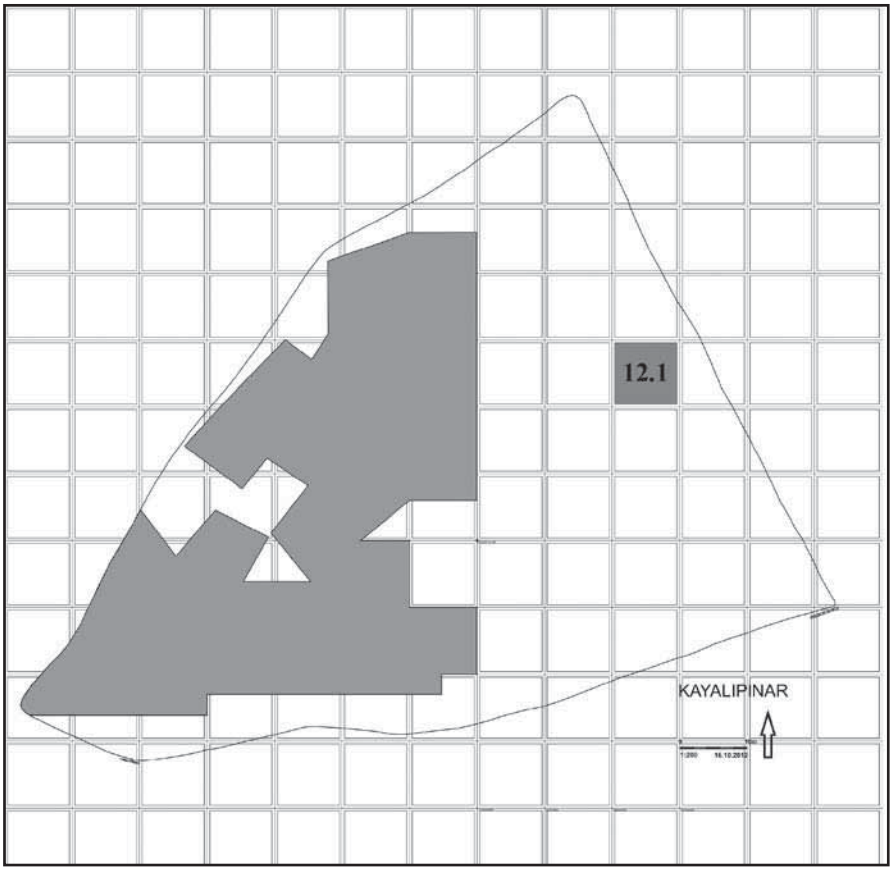
Resim 3: Kayalıpınar kazı alanı.

Resim 4: Kayalıpınar kamulaştırılmış parsel.

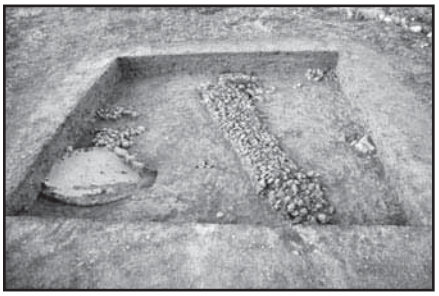
Resim 5: Kayalıpınar temizlik ve onarım çalışmaları.

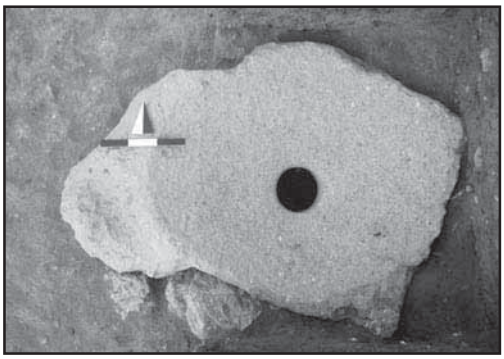

Resim 6: Kayalıpınar eski kazı alan-ları ve 12.1 açması.

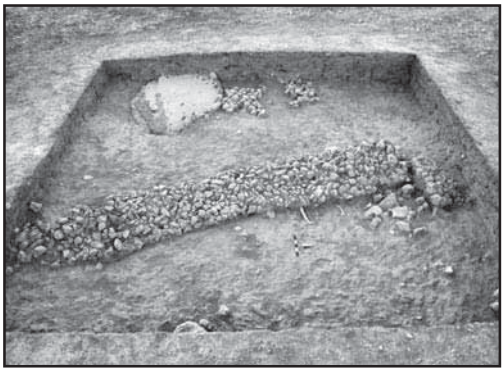

Resim 7: Kayalıpınar 12.1 açması statigrafi.

Resim 8: Kayalıpınar 12.1 açması ve 12. tabaka.

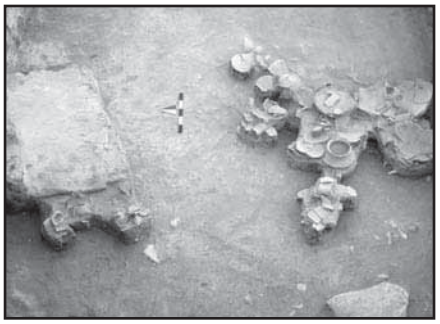
Resim 9: Kayalıpınar 12.1 açması 1. tabaka degirmen taşı.

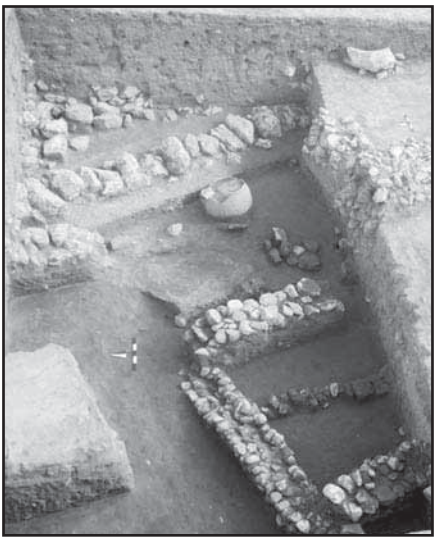
Resim 10: Kayalıpınar 12.1 açması 2. tabaka uzun duvar.

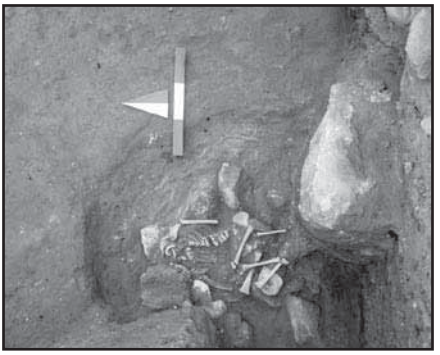
Resim 11: Kayalıpınar 12.1 açması 2. tabaka banyo kabı.

Resim 12: Kayalıpınar 12. açması 2. tabaka at nalı biçimli ocak ve dağınık kaplar.

Resim 13: Kayalıpınar 12.1 açması 3. tabaka.

Resim 14: Kayalıpınar 12.1 açması 3. tabakaya ait bebek mezarı.

Resim 15: Kayalıpınar 12.1 açması 4. tabaka.

2012 YILI GÖRDES ODA MEZAR KURTARMA KAZISI

Sevgi SOYAKER*
Eren SÜLEK
Tülay KOCAMAN

Manisa İli, Gördes İlçesi, Atatürk Mahallesi, Kepez Mevkii, 167 ada, 25 parselde kayıtlı 7660m^2 yüzölçümlü taşınmazda iş makinesinin çalışması sırasında bir mezarın açığa çıktığı Gördes Kaymakamlığı tarafından Müze Müdürlüğümüze bildirilince yerine gidilmiş ve tarla vasıflı olan taşınmazda iş makineleri ile zemin tesviyesi yapılırken toprağın altında oda mezarın tavanına ait kesme dikdörtgen bir blok taşın yerinden oynatılarak mezar içine düşürülmüş olduğu tespit edilmiştir (Resim: 1-2). Tavanı oluşturan blok kesme taşlardan birinin düşmesinden dolayı mezarın batı kısmında odanın içine girilebilecek şekilde bir açıklığın oluşması nedeniyle mezarın kaçak kazılarla tahrip edilmesini engellemek için Manisa Müze Müdürlüğü'nün talebi üzerine Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Genel Müdürlüğü'nün 12.01.2012 tarih ve 9819 sayılı Kazı ve Sondaj İzin Belgesi doğrultusunda 13.01.2012 tarihinde kurtarma kazısına başlanılmıştır[1].

* Sevgi Soyaker- Manisa Müzesi Müdürü, Manisa/TÜRKİYE.
Eren Sülek-Müze Araştırmacısı, Müze Müdürlüğü, Manisa/TÜRKİYE.
Tülay Kocaman- Uzman- Müze Müdürlüğü, Manisa/TÜRKİYE.

1 Kazı süresince işçi ve gerekli malzeme temini Gördes Belediye Başkanı Muhammet Akyol tarafından karşılanmış, kaçak kazı olasılığına karşı Gördes İlçe Kaymakamlığı tarafından verilen talimat doğrultusunda Gördes İlçe Emniyet Müdürlüğü tarafından oda mezarın bulunduğu alanda 24 saat boyunca kesintisiz nöbet tutulmuştur; ayrıca oda mezarın bulunduğu kısma aydınlatma ve bir kamera sistemi de kurularak 24 saat izlenmiştir. Kurtarma kazısına sağladıkları destek için Gördes Kaymakamı Davut Gül ve Gördes Belediye Başkanı Muhammet Akyol'a teşekkürü borç biliriz.

Kazı çalışmasında öncelikle taş bloklarından yapılmış kırma çatı şeklindeki tavanın oda mezarın içinde çökmesini önleyici tedbirler alınmıştır. Bunun için mezarın üstündeki ve yan kısımlarındaki toprağın bir bölümü kaldırılarak mezarın üstündeki yük hafifletilmiştir; ayrıca mezar odasına mezar yapısının kuzey, doğu ve güney kısmında yaklaşık 50 cm derinliğinde bir hendek açılarak mezar odasıyla bağlantılı başka bir yapının olmadığı anlaşılmıştır.

Kazı süresince mezar odasının içine giriş çıkışın ve mezar içindeki toprağın tahliyesinin düşen tavan bloğunun oluşturduğu açıklıktan yapılabilmesi için batı kısmındaki zemin toprağı kısmen tesviye edilmiştir. Bu tesviye çalışması esnasında oda mezarın yaklaşık 1.5m batısında kayrak taşlarının kapak olarak yerleştirildiği bir çocuk mezarı da belirlenmiştir (Resim: 3). Bu nedenle oda mezarın yanı sıra dış kısımdaki kayrak taş kapaklı çocuk mezarında da kurtarma kazısı yapılmıştır.

ODA MEZAR: Yapılacak olan kurtarma kazısı çalışmaları öncesi mezarın mevcut yapısını korumak için tavanı oluşturan blok taşlar, ahşap hatıl ve dikey kalaslarla desteklenmiştir (Resim: 4); ancak yağan kar ve yağmurun etkisi ile oda mezarın üstünde bulunan toprağın ağırlığının artması ve doğrudan hava etkisine açık hale gelen mezar odasında oluşan ısı farkı özellikle tavana ait taş bloklarda çatlaklar oluşmasına neden olmuştur. Bu durum can güvenliği açısından tehlike oluşturduğundan tarlanın tesviyesi sırasında mezar içine düşmüş olan taş blok ile çok az bir kısmı bu taşa dayanan tavana ait iki taş blok kaldırılmıştır. Böylece mezar odasında tavanın çökmesi olasılığına karşı can güvenliği açısından tedbir alındığı gibi oda mezar içinde çalışma daha rahat hale getirilmiştir; ayrıca tavanı oluşturan ve kaldırılmasına gerek görülmeyen taş bloklar da desteklenmiştir (Resim: 5).

Mezar odası kare planlı olup iç kısımdan yaklaşık 2x2m ölçüsündedir. Duvar örgüsü kaba yontu blok taşlardandır (Resim: 6). 46x98 cm ölçülerinde olan mezarın girişi kuzeydoğu-güneydoğu duvarının ortasındadır (Resim: 7). Tavan blokları kuzey ve güney duvarı üstüne dayandırılarak kırma çatı oluşturacak şeklinde eğimli yerleştirilip tavan ortasında birbirine desteklemektedir (Resim: 8). Bir kişinin ayakta dik

duramadığı mezar odasında kırma çatı formundaki tavanın ortasından ölçü alındığında mezarın iç yüksekliği 1.30 m. dir. Mezarın taban döşemesi mevcut olmayıp zemini topraktır

Kazı çalışmalarında oda mezar içinde doğrudan toprağa yatırılmış üç yetişkin iskeleti ortaya çıkartılmıştır (Resim: 9). Başları doğu, ayakları batı yönde olacak şekilde yatırılmışlardır. Kuzeyde bulunan iskelet bir erkeğe, ortadaki ve güneydeki iskeletler ise kadına aittir. Güneydeki iskeletin baş ve gövdesinin duruş pozisyonundan bir sonraki gömüye yer açmak için yerinden oynatılmış ve biraz daha duvara doğru itilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Yatış şekline göre ortadaki kadın iskeletinin mezar içindeki en son gömüye ait olduğu söylenebilir. Üç ölünün de kemiklerinde çürüme olduğundan iskeletler sağlam çıkartılmamıştır.

Oda mezarda ölü hediyesi olarak bırakılmış çeşitli formda kaplar da ele geçmiştir. Mezar buluntularında dikkat çeken bir özellik ölülerin baş tarafındaki kapların daha küçük boyutlu kaplar (kase, unguentarium gibi), ayak kısmında açığa çıkartılan buluntuların ise testi-amphora türü kaplar olmasıdır.

Tarlada yapılan tesviye çalışması esnasında tavan bloğunun üzerine düşmesiyle kırılan gövdesi kalıp yapımı amphoradaki yeni kırıklar ve birkaç kaptaki eski kırık dışında ele geçen buluntular sağlamdır. Bazı kaplarda eski kırık olması, mezarın ikinci ve üçüncü kullanımıyla alakalıdır. Büyük olasılıkla mezar içine ölü yatırılacağında bir önceki ölüye ait kaplar yerinden ötelenmiş ve kırılmış olmalıdır. Mezarın ve buluntuların genel durumu dikkate alındığında son gömüden sonra mezara girilmediğini söyleyebiliriz.

Oda mezarda ele geçen kapların tamamı Helenistik Döneme aittir (Resim: 10). Gövdesindeki dikine yivlerle madeni kap taklidi amphora ile gövdesinin alt kısmı kalıp yapımı olan amphora, gerek form gerek bezeme özellikleriyle M.Ö. II. yüzyılın ortaları ya da ikinci yarısına tarihlendirilmektedir. Megara kasesi olarak adlandırılan kalıp yapımı bir kasenin Dionysos'a sarılan Menad ya da Ariadne ve Satyr ile kolunu onlara doğru uzatan Pan'ın tasvir edildiği sahne tekrarlayarak kase-

nin etrafını tekrarlayarak çevrelemektedir. Bu sahnenin benzeri Sardis kazılarında bulunmuştur[2]. Sardis kazısında bulunan kalıp yapımı kase parçası Geç Helenistik zemin üzerinden gelmiş olup tarihleme açısından önemlidir. Oda mezar içinde bulunan iğ gövdeli unguentariumun, başka mezar konteksleri ile karşılaştırılması sonucunda, M.Ö. II. yüzyıla ait olduğunu söyleyebiliriz[3].

Mezarda bulunan ve tarihleme açısından önemli olan bir diğer buluntu parlak kırmızı firnisli iki kasedir. M.Ö. III. yüzyılda yaygın olan siyah firnis, kap formlarındaki çeşitliliğin artmasına paralel olarak M.Ö. II. yüzyılda yerini kırmızı firnise bırakmıştır. Helenistik Dönemde yerel atölyelerin yanı sıra Samos, Pergamon atölyelerinde üretilen kırmızı firnisli kaplar Ege ve Akdeniz Havzasında yaygın alıcı bulmuştur. Formu, firnis özelliği ve tondosundaki rulet dekorasyonla Pergamon atölyeleri üretimi olduğunu düşündüğümüz iki kase M.Ö. II. yüzyılın ikinci yarısına aittir. Oda mezarda ele geçen diğer kaplar da M.Ö. II. yüzyıla aittir.

ÇOCUK MEZARI: Oda mezarın 1.50 m batısında kayrak taşlarla özensiz biçimde üzeri kapatılan çocuk mezarında kayrak plaka taşları harçlı bağlantı olmadan diklemesine yerleştirilmiştir (Resim: 11). İç ölçüsü 86x30cm olan mezarın yüksekliği ise 51cm.dir. Mezarın boyutlarından ve dağınık vaziyette çıkan az sayıdaki kemikten yaklaşık 2 yaşlarında bir çocuğa ait olduğu anlaşılmıştır. Mezar içinde ölü doğrudan toprağa yatırılmıştır.

---

3 Bkz S.I.Rotroff- A. Oliver, Jr, Sardis M12 The Hellenistic Pottery From Sardis: The Finds Through 1994 s.102, levha 67(Katalog no.402)

4 Oda mezardan çıkan uguentariuma form olarak yakın bir buluntu Tralleis'in Batı Nekropolünde ele geçmiştir. Boynu ve gövdesi mevcut olan unguentariumu Aslı Saraçoğlu M.Ö. II. yüzyılın ortalarına tarihlendirilmiştir bkz Saraçoğlu, A, 2011,Hellenistic and Roman Unguentaria From The Necropolis Of Tralleis, Anatolia 37,s.16 U.12, Sardeis buluntuları üzerinde yayınlanan çalışmada ise bu forma yakın buluntular için M.Ö. 2. yüzyıl tarih olarak verilmiştir. Bkz Rotroff, S.I-Oliver Jr,Andrew,The Hellenistic Pottery From Sardis:The Finds Through 1994, s.70, plate 44 . Oda mezardan çıkan unguentariumun Tralleis ve Sardeis buluntularıyla karşılaştırılması sonucu bizim de vereceğimiz tarih M.Ö II. yüzyılın ortalarıdır.

Çocuk mezarında buluntu olarak pişmiş topraktan çift kulplu bir kap ve bu kap içinden bir adet kalıp yapımı kâse ele geçmiştir (Resim: 12). Kulplu kap üzerindeki insize yapılmış bezeme oldukça özensizdir. Kalıp yapımı kase ise gövdesindeki bezemesi sıkılıkla rastlanan örneklerden değildir. Çocuk mezarından ele geçen her iki kap gerek form gerek bezeme tarzıyla Helenistik Döneme aittir.

SONUÇ: Manisa İli, Gördes İlçesi, Atatürk Mahallesi, Kepez Mevkii, 167 ada, 25 parselde 13.01.2012- 23.01.2012 tarihleri arasında yapılan kurtarma kazısında, yerin altında kaba işçilikli kesme blok taşlardan yapılmış bir oda mezar ile batısında bir çocuk mezarı açığa çıkartılmıştır.

Buluntularından Helenistik Döneme tarihlediğimiz Gördes'teki oda mezar, dönemi içinde, belli bir zaman sürecinde ölü gömme amaçlı üç kez kullanım görmüştür. Mezar içinde sekiler olmadığından biri erkek ikisi kadın olan üç ölü de doğrudan toprak zemine yatırılmıştır.

Mezara bırakılan ölü hediyelerinin tamamı Helenistik Döneme ait pişmiş toprak kaplardır. Bu kaplar arasında madeni kap taklidi gövdesi yivli amphora, gövdesi kalıp yapımı amphora, mika ve kireç katkılı kil özelliği, form ve bezeme tarzı ile Pergamon seramik atölyelerinin üretimleriyle benzerlik göstermesinden dolayı büyük olasılıkla Pergamon üretimleri olduğunu söylemek mümkündür.

Mezarın dışında batı kısımdaki plaka şeklindeki kayrak taşlardan yapılmış çocuk mezarının da buluntuları, oda mezar buluntularıyla çağdaştır; ancak bu keramiklerin üretim yerlerine ilişkin bir tespit yapılamamıştır.

Kurtarma kazısı yapılan alan, Julia Gordos Antik Kentine yaklaşık 1km mesafededir. Seleukosların daha sonra Pergamon Krallığı'nın hakimiyetine giren ve Helenistik Dönemde Gordos olarak bilinen kentin adı daha sonra Julia Gordos olarak değiştirilmiştir. Adını daha çok antik kaynaklardan bildiğimiz Julia Gordos Antik Kentinde bilimsel bir kazı henüz yapılmamıştır; ancak oda mezar kurtarma kazısı buluntuları, kent tarihinin Helenistik Döneme uzandığını ve bölgede Pergamon Krallığının siyasi hakimiyetinin etkisinin ticari hayata da yansıdığını desteklemesi açısından önemlidir.

KAYNAKÇA

C.Meyer-Schlictmann, *Pergamenische Forschungen VI Die Pergamenische Sigillata aus der Stadtgrabung von Pergamon:Mitte 2.Jh. v.Chr.-Mitte 2. Jh. Chr.* (Berlin-NewYork 1988)

S.I.Rotroff,*The Athenian Agora XXII Hellenistic Pottery: Athenian and Imported Moldmade Bowls* (Princeteon1982).

S.I.Rotroff- A. Oliver,Jr*, Sardis M12 The Hellenistic Pottery From Sardis: The Finds Through* 1994

Saraçoğlu,A. 2011, "Hellenistic and Roman Unguentaria From The Necropolis of Tralleis"*Anatolia* 37

Thompson, H. A. 1934. "Two Centuries of Hellenistic Pottery," *Hesperia* 3, 311-480.

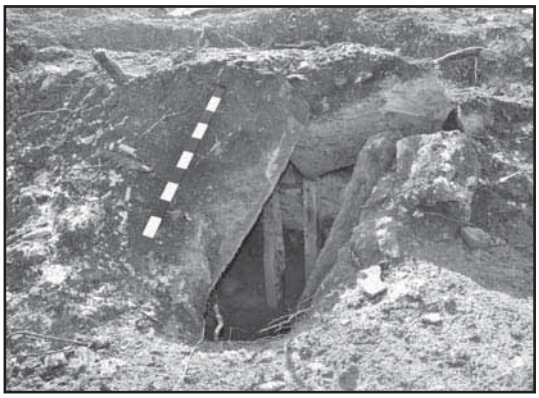
Resim: 1

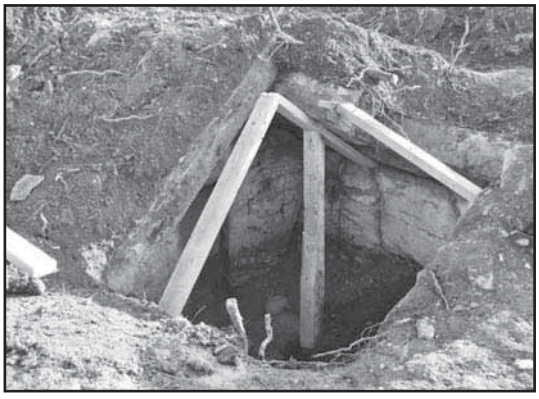
Resim: 2

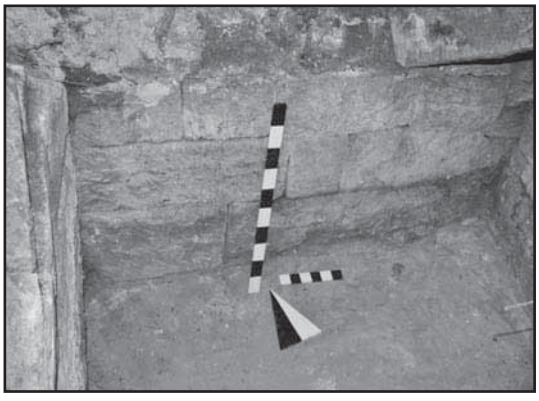
Resim: 3

Resim: 4

Resim: 5

Resim: 6

Resim: 7

Resim: 8

Resim: 9

Resim: 10

Resim: 11

Resim: 12

SİLLEDE YAPILAN KURTARMA KAZILARI VE 2012 YILI SİLLE NEKROPOLÜ KURTARMA KAZISI

Yusuf BENLİ*
Hasan UĞUZ

SİLLENİN COĞRAFİ DURUMU

Sille; Konya'nın batısında bulunan dağ silsilesinin Sulutas takkeli dağı eteklerinin kuzey yamaçlarına kurulmuş olup, bir yamaç yerleşim yeridir. Konya'ya yaklaşıl olarak 7 km. mesafededir. Ortasından sille barajı yapılmadan önce sille çayı geçmekte olup bu dere yatağının kuzey ve güney yamaçlarına yerleşim olmuştur. Sille merkezinde düzlük alan olmayıp, doğu yönünde Konya'ya açılan yamaçlarda sille bağlarının bulunduğu düz yamaçlar bulunmaktadır. Fiziki yapı sebebi ile dağ yamaçları, özellikle kuzey yamaçlar dik yerlerde ve yaklaşık bin metrelik bir şerit üzerinde kayalar oyularak meskenler ve dini yapılar oluşturulduğu görülmektedir. Özellikle pagania kilisesinin üst kısmında yamaçlarda meskenler olduğu kalıntılardan ve temel izlerinden bilinmektedir. Sille içinde sosyal kullanımlı çeşme, köprü, cami ve kilise gibi tarihi yapılar bulunmaktadır.

AYA ELENİA KİLİSESİNİN DURUMU

Kilise I. Dünya savaşı yıllarında Hastane (sıhhıye) binası olarak kullanılmıştır. Bu tarihten sonra hastane malzemesi depolamak maksatlı

* Yusuf BENLİ, Müze Müdürü, Konya/TÜRKİYE.
Hasan UĞUZ, Arkeolog, Müze Müdürlüğü, Konya/TÜRKİYE.

olarak mühimmat deposu olarak kullanılmıştır. İleride söz edeceğimiz üzere kazı çalışmalarında bu yönde buluntular ele geçmiştir. Kilisenin ilerleyen yıllarında terk edildiği anlaşılmaktadır. Hazine adına kayıt edilen kilise; Muhtarlık tüzel kişiliğinin bakımına ve kullanımına bırakılmıştır.

Müzemizin arşivinde 1966 yılında Müze Müdürlüğümüz tarafından İl Milli Eğitim Müdürlüğüne yazılan bir yazı vardır. Buradan anladığımız kadarıyla o yıllarda Kilise Müze Müdürlüğüne bağlı bir birim olarak hizmet vermektedir. Milli Eğitim Bakanlığına iletilmek üzere kaleme alınan (o yıllarda Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü; Milli Eğitim Bakanlığına bağlıdır) raporun başlığında şöyle denmektedir.

Sille'de (Tarihi kilise çökme tehlikesi karşısında) başlıklı yeni Konya İNTERPRES'İ okundu.

Gazetede çıkan bir haber sonrasında karşılıklı yazışmalardan özetle anlaşılmaktadır ki sille Aya Elenia kilisesi zaman içerisinde tahribata uğramış; bekçi ve hizmetli talebinde bulunulmuştur. Müzede benzer konularla ilgilenen fen memuru mevcut durumdadır ve ödenek istenmektedir. Kilisenin hazineye kayıtlı olduğundan bahsedilmektedir.

1972 yılına gelindiğinde istenilen ödeneğin geldiği ve sille Aya-Eleni kilisesinde ciddi bir onarıma gidildiği anlaşılmaktadır. Bu çalışmaların ikinci etabının 1973 de yapılarak çalışmaların tamamlandığı anlaşılmaktadır. Bu çalışmalar şu yönde yapılmıştır. Konya Müzesi Emanet İnşaat Komisyonu başkanlığı kurulmuştur. Özetle keşif bedeli belirlendiği anlaşılmaktadır. Bir taşeron firma eliyle çalışmalar yürütülmüştür. Çalışmaların bitim tarihi belirlenmiştir. Kilise Binasının yıkılma tehlikesiyle karşı karşıya kaldığından bahsedilmiştir. Senet mukabilinde yapılacak olan iş maddeler halinde aşağıda belirtilmiştir.

1- Zemin taş döşeme sökülmesi
2- Zemin bozulmayacak şekilde itinalı sıva raspası yapılması
3- Yeniden derz yapılacak taş duvar yüzünde derz açılması, temizlenmesi
4- Döşemelik yonu taşından yüz açılması

5- Mevcut yonu taşı, döşeme taşının düzeltilmesi
6- Mevcut yonu taşı ile döşeme yapılması
7- Eski kubbe ve kavisli satıhlarda çelik mala perdahlı münhani sıva
8- Taş duvarlarda klasik derz yapılması
9- El ile sert toprak kazılması
10- Patlayıcı madde kullanmadan kireç harçlı kargir inşaat yıkılması
11- İş iskelesi (kubbe ve tonoz için)
12- Ocaktan çıkarılarak çaplanmış moloz taşı ile 200 m2 duvar
13- Galvanizli telle pencere muhafazası (Ahşap çerçeveli)
14- Yeni ahşap lambrilerin iki kat yağlı boyası
15- 3 mm. Kalınlığında yarım dubye cam takılması (macunla)
16- Nakliyeler

Yapılan çalışmanın mahiyeti malzeme listesinden anlaşılmaktadır. Kilise ciddi bir onarım görmüştür.

Kilise 1979 yılında Ankara Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu tarafından tescil edilmiştir. Tescil fişinden edindiğimiz bilgiler şu yöndedir. Ayia Elenia kilisesi Konya, Merkeze bağlı Sille Bucağı Köyiçi Subaşı Mahallesi Kuzey-Batısında yer alır. Devşirme taşlardan İki katlı olarak inşa edilmiştir. Etrafı duvarla çevrili geniş bir avlu içerisindedir denmektedir.

Bölgenin karakteristik ve ünik yapısı olan Ayia Elenia kilisesinin, ilgisizlik yüzünden kendine özgü özelliğini kaybetmekle karşı karşıyadır. En kısa zamanda gerekli önlemlerin alınması zorunludur denilerek zaman içerisinde onarım gördüğünden de bahsedilmiştir.

Kesme taş ve moloz(taş)lardan inşa edilmiş olup yer yer tuğlalara rastlanmaktadır. Anadolu'daki ilk Hıristiyan mabetlerindendir M.S. 327 yılında Doğu Roma İmparatoru Konstantin'in annesi Helene. Mihail Arhankolos adına temelini atmış, zaman zaman onarım görmüş,

Kilisenin tonozlu girişinden salona girilir. Doğusunda yarım kubbeli apsisi vardır. Apsis alçı motiflerle süslü, ahşap bir kafesle bölünmüştür. Salonun üzerini tepe pencereli silindir kubbe örtmektedir. Kemerlerle başlanan fil ayakları üstte mahfilleri teşkil eder. İçerisi İsa, Meryem ve havarilerin resimlerini ihtiva eden fresklerle süslüdür.

Şeklinde envanter kaydı yapıldıktan sonra iki tane yazıttan söz eder.

Mevcut iki yazıttan ilki 7 satırdan ibaret olup Türkçe ifadeli Rumca yazılı olup şöyledir:

1- Üç yüz yirmi yedi tarihinde bu şerif kilisemizi Ayia Eleni
2- Mihail Arhankolos ismine kurdu temeli
3- Halen Kilisemizin Üçüncü tamiri sevketlü
4- Sultan Mahmut efendimiz ihsan eyledi emri
5- Epitropos sarraf hacı İliya aldı tekmil nazırı
6- Mihail Arhankolos'un şefaatiyle hak-teala
7- İmdat edenlere ve zahmet çekenlere verecek ecri 18 Şubat 1833

Buradaki yazıttan yapım tarihini, yaptıran kişiyi, kimin adına yaptırıldığını öğrenmekteyiz. II. Mahmut zamanında Kilisenin 3. Tamirinin yapıldığı ve tamirat için yardımda bulunan kişinin adını da anarak maddi yardımda bulunan kişilere de teşekkür edildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca kilisenin adandığı kişinin de; Kilisenin yapımında maddi yardımı dokunan herkese (artık ölümden sonra olmalı) şefaatçi olması yönünde dua ve iyilik temennileri ile yazıt tamamlanmaktadır.

327 yılında kilisenin yapımına başlandığı yazıtta belirtilmektedir. Kiliseye Aya-Elenia isminin verilmesinin nedeni imparator Konstantinin annesinin adının Helena olmasından ileri gelmektedir. Konstantin ilk Hıristiyan Doğu Roma imparatorudur. Annesi Helena Kudüs'e hacı olmak için yola çıkar. Konya, Meram ilçesine bağlı bugünkü adı gökyurt olan Kilisra antik kentine uğrar. Kilisra antikkenti aziz paulosun Hıristiyan-

lığı yaymak için uğradığı erken Hıristiyanlık yerleşim yeridir. İncil'de adı geçmektedir. Aziz Paulos Tarsuslu Yahudi bir ailenin çocuğudur. Hıristiyanlığı kabul eder ve yayılması için çalışmalara başlar. 1. yüzyılda yaşadığı kesindir 44-46 yılları da denmektedir. Bu gün bile halen Hıristiyan olmak için Kilisradan Hatunsaray kasabasında bulunan liystraya kadar insanlar bu yolu yürümektedirler. Aziz paul'un Anadolu üzerinden 4 defa Avrupa'ya geçtiği Hıristiyanlığın Kudüs'ten Anadolu üzerinden Avrupa'ya yayılmasında önemli bir misyonerlik faaliyeti üstlendiği kesindir. Yolculukları esnasında Anadolu'da her yolculukta farklı antik kentlere uğramaya çalıştığı gözlemlenir. Ancak her yolculukta mutlaka uğradığı bir yer var orası da kilisra ve lystradır. Burada Helenanın neden silleye uğradığı konusuna açıklık getirmek gerekirse; silledeki yerleşme ile kilisradaki yerleşme arasında benzerlik olmasıdır. Her ikisi de ana kayaya oyuluş mekânların bulunduğu erken Hıristiyanlık yerleşim yeridir. Bölgenin korunaklı olması önemlidir. Taş yapısının karstik olması kolay işlenebilmesi tercih sebebidir. Bölgenin verimli topraklara sahip olması da yine Kilisra ve Sillenin ortak ve tercih edilme sebebidir.

Helena'nın Silleye bu Kilisenin yapılmasında öncülük etmesi ve yapımında maddi ve manevi destek vermesi sillenin kaderini de değiştirmiştir. Silleye Bu Kilisenin yapılmasından sonra; Sille önemli bir dini merkez olma yolunda ilerlemiştir. Aya-Elenia adının Kiliseye verilmesinin nedeni Helenadır. Başında geçen Aya eklentisi Hıristiyanlıkta azizeler için kullanılan ektir Kutsal veya ilahi anlamındadır. Kutsal Helena anlamında Aya-Elena veya Elenia denmiştir.

İleride kazı buluntularından bahsedeceğimiz üzere; (Kazı çalışmalarında II Mahmut dönemi sikkelerine ulaşılmıştır.) II. Mahmut zamanında Kilisenin ciddi bir onarımdan geçtiğinden bilinmektedir. Kapalı Yunan haçı olarak adlandırılan mimari üslubu yeni eklemeler ve binanın statiğini sağlayabilmek için yapılan müdahaleler sonrasında zamanının modern mimari üslubu (!) şeklinde bina onarılmıştır. Hem hangi padişah zamanında çalışmaların yapıldığından bahsederek teşekkür anlamı katılmış tarihlendirme açısından önemlidir hem de ayrıca tarih yazarak onarımın ne zaman yapıldığı kesin olarak kayıt altına alınmıştır.

İkinci yazıt ise 3 satırdan ibarettir.

1- İş bu Kilisenin dördüncü tamiridir.

2- Sultan Mecit Efendimiz zamanında

3- Umum Hıristiyanların gayretiyle olmuştur.

İkinci kitabede yapılan bir onarımdan sonra yazdırılmıştır. Birinci kitabeye göre daha kısa daha öz bir şekilde yeni bir onarım gördüğü anlatılmıştır. Yardım eden bütün Hıristiyanlar ibaresinden kilisenin kendi imkânları ve padişahın katkıları ile yapılmış olduğu anlaşılmaktadır.

2012 YILI TEMİZLİK VE KURTARMA KAZILARI

Sille Mahallesi Kentsel Sit Alanında Koruma Amaçlı İmar Planı kapsamında kalan Aya Elenia Kilisesi çevresinde Selçuklu Belediyesince yapılması planlanan peyzaj çalışmaları neticesinde Müze Müdürlüğü olarak 2863 sayılı Kültür Varlıklarını Koruma yasası gereği kazı yapmaya yetkili kurum olarak çalışmalara başlanmıştır.

Buradaki Çalışmalar yüklenici firma eliyle Selçuklu belediyesince yapılmaktadır. Müze Müdürlüğümüze Kültür Varlığı olma ihtimali olan bazı taşların varlığından söz edilerek inceleme yapılması istenmiştir.

Alanda uzman arkadaşlarımızla birlikte yaptığımız ilk değerlendirmelerde açığa çıkan iki tane düzgün kesme taştan yapılmış; mezar taşı olma ihtimali olan taşlar dikkatimizi çekmiştir. Bu taşlar sille yöresi taşlarından farklıdır. Bizim edindiğimiz ilk intiba bu taşlar buraya başka bir yerden getirilmiştir. Bu taşlar Kültür Varlığı kapsamına girer; ancak bu ve benzeri buluntular bu alanda devam etmez şeklindedir. Çalışmaların ilerleyen kısımlarında da bu tez gerçeklik kazanmıştır.

Ancak beklemediğimiz bir şeyde; sonuç olarak bu alanın tamamından açığa çıkan mimarinin burada bulunma ihtimalidir. Son dönemlerde yoğun tahribatın yaşandığı sillede ve diğer yerleşim yerlerinde bu kadar orijinal bir yapı ve yapı grubuna rastlamak sonuç olarak çalışmayı yapan bizleri de şaşırtmıştır.

Kültür ve Tabiat Varlıklarıyla İlgili Yapılacak Yüzey Araştırması, Sondaj ve Kazı Çalışmalarının Yürütülmesi Hakkında Yönergenin

Tescilli Tek Yapılarda Yapılacak Kazılar

Madde 18- (1) Tescilli ve tek yapı ölçekli korunması gerekli taşınmaz kültür varlıklarının restorasyon, rölöve ve restitüsyon projelerine yönelik olarak Koruma Bölge Kurulu Kararı uyarınca yapılması istenilen ve onaylanmış projelerin uygulama aşamalarında yapılması gerekli görülen sondaj, temel kazısı, drenaj v.b. çalışmalar Genel Müdürlük'ten izin talep edilmeksizin ilgili Müze Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilir.

Maddesi uyarınca çalışmalarımıza yüklenici firmanın sağladığı 10 işçi ile başlanmıştır. Daha sonra kurtarma kazısı izin yazımız Müze Müdürlüğümüze ulaşmış ve çalışmalara bu yönde devam edilmiştir.

2012 yılında Aya Elenia Kilisesinin iç kısmında restorasyon çalışmaları yapılmaktadır. Dış kısmında ve etrafında da çevre düzenleme işleri devam etmektedir. Aynı zamanda batı yönünde peyzaj çalışmaları yapılmaktadır. Peyzaj çalışmaları esnasında açığa çıkan iki adet düzgün kesme taştan yapılmış mimaride kullanılmak amaçlı olarak imal edilmiş taşlara rastlanmıştır. Bu iki adet taş etrafında yatay genişleme yapılarak etrafı açılmıştır. Bu iki taşın daha sonraki dönemlerde üzerine eski yunanca harfleriyle yazı yazılmak suretiyle devşirme malzeme haline getirilmiş ve mezar taşı olarak kullanılmış oldukları anlaşılmıştır. Üzerlerindeki yazılar basit bir şekilde yazıldığından ve zaman içerisinde fazla aşındığından okunması güçleşmiştir. Mezar taşları mezarların üzerinde dikili olarak yer aldığı için dikili taş anlamında stel denmektedir. Çalışmalarımıza konu olan bu mezar stelleri herhangi bir mezarın üzerinde bulunmamaktadırlar. Olması gerektikleri asıl yerlerinde (in-situ) değildirler. Ayrıca bu iki taş mermer kalitesine yakın bir taştır. Sille veya sille yakınlarından da olmadıkları anlaşılmıştır. Muhtemelen yakın bir ören yerinden sökülerek buraya getirilmiş ve mezar taşı olarak kullanılmışlardır.

Öncelikle ilk olarak açığa çıkan mezar steli olarak değerlendirdiğimiz bu iki taşın çalışma alanı içerisinden çıkarılması gerekiyordu

çünkü alanda yaptığımız yatay genişleme doğrultusunda bu iki taşın mevcut dokuya ait olmadıkları düşünüldü. Deneysel arkeoloji metotları üzerinde düşünüldü. (bu ağırlıktaki taşları yapan ustalar kendi dönemlerindeki imkânlarla nasıl yerlerinden oynatmışlar ve hatta binada nasıl kullanmışlar) onların uyguladıkları yöntemleri biz önce keşfetmeliydik ki sonra aynı şekilde uygulayabilelim

Bu kapsamda öncelikle uzunca bir ip tedarik edildi. İşçilerimizi eşit sayıda bölerek iki uçlu olarak taşların altına yaptığımız kızağın gövdelerine bağlanan iplerin uçlarından asılmaları sağlandı. Taşlar yerlerinde hareket ekmedi çünkü zemin topraktı ve taşları taşıyan kızak yere gömüldü. Kızakların ön kısımları kaldırılarak altlarına yuvarlak ahşaplar yerleştirildi (Resim: 1).

Bu sayede ağır taşlar hareketli bir yapıya kavuşturuldu. Yuvarlak ahşaplar bilye vazifesi görerek yuvarlandı. Alanda kazılması planlanan yerlerin sınırları belli olmadığından uygun yer bulunamadı ve Aya Eleni kilisesinin teşhirine de konma ihtimalinden kiliseye yakın bir yere taşınmasına karar verildi.

Çalışma alanı ile kilise yerleşim kodu arasında kod farkı ise yapılan iskele yardımı ile aşıldı. Bu taşların deneysel arkeoloji metotları uygulanılarak yüksek bir alandan daha aşağı bir alana indirilmesi sağlandı (Resim: 2).

Çalışmayı planladığımız Alanın üzerinde yer alan; kilisenin restorasyonunda ve peyzaj çalışmaları alt yapısında kullanılmak üzere getirilmiş olan inşaat malzemeleri, kum ve sille taşı alandan başka bir yere taşıttırılarak alan temizlenmiştir. Çimento ve kireçlerle birlikte başka bir alana taşıttırılmıştır

Terasın güneyinde ve kuzeyinde yer alan alanda; gerek alanın geniş olmasından gerekse de inşaat malzemesi ve yoğun geç dönem çöpleri yer alması nedeni ile A1 ve A2 açması olarak iki bölümde incelenmiş ve böyle adlandırmıştır. Ancak alanda yoğun olarak mezarlara rastlanılmasından dolayı bu iki açma birleştirilmiş ve kilise nekropolü olarak yeniden adlandırılmıştır. Nekropol alanı: her antik kentte bulunan;

günümüzdeki mezarlık alanlarıdır. Suskunlar şehri veya sakinler şehri anlamına gelir. Açılımı nekropolistir. Bilindiği gibi polis kelimesi antik yunanda şehir anlamında kullanılmaktadır. Bu günkü polis teşkilatının adı da buradan literatüre kazandırılmıştır. Şehri koruyan veya nizamı sağlayan anlamında kullanılarak polis denmiştir.

Kilise nekropolü olarak adlandırdığımız bu alan; içerisinde aynı zamanda başka mekanlarında bulunduğu bir alandır. Bunlar aşağıda satır başlıkları halinde verilecektir.

1 NO.LU MERDİVEN: Aya Elenia kilisesinin batısında yer alan yamaçta çalışmalara başlanılmıştır. Bu yamaca Kiliseden 4 metre daha batıda 11 basamaklı bir merdivenle ulaşılmaktadır. Buradaki merdiven yapısı oldukça ilginçtir. Merdiven basamaklarında bazı işlemeli taşlar yer alır (Resim: 3). Aya-Elenia Kilisesinin batı yönünde aynı zamanda kilisenin batı giriş kapısının simetrisinde yer alan bu merdivene 1 No.lu merdiven adı verildi. Merdivenin güney tarafı doğal kayadır ve kayaya oyulmuş mekanlarla teras yapılmıştır. Kuzey tarafında ise yine kısmen doğal kayadır ancak peyzaj çalışmaları kapsamında 1 metre genişliğinde örülen yeni bir duvarla teraslanır. Dolayısıyla kilisenin batısında oluşan doğal koridorla mezarlık alanına bu merdiven vasıtasıyla ulaşılır. Merdiven son yıllara kadar yapısını korumuş ve kullanılmıştır. İlk bakışta yenilenmiş tamir görmüş bir görüntü hissi vermektedir. Ancak yapılan ince temizlik çalışmalarında fark edildi ki bu merdivende devşirme taşlar kullanılmıştır. Bunlardan 2. Basamakta yer alan taşta üzerinde yüksek kabartmalı harflere rastlanmıştır. Taşın iki uzun taraflarında kabartma rozetler mevcuttur (Resim: 4-6). Merdivenin başlangıç basamağı kilise etrafındaki eski taş döşeme ile başlar ancak bitiş kısmı yani terastaki son basamağın olduğu yerde yoğun tahribata rastlanmış bitiş kısmı tam olarak belirlenememiştir.

ÇAN KULESİ: Çan kulesi temellerine rastladığımız bu kısım ilk çalışma alanımızı oluşturmaktadır. Nekropol alanının kuzeyinde yer alır. Bu kısımdaki ilk açığa çıkan düzgün kesme taşlar; ilk değerlendirmelerimizde taban döşemesi olarak düşünülmüştür. Çalışmalarımız bu alanda yoğunlaşmıştır. Çan kulesi temelleri açığa çıkartılmıştır. 380cmx360cm

ölçülerindedir. İçerisinde ahşap hatıl ve dikme boşlukları yer alan temeller açığa çıkarılmıştır. Kulenin doğu yönünden içerisine girilen eşik taşı tespit edilmiştir. Kule tabanı sille taşı ile döşeme halinde açığa çıkmıştır. Çan kulesinin doğusunda 120 cm genişliğinde, 380 cm uzunluk ölçülerinde taş döşeme yer alır. Kule temellerinin kuzeyinde kulenin kuzey duvarı kısmen 1,25 metreye kadar ayakta kalmıştır. Bu duvarda çapraz olarak kullanılmış ahşap dikme izlerine rastlanmış kule temelinde bu ahşaplara ait parçalara rastlanmıştır. Aynı zamanda kulenin ahşaptan bir iskeletinin yapıldığı bunun üzerine taş duvar tekniği ile (kargir tekniğinde) yapıldığı anlaşılmıştır (Resim: 7-9).

UMUMİ TUVALETLER: Kilise mezarlık alanının kuzeyinde yer alan bu ıslak mekânlar dönemsel özelliklerini yansıtmaktadırlar. umumi tuvaletler yan yana doğu batı doğrultusunda sıralanmıştır. 6 tanesinin tarafımızca kazısı yapılmış çalışmaları tamamlanmıştır resimleri çekilerek çizimleri yapılmıştır. Bu umumi tuvaletler başta olmak üzere diğer yapılarında rölevesi Selçuklu belediyesi tarafından müteahhit firma eliyle yaptırılmaya başlanmıştır. Üst kısımlarının restore edilerek aslına uygun olarak teşhiri yönünde çalışmalar yapılacaktır. Bu ıslak hacımlar bölgemizde açığa çıkan en önemli yapı grubudur. Bundan sonraki çalışmalara da öncülük edecektir.

Bu ıslak hacimlerin kuzeyi 80 cm. genişliğinde bir istinat duvarı ile teraslanmıştır. Mezarlık alanının güney yönünde 100 cm. ile 90 cm. açıklığa sahip kapı giriş boşluğu olan duvarla kapatılmıştır (Resim: 10).

YARIM DAİRE PLANLI MEKÂN: Çan kulesi temellerinin kuzey yönündeki duvarının 125 cm.'lik üst kısmı görülebilir durumda koruna gelmiştir. Bu duvarın kuzeyine eklenmiş 310 cm. x 280 cm. ölçülerinde yarım daire planlı başka bir ıslak hacim olarak kullanılan mekân ilave edilmiş olduğu görülmüştür. Bu kısım ana kayaya kadar kazılmış taş döşemesinin tahrip edilmiş olduğu görülmüştür. Taş döşemenin korunarak günümüze ulaşan doğu yönünde ise bu yarım daire planlı mekânın kuzey yönünde giderinin yapıldığı gözlemlenmiştir. Bu mekandan mavi renkli muhtelif ölçülerde cam boncuk, işlenmiş ve yarı işlenmiş halde aşık kemikleri, seramik parçaları açığa çıkartılmıştır. Bu mekandan ay-

rıca yoğun olarak askeri malzeme olduğunu düşündüğümüz cüruflar ele geçmiştir. Oyun taşı olarak kullanıldığını düşündüğümüz yuvarlak misket biçimli pişmiştoprak ve taş oyun taşları ele geçmiştir (Resim: 11).

1NO.LU ISLAK HACIM MEKÂNI: Çan kulesi yapısının ve yarım daire planlı mekânın doğusunda ıslak hacimlere ulaşılmıştır. Bunlardan ilki asimetrik yapıya sahiptir. 1 No.lu ıslak hacım kuzey yönüne eğimli 100 cm. eninde girişe sahip üçgen planlı 170 cm. ölçülerinde tabanı taş döşemeli bir mekândır. Bu mekânın batı duvarı yarım daire planlı mekânla ortak kullanılmıştır. Doğu yönünde 2 No.lu ıslak hacım yer alır. 1 No.lu ıslak hacım mekânının duş yeri olarak kullanılmış olması muhtemeldir yada benzer durumlar için kullanılmış olmalıdır. Taş plaka tekniğiyle mekânın sınırlarını çevreleyen bir döşemesi vardır (Resim:12-13).

2 NO.LU ISLAK HACIM MEKÂNI: 90 cm. x 170 cm. ölçülerindedir 1 No.lu mekânla ortak gideri paylaşmaktadır. Giriş yönü güneyden verilmiştir. Kapı eşiklerinde ahşap giriş eşiği kapı altlığı olarak da kullanılmıştır. Üst kısmında İki adet iri sille taşını plaka olarak taş döşemeli bir zemin yer alır. iki taşı giriş yönünden üçüncü bir plaka taşında yerleştirilmesinden teşekkül etmektedir. Alt kısmında ise kuzey yönüne meyilli akıntı verilen bir taban yer alır. Bu taban kısmı sille taşından plaka taşlarla döşenmiştir ve kireçli harçla derz yapılmıştır (Resim: 14-15).

3 VE 4 NO.LU ISLAK HACIM MEKÂNLARI: Bu iki mekân 100 cm x 170 cm ölçülerindedir. Aynı ortak zemini kullanmaktadır. 1 ve 2 No.lu mekânlardan farklı olarak 3 ve 4 No.lu mekânların tabanları bir bütün olarak inşa edilmiş her iki tuvaletin tabanı doğu ve batı yönünden orta merkeze meyilli taş döşemesi ve orta noktasından kuzey yönüne akıntı yeri olan kullanım alanlarıdır. Tuvalet tabanları akıntı yeri bir yapıdır. Üst kısmı ise taş lento üzerine 70 cm. genişliğinde taş duvarla ikiye bölünmüş iki tuvalet olarak kullanılmış oldukları görülmüştür. Bu mekânların ortak kullanım tabanlarında horasan harçlı sıva kalıntılarına rastlanmıştır. 3 No.lu ıslak hacimde kullanılan taşların üzerine Grekçe olduğunu düşündüğümüz düzleşmiş durumda yazılara rastlanmıştır. Üst kısmında rozetinde olması bu taşların mezar taşı olma ihtimalini güç-

lendirmektedir. 4 No.lu ıslak hacımın üst taşından doğuda olanı üzerindeki yıkıntı ağırlığından kırılmıştır. Kendi döneminden bir mezar taşını tuvalette döşeme taşı olarak kullanılmış olması irdelenmesi gereken bir sosyal durumdur.

5 VE 6 NO.LU ISLAK HACIM MEKÂNLARI: Bu iki mekan 3 ve 4 No.lu mekanlarla büyük benzerlikler gösterir. Ortak kullanılan tabanları olduğu anlaşılır bir durumda açığa çıkartılmış ancak üst kısımları yoğun tahribata uğramıştır. Tuvalet tabanı olarak kullanılan kısımları sağlam durumdadır.

2 NO.LU TERAS DUVARI: Mezarlık alanın batı yönünde yer alır. Çan kulesinin batı duvarı ile yarım daire planlı ıslak hacim mekânın da batı duvarının bu istinat duvarına eklendiği görülür. 80 cm. genişliğinde kısmen iri taşlarla örülmüş olan duvar 10 metre uzunluğundadır çan kulesinden güney-batı yönünde 2 No.lu merdivene kadar önünde 120 cm genişliğinde taş döşemesi ile birlikte devam eder. 2 No.lu merdiven 440 cm. genişliğindedir. İstinat duvarının önündeki taş döşemesi Çan kulesi yönünde daha düzgün döşeme yapıldığı gözlemlenmiştir. 2 No.lu merdivenin eşik taşlarına kadar kısmen daha zayıf bir teknikle döşeme yapıldığı görülür. 2 No.lu merdivenin düzgün işlenmiş eşik taşlarının kuzeyinde 3 sıra merdiven basamağı koruna gelmiştir. Ana kaya üzerine yerleştirilen basamakların güney yönünde tahrip edildiği anlaşılmıştır. Merdiven aralığından sonra istinat duvarı Aya-Elenia kilisesinin su ihtiyacını karşıladığı düşündüğüm su küngü girişine kadar 16.5 metre daha devam eder. Aynı yönde ana kaya üzerinde 8 metre daha aynı duvarın devam ettiği görülür. Teras duvarı 70 cm. genişlinde güney-batı yönünden başka bir duvar yapılırken tahrip edildiği görülür. 70 cm. genişliğindeki duvar mezarlığın avlu duvarı mahiyetinde güney doğu yönünde mezarlığın giriş kapısı yönünde kule girişine kadar 3 metre devam eder.

MEZARLIK GİRİŞ KAPISI BOŞLUĞU: mezarlık alanının güney yönünde aynı zamanda ıslak hacimlerin de güneyi, 2 No.lu terasın doğusunda mezarlık girişi olduğunu düşündüğüm boşluk yer alır. Burası ana kaya ya kadar kazılmıştır. Bu kapı girişinin doğu yönünde de 70 cm. genişliğinde 590 cm. uzunluğunda duvar temeli güney yönüne havuza kadar devam eder. Kapı giriş boşluğu 270 cm.'dir.

MEZARLIK ALANINDAKİ ÇALIŞMALAR: Bu alan Aya-Elenia Kilisesi'nin batı yönünde yer alır. Yukarıda bahsettiğin 1 No.lu merdivenle ulaşılır. Mezarlık alanının kuzeyinde umumi tuvaletler ve ıslak hacimlerle çevrelenmiştir. Bu alan ikinci bir merdivenle ikinci terasa ulaşan istinat duvarı ile çevrilidir. Alanın güneyinde; alana giriş kısmı yer alır.

Mezarlık alanında daha önce A2 açması olarak adlandırdığımız alanda basit örgü sanduka tekniğinde yapılmış üzerleri hafif işlenmiş sille taşları ile örtülü olarak 9 Adet mezar tespit edilmiştir. Bu mezarlar açılmamıştır. Tespit ettiğimiz mezarlar A2 açmasının doğu yönünde yer alır. Batı kısmında ise mezarların üst seviyesi belirlendikten sonra sabit bırakılmıştır. Alanda gerekli koruma tedbirleri alındıktan sonra açılabilecek aşamada çalışma bu açmada sonlandırılmıştır.

A2 açmasında yer alan çan kulesinin önündeki taş döşeme ile aynı kodda 1 No.lu merdivenin önünde 4 adet taş döşemesi olduğunu düşündüğüm döşeme sırasına rastlanmıştır. Bu 4 adet taşın kuzey doğusunda yoğun tahribata uğramış taban döşemesi olabilecek ve bu kodun -10 cm. altında başka bir döküntü taş sırasına rastlanması mezarlık alanının geç dönemde terk edilerek taş döşeli bir terasa dönüştürüldüğünü ve bu umumi tuvaletlerinde bundan sonra kısmen mezarlığı da tahrip ederek yapılmış olma ihtimalini güçlendirmektedir. A2 açmasında bu aşamada iki evre olduğundan bahsedebiliriz.

A1 açmasında ise 1 No.lu merdivenin güneyinde merdivenin bitim yerinde kaya mezarlarına rastlanmıştır. Kazı çalışmaları esnasında kaya mezarları olup olmadıklarının pekiştirilmesi açısından bu mezarların dış konturları belirlenmiştir. A1 açması ile A2 açması arasında kod farkı gözlemlenmiştir. A1 açmasında 15 tanesi kaya mezarı olmak üzere toplam 54 adet mezar tespit edilmiştir. Bu kaya mezarlarından 1 No.lu merdivene yakın olanın yüzeyindeki tahribattan ve bu alandaki ilk mezarlardan olması hasebiyle tarafımızca irdelenmiştir. 170 cm. uzunluğunda genel olarak alandaki mezar ölçülerine uygundur. Mezar doğu batı yönündedir. Batı yönü doğu yönüne nispeten daha geniş kazılmış armudi bir yapıya ulaşmıştır. Mezar açılmaya karar verilmiş içerisindeki gömüde kadar kazılmıştır. Bu ölçülerde bir mezardan 6-7 yaşlarında

bir bebek mezarına ulaşılması kaya mezarlarının erken dönemlerde yapıldığını ve ikinci kullanımda olduğunu aklımıza getirmiştir. Bu erken evre ile mezarlık alanında üçüncü bir evreden bahsedilebilir.

Mezarda ölüye ait kemiklere sağlam bir şekilde ulaşılınca koruma konusunda gerekli tedbirler göz önüne alınmış ve elenmiş toprakla tekrar kapatılarak mezar koruma altına alınmıştır.

1 No.lu istinat duvarını tahrip ederek batı yönünden Aya-Elenia Kilisesi yönüne üç adet su küngü sırasına rastlanmıştır. Bunlardan kilise mezarlığı giriş kapısı paralelinde iki kola ayrılmış ve korunaklı 1 su küngü sırası yer alır ve giriş kapısının doğusunda bahsetmiş olduğumuz havuza dökülmektedir. Havuz doğu yönünden tahrip edilmiş 120cmx80cm ölçülerindedir.

A1 açmasının doğusundaki basit örgü sanduka ve basit plaka mezarlarından iki tanesi daha tarafımızca incelenmiş ölçüleri alınarak belgelenmiştir. Bu iki mezar yan yana biri kadın diğeri erkek mezarıdır. Doğu batı yönündedir. Yüzey toprağı içerisinden bir adet sikke ele geçmiştir. Sikke II. Mahmut dönemine aittir. Aya-Elenia kilisesinin Osmanlı döneminde. II. Mahmut zamanında ciddi bir restorasyondan geçirildiği bilinmektedir. A1 açmasındaki mezarları 19. yüzyıla tarihlememiz doğru olacaktır.

Mezarlarda yapmış olduğumuz incelemeler sonucunda; mezarlar doğu batı yönlü olarak hazırlanmıştır. Mezara yapılan definlerde baş kısımları batı; ayak kısımları doğu yönüne gelecek şeklindedir.

Erkek, kadın gömütlerin her ikisinde de sol el göğsün üstüne gelecek şekilde sağ el yan tarafa uzatılmış şekilde sırt üstü gömüldükleri görülmüştür. Kadın iskeletinde göğüs üzerine konan elin avuç içerisine Süsleme dantelli kumaş sıkıştırılmış olduğu görülmüştür. İskeletler günümüze kadar sağlam ve anlaşılabilir bir vaziyette ulaşmasını arazinin eğimli olmasına borçludur.

Kazı çalışmaları esnasında 1 No.lu istinat duvarını 2 No.lu merdivenin güneyinde ana kaya üzerindeki kilsli toprak içerisinde daire formlu bir boşluk olduğu gözlemlenmiştir. Doğal olması gerektiği düşünülerek

kazılmamıştır. İlerleyen çalışmalarda bu mekâna tekrar dönülerek kilsli toprak detay çalışmasına alınmıştır. -50 cm. derinliğe karar kils devam ettikten sonra içerisinden az sayıda seramik parçası ile az miktarda kültür toprağına ulaşıldıktan sonra ana kayaya ulaşılmıştır. Daire formlu kuyu yapısına herhangi bir su küngü yolu tespit edilememiştir. Çok kısa bir dönem su biriktirme yeri olarak kullanılmış olma ihtimalini akla getirmektedir.

Mezarlık alanındaki çalışmalar bu aşamada tamamlanarak sonlandırılmıştır.

MÜŞTEMİLAT

2 No.lu merdivenle nereye ulaşıldığı konusu gerek mesleki manada gerekse alanın peyzaj çalışmaları kapsamında olması hasebiyle incelenmesi gerektiği konusu gündemimize gelmiştir.

2 No.lu merdivenin üst kısımlarında depolanmış olan sille taşı iş makinesi yardımı ile alandan kaldırılmıştır. Bu alanla mezarlık alanı arasındaki kod farkı; bu alanda yüksek bir bina olması gerektiği konusu üzerinde düşünmemize sebep olsa da bu alandaki yoğun çöp birikintileri ve geç dönem çömlekçilerinin bu alanı cüruf çöplüğü olarak kullanmış olmaları ilk çalışmalarımızda anlaşılmıştır.

Bu alandaki çalışmalarda 2 No.lu istinat duvarına paralel bir duvar izine rastlanılmıştır. Bu duvara 3 No.lu istinat duvarı adı verilmiştir. Ancak daha sonraki çalışmalarda bu duvarın okul binasının doğu dış duvarı olduğu anlaşılmıştır. Bu duvarın önünde de 120 cm. genişliğinde 21 metre uzunluğunda taş döşemeli bir alana rastlanmıştır. Aya-Elenia kilisesi batı giriş kapısı ve 1 No.lu merdivenle 2 No.lu merdiveninde simetrisinde 110 cm. genişliğinde bir girişin olması alan üzerinde bir mekân olma ihtimalini gündeme getirmiş ve bu yönde çalışmalarımız yoğunlaşmıştır. Ayrıca duvarda ahşap hatıllar yer almaktadır. İstinat duvarında ve avlu duvarlarında rastlanılmayan bir uygulamadır.

3 No.lu istinat duvarı olarak adlandırdığımız bu duvar 70 cm geniş-

liğinde 910 cm. uzunluğundadır. Bu duvara eklenen batı yönünde başka duvarların olması olası kilise müştemilatı bünyesinde ruhban okulu olma ihtimalini güçlendirmiş ve bölge insanın burada yaşayan Hıristiyanları Rum olarak adlandırdığı Rum Okulu kavramını gündemimize getirmiştir. Okulun doğu yönünde taş döşemeli alanın da doğu yönünde 3 tane mezar tespit edilmiştir. Bu mezarlar da A2 açmasında olduğu gibi daha sonra değerlendirilmek üzere mezarların üst noktaları korunarak aynı kodda tesviye edilmiştir.

Kazı çalışmalarının 2012 yılı için yapmış olduğumuz çalışma programı sonunda bahsettiğimiz binanın kazıları tamamlanamamıştır. İleriki yıllarda çalışması tamamlanabilirse burası hakkında daha kesin verilere ulaşılacaktır. İlk belirlemelerimizde doğu batı yönünde uzun yan duvarlara sahiptir. Bina dış ölçüleri ile uzunluğu alanın batı yönünde yer alan yola kadar 20 metredir. Kuzey güney yönünde 10,70 metredir. Dış duvarları 80 cm.'lik duvarlarla yapılmıştır. Duvarlar ahşap hatıllarla güçlendirilmiştir.

Bu dikdörtgen formlu bina kendi içerisinde mekânlara ayrılmıştır. Ayrıca zaman içerisinde binaya arazi topografyasının izin verdiği ölçülerde eklemeler yapılmıştır.

1 NO.LU MEKÂN: Kazı çalışmalarımız esnasında Olası ruhban okulu binasının kendi içerisinde mekânlardan teşekkül etmesi gerektiğinden tarafımdan adlandırılan ruhban okulu 1 No.lu mekânda kazı çalışmalarına başlanmıştır. 1 No.lu mekân daha önce 3 No.lu terasa yapılan istinat duvarı olarak değerlendirdiğimiz duvarın batı kısmıdır. 110 cm. genişliğinde düzgün kapı eşiği de yer alan girişe sahiptir. İlk değerlendirmelerimizde 530 cm. kuzey güney yönünde 360 cm. doğu batı yönünde ölçülere sahip bir mekândır. Mekân ana kayaya kadar kazılmıştır. Ana kaya bölgenin taş yapısına uygun karstik ana kayadır. Ana kayaya oyulmuş 120 cm. çapında 70 cm. derinliğinde bir kaya oyuğuna rastlanmıştır. Ağız kısmı dardır. Aşağı kısma kadar genişleyen bir yapısı vardır. Bu mekânın okul binası içinde ne gibi bir işleve sahip olduğu konusunda kazı çalışmalar tamamlandıktan sonra bilgi sahibi olunacaktır.

2 NO.LU MEKÂN: 2 No.lu mekân; 1 No.lu mekânın kuzeyinde 380 cm. x 360 cm. ölçülerindedir. Buradaki çalışmalarımızda 3 adet Osmanlı sikkesinin ele geçmesi bize 19 yy. yerleşmesi olması gerektiğini düşündürmüştür. Ana kayaya kadar mekân kazılmış, ana kayaya ulaşılmıştır.

3 NO.LU MEKÂN: 1 No.lu ne 2 No.lu mekânların batısında yar alır 290 cm. genişliğinde 17 metre uzunluğundadır. Mekânın uzun kısmı doğu batı yönündedir. Bu kadar uzun ölçülerde bir kullanım alanı koridor veya derslik olarak kullanılmış olmalıdır. Duvarlarda herhangi bir ek kısmı bulunmamaktadır. Yani alan tek parça bir bütün mekân olarak kullanılmıştır. Mekânın kerpiç duvar bölmesi ile veya ahşap bölme ile bölünerek kullanılmış olma ihtimali de bulunmaktadır. Mekânın kuzeyinde köylüler tarafından kullanılan ev ve ahır yerleşimi vardır. Güneyinde ise 3 No.lu mekânın simetrisinde yer alan 2 mekân daha mevcuttur.

4 NO.LU MEKÂN: Mekân 4 metre eninde 15 metre uzunluğundadır. Uzun tarafı yola kadar devam eder. Mekân ana kayaya kadar kazılmıştır. Alanı kuzey güney yönünde su küngü sıra dizisi kısmen tahrip ederek bölmektedir. Mekânın tam ortasında geç dönemde yapılmış olan fırın yer alır. 210 cm. çapında, 90 cm. derinliğinde fırının cehennemlik kısmı açığa çıkmıştır. 130 cm. genişliğinde açıklığa sahip giriş kısmı ve 50 cm. genişliğinde ikinci bir giriş kısmı yer alır. Fırının üst örtüsü yıkılmıştır. Okul binası kullanılmaz hale geldikten sonra buraya çömlek atölyesi kurulmuş olmalıdır.

5 NO.LU MEKÂN: 290 cm. genişliğinde 12,60 cm. ve 10,60 cm. uzunluklara sahiptir. Uzun kenarların ölçülerindeki farklılık binanın batısından geçen yolun bina temellerinin üzerinden geçmesinden dolayıdır.

2 No.lu mekânın kuzeyinde binaya sonradan eklenmiş iki mekân daha tespit edilmiş ancak kazı çalışmaları tamamlanamamıştır.

5 No.lu mekânın güneyinde 2 mekan daha tespit edilmiştir. Bu iki mekân bir mekân olarak yapılmış daha sonra 40cm genişliğinde basit bir duvar örülerek iki farklı mekân olarak kullanılmıştır.

Bu iki mekândan doğu yönünde olan mekân sınırları belli edilmiş kazısı kısmen yapılmıştır. İçerisinde ocak yer almaktadır. Müştemilatın mutfak kısmı olmalıdır. Müştemilat olarak adlandırdığımız bina; okul binası da olsa misafirhanede olsa kendi içerisinde müstakil bir binadır. Okul binası olma olasılığı gerek mekân ölçüleri gerekse de binanın genel yapısı bu olasılığı güçlendirmektedir. Batı yönünde olan mekân ise üzerinden yol geçtiğinden dolayı kazısı yapılamamıştır ve sınırları belli edilememiştir.

SONUÇ

Kazı çalışmaları Müze Müdürlüğümüz tarafından 2012 yılında başlanarak planlanan kısmı yapılarak tamamlanmıştır.

Çalışmalarda kilise mezarlık alanı (nekropol) ve giriş kısmı açığa çıkarılmıştır. Avlu duvarı tespit edilerek sınırları belirlenmiştir. Avlu duvarlarına paralel kaldırım taşı olarak döşenmiş taş döşemeli zeminler açığa çıkarılmıştır

Nekropolün kuzey yönünde çan kulesi ve umumi tuvaletler tespit edilerek açığa çıkarılmıştır. Çizimleri yapılmış; rölevesini alma çalışmaları başlatılmıştır.

Aya-Elenia Kilisesi'nin ve nekropolün batısında yer alan müştemilat binası kısmen açığa çıkartılmıştır.

Aya-Elenia Kilisesi'nden nekropole ulaşılan merdiven açığa çıkarılmıştır. Bu merdivenle müştemilat binasına ulaşılan merdiven arasında taş döşemeli yol tespit edilmiştir.

Bazı mezarlar çalışma bütünlüğünü tamamlamak amacıyla açılmış ölü gömme biçimleri hakkında bilgi toparlanmıştır.

Burada açığa çıkan mezarlık alanı ivedi bir şekilde yapılacak bir proje kapsamında tedbirler alınarak koruma altına alınmalıdır.

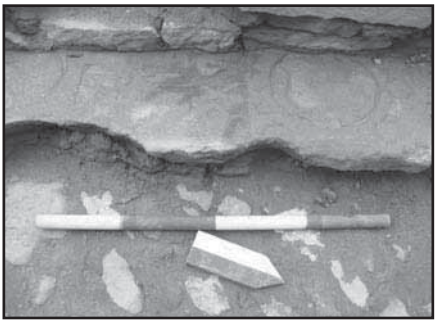
Resim: 1

Resim: 2

Resim: 3

Resim: 4

Resim: 5

Resim: 6

Resim: 7

Resim: 8

Resim: 9

Resim: 10

Resim: 11

Resim: 12

Resim: 13

Resim: 14

Resim: 15

ARKEOLOJİK METALLERİN KONSERVASYONUNA GENEL BAKIŞ

Uğur GENÇ*

Tarihi Yarımada'nın en önemli yapıları arasında yer alan Topkapı Sarayı, Ayasofya ve İstanbul Arkeoloji müzelerinin oluşturduğu üçgenin merkezindeki Tarihi Darphane binası içinde yaklaşık 27 yıl faaliyet gösteren İstanbul Restorasyon ve Konservasyon Merkez Laboratuvarı Müdürlüğü, yine Bab-ı Hümayun sınırları içinde bulunan eski Matbaa Lisesi'nin revize edilmesiyle 2012 yılında taşınılan yeni hizmet binasında çalışmalarını sürdürmektedir. Tarihi eser zenginlikleri ile dolu ülkemizin çok çeşitli kalıntıları arasında metal kaynaklı eserlerin sayıca yüksek bir oranda olması nedeniyle Laboratuvar Müdürlüğü'nün yoğun hizmet verdiği alanlardan birini de arkeolojik metallerin konservasyon çalışmaları oluşturmaktadır. Bu nedenle birden fazla konservatör tarafından, tarihi eserin boyutlarına göre gerek metal eser laboratuvarında gerekse geniş atölyelerde ya da dış görevlendirmeler yoluyla müzelerimizde konservasyon çalışmaları yürütülmektedir (Resim: 1).

Uzun yıllardır Bakanlığımız bünyesinde restoratör/konservatör kadrosunda ihtiyacı duyulan istihdamın son zamanlarda hızla gerçekleştirilmesi ve bölge laboratuvarlarının oluşturulmaya başlanması, müze çalışanları başta olmak üzere kazı başkanlıkları ve araştırmacılar tarafından tarihi eserlerin daha iyi korunabilmesine sağlanan katkı açısın-

* Uğur GENÇ, Restoratör/Konservatör (MA), İstanbul Restorasyon ve Konservasyon Merkez ve Bölge Laboratuvarı Müdürlüğü, 34122 Sultanahmet-İstanbul/TÜRKİYE.

dan olumlu gelişmeler olarak karşılanmaktadır. Ancak laboratuvar ve personel sayısı ne kadar arttırılsa da konu kültürel miras olunca koruma kavramının da sadece koruma-onarım uzmanlarından beklenemeyecek kadar herkese görev ve sorumluluk veren bir süreç olarak değerlendirilmesi gerektiği unutulmamalıdır. Arkeolojik metallerde bu koruma sürecinin ilk adımı tarihi eserin gömüldüğü alandan çıkarması olarak görülse de aslında arkeoloğun çıkarma işleminden sonraki etapları göz önünde bulundurarak eserin sağlıklı bir şekilde korunup korunamayacağına karar vererek hareket etmesiyle başlamaktadır. Gün ışığı ve oksijenle hızla temasa geçen eserlerin bozulması hızlanacağından uygun koruma şartları sağlanamayan hallerde yüzyıllardır alıştıkları ortamda kalmalarının daha korunaklı olacağı bilinmelidir. Konservatörler içinde benzer bir durum söz konusudur. Bir konservatörün hangi esere müdahale edip edemeyeceğini iyi değerlendirmesi, elindeki imkânları göz önünde bulundurarak pasif ya da aktif konservasyon uygulamalarına karar vermesi gerekmektedir. Çoğu zaman bir esere yetersiz bilgi, tecrübe ve malzemeyle müdahale etmek, o eseri mevcut halinden daha da geri dönülmez bir tahribata yol açabilmektedir. Kazı sezonuna ya da müze açılışları gibi dar bir zamana sığdırılmaya çalışılan konservasyon anlayışı da aynı şekilde işlemi bitti sanılan eserlerin yeniden bozulma sürecine girmelerine neden olabilmektedir. Bu gibi uygulamalarla kısa vadede "görüntü kurtarılsa" da aslında uzun vadede bozulma meydana geleceğinden eseri kurtarmak için daha çok çalışılmasına neden olmaktadır. Bu nedenle konservasyonu talep edenler ile uygulamacılar açısından arkeolojik metallerde korumanın öncelikle düşüncede başladığını belirtmek gerekir. Bir konservasyonu başarılı kılan temel faktör eserin hızlı bir şekilde bitirilmesi değil uzun bir zamanda da olsa belgeleme ve teşhisin eksiksiz tamamlanıp doğru uygulamalarla kalıcı korumanın sağlanmasıdır. Tabi ki bu durum bazı konservatörler tarafından suiistimale açık bir konu olduğundan tembellikle hassas çalışma arasındaki fark birbiriyle karıştırılmamalıdır. Koruma uygulamalarının ön koşulu olarak kazılarda ya da müze çalışmalarında konservasyonun sistematik bir bilim olduğu her zaman hatırlanarak konservatörlere gerekli imkânların sağlanması gerekmektedir.

Laboratuvar müdürlüğü metal eserler atölyesinde, çağdaş konservasyon uygulamalarına imkan tanıyan donanım ve malzemeler mevcut olduğundan laboratuvara aktarılan metal eserler ön lisans, lisans veya lisans üstü eğitimi almış konservatörler tarafından dünya standartlarındaki koruma uygulamalarıyla optimum süreler içerisinde çalışılmaktadır (Resim: 2).

ARKEOLOJİK METALLER ve KOROZYON

Madenler, toplumların sosyal ve ekonomik gelişmelerinde tarihsel evrelere isimlerini verdirecek kadar önemli rol oynamışlardır. Geçmişten günümüze metaller;

Günlük yaşamı kolaylaştıran eşyaların yapımı, savaş araç ve gereçlerinin üretimi, ekonomik işleyişin aracı paraların yapımı, üretim araçlarının yapımı ve sanat ürünlerinin ve süs eşyalarının üretimi gibi birçok alanda kullanılmış ve bu durum metallerin tarih boyunca toplumlar arasında ticaretin en önemli unsurlarından biri haline gelmesini sağlamıştır.

Metaller doğada genellikle oksidasyona uğramış durumda maden damarları içinde bulunurlar. Eritildikleri ve obje haline getirilmek amacıyla rafine edildiklerinde ise kimyasal açıdan daha az durağan olan metalik hale indirgenirler. Gömülü kaldıkları süreçte, oksijen ve nemin varlığı nedeniyle korozyona uğrayarak yeniden okside olmaktadırlar. Toprağın nemi, pH derecesi, içerisindeki organik malzemeler, tuzlar, toprağın elektrik iletkenliği, toprağın jeolojik yapısı ve organik bileşenler korozyon hızında etken rol oynamaktadır. Asit ve alkali gömü ortamlarında veya sodyum klorür gibi tuzların bulunduğu koşullarda korozyon oluşumu artmaktadır. Karbonat ve sülfat gibi diğer tuzlar kimyasal açıdan metallerle birleşerek korozyon tabakaları oluşturabilmektedir. Sıralanan bu faktörler içerisinde en önemlisi toprak içerisindeki su oranıdır. Yüksek nem içerikli toprağın elektriksel iletkenliği yüksektir, asidik olarak kuvvetlidir ve tuzları yüksek oranda çözdüğü için de çok daha korozif etkiye sahip olmaktadır.

Metallerin çoğu su ve hava gibi çevresel şartlar altında korozyon eğilimi gösterirler. Çevreleri ile beraber bu metaller enerji vererek, oksit veya hidroksitler şeklinde kimyasal bileşikler meydana getiren, termodinamik açıdan kararsız olan sistemleri meydana getirirler. Kendi cevherlerinden genellikle bir enerji harcanması sonucu elde edilen metaller korozyon reaksiyonları ile doğal, oksitlemiş durumlarına dönmek isterler. Bu durumu metalin özüne dönme çabası olarak değerlendirebiliriz.

Korozyon metal yüzeyinde çukurlar açılmasına da neden olabilmekte veya objelerin içyapılarını derinlemesine etkilemektedir. Korozyon tabakalarının çoğu koruyucu özellik taşıdığından metalin daha ileri derecede korozyona uğramasını engellemekte, bazıları ise tahrip edici olup bozulma sürecini hızlandırmaktadır. Oksidasyonu durdurup tahribatı gidermeye yönelik çalışmalar konservasyon biliminin çalışma sahasını oluşturmaktadır.

ARKEOLOJİK KAZILARDA METALLERE İLK MÜDAHALE

Metal eserlerin konservasyon laboratuvarına taşınmadan önce, kazılar sırasında dikkat edilmesi gereken başlıca hususlar şu şekilde sıralanabilir:

Arkeolojik kazılarda metal objeyi kaplayan toprak dikkatli bir biçimde temizlenmeli, hassas buluntular alttan destek yardımıyla kaldırılmalıdır. Söz konusu destek, kazı aletleri olabileceği gibi, sağlam plastik veya ahşap levhalar da olabilir. Çok kırılgan buluntular ise yanlarından da ek destek uygulaması yapılarak kaldırılmalıdır. Gerekiyorsa buluntu toprağı ile birlikte kaldırılmalı ve paketlenmelidir. Dağılma eğilimi gösteren metallerin tülbent ile kaplanarak geri dönüşümlü akrilik sağlamlaştırıcılarla kaplanması, kırılma ve parça kayıplarını önleyecektir.

Metal eserleri toprak altından çıkarttıktan hemen sonra kapalı poşetlerde veya sıkıca kapanabilen kutularda bırakmak sakıncalıdır. Böyle bir durumda üzerinde barındırdığı nemin içeride yoğunlaşmasına ve aktif yoğun korozyon oluşumu başlayacaktır. Bu nedenle buluntuların

kapağı açık kutular içinde ya da poşetlere delikler açarak korunması sağlanmalıdır. Laboratuvara taşıma sırasında eserler kutular içinde yumuşak destekler ile sabitlenmeli ve nem değişimine karşı koruyucu önlemler alınmalıdır. Sualtından çıkarılan metal buluntular ise çıkarıldıkları suyun içinde kurutulmadan ya da nemli olmaları sağlanarak laboratuvara aktarılmalıdır.

Bildiride 2012 yılı içinde laboratuvarda çalışılan bazı uygulamalar üzerinden arkeolojik metal eserlerin konservasyonunun ana hatlarıyla anlatılması amaçlanmıştır.

ARKEOLOJİK METAL ESERLERDE KONSERVASYON ÇALIŞMALARI

Metal eserlerde konservasyon, aktif ve pasif uygulamalar olarak ikiye ayrılmaktadır. Pasif konservasyon esere doğrudan müdahale etmeden, sadece olumsuz çevre koşullarında düzenlemeler yapılarak kontrolün sağlanmasıyla sınırlı tutulabilecek uygulamalardır. Aktif konservasyon ise, belirlenen ilkeler dâhilinde eser üzerinde doğrudan uygulama yapılmasıdır. Pasif konservasyonu bilinçli her birey yerine getirebilirken aktif konservasyon uygulamalarının konservatörler tarafından yapılması zorunludur. Zira her eserin malzeme yapısı, bozulma sırasında geçirdiği evreler ve çevresel şartları farklılık gösterebileceğinden mevcut durumu ve özellikleri dikkate alınarak konservasyonu planlanmaktadır. Genel olarak eserler için belirlenen koruma aşamaları;

1-Belgeleme

2-Teşhis

3- Uygulama

a) Temizleme

b) Yapıştırma, dolgu ve tümleme

c) Sağlamlaştırma ve koruma

4-Bakım basamaklarından oluşmaktadır.

Bu basamaklardan hiç birisinin atlanması veya göz ardı edilmesi söz konusu değildir.

BELGELEME

Aktif konservasyon uygulamaları, ön inceleme ve belgeleme aşamalarıyla başlamaktadır. Arkeolojik metal eserin buluntu durumunun ve topraktan çıkartılırken yapılan işlemlerin bilinmesi de aktif konservasyona yararlı bilgiler sunduğundan kazı ya da müze ekiplerince belgelemenin arazide başlatılması önemlidir. Konservasyon uygulamasına geçildiği anda, tüm eserler için eksiksiz ve yeterli belgeleme yapılması şarttır. Belgeleme işlemleri yazılı ve görsel olarak yapılmaktadır. Ölçekli fotoğraf çekimleri ile birlikte çizim çalışmaları tamamlanmaktadır. Yapılan tüm konservasyon çalışmaları oluşturulan kayıt dosyasında saklanmaktadır. Belgelemede fotoğraflama, eser ön ve arka yüzünden çekilmiş görüntüsü, zararın detayı, konservasyon alanlarının önce ve sonra çekilen detaylı karelerini içermektedir. Mudanya'dan Laboratuvarımıza getirilen Eros heykelinin konservasyonu öncesinde hazırlanan belgeleme çalışmasında da görüldüğü gibi eserin her açıdan çizimi gerçekleştirilmiştir (Resim: 3). Ayrıca eserin uzunluk, kalınlık ve ağırlık bilgileri de belgeleme etabının tutulan kayıtları arasındadır.

TEŞHİS

Belgeleme ile iç içe görülebilecek olan bu etapta metal eserin element yapısının öğrenilmesi, bozulma durumunun tespiti ve görünemeyen içyapı özelliklerinin görünür kılınması gibi analiz çalışmaları yürütülmektedir.

Metal eserler bölümü olarak; tarihi metallerin konservasyon çalışmalarının yanı sıra ele alınan eserin geniş bir perspektif ile değerlendirilmesine ve malzemede bilgi kaybına yol açmadan tüm verilerin ortaya çıkartılmasına dikkat edilmektedir. Bu hassasiyetle yapılan incelemeler sırasında özellikle tarihi metal eserleri arkeolojik ya da sa-

nat tarihi açıdan yorumlayacak kişilerle sürekli iletişim halinde bulunulması, konservasyon sürecinde ele alınacak işlemlerin belirlenmesi açısından da ayrıca önem taşımaktadır. 2011 yılından bu yana özellikle metal eserlerin incelemelerini gerçekleştirebilmek amacıyla çeşitli araştırma merkezleri ile işbirliği protokolleri imzalanmıştır. Protokollerden ilki TAEK ile gerçekleştirilmiş ve bu çerçevede radyografik görüntülemeler, manyetik parçacıkla muayene ve ultrasonik incelemeler Doç. Dr. Şinası EKİNCİ başkanlığındaki ekip ile NDT laboratuvarında, WDXRF ve ICP-MS cihazları kullanılarak yapılan incelemeler ise Dr. Asiye BAŞSARI yönetimindeki ekip tarafından analitik laboratuvarında gerçekleştirilmektedir. Arkeolojik sikkelerin konservasyonu öncesinde yararlandığımız tahribatsız WDXRF analizi sonucunda metal malzemenin element içeriği aydınlatılmaktadır. Ayrıca Restorasyon ve Konservasyon Laboratuvarımızda görevli konservatör Tuğçe PAMUK tarafından kullanılan ön tanı portatif XRF cihazı yardımıyla da tarihi metallerin element içerikleri tahribatsız olarak öğrenilebilmektedir (Resim: 4). Türk Kültür Vakfı uzmanlığı içinde mikro yapı incelemesi için yararlandığımız Taramalı Elektron Mikroskobu (SEM) incelemelerine ve Raman Spektrometresi cihazı ile yapılan görüntülemelere yakın bir zaman önce müdürlüğümüzde başlanılarak, kimya mühendisi İsmet Ok tarafından çalışmalar yürütülmektedir (Resim: 5).

UYGULAMA

Demir, bakır, gümüş, altın, kurşun, kalay ve alaşımları farklı bozulmalara uğramaktadır. Bu nedenle eserlerin üzerlerindeki yıkıcı korozyonun durdurulması ve sabitlenmesinde (konsolidasyon) kullanılacak mekanik ve kimyasal yöntemlerin teşhis aşamasında belirlenmesinden sonra uygulamalara geçilmektedir.

Metal eserler üzerinde oluşmuş olan korozyon tabakasının uzaklaştırılması işlemleri laboratuvar ortamında mekanik temizlik yöntemleri kullanılarak yapılmaktadır. Hassas bir çalışma ile aşındırıcı aletler yardımıyla büyüteç altında, eser yüzeyini kaplayan patina tabakasına

ulaşılması amaçlanmaktadır. Metal eserlerin konservasyonunda ilk müdahale yüzeydeki korozyonun uzaklaştırılması ve varsa kir tabakasının giderilmesi olup, öncelikle mekanik uygulanmalarla bu sürecin çözümlenmesi yoluna gidilmektedir. Bunun için ucu eserin ve korozyonun durumuna göre değiştirilebilen bisturiler, kontrollü spiral motoru, kavitron gibi korozyon uzaklaştırıcı aletlerden yararlanılmaktadır. Korozyon uzaklaştırmasında olduğu kadar üzeri kalker ve depozitlerle kaplanmış sualtı buluntusu metallerin de temizlenmesinde bu mekanik çalışmalar sabır ve hassasiyetle gerçekleştirilmektedir. Bodrum açıklarından çıkartılarak müdürlüğümüze nakledilen altın varak ile kaplanmış bronz heykelin üst kısmı, konservasyonu uzun süre alan ve özenle çalışılan eserlerdendir (Resim: 6). Yapılan uygulamalar sırasında metal oksit tozlarının uçuculuğu ve hazırlanan çözeltilerin solvent etkileri göz önünde bulundurularak toksik etkilere karşı konservatörü koruyucu ekipmanlar kullanılarak çalışma programı oluşturulmaktadır.

Teşhis sırasında gerçekleştirilen arkeometrik incelemeler, metal eserlerin konservasyon uygulamalarının seyrini belirleyebilmektedir. Samsun Müze Müdürlüğü'nce laboratuvarımıza ulaştırılan metal eserler arasında Bafra Müzesi envanterine kayıtlı bronz mızrak ucunun radyograf görüntüsü, eserde okside olarak mukavemetini kaybetmiş kısımları net bir şekilde göstermiştir. Bu kısımlara mekanik temizlik sırasında dokunulmayıp aktif korozyonun önlenmesine çalışılmıştır (Resim: 7).[1] Lokal gümüş oksit uygulamasının ardından kayba uğramış metal kısımlar epofix malzeme ile tümlenerek mızrak ucunun özgün formu geri kazandırılmıştır. Müze envanterine ait diğer broz eserler de konservasyon işlemlerinin tamamlanmasıyla müzeye teslim edilmiştir (Resim: 8).

Korozyon tabakasının uzaklaştırılması eserde kalınlık veya katman kayıplarına yol açacaksa burada ilk olarak konsolidasyon uygulamalarına ağırlık verilmektedir. Eseri kaplayan korozyon tabakası aynı

1 Bkz. Genç, U., Arkeometrik İncelemeler Işığında Tarihi Metallerin Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları, Türkiye Arkeolojisinde Metal: Arkeolojik ve Arkeometrik Çalışmalar, ODTÜ Yayınları, Ankara 2013, s. 232-233.

zamanda eserin mukavemetini sağlayan bir yapıdaysa aktif korozyon söz konusu olmadığı sürece koruyucu özellik taşıdığından korozyon tabakası (dış etkenlerin sağlıklı şartlarda olması koşuluyla) yüzeyden uzaklaştırılmadan da bırakılabilmektedir. Yeşil rengiyle bilinen Amerika Özgürlük Anıtı korozyon tabakasıyla korunan bu tarz uygulamalara örnek gösterilebilir. Arkeolojik sikkeler içinde aynı durum geçerlidir. Eseri ilk günkü görünümüne geri kazandırmak için çabada bulunmaktansa arkeolojik bilginin elde edilmesine imkân tanıyan en az müdahaleden sonra stabilizasyonun sağlanması daha yararlı görülmektedir.

Metal eserler üzerindeki depozit ve oksit tabakaların uzaklaştırılması eserin korunduğu anlamına gelmemektedir. Suda çözünebilen ve çözünemeyen tuzların eserden uzaklaştırılmasıyla ileride nemin etkisiyle meydana gelebilecek fiziksel ayrışmaların ve kimyasal reaksiyonların önlenmesine çalışılmaktadır. Bunun için basit yıkama yöntemleri ile pH dengeleyici uygulamalar yerine getirilmektedir.

Metal eserlerin yapısal ve dış etkenler ile değişken reaksiyonlarını inhibe edici uygulamaların yapılması, konservasyonun en önemli ayağını oluşturmaktadır. Tunç eserlerde BTA, demir eserlerde Tannik Asit uygulamalarıyla metalin kararlı hale getirilmesine çalışılmaktadır. Bu işlemler sırasında metal eserlerin pH değerleri ölçülerek gerekiyorsa işlem tekrarlanmaktadır.

İstanbul Arkeoloji Müzeleri başkanlığında gerçekleştirilen Marmaray-Yenikapı kazılarında ele geçirilen dövme demirden üretilmiş çapalar da 2012 yılında konservasyon işlemi tamamlanmış eserler arasında yer almaktadır. Sualtı buluntusu olan bu eserlerin radyografik incelemeleri sırasında ilk defa Yenikapı 1 Batığı'na ait Y tipi çapaların kabukaltı görüntülemesinde taşınabilir dijital x-ışını cihazı (digital flat panel) laboratuvarımızda denenerek çekilen içyapı filmlerinde başarılı sonuçlar elde edilmiştir (Resim: 9). Radyografik incelemeler referansıyla çapaları kaplamış durumdaki kabuk tabakasının uzaklaştırılması sağlanarak mekanik temizlik, tuzdan arındırma, basit yıkama, kontrollü kurutma ve stabilizasyon çalışmalarıyla eser müzeye teslim edilebilir

şartlara getirilmiştir (Resim: 10-11).[2] İkinci çapanın tırnaklarından biri kolun yarısından kırılmış olarak getirildiğinden bu kısımlar epoksi reçine kullanılarak birbiriyle yapıştırılmıştır (Resim: 11).

Yenikapı 35 batığına ait T tipi demir çapanın da konservasyonu aynı yıl tamamlanarak müzede hazırlanan sergiye alınmıştır (Resim: 12).

Altın ve gümüşten üretilen eserler kararlı metaller oldukları için yüzeylerindeki kirlilik ve kararmalar alkol-saf su karışımları ile silinerek uzaklaştırılmaktadır. Bu uygulama ile elimine edilemeyen kirlilik için Goddard's ürünleriyle temizlik tercih edilmektedir.

Kimyasal temizlik uygulamalarına gerek duyulduğu hallerde EDTA gibi kimyasallar kontrollü ve düşük konsantrasyonda kullanılan kimyasalın eserden geri alınabilmesi için nötralizasyon işlemine tabi tutulmaktadır. İşlemleri tamamlanan arkeolojik metal eserlerin hava ile teması, dış inhibitör olarak İncralac ya da Paraloid B-72 gibi uygun koruyucu malzemelerle film tabakası oluşturularak kesilmektedir.[3]

Eserin özellikleri, sorunları ve ihtiyacı olan koruma işlemleri belirlenmeden yapılan uygulamaların hemen hepsi zararlı ve gereksiz müdahaleler olmaktadır. Koruma müdahaleleri ön incelemeler ve araştırmalarla belirlenirse koruma amacına ulaşmaktadır. Bu yüzden esere müdahale edileceği zaman, taşıdığı tarihi ve estetik değerlerinin bütünlüğünü koruyarak devamını sağlayabilmek için her zaman en az ve en gerekli müdahaleyi yapma çabası gösterilmelidir.

BAKIM

Metal eserlerin konservasyon çalışmaları başarılı biçimde tamamlansa dahi, eserlerin mevcut depolama koşullarında tutulmaya devam edilmesi, kısa bir süre içinde bozulma süreçlerinin yeniden başlaması-

2 Bkz. Genç, U., A Holistic Approach to Displaying of an Ancient Anchor, 17th Symposium on Mediterranean Archaeology (SOMA) 2013 bildiriler kitabı.

3 LETARDİ, P. Laboratory and Field tests on patinas and protective coating systems for outdoor bronze monuments. National Museum of Australia Canbberra Proceedings of Metal, 2004. Italy. Pp: 379-387.

na neden olmaktadır. Konservasyon sonrasında müzelere teslim edilen metal eserlerin yeniden bozulmalarını engellemek için kritik bağıl nem %35-45 aralığında tutulmalıdır. Ayrıca dolap, raf ve çekmece sistemlerinde paslanmaz çelik ve inert boyalarla boyanmış sistemler tercih edilmelidir. Denize yakın yapılarda tuzlu su kaynaklı başta hidroklorik asit (HCl) olmak üzere çeşitli asidik oluşumların meydana geldiği ve iç ortam hava kalitesini olumsuz etkilediği bilinmektedir. Depo içindeki ünitelerin yükselen neme karşı yerden en az 15 cm. yukarıda başlamasına dikkat edilerek duvarla olan mesafenin 10 cm. bırakılması sağlanmalıdır. Metal eserler bu saklama ünitelerine çıplak halde değil, inert malzemelerden üretilmiş kutular içerisinde ya da asitsiz kâğıtlara sarılarak tek tek veya metal türlerine göre ayrılmış gruplar halinde saklanmalıdır. Bunun yanı sıra kutuların içine, mevcut hacme göre değişen gramajlarda silikajel keseleri yerleştirilmelidir. Tunç, pirinç, demir ve gümüş eser gruplarının raf ve dolap sistemleri birbirinden ayrılmalıdır.

Saklama kutuları polietilen(PE) ve polipropilen(PP) malzemelerden üretilmiş olabilir. En çok tercih edilen ve kolay ulaşılabilen kutular ise piyasada Plexiglas adıyla bilinen ürünlerdir. Kutular kendinden kilitli ve izole özelliklerine sahip olmalıdır. Böylece eserler kendi mikroklimatik ortamlarında nem, toz, uçucu gazlar vb. etkilerden rahatlıkla uzak tutulmuş olur[4].

Konservasyon çalışmalarının bitimiyle birlikte hazırlanacak föyler depo girişine yerleştirilerek ve 3-6 ve 12 aylık periyodlarla konservasyon işlemi gören eserlerde yeni bozulmalar meydana gelip gelmediği bu föylere işlenmelidir. Havalandırma nedeniyle pencere açma vb. eylemler odadaki nem oranında dalgalanmalar yaratacağından, depo alanı mümkün olduğunca kapalı ve izole tutulmalıdır. Deponun izole kalmasıyla ortama toz vb. kirlilik ürünü girişi azalacak olsa bile, her ay mutlaka 15 dakikalık kısa toz alma, süpürme gibi periyodik bakım

4 STONE, T., Basic Care of Coins, Medals and Metallic Art. Journal of the International Institute for Conservation-Canadian Group (IIC-CG), 1990, Vol 9/4, pp:1-5.

uygulamaları eserlerin ömrünü konservatörlerin yaptığı masraflı uygulamalardan daha fazla uzatacaktır. Teşhir vitrinlerinde de eserlerin bulunduğu ortamdaki çevresel koşullar düzenlenerek sürekli kontroller yapılmalıdır. Bağıl nem ve sıcaklık değerlerinin gözlemlenerek kayıt alıntına alınmasına ve aydınlatma seviyesinin objenin gereksinimlerine uygun olarak düzenlenmesine dikkat edilmelidir. Vitrinlerde sergilenen metal eserlerin aynı maden grupları ile teşhir edilmesiyle görsel bir bütünlük sağladığı gibi aynı zamanda metallerin galvanik etkiyle bozulması da önlenmektedir.

Görüldüğü gibi konservasyon işlemleri önceden ön görülemeyen süreler içinde, sabırla çalışılan, risk faktörlerinin fazla olduğu, uzmanlık gerektiren bir uygulama alanıdır. Bu nedenle metal eserlerin konservasyonunda olduğu gibi laboratuvarda gerçekleştirilen diğer koruma-onarım çalışmalarında da sürekli korumanın sağlanabilmesi için işlem sonrasında müzelerimizde uygun sergi ve depo şartlarının oluşturularak, periyodik bakım ve kontrollerin yapılması gerekmektedir. Tarihi eserlerin korunması konusunda laboratuvar müdürlüğümüzle iletişime geçildiğinde konunun uzmanları tarafından gerekli bilgilendirme veyahut yerinde incelemenin yapıldığını ayrıca ihtiyaç duyulan uygulamaların konservasyon programına alınarak ideal koşullarda gerçekleştirildiğini hatırlatmak isteriz.[5]

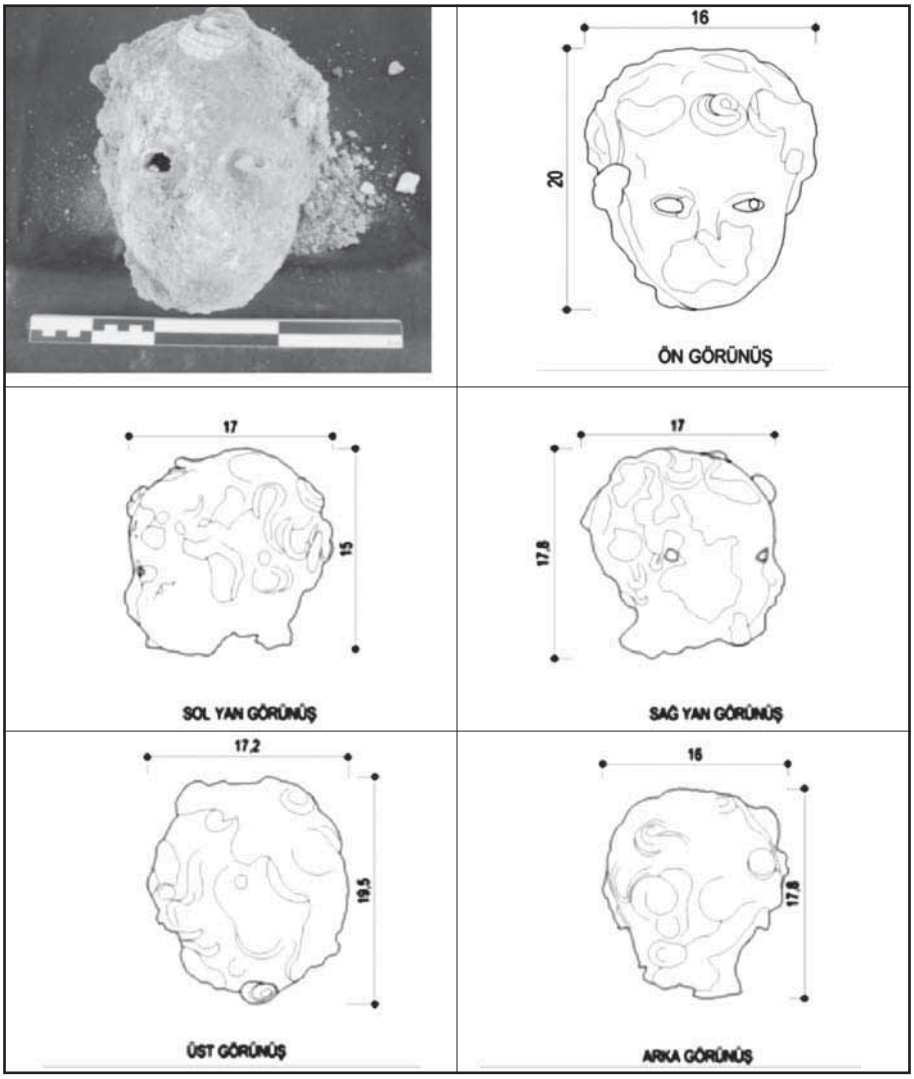
5 2012 yılı içinde çalışılan metal eser konservasyonlarından bazı örneklerin sunulduğu bu bildiride adı geçen tüm müze müdürlüklerine ve ilgili müze-kazı çalışanlarına katkılarından dolayı teşekkür ederim.

Resim: 1

Resim: 2

16
20
ÖN GÖRÜNÜŞ
17
15
SOL YAN GÖRÜNÜŞ
17
17,8
SAĞ YAN GÖRÜNÜŞ
17,2
19,5
ÜST GÖRÜNÜŞ
16
17,8
ARKA GÖRÜNÜŞ

Resim: 3

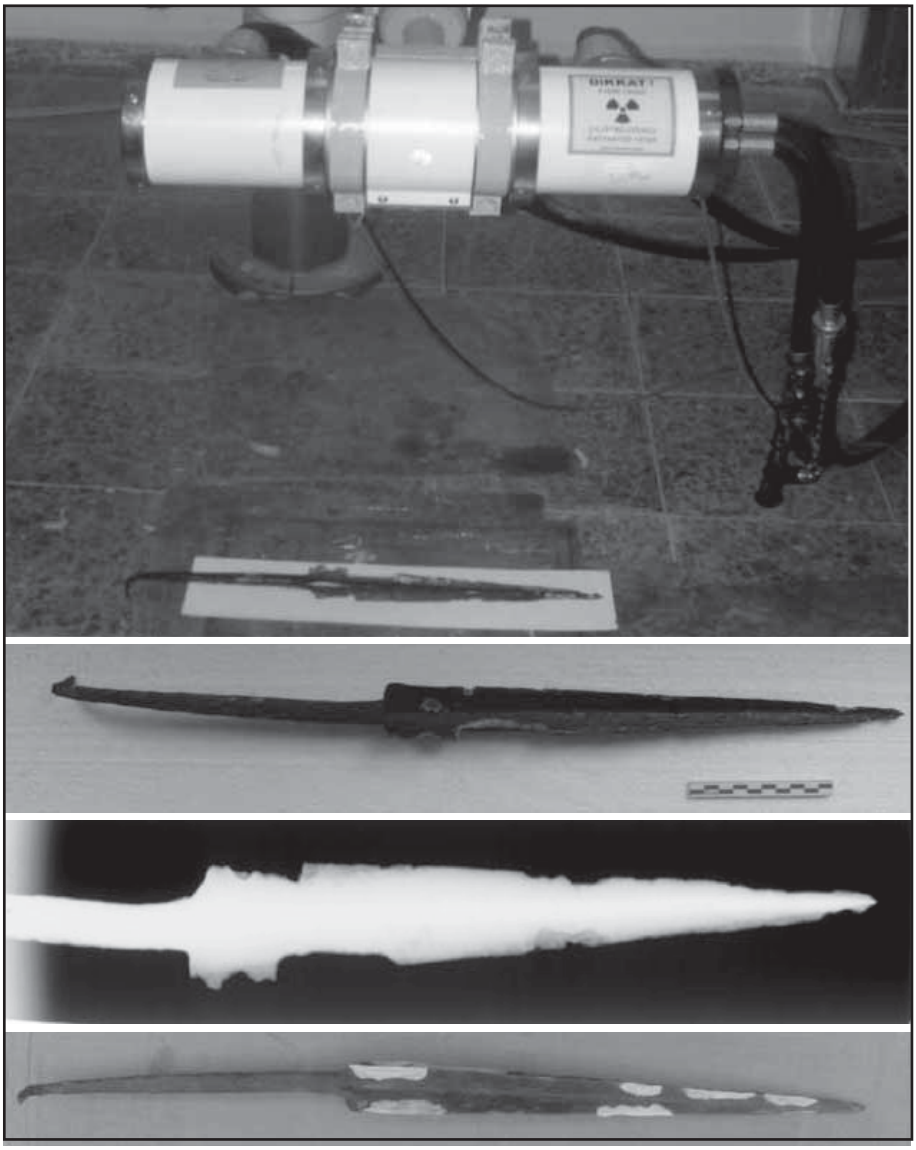
Resim: 4

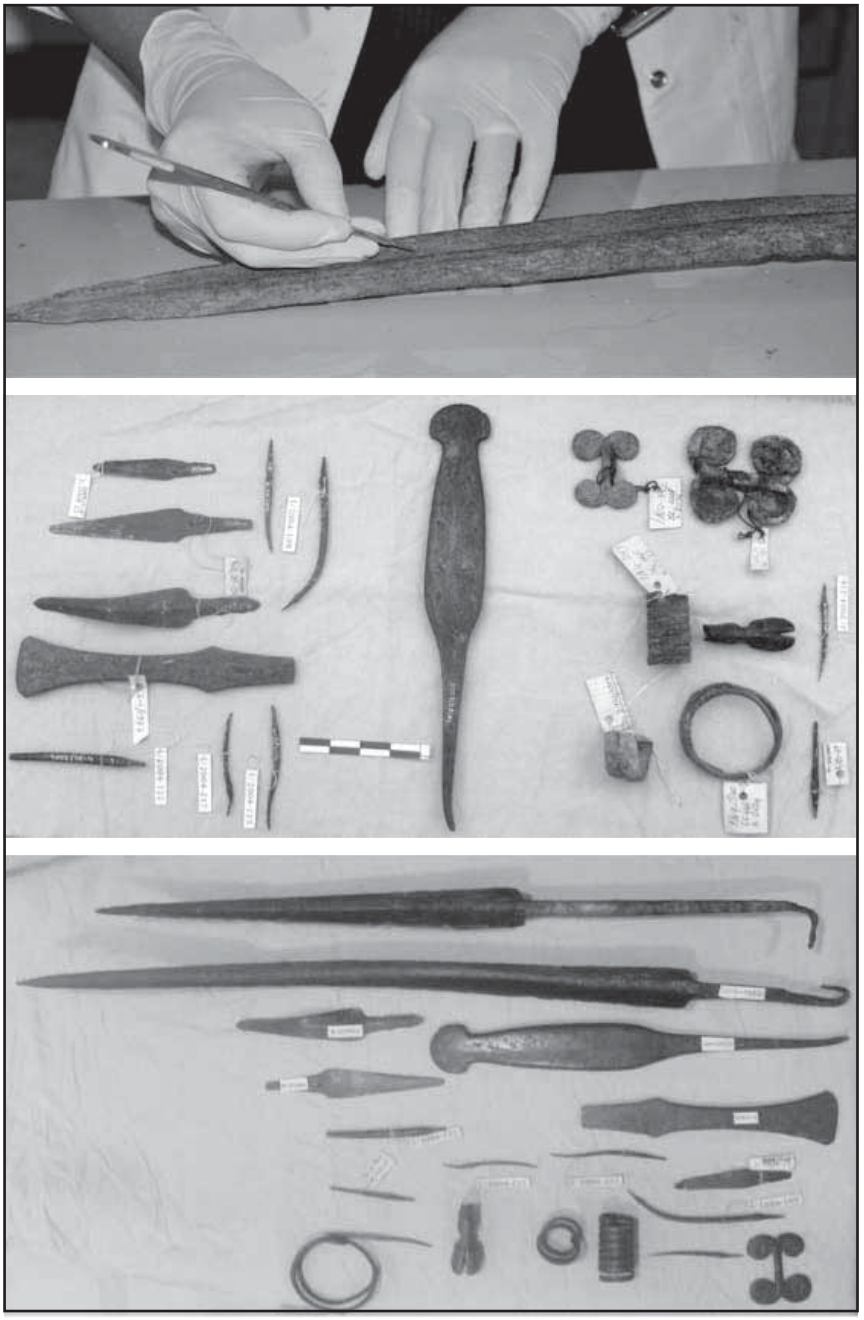
Resim: 5

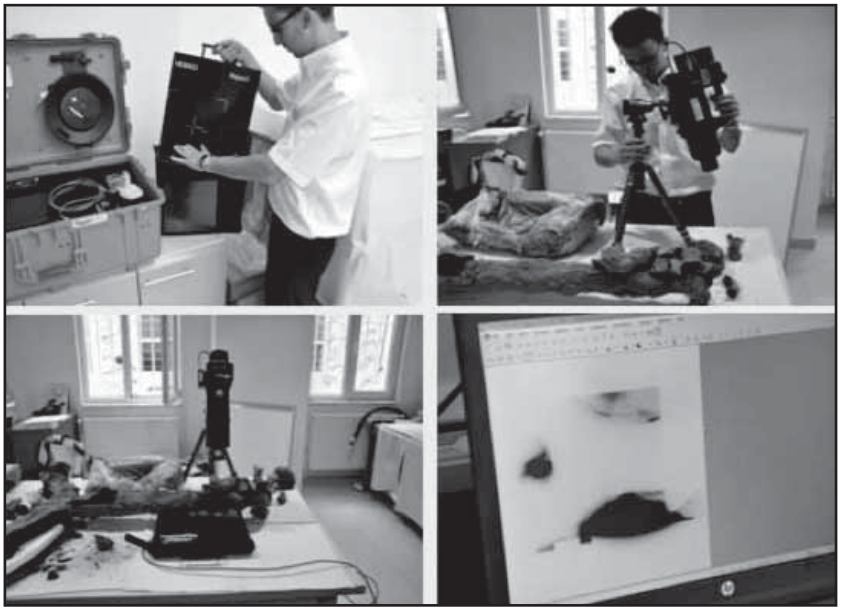
Resim: 6

Resim: 7

Resim: 8

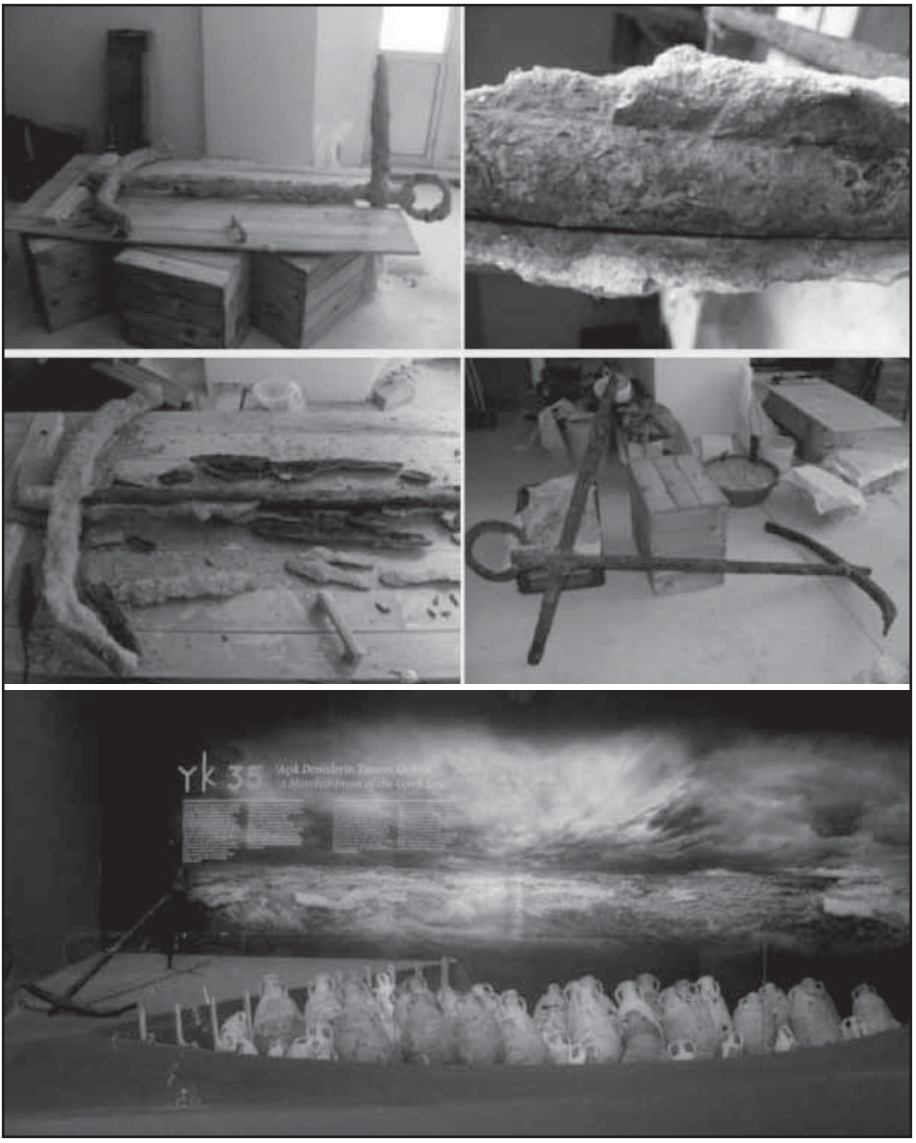
Resim: 9

Resim: 10

Resim: 11

Resim: 12

MÜZE ÇALIŞMALARI VE KURTARMA KAZILARI KİTABI YAYIN KURALLARI

Göndereceğiniz bildiri metinlerinin aşağıda belirtilen kurallara uygun olarak gönderilmesi, kitabın zamanında basımı ve kaliteli bir yayın hazırlanması açısından önem taşımaktadır.

Yayın Kuralları

1. Yazıların A4 kâğıda, 13.5x19 cm.lik bir alan dışına taşırılmadan 12 punto, 1 satır aralığı olacak şekilde, tirelemeye dikkat edilerek Times New Roman yazı karakterinde en fazla 10 sayfa yazılması,
2. Dipnot numaralarının metin içinde belirtilerek, sayfanın alt kısmına 10 punto ile yazılması,
3. Dipnot ve kaynakçada (bibliyografya) kitap ve dergi isimlerinin italik yazılması,
4. Çizim ve resim toplamının 15 adetten fazla olmaması, CD'ye JPG veya TIFF olarak en az 300 pixel/inch olarak kaydedilmesi, kesinlikle word sayfası olarak düzenlenmemesi,
5. Çizimlere (Çizim: .....), resimlere (Resim: .....), haritalara (Harita: .....) olarak alt yazı yazılması ve kesinlikle levha sisteminin kullanılmaması,
6. Bildirilere mutlaka isim, unvan ve yazışma adresinin yazılması,
7. CD'ye kaydedilmiş metnin mutlaka metin çıktısının da gönderilmesi ve çıktı ile CD kaydının uyumlu olması (aksi halde CD kaydı esas alınacaktır),

8. Bildirilerin sempozyum esnasında ya da en geç 1 Eylül tarihine kadar

   Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü,

   Yayınlar Şubesi Müdürlüğü

   II. Meclis Binası

   Ulus/ANKARA

   adresine gönderilmesi gerekmektedir.

Yayın kuralına uymayan veya geç gelen bildiriler kesinlikle yayınlanmayacak ve iade edilmeyecektir.

ISSN: 1300-5626

